

COMMENTARIO-

RVM LIBRI TRES IN

OMNES PSALMOS DAVIDICOS, IN QVIBVS

collatione locorum plurima diuinarum rerum myſteria eruta & explicata inuenies, & adhibitis veterum interpretum verſionibus, obſcurioribus ſcripturarum locis plurimum lucis acceſſiſſe videbis, quæ ſtudioſo Lectori immenſorum voluminum & variorum gloſſematum vice eſſe poterunt.

AUCTORE HIERONYMO VARLENIO SYLVIO,
Sacrarum literarum Vltraiecti apud Iohan-
nitas profefſore.

Autores quos in his Commentarijs ſecuti ſumus, reperies poſt
epiſtolam ad Lectorem.

LOVANI, I,
Ex officina Antonii Maria Bergagne Bibliop.
Iurat. Anno 1558.

Cum Gratia & Priuilegio Regis ad quatuor annos.

COMMENTARIO-

RVM LIBRI TRES IN

OMNES PSALMOS DAVIDICOS, IN QUIBUS

collatione locorum plurima diuinarum rerum mysteria eruta & explicata inuenies, & adhibitis veterum interpretum versionibus, obscurioribus scripturarum locis plurimum lucis accessisse videbis,

quæ studioso Lectori immenso voluminum & variorum glossematum vice esse poterunt.

AVTORE HIERONYMO VARLENIO SYLVIO,
Sacrarum literarum Vltraiekti apud Iohan-
nitas professore.

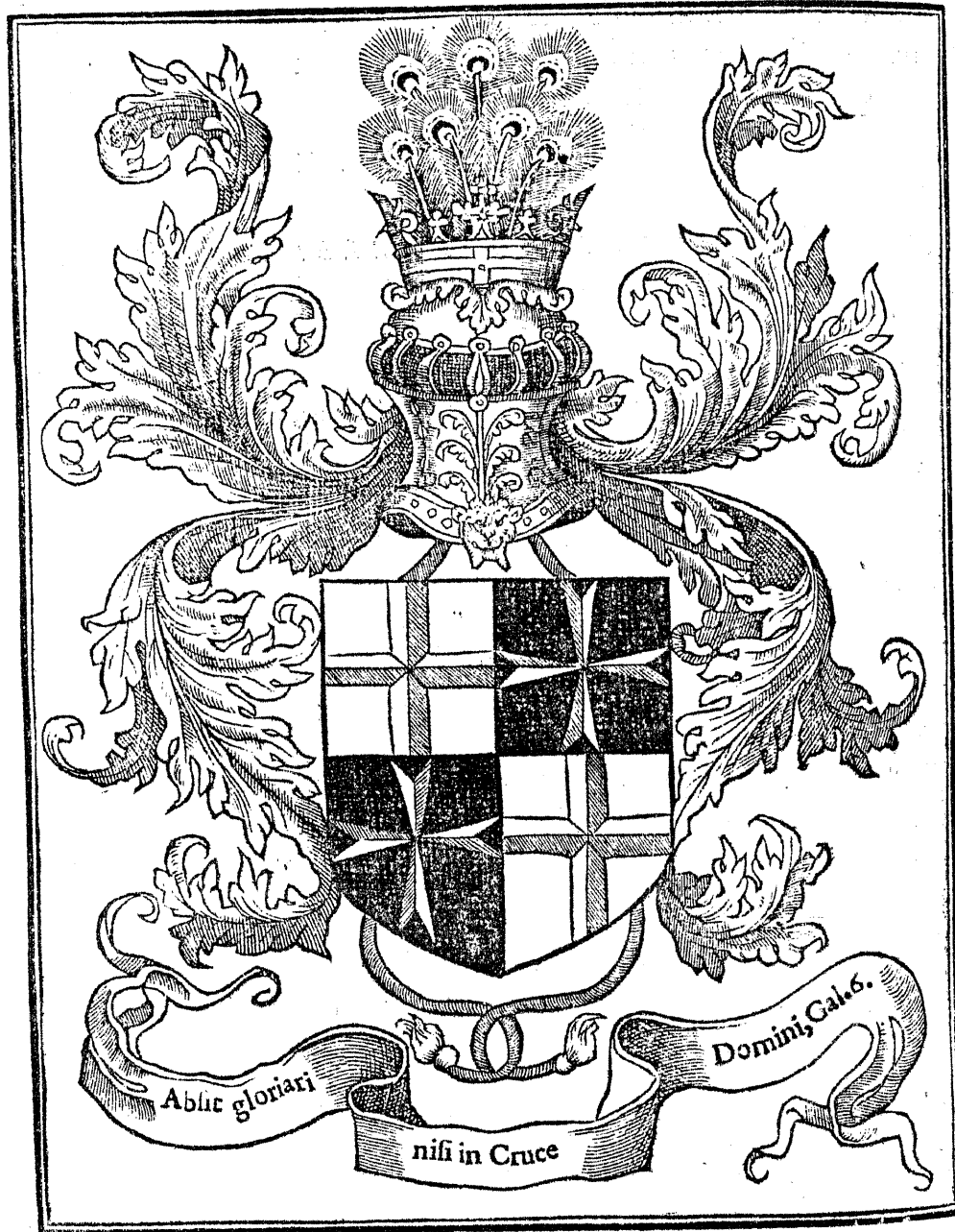
Autores quos in his Commentarijs secuti sumus, reperies post
epistolam ad Lectorem.

L O V A N I I,
Ex officina Antonii Maria Bergagne Bibliop.
Iurat. Anno 1558.

Cum Gratia & Priuilegio Regis ad quatuor annos.

INSIGNIA MILITVM RHODIORVM
HODIE MELITENSIVM.

ORNATISSIMO

ATQVE HVMANISSIMO
VIRO ET DOMINO, DOMINO GVALTERO

à Byler, Baiuluo Iohannitarum apud Traiectum inferius, Domino
suo omnibus modis obseruando: & Mecœnati suo eximio,

Hieronymus Verlenius Syluius S.

RLVTARCHVS ille Chæronæus inter Philosophos omnes facile ἀκρότατος (Nemo enim argutior, nemo concinnior, nemo ad formandos mores aptior, præcipue in iis operibus quæ appellauit ἠθικὰ συγγράμματα, id est, moralia) differens nū corporis, an animæ morbi grauiores sint, certissimis validissimisq; rationibus colligit, animi morbos lōgè grauiores esse quàm corporis sint, hoc præcipue argumēto, quòd mēs humana corporis morbos prima sensu percipit aut colore, aut arteriarū pulsu, aut infueto calore aut frigore. Vnde & inter corporis morbos ii periculossimi censentur, qui ægritudinis sensum homini adimunt, vt Phrēnesis, Lethargus, Epilepsia. Animorum verò ægritudines non sensit, sed ratione intelligimus. Eæ autem eiusmodi sunt, vt mentē quoq; vitient et rationem corrūpant, cuius erat de animorum morbis iudicare. Porro inter animi morbos nulla pestis nocentior quàm vecordia, quæ ex inscitia & rerum agendarum imperitia ceu primo fonte nascitur. Hæc autem omnibus animi morbis se miscet, & caliginem quandā humane menti offundit rationisq; iudicium subuertit. Nam febrē nemo sanitatem appellauerit: nec phthisin, bonam corporis constitutionem (quam ὑγίαινα græci dicunt) nec podagram, pedū velocitatē. At animo ægro tante, & ratione eodem malo affecta, iram appellamus fortitudinem: obscœnum amorem, amicitiam: inuidiam, certamen: auaritiā, frugalitatem: prodigalitem nuncupamus liberalitatem. Adhæc corpore malè affecto cōtinuò nos ad quietem componimus, & membrorum agitationem omnesque grauiores motus euitamus, medicum accersimus, qui arteriæ pulsū exploret, venam incidat, salutare pharmacum porrigat. Verùm vbi anim⁹ ægrotare cœperit, medicos repellimus: salutaria pharmaca, quæ diuina sapientia ex sacrarum literarum hortis in vsus nostros miscuit, auersamur, & tum maximè in medios æstus negociorum nos immittimus, & animum malè affectum morbo subdium propellimus, vt iram, contentiones, amores, ambitionem, omnesq; suas ægritudines prodere cogatur, cum maximè opus erat tolerantia, silentio, & negociorum fuga. Quemadmodum igitur medici catarrhum, quem latini pituitam vocant, ad verbum destillationem dicimus, aiūt fontem esse omniū morborū: ita si quis inscitiam causam, caputq; omniū ægritudinum animi dixerit, rectè putare mihi videbitur. Quare Pythagoras ille Sāmius benè præcipit. Δεῖ Φυγαδίνας (inqt) πάντε τρώπον, καὶ ἐκκοπῆν, τὴν νόσον ἀπὸ τοῦ σώματος, τὴν ἀπεικυσίαν ἀπὸ τῆς ψυχῆς.

A ii hoc est,

E P I S T O L A

hoc est, Oportet omnib⁹ modis pellere & extirpare mōrbū à corpore, & incitiā ab anima. Intelligebat enī vir ille acerrimi iudicii, sicut morbi corporibus noxii sunt, ita incitiā & ignorantia pestē & exitiū animis adferre. Et si rem ipsam putare velimus & rectē ratiocinari, videbimus ex ignorātia ceu perpetua quadā scaturigine vniuersum hoc malorum agmen, quo cōcutitur orbis, & tot iā annis afflīctatur et laborat ecclesia catholica, profilire. Quare celsitudo tua prudentissimē consilia sua instituisse mihi videtur, quōd hęc prima tibi fuerit cura, cū ad hanc dignitatem euectus es, vt ii qui tuā fidei cōmissi sunt, scientia sacrarum literarū imbuerentur, & hac ratione quam nactus eras Spartam exornares, longē diffidens ab eorū iudicio, qui suos ab omnibus arcēt literis, vt obsequētiōres scilicet ad omnia habeant, existimātes facilius esse beluis ac pecudibus imperare quā hominibus, cū homine indocto et imperito nihil sit vspiam aut ferocius aut iniquius. Si enim verē dictum est ab Ouidio:

*Adde, quōd ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec finit esse feros.*

Quid existimandū est de scientia sacrarū literarum? quæ non modō emolliunt mores, sed totum hominem mirabili ratione immutāt. Et si Marcus Tul. prophanam philosophiam his verbis ornat in Tusculanis quæstionibus, O vitæ philosophia dux, O virtutis indagatrix, expultrix vitiorum. Quid non modō nos, sed omnino vita hominū sine te esse potuisset? Tu inuentrix legū, tu magistra morū, & disciplinæ fuisti. Ad te cōfugimus, à te opē petimus. Qua laude, quibus præconiis extollenda est diuina illa sapientia, & cœlestis philosophia? quæ reuera dux est sola humanæ vitæ, quæ non modō affectibus fræna iniicit, sed etiā excidit et obliterat quod nūq̄ potuit philosophia. Porro affect⁹ ipsi omnium tū vitiorū tum virtutum fons est, quos ni tēperet & regat cœlestis hęc philosophia, virtutē nullo modo obtinere poterimus, nec boni viri nomen vnq̄ merebimur. Qualis enim cuiusque animi affectus, talis & homo sit, necesse est. Qualis enim homo, talis oratio, orationi simillima facta: (nam sermo actionis vmbra est) factis autem respōdet vita. Ita enim ratiocinatur apud Platonē Socrates, ostendere volens si affect⁹ animi laudabilis sit, & vitā laudabilē esse. Cū itaq; ad hoc munus sacra docēdi à C. T. euocatus fuerim, et hęc prouincia mihi licet ineptiori ad hęc rē tradita sit vt boui clitellē (quod aiūt) equissimū esse ratus sum, vt primā hęc foeturā ingenioli nostri T. D. cōsecrarē, & qui primus autor huius præclari instituti apud tuos fuisti, primos etiā studiorum nostrorum fructus carperes. Cōmētarios itaq; in Psalms Dauidicos tribus voluminibus cōplexi sumus, ita vt singulæ quinquagenæ singulos absoluāt libros, quos sub nominis tui auspicio, in lucem edimus, vt foetus domi tuæ natos tuearis ab inuidorū & vituperonū linguis, quos non defuturos scio, dicētes superfluū esse post tot sanctifsimos

N V N C V P A T O R I A.

simos et doctis viros, Hilariū, Augustinū, Hieronymū, & Ambrosiū, post tot neotericos noua cudere cōmētaria, & nil dici posse quod non sit dictum prius. A quibus id nobis concedi petimus, quod nullis vnq̄ negatū est. Quis enim hodie vetat post coriphæos illos grāmaticorum, Priscianum, Donatum, et Diomedē quēq̄ grammatica scribere? Post Aristotelē Dialectica? Post Euclidē geometrica? Quis prohibet quenq̄ post Boētiū tractare Musicen? Post Hypocratē et huius diligētissimū interpretē Galenū, rem tractare Medicā? Et tamē nemo posteriorū quod multis ab hinc annis in hūc vsq; diē eadē tractarunt argumēta, tā prodig⁹ ocii et laboris vnq̄ fuit, vt aliquid operæ in eiusmodi ponat, quin speret se vel inuētis aliquid additurum, aut obscuriūs dicta luculentius enarraturum, vel certē cōpēdio et breuitate placiturum. Vt itaq; emulis et vitiligatoribus his hoc donemus, nihil in his nostris Cōmētariis reperiri, quin ab aliis antea dictum sit (quanquā id nunquā extorquebunt) hoc ingenuē dicimus (absit inuidia dicto) multa à nobis et luculentius et cōpēdiosis enarrari, q̄ in aliorū libris enarrata sunt, nisi profus Suffenus sum, qualē Catullus describit. D. Hieronymi Cōmētaria in multis locis breuiora sunt, quā res postulat, et ob id obscuriora. Augustini verò in eā crescūt magnitudinē, vt in plurimis locis, *ἢ ὅτι οὐδὲν ἴστω*, id est, ad alia festinanti oneri sint, ne dicā, in quibusdam locis fastidio, Hilarii cōmētaria nullā ex tribus absoluunt quinquagenā. Ambrosiū nihil habemus præterquam in centesimū decimum octauū Psalmum, cuius initiū est, Beati immaculati in via. Nos itaq; in his Cōmētariis nostris mediam quandam viam ingressi sumus, vt nec breuitate nimia lectorem remoraremur, nec prolixitate immodica onerarem. Et ne nimia nouitate quenquam absterremus, vulgatā editionē, qua hodie vtitur ecclesia, secuti sumus per omnia. Sicubi verò hęc corrupta est librariorum incuria, collatione aliarum lectionū eam restituimus, aut si quando obscuriūs ab interprete latino reddita quædam sunt ex græca versione septuaginta interpretum, eadē illustrauimus. In hoc enim adhibuimus & Hebraicam veritatē, interprete D. Hieronymo maxime, quæ plurimum lucis vbiq; adfert. Quoniam verò ingenui & candidi animi est agnoscere per quos profeceris, Hilariū, Hieronymum, Augustinum, & Ambrosium, quorum vestigia secuti sumus, citamus passim. Nec tamen ita iisdem addicti, vt religio nobis sit à quoquam eorum dissentire: Atque hęc quidē hactenus. Tua itaq; humanissima dignitas, et ornatissima celsitudo pietatē et studia, vt facit, promouere pergat: & hos tuos egregios conatus nec vnquam satis laudatos prouehere dignetur Dominus Iesus qui C. T. diu nobis

seruet incolumem. Vale. Decimo septimo

Calend. Septēb. Anno M. D. LVI.

Vltraiecti.

CANDIDO LECTORI HIERON.
VERLENIUS.

ANTE QUAM enarrationem Psalmorum David aggrediamur, operæ precium visum est pauca præfari, quæ viam quandam sternant ad mysticum intellectum Psalmorum. Et primum de ratione huius vocis Psalmus, & quid differat ab Hymno & Cantico spirituali: hæc enim tria coniungit Apostolus scribens Ephesius. Nolite (inquit) inebriari vino in quo est luxuria, sed implemini spiritu sancto loquentes vobismetipsis in Psalmis, & Hymnis, & Canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. Psalmus itaque græca vox est sicut & Hymnus: hoc autem distare inter se videntur, quod Psalmus genus quoddam sit ad Hymnū, & spirituale Canticum. Nam Psalmus non modò diuina aut sacra, sed & prophana carmina cõplectitur, quod facile liquet si quis originem vocis spectat. Nam ἐψαλμὶδὶ ἰσὶ ψαλλόμενος, id est, à psallendo dictus est Psalmus, vnde et psalter & psalteria dicta sunt. Quod autem hæc prophana sunt, etiam mediocriter erudito perspicuum est: Psalteriarum enim apud Comicos crebra mētio fit. Et Salustius in Catilina de Sempronia muliere Romana loquēs, Hæc mulier (inquit) literis græcis & latinis docta, psallere atque saltare elegantius quàm necesse est probæ, multaq; alia quæ instrumenta luxuriæ sunt. Hymnus autem propriè diuina laus est. Vnde benè habet initiū Psalmi 54. Te decet Hymnus Deus in Sion, hinc & deorum Hymni apud Homerum. Canticum vtroque sublimius esse videtur, quod nimirū canunt animæ vel corporis hoc ergastulo iā exuta, vel hinc euolare gestientes. Cuiusmodi olim in nascente ecclesia componebant sancti non furore aliquo poetico stimulatī, sed interna spiritus sancti dulcedine perfusi & extra se rapti, quod & Philo testatur in libello cui titulum fecit, De vitæ cõtemplatiua supplicum: Et magnus ille Dionysius de diuinis nominibus. Tituli verò Psalmorum vt D. Hieronymo placet, vniuscuiusque Psalmi intellectum aperiuit. Quid enim est (inquit) titulus nisi clavis, vt ita dixerim? In domū non ingredimur nisi per clauem, ita & vniuscuiusque Psalmi intellectus per clauem, id est, per titulum intelligitur. Quanta autem Psalmorum præstantia & vtilitas sit, quis breui sermone explicet? quem librum omnis scientia & sapientiæ thesaurum non iniuria appellaueris. Sic enim Magnus ille Basilius censet, ἡ τῶν ψαλλομένων βιβλίον (inquit) τὸ ἐν πάντων ἀφελιμον περιλήψασθαι, καὶ κοινὰν ταμιεῖον ἐστὶν ἀγαθῶν διδασκαλιῶν. Cum enim humana philosophia in Logicā, Physicā, & Ethicā diuidatur: Physicam, i. naturalē miro cõpēdio & verborū parsimonia cõprehendit: Ethicā, id est, moralem copiosissimè tractat. At primam illam humanæ philosophiæ partē quam λογικὴν rationatricē appellare possumus, sacræ literæ reijciunt, cum in ijs fide opus sit, non ratiocinationibus. Nisi enim credideritis (inquit Esaias) non intelligetis. Iam si vsum & vtilitatem Psalmorum spectes, quid ijs admirabilius? quibus ad sobrietatē, mens affectibus ebria & cupiditatibus insana reducit. Apud græcos erant certa quædā cantionū discrimina, vt liquet ex dialogo Luciani, cui titulus est Harmonides. Erat enim Harmoniæ genus quoddam ad iucunditatem & hilaritatem inuentum, idque Ionium vocabant: erat & Lydium, ad insaniam & bacchicum furorem incitans: erat & Phrygium, generans ἑνδοξασμοῦ, id est, diuinum quendam impetum & afflatum: erat & Dorium siue Doricum cantionis genus, ad grauitatem & modestiam animos hominum reducēs. Huius cantionis tanta vis erat, vt Basilius autor sit Pythagorā cum obuium haberet gregem adolescentum, qui ebrietate nimia debaccharentur & insanirent, iussisse Psalten murare genus cantionis, & canere Doricum, statimque omnes reduxisse ad sobrietatem & modestiam. At nihil ad nostrum Psalten & diuina hæc carmina, quæ fastu & ambitione ebrios, opibus, & secundis

cundis rebus tumidos, inuidia aut amore ægros, ad sobriā & frugi mentē reducunt, totumq; hominem mirabili potestate transformant. Sanctus enim spiritus ille per sacras literas varijs modis, non secus atque medicus quispiam, diuersis pharmacis animæ nostræ passionibus subuenire nouit modulatione quadam (vt August. verbis vtat) & delectabili canore humanum animū ad pudicitiam prouocante. Quoniā enim videbat obluctantem & resistētem ad virtutis viam animos humani generis, & ad delectationes huius vitæ magis inclinari, quàm ad virtutis rectum iter erigi, delectabilibus modulis cantilenæ vim suæ doctrinæ permiscuit, vt dum suauitate carminis mulcetur auditus, diuini sermonis pariter vtilitas inseratur. Fuere autem nonnulli, vt autor est Hier. ad Sophronium scribens, qui Psalteriū in quinque libros diuisere, & vbiq; 70. interpretes verterunt in sine psalmi. γίνοντο, γίνοντο, id est, fiat, fiat: quod Aquila vetus bibliorū interpreter vertit, ἐπισομένως, i. fideliter, pro quo hebraicè est, Amen, amen, ibi finē esse libri. Verūm cum apostoli, nō libros Psalmorū, sed Psalmorū librū vocēt, et apud hebr. appelletur אִשְׁתְּרֵי־הַלֵּלִים, Sepherthehillim. i. volumen Psalmorū, vñ esse librū cõfēt Hier. non plures, tamen idē in Psal. 40. scribens, priorē opinione non videatur damnare. An verò omnes psalmi ab ipso David scripti sint, suis locis explicabitur. Diuus enim Hiero. eorum esse vult, quorum nomina in titulo præferuntur. Eius verba hæc sunt. Psalmos (inquit) omnes eorū esse testamur autorum, qui ponuntur in titulis. David scilicet Asaph, & Idithum filiorū Core, Eman, Moyse, Salomonis, & reliquorum, quos Esdras primo volumine comprehendit. Quoniam verò hymni & psalmi ad psalterium canebantur, vt lyrica carmina ad lyrā, abusiue psalmorū liber, Psalterij nomine appellatur: cum psalterium propriè musicum instrumentum sit non absimile citharæ, nisi quod citharā chordas habet deorsum propendentes: Psalterium verò fides habet in latum porrectas, & supinas: Hebr. autem teste Hiero. Nebel appellatur, græcè autē (vt inquit Suidas) νεβλή, quod et latini nablū dicūt, et diminutiue nablíō & naulion (si Angelo Politiano credimus in Miscellaneis suis scribēti) vnde illud Ouidij:

*Discas & duplici genialia nauia palma
Vertere, conueniunt dulcibus illa modis.*

Autorum

AVTORVM NOMINA QVOS IN HIS
COMMENTARIIS SECVTI SVMVS.

D. Hieronymus.	Augustinus.
Hilarius.	Ambrosius.
Cassiodorus.	Bernardus.
Tertullianus.	Dionysius Areopagita.
Basilus.	Chrysostomus.
Theophylactus.	Theodoretus.
Eusebius Cesariē.	Lactantius.
Iosephus.	Hebraica veritas.
Græca translatio septuaginta interpretum.	
Translatio Chaldaica.	Paraphrastes Chaldaeus.
Quinta et sexta editio.	Communis quam κοινὴν appellant.
Veteres interpretes.	Arnobius.
Aquila.	Neoterici interpretes.
Symmachus.	Sanctes Pagninus.
Theodotio	Felix Pratensis.

ΣΤΙΧΟΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΕΙΟΝ ΔΑΒΙΔ.

Ζήτησον Ορφου, εἴδον Ερμῆ τὴν λύρα,
Τρίπους ὁ Διελφοῖς Δύνον ἐν λίβῳ ἴτι.
Δαβὶδ εὐρὴ ἡμῶν πνευματῶν χρόνων λύρα
Τραπέζι τὰ κρυπτά τῶν θεῶν μυηρίων,
Πληθὺν παλαιῶν ἰσορροπίας τρεσσίων,
Κινεῖ πρὸς ὕμνον τοῦ κτισθέντος, τὴν κτίσιν.
Ἀπαντὰς σωζῶν μουσικῶν καὶ τράφα,
Ἀμαρτάνοντας εἰς ἱπιστροφὴν φέρει.
Ποῦ οἱ σὺν ἄλλοις, καὶ κριτοῦ δαλῶν κρίσιν
Σμήλην διδάσκει ψυχικὰς ἀμαρτίας.

FRATRIS ADRIANI HECQVETII ATRE-

batini Carmelitæ Sacræ Theologiæ Baccalaurei formati de hac in-
signiter docta psalmorum expositione
Epigramma.

Si iuuat ex animo varias depellere curas,
Accipe psalmographi nobile regis opus.
Si te fortè furor sæui cacadæmonis angit,
Si tua succendat pectora cæcus amor:
Si quid tristitiæ tibi fors inimica parauit,
Si tuus vt noceat, fortiter hostis agit:
Si bellum, si dura fames, si noxia pestis,
Aut mors inuadat teq; tuamq; domum:
Consule Psalmographum: nam de tot versibus vnus
Tristitiæ & morbo, qui medeatur, erit.
Inter mortales, Dauidica cantio vates
Inter aues gratos dat philomela modos:
Saxa suis traxit numeris suauissimus Orpheus
Attrahit hic plectris ferrea corda suis.
Lector ades, psalmos quos hic pius explicat autor
Plurima quàm veterum scripta minoris emes.

COMMENTARIORVM IN
PSALMOS DAVIDICOS

LIBER PRIMVS.

Dauid propheta & regis melos.

Beatus ^A vir qui non ^B abiit in consilio impiorum, & in
via peccatorum nō stetit, & in cathedra pestilentia non se-
dit. Sed in lege ^C Domini voluntas eius, & in lege eius me-
ditabitur die ac nocte. Et erit tanquam lignum ^D quod
plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in
tempore suo. Et ^E folium eius non defluet, & omnia ^F quaecunque fa-
ciet, prosperabuntur. Non sic impii non sic, sed tanquā puluis ^G quem
proiicit ventus à facie terræ. Ideo non resurgūt impii ^H in iudicio, neq;
peccatores in cōsilio iustorum. Quoniam nouit ^I Dominus viam iu-
storum, & iter impiorum peribit.

¶ A. Psalmus hic titulo caret apud Hebræos, vnde apud Septuaginta interpre-
tes ἀνέπιγραφος appellatur, id est, inscriptione vel titulo carens. Cuius rei Aurelius
Augustinus hanc causam esse putat, quia propriam vocem Deiloquentis inducit, ne
videlicet aliquid diuino eloquio praeponeretur, & ideo solus (inquit) titulum non ha-
bet, vt perspicuum esset quantum inerat ceteros emineret. Alij autem propterea titulo
carere dicunt, quod sit veluti praefatio sancti spiritus. Verum quoniam teste Dino Hie-
ronymo psalmus hic cum sequenti qui apud nos ordine secundus est, apud Hebræos
vnus est: verior ratio hec est, quod ideo titulo caret, quia primo loco ponitur, & cū or-
dinis sui principium habeat, superuacuum esset eum primum appellare ante quem nul-
lus est. Quod autē psalmus hic & sequens vnus sit dicendus, his rationibus colligitur,
quia vterque titulo caret. Adhuc sicut à beatitudine primus incipit, ita alter in beati-
tudinem definit. Demum quod precipuum est, Apostolus Actorum 13. cap. testimonium
illud, Filius meus es tu, quod nos psalmo 2. scriptum habemus, id psalmo primo scri-
ptum dicit. ¶ B. Describit hoc psalmo Dauid beatitudinem hominis idque gradi-
bus quibusdam, quorum primus est & summus, non abiisse in consilio impiorum, id
est, malis cogitando non consensisse. Secundus est si fortè consenserimus, in ijs nō ste-
tisse, hoc est, opere ea non patrasse. Tertius est & postremus, in cathedra pestilentia
non sedisse, id est, mala non docuisse. Quare D. Hieronymus annotat tria hominum
genera hic notari: Primo perfidos Iudaeos qui impio consilio occiderunt Christum. Se-
cundo gentiles qui grauibus peccatis & maxime scelere idololatriæ se polluerunt.
Tertio hæreticos qui pestifera dogmata disseminant. Nam per cathedram in sacris li-
teris saepe docendi munus & praesidia significatur vt ibi: Super cathedram Moysi se-
derunt Scribae & Pharisei. Porro quod 70. interpretes verterunt λοιμῶν, id est, pestilen-
tiarum, Hebr. est לִצְמִיץ letzim, id est, illisorum siue derisorum, quo nomine Pharisei
& Scribae & hæretici legem peruertentes & falsa docentes quæstus gratia significatur.
Nam, vt Hieronymus inquit, omnes discipulos peruersus doctor ludit. Augustinus
verò quanuis à priori expositione non abhorreat, etiam hunc sensum dat primi versu-
culi. Abiit inquit in consilio impiorum homo, cum recessit à Deo: stetit, cum delecta-
tus est peccato: sedit, cum in sua superbia confirmatus redire non potuit nisi per Chri-
stum liberatus. ¶ C. Tribus superioribus duo retulit, vt nimirum habeat volunta-
tem, & voluntati iungat studium. Meditatio enim legis non solum consistit in legen-
dis scripturis, sed etiam in faciendis his quæ scripta sunt. Meditor namque proprie
est exerceo, & aut animo aut corpore aliquid molior, sicut & græcum verbum μελέω,
vnde latinū verbum defluxit teste Seruio Grammatico, cōmutata λ in δ, ne quis putet
id verbum ad solam animi cogitationem referendum, quomodo & ille versiculus ac-
cipiendus est: Quomodo dilexi legem tuam domine, tota die meditatio mea est. Quod
autem additur die & nocte, idem est quod assidue & omni tempore: vel in die, id est,
B in lætis

in laetis: & nocte, id est, in aduersis & tristibus. Sic enim sacre literae aliquando vsurpant diem & nocte. Hinc de iusto dictum est Psal. 120. Per diem sol non vret te, neq; luna per noctem, hoc est, nec prospera te ledent, nec aduersa nocebunt. ¶ D. Hunc psal. Aug. non de quolibet viro aut homine beato, sed de Domino nostro Iesu Christo, id est, homine dominico accipit, nec male. Nam de Christo sine omni cōtrouersia secundus Psalmus intelligendus est, quem apud Hebræos paulò antè diximus vnum esse cum primo. Christus itaque qui non ad mensuram accepit spiritum sanctū, & de cuius plenitudine accepimus omnes, benè comparatur arbori plantatæ secus decursus, vel vt græcè sonat, transitus aquarum, qui suo tēpore fructū vberimum dedit. Postquam enim resurrexit à mortuis, & receptus in cælū, effudit spiritum sanctū, ecclesia impetu illius fluitij letificata fructificauit, & per totum orbē propagata est. ¶ E. Per folium, verba doctrinæ accipimus. Vnde Aug. Foliū eius nō decidet, hoc est inquit, verbū eius non erit irritū: Quia omnis caro scēnum vt Esaias inquit, & gloria eius quasi flos scēni. Aruit scēnū, & flos eius decidit, verbū autē Domini manet in æternū. De hoc autem ligno & his folijs sic habet Iohannes cap. 22. Apocalypseos. In medio inquit plateæ eius & ex vtraq; parte fluminis lignū vitæ adferens fructus duodecim, & folia ligni ad sanitatē gentium. ¶ F. Hæc de nullo sanctorū teste Hiero. dici verè possunt nisi fortè in futuro seculo, quare sine dubio de Christo totus hic Psal. commodè intelligitur. Sic enim & Deus pater apud Esaiam cap. 55. de filio suo loquitur: Verbū inquit quod egredietur de ore meo, nō reuertetur ad me vacuū, sed faciet quæcūq; voluerit, et prosperabitur in his ad quæ misi illud. ¶ G. Id est, Impij ita exagitantur vt nusquā illis sit fida statio, aut secura quies. In hoc enim seculo excarnificabit illos malorū cōsciētia, in futuro autē dæmonū ludibrium erunt, vt puluis huc illuc raptari, & sursum deorsum vento iactari solet. Similis est locutio cap. 25. primi Regū: Inimicorū tuorum anima rotabitur quasi in impetu & circulo fundæ. ¶ H. Inter impium & peccatorem hoc interest interpretat Heron. Qui impius est, negat Deū: qui peccator est, confiteretur & peccat. Impij itaque nō resurgent in iudicio, quia nō resurgent ab beatā illam immortalitatem. Vnde & Daniel cap. 12. Non omnes, sed multos suscitandos dicit. Et multi inquit de his qui dormiūt in terræ puluere, euigilabunt: vel non resurgent in iudicio, id est ad iudicium: vel vt iudicentur, quia iam perpetuis supplicijs destinati sunt. Et qui non crediderit, iam iudicatus est, inquit Christus. Quod autem sequitur: In consilio, quanquā per literam scribatur & non per c & græcè sit βουλή, congregationem tamen hoc loco denotat, sicut & græca vox nunc consultationem, nunc cōgregationem inter se consultantium. ¶ I. Cognoscere dicitur Dominus eos, qui eius notitia & amicitia digni sunt, quiq; illi placent: vnde illud Prouerb. Vias quæ à dexteris sunt, nouit Dominus, & Exodi 2. Respexit Dominus filios Israel & cognouit eos. Sic contrā dicit impijs: Amen dico vobis, nescio vos. Et discedite à me operarij iniquitatis, non noui vos.

A

Psalmus secundus.

Quare B fremuerūt gentes, & populi meditati sunt inania? Adtiterūt reges terræ, & principes cōuenerūt in vnū, aduersus Dominū & aduersus Christū eius. Dirūpamus vincula eorū, & proiciamus à nobis iugū ipsorū. Qui C habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus D subsannabit eos. Tūc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo cōturbabit eos. Ego autē cōstitutus sum rex ab eo super Sion mōtē sanctū eius prædicans præceptū eius. Dominus D dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatē tuā, & possessionē tuam terminos terræ. Reges E eos in virga ferrea, & tanquā F vas figuli confringes eos. Et nūc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Apprehendite G disciplinam, ne quando irascatur Dominus, & pereatis de via iusta. Cum exarserit in breui ira eius, beati omnes qui confidunt in eo.

† Heb. cōfurgēt Reges & Principes tractabūt paritet.

† Heb. Ego autē ordinaui Regē meum.

¶ A Com-

Commentarium.

¶ A. De Christo hunc psalmū intelligi liber Act. Apostolorum satis apertè declarat cap. 4. vbi per reges & principes intelliguntur Herodes & Pontius Pilatus. Conuenerūt enim inquit verè in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuū Iesum, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populo Israël. Verū teste Hier. nō solum hi intelliguntur per reges & principes, sed etiā illi reges & principes quorū regna & gloriā diabolus in momēto ostendit Christo qui cōspirauerūt aduersus Christi membra, id est, ecclesiā, vt eā opprimerēt trucidātes multa milia martyrū. ¶ B. Quatuor hos versus D. Hier. ex persona vel angelorū vel prophetarū dictos esse vult. Hila. autē scribēs in hūc psalmū, duos priores versus ex persona Dei patris dici asserit. Tertiū verò versus ex apostolorū persona, & vterq; per iugū onus Mosaicæ legis intelligit, ad quod abijciendū cohortatur eos qui ex Iudejs credituri sunt. Porro Aug. illud: Dirūpamus, ex persecutorū regū, principū, & populorū persona dictū esse scribit: sic enī interpretatur. Hoc est inquit, demus operā vt nos nō alliget neq; imponatur nobis christiana religio. ¶ C. Quæ hīc de Deo dicuntur vt irrideat & subsannet ἀντιπροσωπῶν, id est humano more aut affectu dicta accipere debemus, quomodo & merorē, irā, pœnitentiā, et animi molestiā sacre literæ Deo tribuūt, cū omnibus his diuina natura expers sit. Subsannatio autē propriè sit rugata naso, quæ irrīso & sanna latinè dicitur. Vnde Persi? Sannā posticā appellauit, quæ à tergo alicui fit. Ira autē & furor in auctore D. Hier. hoc differre videtur, qd furor sit in presenti, ira in futuro: vtrūq; autē teste Lactatio, in Deo nihil aliud est, qd mot⁹ animi cōsurgētis ad vindictā, vel vt Orige. inquit necessaria correptio, nō quod Deus emēdet iratus, sed quod patientibus ira videri potest. Sic & Aug. scribēs in hunc locū. Irā autē inquit & furorē Dei nō perturbationem mentis oportet intelligi, sed vim qua iustissimè vindicat subiectā sibi ad ministerium creaturā. ¶ D. Aug. istud de æterna & diuina generatione dictū esse vult: verū auctoritate D. Pauli apostoli cap. 13. Act. apostolorū de resurrectione Christi qua generatus est virtute Dei patris ad immortalitatem qua primogenitus mortuorū dicitur, istud dictū esse rectius accipimus, quomodo & D. Hil. intelligit, cui⁹ hæc sunt verba. Id inquit quod nūc in psalmo est, filius meus es tu, ego h. g. te, non ad virginis partū, sed ad primogenitū ex mortuis pertinere apostolica auctoritas est. Nāq; in libro Act. Apostolorum ita dictū est: Et nos vobis euangelizamus eā quæ ad patres facta est repromissio. Hanc Deus expleuit filijs vestris suscitans Dominū nostrū Iesum sicut psal. 1. dictū est, Filius me⁹ etc. vox ergo hæc Dei patris secundū apostolū in die resurrectionis exstitit, hæc ille. ¶ E. Quod nos legim⁹, reges illos, Hier. ex Hebræo vertit, pasces eos: nā & apud 70. græca vox est, ποιμαίνω, id est, pasco. Quare D. Hil. vt clari⁹ redderet vocē græcā interpretatur, pastoraliter reges. Nā græca proprietates inquit molliorē affectū regendi significat, nihil sonans iniustū aut tyrannicum. Per ferreā autem virgā siue sceptrū, iniustum Christi regnum accipere possumus: omnia enim pedibus illius subijcienda sunt. Hila. autem per virgā, doctrinā euangelicā intelligit, qua intra disciplinā Dei timore cohibemur. Vnde psal. 44. Virga directionis nūcupatur, quod per eam in equā & rectā viam dirigimur. Porro confringet gentes sibi datas in hæreditatē non ad perdendū & abolendum, sed vt in melius reformet, quippe cui cor contritum & humiliatū sacrificium fit. Cōtritio ergo illa siue confractio inquit Hilar. est illa, quæ in nobis corporeas voluptates & seculariū vitiorū incentiua diminuit. ¶ F. Non dixit, tanquā testā confringes eos. Testa enim fracta refingi nequit, sed tanquā vas figuli inquit, significās tale quod adhuc molle & humidū est, & adhuc inter manus figuli versatur, et in quālibet formā refingi potest, de quo vide 18. cap. Hiero. ¶ G. D. Hiero. in cōmētarijs in hunc psalmū apud Heb. esse dicit. Adorate filium, cui suffragantur neoterici interpretes. Ad Heb. veritatē vertit, adorate purē. Nā אֱלֹהִים significat & filiū & purē: vnde ex hoc loco cōstare potest 70. multa suppressisse quæ in hebræis voluminibus erāt, vt hoc loco, mentionē filij, negētibus ansam calūniā daret & dicendū, Iudæos pluralitatē deorum admittere, quare vt quodā loco annotat Hier. vbiq; celauerūt trinitatis mysteriū: Est itaq; sensus, Adorate filiū, Deū verū illū cōfiteātes. Hęc enim est fidei et salutis nostrę summa.

D. Hieronius scribens in hunc psal. quod græcè ἀπὸ τοῦ πατρὸς legitur filium. Ira & furor in Deo quomodo accipienda.

Hodie genui,

Reges græcè ποιμαίνω

Virga ferrea. Vasa figuli.

Psalmus David quando fugit à facie Absolon filij sui, 2. Reg. 15.

PSALMVS III.

Domine A quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgūt B ii aduersum

aduersum me. Multi dicunt animę mee, nō est salus ^B ipsi in Deo eius. Tu autem Dñe susceptor meus es, gloria mea & exaltās caput meum. Voce mea ad dominum clamaui, & exaudiuit me de mōte sancto suo. Ego dormiui ^C & soporatus sum & exurrexi, quia dominus suscepit me. Nō timebo milia populi circūdantis me, exurge domine saluū me fac deus meus. Quoniā tu percussisti omnes aduersantes ^D mihi sine causā, dētes peccatorum contriuisisti ^E. Domini est salus, & super populum tuū benedictio tua.

¶ A. Si literam spectemus, de Dauid fugiente filium suum Absolonem & regnum patris sui occupantem, psalmus intelligitur vt & titulus indicat: verum cum litera, id est, exterior intellectus in multis non satis sibi constet vt illud, Ego dormiui & soporatus sum, quod absurdè de Dauid fugiente & vndique sibi meueniente intelligas, necesse est vt ad verum Dauid, id est, Christum referatur psalmus, qui non à filio, sed charissimo discipulo suo proditus est & hostibus traditus, quem fugisse Christus dicitur, vt Augustinus inquit, cum decedente Iuda secessit cum reliquis in mōtem Oliueti: vel fugit eum, qui occasionem tradendi se eripuit illi tantisper, dum venisset hora illius.

¶ B. Manifestum est inquit August. quod nisi desperassent resurrecturum, non vtique occidissent. Ergo nec Iudas eum tradidisset, nisi ex eorum esset numero qui Christum contemnerent, dicentes. Non est salus illi in Deo eius: huc spectabant voces illæ Iudæorum, Descendat nunc de cruce si filius Dei est. Et, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluare. ¶ C. Non ociosè positum est Ego, ad significandum quod sua voluntate mortem sustinuit secundum illud, Propterea diligit me pater, quoniam ego pono animam meam, & iterum sumam eam. Nemo eam tollet à meipso. Non ergo inquit vos me tanquam inuitum cæpistis & occidistis, sed ego dormiui & somnum cæpi, hæc ille.

¶ D. Pro eo quod 70. verterunt, sine causā, hebraicè est lehi, id est, maxilla, quomodo Hieron. vertit, vnde bene subiicit, dentes peccatorum contriuisisti. Est itaque metaphora locutio à feris sumpta, quarū si maxillæ fauciatae sint, & confracti dentes, omnis illis adempta est vis. Per dentes itaque Augustinus maledicas Iudæorum linguas accipit, de quibus dentibus Apostolus Galatis scribens dicebat. Si autem mordetis inuicem, videte ne consummami ab inuicem. Aut, per dētes peccatorum, interprete Hieron. principes Iudæorū vel doctores hæreticos aut verba eorum accipimus, quam interpretationem & Augustinus sequitur cuius hæc sunt verba. Possunt inquit et dentes peccatorum accipi principes peccatorum, quorum autoritate quisque de societate rectè viuentium præciditur, & quasi incorporatur malè viuentibus. Hijs dentibus contrarij sunt dentes ecclesiæ, quorum autoritate ab errore gentilium variorumque dogmatum præciduntur credentes, & in Christi corpus transferuntur, hæc ille. ¶ E. In vna sententia, inquit Augustinus, & præcepit hominibus quid crederent, & pro credentibus orauit conuersa oratione ad ipsum Deum dicens. Domine benedic populum tuum à te sperantem salutem. Porro Domini salus est, ne de se quisquam presumat, cum domini sit saluos facere de morte peccati, vnde per Ozece dicit. Perditio tua Israël, tantummodo in me auxilium tuum.

¶ A. August. Cur iterū rogat cum tamen se exauditiū & dilatatiū iudicauerit? verū nō tā pro se quā pro mēbris suis Deum rogat. Nā licet mihi auxiliū tuleris, & in tribulatione dilataueris mihi, hi tamen semper tua misericordia indigent. græcè est *ἰτα*, quare ostendet legendum, non ostendit.

August.

Dentes mystici.

¶ A. August. Cur iterū rogat cum tamen se exauditiū & dilatatiū iudicauerit? verū nō tā pro se quā pro mēbris suis Deum rogat. Nā licet mihi auxiliū tuleris, & in tribulatione dilataueris mihi, hi tamen semper tua misericordia indigent. græcè est *ἰτα*, quare ostendet legendum, non ostendit.

In finem in carminibus psalmus Dauid. Psalmus IIII.

Cum inuocare exaudiuit me deus iustitiæ meæ, in tribulatione di-
 clatasti ^A mihi. Miserere mei, & exaudi orationem meam. Filij
 hominum ^B vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem & que-
 ritis mēdaciū? Et ^C scitote quoniā mirificauit dominus sanctū suum,
 dominus exaudiet me cum clamauro ad eū. Irascimini & ^D nolite pec-
 care, quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungi-
 mini. Sacrificate sacrificium iustitiæ & sperate in domino, multi dicunt
 quis ostendet nobis bona? Signatum est super nos lumen ^E vultus
 tui domine, dedisti letitiam in corde meo. A fructu ^F frumenti, vini, &
 olei

IN PSALMOS DAVIDICOS LIBER I. §
 olei sui, multiplicati sunt. In pace in idipsum, dormiam & requiescam.
 Quoniam tu domine, singulariter in spe constituisti me.

Commentarium.

Quoties psalmis præponitur in finē iuxta vulgatā editionē psalmorū, D. Hiero. ex In finē Victori.
 hebræo vertit Victori: Vnde apud eum sic habet titulus. Victori in canticis psalmus
 Dauid. Aquila autē Ponticus vetus bibliorū interpret vertit, *νικτωριος*, id est, victo-
 riam largienti. Symmachus *ἰνικτωριος*, id est, carmen victoriale si quod canitur Deo ob
 partam victoriā. Omisissis autē varijs aliorū opinionibus & interpretationibus (nā illud
 in finē alij vertit pro victoria vel ad victoriā. Iohānes Capnio ad inuitatoriū vel inui-
 tationē) dicimus cum D. Hiero. & Aug. In finē esse in honorē Christi qui finis est legis
 ad iustitiam omni credenti, aut victori, id est, Christo qui mortem morte vicit. Quod
 autē nos legimus, In carminibus, quædā exēplaria legūt. In finē psalmus cātici Dauid.
 Putat autē illud in carminibus vel vt græcè est apud 70. in hymnis siue psalmus cātici,
 vel psalmus cātici significare lætitiā quandā. Nam psalmi vt August. placet sunt qui ad
 psalteriū canūtur. Cantica autem lætitiā indicant. Porro rotus hic psalmus teste Hier. ^{Psalmus.}
 ad Christū referendus est, & per Christū ad illius mēbra, id est, iustos. ¶ A. Apud 70.
 nō est datiuus, dilatasti mihi sed me. Datiuus itaq; accipiendus est vel ex idiomate he-
 braico pro accusatiuo, vel vt datiuus cōmodi. Dilatare autē est animū gaudio exhi-
 larare: mœrore enim animus cōtrahitur, gaudio dilatur: vnde alibi: Eduxit me in lati-
 tudinē: et iterū, viā mādatorū tuorū incurri cum dilatasti cor meū. His subiūge quæ ha-
 bes in margine sub eadē litera A. ¶ B. Pro eo quod nos legimus filij hominū, Hier.
 ex hebræo vertit. Filij viri vsq; inclyti mei, ignominiosè diligitis vanitatē etc. Vt Deus
 homines admoneat suę originis diuinę, & pudeat illos relicto Deo & cœlestibus spre-
 tis, ad cuius imaginē cōditi sunt, sectari fluxa & caduca & falsa bona vsquequo, id est,
 quousq; Vnde Aug. Saltē vsq; ad aduētū inquit filij Dei vester error durauerit, qd ergo
 vltra graues corde estis? ¶ Post teritiū hunc psalmi versiculū, Hebraicè est verbū Sela, ^{Sela.}
 quæ vox ab Aquila veteri interprete bibliorū semper redditur per aduerbiū semper: 70.
 verò interpretes & Symmachus & Theodotio trāstulerunt diapalma. Hebraica itaq;
 vox Sela teste Hiero. aut Musici cuiusdam soni est nota, vel perpetuitatē eorum quæ
 prædicta sunt, significat. Aug. hac voce putat significari interuallū, id est, paulam & res-
 pirationē quandā in psallēdo, vt psalmus inquit sit quod psallitur: diapalma verò in-
 terpositū in psallēdo silentiū, vt quæadmodū sympalma dicitur vocum copulatio in
 mutando: ita diapalmi disūctio earum: vbi quædam requies distinctæ continuationis
 ostenditur, hæc ille. ¶ D. D. Aug. duplicē dat sensum huius versiculi: Si irascimini, no-
 lite peccare, id est, si surgit motus animi qui iā propter peccatū non est in nostra pote-
 estate, saltē intus nō cōsentiat ratio & mens. Aut irascimini vobis ipsis de præteritis
 peccatis, & agite pœnitentiā, et vteritis peccare desinite. Quod autē sequitur: Hebrai-
 cam autem veritatē sic reddit Hiero. Irascimini & nolite peccare, loquimini in cordi-
 bus vestris super monilia vestra, & tacete. ¶ E. Per lumen vultus D. Aug. intelligit
 diuinā imaginē impressam animæ. Sic enim habet: Signatū autem dixit in nobis sicut
 denarius signatur regis imagine, homo enim factus est ad imaginem & similitudinem
 Dei quam peccado corrumpit, hæc ille: Verū cum D. Hiero. ex hebræo verterit, Leua su-
 per nos lumē vultus tui, videtur aliud significare Dauid, vt videlicet Deus clemēter nos
 respiciat: vultus enim quoties Deo tribuitur, ferè in malā partem vsurpatur pro ira &
 indignatione, sicut oculi in bonā partem, vt psal. 33. Oculi Domini super iustos, & aures
 eius in preces eorū: vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra me-
 moriā eorū. Vultus itaq; illuminatur quoties mitigata ira, fauor & gratia redeunt fronte
 iam exhilarata & serenata. Vnde psal. 66. Deus misereatur nostri & benedicat nobis,
 illuminet vultū suum super nos, & misereatur nostri: Sic apud Iob. cap. 29. Si quum ri-
 debā ad eos, nō credebāt, & lux vultus mei nō cadebat in terrā, significans etiam ri-
 sum & hilaritatem vultus sui apud eos & pondus & momentū habuisse. ¶ F. Illud,
 Et olei sui, in vulgata editione diui Hiero. nō additur, nec apud Heb. est, quod nec Ori-
 genes legit: Arnobius tamen verustissimus interpret psalmorū, legit: & item Aug. Ar-
 nobius itaq; per frumentum corpus Christi: per vinū, sanguinem: & per oleum Crisma
 intelligit, eius verba hæc sunt: Signatū est inquit super nos lumen vultus tui domine
 ab illo tempore quo accepimus frumentum in corpore, vinum in sanguine, & oleum
 in chrismate, hæc ille.

Psalmus. Canticum.

Sela. Semper. Diapalma.

Quæ dicitis in cordibus vestris. D. Hiero. sic. Id est, quæ in die cogitādo peccatis, nocte expiate lachrymis. Compungi enim ad pœnitentiā & animi dolorem refertur. Lumē siue lux vultus.

Frumentū, vinum & oleum.

In finem pro ea quæ hereditatē cōsequitur Psalmus David. Psalmus V.

Verba mea auribus percipe Domine, intellige ^A. clamorē meum. Intende voci orationis meæ, rex ^B meus & Deus meus. Quoniam ad te orabo Domine, ^C manē exaudies vocē meā. Manē adstabo tibi & videbo, ^D quoniam non Deus volēs iniquitatē tu es. Neque habitabit iuxta te malignus, neq; permanebūt iniusti ante oculos tuos. Odisti omnes qui operātur iniquitatē, perdes omnes qui loquuntur ^E mēdaciū. Virū ^F sanguinū & dolosū abominabitur Dominus, ego autē in multitudine misericordiæ tuæ. Introibo in domū tuam, adorabo ad templū sanctū tuum in timore tuo. Domine deduc me in iustitia tua, propter inimicos meos dirige in cōspectu tuo viā meā. Quoniam non est in ore eorū veritas, cor eorū ^G vanū est. Sepulchrū patens est guttur eorum, linguis suis dolosē agebant, iudica illos Deus. Decidāt a cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritauerunt te Domine. Et letentur omnes qui sperant in te, in eternum exultabūt, & habitabis in eis. Et gloriabuntur omnes qui diligunt nomen tuum, quoniam tu benedices iusto. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.

¶ Titulus huius psalmi docet hunc in laudem quidē Christi cantatum à propheta, quia habet in finem, id est, in laudem Christi qui finis legis est: sed ex persona ecclesie orationē dirigī ad Deum, quod ex eo liquet quod additur. Pro ea quæ hereditatem cōsequitur, id est, pro ecclesia quæ hereditatē regni cælestis cōsequitur, vel vt Arnobio placet, pacem illā quam Christus suis reliquit dicens iam iam moriturus. Pacē meam relinquo vobis: pacem meā do vobis. Hebraicē tamen apud D. Hiero. titulus hic est: Victori pro hereditatibus, verum sensus in idē redit. Nā & ecclesia Christi hereditas est, vt ex 2. psalmo liquet, vtrumque sensum dat Augustinus. Intelligitur ergo inquit ecclesia, quæ accipit hereditatem vitam æternam. Dicitur & hereditas Dei vicissim ecclesia secundum illud: Postula à me etc. Ergo hereditas nostra Deus dicitur, quia ipse nos pascit, & cōtinet: & hereditas Dei dicimur, quia ipse nos administrat & regit, quapropter vox ecclesie est in hoc psalmo: Vocate ad hereditatē, vt ipsa fiat hereditas Domini. Hæc ille: Protestatur itaq; ecclesia innocentiā suam apud Deū, cum magna fiducia implorans auxilium Dei aduersum nequitia seculi huius, & hæreticorū præcipuē impietatē. ¶ A. Hier. clamor in scripturis nō vocis, sed cordis est. Deniq; ad Moysen dicitur, quid clamas ad me? cum Moyses antē non clamasset. Vnde Apostolus scribens Galat. Misit Deus spiritum filij sui clamantē in cordibus nostris, Abba pater. Quando igitur gemitus & cōscientia nostra deprecatur, istū clamorē intelligit Deus.

¶ B. Rex meus & Deus meus. Ille verē ausus est dicere rex meus & Deus meus (inquit Hier.) cui nō regnat peccatū in mortali corpore. Tu es Deus meus, quia non est vter: Deus meus, quia nō est aurū: Deus meus, quia nō est libido: Deus meus, quia tu virtus es, & ego cupio habere virtutes, propterea tu es Deus meus, hæc ille. ¶ C. Manē exaudit Deus, nō quasi nō exaudiat vesperi aut media nocte, sed habet anima nostra suas tenebras, & noctē quā peccata inducūt: quādiu in tenebris erroris sumus, nō exaudit nos. Quādo verō sol iustitię, inquit Hier. venerit in corde meo, tūc me exaudit: nō dixit 3. hora, nō dixit 6. hora, nō dixit plena luce, sed manē statū vt tenebræ fugere cœperint, exaudis: statū in principio boni operis exaudis me, nō quæris finē. Est enim meū velle, tuum perficere. ¶ D. Et videbo, videlicet te, sic enim interpretatur D. Aug. Adstabo inquit & videbo. Non est inherendū terrenis si volumus Deū videre, qui mundo corde conspicitur. Similiter D. Hiero. Et videbo, subauditur inquit, te videbo, vt sit ordo quē diximus. Incipiēte luce virtutū in anima mea, quādo adstare tibi cœpero, nō sedere, nō iacere, sed stare, tūc per istos gradus merebor te videre. ¶ E. Ex ipso ordine intelligere possumus, quia de hæreticis loquitur inquit Hiero. Quare infelicioꝝ est qui mendacium loquitur, quā ille qui operatur iniquitatem. Qui enim ope-

Exod. 14.

Manē sustinet anima.

ratur iniquitatē, odio habetur: qui autē loquitur mendaciū, perit. Nec iniuria: qui enim operatur iniquitatem, suam tantum animā occidit: qui autem hæreticus est & loquitur mendaciū, tot occidit homines quot in suam hæresim induxerit: vnde & virū sanguinum appellat eundem, quia quotidie animarum sanguinem fundit. ¶ F. D. Hiero. ad hebraicā veritatem ita reddidit versiculū istū: Non est enim in ore eorum rectum, interiora eorum insidiæ. Quod bene hæreticis cōuenit, qui insidias tendūt animis auditorū ducti spe lucri aut inanis glorię: vnde & præcedēti versū vbi nos habemus, Deduc me in iustitia tua propter inimicos meos, Hier. ex Heb. vertit, propter insidiatores Sepulchrū patens, quos bene sepulchris patētibus similes dicit, quod eorū animę iam mortuę videntur. ¶ G. Nonnulli interpretes verbū coronare accipiunt pro circumdare & vndiq; munire. Verū Aug. & D. Hiero. coronare ad præmiū referunt siue victoriā. Sic enim Hier. scribens in hunc psalmū: Ipse est scutum nostrum, ipse est & corona nostra, protexisti nos scuto tuo; & protectio tua corona nostra fuit, id est, nostra victoria. Similiter Arnobius: Vno inquit eodemque officio ab inimicis defenderis, et à Domino coronaris.

In finem, in carminibus pro octaua psalmus David. Psalmus VI.

Domine ^A ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripas me. Misere mei Domine quoniā infirmus sum, sana me Domine, quoniam cōturbata ^B sunt omnia ossa mea. Et anima mea turbata est est valde, sed tu Dñe vsquequo? Cōuertere ^C Domine, & eripe animā meā, saluū me fac propter misericordiam tuā. Quoniā nō est in morte qui memor sit tui, in inferno autē quis cōfitebitur tibi? Laboravi in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectū meū, lachrymis meis stratum meū rigabo. Turbatus est à furore oculus meus, ^D inueteraui inter omnes inimicos meos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatē, quoniā exaudiuit Dominus vocē fletus mei. Exaudiuit Dominus deprecationē meā, Dñs orationē meā suscepit. Erubescāt & cōturbētur vehemēter oēs inimici mei, cōuertātur ^E & erubescāt valde velociter.

Vnde illud psal. 113. Nō mortui laudabunt te Domine etc.

E Nō est apud 70. cōuertatur, sed auertantur, id est, terga vertant & fugiant: est enim græcè verbum, ἀποστρέφωμαι, id est, auertor, siue terga verto, cui cōsentit, Heb. veritas quę legit hoc loco, reuertantur. Pro octaua quid sit.

Commentarium.

Titulus psalmi 6. est in finē in carminibus apud D. Hier. ex Heb. in canticis, apud D. Aug. in hymnis, de quo dixim⁹ psal. 4. Illud autē quod additur, Pro octaua, interprete Hiero. indicat, quod resurrectionis & penitentia ac per hoc salutis nostræ mysterium cōtineat: octauus namq; dies resurrectioni dominicæ cōsecratus est: traditus enim est Christus, vt apostolus habet, propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationē nostrā. D. Aug. octauū diē ad diē extremi iudicij refert. Eius verba hæc sunt. Potest inquit dies octauus, dies iudicij intelligi, quod iā post finē hui⁹ seculi, accepta æterna vita, nō erūt animæ iustorū obnoxie tēporibus. Et quoniā omnia tēpora 7. dierū spacio voluūt, octauus fortē ille dictus est, qui varietatē istā nō habebit: hoc ille. Orat itaq; humanū gen⁹ hoc psalmo, vt iudicemur quidē & corrigamur à Deo in hoc seculo misericorditer, sed nō in furore vel ira ei⁹. i. ne traditi in obstinatū & reprobū sensū destinemur eternis supplicijs: habet autē optimā oradi formulā, homini penitenti aptissimā.

¶ A. Inter furorē & irā D. Hier. hoc interesse putat, quod furor sit in p̄senti, ira autē in futuro. D. verō Aug. duobus verbis vnā & eandē rē significari putat. Nam in græco inquit, θυμὸς, quod est in primo versū, hoc significat quod θυμὸς, quod est in 2. versū. Sed cum latini vellent etiam ipsa duo verba ponere, quę situm est, quod esset vicinum ire, & positū est furor, hæc ille: Verum græca vox θυμὸς, quam furorē vertit, proprie significat animi excandescēntiam, cum sanguis primū accenditur cirra præcordia, θυμὸς ἀπὸ τοῦ θυμῶν, id est, cōcito, doleo, sacrifico, vel ἀπὸ τοῦ τρέφω, quod est accēdo, vt aspiratio mutetur: & ea est breuior cum ira sit diuturnior & permanētor. Deus itaq; illos in furore arguit, quos hic tradit in reprobū sensum: illos in ira corripit, quos p̄petuis supplicijs tradit. ¶ B. Ossa, idiomate Heb. aliquādo animę vires significāt vt psalmo 50. Auditui meo dabis gaudium & lætitiā, & exultabunt ossa humiliata. Et iterum, omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tui? Aliquando ossium

Ossa quæ sūt anima.

nomine spes ipsa notatur, quod ea animis se sustinet vt corpus ossibus fulcitur & sustetur, vnde illud: Dominus dissipabit ossa eorum qui hominibus placet. ¶ C. Vulgata editio D. Hieron. legit: Conuerte Domine, & idē interpretatur dicens: Nisi enim ante conuerterit animā nostram, non eā potest eruere de periculo: est enim græcè vox actiua καταστρέφω quam interpres Psalmodū & alibi Psal. 125. similiter reddidit per verbum passiuū. Conuertere Domine captiuitatē nostrā, quo loco idē verbū est græcè quod D. Hiero. legit: Conuerte captiuitatem nostram. Hoc tamen loco tolerari potest & passiuum verbū vt sensus sit, Domine qui auertisti vultū tuum à nobis, conuertere, & nos videre dignare, cui interpretationi & hebraica translatio consentit, quæ sic habet: Reuerte domine & erue etc. ¶ D. Oculus in sacris literis sæpe pro mente & ea parte animi sumitur, quā græci ὀφθαλμὸς, latinè principale siue principem animi nostri partē appellant: quod enim oculus est corpori, hoc mēs est animæ sic hoc loco: Oculus ergo turbatur à furore videlicet Domini, quoties mēs metu suppliciorū gehēne attonita est & contremiscit. D. verò Hieron. ex hebræo sic vertit: Caligauit præ amaritudine oculus meus.

Oculus animæ quis sit.

Psalmus David quem cantauit Domino pro verbis Christi filij Iemini. PSALMVS VII.

Domine Deus meus in te speraui, saluū me fac ex omnibus persequētibus me, & libera me. Nequādo rapiat vt A leo animā meā, dū nō est qui redimat neq; qui saluū faciat. Dñe Deus meus si feci B istud, si est iniquitas in manibus meis. Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidā meritò ab inimicis meis inanis. Persequatur inimic⁹ animā meā & cōprehendat, et conculcet in terra vitam meā, & gloriam meam in puluerem deducat. Exurge Domine in ira tua, & exaltare D in finibus inimicorum meorum. Et exurge Domine Deus meus in E præcepto quod mandasti, & synagoga populorū circundabit te. Et propter hanc in altum regredere, dominus iudicat populos. Iudica me Domine secundū iustitiā meā, & secundū innocentiā meā super me E. Consummetur nequitia peccatorū, & diriges iustū, scrutās corda & renes Deus.

In præcepto, id est, iuxta præceptū quod dedisti nobis, videlicet quod is qui se humiliat, exaltabitur, sic Aug. Alij sic: In præcepto videlicet de iustē iudicando, & oppressos liberando, de qua Esaię 1. cap.

Chus siue Chusi.

Raca quid sit apud Mattheū.

Commentarium. D. Hieron. si dis. interpres psalmodū, annotat hunc psalmū nō esse scriptū cōtra Absolonē persequētē David patrē suū, sed cōtra Saul regē. Potest tamē etiā nō ad Saul, sed ad Semei referri, qui maledixit David appellās eum virū sanguinum: nā & is Iemineus fuit. Nā Chusi illē qui fuit amicus David, & destruxit exitiabile illud cōsiliū Achitofel vt habetur 2. Regū 15. ca. nō fuit fili⁹ Iemini, sed filius Arachi. Porro Iemini familiæ nomen erat in tribu Benjamin, ē qua familia Saul fuit vt docet primus liber Reg. cap. 9. Quare si literā spectemus, totus hic psalmus scriptus est contra Saul persequētē ipsum David: si autē mysticū sensum quærimus, contra ipsum diabolū. Nam Chusi siue Chus, vt hebraicè est, sonat Æthiopem, quæ etymologia optimè conuenit Sauli propter sanguinarios tetros & crudeles mores, & diabolo qui princeps tenebrarū appellatur: vnde Aquila vertit, pro verbis Æthiopis. Porro verba idiomate hebraico pro actionibus & factis vsurpantur: vel certè verba, pro cōsilijs ipsius Saul accepit. Iuxta literam itaq; de David accipitur psalmus hic secundū tropologā de quolibet iusto iuxta mysticū sensum de Christo, quomodo erit quædā hic ab ecclesia intelligere dicta esse per Enallagē, id est, imitationē personarū, quod passim obuiā est in psalmis & prophetis.

¶ A. Vnde Leonē diabolū appellat propter vires & sēuitiā. Vnde illud Petri: Aduersarius vester diabolus etc. ¶ B. Si feci istud nimirū quod obijcitur vel exprobratur mihi. Nā Saul calūniabatur ipsum David quod regnū ambiret, & vitæ illius insidiaretur. Si ad Christū vel mēbra eius referimus, per istud intelligimus id quod sequitur, videlicet iniquitatē & talionē. i. mali retributionē. Aug. per istud, quodlibet peccatū intelligit. ¶ C. Decidā inanis, pro inanis est hebraicè רָעָא Raca, id est, vacuū, vnde facile intelligimus vnde deducta sit vox illa in euangelio. Qui dixerit fratri suo Raca, quasi dicas vacuū cerebri, aut insan⁹. ¶ D. Fines inimicorū vocat gētes Christo credituras, quas antē appellauit terminos terrę, Christo in possessionē dādas: gētes enī christianæ religioni ante cōuersionē hostes erāt; hic autē versus cum duob⁹ sequētibus ex

persona ecclesię dicuntur inuitatis Christū vt ocyus ex mortuis resurgat, & gētium ecclesiā sibi iūgat, & in cælum reuersus dona spirit⁹ sancti demittat, idq; sic debere fieri, quod sit iustus populorū iudex, qui auferet regnū Dei à Iudeorū populo, & tradet populis gētium faciētibus fructū. ¶ E. Nō est legendū consumetur, sed consummetur: est enim græcè verbum συντελεισθαι, quod Hier. reddit per impleri, Aug. per verbū perfecti, vt sit simile illi Apocalypse vs 22. cap. Qui iustus est, iustificetur adhuc: & qui in fordibus est, sordescat adhuc: cui interpretationi cōsentit hebraica veritas quæ sic habet: consummetur malū iniquorū, & cōfirmetur iustus: Notādū autē quod apud heb. adiectiuū iust⁹ refertur ad substantiuū Deus quod præcessit, vnde hebraicè est interprete Hiero. Clypeus meus in Deo etc. pro eo quod nos legimus, Adiutoriū meum à domino. Iustū adiutoriū meum à dño: qui saluos facit rectos corde. Deus iudex, iustus, fortis & patiens, nūquid F irascetur per singulos dies. Nisi cōuersi fueritis, gladium G suū vibrabit, arcum suum tetēdit, & parauit illū. Et in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit. Ecce parturit iniustitiā, cōcepit dolorē, & peperit iniquitatē. Lacum aperuit & effodit eum, et incidit in foueā quā fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticē ipsius iniquitas eius descendet. Confitebor domino secundum iustitiam eius, & psallam nomini domini altissimi.

¶ F. Apud 70. interpretes græcè est. Non adducēs irā per singulos dies, quomodo et D. Aug. legit in cōmētarijs suis: & hoc sensu interrogatio illa p nūquid fact⁹, respōsiōnē negatiuā poscit. At hebraicè est vt D. Hier. vertit. De⁹ iudex, iust⁹ & fortis cōminās tota die. Sic & Aquila vertit vt sensus sit: tamen si Deus patiēter ferat peccantes differēdo vltionē, attamē perpetuō cōminatur nobis malē agētibus. ¶ G. Per gladiū, mortē illā secundā intelligimus, quæ & corp⁹ & animā feriet & necabit. Vnde in Apoc. Vidit Iohā. ex ore Dei gladiū procedētē ex vtraq; parte acutū. Per arcū autē, irā diuinā quā thesaurizat sibi hic qui diuina patientia abutitur: quæ quāto diuti⁹ differtur, eō graui⁹ percutit. Interim tamē exigētibus peccatis nostris, mortiferis spiculis cupiditatū (quæ vasa siue instrumēta mortis appellat) diabol⁹ nos sauciabit, & sagittas suas emittet igneas, si ardere nos viderit, id est, si libidine, vitijs & passionibus, varijsq; desiderijs nos inflāmatos intellexerit: hebraica autem veritas interprete Hier. ita legit, Sagittas suas ad cōburēdū operatus est. Porro D. Aug. per arcū scripturas sacras intelligit, & sagittas & vasa mortis in bonā partē interpretatur: De quibus psal. 44. Sagittæ potētis acutæ. Sagittis ergo diuinorū oraculorū inflammat piorum Deus corda, quæ vasa quoq; mortis sunt infidelibus. Prior interpretatio est Hieronymi & quæ magis placet.

Apocal. 1. cap.

Arcus quis sit.

In finem pro torcularibus psal. David Psalmus VIII.

Domine dñs noster: q̄ admirabile est nomē A tuū in vniuersā terra. Quoniā eleuata est magnificētia tua super cælos. Ex B ore infātū et lactētū perfecisti laudē propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & C vltorē. Quoniā videbo D cælos tuos opera digitorū tuorū, lunā & stellas quæ tu fundasti. Quid est homo quod memor es ei⁹, aut fili⁹ hominis quoniā visitas eum? Minuisti enim paulò min⁹ ab angelis, gloria et honore coronasti eū, et cōstituisti eū super opera manū tuarum. Omnia subiecisti sub pedib⁹ eius, oues E & boues vniuersas, insuper & pecora cāpi. Volucres cæli & pisces maris, qui perābulāt femitas maris. Domine domin⁹ noster, q̄ admirabile est nomē tuū in vniuersā terra.

B. Ex ore infan. Tamē si iuxta literam, de paruulis ætate verum istud sit testimonium Christi, tamen de illis præcipuè intelligitur infantibus & paruulis, de quibus Paulus tāquam paruulis in Christo lac vobis potū dedit: & Petrus: Sicut modò geniti infantes etc. & Christus. Confiteor tibi p. g. a. h. à sapientibus & reuelasti paruulis, nisi

Tres psalmi vt annotat D. Hier. in titulo habēt, Pro torcularib⁹, præsens hic psalm⁹ octau⁹ numero, octogēsim⁹, & octogēsimus tertius, quorū primus est ipsius David, alter ipsi⁹ Asaph, tertius est filiorū Core, vt intelligas hic trinitatis mysteriū & sacramētū resurrectionis: nā octonari⁹ resurrectioni cōsecrat⁹ est. Porro torculariū nomine vt annotat Hier. & Aug. ecclesiā intelligim⁹: vt enī ecclesia aliquādo areę appellatione significatur, ita nunc torculariū nomine denotatur. In area autē & torcularibus nihil aliud agitur, nisi

Nomine enim domini τερρα γράμματων, quatuor his literis scribitur ἰ ο δ η he γ uau & η he quod illis est ἰ ἡ ἔ ἡ τ ο ρ, id est, arcanum & ineffabile. Vltor siue defensor quis sit.

Oues, boues, pecora capi, volucres caeli, & pisces maris.

Cum sonitu, id est, vna cum doctrina peruersa qua seminabat, vel cum sonitu, id est, per sonitum, id est, praedicationem euangelicam. E. Sion, id est, specula, ecclesia militantem denotat. Hierusalem autem ecclesiam triumphantem. Na a specula ad visionem pacis peruenitur: id enim sonat Hierusalem.

nisi vt frumētum à paleis, aut vinacea à vino separentur. Sic in ecclesijs inquit Aug. hoc agitur, vt boni à multitudine secularium hominum per ministrorum Dei operationem separentur non loco, sed affectu. Intellectum autem huius psalmi aperuit nobis Apostolus Paulus in epistola ad Hebr. qui de humanitate Christi illud dictum intelligit. Minuisti eum paulò minùs ab angelis etc. quare Dauid prophetauit, ecclesia magnificentiã operũ diuinorũ prædicat hoc psalmo, et quantũ honestauit genus humanũ, cum per vniciũ suũ filiiũ incarnatũ dominiũ illi tradiderit omniũ rerũ. ¶ A. Iudei istud referunt ad nomẽ illud Dei tetragramatõ, id est, quatuor literarũ quod apud illos ineffabile erat: verum per nomen domini, Dei filium commodè accipimus vt Esaia 30. Ecce nomen domini venit de longinquo. Vnigenitus itaque Dei filius admirabilis est, quòd illius magnificentiã de terrena humilitate super caelos eleuata est. ¶ C. Quod nos legimus vltorem, Augustinus legit defenforem qui sic habet, vt destruas inimicum & defenforem. Quem inquit nisi hæreticum, qui cum fidem Christi oppugnet, defendere videtur? Quanquam etiam philosophi huius mundi interprete August. benè intelliguntur inimici & defensores: quandoquidem filius Dei, virtus & sapientia Dei est, qua illustratur omnis quisquis in veritate sapiens efficitur: huius illi se amatores esse profitentur, vnde & philosophi nominatur, & propterea illam videntur defendere cum sint eius inimici, suadentes superstitiones noxias & illas mordicus retinentes. ¶ D. Non dixit video, cum tamen caeli & stellæ & luna nobis conspicua sint. Sed videbo: nunc enim, vt Paulus habet, cognoscimus ex parte, verum tunc inquit Hieronymus etiam rationẽ operis eius, cursumq; cognoscã. Aliter nã videt gubernator nauem, aliter picturã pictor, quã imperitorum rudes oculi. ¶ E. Per oues & boues D. Hier. interprete allegoricã intelligim⁹ animas sanctas fructum innocentiaẽ operantes: per pecora autẽm capi, homines minoris meriti. Quoniam autem camporum & sylvarum appellatione sæpe gentium significatur ecclesia, vt ibi: Audiuimus eam in Esfrata, inuenimus eam in campis syluæ: per pecora campi non absurdè ecclesiam ex gentibus congregandam: & per oues & boues, synagogam intelligimus: sic per volucres caeli, malignos spiritus, quos apostolus spirituales nequitas appellat in caelestibus: & per pisces, homines qui nõ contemplantes caelestia, curis huius mundi omnino immergi sunt, & stulta curiositate vel infania potiùs inter seculi fluctus quærunt beatitudinem.

In finem pro occultis filij. Psalmus David.

PSALMVS IX.

CONFITEBOR tibi domine in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. Letabor & exultabo in te, psallam nomini tuo altissime. In conuertendo inimicum meum retrorsum: infirmabuntur & peribunt à facie tua. Quoniã fecisti iudiciũ meũ & causam meã, sedisti super thronũ qui iudicas iustitiã. Increpasti A gẽtes et periit impius, nomẽ eorũ delesti in æternũ et in seculũ seculi. Inimici B defecerũt framea in finẽ, et ciuitates eorũ destruxisti. Periit memoria eorũ cũ sonitu, & dominus in æternũ permanet. Parauit in iudicio thronũ suũ, & ipse iudicabit orbẽ terrẽ in equitate: iudicabit populos in iustitia. Et fact⁹ est dominus refugiu pauperi, adiutor in oportunitatibus C in tribulatione. Et speret in te qui nouerũt nomẽ D tuũ: quoniã nõ dereliquisti quæretes te domine. Psallite domino qui habitat in Sio E, annũciate inter gẽtes studia eius. Quoniam requirens sanguinem eorũ recordatus F est, non est oblitus clamorem pauperum. Miserere mei domine: vide humilitatem meam de inimicis meis. Qui exaltas me de portis mortis: G vt annũciem omnes laudationes tuas in portis filiaẽ Sion. Exultabo in salutari tuo: infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum.

Pro eo quod vulgata editio nostra habet. In finem pro occultis filij. D. Hiero. ex Hebr. veritate vertit, victori pro morte filij. Symmachus verò pro victoria de morte filij. Totus itaq; hic psalmus ad Christi pertinet sacramentũ: quoties enim filius sine adiuncto ponitur, non alius quã Dei filius per Exochen, id est, excellentiã intelligitur. Porro 70. interpretes, vt annotat D. Hieronymus scribens in hunc psalmum, Christi passionem & resurrectionem, quæ ignota prius mundo fuit, per verbum absconditiis celare voluerunt, ne agentibus illo tempore facillè nosceretur. Per occulta itaque filij interprete August. intelligimus aduentum Christi secundum carnem, qui humilis fuit & occultus, qui profuit gentibus vocatis ad gratiam euangelicã excæcatis Iudæis, per quem aduentum & hodie occulta exercentur Dei iudicia, quoties alij affliguntur in hoc seculo: vel vt expiẽtur vel vt probẽtur, vel vt eorũ gloria augeatur: alij cæcitate mentis percelluntur quoties conuerti nolunt, & æternę damnationi præparantur, quorum poena sepe hinc incipit & in futurum permanet. Quod autem verũ 3. legimus, In conuertẽdo inimicũ meũ retrorsum, græcè est, ἰν τῷ ἀποστρεφῆναι, id est, in auertendo, D. Hieronymus ad Hebr. veritatem vertit: Cum ceciderit inimicus meus retrorsum. Sic infra: Couertatur peccatores in infernũ, græcè est ἀποστρεφῆναι. ¶ A Per gentes, D. Augustin. intelligit gentiles, qui ante prædicationem apostolorum colebant ligna & lapides, relicto verò Deo: quorum impia vita redarguta est misso cælitus spiritu S. & impius perijt quia iustificatus est & factus est pius. At D. Hiero. per impium intelligit diabolum authorem omnino impietatis & idololatriæ: tamen priorem interpretationem non improbet. ¶ B. Inimici hoc loco non est nominatiuus pluralis, sed genitiuus singularis: et Framea est nominatiuus pluralis nõ datiuus, quod ex græco facillimè constat. Frameas igitur inimici, id est diaboli, vocat diuersas opiniones erroris, quibus ille animas tanq; gladijs perimit, quæ aliquãdo, vbi Deus omnia in omnibus factus fuerit, in perpetuũ peribunt. Hoc enim loco verba præteriti tẽporis pro verbis futuri tẽporis accipienda sunt, quod familiare est prophetis. Porro ciuitates appellat, peccatorũ conuenticula & sodalitates: in ijs enim diabolus velut in suis munitionibus regnabat. ¶ Oportunitas adiuuãdi aut miserendi soli Deo cognita est, qui solus nouit quid cuique & quo tẽpore expediat. Vnde Dauid alibi orat: Tu exurges Domine misereberis Sion, quia tempus miserẽdi eius, quia venit tempus. Vnde & Paulus: Fidelis inquit Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum vt possitis sustinere. ¶ Nomen, id est (interprete Hiero.) potentiam vel magnificentiam tuam vel nomen tuum, id est, filium tuum. Aut is cognoscit nomen Domini, qui nouit in solo Deo omnia esse firma, constantia, & perpetua, iuxta id quod Moysi dixit Exod. 3. Ego sum qui sum, & dices filijs Israe, Qui est, misit me ad vos. Sperent ergo in te, qui cognoscunt nomen tuum, ne sperent in ni noscẽ.

Occulta filij quæ sunt.

Framea inimici quæ sunt.

Nomen Domini

Porte mortis ex portas Sion.

his rebus quæ temporis volubilitate præterfluunt, quæ nihil habet nisi erit & fuit. Desinant igitur sperare & diligere temporalia, & se ad æternam spẽ conferant, qui cognoscunt nomen eius qui dixit: Ego sum qui sum, sic ferè Augustinus. ¶ F Nemo ita positum putet (inquit Augustinus) quasi obliuio cadat in Deum, sed quia post longum tempus futurum est iudicium: secundum affectum infirmorum hominum positum est, qui oblitum Deum putant, quoties non tam citò facit quã ipsi volunt. ¶ G. Portas mortis vocat interprete Hieron. hæreticorum doctrinam, quòd illa ad interitum ducat animas: vnde apud Mattheum vocatur à Christo portæ inferi: Super hanc petram fundabo inquit ecclesiam meam, & portæ inferi non preualebunt aduersus eam. Aut portas mortis appellat prauas cupiditates, per quas tenditur ad mortem animarum. Sic contra: Portæ Sion appellantur optima virtutum studia, per quæ peruenitur in ecclesia ad cœlestem Hierusalem, id est, visionem pacis: & anima his studijs virtutũ dedita annunciat & prædicat laudes diuinas. Nam peccatori dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & vt Salomon inquit: Non est speciosa laus in ore peccatoris.

Cognoscetur Dñs iudicia faciẽs, in operibus manuũ suarũ cõprehensus est peccator. Couertatur peccatores in infernũ, oẽs gẽtes quæ obliuiscũtur Deũ. Quoniã nõ in finẽ obliuio erit pauperis, paciẽtia pauperũ non peribit in finẽ. Exurge Dñe nõ confortetur homo, iudicetur gẽtes in cõspectu tuo. Cõstitue Domine legislatorem super eos, vt sciãt gentes quoniam homines sunt. Vt quid Domine recessisti longè, despicias in op-

in oportunitatibus in tribulatione. Dum superbit^H impius, incēditur pauper, comprehenditur in consiliis quibus cogitant. Quoniam laudatur peccator in desiderijs animæ suę, & iniquus benedicatur. Exacerbauit dominum peccator, secundū multitudinem irę suę non queret. Non est Deus in cōspectu eius, inquinatę sunt vię eius in omni tempore. Auferētur iudicia tua à facie eius, omnium inimicorum suorum dominabitur. Dixit enim in corde suo, non mouebor à generatione in generationem sine malo. Cuius maledictione os plenum est, sub lingua, labor & dolor. Sedet in insidijs cū diuitibus^K in occultis eius vt interficiat innocentem. Oculi eius in pauperem respiciūt, insidiatur in abscondito quasi Leo in spelunca sua. Insidiatur vt rapiat^L pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. In laqueo suo humiliabit eum, inclinabit^M se, & cadet cū dominatus fuerit pauperum. Dixit enim in corde suo oblitus est Deus, auertit faciem suam ne videat in finem. Exurge domine Deus & exaltetur manus tua ne obliuiscaris pauperum in finem.

Legislator in bonam & malam partem.

¶ C. Per legislatorem hoc loco D. Hiero. & August. Antichristum intelligunt qui erit futurus lator malę legis, & impię doctrinę author, vt iusto Dei iudicio decipiantur mendacio & fraudibus qui nolere recipere veritatem. Verum Arnobius, legislator in bonam partem accipit, vt alibi Dauid: Etenim benedictionem dabit legislator, ibūt de virtute in virtute etc. Christum aut certē vicarios illius intelligens. Eius verba hęc sunt. Nunc rogat inquit spiritus prophetię, vt tollat gentes ab idolis, & statuat eas in ecclesia. Constituat legislatorem super eas, & sciant gentes quia dii non sunt quos colunt, sed sciant quia homines sunt, hęc ille. ¶ Per impium hoc loco interpretibus Hierony. & Augustino, Antichristum intelligimus, qui eō impietatis veniet, vt se pro Deo coli volet, quem eundem & peccatorem vocat propter flagitiosissimam vitam. Vnde Apostolus scribēs Thessalonicensibus, eum vocat hominem peccati & filium perditionis, aduersus illius impias machinationes & scuitiam qua debacchaturus est aduersus ecclesiam, propheta diuinum implorat auxilium. ¶ I. Duplex sensus esse potest: prior hic, In perpetuum non mouebor, id est, regnum siue tyrannidem obtinebo in seculum, idq; nullo malo me vigente. Alter verò hic, famam meam & nomen meum non transmittam de hac generatione in generationem, id est, ad posteros nisi malis artibus adipiscar tantum principatum, de quo posteri tacere non possunt: posterior hęc interpretatio Augustini est. ¶ K. Quibus diuitibus inquit Augustinus nisi ijs quos huius seculi muneribus cumulāt, & ideo in insidijs & in occultis sedere cum his dicitur, quoniam falsam felicitatem ipsorum ad decipiendos homines ostentabit. Qui itaq; praua voluntate & cupiditate terrenorum bonorum eam felicitatem expetent, relictis bonis æternis in laqueos eius incident, & ex innocentibus nocentes fient. ¶ L. Infinitius ille, rapere, vertendus erat in verbum subiunctiu modi vt prior ille mutatus est: nam vtroque loco in græco exemplari est infinitiuus, & ῥῆσαι, id est rapere, quare clariùs ita vertisset: Insidiatur vt rapiat pauperem, vt rapiat inquam pauperem dum attrahit eum. Porro pauperis appellatione significatur fidelium ecclesia, quæ tota à Christo se scit pendere, & illius solius beneficio se saluandā sperat: qui itaq; sic affectus est, is est pauper spiritu. ¶ M. Inclinet se & cadet: id est, postquam suę tyrannidi omnes subiecerit, & pauperes Christi, id est, ecclesię filios & seruos Dei varijs supplicijs afflixerit, inclinabit se, & cadet, id est, cogetur agnoscere Deum superiorem, cuius Maiestati durissimam ceruicem suā etiam inuitus tandem submitret, & cadet, abolita & destructa omni fraude illius per aduertū Christi.

Pauperis appellatione significatur ecclesia.

Propter quid irritauit impius Deum? dixit enim in corde suo, nõ requireret. Vides, quoniam tu laborem & dolorem consideras, vt tradas eos in manus tuas. Tibi derelictus est pauper, orphano^N tu eris adiutor. Contere brachium peccatoris & maligni, quæretur peccatū illius & non

& non inuenietur. Dominus regnabit in æternum & in seculum seculi, peribitis gentes de terra illius. Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. Iudicare pupillo & humili, vt non apponat vltra magnificare se homo super terram.

¶ N. Orphanus græca vox est, latine pupillum sonat, quamuis diuus Hieron. putet hoc esse discriminis, vt pupillus is sit, qui patre caret: orphanus, qui patre & matre. Ecclesia itaque pupilli aut orphani appellatione significatur, quæ iam patrem desijt habere diabolium, vnde psal. 44. ad fidelem animam Deus pater loquitur: Obluiscere populum tuum & domum patris tui: talibus itaque pupillis siue orphanis pater sit Deus, quos ad eiuſmodi pupillarem conditionem hortatur. Nec patrem inquit appellatis vobis super terram: vnus enim est pater vester cælestis. ¶ O. Geminus hic sensus esse potest, vt per peccatorem homo ipse impius & peccator intelligatur, vt hominem scelestum scelus appellamus: vel certē peccatum appellat, vitam ipsius flagitijs & sceleribus plenam, quæ repente vnā cum ipsius gloria & nomine abolebitur: sic de impio & peccatore dictum est psal. 36. Adhuc pusillum & non erit peccator, quæres locum eius & non inuenies, & paulò infra: Vidi impium super exaltatum & eleuatum sicut cedros libani: Et transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Alter sensus est, peccatum illius quæretur, & non inuenietur, scilicet perfectum esse, quia à Deo impeditur. Sic August.

Orphanus; Pupillus.

¶ A. In finem psalmus David. Psalmus X.

In domino confido, quomodo dicitis animæ meę, transmigra in montem^B sicut passer. Quoniam ecce peccatores intenderunt^C arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in obscuro^D reclusos corde. Quoniam quæ perfecisti, destruxerunt: iustus^E autem quid fecit? Dominus in templo sancto suo, dominus in cælo sedes eius. Oculi eius in pauperem respiciunt, palpebrę^F eius interrogant filios hominum. Dominus interrogat iustum & impium: qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Pluet^G super peccatores laqueos, ignis & sulphur &^H spiritus procellarum, pars^I calicis eorum. Quoniam iustus Dominus & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius.

Sicut passer, speciem pro genere posuit. Nam hebraicè est, sicut auis.

¶ A. Psalmus hic tametsi breuis sit, vbertate tamen sententiarum fecundus est, totus itaque aduersus hæreticos canitur ab ecclesia ex persona Dauid, qui fideles ad se pellicere nituntur, inuitantes illos vt relicta veritate & simplicitate fidei christianę, ad sua conciliabula & conuenticula se transferant quasi apud illos sit Christus, & non in ecclesia catholica, quos & Dominus cauedos monuit Matth. 24. Si quis inquit vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere: surgent enim pseudochristi & pseudoprophetę: si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus est, nolite credere. ¶ B. Mons in sacris literis aliquando ecclesię, aliquando electos propter meritorum sublimitatem denotat, aliquando ipsum Christum. Nonnunquam in malam partem sumitur, & diabolium aut illius membra significat propter superbiam illius & animi tumorem. Est itaque hic sensus. Vnum montem teneo, nimirum Christum aut sponsam illius ecclesiam: quomodo dicitis mihi vt ad vos transeā autores peruerſorū dogmatum? quasi multi sint Christi aut plures ecclesię præter vnā catholicam & apostolicam ecclesiam, quæ verè est mons Domini, De quo dixit Esaias: Venite adscendamus ad montem Domini. Hæreticorum autem conuenticula, montes quidem propter superbiam nominantur: sed montes sunt caliginosi, de quibus Hieremię 13. Date Domino Deo vestro gloriam antequam

Montis appellatione quid significetur.

Arcus quid sit. tequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos. ¶ C. Arcum interprete Augustino sacram scripturam intelligimus, quam hæretici carnaliter interpretantur, & ad suas concupiscentias deprauant venenatas, inde sententias iaculant: omnia enim peruersa sua dogmata autoritate scripturarum à se corruptarum adstruunt & communiunt. ¶ D. Quod nos legimus in obscuro, significantius est græcè apud 70. interpretes σκοτομύνη, id est, ad verbum, vt Augustinus ait, in obscura luna: est enim propriè σκοτομύνη, nox illunis, id est, obscura & luna carens: Tunc enim maxime spargunt impios suos errores hæretici, quoties nacti sunt in ecclesia imperitos & simplices, & in quorum cordibus lux veritatis euangelicæ nondum clarè resplenduerit: nam lunæ appellatione ecclesiam sæpe significat scriptura.

¶ E. Id est, Christus qui nobis à Deo factus est iustitia, quid is fecit? profecto longè aliud quàm hæretici moluntur, qui communem ecclesiæ pacem turbant, cum ille dixerit, pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.

Palpebræ quæ sunt in Deo. ¶ F. Per palpebras, quæ vicissim in nobis & aperiuntur & clauduntur, interprete diuo Hieronymo, subtilitas diuinorum iudiciorum intelligitur: iam enim prospera & læta proueniunt, quasi apertis palpebris Deus nos respiciat: iam verò tristitia & aduersa, quasi clausis palpebris Deus nos negligat. Vtriusque autem examinamur & probamur, prosperis ne prorsus desperemus, & aduersis ne rursus insolescamus. ¶ G. Nubes in sacris literis appellantur omnes, qui verbo Dei animas irrigant: sic prophetæ, euangelistæ, & apostoli, nubes appellantur, quorum scripta cum peruersè intelliguntur ab impijs, Deus super illos laqueos pluit: cum autem benè intelliguntur, pluuia illa fecundat pectora fidelium. De eiusmodi laqueo Dauid alibi: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum. Et Esaias cap. 28. Et erit ijs verbum Domini, vt vadant & cadant retrorsum & conterantur & illaqueentur, & capiantur. ¶ H. Varijs locis scripturarum gehennæ significantur supplicia per ignem & sulphur: Idque optima ratione, vt ignis puniat incendia malarum cupiditatum: odor autem teterrimus sulphuris, foeditatem peccatorum. Sic Esa. 34. Conuertentur torrentes eius in picem, & humus in sulphur: & erit terra eius in picem ardentem, nocte & die non exstinguetur. Sic & spiritum procellarum referre possumus vel ad acerrimum frigus quo affligentur, quod Christus in euangelijs per stridorem dentium significat, vel vt incitamentum quoddam ignis illius sulphuris, qui vento & flatu vehementior fit. Vnde Esaias 30. Gehenna describitur sub nomine Tophet his verbis: Præparata est inquit Tophet à rege profunda & dilatata. Nutrimenta eius ignis & ligna multa. Flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam: Aut per spiritum procellosum, potentiam illam diuinam vlticem & cunctis intolerabilem accipimus, vt Sapient. 5. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet illos. ¶ I. Calicis nomine sæpe vindicta diuina significatur, aliquando eadem vinum furoris Domini appellatur. Sic Apocalyp. 14. Si quis adorauerit bestiam, & acceperit characterem in fronte aut in manu sua, hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum & ante conspectum agni, & fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum.

Nubes & pluuia.

Ignis & sulphur. Spiritus procellarum.

Calix. Vinum.

Pro octaua vt annotauimus in sextum psalmum, significat psalmum hunc resurrectionis & redemptionis humanæ mysteriū cōplecti. Labia nostra à nobis, græcè est *κατὰ μίψ* id est, apud nos sunt, quomodo D, Aug. legit.

In finem psalmus David pro octaua.

PSALMVS XI.

Saluum ^A me fac Domine quoniam defecit sanctus, quoniam diuinitatē sunt veritates ^B à filiis hominum. Vana locuti sunt, vnusquisque ad proximum suum, labia ^C dolosa in corde, & corde locuti sunt. Disperdat Dominus vniuersa labia dolosa, & linguam magniloquam. Qui dixerunt, linguam ^D nostram magnificabimus, labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est? Propter miseriam inopum & gemitum pauperum nunc exurgam

exurgam dicit Dominus. Ponam in salutare, fiducialiter agam in ipso. Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum ^E terre, purgatum septuplum. Tu Domine seruabis nos & custodies nos à ^F generatione hac in æternum. In ^G circuitu impij ambulat, secundum altitudinem tuam, multiplicasti filios hominum.

¶ A. Psalmus hic ex persona Christi scriptus est deploratis vitijs hominū & cupientis saluari à Deo patre iuxta fragilitatem carnis assumptæ, vel salutem orat non tam pro se quàm pro membris suis siue corpore suo mystico quod est ecclesia, & superbiam & arrogantiam populi Iudaici in lege gloriantis & de sua iustitia nimium sibi placentis, detestatus, eam aboleri precatur. ¶ B. Cum vna sit veritas nimirum Christus qui inquit, ego sum via, veritas & vita, non tamen dixit veritatem, sed veritates. Veritatū appellatione significantur virtutes & opera bona quæ in Deo sunt, sic per mendacium vitijs significantur: virtutes enim sunt vera & solida bona, quicquid autem extra virtutem est, fallax & vanum est. ¶ C. Pro eo quod nos habemus labia dolosa in corde & corde locuti sunt, Symmachus ita translulit, labia lubrica in corde, aliud est, & aliud loquitur, clariùs nimirum reddens sensum prophetæ. Is itaque loquitur in corde & corde, qui aliud ore loquitur, & aliud corde retinet. Porro illud locuti sunt, cum referatur ad labia græcè *χίλι*, quorum vtrumque est neutrius generis, latinè vertendum erat, labia dolosa in corde & in corde locuta sunt mala. Nam id apud 70. additur *ἐλάνοσ κακά*. ¶ D. Id est, grandia & magnifica loquemur, quia doctores nostros non aliunde, sed domi & ex nobis habemus. Maxime enim superbiebant Iudæi, quod ipsis solis lex diuinitus data esset, & apud se haberent rabinos et doctores legis, quam obrem pertinacissimè resistunt Christo & legi euangelicæ. Non est autem græcè, labia nostra à nobis sunt, sed apud nos sunt: est enim græca præpositio *κατὰ*, quæ cum datiuo iuncta, significat apud vel iuxta: cum genitiuo autem, significat à vel de. Hoc autem loco datiuum habet, vnde Diuus Augustin. legit, non à nobis, sed apud nos. ¶ E. Terræ non est hic genitiuus, sed datiuus vt ex græco constat, quasi dicat, argentum approbatum ab ipsa terra, id est, ab habitatoribus terræ, tamen apud Hebræos non fit probatum terræ, sed repurgatum à terra, id est, purissimum et nihil habens admixtum scorix aut terrenæ materiæ. Vnde diuus Hieronymus ex Hebræo vertit, Eloquia Domini eloquia munda, argentum igne probatum, separatum à terra, & colatum septuplum. ¶ F. Vna est generatio bonorum, de qua dictum est alibi: Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Iacob. Sic omnium malorum turba ab initio mundi vsque ad finē vnā cōstituit generationē, quam hoc loco denotat propheta: de qua dictum est Matthæi 23. A sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachix, omnis sanguis iustus qui est effusus super terram, veniet super generationem istam. ¶ G. In circuitu ambulare interprete Augustino, est implicari cupiditatibus rerum temporalium, quæ septem dierum repetitio circuitu, tanquam rotæ voluuntur, et ideo non perueniunt ad octauam resurrectionis et æternitatis diem pro qua psalmus inscribitur. Aut simpliciter in circuitu ambulat, quia quaquaversum obambulant impij insidiantes piorum innocentix. Verum Deus qui nouit qui sunt sui, iuxta altitudinem inscrutabilis sui cōsilij multiplicat spirituales filios ecclesiæ.

Veritatis nomi- ne quid significetur.

Emendata lectio ex Augustino.

Duplex generatio, alta bonorum, alia malorum.

In finem psalmus David. Psalmus XII.

Vsquequo domine ^A obliuisceris me in finem? vsquequo auertis faciem tuam à me? Quam diu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem. Vsquequo exaltabitur inimicus meus super me? respice & exaudi me Domine Deus meus. Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam ^B in morte, nequando dicat inimicus meus, præualui aduersus eum. Qui tribulant me, exultabunt

Pro eo quod 70. uerterunt *eis rilos*, id est, in finem. Hier. ex hebræo uertit, obliuisceris mei penitus.

C ii bunt

bunt si motus fuero, ego autem in tua misericordia speravi. Exultabit cor meum in salutari tuo, cantabo Domino qui bona tribuit mihi, & psallam nomini Domini altissimi.

Commentarium.

Duplex forma
in scriptura.

¶ A. Psalmus hic teste Arnobio à propheta canitur ex persona totius generis humani. Quoniam enim per lapsum primorum parentum diabolus dominari in homines & grauissimam exercere tyrannidem cepit: orat propheta verbis humani generis, vt iugum hoc diabolicæ seruitutis Deus tollat, tacite optans aduentum filij Dei in carnem, quòd sciret regnum & tyrannidem diaboli eo adueniente dissoluendam. Vnde & Esaias: Vtinam inquit dirumperes caelos et descenderes, à facie tua montes defluerent, et notum fieret nomen tuum inimicis tuis, à facie tua turbarentur gentes. ¶ B. Sacra scriptura duplicis somni mentionem crebrò facit: est enim somnus mortis. De quo psal. 3. Ego dormiui et soporatus sum: Et Christus apud Ioannem, Lazarus amicus noster dormit, vado vt à somno excitem eum. Alter est somnus ipsi animæ exitialis, qui ex ignorantiae tenebris obrepit animis nostris, et eas priuat omnibus officijs virtutum et honestis actionibus, quod tunc præcipue contingit, quoties mens nostra ebria est vino malarum cupiditatum et illecebris voluptatum carnalium: de eiusmodi ebrietate et somno Apostolus Paulus cap. 5. prioris epistolæ ad Thessalò. Igitur non dormiamus sicut et cæteri, sed vigilemus: qui enim dormiunt, nocte dormiunt: et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.

In finem psalmus David. Psalmus XIII.

Dixit ^A insipiens in corde suo, non est Deus. Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Dominus de caelo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Nonne ^B cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam sicut escam panis? Dominum non inuocauerunt, illic trepidauerunt timore, vbi non erat timor. Quoniam Dominus in generatione iusta est, consilium ^C inopis confudistis, quoniam dominus spes eius est. Quis ^D dabit ex Sion salutare Israël, cum auerterit dominus captiuitatē plebis suæ, exultabit Iacob & lætabitur Israël.

Tres sequentes versus vulgata exemplaria addunt post quartum versiculum psalmi, qui nec apud hebræos nec apud 70. leguntur hoc loco.

Sepulchrum ^E patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebāt, venenum aspidū sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.

Decimus tertius psalmus à nonnullis ad passionis dominicæ tempora refertur, cum perfidi Iudæi Christum negabant esse non modò Deum, sed & à Deo prophetam missum. Et cum omnes Apostoli fugerunt, & Petrus ipse princeps Apostolorum Christum ter negauit, Verum si prescius inspiciamus psalmum, & consideremus seriem versuum sequentium, videretur referendus esse potius ad statum humani

humani generis qui fuit ante Christi aduentum, cum in sola Iudæa notus esset Deus, & ipse populus Iudæicus se quoq; more gentium sordibus idololatriæ polluisset: in hunc enim modum Apostolus interpretatur cap. 3. epistola ad Roman. vbi testimonio huius psalmi vtitur vt ostendat ante Christi aduentum tam Iudæos quàm gentes omnes peccato obnoxios fuisse & indignisse gratia, beneficio & auxilio Christi. ¶ A. Bene addidit, in corde suo: nemo enim palam ausus est prorumpere in tantā insaniam, vt diceret non esse Deum: ad eò etiam gentium animis natura insitum erat Deum esse qui condidisset & gubernaret vniuersa, vnde Protagoras sophista sui temporis maximus cum dixisset se dubitare an essent dii nec ne? iussu Atheniensium vrbe & agro exterminatus est, et in cōcione libri illius exusti sunt vt scribit M. Cicero libro primo de natura deorum, tametsi fuerint nonnulli sacrilegi & detestandi philosophi, qui palam asserabant nullum esse Deum vt Diagorus & Theodorus qui ob id athei vulgò dicti sunt. ¶ E. Tres hi versus sequentes nec in græcis exemplaribus hoc loco leguntur apud 70. interpretes nec in versione D. Hieron. ad Hebr. veritatem. Quòd autem tres hi versus huic loco inserti sunt, factum est hac occasione, quòd Apostolus Paulus cap. 3. ad Rom. post illum versum, omnes declinauerunt etc. ascribit tres sequentes versiculos. Verum vt & D. Hiero. testatur apostol. ex varijs scripturarum locis hoc contexit testimonium: nam primus versus apud Paul. est ex hoc psalmo desumptus, secundus autem ex psalmo 5. reliqua verò ex cap. 59. Esaiæ deprompta sunt.

¶ B. Hæc aduersus reges & principes persequentes ecclesiam & sæuientes in christianos dicta sunt, qui capitalibus odijs vbique terrarum deastabant ecclesias, metuentes ne falsis deorum religionibus honos detraheretur, & ne ex religione christiana imperia huius mundi detrimentum aliquod acciperent, sicut & Iudæi stultè trepidabant, ne si nõ obfisterent prædicationi Christi, venirent Ro. & tollerent gentem & locum. ¶ C. Pauperis & inopis appellatione in psalmis sæpe Christus significatur, qui cum diues esset, propter nos pauper factus est vt habet Paul. Huius cōsiliū erat vt penitentia agerent, quod salutare consilium spreuerunt impiæ gentes & perfidi Iudæi.

¶ D. Istud ad primum Christi aduentum referri potest: nam ex monte Sion prodijt lex euangelica, vt vetus illa & Mosaica lex est lata in monte Sina. Aut optat propheta vt postquam Israël ex parte acciderit mentis cæcitas: postquam iam ingressa fuerit plenitudo gentium, totus Israël saluus fiat conuersus ad dominum in fine seculi prædicatione Eliæ & Enoch.

In finem ^A psalmus David.

PSALMVS XIII.

Domine quis habitabit in ^B tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam. Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua. Nec fecit proximo suo malum, & ^C opprobrium non accepit aduersus proximos suos. ^D Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus: timentes autem dominū glorificat. Qui iurat proximo suo & non decipit: qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & munera super innocentem non accepit. Qui facit hæc, non mouebitur in æternum.

¶ A. Psalmus hic formulam vitæ instituendæ nobis præscribit, & sicut Christus in euangelij inquit, Si quis velit ad vitam ingredi, vt is mandata decalogi seruet, ita hoc psalmo spiritus sanctus per prophetam David. x. virtutum indicia & certissima innocentie argumenta nobis proponit, vt qui caeleste tabernaculum ingredi, & in caelis requiescere in perpetuum velit, ad hanc viuendi normā se componat. ¶ B. Tabernaculi appellatione sæpe mortale hoc nostrum corpus significatur vt apud D. Paulum cap. 5. posterioris epistolæ ad Corinth. Quamdiu sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati: & in epistola Petri posteriore, Scio quia velox est depositio taber-

Cice. li. i. de natura deorum de Protagora.

Pauper & inops.

Heb. Despicitur in oculis eius malus.

Tabernaculum
quid.

naculi mei. Aliquando per tabernaculum ecclesia significatur, cuius typus fuit tabernaculum illud testimonij, & hoc modo August. & Arnobius accipiunt hoc loco, cui interpretationi congruit verbum græcum *σκαφιδίου*, quod non propriè significat habitabit, sed incola erit siue peregrinus erit in tabernaculo tuo. Vnde Augustinus ita legit: Domine quis peregrinabitur in tabernaculo tuo? Is itaque qui abstinere se à carnalibus desiderijs tanquam peregrinus, quod D. Petrus hortatur nos, is in ecclesia tanquam peregrinus viuit donec transferetur in montem cælestem æterna requie fruiturus.

Accipere opprobrium.

¶ C. Opprobrium accipere aduersus proximum est, aurem accommodare ijs qui detrahunt famæ aut honori alterius, & talibus fidem adhibere. Sic enim D. Augustinus interpretatur: Opprobrium aduersus proximum non accipit, id est (inquit) non libenter ac temere credidit criminatori. D. Hiero. ex Hebræo ita reddidit hunc versiculum: Et opprobrium non sustinuit super proximo suo, hoc est, non passus est apud se quenquam probrosa crimina de proximo absente dicere. Vnde & psalmo 100. Innocentiam vitæ suæ recensens propheta, Non adhesit, inquit, mihi cor prauum: declinantem à me malignum non cognoscebam. Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer. ¶ D. Per malignum D. Hiero. diabolus intelligit, qui ad nihilum deducitur quoties eius molimina & fraudes nihil efficiunt aut valent apud sanctos, quibus Deus potestatem dedit calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici. Verum idem Hiero. ad hebraicam veritatem ita reddidit: Despicitur in oculis eius malus, quare ad personam hominis mali referri potest, vt sensus sit, apud sanctum & innocentem virum homo malus in nullo precio est, sed eos qui Deum timent maximi facit & glorificat.

Tituli inscriptio^A ipsi David.

P S A L M V S X V.

Conserua^B me Domine quoniã speravi in te, dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam^C bonorum meorum non egess. Sanctis qui sunt in terra eius, mirificauit omnes volutates meas in eis. Multiplicate sunt infirmitates^D eorum, postea accelerauerunt. Non^E congregabo conuenticula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea. Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui restitues^F hæreditatem meam mihi. G. Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi. Benedicam dominum qui tribuit^H mihi intellectum, insuper & vsque ad noctem increpauerunt me^I renes mei. Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum & exultauit lingua mea, insuper & caro^K mea requiescet in spe. Quoniã non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas^L mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in delectatione tua vsque in finem.

Stelographia,
Stele.

¶ A. Intellectum huius psalmi nobis aperuit Petrus Apostolus vt est Actorum 2. capite, vbi de Christi resurrectione differens, eam adstruit testimonio huius psalmi. Quem Deus suscitauit, inquit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim in eum dixit: Prouidebam Dominum etc. Sine controuersia itaque psalmus hic de Christo intelligendus est, & illius morte & resurrectione quod & titulus satis declarat qui apud nos sic habet. Tituli inscriptio pro quo græcè est apud 70. *σκαφιδίου*, quasi dicas inscriptio sepulchralis. Nam *σκαφιδίου* græcè significat

significat columnam non quamlibet, sed in qua fœdera vel mortuorum tituli inscribi solent, & eiusmodi columnæ sepulchris mortuorum imponi solent, quare non male Augustinus & Hieron. & item Arnob. ad titulum crucis Christi, qui græcè, hebraicè & latinè scriptus erat, hæc referunt. Porro Aquila & Symmachus huic psalmo dederunt titulum, humilis & simplicis David, sic & Hieron. ad hebraicam veritatem transfudit, qui titulus & mortem & innocentiam Christi innuit. ¶ B. Vox est Christi in persona hominis assumpti, orantis vt in passione sua conseruetur quasi dicat. A patre à quo exiui in passione custodiar, quia ipse spes mea est. ¶ C. Quæ sunt bona Christi quibus Deus pater non indiget? Incarnatio, passio, resurrectio & humani generis redemptio, quæ nihil profuerunt Deo patri, sed nobis tantummodo: vel sua bona dicit, cælum & terram & omnia quæ cæli & terræ ambitu continentur, quibus Deus pater postquam ea condidit, nec antea, nec post indiguit, quia in nostros vsus hæc omnia producta sunt. ¶ D. Quod 70. verterunt infirmitates, D. Hieronimus & cæteri interpretes neoterici ex Hebræo vertunt Idola: est enim vox Hebræa ambigua, quæ & infirmitates & sculptilia siue idola significat. Est itaq; hic sensus. Infirmitates, id est, vitia & scelera quibus ægroratur mens humana, vel idololatria inter gentes multiplicata est ante aduentum Christi. Christo autem passo & choruscante luce euangelica, accelerauerunt, id est, celerrimè se ab idolis ad cultum veri & vniuersi Dei se contulerunt. ¶ E. Id est, ex gentibus congregabo mihi ecclesiam, sed non sanguine pecudum placatus aut sacrificijs legalibus: hæc enim omnia carnalia sunt & typica: noui autem testamenti religio spiritualis est, & mystica sunt euangelicæ legis sacrificia, & his propitiatus. obliuiscar nominum eorum pristinorum, quibus appellabantur ante conuersionem. Nec enim à me iam peccatores; inimici, vel serui vocabantur, sed filij Dei, fratres, & amici, in cuius rei signum & patriarchis & apostolis, crescentibus eorum meritis, immutata sunt nomina. Sic Abram dictus est Abraham. Sarai, Sara. Iacob dictus est Israël: Petrus, Cephas: & Saulus vocatus est Paulus. ¶ F. Hæreditas Domini olim fuit Iudæa siue Israëliticus populus: Vnde Deuter. 32. Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius: quoniam autem propter incredulitatem & perfidiam abiecti sunt, ex gentibus congregata ecclesia, data est Christo in hæreditatem, vt David inquit psal. 2. in fine tamen seculorum, vbi introierit plenitudo gentium, Israëliticus populus Christo per fidem denuo conglutinabitur, & tunc præca hæreditas Christi restituetur. Huius autem hæreditatis dominicæ, id est, ecclesiæ dominus pars est. Calicis autem, id est, passionis Christi idem Deus pater pars est, id est, merces Christi, qui propter passionem à Deo patre exaltatus accepit nomen quod est super omne nomen. ¶ G. Funes siue funiculi in sacris literis accipiuntur pro ipsa hæreditate aut potius distributione hæreditatis. Nam funibus olim agros metiebantur in assignandis hæreditatibus. Vnde illud Amos 7. Filij tui & filia tua in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur, sic & psalmo 77. Et eiecit à facie eorum gentes, & diuisit eis terram in funiculo distributionis. ¶ H. Istud ad hominem assumptum referendum est: nam qui sapientia Dei est, non indiget sapientia, sicut & illud euangelicum: Iesus autem proficiebat ætate & sapientia & gratia coram Deo & hominibus: vel ad corpus Christi mysticum, id est, ecclesiam referendum est, cui per Christum donatus est intellectus discernendi inter bonum & malum, inter sensum et litteram, inter lumen & tenebras. ¶ I. Renum appellatione, in sacris literis sæpe Renes, abstrusiores & arcane cogitationes & consilia & intimæ mentis cogitationes significantur. Vnde illud: Ego Dominus scrutans corda & renes. Renes itaque, id est, arcane & abditæ cogitationes & consilia ab ipsa diuinitate profecta, increpauerunt, siue vt apud Hebr. est erudierunt Christum iuxta humanitatem, id est, vsque ad mortem, id est, vsque ad passionem ipsam & crucis mortem. ¶ K. Istud non ad Christum carnem solummodo, sed ad membra Christi commodè referri potest: ecclesia enim corpus & caro Christi est quæ requiescit & obdormiscit in Domino, certissimam habens spem resurgendi: quod enim in capite præcessit, non dubium est quin & in membris secuturum sit. ¶ L. Mandata Domini, vitæ sunt vitæ. Iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata: vel interprete Augustino, Per vias vitæ, humilitatis viam intelligit, per quam ad cælestem gloriam subleuamur, ex qua per superbiam sumus excidimus.

Infirmitates;

Nomina san-
ctis mutata.

Calix passionis
symbolum.

Funes & funi-
culi quæ sunt.

Renes;

Vitæ vitæ quæ
sunt.

Oratio^A David. Psalmus XVI.

EXaudi Domine^B iustitiam meam, intende deprecationē meam. Auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis. De vultu tuo iudiciū meū prodeat, oculi^C mei videāt equitatē. Probasti cor meū & visitasti nocte, igne me examinasti, & nō est inuenta in me iniquitas. Ut non^D loquatur os meū opera hominum, propter verbalaborum tuorū ego custodiui vias^E duras. Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moueantur vestigia mea. Ego clamaui, quoniam exaudisti me Deus, inclina aurem tuam mihi, & exaudi verba mea. Mirifica misericordias tuas, qui saluos facis sperantes in te. A resistentibus dexteræ tuę custodi me Domine vt^F pupillam oculi. Sub vmbra^G alarū tuarum protege me, à facie impiorum qui me affligerunt. Inimici mei animam meam circūdederūt, adipem suum^H concluderunt, os eorū locutū est superbiam. Proicientes me nunc circūdederunt me, oculos suos statuerunt declinare in terram. Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis: Exurge Domine præueni eos & supplantā eos, eripe animam meam ab impio,^I frameam tuam ab inimicis manus tuę. Domine à paucis, de terra diuide eos in vita eorum, de absconditis^K tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt filiis, & dimiserunt reliquias suas paruulis suis. Ego autē in iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cū apparuerit^L gloria tua.

¶ A. Psalmus hic decimus sextus orationem continet personæ dominicæ, id est, Christi veri Dei & hominis iuncto sibi corpore quod est ecclesia. Canitur itaque à propheta vel ex persona Christi contra Iudæos eum persequentes, aut ex persona Ecclesiæ aduersus hæreticos. ¶ B. Primus hic versiculus si ad Christum referatur, nihil difficultatis habet: ipse enim agnus sine macula. Si ad corpus Christi, id est, ecclesiam, suam iustitiam appellat expletionem mandatorum Dei, vel fidei iustitiā non operum legis qua gloriabantur Iudæi, vel certè suam vocat iustitiam merita Christi, qui est caput corporis sui, id est, ecclesiæ. Christus enim factus est nobis, vt habet apostolus, sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino gloriatur, hac itaque iustitia fidens & glorians Ecclesia cupit suam iustitiam exaudiri.

Gemina lectio.

¶ C. Exemplaria vulgata ferè habēt hoc loco, oculi tui: Verū apud 70. interpretes ὀφθαλμοί μου, id est, oculi mei, quomodo & Hieronymus & Augustinus legunt, tametsi Arnobius legat oculi tui. Si legimus, oculi tui videant æquitatem, loquitur de sua æquitatē, id est, iustitia. Si legamus, oculi mei, sensus est, videam tuam æquitatē in iudicando, qua mihi præmia, & hostibus supplicia decernes. ¶ D. Sensus est: Non est inuenta in me vlla iniquitas, vt non modò purus sim ab operibus malis, sed vt nec os meum loquatur de operibus hominū, id est negocijs secularibus & vanitatibus & flagitijs huius mundi. Nam (vt Christus inquit) non modò de actionibus suis, sed & de omni verbo ociofo quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicij. ¶ E. Duras vias vocat, obseruationem mandatorum Dei, abrenunciationem seculi, & abnegationem sui ipsius, quod hæc grauiā & dura videatur carnalibus aut primū incipientibus, quæ exercitatis suauia & leuia sunt. Nec enim mentitus est qui dixit, iugum meū suauē est, & onus meum leue. Vnde & Iohannes in Canonica sua epistola. Mandata eius grauiā non sunt. ¶ F. Oculis nihil est nobis charius, quare nihil ita custodimus aut maiori sollicitudine tuemur quā pupillas oculorum, quæ nec minimam festucam ferre possunt aut leuissimum tactum: vnde Zachariæ 2. Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. ¶ G. Methaphora est ab auibus sumpta

Pupilla oculi.

sumpta, quæ sub alis protegunt pullos ab impetu miluorum aut accipitrum. Est quæ crebra in sacris literis, vt Deutero. 32. Expandit alas suas & assumpsit eum: & Ruth. 2. Sub cuius alas confugisti: & psal. 35. Filij hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. & psal. 56. In vmbra alarū tuarū sperabo, donec trāseat iniquitas: & psal. 60. In vmbra aut te- gum entum. Alæ & alarum habitabo in tabernaculo tuo in secula, protegar in velamento alarū tuarum, & alijs locis pluribus. Allegoricè autem interprete D. Hieronymo, per binas alas, duo testamenta vetus & nouum accipimus, cuius præceptis & testimonijs munimur et protegemur ab insidijs hostium et fraudibus hæreticorum. ¶ H. Adeps in sacris literis symbolicè accipitur pro crassiori sentu et carnali intellectu. Vnde illud Esaiæ: In crassum est cor populi huius, et auribus suis grauius audierunt. Est itaque sensus, Iudæi nolentes intelligere vaticinia legis et prophetarum de Christo, crassum et carnalem sensum legis in se retinuerunt, quæ res eos ad eam perduxit malitiam, vt Messia suum occiderent. Clariùs autem vertit D. Hieronymus ex hebræo. Adipe suo concluderunt, vt subaudias, sese aut animas suas: sæpe enim apud hebræos actiua verba pro passiujs usurpantur: hic Sanctes Pagninus et Sebast. Muniterus passiuē verterunt hoc modo. Adipe suo clauduntur. ¶ I. Framea non propriè gladium, sed authore Cornelio Tacito iaculum siue hastam potiùs denotat, hinc Iuuenalis. Et Martis frameam et Cyrrheij spicula vatis. Porrò framea Dei patris est filius: sic enim de se ipse loquitur Esaiæ 49. Posuit os meum quasi gladium acutum: In vmbra manus suæ protexit me, et posuit me sicut sagittam electam. Verbo enim suo, quod teste Apostolo penetrabilior est omni gladio ancipiti, dissecat et separat spiritum à carne, et charitate et amore sui velut iaculo aut sagitta, vulnerat corda piorum. D. autem Hieronymus alium sensum reddidit in versione sua ad hebraicam veritatem: hunc videlicet: Salua animam meam ab impio, qui est gladius tuus. Nam gladius et in bonam et in malam partem sumitur, vt ibi: Erue à framea Deus animam meam. ¶ K. Per abscondita hoc loco plura intelligimus. Si enim de perfidis Iudæis loquamur, venter, id est, cor eorum repleum est arcanis mysterijs legis. Si autem de hæreticis loquamur, et illi repleti sunt mysterijs ecclesiæ, et procreauerunt similitudinem aut carnalium aut spiritualium filiorum, id est, discipulorum, et dimiserunt paruulis, id est, posteris suis reliquias aut perfidiæ suæ, aut heresiæ. ¶ L. Quod 70. verterunt: Cū apparuerit gloria tua. D. Hieronymus ex Heb. vertit. Implebor cū euigilauero similitudine tua, id est, tunc replebor perfecto gaudio et absoluta beatitudine cū resurrexero è morte, configuratus claritati diuinæ, et similis factus filio Dei. Sic enim Iohannes cap. 3. primę suę epistolæ: Nunc inquit filij Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cū apparuerit, similes ei erimus. Abscondita Dei quæ sunt.

P S A L M V S XVII.

In finem^A puero Domini David, qui locutus est Domino verba canticū huius, in die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul: & dixit.

Diligam te Domine fortitudo mea, Dominus^B firmamentū meū & refugium meum et liberator meus. Deus meus, adiutor meus, et sperabo in eum. Protector meus et cornu^C salutis meæ, et susceptor meus. Laudās inuocabo Dominū, et ab inimicis meis saluus ero. Circūdederūt me dolores mortis, &^D torrētes iniquitatis cōturbauerunt me. Dolores inferni circūdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis. In tribulatione mea inuocaui Dominū, et ad Deū meum clamaui. Et exaudiuit de templo sancto suo vocē meam, et clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Cōmota est et contremuit^E terra, fundamenta montium cōturbata sunt et cōmota sunt, quoniam iratus est eis. Ascendit fumus in ira eius, et ignis à facie eius exarsit, carbones

carbones succensi sunt ab eo. Inclinauit^F coelos & descendit, & caligo sub pedibus eius. Et ascendit super Cherubin et volauit, volauit super pennas ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculum eius tenebrosa aqua in nubibus aëris. Præ^G fulgore in conspectu eius nubes transierunt, grando & carbones ignis. Et intonuit de cœlo Dominus, & altissimus dedit vocem suam, ^H grando & carbones ignis. Et misit sagittas suas & dissipauit eos, fulgura multiplicauit & cōturbauit eos. Et apparuerunt fontes^I aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum. Ab increpatione tua Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuę. Misit de summo & accepit me, & assumpsit me de aquis multis. Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab his qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me. Pręuenerunt me in die afflictionis meę, & factus est Dominus protector meus. Et eduxit^K me in latitudinem, saluum me fecit quoniam voluit me. Et retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearū retribuet mihi. Quia custodiui vias Domini, nec impię gessi à Deo meo.

¶ A. Totus hic psalmus sub persona Dauid ad Christum pertinet. Nam si literam & historiam spectemus, ad regem Dauid omnia referenda erunt, vt titulus satis declarat, & 22. cap. 2. libri Regum, vbi psalmus hic 17. decantatur à rege Dauid, postquam liberasset eum Dominus ab omnibus inimicis, & à rege Saul. Verum quoniam titulus præfert in finem, & finis legis Christus est, ad Christum omnia hæc referenda sunt, cuius typus fuit Dauid, non solum appellatione (sonat enim Dauid, fortis manu) sed etiam similitudine rerum gestarum. Est itaque hic sensus tituli, Verba cantici quæ Dauid locutus est Domino in die etc. & istud velut argumentū est totius psalmi. Porro illud quod præcedit, In finem, puero domini Dauid, Hunc sensum habet psalmus siue canticum scriptum, siue cantatum à Dauid puero domini, siue vt ex hebræo vertit D. Hieron. seruo Domini. Nam apud 70. græca vox *παῖς* ambigua est, quæ significat filium, puerum, & seruum: sicut & latina vox, *puer*, aliquando seruum, aliquando filium denotat: vtrumque autem Christo conuenit, qui non modò filius Dei, sed & seruus Dei patris iuxta humanitatem dicitur. Sic enim Esaiæ 49. Deus pater vnigenitum suum alloquitur, parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob & feces Israël conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea ad usque ad extremū terræ. Hic itaq; verus Dauid siue filius siue seruus Domini, id est, Dei patris, gratias agit Domino, quòd liberatus sit ab hostibus & Iudeis persecutibus, & de manu Saul, id est, diaboli, quem Iob regem appellat super omnes filios superbiæ: Christus verò in euangelijs principem mundi vocat. Hæc tamen ita de Christo accipienda sunt, vt tamen & corpori illius mystico, id est, ecclesię aptentur, iuxta primam regulam Ticonij, quæ est apud Augustinū lib. 3. De doctrina christiana. ¶ B. Quod 70. verterunt

Christus & filius
Dei & seruus
Dei.

Firmamentum
Petra. Rupes.

Cornu quid in
sacris literis sit.

σπίθα, latinus interpret firmamentum, apud D. Hieron. ad veritatem Hebr. et 22. cap. 2. Regum, est petra, quod alij verterunt rupes. Per petram itaque aut rupem presidium munitissimum intelligimus: arces enim et vrbes rupibus impositę, non facile expugnantur. ¶ C. Cornu in sacris literis trita metaphora pro fortitudine vsurpatur. Vnde illud Abacuch propheta: Cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius, et illud psalmi: Cornua peccatorū confringā, et alibi: Nolite exaltare cornu, id est, nolite ferocire, aut robur et fortitudinem vestram iactare: sumpta est autem metaphora à tauris et cornutis bestijs, quibus præcipuum robur et vis est in cornibus. Sic hoc loco cornu salutis appellat, firmam et solidam salutem, quam nemo subuertere potest, sic Luca 1. Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Aliquando pro regno inexpugnabili sumitur: Vnde psal. 131. Illic producam cornu Dauid, id est, regnum Dauid ibi exurgere faciam, et Apocalyp. 17. Decem cornua, decem reges sunt.

¶ D.

¶ D. Torrentes iniquitatis eleganti metaphora turbas iniquorum vocat, quorum violēti & tumultuosi conatus & turbulenti cōspirationes ad tēpus breue dominantur, & statim desinunt, & ad nihil rediguntur, non secus ac torrens hybernis & pluvialibus aquis auctus, violentius exundat, & proruit ex mōtib, & redeunte serenitate totus exsiccatur, eosdē vocat dolores mortis & inferni, quòd mortifero dolore inuidię, & diabolicis stimulis agitati vitę Christi insidiarētur, vnde & laqueos mortis appellat.

Torrens quid
allegoricè

¶ E. In lacris literis per terram sæpe terrena corda, id est, homines terrenis voluptatibus & studijs dediti intelliguntur, vt apud Hieremiam: Terra terra terra, audi verbum Domini: sidem & montium nomine, propter superbiam vocatur: horum fundamenta sunt dæmones, vt sanctorum fundamentum prophetæ et apostoli sunt. Sic cœlorum appellatione significantur apostoli et prophetæ, et in summa, omnes qui à terrenis desiderijs se sustollentes, cælestia et diuina contemplantur, vt Psal. 18. Cœli enarrant gloriam Dei: et Deut. 32. Audite cœli quæ loquor, audiat terra verba oris mei: hæc ergo terra adueniente Christo cōmota est, pœnitentię antea vitæ et salutari timore contremuit propter venturā irā et æterna supplicia peccatoribus præparata, et natae sunt lachrymę ex cōpunctione cordis, quam per fumū allegoricè significat. Fumus enim lachrymas prouocat: Sic alibi vinum cōpunctionis appellat Dauid. Cōmouisti terrā et cōturbasti eam, sana cōtritiones eius, quia cōmota est: potasti nos vino cōpunctionis. Hinc autē exarsit ignis amoris diuini, et frigentia corda velut viui carbones, charitatis flagrare cęperūt. Quod autē sequitur. Inclinauit cœlos et descendit, hoc est, è cœlis demisit se vnicus Dei filius, quod prius factū esse intelligimus, et postea terrā cōmotū & ea figura prolepsis dicitur, quoties id quod postea factū est, ante tēpus narratur. ¶ F. Per caliginē Cassiodorus diabolū significari putat, cuius potestas calcata est, pedibus Christi subiecta. Verum quoniā & Moyse ingressus dicitur mediū nebulae siue caliginis anteq̄ arcanorū diuinorū cōsciū fieret, per caliginē abditissima & imperscrutabilia mysteria rerū diuinarū vel sacrarū scripturarū intelligimus, in qua caligine diuinitas se abscondit. De qua caligine multa Dionysius in li. de mystica theologia. Vnde paulò infra dicit, Deū possuisse tenebras latibulū suū, & eadē profunditas scripturarū appellatur, tenebrosa aqua in nubibus aëris, id est, in prophetarū scriptis, qui nubium nomine sæpe denotantur. Est itaque hic sensus verborum Dauid: Deus homo factus ad terrena se demisit, attamen diuinitas eius, & incarnationis mysterium incomprehensibile permansit, & idē post resurrectionē adscēdit super Cherubin, id est, super omnes angelorum choros: & fama illius celerior ventis penetrauit vsque ad fines vltimos orbis terræ: quamuis tamen cœlos adscēderit, habitat tamen in cordibus fidelium tanquam in suo tabernaculo, quod in circuitu eius est, quia inter suos indefinenter versatur. ¶ G. Hæc quamuis iuxta literam vera sint: Post fulgura enim & tonitrua, huc illuc agitatatis nubibus maior vis pluuia & grandinis descendere solet, & aliquando ignis è nubibus deiici, omnia tamen allegoricè ad euangelicam prædicationem apostolorum referenda sunt. Nam per fulgur aut fulgorem, illuminationem spiritus sancti intelligimus, cuius igne inflammati apostoli, velut nubes in omnes fines terræ transierunt irrigantes corda fidelium, intonantes verba Christi, & durissima corda gentium increpationibus velut grandine feriente, & amorem Dei accendentes. Vnde alibi Dauid. Qui educit nubes ab extremis terræ, et fulgura in pluuiam fecit. De his nubibus fulguribus et tonitruis idē Psal. 76. Vocem inquit dederūt nubes. Etenim sagittæ tuæ transeunt, vox tonitruum tui in rota. Illuxerunt choruscationes tuæ orbi terre, cōmota est et contremuit terra. ¶ H. Hæc verba grando et carbones ignis, hoc loco apud 70. interpretes græcè non habentur. Vnde ex superiori versu huc translata videntur: nec sermo latinus hoc loco admittit nominatiuos cum præcesserit verbum dedit: Diuus tamen Hieronymus ad hebraicam veritatem addit verba hæc: Verum is legit per accusatiuū vt referantur ad verbū, dedit, hoc modo: Altissimus dedit vocem suam, grandinem et carbones ignis. Idem tamen scribens ad Suniam et Fre-

Terra.

Caligo quid,
Tenebræ &
Aqua tenebrosa.

Fulgur, grando,
carbones ignis.

Hieron. ad Suniam & Fretilam fratres.

¶ I. Aquarū et fontium nomine, sæpe in sacris literis dona spiritus sancti intelliguntur. Sic Ezech. 36. Effundā super vos aquā mundam, et mudabimini ab omnibus inquinamentis vestris. et Esaiæ 12: Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris: de hoc fonte et aqua Christus, Iohan. 4. Aqua quam ego dabo, fiet in eo fons aque salientis in vitam æternam, et Iohan. 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viue.

Latitudo quæ
fit.

viuæ quod interpretans euangelista: Hoc autem (inquit) dixit de spiritu, quem accipituri erant credentes in eum. ¶ K. In latitudine ducere, est libertati restituere & ab omnibus angustijs liberare, ducta metaphora ab ijs, qui ex vinculis & angustiis carceribus educuntur. Sic. Psal. 117. Exaudiuit me in latitudine Dominus: Et Psal. 30. Nec conclusisti me in manibus inimici, statuisti in loco spaciofo pedes meos.

Sic Leuitici 26.
Quod si nec sic
volueritis reci-
pere disciplinã,
sed ambulaueris
ex aduerso
mhi, ego
quoq; contra
vos aduersus
incedam.

Quoniam omnia iudicia ^L eius in conspectu meo, & iustitias eius non repuli à me. Et ero immaculatus cum eo, & obseruabo me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum in conspectu ^M oculorũ eius. Cũ sancto sanctus eris, & cũ viro innocẽte, innocẽs eris. Et cum electo electus eris, & cum peruerso ^N peruertẽs. Quoniam tu populum humilem saluum facies, & oculos superborum humiliabis. Quoniam tu illuminas lucernam ^O meam Domine, Deus meus illumina tenebras meas. Quoniam in te eripiar à tentatione, & in Deo meo trãsgrediar ^P murũ. Deus meus impolluta via eius, eloquia Domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se. Quoniam quis Deus præter Dominum? aut quis Deus præter Deum nostrum? Deus qui præcinxit me virtute, & posuit immaculatam viam meam. Qui perfecit pedes meos tanquam ceruorum, & super excelsa statuens me. Qui docet manus meas ad præliũ, & posuisti vt arcum æreum brachia mea. Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, & dextera tua suscepit me. Et disciplina tua correxit me in finẽ, & disciplina tua ipsa me docebit. Dilatasti gressus meos subtus me, & non sunt infirmata vestigia mea.

In conspectu
Dei vel oculo-
rum Dei quid.

Luc. 16. cap.

Quo sensu di-
citur Deus per-
ueri.

Lucerna quæ
est in nobis.

¶ L. Quadruplicia sunt Dei iudicia, quorum duo in præsentem exercentur, duo alia in futuro exercentur. In præsentem enim tempore sanctos & electos suos varijs malis & afflictionibus sint affligi, vt velut aurũ in fornacula probentur, & impij & scelerati vtãtur prospero omnium rerũ successu. In futuro autẽ iustis præmia æterna donabũtur: impij autẽ æternis supplicijs tradẽtur, qui bona sua receperũt in vita sua. ¶ M. Non satis est puras manus, id est, vitẽ innocẽtiã habere hominũ iudicio, nisi & apud Deum tales habeamur. Vnde bene addit, in conspectu oculorũ eius: Vnde Scribis & Phariseis simulatã sanctimoniã præ se ferẽtib; dixit Christus. Vos estis, inquit, qui iustificatis vos corã hominib;: Deus autem nouit corda vestra. Quod enim apud homines altum est, abominabile est apud Deũ. ¶ N. Deus cũ homine sancto sanctus est, quia author ille est & fons solus omnis sanctimonie, quia à Deo Christus nobis factus est iustitia & sanctificatio: & cũ electo homine Deus est electus, quia electus Deũ vicissim eligit, sicut Deus prior illũ elegerat, & ad suã gratiã vocauerat. Et cũ peruerso peruertitur, nõ quod Deũ cuius viæ rectæ sunt, & æquissima iudicia, peruersus esse possit: sed peruertitur, quia iudicio hominis peruersi Deus existimatur peruersus. Sic enim Dominus per Ezechielẽ: Dixistis, nõ est equa via Domini. Nunquid via mea nõ est equa? & non magis viæ vestræ prauæ? vel Deus dicitur perueri, quia sinit hominem malum perueri, iuxta illud Apo. 22. Qui iustus est, iustificetur adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc. Vnde Leuit. 26. comminatur Dominus. Si ambulaueritis peruersi, & ego vobiscum peruersus incedam. ¶ O. Lucerna hoc loco pro intellectu animæ interprete D. Hiero. sumitur: vt enim in tenebris nocturnis corporali lumine lucernę indiget oculi, ita nisi à Christo illuminetur intellectus, in tenebris versatur animus noster. Vnde de ecclesia sub typo fortis mulieris, dictum est, Nõ extinguetur in nocte lucerna eius. Et contrã de impijs dictum est: Extinguetur lucerna eius in medijs tenebris. ¶ P. Murum dicit peccata, quæ vt Paulus inquit, diuidunt nos et separant à Deo, hunc medium

parietem materiẽ transtulit & sustulit Christus, faciens pacem inter Deum & homines. Hinc Esaia 59. Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret. ¶ Q. Ceruorum natura est vt author est Plinius lib. 8. vt cum serpentibus pugnent. Inuestigant enim serpentum caernas, & narium spiritu extrahunt renitentes, quare ceruorum appellatione conuenientissimẽ sancti denotãtur, quibus pugna est cum dæmonibus, horum pedes, id est, desideria semper ad superna feruntur & pernici cursu ad cælestia tendunt. Vnde Abacuc 3. cap. Deus dominus fortitudo mea & ponet pedes meos quasi ceruorum: et super excelsa deducet me. etc.

Ceruorũ quæ
fit natura.

Persequar inimicos meos & comprehendam illos, & non conuertar donec deficient, Confringam illos nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos. Et ^R præcinxisti me virtute ad bellum, & supplantasti insurgentes in me subtus me. Et inimicos ^S meos dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdisti. Clamauerunt, ^T nec erat qui saluos faceret ad Dominum, nec exaudiuit eos. Et comminuam eos, vt puluerem ante faciem venti, vt lutum platearum ^V delebo eos. Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Filii alieni ^X mentiti sunt mihi, filii alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. Viuit Dominus & benedictus Deus meus, & exaltetur Deus salutis meæ. Deus qui das vindictas mihi & subdis populos sub me, liberator meus de inimicis meis iracundis. Et ab insurgentibus in me exaltabis me, à viro iniquo eripies me. Propterea confitebor tibi in nationibus Domine, & nomini tuo psalmum dicam. Magnificans salutes regis eius, & faciens misericordiam Christo suo Dauid, & semini eius vsque in seculum.

¶ R. Christus bellum gessit aduersus principem huius mundi, id est, diabolum cum quo congressus est in humana natura quem tyrannide sua & regno expulit. Vnde apud Ioannem dicit. Nunc iudicium est mundo, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. De hoc bello aduersus dæmones Dauid alibi ex persona Christi loquitur gratias agentis Deo patri de parta victoria, Psal. 143. Benedictus Dominus Deus meus qui docet manus meas ad prælium & digitos meos ad bellum. Porro dæmones, quandoque populorum multitudinem. Sic Esaia 63. Conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea & detraxi in terram virtutem eorum. Christus autem iuxta hominem assumptum præcinctus dicitur virtute, nam iuxta diuinitatem est patris dextera & fortitudo, sic psalm. 92. Dominus regnauit decorem induit, indutus est Dominus fortitudinem & præcinxit se.

Bellum quod
Christus gessit.

¶ S. Dare inimicos dorsum, est hostes in fugam vertere: fugientes enim terga obuertunt hostibus. Vnde clariũ ex hebr. vertit D. Hieron. Hoc modo: Inimicorum meorum dedisti mihi dorsum. ¶ T. Istud non tam de dæmonibus quàm de membris illorum, id est, impijs: Iudæis perfidis & hæreticis intelligendum est, qui in suo interitu & suis calamitatibus extremis Deum inuocauerunt, inuocant hodie & inuocabunt, sed frustra. Postquam enim gratiæ tempus & dies salutis præterierit, nullus relinquitur penitentia locus: Vnde prouerb. 1. cap. Quia vocaui & renuistis, extendi manum meam & non fuit qui aspiceret, ego quoque in interitu vestro ridebo & subnannabo, cum vobis id quod timebatis aduenerit, tunc inuocabunt me & non exaudiam, mane confurgent, & non inuenient me. ¶ V. Homines

D

pecca-

Lutum platearum. peccatores vita & moribus impuros bene comparat luto platearum. Platea enim proprie lata est via, unde à latitudine nomen habet: *πλατὺς* enim græcè, latus est latine. Qui itaque per latam illam viam, quæ ad perditionem ducit, ambulant, semper se inquinantes vitiorum luto, delendi sunt de libro vitæ, nec in scriptura domus Israël vt propheta ait scribendi. Vnde Machabæorum 2. Peccator stercoři assimilatur. Ne timueris inquit à verbis viri peccatoris, quia gloria eius stercoři & vermis est, hodie extollitur & cras non inuenietur, quia conuersus est in terram suam, & cogitatio illius periit. ¶ X. Per filios alienos, perfidos Iudæos intelligit, qui cum filij Dei ante appellarentur, propter infidelitatem alienati sunt à Deo. Vnde Esa. primo cap. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël, abalienati sunt retrorsum. Porro claudicauerunt, interprete Hieron. quia patrem credunt, filium Dei non credunt: vel vt August. placet, quia vetus testamentum tenentes, nouum respiciunt. Pro eo autem quod nos legimus, claudicauerunt à semitis suis, D. Hieron. ex hebr. vertit, contrahuntur in angustijs suis. Quod optimè Iudæis conuenit, qui relinquentes spiritualem legis intelligentiam, includunt se inter angustos sensus historię & literæ. Quid enim angustię (inquit Hieron.) quàm scripturæ intelligentiam vinculis mortiferæ literę constringere.

Contrahuntur in angustijs suis Iudæi.

In finem psalmus David. Psalmus XVIII.

Cæli^A enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Dies^B diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelæ neque sermones^C, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. In^D sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius. Et occursum eius vsque ad summum eius, nec est qui se abscondat^E à calore eius. Lex^F Domini immaculata, conuertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiam præstans paruulis. Iustitiæ^G Domini recte lætificantes corda, præceptum Domini lucidum illuminas oculos. Timor Domini sanctus^H permanes in seculum seculi, iudicia Domini vera iustificata in semetipsas. Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum, & dulciora super mel & fauum. Etenim seruus tuus custodit ea, in custodiendis illis retributio multa. Delicta quis intelligit, ab occultis meis munda me, &^I ab alienis parce seruo tuo. Si mei non fuerint dominati tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo. Et erunt vt complacēt eloquia oris mei, & meditatio cordis mei in conspectu tuo semper. Domine adiutor meus, & redemptor meus.

Commentarium.

Psalmus hic commendat prædicationem nouæ, id est, euangelicæ legis, loquens vnà de incarnatione filij Dei. Deinde laudat præcepta noui testamenti, quæ longè superant mandata & cæremonias legis Mosaicæ: tandem ab omnibus peccatis purgari cupit, vt tantis mysterijs & sacramentis dignus esse mereatur.

Cæli & firmamenti appellatione qui significantur. ¶ A. Quemadmodum terræ appellatione homines terrena sapientes significantur, vt annotauimus in psalmum præcedentem: ita cælorum nomine, apostoli præcipuè, & deinde cæteri eorum vestigia insequentes, denotantur, quod eorum conuersatio, vt Paulus inquit, in cælis sit. Vnde Moyses in cantico suo, Deuter. 32, Cælos & terram contestatur dicens. Audite cæli quæ loquar etc. Iidem & firmamenti appellatione significantur. Nam Genes. 1. legimus cælum, firmamentum etiam dici. Et appellat

appellat, inquit, firmamentum cælum, sic dictum à firmitate. Vnde Iob inquit: Cæli solidissimi, & quasi ære fusi sunt. Sic & Apostoli non immeritò à firmitate fidei firmamentum appellantur, à qua firmitate & princeps apostolorum Cephas, id est, petra dictus est. Hi itaque cæli, & hoc firmamentum, gentibus prædicarunt gloriam Dei, quomodo illi post ignominiam crucis data est omnis potestas in cælo & in terra, & nomen quod est super omne nomen, & annunciauerunt miranda illius opera quæ in terris gessit. ¶ B. Per diem, sanctos intelligit, vel apostolos, vel horum sectatores. Vnde Christus: Vos inquit estis lux mundi, & Paulus scribens Theſſalon. Omnes enim nos filij lucis sumus et diei, non sumus noctis neque tenebrarum. Ita per noctem, peccatores in magna rerum ignorantia versantes intelliguntur, qui per Apostolorum prædicationem luce euangelica illustrati sunt. Hac tamen discretionem & moderationem, vt altiora mysteria perfectis et illuminatis communicarent. Hoc enim est diem diei eructare verbum, et aliorum imbecillitati se attemperantes, simpliciora fidei nostræ dogmata traderent illis. Sic enim Paulus qui dies erat, velut nox factus est: prædicans euangelium cum Iudæis factus est tanquam Iudæus: ijs qui sine lege erant tãquam sine lege esset, et infirmis factus est infirmis: et omnibus omnia, vt omnes lucrifaceret. Arnobius dicit, Noctem nocti indicasse scientiã, cum Christus clausus in obscuris latebris vteri virginis erudiuit Ioannem Baptistã similiter clausum vtero materno. ¶ C. Clariùs ex hebr. veritate reddidit D. Hieronymus. Non sunt loquelæ neque sermones, quibus non audiantur voces eorum. Est enim sensus. Apostolos, quos cæli & firmamenti appellatione significat, non eiusmodi idiomate, aut sermonis sublimitate vsos, vt non possint intelligi: Nam omnium gentium linguis locuti sunt. Et Paulus scribens Corinth. fatetur se non venisse in sublimitate sermonis: vel hic sensus est, Apostolos vsos omnibus linguis: nec fuisse idiomata aut linguas, quibus non sunt auditæ voces eorum, id est, quibus non sunt locuti, et in hunc sensum Aug. interpretatur. ¶ D. Hoc est, filius Dei assumptione humanæ naturæ, et corporis nostri mortalis quod per tabernaculum significat, in propatulo posuit, et omnibus notam esse voluit, vel interprete August. tabernaculum vocat ecclesiam quam posuit, non in occulto, sed in propatulo et manifesto. Nec enim sol cuiquam ignotus est, nec abscondi potest ciuitas, inquit Christus, super montem posita, et ipse ex vtero virginis, velut sponsus è suo thalamo processit, humanam naturam ceu sponsam sibi copulans. D. tamen Hieron. ad hebraicam veritatem ita reddidit, Posuit soli tabernaculum in eis, id est, parauit in cælis et firmamento habitaculum ipsi soli. ¶ E. Per calorem hoc loco, aut ardorem diuinæ charitatis accipimus, quæ non modò ad seruandos Iudæos se extendit, sed etiam ad omnes gentes: nec se tantum erga pios et bonos, sed & erga malos & ingratos effundit benefaciendo singulis. Aut per calorem, fidem euangelicam accipimus, quæ aliquando in omnes fines orbis terræ se dilatabit, fraudibus Antichristi iam patefactis. Est enim græcè verbum futuri temporis *ἐκφυθίσεται*, id est, abscondet. Sic enim enarrat Arnobius hunc locum. Nulla enim gens erit inquit in hoc seculo, ad cuius notitiam non attingat calor fidei christianæ. ¶ F. Quod noster interpres vertit immaculata, potest etiam verti irreprehensibilis, quomodo diuus Hieron. et Arnobius interpretantur, vt legem euangelicam intelligamus omnibus suis numeris perfectam, superare longo interuallo legem Mosaicam, quæ timore supplicij cohibebat manus ab operibus malis, sed non conuertebat animas ad Deum per charitatem, vt lex facit euangelica. Hinc apostolus scribens Romanis, legem Mosaicam infirmam vocat. Et ad Heb. dicit, legem non potuisse perducere ad aliquid perfectum, et vetus testamentum non caruisse reprehensione. Si enim prius inquit testamentum culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur. ¶ G. Non est græcè iustitiæ, sed *δικαιώματα*, id est, iustificationes. Porro iustificationes, vt author est Hilarius, sunt ea præcepta legis veteris, quæ aliud quiddam mysticum significant, quàm re ipsa exteriori representat, vt agni immolatio, carnis circumcisio, septimi anni remissio, quæ in lege euangelica iam non typicè vel vmbriticè, sed reuera exercentur. Spe itaque futurarum rerum lætificabunt corda piorum iustificationes legales: sed iustificationes, id est, præcepta euangelica, veram iustitiam conferentia, re ipsa et præſenti gratia lætificant corda credentium. ¶ H. Diuus Hieron. ex hebraica veritate interpretatur: Timor Domini mundus, et ita est græcè apud 70. interpretes, *καθὼς*, id est, castus siue purus. Is autem castus siue mundus timor, qui non ex flagitiosa et perturbata conscientia nascitur, sed qui ex

Timor castus
sive purus.

Quod magni
sive maximum
delictum.

charitate profuit & illi perpetuò coniunctus est: nam seruilem illum timorem perfecta charitas eiecit. Cum igitur charitas iuxta Paulum nunquam exciderit: igitur nec timor hic castus perpetuò illi coherens. ¶ I. Non ab alienis peccatis sibi parci orat propheta, quamuis plures ita interpretentur. Si enim peccata intelligeret, debuisset vertere interpres: Si mei non fuerint dominata. Quare non ad rem, sed ad personam referendum est, ut accipiamus per alienos, daemones qui authores sunt omnis superbiae, quod satis constat ex diuo Hieron. qui hunc locum ita vertit ad hebraicam veritatem. A superbis quoque libera seruum tuum, & hoc vitium bene vocat maximum, sive ut græcè est magnum, quomodo & August. legit, cuius hæc sunt verba. Quod illud est delictum magnum? Delictum magnum arbitror esse superbiam. Quæritis quàm magnum sit hoc delictum? Quod deiecit angelum, quod ex angelo fecit diabolus, ei que in æternum interclusit regnum cælorum. Magnum hoc delictum, & causa omnium delictorum. Initium enim omnis peccati, superbia: Hæc ille.

In finem psalmus ^A David. Psalmus XIX.

EXaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomē ^B Dei Iacob. Mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion tueatur te. Memor sit Dominus omnis sacrificii tui, & holocaustum ^C tuum pingue fiat. Tribuat tibi secundum cor tuum, & omne consilium tuum confirmet. Lætabimur in salutari tuo, & in nomine Domini Dei nostri magnificabimur. Impleat Dominus omnes petitiones tuas, nunc cognoui ^D quoniam saluum fecit Dominus Christum suum. Exaudiet illum de cælo sancto suo, in potentatibus ^E salus dexteræ eius. Hi in curribus, & ^F hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus. Ipsi obligati sunt & ceciderunt: nos autem surreximus & erecti sumus. Domine saluum fac regem, & exaudi nos in die qua inuocauerimus te.

Commentarium.

¶ A. Psalmus hic ex persona fidelis populi sive ecclesie scriptus est à propheta imprecantis omnia fausta & prospera Christo iam aggredienti opus nostræ redemptionis, & omnia hæc precatur Christo iuxta humanitatem, utpote qui formam serui acceperat: optat autem omnia illi fausta: primum, ut regi qui cum principe huius mundi, id est, diabolo conficturus sit. Deinde ut sacerdoti, qui pro peccatis mundi seipsum oblaturus sit in ara crucis Deo patri in gratissimum holocaustum. ¶ B. Nomen Dei Iacob est, vnicus Dei filius, qui reiecto sanguinario et prophano Esau, id est, iudaico populo: Iacob, id est, iuniorum populum, hoc est, christianum elegit & dilexit. Vnde & Gabriel angelus de regno Christi dixit, & regnabit in domo Iacob in æternum. Precatur itaque ecclesia, ut diuinitas filij Dei protegat hominem assumptum, & totum illius corpus mysticum, id est, ecclesiam. ¶ C. Inter hostiam sive victimam & holocaustum hoc interest, quod omne holocaustum est hostia sive victima, at non è diuerso: nam holocaustum sive holocaustoma erat hostia, quæ tota comburebatur in honorem Dei, vnde & nomen habet. Nam ἅλως significat prorsus sive omnino, & καίωμα, cuius futurum est, καύωμαι est comburor: nam in reliquis hostiis pectusculum & armus dexter cedebat in partem sacerdotum ut docet liber Leviticus cap. 7. Quare inter sacrificia veteris legis holocausta dignissima habebantur & Deo gratissima. Christus itaque, qui totum se impendit nostræ saluti, & seipsum obrulit Deo patri in odorem suauitatis, merito holocaustum obtulisse dicitur. Quod autè 70. verterunt μεγαλιωθσομεθα, id est, magnificabimur. D. Hier. ex hebræo vertit, ducemus choros. Alij verterunt, triumphabimus, vel erigemus vexillum: nā hebraicū verbū dagal, significat erigere vexillum. ¶ D. Istud ad resurrectionis Christi & ascensionis tempus referendū est, cum data est illi potestas omnis in

Hebraicè sic,
Nos autè nominis Domini Dei nostri recordabimur. Ipsi incuruati sunt & ceciderunt etc. Dñe salua. Rex exaudies nos in die qua inuocauerimus te.

Nomen Dei Iacob.

Holocaustum quid à reliquis differat.

nis in cælo & in terra et deprædans infernum, & spiritum sanctum fudit in discipulos, quo diffuso in corda fidelium, remissionem peccatorum & æternam salutem à Christo Salvatore consecuti sunt. ¶ E. D. Hier. ad hebraicam veritatem ita reddidit hunc locum. Exaudiet eum de cælo sancto suo, in fortitudine salutis dexteræ eius. Pro quo 70. verterunt, in potentatibus sal^o dexteræ eius, ponentes nimirum nominatiuum pro genitiuo. Est itaque hic sensus. Salus dexteræ eius, id est, salus quæ Dei filius operatus est in medio terræ, est in potentatibus, id est, administratur per potētatus, id est, per apostolos et eorū sectatores, quorū potestas tāta fuit, ut cōculcarent serpētes & scorpiones, et omnē virtutem inimici, quibusq; data est potestas ligandi & soluendi, dimittendi & retinendi peccata. De quo potentatu Dauid alibi: Mihi inquit, nimis honorati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. ¶ F. Per currus, D. Aug. & itidem Hieron. voluptates mundi & cupiditates seculi mysticè intelligunt, quòd volubili successione rerum temporalium ceu curribus trahantur amatores huius seculi: per equos autem, superbiam ferè perpetuò significant sacra litera. Vnde toties mentio fit curruum & equorum Pharaonis, hoc est, principis huius mundi. His enim vitijs, superbia videlicet, voluptate & cupiditatibus maximè expugnat corda humana. Alioqui iuxta literam sensus esse potest, alios in humanis viribus confisos corruisse, Dei autem auxilio fretos surrexisse & vicisse.

Quid sint potentatus.

Currus, & equi.

In finem psalmus David. Psalmus XX.

Domine in virtute tua lætabitur ^A rex, & super salutare tuum exultabit vehementer. Desiderium cordis eius tribuisti ei, & voluntate labiorum eius non fraudasti eum. Quoniam præuenisti ^B eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite ^C eius coronam de lapide precioso. Vitam petiit à te & tribuisti ei, longitudinem dierum in seculum et in seculum seculi. Magna ^D est gloria eius in salutari tuo, gloriam & magnum decorem imponens super eum. Quoniam ^E dabis eum in benedictionem in seculum seculi, lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo. Quoniam rex sperat in Domino, et in misericordia altissimi non commouebitur. Inueniatur ^F manus tua omnibus inimicis tuis, dextera tua inueniat omnes qui te oderunt. Pones ^G eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui, Dominus in ira sua conturbabit eos, & deuorabit eos ignis. Fructum eorum de terra perdes, & semen eorum à filiis hominum. Quoniam declinauerunt in te mala, cogitauerunt ^H consilia quæ non potuerunt stabilire. Quoniam ^I pones eos dorsum, in reliquijs tuis præparabis vultum eorum. Exaltare Domine in virtute tua, cantabimus & psallemus virtutes tuas.

¶ A. Regem appellat Christum, quem ut Ioannes in Apocal. appellat Regem regum & Dominum dominantium. Sic enim & præcedenti psalmo, de Christo loquebatur. Domine saluum fac regem. Christus itaque lætatus est in diuinitatis potentia, qua mundum vicit, & tyrannū humani generis diabolus spoliavit. Erat, enim inquit Paulus, Deus in Christo mundum reconcilians sibi. Vnde & vehemēter exultauit iuxta formam serui assumptam de salute quam per eum pater daturus erat mundo, paruulis & humilibus reuelans arcana illa cælestia. De hac exultatione nō tacuit Lucas cap. 10. In ipsa hora inquit exultauit Iesus in spiritu sancto & dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. ¶ B. Præuentus est in benedictionibus Christus, quia omnes illæ benedictiones patriarcharū, quotquot erant ante aduentum Christi, respiciebant Christum, & in illis figuratus & prænotatus est Christus. Ut cum in paradiso benedixit Deus Adam & Euzæ, mysticè benedictus est Christus & ecclesia, quæ ex latere eius renata est: Sic benedictio Melchizedec Christum representabat: Benedictio Iudæ &

D. Hier. ad hebraicam veritatem ita reddidit hunc versum. Quoniam pones eos humerū; & funes tuos firmabis contra facies eorum. Christus lætatus in virtute Dei patris.

Corona ex la-
pide precioſo
quæ ſit.

Ioſeph, qua Iacob illis benedixit, Chriſtū denotabat, & ita in cæteris. ¶ C. Porrò corona de lapide precioſo, quo Chriſtus coronatus eſt à Deo patre, credentiū eccleſia eſt, quæ viuis lapidibus & precioſiſſimis gemmis conſtat. Vnde & Paulus ſcribēs Phi- lip. vocat eos gaudium ſuum, & coronā ſuam. ¶ D. Magnū enim eſt, inquit Hier. hominem aſſumptum eſſe ad dexteram patris, id eſt, Chriſtum ſecundum humanam naturam eiſdem potētiae gloriæ & maieltatis eſſe cum Deo patre, id enim eſt, ad dex- teram patri reſidere. Hæc autem gloria Chriſto contigit propter ſalutis & redēptio- nis humanę diſpenſationē, de hac gloria apoſtolus ſcribens Philippenſibus. Humiliauit ſemetipſum formam ſerui accipiens etc. propter quod Deus exaltauit illū, & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomē, id eſt, Deū & Dei filiū appellauit hominē aſſum- ptū, quod profectō nomen eſt ſuper omne nomē, vt Baſilius inquit, & vt in Ieſu no- mine omne genu ſectatur. ¶ E. Apud 70. græcē eſt. Dabis ipſi benedictionem in ſeculum ſeculi. Quomodo & Aug. legit enarrans hunc pſalmum, & ſimiliter D. Hier. D. tamen Hiero. Ad heb. veritatē nobiſcum legit: verūm is loco verbi (dabis) legit po- nes. Eſt itaq; hic ſenſus, Dabis eum in benedictionem, id eſt, pones ſiue efficies vt ipſe ſit benedictio in perpetuum, in quo omnes gētes benedicendæ ſunt. ¶ F. Hucusq; interprete Hier. propheta locutus eſt ex perſonā eccleſiæ ad Deum patrem de huma- nitate Chriſti: nunc verò loquitur ad diuinitatem eiſdē. Arnob. autem hoc loco pa- trem vult loqui ad filium: vtraque autem interpretatio accommoda eſt huic loco: pa- ter enim omne iudicium dedit filio vt Ioannes inquit. ¶ G. Interprete Arnobio hæc ad diem iudicij & impiorum ſupplicia referenda ſunt, quamuis nonnulli hæc in bonam partem torquere nitantur. Auguſt. autem cum Arnob. ſentit. De hoc igitur & Apoſt. cap. 1. poſterioris epistolæ ad Theſſalonicen. Iuſtum eſt apud Deum inquit, re- tribuere vobis qui tribulamini, requiem nobiſcum in reuelatione Domini Ieſu de cælo cum angelis virtutis eius in flamma ignis dātis vindictam ijs, qui non nouerunt Deum & non obediunt euangelio. ¶ H. Conſilium illud prophético ſpiritu vidit Dauid, quod inierunt principes Iudeorum ad abolendam gloriā & nomen filij Dei, crucifigentes eum & ignominioſe illum ſuspendentes inter latrones: nam per crucis ignominiam, multo illuſtrius factum eſt nomen Chriſti: & poſtquam reſurrexiſſe verē audierunt, alterum cæperunt conſilium, quod ſimiliter irritum factum eſt, corruppen- tes pecunia custodes ſepulchri, vt dicerent, ſe dormientibus, corpus Chriſti furto abla- tum eſſe ab Apoſtolis. ¶ I. Dorſum ponere, eſt eos facere ſimiles dorſo incuruato, vt nihil niſi terrena ſapiant & inquirent, nec vnquam cæleſtia contemplantur. Hinc pſalmo 68. eadem imprecatur Dauid videns ſpiritu prophético pertinaciam & per- fidiam Iudeorum. Fiat inquit menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributio- nem, & in ſcandalum. Obſcurentur oculi eorum ne videāt, & dorſum eorum ſemper incurua: vel dorſum pones, id eſt, à te repelles, vt non faciem, ſed dorſum eorum ſemper vertant. Et preparabis, id eſt, permittes vt prepararetur vultus eorum, id eſt, vt exerceat iram & ſauitiam ſuam in reliquijs tuis, id eſt, in apoſtolos & eorum ſucceſſores.

Dorſum po-
nere hoſtes.

Sic Matth. Præ-
tereūtes autem
inquit, moue-
bant capita ſua
dicentes: Vah
qui deſtruis
templum Dei,
ſalua teipſum,
ſi filius Dei es,
ſi rex Iſraël eſt,
deſcendat nunc
de cruce, & cre-
dimus ei. Con-
ſidit in Deo, li-
beret nūc eum
ſi vult: dixit
enim, quia fi-
lius Dei ſum.

In ſinem pſalmus Dauid pro ſuſceptione matutina. Pſalmus XXI.
Deus Deus A meus respice in me, quare me dereliquiſti? longē B à ſalute mea verba delictorum meorum. Deus meus clamabo per diem C & nō exaudies, & nocte, & non ad inſipientiā mihi. Tu autem in ſancto habitas, laus Iſraël. In te ſperauerūt patres noſtri, ſperauerūt, & liberaſti eos. Ad te clamauerūt, & ſalui facti ſunt, in te ſperauerunt, & non ſunt conſuſi. Ego autem ſum D vermis & nō homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Omnes vidētes me deriſerunt me: locuti ſunt labijs, et mouerūt caput. Sperauit in Domino, eripiat eū: ſaluū fa- ciat eū quoniā vult eum. Quoniam tu es qui E extraxiſti me de ventre matris mee, ab vberibus ſpes mea, in te proiectus ſum ex vtero. De vêtre matris mee Deus meus es tu, ne deceſſeris à me. Quoniam tribulatio proxima eſt, quoniam non eſt qui adiuuet. Circudederunt me F vi- tuli multi, tauri pingues obſederunt me. Aperuerūt ſuper me os ſuum, ſicut

ſicut leo rapiens & rugiens. Sicut aqua effuſus ſum, & diſperſa ſunt omnia offa G mea. Factum eſt cor meum tanquam H cera liqueſ- cens in medio ventris mei. Aruit tanquam teſta virtus mea & lingua mea adhæſit faucibus meis, & in puluerē mortis deduxiſti me. Quo- niam circudederūt me canes I multi, cōciliū malignatiū obſedit me.

Titulus pſalmi huius hic eſt: In ſinem pro ſuſceptione matutina. Pſalmus autem hic vt ex euangelijs conſtat, ſacramentū dominicæ paſſionis & reſurrectionis euidentiffi- mē complectitur. Quod autem apud nos, latinē eſt ſuſceptio, græcē eſt, ἀντιλαμβάνω, quod propriē ſignificat adiutorium aut ſuccurſum. Nam ἀντιλαμβάνω, eſt ſuccurrere, & quali porrecta manu retinere alioqui lapſurum aut abiturum, adiuuare & opitulari, quod verbum latinus interpres perpetuò vertit per verbum ſuſcipere. Suſceptio itaq; Suſceptio & matutina, fuit Chriſti reſurrectio, qua manē prima ſabbati, vt Marcus inquit, à Deo pa- ſuſcipere. tre ſuſcitatus eſt à morte: tunc enim mortuæ humanitati ſuccurrit diuinitas, eaq; im- mortalitate donauit. Canitur itaq; hic pſalmus ex perſona Chriſti implorātis iuxta ho- minem aſſumptum auxilium Dei, & deſiderantis reſurrectionem è mortuis, vt nouel- lum populū chriſtianum & nouam condāt eccleſiam Deo patri. Hebraicē autem hic titulus eſt apud D. Hieron. Victori pro ceruo matutino, quæ inſcriptio ferē eodem rendit. Nā Ceruus hic Chriſtus eſt, qui manē ſurgēs ſtato ſuo ſerpentem diabolū ex- traxit è latebris ſuis & interemit. ¶ A. Illud, respice in me, 70. interpretes de ſuo addiderūt, quod D. Hieronymus ad Heb. veritatē non addit. Nec Euangeliſta Mat- Septuaginta de ſuo addidit. thæus interpretans hebraica verba huius pſalmi, quæ Dominus in cruce exclama- uit: Eli, Eli, lamma ſabachtani, hoc eſt, inquit Deus meus, Deus meus vt quid dereli- quiſti me. Iſtud autem de homine aſſumpto intelligitur, non quod ab eo ſeparata fue- rit diuinitas vnquam, ſed quod in depellendis ſupplicijs & crucis ignominia, ni- Quomodo Chriſtus dere- lictus. hil auxiliij tulit humanitati diuinitas, quæ ideo viſa eſt relinquere hominē aſſum- ptum, quod totum illum tradidit voluntati hoſtium ſuorum, vt & Iudæis dixit iam capiendus, hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum: vel iuxta Auguſtinū, relictus eſt Chriſtus, quia membra illius, id eſt, humanum genus propter peccata à Deo relictum erat, cui interpretationi ſatis congruit quod ſequitur. ¶ B. Sua delicta vocat, deli- cta membrorum ſuorum, id eſt, noſtra propter capitis & membrorum affinitatem, & hic eſt ſenſus, interprete Hieronymo. Quod me conqueror derelictum, & quod ſalu- tē precor, nō ex propria perſona loquor, ſed ex perſona populi, cuius peccata in meo corpore ſuſcepi. Vnde dico: Verba quæ fundo, longē ſunt à mea ſalute: non enim mihi ſalutē poſtulo qui Deus ſum, ſed mēbris meis quæ ſalute indigent. ¶ C. In diebus carnis ſuæ, petens trāſferri à ſe paſſionis calicem, non eſt exauditus. At nocte clamat, Die nō exaudi- cūm in monumento conditū eſſet corpus, & exauditus eſt: nec clamor illi ceſſit ad in- ſipientiā, quia nō fruſtra: nec ſtulte clamat: nō enim in inferno derelictus eſt, nec caro il- lius vidit corruptionē. Heb. autē apud D. Hier. ſic legitur verſus hic: Et nocte, nec eſt ſilētū mihi. ¶ D. Vermem ſe dicit, propter humilitatē aſſumptę carnis, quæ maxi- me patuit in paſſione, cūm ab omnibus cōculcatus eſt: nihil enim verme contemptius vel abiectius eſt, qui ſtatim vbi proreſperit, pedib⁹ cōculcatur. Nec ratione caret, quod verme ſe cōparat: Vt enim vermis naſcitur è lignis ſine cōmixtione alicuius aut coitu, ita & Chriſtus ex virgine. Quare nō inſiciatur ſe verum hominē, ſed talē hominē, qua- les nos qui ex cōcubitu naſcimur: Sic & Regū 2. cap. 23. De filio Dei ſub perſona Da- uid legimus. Sedēs in cathedra ſapientis. princeps inter tres, ipſe eſt quaſi tenerrimus ligni vermiculus, qui octingentos interfecit impetu vno. ¶ E. Duo hi verſiculi cla- riſſimē teſtātur in Chriſto verā fuiſſe naturā humanā & carnē per omnia noſtræ carni ſimilē, excepto peccato. Sicut enim nos ex ſanguine materno cōſtamus, & ex matris viſceribus partus tēpore auellimur, ita & Chriſtus natus eſt ex virgine matre. Vnde & Tertull. in lib. De carne Chriſti vtiq; teſtimonio hoc aduerſus hereticos, qui negabāt in Chriſto verā fuiſſe carnē. Nec eū ex virgine, ſed per virginē natū, vt videlicet nihil de matre ſumplerit, ſed p̄ eā velut per canalē quēdā fuſus ſit, & verbū quidē carnē fa- ctū, ſed ex ſe, nō ex matre virgine: Eius verba hæc ſunt. Auuliſti inquit ex vtero. Quid auellitur, niſi quod inhæret? quod infixum, innexum eſt ei quo auellitur: & paulō in- fra: Si Maria non filium, ſed hoſpitē in vtero geſtabat Ieſum, quomodo dicit Elizabeth: Benedictus fructus ventris tui? ſiue beatus fructus vteri tui? ¶ F. Vituli appellātur Iudæi, propter laſciuiam & vitam voluptatibus diſſolutam. Sic Hierem. 46. Vitula Vituli. D iij elegans

Tauri.

elegans atque formosa Ægyptus simulator veniet ei ab Aquilone. Mercenarii quoque qui versabantur in medio eius, quasi vituli saginati. Porro tauros appellat, pontifices & principes Iudæorum propter ferociam & superbiam: pingues autem, vel propter opulentiam vel maliciæ exuberantiam. Nam pinguedo siue adeps in sacris literis ferè semper in malam partem sumitur, aut pro vitijs carnis, aut pro crassiori & carnali sensu. Vnde lex vetuit Iudæis, nec sanguine, nec adipe velci: sed in sacrificijs sanguinem effundere & adipem adolere & comburere. ¶ G. Quoties litera, id est, exterior sensus verborum non satis sibi constat, ad allegoricos & mysticos intellectus confugiendum est, ut hoc loco: Nam si propriè accipias hoc loco ossa, falsum erit de Christo quod dicitur: Nam illius ossa nulquam dispersa legimus, maximè cum Iohannes dicat crura non confraeta fuisse Christo sicut latronibus factum est, eò quod scriptura dicat, Os non comminuetis ex eo. Ossa itaque hoc loco dicit Apostolos, qui erant futuri firmamentum mystici corporis, id est, Ecclesiæ Christi. Hi enim in passione Christi fugerunt & dispersi sunt, relicto Christo in manibus hostium. ¶ H. Hęc iuxta litteram accepta, etiam vera fuerunt in Christo. Nam de eo legimus, quod imminere passione eius, timere & pauere cœpit adeò ut sanguineum sudorem emitteret: Timore autem cordis vigor resoluitur: vnde & molli animo tales esse dicuntur: sicut qui robusto animo, qui minimè formidat. Vnde poetè illud: Tantum si pectore robur concipis, & illud similiter Horatianum. Illi robur & es triplex circa pectus erat, qui fragilem truci Commisit pelago ratem. ¶ I. Canes vocat propter impudèciam & maledicentiam. Iudæi enim perpetuò oblatrarunt euangelio: Vnde ad Philip. 3. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem: Nos enim sumus vera circuncisio.

Sic Matt. & sedentes seruabāt eū, expectantes an Helias venturus esset liberaturus eum.

Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea: Ipsi verò considerauerunt & inspexerunt me, diuiserunt sibi vestimenta mea, et super ^K vestem meam miserunt fortem. Tu autem Domine ne elongaueris auxilium tuum à me, ad defensionem meam cōspice. Erue ^L à framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam. Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam. Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te. Qui timetis Dominum laudate eum, vniuersum semen Iacob glorificate eum. Timeat eum omne ^M semen Israël, quoniā non spreuit neque despexit deprecationem pauperis. Nec auertit faciem suam à me, & cum clamarem ad eum, exaudiuit me. Apud te laus mea in ecclesia magna, vota ^N mea reddam in conspectu timentium eum. Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt Dominum qui requirunt eum, viuent corda eorum in seculum seculi. Reminiscetur & conuertentur ad Dominum, vniuersi fines terræ. Et adorabunt in cōspectu eius vniuersæ familiæ gentium. Quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Manducauerunt ^O & adorauerunt omnes pingues terræ, in conspectu eius cadent omnes qui descendunt in terram. Et anima mea illi viuet, et semen meum seruiet ipsi. Annunciabitur Domino ^P generatio ventura, et annuntiabunt cœli iusticiam eius populo qui nascetur quem fecit Dominus.

Apud te, græcè est παρὰ σου, id est, à te, vt intelligamus Deū patrē aucthorē esse omnis laudis quā habet in ecclesia Christus.

Vestis inconsutilis.

¶ K. Vestem intelligit inconsutilem: De qua Iohannes Euangelista cap. 19. Milites inquit cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & tunicam, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem: Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum, dixerunt ergo ad inuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vestis itaque hæc siue tunica non confuta, sed vno & eodem contextu facta, fidem significat vniuersæ ecclesiæ Catholicæ illibatæ, nec vllis hæreticorum affutis dogmatibus

matibus violatam, quam licet sæpius conentur scindere hæreticæ, integræ tamen perpetuò manet, quauis sacramenta ecclesiæ (quæ per cætera vestimenta partita significatur) sibi vendicet hæreticorum cōuenticula: habent enim & illi baptisimi, cōfirmationis, & eucharistiæ sacramenta, quæ quoties legitime celebrantur apud illos, vera sunt non minus atque nostra. ¶ L. Hęc vel ad Christum referri possunt, vt framea appellet Iudæorum obstinatam maliciam: vel ad corpus illius mysticum, vt framea vocet potestatem maligni spiritus, qui se armat linguis blaiphemis hæreticorum, vt seducendo fidelium animas iugulet: vnde & canes vocat eosdè propter maledicentiam. Vnicornes dicti sunt ab vno Vnicornis quod cornu, quod in fronte illis est media, eminens ad duos cubitos auctore Plinio. Vnde Monoceros, græcè Monocerotus dicitur: αἰματα enim cornua appellant, hos autem nutrit Æthiopia. Est autem fera omnium asperrima, capite ceruino, pedibus elephanti, & apri cauda, reliquo verò corpori equo similis, rugitum graue habet, & tætax feritatis est, vt viuam hanc capi posse negat vt auctor est Plin. lib. 8. cap. 21. Ferocia itaque & crudelitas Iudæorum bene per Monocerotis cornua significatur. ¶ M. Per semen, id est, posterus Iacob, qui & Semen Iacob, alio nomine Israël dictus est, non Iudæi intelligendi sunt, tamen iuxta carnalem propagationem semine sint Iacob et Israël. Non enim omnes, vt Paulus inquit, qui ex Israël sunt, ij sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abraham, omnes filij. Verum itaque, semen Iacob ij sunt, qui fidè secantur ipsius Iacob & supplantat carnem, mundum & diabolum, quique per baptisimum illuminati, iam Deum contemplantur oculis fidei, ij sunt verum semen Israël. Vnde & Apostolus Paulus cap. 6. ad Galath. Quicumque hanc regulam (inquit) secuti fuerint, pax super illos & securitas, & super Israël Dei: appellans Dei Israeliam ad distinctionem carnalium Iudæorum, qui iam deserunt esse populus Dei. ¶ N. Vota quæ Christus se redditurum aut soluturum dicit, erant hæc, quod per mortem non rediret in cælum priusquam nouum populum, id est, Christianum Deo patri acquisiuisset: & spirituales domum, id est, ecclesiam, in qua per fidem Deus habitaret, in apostolis & discipulis fundasset. De quibus votis ita alibi inquit, sub persona Dauid de se loquens: Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius. Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob: Si introiero in tabernaculum domus meæ etc. donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. ¶ O. Suprà dixit, pauperes, id est, humiles & alienos à terrenis cupiditatibus edisse & saturatos esse, & Dominum laudasse. Pingues autem manducasse quidem, et adorasse, sed non saturatos, quia renuunt imitari Christum, nec sciunt, nec eluriunt iusticiam, idè inanes relinquuntur. Pingues enim vocat homines carnales et terrenis opibus inhiantes. August. et item Hieron. in Cōmentarijs suis, pro pingues, legunt diuites: vnde Luc. 11. Elurietes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. ¶ P. Datus hoc loco, vel acquisitiue ponitur, vt sensus sit, annuntiabitur, id est, euangelizabitur ad Domini honorem: vel potest resolui in ablatiuum mediante præpositione, vt sensus sit, generatio ventura, id est, populus christianus ex gentibus collectus, qui ante Christi aduentum venturus erat, is annuntiabitur Domino, id est, à Domino accipiet lætum nuncium, poenitentibus nimirum appropinquare regnum cælorum. Sic enim apud Esaiam Dominus dicit se missum à patre, vt pauperibus euangelizaret, id est, læta nunciaret, quod fecit per apostolos quos cœli appellatione significat, vt psalmo præcedenti dictum est, quamuis apud 70. græcè non addatur cœli, sed tantum annuntiabunt, vt intelligas nominatiuum apostoli. Vnde et Hieronymus ad hebraicam veritatem, sic legit: Venient, et annuntiabunt iusticiam eius populo, qui nascetur quem fecit Dominus.

Vota Christi quæ fuerunt.

Psalm. 136.

Psalmus David. Psalmus XXII.

Dominus ^A regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuę ibi me collocauit. Super ^B aquam refectiois educauit me, animam meam conuertit. Deduxit me super semitas iustitię propter nomen suum. Nā & si ambulauero in medio ^C vmbre mortis, non timebo mala, quoniā tu mecum es. Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Paraisti in conspectu tuo mensam, aduersus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quam præclarus est. Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitę meę. Et vt inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum.

Heb. Sic distincte guntur interpretate Hier. Et calix meus inebrians. Et benignitas & misericordia tua subsequetur etc.

¶ A. Psalm.

Pascere meta-
phoricās pro
regere, vt græcè
quoque
οἰκονομῶ

Aquæ refectio-
nis quæ sint.

Pascuæ locus
quis sit.

Vmbra mortis.

Baculus.

Caput animæ
quod sit.

¶ A. Psalmus hic ex persona fidelis cuiusque animæ canitur à propheta, gratulan-
tis sibi de immensis beneficijs à Christo præstitis, quæ longè exuperant terrenas et
iudaicas benedictiones. Quod autem latinus interpres vertit, regit, August. legit, pascit
me: est enim græcè verbū, οἰκονομῶ, quod propriè pascio significat. Metaphoricè autem
rego: Multa enim à brutis animantibus ad homines transferuntur, et ediuersò. Verūm
quia pascuæ meminit, meliùs cum August. legimus, Dominus pascit me. Nam sic etiam
hebraicè legi annotat D. Hieronymus, qui primum hunc versiculum ad hebraicā ve-
ritatem ita transfudit: Dominus pascit me, nihil mhi deerit, in pascuis herbarum accli-
nauit me. Sic enim promittit Ezechiel . 34. Ego pascam oues meas, et ego eas accu-
bare faciam. In pascuis vberibus pascam eas, in montibus excelsis Israël erunt pas-
earum. Sic contra per Zachariam comminatur: Non pascam vos: quod moritur, mo-
riatur. ¶ B. Per refectiois aquam, dona Spiritus I. intelligit, quæ restinguunt sitim
terrenarum cupiditatum, quæ ita reficit nos, vt hac confortati è puluere terræ emer-
gamus & ad cœlestia feramur, de qua Christus apud Iohan. 4. cap. Omnis (inquit) qui
bibit ex hac aqua, sitiet iterum. Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet
in æternum: sed aqua quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitā æternam.
His autem aquis nemo reficitur, nisi in loco pascuæ, id est, in ecclesia catholica collo-
cetur: vel vt græcè sonat, habitet. Est enim græcè, κατοικησῶ, quod propriè significat,
velut in tabernaculo habito, vel habitare facio. In ecclesia enim catholica animæ spi-
rituali pabulo sacramentorum & scripturarum reficiuntur: de his pascuis Dominus lo-
quitur Iohan. decimo. Ego inquit sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur, &
ingredietur & egredietur, & pascua inueniet. ¶ C. Vmbra ex duab' rebus nascitur,
ex corpore opposito, & luminis priuatione. Quoniam autem omne corpus mortale
et corruptibile est, per vmbra mortis rectè mortalitatem accipimus, quod illa sit
non vera, id est, animæ mors, sed vmbra quædam veræ illius mortis: de qua Dominus
per Zachariam dixit, Ero mors tua ò mors. Cùm autem & luminis priuatione cõstet
vmbra, rectè ignorantiam rerum diuinarum, per vmbra mortis accipimus, quòd hæc
ignorantia mortem animæ generet. De hac vmbra mortis cecinit Zacharias Luc. 1.
Illuminare, vel vt græcè est, illucesce his qui in tenebris et in vmbra mortis sedent: et
Esaïas, Habitantibus in regione vmbrae mortis, lux orta est eis. ¶ D. Baculus tro-
po hebraico aliquando auxilium denotat, aut subsidium. sic Regum 4. cap. 18. An spe-
ras in baculo arundineo atq; cõfracto Ægypto. et Leuit. 26. Postquam confregero in
te baculū panis: & Esaïe 14. Contriuit baculū impiorum: Aliquando solatiū aut præ-
sidium denotat vt Tob. 10. Heu fili, vt quid te misimus peregrinari lumen oculorū no-
strorum, baculum senectutis nostræ, solatium vitæ, et spem posteritatis nostræ? quomò-
do et hic sumitur. ¶ E. Caput, in sacris literis sæpe significat principale cordis,
hoc est, principè animi nostri partem quam græci ob id, ἡγεμονικόν vocant: nos men-
tem appellare possumus: quod enim caput est in corpore, id mens in animo: vt enim
ex capite regitur vniuersum corpus, ita mente gubernatur omnes motus animi. Oculū
autem hoc loco spirituale lēgitiā denotat, quam & Paulus inter fructus spiritus nume-
rat ad Galat. 5. De quo psal. 44. Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ
confortibus tuis. ¶ F. Suum calicem vocat, quòd à Deo nobis in sacrificio missæ
porrigatur, quem bene inebriantem vocat, quòd animam obliuisci faciat omnium ter-
renarum rerum, & mirabili quadam potestate totum hominem rapiat & trāsformet,
ad quem calicem mysticum & mensam diuinarum scripturarum nos inuitat æterna
Sapientia. Proverb. 9. cap. vbi sic legimus. Sapientia ædificat sibi domum, excidit co-
lumnas 7. Immolat victimas suas, miscuit vinū, & proposuit mensam suam, & insipi-
entibus locuta est. Venite cor. edite panem meum, & bibite vinum quod miscui vo-
bis: De hac mensa, & hoc calice, plura vide apud Dionysium Areopagitanum in episto-
la ad Caium.

Psalmus A Dauid prima Sabbati. Psalmus XXIII.

Domini est terra & plenitudo eius, orbis terrarum & vniuersi qui
habitant in eo. Quia ipse super maria^B fundauit eum, & super
flumina preparauit eum. Quis adscēdet in montem Domini, aut quis
stabit in loco sancto eius? Innocens manibus & mūdo corde, qui non
accepit

accepit in vano^C animam suam, nec iurauit in dolo proximo suo. Hic
accipiet benedictionem à Domino, & misericordiā à Deo salutari suo.
Hęc est generatio quęrentiū Deū, quęrentiū faciē Dei Iacob. Attolli-
te^D portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introi-
bit Rex gloriæ.^E Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis & potens,
Dominus potens in prælio. Attollite portas principes vestras, & ele-
uamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex glo-
riæ? Dominus virtutum^F ipse est Rex gloriæ.

¶ A. Psalmus hic apud hebræos nullum titulum habet, quàm psalmus Dauid. Ve-
rūm apud 70. græcè iste titulus est, Psalm⁹ Dauid, τῆς μιᾶς σαββάτου, id est, vna sabbat-
torum. Interpres autem noster sensum magis reddens, quàm verba, vertit: Prima Sab-
bati, qui titulus sine dubio sacramentum resurrectionis dominicæ significat. Saluator
enim noster, vt Marcus inquit, Surgens manè prima sabbati, primum apparuit Ma-
riae Magdalene etc. Idemque habet eodem capite. Vna sabbatorum (inquit) veniunt
ad monumētū. Itidē & Lucas habet: Quare perinde est, siue legamus prima sabbati, aut
vt græcè est, vna sabbatorum: vtrobique enim resurrectio dominica insinuat. Porro
sabbati aut sabbatorum nomine, non 7. dies significatur hoc loco, sed tota septimana,
à præcipua nimirum parte facta denominatione. Per resurrectionē itaq; terra & ple-
nitude eius, id est, ecclesia per totum orbem sparsa, quæ antè erat principis tenebra-
rum, facta est Domini Iesu, cui omnis potestas data est in celo, & in terra, vt Mattheus
habet. ¶ B. Iuxta Physicā rationē hęc vera sunt. Terra enim vndiq; aquis cooper-
ta, ab aquis & aère cingētib; eā sustinetur, quæ res magnificētiā & incōprehensibilem
Dei ostēdit potētiā, tam grauē & crassam molem terræ liquidis elemētis sustēteri.
Juxta allegoriā verò nō minùs mirandū, Ecclesiam (quam per orbē terrarū significat)
inter fremētes fluctus maris, id est, impugnātis seculi fundari, & inter persecutionū &
tribulationū flumina præparari, vel (vt meli⁹ est hebraicè) stabiliri: De his aquis Dauid
loquitur ex persona ecclesie: Sonuerunt, & turbatę sunt aquę eorum. ¶ C. Is ani-
mam suam in vano non accipit, interprete Augustino, qui animam suā non deputauit
inter res fluxas, vanas & minimè permanentes, sed immortalē illam sentiens, desi-
derauit æternitatē, stabilem & incommutabilem. Qui itaq; animā perdit ob rem ali-
quam terrenā & periturā, qua nihil vanius est, is eam accipit in vano, vel, vt græcè est
significanti⁹, ob rē vanā. D. autē Hier. ad heb. veritatē ita vertit: Nec exaltauit frustra
animā suam, id est, non est elatus per superbiam, quæ omnis peccati initium & fons est.

¶ D. Verbū gręcum hoc loco ἀπαρῆ anceps est. Nā significat tollite, id est, auferte:
& attollite, id est, eleuate, Vnde geminus sensus esse potest: Prior hic, O principes tene-
brarum auferte portas vestras, id est, peccata quæ Mattheus portas inferi appellat,
quibus occlusistis viam Christo, ne ad hominum corda veniret. Et vos ò portæ æter-
nales, id est, virtutes per quas ad æternitatem nobis aperitur aditus, eleuamini, vt per
vos via preparetur ad suam ecclesiam Christo regi glorię, & sic ferè Augustinus. Alter
sensus, interprete Hieron. hic est: O principes, id est, angeli, qui gladio versatili & flam-
mea occlusistis viam paradisi, attollite, id est, leuate & aperite portas, hactenus hu-
mano generi clausas, vt iam ad æternitatem pateat accessus, & per has introibit Rex
glorię. ¶ E. Si per principes, bonos angelos intelligimus, hęc verba admirantium
sunt, humanam naturam in Christo euehi supra omnes choros angelorum, & cœle-
stia omnia transcendere. Sic & Esa. 43. admirabūdi loquuntur. Quis est iste, inquiunt,
qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua gradiens in
multitudine suę fortitudinis. Aug. autem posteriorem interrogationem dęmonibus
tribuit. Sic enim habet: Quid, inquit, & tu princeps potestatis aëris huius miraris, &

quęris quis sit iste Rex glorię? ¶ F. Pro eo quod nos legimus, Dominus virtutū,
hebraicè est, Dominus Sabaoth, quam vocem D. Hiero. aliquando relinquit, vt Hiere-
mię 17. capit. Tu autem Domine sabaoth, qui iudicas iustē, & probas renes & corda.
Sic & Paulus citans illud Esaïe ad Rom. 9. cap. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset no-
bis semen etc. quo loco Hieronymus reddidit: Dominus exercituum: sic etiam vertit
hunc

Prima Sabbati
& prima Sabba-
torum idem.

Terra quomò-
do fundatur su-
per maria &
flumina.

Psal. 45.
Animā accipe-
re in vano.

Portas quę sunt

Dominus Sa-
baoth.
Dominus exer-
cituum.
Dominus vir-
tutum.

hunc versiculum ad heb. veritatem, Dominus exercituum ipse est Rex gloriae, & ita ferè semper alijs locis: pro quo 70. græcè verterunt, *κύριος τῶν δυνάμεων*, id est, potentatum nimirum angelicarum, quam vocem noster interpres semper reddit. Per virtutes vt hic & apud Lucam: Nam & virtutes caelorum mouebuntur & in actis. Virtute magna reddebant apostoli testimonium resurrectionis Domini nostri Iesu Christi & alijs multis locis cum potentiam significat, id est, fortitudinem animi.

Psalms A David. Psalmus XXVIII.

Quæ à seculo sunt. D. Aug. legit quia à seculo sunt, est enim græcè ὅτι, id est, quia. Itidē legit ad hebraicā veritatem D. Hier. Aug. autē sic enarrat, hoc inquit reminiscere, quia misericordiae tuæ à seculo sunt, homines enim quasi oblitū te operū misericordiae putant. Nūquā autem sine illis fuisti quietiā peccantē hominē vanitati quidē, sed in spe subiecisti, & tot tantisq; creaturā tuā cōsolationibus non deseruisti.

Israël hoc loco accusatiui casus est, vt Lucæ 1. Suscepit Israël puerum suum, quod ex articulo græco liquet qui additur hoc modo, τὸν ἰσραήλ, Sic 72. psalmo: Quam bonus Israël Deus, datiu casus est, quod ex articulo τὸν (qui datiu casus est) cōstat quæ ambiguitas per pronomen ipsum & ipsi tolli potest De Israël autē dictū est supra vbi explicum quod sit fœmen Israël. Psal. 41.

AD te Domine leuavi animam meam, Deus meus in te confido non erubescam. Neque irideant^B me inimici mei, etenim vniuersi qui sustinent te non confundentur. Confundantur omnes iniqua agentes superuacue. Vias tuas demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua & doce me, quia tu es Deus saluator meus, & te sustinui tota die. Reminiscere miserationū tuarum & misericordiarum tuarum quæ à seculo sunt. Delicta^C iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris. Secundum misericordiam tuā memento mei tu propter bonitatem tuā Domine. Dulcis & rectus Dominus propter hoc^D legem dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in iudicio docebit mites vias suas. Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas requirentibus testamētum eius & testimonia eius. Propter nomen tuū Domine propitiaberis peccato meo, multū est enim. Quis est homo qui timet Dominum, legem statuit ei in viam quam elegit. Anima eius in bonis demorabitur, &^E fœmen eius hereditabit terram^F. Firmamentum est Dominus timentibus eum, & testamentum ipsius vt manifestetur illis. Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellit de laqueo pedes meos. Respice in me & miserere mei, quia vnicus & pauper sum ego. Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt, de necessitatibus meis erue me. Vide humilitatem meam & laborem meū & dimitte vniuersa delicta mea. Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me. Custodi animam meam et erue me, non erubescam quoniam speravi in te. Innocentes & recti adhæserunt mihi, quia sustinui te. Libera Deus Israël ex omnibus tribulationibus suis.

^A Psalmus iste ex persona ecclesie catur imploratis auxiliū diuinū aduersus hostes. inuisibiles & impios quosque, & veniam precantis de peccatis, aut per ætatem aut ignorantiam patris. ^B Vox est ecclesie cui & demones insultant in aduersis. Vnde illud David prophete alio loco Psal. 41. Quare inquit oblitus es mei, & quare contristatus incedo dum affligit me inimicus? Dum confringuntur ossa mea. Dum dicunt mihi per singulos dies, vbi est Deus tuus? Irrident & gentiles ecclesiam quod spem reponat in Deo crucifixo. Verbum enim crucis pereuntibus stulticia est, vt Paulus habet, & quod contemptis presentibus voluptatibus futura & celestia bona expectet. ^C Delicta iuuentutis vocat aut lapsus adolescentie aut peccata commissa ante baptismum. Habet enim anima & suam pueritiam, adolescentiam, & virilem, & perfectam ætatem. Ab hac infantia & pueritia deterret nos apostolus. Nolite inquit pueri esse sensibus, sed malicia paruuli estote, sensibus autem perfecti. Hinc eadē peccata ignorantias vocat, quod cum vero lumine diuine cognitionis priuati sumus antequam egressi eramus ē domo patris nostri, id est, diaboli, cuius nos obliuisci iubet

iubet Deus psal. 44. Obluiscere inquit populum tuum & domum patris tui, & concupiscet rex decorem tuum. ¶ D. Apud 70. græcè est verbum compositæ figuræ *Νομοθεσία* quod si verbum verbo reddas, sonat legem statuo aut sancio. Verum in sacris literis accipitur pro erudio, instituo & doceo, quomodo paulò infra accipiendum quoq; est, vbi idem verbum vertit, legem statuet, sicut hinc, legem dabit. Est enim vtrobique; verbum futuri tēporis, *νομοθεσία*, quod D. Hier. vtroq; loco vertit, docebit, quomodo & illud Psal. 118. verti debuit, Legem pone mihi Domine viam iustificationum tuarum. Est enim sensus, doce me Domine viam iustificationū tuarum. Vnde D. Hier. ad hebr. veritatem vertit. Ostende mihi Domine viam iustificationum tuarum.

^E Semen hoc loco, opera iustitiæ & virtutes appellantur. Ex his enim veluti ex semente facta, exurgit fructus vitæ æternæ, de hoc semine David alibi Psal. 124. Euntes inquit, ibat & flebat, mittētes semina sua. Veniētes autē veniēt cū exultatione, portantes manipulos suos. Hæc enim virtutū semina hereditabūt terram viuentium, quam alibi propheta suspirat. Credo inquit, videre bona Domini in terra viuentium.

^F D. Hieron. ad hebraicam veritatem clariū vertit hūc versiculum hoc modo. Secretum Domini timentibus eum, & pactum suum ostendet illis: eodem modo & cæteri interpretes ex hebraico vertunt. Nam hebraica vox *סוד* Sod, proprie significat arcanum consilium. Sic enim Christus inquit: Omnia quæ audiui à patre meo, nora feci vobis. Deus itaque omnia sua arcana consilia, & pacta, pollicitationes, & promissiones timētibz se ostēdit & exhibet: græca enim vox *συστήνη*, quod pro pacto accipi debeat annotat varijs locis D. Hier. præcipue autē scribens in epistolā Pauli ad Galat. 70.

Psalms David Psalmus XXV.

Iudica^A me Domine quoniā ego in innocentia mea ingressus sum, & in Domino sperans nō infirmabor. Proba me Domine & tenta me, vrb^B renes meos & cor meum. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, &^C cōplacui in veritate tua. Nō sedi cum cōcilio vanitatis, & cum iniqua gerētibus nō introibo. Odiui ecclesiam malignantium, & cum impijs non fedebo. Lauabo inter innocentes^D manus meas, & circundabo altare tuum Domine. Vt audiā vocem laudis, & enarrem vniuersa mirabilia tua Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. Ne perdas cum impijs Deus animam meam, & cum viris sanguinum vitā meam. In quorum manibus iniquitates sunt, dextera^E eorū repleta est muneribus. Ego autē in innocētia mea ingressus sum, redime me & miserere mei. Pes meus stetit in directo, in ecclesijs benedicam te Domine.

Νομοθεσία quid apud 70. significet.

Semen iustū quod sit.

συστήνη quid significet apud 70.

Aug. legit. Pes meus stetit in rectitudine.

Psalmus hic aut Ecclesie, id est, vniuersi congregationi fidelium tribui potest, vt ex persona loquatur eorum, qui iam in fide Christi stabiliti sunt perfecte: aut cuilibet homini christiano, qui ingressus viam mandatorum Dei, non inquinatus est vitijs huius mundi. Quanquam & de Christo, id est, Dei filio quatenus homo est, interprete D. Hier. intelligi potest. Hic enim solus cōfidenter & verè dicere potest se in innocentia ingressum esse, & perpetuò stetit in via recta. ¶ A. Si de Christi membris, id est ecclesia, psalmū intelligimus. Non rogat vt acceleretur futurū Dei iudicium, vbi iustus vix saluabitur, vt Petrus Apostolus inquit. Nam magnæ misericordie diuinæ argumentum est, quod differatur seuerum illud & tremendum iudicium. Quia vt idem inquit cap. 3. posterioris epistolæ. Patienter agit Dominus propter nos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti: Vnde Amos 5. Væ inquit desiderantibus diem Domini, ad quid eam nobis? Dies Domini ista tenebræ & non lux, caligo & non splendor in ea. Optat ergo ecclesia siue homo quilibet pius, vt Deus cum eo exerceat iudicium discretionis, hoc est, vt certis signis ostendat se non esse similem peccatoribus, tametsi malis & incommodis multis prematur. De hoc iudicio alibi dixit Psal. 41. Iudica me Deus, & discerne causam meam de gente nō sancta. ¶ B. Renes in ani-

E in ani-

Renes quid & unde dicti.

in animalibus sunt sedes omnis delectationis & libidinis. Ab his enim fluit obscenus humor: unde à fluxu nomen habent, *ῥένος* enim græcè, latinè est fluo. Orat itaque homo Dei, ut Deus igni S. spiritus vrat renes suos, id est, expiet & purget omnes delectationes carnis: & cor, id est, affectus. Si de Christo accipiamus, petit renes & cor suum, id est, arcana & abditissima cordis sui explorari igne afflictionum. Nam hæc aliquando per renes & corda intelliguntur vt supra psal. 7. Scrutans corda & renes Deus: Sic enim psal. 16. Probasti, inquit, cor meum & visitasti nocte, igne me examinasti, & non est inueta in me iniquitas. Pro eo enim, quod nos legimus, vre, græcè est *ῥένος*, quod propriè est, igne explorare vel examinare vt supra vertit Psalmo 16. vbi verbum *ῥένος*, quod hic vertit, vre reddidit, igne examinasti. ¶ C. D. Hieronymus ad hebraicam veritatem ita reddidit versiculum hunc. Quia misericordia tua in conspectu oculorum meorum est, & ambulabo in veritate tua. Verbum enim hebr. propriè est, ambulare. 70. sensum reddiderunt non verba. Nam ambulare cum Deo, est pia & religiosa conuersatione illi placere, ita Genes. 5. Et ambulauit Enoch cum Deo: & Deus ad Abraham. Ambula inquit coram me, & esto perfectus. ¶ D. Augustinus legit: Lauabo in innocentibus manus meas: est enim græcè *ἐν ἀθώοις*, Quæ vox sumenda videtur substantiuè, vt ad rem, non ad personas referatur. Sic enim est hebraicè interprete Hieronymo qui ita vertit: Lauabo in innocentia manus meas, hoc est, habeo manus innocentes & mundis. ab omni peccato. Sic contra dictum est de impijs Esaiæ 1. Manus vestræ plenæ sanguinè sunt: & hoc eodem psal. In quorum manibus iniquitates sunt. ¶ E. Munera (inquit Augustinus enarrans hunc psalmum) non solum pecunia est, non solum aurum & argentum, non solum xenia. Quid ergo est accipere munera? propter munera laudare hominem, adulari homini, palpare blandiendo, iudicare contra veritatem propter munera: etiam munus accipit qui propter laudem iudicat malè. Patuit enim illi manus ad accipiendum iudicium linguæ alienæ, & perdidit iudicium conscientiæ propriæ, hæc ille. ¶ F. In ecclesiis benedicere Deum interprete August. est sic viuere, vt moribus nostris & vita benedicatur Deus. Nam qui benedicit Domino lingua, & factis maledicit, non benedicit Domino in ecclesiis: Nam in quorum moribus non inuenitur quod aiunt faciunt blasphemari Deum. Vnde Apost. ad Rom. 2. cap. Propter vos, inquit Dominus, nomen meum blasphematur in gentibus.

Benedicere in ecclesiis Deum.

A In finem Psalmus David priusquã liniretur. Psal. XXVI.

Dominus^B illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Dum appropinquant super me nocentes, vt edant^C carnes meas. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt & ceciderunt. Si consistat aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo^D. Vnam petii à Domino hæc requirã, vt inhabitem in domo Domini, omnibus diebus vitæ meæ. Vt videã voluntatem^E Domini, & visitem templum eius. Quoniam abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me, in^F abscondito tabernaculi sui. In petra exaltauit me, & nunc exaltauit caput meum super inimicos meos^G. Circuiui & immolau i in tabernaculo eius hostiam vociferationis, cantabo & psalmum dicam Domino. Exaudi Domine vocem meam qua clamaui ad te, miserere mei & exaudi me. Tibi dixit cor meum,^H exquisiuit te facies mea, faciem tuam Domine requiram. Ne auertas faciem tuam à me, ne declines in ira à seruo tuo. Adiutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me
Deus

De differentia domus & tabernaculi, vide hoc loco August.

Deus salutaris meus. Quoniã pater meus & mater mea dereliquerunt me, Dominus autè assumpsit me. Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semitam rectam propter inimicos meos. Ne tradideris me in animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi. Credo videre bona Domini in terra viuentium. Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum & sustine Dominum.

Vtrobique est ἰσόμενον, id est, expecta. Nam sustinere est alterius rationis.

¶ A. Psalmus hic apud heb. non habet alium titulum quàm præcedens, videlicet psalmus David. Quare simpliciter de ecclesia intelligi potest. Verum quoniam 70. interpretes hunc titulum dederunt, In finem psalmus David: Antequam vngeretur, sine dubio de Christo voluerunt illū intelligi. Is enim vnctus est à Deo patre nõ corporali vnguine vel oleo, vt reges solent, sed spiritu sancto. Sic Petrus Act. 10: Vos inquit scitis quomodo Iesum à Nazaret vnxit Deus spiritu s. & virtute. Vnde & ab eiusmodi vnctione Christus dictus est: nam *χρῖστος* græcè, vngo latinè. Porro regem David vnctum legimus. Semel in Bethleem in medio fratrum suorum, 1. Reg. 16. capit. Et iterum in Hebron vt regnaret super Iudam, 2. Reg. 2. cap: & 3. in Hebron vt regnaret in Hierusalé super totum populum Israeliticum. Itidè & Christus, primùm in vtero matris, homo factus. Secundò in baptismo, cum in eum descendit spiritus s. in specie columbæ. Tertiò post resurrectionem, cum data est illi omnis potestas in cælo & in terra. De Christo itaque intelligitur hic psalmus iuxta 70. priusquã tertiò vngeretur: verum sic, vt omnia ad membra illius, siue mysticum corpus, id est, ecclesiã potiùs referatur. Nam & illa vngitur in baptismo in sacramento cõfirmationis, & in extrema vnctione. ¶ B. Sicut enim corporis oculi illuminantur à luce hac creata, ita mentis oculi illuminantur fide in Christū. Vnde dictū est: Erat lux vera quæ illuminat omnem hominè veniētē in hūc mūdū. ¶ C. Duplex sensus esse potest, vt ad visibiles hostes, id est, persecutores ecclesiæ referamus. Ideo enim tyranni & hostes nominis christiani persecutiones mouerūt aduersus christianos, vt carnibus illorum, hoc est, tormentis & carnificina corporum se exaturarent: nam in animas piorum nihil iuris aut potestatis habent. Vel ad inuisibiles hostes hæc referemus: hi enim insidiantur & oppugnant, vt se saturent carnalibus delectationibus & peccatis ad quæ nos sollicitant. Vt enim Deus spiritu & rebus spiritualibus gaudet, ita dæmones carne & vitijs carnalibus pascuntur, & se oblectāt. ¶ D. Augustinus subaudit vnã, videlicet petitionem, nec malè. Sciendum apud heb. neutrum genus deesse: quicquid igitur nos per neutrum genus exprimimus, illi per fœmininum reddunt, sic hoc loco. Certè Hieron. ad hebr. vertit. Vnum petij à Domino, hoc requiram. ¶ E. Apud 70. græcè non est voluntatem, sed *ἡσπώνυκτα*, id est, delectationem aut voluptatem, quare vitio scribarum irrepsisse videtur hoc vitium, & interpretem reliquisse voluptatem, & hinc corruptè factum, voluntatem. Nam ad hebr. veritatem vertit Hieronymus, vt videam pulchritudinem Domini. Augustinus autem enarrans hunc psalmum, legit, vt videam delectationem Domini, & eodem modo interpretatur. Ecce inquit, quare habitare volo in domo Domini? habet ibi magnum spectaculum, delectationem ipsius Domini contemplari, hoc est, ijs delitijs perfrui, quibus suos oblectabit Dominus.

Hebrai neutro genere carent.

¶ F. Intra septa ecclesiæ catholice, quam per tabernaculum significat, hoc loco abscondimur, & protegimur ab incurfu hostium inuisibilium & fraudibus hæreticorum: & quoties tetratōnū procellis & grauioribus malis affligimur, diuinitate sua Dominus nos firmat & protegit: hoc enim absconditum tabernaculi. Per fidem enim Deus habitat in ecclesia sua, & in ea nobis reliquit arcana sacramentorum suorum.

¶ G. Quod interpretes hic vertit vociferationis, Augustinus legit, hostiam iubilationis: est enim græca vox *ἑλάλαγμός*. Sic et Hieronymus ex hebr. Immolabo in tabernaculo eius hostias Iubili. Tametsi non adeò malè reddidit interpretes: Est enim propriè Iubilus siue iubilum, vox et clamor vincentium in bello et hostes profligantium: Vnde illud Lucani, Lætas et è scopulis audiuit iubila cyclops. Verum ecclesiastici doctores, iubilum appellat gaudium maximum corde conceptum, quod verbis exprimere nequeas. Circuire autem hoc loco interprete Augustino est animo lustrare

Iubilus. Iubilare.

omnia creata terrestria et cœlestia: ex harū enim contēplatione rerū prorūpit pius animus in laudem Creatoris sui, & immolat Deo in tabernaculo, id est, ecclesia hostiam iubilationis. Circumeat animus tuus inquit Augustinus, per vniuersam creaturam: vndique tibi clamabit creatura, Deus me fecit. Quicquid te delectauerit in arte, artificem commendat. Vides cœlos, magna opera Dei sunt: vides terram: Deus fecit semina innumera, diuersitates germinum, multitudinem animalium. Et ipsæ species animalium voces sunt quædam creatorem laudantium. Immolamus hostiam iubilationis, lætitiæ, gratulationis, hostiam gratiarum actionis, abundantissimum & inenarrabile gaudium. Immolamus autem vbi? in tabernaculo eius, in sancta ecclesia: Hæc Augustinus. ¶ H. Desunt hoc loco in latinis exemplaribus duæ voces, hæc, Dominum requiram. Nam apud 70. iuterpretes, sic legitur versiculus hic: Tibi dixit cor meum, Dominum requiram, exquisiuit te facies mea, faciem tuam Domine requiram.

Resituta vulgata translatio.

¶ I. De rege David iuxta literam id verum quoque est. Is enim contemptus à fratribus & derelictus à parentibus in pascuis & gregum custodiæ deputatus, ad regni fastigium euectus est à Deo. De ecclesia verò sic intelligendum est, eam relictam à patre diabolo, & à matre, hoc est, à Babylonia vel gentilitate, ad quos relinquendos hortatur fidelem animam Deus psal. 44. Obluiscere populum tuum & domum patris tui: loco autem horum infelicium parentum: Deū accepimus pro patre: & matrem Hierusalem cœlestem, de qua ad Galat. 4. Illa autem inquit, quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. ¶ K. Iniquitas mentita est sibi, id est, in suum malum & perniciem: aut sibi mentita est, id est, suis verbis confutata & redarguta, quod de Christo constat verum fuisse. Nam cum multi falsi testes venissent, non erant conuenientia eorū testimonia. De ecclesia etiam verū est. Nam olim christiani mendacijs onerabantur, quod in suis conuētibus & sacris nocturnis infantes trucidarent, & carnibus & sanguine eorum vescerentur, & extinctis lucernis pecudum more promiscuos haberent & incestos concubitus, vt in Apologetico suo testatur Tertullianus. Verum mendacia hæc nunquam testibus conscijs probare potuerunt, aut eruerē, vt ille inquit, vnquam curauerunt.

A Psalmus ipsi David vigesimus septimus.

AD te Domine clamabo, ^B Deus meus ne fileas à me, nequando ataceas à me et assimilabor descendentes in lacū. Exaudi Domine vocē orationis meæ, dū oro ad te, dū extollo man⁹ meas ad tēplum sanctum tuū. Ne simul tradas me cum peccatoribus, & cū operantibus iniquitatem ne perdas me. Cum his qui loquūtur pacē cum proximo suo, mala autē in cordibus eorū. Da illis secundū opera eorū, & secundum nequitia^C adinventionū ipsorū. Secundū opera manū ipsorum tribue illis, redde retributionū eorum ipsis. Quoniā nō ^D intellexerunt opera Domini, & in opera manū eius, destrues illos, & non ædificabis eos. Benedictus Dominus, quoniam exaudiuit vocē deprecationis meæ. Dominus adiutor meus, & protector meus, & in ipso sperauit cor meū, & adiutus sum. Et refluoruit ^E caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei. Dominus fortitudo plebis suæ, et protector saluationū ^F Christi sui est. Saluum fac populum tuum Domine, & benedic hereditati tuæ: & rege eos, & extolle * illos vsque in æternum.

* F Extolle. Apud 70. græcè quædā exēplaria nō legunt et extolle. Nam Frobenianum exēplar nō habet, sed Argentinense habet, ἔωρον. Hiero. ex heb. legit subleua eos.

¶ A. In hoc psalmo vt Augstinus inquit, vox est mediatoris, in passionis conflictu loquentis ad Deum patrem. Quæ autem hoc psalmo videtur imprecari & optare inimicis, non malevolentia votum est, sed enuntiatio pena eorum. Sicut in euangelio ciuitatibus non credentibus cum tanta in illis fecisset oracula, non malevolentia optat quæ dicit, sed quid eis imminet prædicit. ¶ B. Silere aut tacere ab aliquo, est alio

est alio clamante & inuocante, quasi obsurdescere, nec quicquam auxilij aut præsidij ferre, clarius hunc versum reddidit ex heb. veritat. Hier. Ad te clamabo fortis meus, ne obsurdescas mihi, ne forte tacente te mihi, comparer his qui descendunt in lacum.

¶ C. Quod noster interpret vertit hoc loco, & pluribus locis adinventiones, græcè est, ἰστυδιυματα, quod proprie significat studia, siue exercitia, hoc est, quod manibus aut animo tractamus: Vnde Psalmo 80. quod nos legitus, Ibunt in adinventionibus suis, Hieron. ex heb. vertit: Ambulabunt in consilijs suis. ¶ D. Apud 70. interpretes græcè bis ponitur præpositio ἰ, id est, in vel ad hoc modo. Quoniā non intellexerunt in opera Domini & in opera manuum eius. Quam præpositionem interpret primo loco omisit, & 2° loco posuit, cum vtrouique suppressenda erat: nam superest: vnde clarius Hieron. ex heb. Quoniam non intellexerunt opera Domini, & opus manuum eius. Intellexit autem opus Domini, illud admirabile redemptionis humanæ, quod perfidi Iudæi noluerunt intelligere, de quo Esaia cap. 5. Cythara inquit & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in cōiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, & opera manuum eius non consideratis. Et Abacuc primo cap. Videte contemptores, & admiramini, & disperdimini, quia opus ego operor in diebus vestris, quod non crederis, si quis enarrauerit vobis. ¶ E. Quod noster interpret vertit, protector saluationum Christi sui est. D. Hieron. ex hebræo vertit. Robur salutarium Christi sui est. Similiter Aug. legit, protector salutarium Christi sui est. Nā genitiuus græcus apud 70. σωτηρίων, anceps est. Nam potest esse à nominatiuo σωτηρία, id est, salus aut saluatio, vel à σωτηριός, id est, salutaris. Porro per saluationes aut salutaria hoc loco, pios & Christi fideles significat, qui salutem consecuti sunt per Christum, quorū Christus protector & defensor est. Sic enim aliquoties sumitur saluatio pro ipsis qui saluantur, vt Esaia 37. De Hierusalem exhibunt reliquæ, & saluatio de monte Sion. Et Ezechielis 14. Relinquetur in ea saluatio educentium filios & filias.

Adinuentio- nes græcè ἰστυδιυματα.

Admirabile opus Domini.

Saluatio pro ipsis qui saluatur.

Psalmus A David in consummatione tabernaculi.

PSALMVS XXVIII.

Afferte Domino filii Dei, afferte Domino filios ^B arietū. Afferte Domino gloriā & honorē, afferte Domino gloriā nomini eius, adorete Dominum in atrio sancto eius. Vox Domini super ^C aquas, Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas. Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia. Vox Domini cōfringētis cedros, & confringet Dominus cedros ^D libani. Et cōminuet eos tanq̄ vitulū libani, & dilectus ^E quæadmodū filius vnicorniū. Vox Domini intercidentis flammā ignis, vox Domini cōcutiētis, desertū, & cōmouebit Dominus desertū ^F Cades. Vox ^G Domini preparātis ceruos, & reuelabit cōdensa, et in tēplo eius omnes dicent gloriā. Dominus diluuium ^H inhabitare facit, & sedebit Dominus Rex in æternum. Dominus virtutem populo suo dabit, Dominus benedicet populo suo in pace.

¶ A. Titulus psalmi apud hebræos est, psalmus David: verum apud 70. est, Psalmus David in consummatione tabernaculi, qui titulus intellectum psalmi nobis aperit, psalmū videlicet hūc intelligēdū esse de ecclesia, quæ est tabernaculū & domus Dei. Hoc autem tabernaculum consummatum & perfectum est, cum ecclesia per totū orbem Christi fide diffusa, propagata est in fines orbis terræ. Quanquam græcè non sit in consummatione tabernaculi, sed ἰξόρου τῆς σκηνῆς, id est, in exitu tabernaculi, quod ad resurrectionem Christi referri potest. Nam postquam Christus egressus est per resurrectionem ex corruptibili & mortali hoc tabernaculo, fundata est per totum orbem ecclesia. Inuitat ergo David nos, vt nosmetipsos Deo offeramus hostiam viuatam, & immolemus ei in ecclesia sacrificium laudis. ¶ B. Per filios arietum, fide

E iij

Is in

Filij arietum.
Arietes.

Aque significat
populos.

Libanus.
Cedri.

Cades.

les in ecclesia intelligit, qui per euangelium geniti sunt Christo ab apostolis & eorum successoribus. Hi enim in sacris literis arietum nomine significatur: Nam vt arietes sunt duces gregis ouium, ita apostoli ecclesie sunt duces & spirituales patres. De quibus psal. 64. Induti sunt arietes ouium, id est, apostoli, & duces ouium Christi immortalitate induti sunt, & à morte ad vitam perpetuam transfati. ¶ C. Iuxta literam etiam verum est hoc: Nam legimus Matth. 3. Vocem patris auditam in Iordanis flumine cum à Iohanne baptizatus est Christus. Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui. Verum quoniam aquarum nomine sacre literae saepe significant populos iuxta illud Apocalypsis 17. Aque quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguae: mystice vox Domini intonuit super aquas multas cum Christi euangelium gentibus, populis, & linguis, praedicatum est per apostol. Quorum praedicatio bene tonitruis assimilatur, quod cum illuminatione spiritus sancti, salutari metu corda gentilium concusserit. De quo tonitru & fulgure supra dictum est. Psal. 17. in illum verum: Intonuit de caelo Dominus, & altissimus dedit vocem suam. ¶ D. Libanus est inter Arabes & Phenices excelsis arboribus, & praecipue cedris abundans, ex quo Orontes & Iordanis fluius oriuntur. Porro cedrorum apellatione figurate intelliguntur in sacris literis, aliquando homines potentia & dignitate praediti et fastuosi, sic Eisaie 2. Dies Domini super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur, & super omnes cedros libani sublimes, & erectas, Sic hoc loco vox Domini, id est, euangelica praedicatio depressit supercilium, & humiliavit fastum magnatum huius seculi: & hos comminuit, velut vitulum qui in libano pascitur, quia Christus illos adeo deiecit, vt ad sui exemplum non dubitauerint se morti tradere, vt vitulus mactatur & in frustra conciditur quoties Deo immolatur.

¶ E. Per dilectum, accipimus hoc loco vnicum Dei filium, qui dicitur similis filio vnicornium: vel propter insuperabilem fortitudinem, vnde & leo dicitur in Apoc. Vicit leo de tribu Iuda: vel vocatur filius vnicornium, quia ex Iudaeis ortus fuit, & similis Iudaeis reputatus est, qui superbiebant de singulari sua iustitia, sic August.

¶ F. Cades, locus erat in deserto Sin, siue Pharam vbi ex rupe percussa Moses aquam elicuit populo Iudaeorum murmuranti, & maiestati diuinæ detrahenti. Vnde aquae contradictionis appellatae sunt per desertum, ergo Cades conuenienter obstinata Iudaeorum corda, quae iam à Deo deserta sunt, intelligimus, quae vnà cum gentibus per euangelicam praedicationem commouebuntur ad salutarem poenitentiam.

¶ G. De ceruorum natura supra dictum est in psalmum 17. Christus itaque praeparat ceruos quoties in ecclesia euangelistas & doctores facit, qui cum serpentibus, id est, daemionibus, bella gerunt & habitu verbisque suis, regulos, id est, malignos spiritus extrahunt è caernis suis, id est, è corporibus in quos se immerferant. Pro eo autè quod nos legimus praeparatis ceruos, vel sicut Augustinus legit, & vt graece magis sonat, perficientis ceruos. D. Hieron. & caeteri interpretes ex heb. verterunt. Vox Domini obstericis ceruis vel parturire faciens ceruas. Quod autè ad pastores & euangelistas, similiter refertur, qui per euangelium paruulos Christo generant. Quare & latinus interpret noster, per foemineum genus reddere potuisset, hoc modo praeparantis aut perficientis ceruas. Nam graeca vox κερασ, communis generis est, significans ceruum & ceruam. Quod interpret hic vertit condensam, Hieron. ex heb. melius enim vertit, Saltus. Nam κρηνη, graeca vox, significat syluam aut saltum: quia autè haec frondibus & ramis densa sunt et minus peruia interpret vocat condensa. Reuelat autè haec condensa Dominus, cum obscura diuinarum scripturarum & oraculorum caelestium per spiritum spatefacit vt inquit Hieron. ¶ H. Aug. legit, Dominus diluuium inhabitat, vulgata translatio nostra, diluuium inhabitare facit. Idq; rectè iuxta versionem 70. Na graece est verbum κατοικησει, futurum tempus à verbo κατοικησα, quod est constituo & habitare facio. Sic enim vertit Psal. 112. Qui habitare facit sterilem in domo, matrè filiorum laetantem. Dominus itaq; ecclesiam fidelium habitare facit, & constituit in diluuium, id est, in fluctibus huius seculi, & ea custodit incolumem, non secus atq; Noè cum familia sua seruauit in arca cum cataclysmo & diluuium petijt mundus. Per sanctos suos verò Dominus idem habitat. Quidam per diluuium aquas baptis. intelligunt, quod his diluantur peccata, et in ijs Dominus per spiritum sanctum habitat.

E Psalms^A cantici in dedicatione domus David. Psalms^B XXIX.
Xaltabo te domine quoniam suscepisti me, nec^B delectasti inimicos

cos meos super me. Domine Deus meus clamaui ad te, et sanasti me. Domine eduxisti ab inferno animam meam, saluasti me à descendens in lacum. Psallite Domino sancti eius, & confitemini memoriae sanctificationis eius. Quonia^D ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Ad^E vesperam demorabitur fletus, & ad matutinum laetitia. ^F Ego autem dixi in abundantia mea, non mouebor in aeternum. Domine in voluntate tua praestitisti decori meo virtutem. Auertisti faciem tuam à me, et factus sum conturbatus. Ad te domine clamabo, et ad Deum meum deprecabor. Quae^G utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annuntiabit veritatem tuam? Audiuit dominus & misertus est mei, dominus factus est adiutor meus. Conuertisti planctum meum in gaudium mihi, confidisti saccum^H meum, & circumdedisti me laetitia. Vt cantet tibi gloria mea^I & non compungar, Deus meus in aeternum confitebor tibi.

¶ A. Psalms hic apud heb. non habet alium titulum quam hunc, victori psalms David. Verum apud 70. hic titulus est. Psalms cantici dedicationis aut inuocationis domus ipsi David, vel vt nostra vulgata editio habet, psalms cantici in dedicatione domus David. Continet itaq; hic psalm⁹ sacramentum resurrectionis dominice. Na per resurrectionem, domus David, id est, corpus Christi in quo habitat diuinitas corporaliter innouatum est, & immortalitati dedicatum. Nec solum Christi corpus, sed & mysticum corpus eius, id est, ecclesia, quae est domus Dei, vt habet Paulus, per resurrectionem innouatur, & totum Deo consecratur. Vnde August: Psalms inquit laetitiae resurrectionis atque in immortalis statum mutationis atq; inuocationis corporis non tantum Domini, sed etiam totius ecclesiae. Nam in superiore psalmo tabernaculum consummatum est, vbi habitamus belli tempore. Nunc autem domus dedicatur quae in sempiterna pace permanebit. Hec ille.

¶ B. Ad tempus gaudii sunt hostes Christi tam visibiles quam inuisibiles, cum consputum, flagellatum, & spinis coronatum in crucem sustulerunt, & ignominiosam mortem obire viderent, sperantes se nomen Christi & gloriam abolere posse. Verum cum resurgentem viderunt, & victorem mortis & inferni, caelum ascendere conspexerunt, moerore et inuidia contabuerunt. Idem & ecclesia dictura est de suis hostibus & persecutoribus qui ad breue tempus insultant pijs, sed gaudere desinent, cum in nouissimo die inter sanctos stare viderint dicentes: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, ecce quomodo computati sunt inter filios Dei & inter sanctos fors illorum est.

¶ C. Darius memoriae rectius vt videtur & clarius per ablatiuum verti posset hoc modo, Confitemini Domino per memoriae sanctificationis eius, id est, assidue commemorando quo pacto sanguine suo & spiritu suo vos sanctificauerit. ¶ D. Istud sicut supra monuimus accipiendum est, dictum esse à propheta εὐφρανέσθε, id est, humano affectu. Nam in Deo, nec ira, nec indignatio est vt in nobis, qui omnis perturbatio expers est. Ira itaq; hoc loco est iusta vindicta. Indignatio autem est motus animi parantis se ad vindictam. Sic cum peccauit Adà, indignatus est Deus. Iratus autem est, cum de paradiso expulit. In voluntate autem Dei est vita, hoc est, faciendo eius voluntatem, vitam adipiscimur aeternam. D. verò Hieron. ex hebraeo sic reddidit hunc versiculum: Quoniam ad momentum est ira eius, hoc est, momentanea, & vita in reprobatione eius. ¶ E. Vespera appellatur hoc loco totum tempus mortalitatis & vitae humanae: vt enim dies vergit in tenebras & noctem imminente vespera, sic & haec vita ad mortem. Postquam enim homo per peccatum se subduxit à lumine diuino, declinare caepit in nocte immortalitatis: nascendo naq; morimur. Vnde & Adà vbi peccasset, audiuit vocem Domini vocatis & maledicentis sibi post meridiem vesperam iam aduertere, vt legimus Gen. 3. Sic per matutinum tempus intelligimus tempus resurrectionis, cum illucescet nobis dies ille immortalitatis, qui nunquam in vesperam aut noctem verget, tunc desinet luctu, & finito moerore gaudium obtinebimus, & laetitia, de Christo quoq; ad literam verum est. Na vesperi de cruce depositus & sepultus, luctu & moerore

Ira in Deo & indignatio.

Vespera quae fit in sacris literis.

fuis reliquit, at manè resurgens, ineffabili gaudio eodè affecit. ¶ F. Hæc ex persona membrorum suorum dicit Christus. Nam primus parès noster Adam in paradiso voluptatis constitutus, & omnium rerum abundantia perfruens, putabat se nunquam eijciendum è paradiso, quare aures accommodauit mendacio diaboli diuinitatem sibi falsò pollicèris. At vbi expulsus est è paradiso, tunc cognouit quòd lumè illud diuinę sapientię ab eo recessisset, & quòd omnis illa gratiarum vbertas & dotes animę & corporis à Deo sibi collatę essent, & omnia à Deo non à se possidisset. Idem & de singulis nobis verum est, qui tunc demum à Deo nos totos pèdè intelligimus cum nostrę vires succumbunt. ¶ G. Humanitas Christi ad Deum patrè loquitur: Si inquit descendero in corruptionem, hoc est, si non resurrexero, nulla est vtilitas in sanguine meo effuso, nec vllus est fructus passionis meę. Alter sensus hic esse potest interprete Hieron. Quę vtilitas in sanguine meo, id est, in gente mea, hoc est, in Iudęis, nullus erit fructus laborum meorum nisi resurrexero à mortuis: nō enim credent me nisi purum hominem fuisse, quem non solum occiderunt, sed & in mortuum sequerunt aperientes lancea latus meum. ¶ H. Olim in luctu & pœnitentia, sacco operiebatur & cilicio, & cinere se conspergebant, & in eo humi sparso sedebant. Vnde Dominus Esaïę 58: Nunquid tale est ieiunium inquit quod elegi, per diem hominè affligere animam suam & saccum & cinerã sternere. Et Iohel. 1. Pálge quasi virgo accincta sacco etc: cubate in sacco ministri Dei mei. Per saccum itaq; hoc loco mortale & corruptibile corpus intelligit, quo omnes operimur tempore peregrinationis & pœnitentię nostrę, qui saccus confunderetur cum mortale induerit immortalitatem, & corruptibile incorruptionem. Similiter et in Christo resurrectionis suę tempore saccus illius conscissus est, cum post crucis ignominiam gloria & honore coronatus est. ¶ I. Gloria mea, id est, ego ipse qui iam gloria resurrectionis & honore decoratus sum: nã in terra genuit tibi humilitas mea: vel gloria mea, id est, fideles qui sunt materia glorię meę. Non compungar, si de capite accipimus, id est, non moriar nec infestabor aculeo mortis. Si de membris, non compungar conscientia & stimulis peccatorum. Sic August. & Hier.

Saccus quid significat.

In A finem psalmus David pro Ecstasi.

PSALMVS XXX.

In te domine speravi non confundar in æternum, in iustitia tua libera me & eripe me. Inclina ad me aurem tuam, accelera vt eruas me. Esto ^B mihi in Deum protectorem & in domum refugii, vt saluum me facias. Quoniam fortitudo mea & refugium meum es tu, & propter nomen tuum deduces me & enutries me. Educes me de laqueo hoc quem statuerunt mihi, quoniam tu es protector meus. In ^C manus tuas commēdo spiritum meum, redemisti me Domine Deus veritatis. Odisti obseruantes vanitates ^D superuacue. Ego autem in Domino speravi, exultabo & lætabor in misericordia tua. Quoniam respexisti humilitatē ^E meam, saluasti de necessitatibus animam meã. Nec conclusisti me in manibus inimici, statuisti in loco spaciofo pedes meos. Miserere ^F mei domine quoniam tribulor, conturbatus est in ira oculus meus, anima mea & venter meus. Quoniam defecit in dolore vita mea, & anni mei in gemitibus. Infirmata est in paupertate virtus mea, & ossa mea cõturbata sunt. Super ^G omnes inimicos meos factus sum opprobrium vicinis meis valde, & timor notis meis. Qui videbant me foras fugerunt à me, & obliuioni datus sum tãquam mortuus à corde. Factus sum tãquam ^H vas perditum, quoniam audiui vituperationem multorum commorantium in circuitu.

A. Titu-

¶ A. Titulus psalmi 30. apud 70. hic est. In finè psalmus David pro Ecstasi, vel vt August. habet, psalmus ipsi David Ecstasis, vt sensus sit, psalmus Ecstaseos ipsi David. Est enim Ecstasis hoc loco genitiuus vt ex græco liquet. Significat autem Ecstasis Ecstasis quid græca vox, vt Augustini verbis vtar, excessum mentis qui fit vel pauore, vel aliqua reuelatione, quoties mens extra se rapitur ad contemplanda arcana rerum cælestium. Hoc autem loco interprete Aug. capitur pro extasi, quæ pauore aliquo accidit.

In hoc enim psalmo maxime apparet pauor perturbati populi Dei ob persecutiones omnium gentium & fidei defectu per totum orbè. Primum autè loquitur ipse mediator Christus Iesus, deinde populus redemptus sanguine eius gratias agit. In fine autem ipsius prophetę persona interponitur. ¶ B. Esse in Deu protectorem idiomate heb. non est aliud q̄ esse Deus protector & esse in domu refugij, esse domus refugij: tale est & illud, Ego ero illi in patrè, & ipse erit mihi in filiũ, id est, ero illi pater, & ipse mihi filius. Simile est illud Genes. 2. Et erunt duo in carne vna, vel vt græcè est melius: In carnem vnam, id est, duo erunt vna caro. D. autè Hier. sic vertit ex hebr. veritate. Esto mihi in lapidem fortissimũ & in domu munitã.

¶ C. Principiũ huius versiculi, Christus in cruce protulit cum iam expiraret, vt testatur Lucas cap. 23. euangelij sui, tempore solũ verbi mutato. Nã apud 70. græcè est verbum futuri temporis παραίστασις, id est, cõmendabo, quomodo & Luc. euangelista græcè reliquit, eodem modo & D. Hier. ex hebræo vertit. Bene autem dicit se commendare siue deponere spiritum in manus patris, quem breui ab eodem resuscitante sumpturus iterum erat. Quod enim alicuius fidei cõmedamus, saluũ esse cupimus tantisper dum recipiamus: quanquam Christus non tam suum spiritum q̄ corporis sui myltici, id est, ecclesię suę spiritũ cõmendauit, quem bene suum spiritum appellat. Quia teste Apost. qui adhæret domino, vnus spiritus est.

¶ D. Id est, interprete Aug. obseruantes falsam beatitudinem seculi. Qui enim inquit Hier. istam præsentem vitam tantũmodo amant, & cælestia contemnunt, sperantes inani-ter in beatitudinem seculi, dicitur Deus illos odisse, quia reijcit & cælestibus bonis priuat. Nihil autem vanius omnibus rebus fluxis & caducis. Vnde Ecclesiastes. Vanitas inquit vanitatum & omnia vanitas. ¶ E. Humilitas hoc loco non virtutem animi subiuisse de se sentientis significat, sed depressionem aut contemptum: est enim græcè ταπεινωσις non ταπεινωσέμεν. Vnde Hier. ita vertit ex hebr. Quia vidisti afflictionem meam, eodem modo sumitur vox hæc psal. 135. Quia in humilitate nostra memor fuit nostri, & redemit nos ab inimicis nostris.

¶ F. Oculus, id est, mens Christi turbata est, & anima & venter, id est, cor propter iram & sæuitiã hostiũ suorum. Ecclesię verò oculus conturbatur, vel in ira, id est, propter vindictã & supplicia peccatis nostris parata. Vt psal. 6. Turbatus est inquit à furore oculus meus: Vel turbatur mens ecclesię, quoties irascitur vitijs & peccatis membrorũ suorũ quæ videt conuersari non dignè Christo. Porro ventris appellatione cordis ventriculus significatur idiomate hebraico.

In paupertate. Paupertas aliquãdo in sacris literis vitium sonat vt fit inopia iustitię, vt in illo. Omnes dies pauperis mali: & iterũ, nequissima paupertas in ore impij: hac paupertate infirmatus est vigor aut robur mēbrorũ ecclesię. Aug. paupertatē pro indigentia sanitatis accipit. Egeo inquit sanitate corporis, nec parcitur cruciatibus: egeo resolutione, & parit morti, & in hoc infirmata est fiducia & spes mea. ¶ G. D. Hier. ad hebraicam veritatem vertit clarius. Apud omnes hostes meos factus sum opprobrium. Est enim græcè præpositio, κατὰ, quæ accusatiuo iuncta significat aliquando inter, aliquando ob vel propter: datiuo iuncta significat apud: cum itaque apud 70. iuncta sit accusatiuo, rectius vertisset interpretes latinus: Inter omnes inimicos meos factus sum opprobriũ.

¶ H. Vas idiomate hebraico sæpe vsurpatur pro quolibet instrumento: Vas quid idiomate hebraico significet. Vnde alibi: Cõfitebor tibi in vasis psalmi, tale est et illud: Vas electionis est mihi iste, & Apostolus alia vasa esse dicit in honorem, alia in contumeliam: vnde Hieremię 22. Nunquid vas fictile & contritum vir iste Iechonias, nunquid vas absq; omni voluptate? Sic & Christus in passione sua cū sceleratis reputatus, habitus est velut vas aliquod vilissimũ & nullis vsibus aptũ. Vase enim fictili & rupto aut fracto nihil est cõreptius.

In ^I eo dum cõueniret simul aduersum me, accipere animã meã consiliati sunt. Ego autem in te speravi Domine, dixi Deus meus es tu, in manibus tuis sortes ^K meę. Eripe me de manu inimicorũ meorũ, et à persequetibus me. Illustra faciẽ tuã super seruum tuum, saluum me fac in misericordia tua, Domine non cõfundar, quoniã inuocaui te. Erubescant

Commendare spiritũ quid sit.

Differētia inter ταπεινωσις & ταπεινωσέμεν.

Vas quid idiomate hebraico significet.

bescant impii & deducantur in infernum, muta fiat labia dolosa. Quæ loquuntur aduersus iustum iniquitatem in superbia^L & in abusione. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine quæ abscondidisti timētibus te. Perfecisti eis qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, à conturbatione hominum. Protes eos in tabernaculo tuo à contradictione linguarum. Benedictus dominus quoniā mirificauit misericordiam suam mihi in ciuitate munita^M. Ego autem dixi^N in excessu mentis meæ, proiectus sum à facie oculorum tuorum. Ideo exaudisti vocem orationis meæ dum clamarem ad te. Diligite Dominum omnes sancti eius, quoniam veritatem requirit Dominus, & retribuet^O abundanter facientibus superbiam. Viriliter agite, & confortetur cor vestrum omnes qui speratis in Domino.

¶ I. Præpositio in, cum suo casu superest hoc loco: voluit enim interpretis græcam locutionem exprimere, quam pluribus locis non potest reddere per præpositionem. Vnde dicitur minusque latinè reddidit illud: In conueniendi populos in vnum, & illud: In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, cum vertere debuit, conuenientibus aut congregatis populis in vnum: & conuertente Domino captiuitatem Sion, vel dum conuerteret etc. D. August. citra præpositionem legit versum hunc, hoc modo: Dum congregarentur ipsi simul aduersum me: Hiero. ex heb. sic, Dum inirent consilium aduersum me. ¶ K. Sors inquit August. scribens in hunc locum, non aliquid mali est: sed res est in dubitatione humana diuinam indicans voluntatem. Sic cum Matthias annumeratus est apostolis, electi sunt duo iudicio humano, & electus de duobus vnus iudicio diuino: de duobus enim consultus Deus dum significat quæ vellet, cecidisse dicitur sors super Matthiam, gratiam itaque qua saluamur August. interprete per sortem intelligimus. Vt enim in sorte non est electio nec respectus meritorum, ita & in nobis quoties à Deo vocamur ad fidem & cognitionem nominis sui, nulla considerantur merita. Nam vbi hæc considerantur, ibi est electio, non sors. Quando autem Deus nulla nostra merita inuenit, sorte voluntatis nos saluos fecit, non quia digni fuimus, sed quia voluit. Sic Paulus cap. i. epistolæ ad Coloss. Dignos nos fecit in partem fortis sanctorum in lumine, & ad Ephes. i. in quo etiam nos sorte vocati sumus. Quamquam hebr. non fit: Sortes meæ, sed tempora mea, quomodo D. Hieron. vertit ad heb. veritatem.

¶ L. Non est græcè apud 70. in abusione, sed in contemptu: nam græca vox est *ἕψω*, quæ significat contemptum vel nihili pensionem. Vnde August. legit: In superbia & contemptu: Hiero. ad hebr. veritatem in superbia & despectione. Iustus enim apud iniquos & impios contemptui patet & despectui habetur. Vnde Apostolus, tamquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsa, & Psal. 122. ex persona ecclesie clamat Dauid. Miserere nostri Domine miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione, quia multum repleta est anima nostra, opprobrium abundantibus & despectione superbis. ¶ M. Quod nos legimus in ciuitate munita, August. legit, in ciuitate circumstantiæ: est enim græcè vox *ἑψω*, quæ significat complexione, siue comprehensionem & argumentum, id est, materiam libri paucis comprehensam. Nam *ἑψω* verbum græcum est complector, vndique comprehendo & contineo. Duplici itaque ratione Ecclesia vocatur ciuitas *ἑψω*, vel quod per orbem sparsa, omnes fines mundi comprehendat intra se, vel quod angelorum præsidio cingatur vndique et Dei auxilio muniatur. Vnde Dauid alibi de ecclesia loquens sub nomine montis Sion: Qui confidit inquit in Domino sicut mons Sion, non commouebitur in æternum qui habitat in Hierusalém. Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi eius, ex hoc nunc & vsque in seculum. Aug. ita interpretatur versiculum hunc: Benedictus Dominus, quoniam post emedationem acerrimarum persecutionum mirabilem fecit misericordiam suam per orbem terrarum in circuitu societatis humane. ¶ N. Hoc est interprete Aug. in pauore meo dixi, vidit se pauetum intus & cor suum pauidum & trepidum, & ait: Proiectus sum à facie oculorum tuorum. Si in facie tua essem, non sic pauerem, non sic trepidarem. At quia id confessus sum nec superbus extiti, & in tribulatione mea titubans ad te clamaui, ideo exaudisti oratio-

Sors quid significet in sacris literis.

Restituta nostra translatio.

Ciuitas munita *ἑψω*.

orationem meam. ¶ O. Aduerbum abundanter, cohæret participio facientibus, non autem verbo retribuet. Vnde Aug. clariùs legit hoc modo: Retribuet his qui abundanter faciunt superbiam. Is autem abundanter facit superbiam interprete Aug. qui nec conuictus conuertitur, quia multum superbit, quales sunt obstinati peccatores & heretici. Abundanter facere superbiam.

Intellectus Dauid. Psalmus XXXI.

Beati^A quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus. Quoniā tacui, inueterauerunt ossa mea dum clamare tota die. Quoniā die ac nocte grauata est super me manus tua, conuersus sum in erumna mea dum configitur spina. Delictum meum cognitum tibi feci, & iniustitiam meam non abscondi. Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus^D in tempore opportuno. Veritatem in diluuium aquarum multarum^E ad eum non approximabunt. Tu es refugium meum à tribulatione que circumdedit me: exultatio mea erue me à circumdantibus me. Intellectum^F tibi dabo et instrua te in via qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. In camino et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Multa flagella peccatoris: sperate autem in Domino misericordia circumdabit. Letamini in Domino & exultate iusti, & gloriamini omnes recti^G corde.

¶ A. Titulus psalmi huius est in nostris exemplaribus. Intellectus Dauid. Apud August. Ipsi Dauid intelligentia. Sciendum autem apud 70. græcè vocè intellectus esse genitiui casus & regi à substantiuo psalmus ut admonuimus in titulo psalmi precedentis. Apud 70. enim ita habet titulus, psalmus ipsi Dauid intelligentiæ vel intellectus, ut sensus sit psalmus intelligentiæ scriptus ipsi Dauid, vel ab ipso Dauid. Apud D. Hier. ad heb. veritatem ita habet titulus. Eruditio Dauid. Hoc enim psalmo spiritus per prophetam erudit nos, ut intelligamus non meritis operum nostrorum, sed gratia Dei hominem liberari constitit peccata. Iudei enim suam iustitiam ostentantes et stabilire volentes, à Dei iustitia exciderunt. Hinc et apostolus Paulus cap. 4. ad Rom. ostendere volens fide nos iustificari non operibus legis utitur testimonio huius psalmi. Hoc igitur quia noluerunt intelligere Iudei, à gratia Dei exciderunt, aduersus quos hic psalmus præcipue scribitur, ut aliquando discant non in operibus legis & propria iustitia gloriandum esse, sed in Dei gratia & misericordia. ¶ B. Diuus Hieronymus & item August. legunt. Nec est in ore eius dolus, quomodo & græca nostra exemplaria habent. Tametsi Hieronymus scribens ad Simiam & Fretellam asserat hanc lectionem esse solius Symmachi: nam 70. interpretes Theodotio Aquila & quinta & sexta editio & hebraica veritas legunt, nec est in spiritu eius dolus: sensus autem idem est. Nam is non habet in ore dolum, qui cum sciat se peccatorem, non prædicat verbis nec ostentat suam iustitiam reclamante propria conscientia: qui autem talis est, is profecto nec in spiritu, id est, animo dolum meditat, ut falsa iustitia & simulata sanctitate se commendare cupiat, vnde Nathanaël ille apud Iohannem meruit audire à Christo. Ecce vere Israelita in quo dolus non est. ¶ C. Id est, respui & miseris meis didici me peccatorem esse. Quod autem sequitur, dum configitur spina, græcè est significantius, dum infigitur mihi spina: additur enim datiuus mihi, nec est configi, sed infigi, id est, infigi, per spinam autem hoc loco intelligit remorsum & stimulum conscientie quæ peccatorem assidue pungit, & scelerum suorum admonet. ¶ D. Opportunum tempus intelligit Aug. tempus noui testamenti & legis euangelicæ, quando manifestata erat gratia Christi. De quo Paulus scribens Galatis. Cum venit inquit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret: per legem enim cognitio peccati: lex itaque quæ peccati pronitatem auxit, spinam infixit, & peccati conscientia animam assidue pupugit, vnde idem apostolus. Legem stimulum peccati appellat scribens Corinth. D. verò Hier. per opportunum tempus intelligit tempus vite nostre, quod hoc oport-

Aug. Si iam exultas, quid vis redimi, gaudeo inquit et gemo, gaudeo in spe, gemo adhuc in re.

Quare titulus habeat. Intellectus siue intelligentiæ Psalmus.

Quis dolus in ore: & quis dolus in spiritu.

Spina.

Tempus opportunum quod sit.

Aquæ signifi-
cant læpe af-
flictiones.
Diluuium.

hoc oportunum sit ad exorandum Deum pro peccatis à quibus nemo immunis est, quod & Esaias appellat tempus acceptum & diem salutis: sanctos autem vocat eos qui per baptismum sanctificati sunt. ¶ E. Aquarum nomine sæpe afflictiones significantur, vt ibi, intrauerunt aquæ vsq; ad animam meam: cum autem fluctus diluuiorum, id est, grauissima mala & intolerabilia supplicia in iudicio extremo impios valabunt, ad sanctos qui in hac vita Deum exorauerunt pro peccatis suis hæc non peruenient, nec illos attinget tormentum malitiæ. D. Hiero. ad hebraicam veritatē ita reddidit hos versiculos. Pro hac orabit omnis misericors ad te tempus inueniens: vt cum inundauerint aquæ multæ, ad eum non accedant. ¶ F. Intelligere te faciam vnde petenda sit vera iustitia. Nam psalmus hic habet titulum intelligentiæ, vel interprete Hieron. Faciam vt intelligas, cur in hoc seculo affligatur boni & multis calamitatibus opprimantur, & prosperitate fruatur mali, quæ res nisi intellectum nostrum illuminet Deus, grauius nos offenderet. Vnde & Hieremiam res ista anxium & dubium habuit dicentem. Iustus quidem es Domine si disputem tecum. Quare prosperatur via impiorum, bene est his qui operantur malum? De hoc itaque dono intellectus Dauid alibi: Quis sapiens & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini? ¶ G. Recti corde sunt, vt inquit Hiero. quibus omnia iudicia Dei placent, vt pote recta & æquissima: & se accusant quoties præmuntur malis, & Deum siue in prosperis siue aduersis semper laudant. Qui autem eiusmodi sunt, habent vnde semper gaudeant. Nam tales Deus non desinit cumulare varijs donis & immensis beneficijs, vt hic cum persecutione cæruplum accipiant, & præterea vitam acquirant sempiternam. Nam Dauid alibi. Quam bonus Israël Deus his qui recto sunt corde.

In A finem psalmus Dauid. Psalmus XXXII.

August. legit
solidati sunt.

EXultate iusti in Domino, rectos decet collaudatio. Confitemini Domino in cithara, in psalterio^B decem chordarum psallite ei. Cantate ei canticum nouum, bene psallite ei invociferatione. Quia rectum est verbum Domini, & omnia opera eius in fide. Diligit misericordiam & C iudicium Dominus, misericordia Domini plena est terra^D. Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum. Congregans^E sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris^F abyssos. Timeat Dominum omnis terra, ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes orbem. Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Dominus dissipat consilia gentium, reprobatur autem cogitationes populorum, & reprobatur consilia principum. Consilium^G autem Domini in æternum manet, et cogitationes cordis eius in generatione & generationem.

Cithara.
Psalterium.

¶ A. Psalmus hic continet vocem prophetæ cohortantis omnes quotquot fide iustificati sunt & recti corde sunt, submittentes se tam in aduersis quam prosperis diuino iudicio, vt Deum laudent & in eo exultent, cuius tanta maiestas & potentia est, vt solo iussu omnia cælestia & terrena condiderit, & eadem sapientissimè gubernet, & cunctis benignissimè prospiciat. ¶ B. Inter citharum & psalterium hoc interesse volunt, quod cithara chordas aut fides deorium propendentes habet. Psalterium autē eandem habet in planum porrectas & iacentes atq; supinas: & cithara triangularem formam habet, psalterium quadrangularem. Porro cum vtrunq; fidibus intendatur, quæ vel ex neruis aut intestinis animalium mortuorum sunt, mysticè per citharam & psalterium, animus humanus significatur, qui mortificatis membris & crucifixis concupiscentijs, & carne vigilijs, ieiunijs, & pijs exercitijs attenuata & extensa in modum neruorum citharæ, suauissimum & Deo gratissimum concentum edit: & bene psalterium decem chordarum dixit: tunc enim Deo canimus psalterio decachordo, cum decalogi præcepta obseruantes, spirituale canticum illi occinimus, quod & nouum canticum appellatur

pellatur respectu cantionum illarum, quæ apud Iudæos erant, qui externo fidium concentu se putabant Deum posse placare & demulcere, quæ olim abiecit & repudiauit Dominus. Sic enim per Amos prophetam dicit: Aufer à me tumultum carminum tuorum, & cantica lyrae tuæ non audiam. ¶ C. Istud pugnare videtur cum illo quod præcipit Moses Exod. 23. Non misereberis pauperis in iudicio: verum explicat paulò post, quomodo id intelligendū sit cum dicit. Nō declinabis in iudicium pauperis, id est, non desectes à recto vt pro paupere iudices. Est itaq; sensus: Non propter pauperem, nō propter diuitē, nō propter familiarē aut alienū declines à recto iudicio, sed prius iudica rectū iudicium, & deinde subueniat misericordia, & leuet inopiam pauperis. ¶ D. Terrā, id est, omnes terrā habitantes: pluit enim super iustos & iniustos. ¶ E. Iuxta literā id verum est: Nā Deus pater per Verbum, id est, filium suū omnia fecit: vnde Paulus scribēs Colossensibus inquit: In ipso, id est, per ipsum filium sunt cōdita vniuersa in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia: & Iohan. cap. 1. sui euāgelij: Omnia inquit per ipsum Verbum facta & sine ipso factū est nihil quod factū est. Et per filium cōdita est omnis virtus, id est, potētia cælorū qua alit vegetat & conseruat terrestria: aut per virtutē cælorū, intellige potētiā angelicā, vt apud Lucā: virtutes cælorū mouebūtur. At iuxta allegoriā, per cælos intelligim⁹ Apostolos vt psal. 18. dictū est, vt sensus sit, verbo Domini, id est, per filium qui patris sapiētia est, cæli, id est, apostoli qui nos cōpluunt doctrinis vt seges ecclesie per totum mundū pullulet, firmati sunt, hoc est, plenè instructi & aduersum persecutionum procellas solidati, & per spiritum S. collata est illis omnis eorum virtus in edendis miraculis. ¶ F. Thesaurus vt Paulus iuriscōsultus ait, Est vetus quædā repositio pecuniæ cuius nō extat memoria, vt iam Dominum non habeat. Hodie autem omnem pecuniā grandiore repositam, thesaurū appellamus. Hinc sepe pro ipso scrinio quo claudūtur accipitur. Hinc Virg. 4. Geor. Aluearia apū, thesauros metaphoricè appellat: sic hoc loco subterraneā illa immensarum aquarum receptacula, thesauros appellat. Sic & Iob propheta: Nunquid aspexisti thesauros niuis & grandinis, quæ præparauit in diem belli: & Dauid alibi, Qui producit ventos de thesauris suis. ¶ G. Consilium intelligit illud arcanum de redimendo genere humano & fundanda ecclesia, & creando nouo populo christiano, qui in locum perfidorum Iudæorum substituendus esset: vnde & apud Esaiam, filius appellatur magni consilij angelus. Hoc consilium subuertere conati sunt tyranni, & reges huius mundi & principes tenebrarum concitantes gentes & Iudæos in odium Christi, & populi christiani, sed nihil profecerunt: vnde Esaiæ 8. inquit Dominus, velut digito illos notans. Inite consilium & dissipabitur, loquimini verbum & non fiet. Consilium autem meum stabit, et omnis voluntas mea fiet.

Amos 5.

Quomodo ex-
ercemus iudi-
cium & miseri-
cordiam.

Quomodo cæli
firmati sunt
verbo domini.

Thesaurus.

Consiliū Do-
mini arcanum.

Beata^H gens cuius est Dominus Deus eius, populus quē elegit in hereditatē sibi. De cælo respexit Dominus, vidit omnes filios hominum. De^I præparato habitaculo suo respexit super omnes qui habitant terram. Qui finxit sigillatim corda eorū, qui intelligit omnia opera eorū. Nō saluatur Rex per multā virtutē, & gigas nō saluabitur in multitudine virtutis suæ. Fallax equus ad salutē, in abūdantia autē virtutis suæ non saluabitur^K. Ecce oculi Domini super metuentes eū, & in eis qui sperant super misericordia eius. Vt eruat à morte animas ipsorū & alat eis in fame^L. Anima nostra sustinet Dominū, quoniā adiutor & protector noster est. Quia in eo lætabitur cor nostrū, & in nomine sancto eius sperauimus. Fiat misericordia tua Domine super nos, quemadmodum sperauimus in te.

¶ H. Hæc solida est & vera beatitudo, quæ homini in hac vita contingere potest. Nā tametsi ratione creationis omnibus sit vnus Deus, affectu tamē et religione non omnes Dominū pro Deo habēt. Nā avarus pecuniā pro Deo habet: vnde auaritiā, Apostolus idolorū seruitutē appellat: alij ventrem, id est, voluptates ventris pro Deo habent. Is autē Dominū Deum habet, qui nihil amplectitur, amat aut colit supra

F Deum,

Deum, aut equè ac Deum: vnde Dauid psal. 143. Beatum dixerunt populū cui hæc sunt. Beatus populus cuius Dominus Deus eius: Potest & hic sensus esse, Beata gens quæ Deū suū habet pro Domino, vt illi soli seruiat non ventri, non cupiditatibus, & hunc sensum Aug. reddit, sic enim habet: Vna gens beata est percipiens ad cælestē ciuitatē, quæ sibi Dominum non nisi Deum suum elegit. Ne autem quis existimet, id sua industria aut labore solū assequi, subdit, quem eligit Dominus in hæreditatē sibi. Is enim necesse est, vt prior nos eligat: vnde apud Iohannem ait: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. ¶ I. Præparatum habitaculum dicit interprete Aug. Apostolos & prædicatores, quorum corda sibi in habitaculum præparat: vidit itaq; nos de Apostolis & prædicatoribus quos ad nos conuertendos misit. Hæc enim omnia domus & habitaculum eius, quia hæc omnia cæli quæ enarrant gloriam Dei. Sciendum tamen idiomate hebraico præparatum dici, quod est firmum & vndiq; munitum, & ad cuius firmitatem nihil desideretur: vnde clariùs ex hebr. vertit Hier. De firmissimo solio suo perspexit ad vniuersos habitatores terræ. Sic & psal. 92. vbi nos legimus, Parata est sedes tua ex tunc, ille ad heb. verit. vertit, Firmum solium tuū ex tunc. ¶ K. Dauid hæc duo metum & spem ferè coniungit, quod alterū sine altero non possit Deo placere: qui enim metuit vt nulla spe bonorum animum suum sustollat, is in disperationis Barathrum propellitur: qui autem sperat sic vt non metuat, in temeritatem & negligentiam prolabitur. Nam metu retinendus est animus, ne insolescat, spe firmandus, ne malis succumbat: vnde psal. 146. Beneplacitū est Domino super timētes eum, & in eo qui sperant super misericordia eius. ¶ L. Famem intelligit, non tam panis & alimenti corporei, quàm verbi Dei, & diuinorum oraculorum & omnis gratiæ spiritalis, quibus mens alitur & vegetatur: hæc famem comminatur Dominus per Amos prophetam cap. 8. Ecce dies veniunt dicit Dominus, & emittam famem in terrā, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiēdi verbum Domini. In illa die deficient virgines pulchræ, & adolescentes in siti.

Præparatum
quid appelle-
tur idiomate
hebraico.

Spes, & metus

Fames.

Psalmus Dauid cum immutauit^A vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum & abiit. Psalmus XXXIII.

Benedicā Dominū in omni tēpore, semper laus eius in ore meo. In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti & lætentur. Magnificate Dominū meū, & exaltemus nomē eius in idipsum. Exquisiui Dominū & exaudiuit me, & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me^C. Accedite ad eum & illuminamini, et facies vestræ non confundentur. Iste^D pauper clamauit, et Dominus exaudiuit eum, et ex omnibus tribulationibus eius saluauit eū. Immittet^E angelus Domini in circuitu timētū eū, et eripiet eos^F. Gustate et videte quoniam suavis est Dominus, beatus vir qui sperat in eo. Timete Dominū omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eū. Diuites eguerunt et esurierunt, inquirētes autem Dominum, non minuentur omni bono. Venite filii audite me, timorem Domini docebo vos.

Titulus huius psalmi historiam notat quæ scribitur cap. decimo octauo 1. Regum de Dauid, quomodo fugiēs insidias Saul post occisum Goliath Philistēū venerit in Geth ad Achis regem, & cum ibi quoq; se proditū videret & insidias sibi timeret, mutauerit vultum suum & insaniam & delirium quoddam simulauerit coram rege cadens & impingens in ostium portæ, saluus defluentibus per barbam illius, quo viso Achis Rex Geth amoliri illū iussit & expelli è regia sua, & hoc pacto saluus abiit & elapsus est è manibus hostium. Verum cum titulus habeat nomen Abimelech nō Achis sciendum altius quoddam mysteriū hīc occultari, & æthimologiam nominis attendendam vt annotauimus in psal. 7. vbi Saul appellatur Chus, quod æthiopem sonat: aut cum quibuldam dicemus omnes reges Palestinæ olim Abimelech dictos: aut scribarum vitio Abimelech positum pro Achimelech vel Achis melech, id est, Achis

Achis Rex. Nam Melech heb. regē sonat latinè. Sonat autem Abimelech pater meus Rex, aut patris mei. regnum, quod sine controuersia in populum Iudaicum, aut regnum Iudæorum quadrat, ex quo secundum carnem genitus est Dominus noster Iesus Christus: corā hoc ergo populo immutauit vultū suū exinaniens seipsum, & formam serui accipiens: & cum cœlestia sacramēta carnalibus Iudæis ingereret, pro deliramentis hæc reputarunt: vnde insanum & dæmoniacum illum appellarūt. Defluxus autem saluæ in barbā, significat diuinitatē fuisse infirmitate & humilitate carnis assumptæ: quare spretus à Iudæis & dimissus ab illis, abiit ad gentes, è quibus ecclesiam congregauit. Hoc itaque psalmo Dauid ex Christi persona Deo patri gratias agit, & ad similem gratiarum actionem omnes inuitat, commemorās quàm bonus & suavis sit Dominus & beneficus in timentes se. ¶ B. Id est, vita mea studio pietatis dedita, & aspera mundi equo animo sustinens, laudabitur ab ijs qui Domini sunt. Aut laudabitur in Dño, id est, in exercitio et obseruatione mādatorū Domini, ex quo vera et solida laus nascitur. ¶ C. Accedim⁹, & appropinquamus Deo fide & affectu: vnde Apostolus in epistola ad hebr. Accedentē ad Deum oportet credere, quia est, & inquirentibus se remunerator est. Affectu quoq; dicimur Deū accedere: vnde Iacobus ait: Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: vt enim corpus passibus, ita anima affectibus mouetur. ¶ D. Aut seipsum demōstrat propheta, quomodo alibi se appellat: Ego inquit medicus sum & pauper, Domin⁹ sollicitus est mei. Aut Christū denotat, de quo Apostolus scribēs Corin. Scitis gratiam Christi, qui cum diues esset, pauper factus est, vt illius inopia diuites essetis. ¶ E. Quod interpret noster vertit immittet, græcè est παραβαλεῖ, est autē παραβαλεῖν, præter alia aciem ordino aut castrametor: vnde interpret in epistola ad hebr. Castra vertit, quod græcè est παραβαλεῖ. Est itaq; sensus, angelus Domini suo præsidio cinget & vndiq; munit timentes Dominum. Vnde clariùs vertit ex hebr. D. Hieron. Circundat angelus Domini in gyro timentes eum.

¶ F. Hæc dulcedo nō oris faucibus aut lingua percipitur, sed animo. Benè autem præponit gustum visioni aut cognitioni: diuina enim dulcedo nulli effabilis est, nec ab illo cognoscitur, nisi qui gustarit. Vnde Aug. scribens in psal. 30. Quomodo inquit ostēdam tibi multitudinem huius dulcedinis, qui palatum febre iniquitatis perdidisti? Mel si non nosse, quàm benè saperet non clamares, nisi gustasses, palatum cordis non habes ad hæc bona gustanda, quid tibi faciam? quomodo ostendam? non est cui dicam, Gustate & videte, quoniam suavis est Dominus.

Quid sit in Domino laudari.

Emendata nostra editio.

Dulcedo diuina animo, non faucibus percipitur.

Quis est homo qui vult vitam? diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum^G. Diuerte à malo & fac bonum, inquire pacem & persequere eam. Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorū. Vultus autē Domini super faciētes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Clamauerunt iusti, & Dominus exaudiuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Iuxta est Dominus his qui^H tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Multæ tribulationes iustorum, & de omnibus his liberabit eos Dominus. Custodit Dominus omnia^I ossa eorum, vnum ex his non conteretur. Mors peccatorū pessima, & qui oderūt iustum, delinquent. Redimet Dominus animas seruorum suorum, & non delinquent omnes qui sperant in eum.

¶ G. Quod interpret vertit nō malè, diuerte à malo, Aug. legit: Declina à malo: est enim græcè ἐκκλινο, quomodo & latinus interpret vertit cap. 3. prioris epistolæ Petri, vbi sic habet: Qui enim vult vitam inquit diligere, & dies videre bonos, coercet linguam suam à malo, & labia sua ne loquātur dolum: declinet à malo, & faciat bonum: inquiret pacem, & sequatur eam. Propriè autem dixit, declina à malo: vbiq; enim offerunt se mala, & inuitis etiam nobis se ingerunt, cum virtutes per laborem acquiramus nobis. Nec enim satis est declinasse mala, nisi faciamus bona. Parū enim est inquit Aug. vt non exspolies vestitum, vesti nudum. Si non exspolaueris, declinasti

Cor contritum
sive obtritum
quod sit.

Ossa quæ ap-
pellantur in sa-
cris.

à malo: sed non facies bonum, nisi nudum operueris, & peregrinum susceperis in do-
mum tuam. ¶ H. Non est propriè apud 70. græcè, tribulato corde, id est, afflicto
& grūnis oppresso, sed contrito corde: vnde Aug. rectius legit. Iuxta est Dominus his
qui obtruerunt cor. Porro conterere siue obterere cor, est duritiam cordis emolli-
re pœnitentia & humilitate animi. Idiomate enim hebraico excelsi appellantur super-
bi: contriti autem & fracti humiles & animo submissi: vnde clariùs ad heb. veritatem hunc versiculum legit D. Hieron. Iuxta est Dominus contritis corde, & con-
fractos spiritu saluabit, græca lectio sic habet, συντριμμένους τὴν καρδίαν. Ossa allegoricè
in sacris literis appellantur virtutes animæ, præcipuè eæ quas theologicas vocant, fi-
dem, spem, & charitatem. His enim animus firmatur & solidatur, ne succumbat aduer-
sis, nō aliter quàm corpus firmatur ossibus. Hæc ossa Dominus custodit, quoties in tri-
bulationibus non finit suos per impatientiã amittere spem & charitatem erga Deum
& proximum: & gratiam illi largitur, ne deficiat eorū fides: vnde Petro dixit. Simon,
fatanas experituit, vt cribraret te velut criticum: ego autem rogavi pro te, vt non defi-
ciat fides tua. Sic quāuis latroni iustificato fracta sunt ossa & crura, firmamēti tamen
fidei eius frāgi nō potuit ictibus illis, quibus fracta sunt crura eius, inquit August.

A Psalmus ipsi David. Psalmus XXXVIII.

D. Hier. ad heb.
verit. reddidit,
Et præoccupa
aduersus eos
etc.

Iudica Domine nocentes me, expugna impugnantes me. Appre-
hende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi. Effunde
frameam & cōclude aduersus eos qui persequuntur me, dic animæ
meæ salus tua ego sum. Cōfundatur & reuereantur quæretes animam
meam. Auertantur retrorsum, & confundantur cogitantes mihi mala.
Fiant tanquam puluis ante faciē venti, et angelus Domini coartans
eos. Fiat via eorum tenebræ et lubricum, et angelus Domini persequēs
eos. Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, super-
uacue exprobrauerunt animā meā. Veniat illi laqueus quē ignorat, &
captio quam abscondit, apprehēdat eū, et in laqueū cadat in ipsum.

Arma, Scutu.
Rhombæa,
framea.

Emendata no-
stra translatio.

¶ A. Psalmus hic ex persona Christi canitur orantis Deum patrē, vt liberetur ab
inimicis suis, quæ sic tamen accipienda sunt, vt pro membris suis hæc etiam precetur.
Continet autem psalmus sacramentum passionis dominicæ in quo notandū est, quod
ea quæ hic fletum lamentationem & ærumnas sonant, non diuinitati, sed humilitati
assumptæ carnis conueniunt. ¶ B. Interpres reliquit accusatiuū, quē inuenit græ-
cè, qui tamen vertendus erat in datiuum. Nam apud Atticos omnes datiuī acquisitiuè
positi, mutantur in accusatiuos: quod enim nos dicimus, facio tibi malum, illi dicunt,
facio te malum: nos noceo tibi, illi noceo te, quamuis apud 70. non sit propriè nocen-
tes, sed ἀδινούρας, id est, lædentes, siue vt verbum reddamus verbo, iniuriātes aut iniu-
riam facientes: vnde ad heb. veritatem vertit Hier. Iudica Domine aduersarios meos.
¶ C. Per arma inquit Hier. diuinū adiutoriū: per scutum, diuinam protectionem
accipimus. Sic per frameā vel gladiū diuinā vltionē intelligere possumus: aut cælestē
illā & spirituale panopliā postulat sibi à Deo dari, qua Apostolus Paulus nos instruit,
ca. 6. ad Ephes. Accipite inquit armaturā Dei, state succincti lumbos vestros in veritate,
induri loricam iustitiæ, in omnibus sumentes scutum fidei, & galeam salutis assu-
mite: & gladiū spiritus, quod est verbum Dei. ¶ D. August. legit, & angelus Do-
mini tribulans eos, quamuis græcè non sit tribulans nec coartans, sed elidens eos. Est
enim græcum participium ἐκδιώκων, vnde rectius ad heb. veritatem reddit Hierony-
mus, Et angelus Domini impellat eos, nimirum ad ruinam, hoc est, cadere eos faciat.
Porro per tenebras interprete Augustino, ignorantiam intelligimus: per lubricum
autem, luxuriam. Sunt autem mala ista magnæ pœnæ hominum: horrenda enim
via. Nam tenebras solū quis non horreat, & lubricum quis non caueat. In lu-
brico enim & in tenebris quacunque is, non habes vbi pedem figas: quod si pe-
dem promoueris, laberis. ¶ E. Non est apud 70. græcè interitum, sed ἀπάθεια,
id est, corruptionem laquei, quomodo Augustinus legit, apud quem clariùs legitur
hic ver-

hic versiculus. Absconderunt mihi muscipulā, id est, laqueum corruptionis suæ, id est,
qua me perdere & interimere conati sunt. Quanquam hebr. nec corruptio, nec in-
teritus sit, sed insidias laquei. Vnde ad heb. veritatem ita reddidit Hieronymus. Quo-
niam frustra absconderunt mihi insidias retis sui, sine causa foderunt foueam animæ
meæ. ¶ F. Legendum est hoc loco non id ipsum, sed in ipsum, subaudi, laqueum,
quare August. sic legit, & in muscipula cadat in ipsa. Nam propter epitalin & maio-
rem vehementiam repetitur relatiuum, ipsum. Quod reliquit Hieron. qui ita reddidit:
Veniat illi calamitas quam ignorat, & rete suum quod abscondit comprehendat eum
& cadat in laqueum.

Restituta ger-
mana lectio.

Anima mea autē exultabit in Domino, & delectabitur super salutari
suo. Omnia ossa mea dicent, Dñe quis similis tibi? Eripiens inopem
de manu fortiorum eius, egenum & pauperem à diripientibus eum.
Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me. Retri-
buebant mihi mala pro bonis, sterilitatē animæ meæ. Ego autē cūm
mihi molesti essent, induebar cilicio. Humiliabam in ieiunio ani-
mam meā, & oratio mea in sinu meo cōuertetur. Quasi proximum
& quasi fratrem nostrū sic cōplacebam, quasi lugens & contristatus, sic
humiliabar. Et aduersum me lætati sunt & conuenerunt, congregata
sunt super me flagella & ignorabam. Dissipati sunt, nec compuncti
tentauerūt me, subsannauerūt me subsannatione, frēduerunt super me
dētibus suis. Domine quando respicies? restitue animā meā à maligni-
tate eorū, à leonibus vnicā meam. Cōfitebor tibi in ecclesia magna, in
populo graui laudabo te. Nō supergaudeāt mihi qui aduersantur mihi
iniquè, qui oderunt me gratis & annuunt oculis.

Genitiuus loco
ablatiu.

¶ Genitiuus est hoc loco positus loco ablatiuī. Nā dicendum erat de manu fortio-
rum eo. Nam apud græcos comparatiuus semper habet genitiuum, quia ipsi ablatiuo
carent, eodē modo & illud in euāgelio Iohannis translatū est. Opera quæ ego facio &
ipse faciet, & maiora horum faciet, pro maiora his. Hiero. clariùs sic vertit. Eripiēs pau-
perem à validiore, & mendicum à violento. ¶ H. Animæ meæ datiuus est, non
genitiuus, quod ex græco patet, ἀρεσκίαν τῆ ψυχῆ μου, & refertur ad verbum retribu-
bant. Cūm enim Christus omnibus beneficijs illos prosequeretur, morbos curaret, &
mortuos suscitaret, & æternam obedientibus sibi vitam polliceretur, illi authorem
vitæ occiderunt. Et animæ illorum vacuè omnium virtutum & steriles fructuum spi-
ritualiū beneficia pēlabāt maleficijs: Vnde Dominus Esaię 5. De hac virtutū & spiritaliū
fructuum sterelitate queritur appellatione vineæ, significans populum Iudaicum. Et
nunc inquit, quid vltra debui facere vineæ meæ & non feci an quod expectaui vt fa-
ceret vas, & fecit lubruscas? ¶ I. De ieiunio Domini legimus in euangelij? ve-
rum cilicij quo vsus sit, nulla vsquam mentio fit. Quare cilicium appellat interprete
Hieron. asperitatem passionis, & luctum de duritia populi non credentis: in luctu enim
& penitentia cilicij induebantur: græcè tamen non est cilicium, sed saccum σάκκος
quod tamen Hieron. ad heb. veritatem reddidit cilicium. ¶ K. Oratio Christi
conuersa est in sinum suū, cūm in nulla re frustratus est à Deo patre: per sinum enim
cor Dei patris, vnde prodijt filius, intelligimus: vnde Iohan. cap. 1. Deum nemo vidit
vnquam: Vnigenitus Dei filius, qui est in sinu Dei patris, ipse enarrabit. Quanquam &
hic potest esse sensus, etsi oratio mea propter multorū perfidiā & incredulitatem non
omnibus profutura sit, eadem tamen in meū cōmodum & gloriam redundabit, vt si-
mile sit illi euāgelico: Dicite, pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet pax
vestra super eum: sin autē, ad vos reuertetur. ¶ L. Hoc loco accusatiuus pro da-
tiuo positus videtur: certè Hieron. & Aug. in commentarijs suis in hunc psalmum le-
gūt per datiuum hoc modo. Quasi proximo & fratri sic cōplacebam. Significat itaque
Christus

Accusatiuus lo-
co datiuī po-
situs.

Christus his verbis (vt ex hebr. veritate colligimus) se suauitate & comitate morum cupiuisse pertrahere ad meliorem vitam Iudæos: & quauis vnicus Dei filius esset, tam ciuiler & humaniter cum illis se vixisse & versatum fuisse, acli proximi & fratres sui fuissent: & cum nullis beneficijs nec vilo amore saxea & ferrea illorum corda emollirentur, desseuisse & luxisse eorum obstinatam maliciã paterno aut materno potius affectu. Quare rectius hunc versum reddidit ad hebr. verit. Hieron. Quasi ad amicum, quasi ad fratrem sic ambulabam, quasi lugens mater tristes incuruabar. Et ignorabam: Ignorasse flagella & cruciatus dicitur Christus, non quod horum aliquid eum latuerit, cum Iohannes dicat, Iesum sciuisse omnia quæ ventura erant super eum: sed ignorasse dicitur, quia nullius culpæ, ob quam flagella perferret, sibi conscius fuit, quo sensu & supra dictum est, quæ ignorabam, interrogabant me.

Quoniam mihi pacificè loquebatur, & super^M iram dolos cogitabāt. Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt euge euge, viderunt oculi nostri. Vidisti^N Domine ne sileas, Domine ne discedas à me. Exurge & intende iudicio meo Deus meus et Dominus meus in causam meã. Iudica me Domine secundū iustitiam tuam Domine Deus meus, & non^O supergaudeant mihi. Nō dicant in cordibus suis euge euge animæ nostræ, nec dicant^P deuorabimus eum. Erubescant & reuerentur simul, qui gratulantur malis meis. Induantur confusione & reuerentia qui magna loquuntur super me. Exultent & letentur qui volūt iustitiam meam, & dicant semper, magnificetur Dominus qui volunt pacem serui eius. Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam, tota die laudem tuam.

¶ M. Quædam exemplaria hoc loco contra versionem 70. interpretum legunt, In iracundia terræ loquentes dolos cogitabant: quæ lectio ex hebraica versione irrepsisse videri potest. Nam D. Hieron. sic reddidit hunc versiculum: Nō enim pacem loquuntur, sed in rapina terræ, verba fraudulenta cōcinnant: verum græcè, apud 70. est & super iram vel potius in ira dolosè cogitabant aut dolos comminiscabantur.

Silere quando dicitur Deus.

¶ N. Silere dicitur Deus quoties vindictã differt. Vnde supra: Deus meus inquit, ne taceas à me, & assimilabor descendentibus in lacum. Vnde psalmo 49. De impio loquēs, Hæc fecisti & tacui. Sic apud Esaiã ca. 42. dicit Dominus: Tacui, semper filii, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo, absorbebo simul, desertos faciam montes. Quauis enim vtriusq; latronis & Christi pœna similis fuit, causa tamē diuersa fuit. Nā & martyres nō pœna facit, sed causa: alioqui omnia metalla martyribus plena essent, omnes cathenæ martyres traherent, omnes qui feriuntur gladio, etiã coronarētur: causa itaq; supplicij discernēda est, quod Christus hic precatur. ¶ O. Reddidit interpretes & compositionem & constructionem græcanicam, sed vtrumq; duriter minusq; latinè. Græci enim casum præpositionis addunt verbo cum quo componitur. Sic hoc loco *ἐπι* *ἐπι* *ἐπι*, componitur cum præpositione *ἐπι*; quæ iuncta datiuo significat de aut propter, non autem super: quare resoluendum erant verbum compositę figuræ hoc modo, Non gaudeant propter vel de me, eodem modo & supra vertendū erat.

Exurgit, ob rem aliquam gaudere.

Christus seruus patris.

¶ P. Præteriti temporis verbum græcè est, non futuri vt quædam exemplaria habent, nec est propriè deuorauimus, sed deglutiuimus, vel vt Aug. legit, absorbuimus eum. Est enim idem verbū græcè hoc loco, *καταπινομεν*, quod est psal. 123. vbi ita vertit interpretes. Cum exurgerent homines in nos, forsã viuos deglutissent nos.

¶ Q. Seruum patris se appellat Christus propter carnem assumptã & serui formam. Sic Esa. 42. Ecce seruus meus suscipiam, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. & cap. 49. Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Israël, & feces Iacob conuertendas: posui te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Ipse autem est pax nostra, vt habet Paulus, factus nobis à Deo patre sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio.

In finem

In finem seruo^A Domini psalmus David. Psalmus XXXV.

Dixit iniustus vt delinquat in semetipso, nō est timor Dei ante oculose eius. Quoniam dolosè egit in conspectu eius, vt inueniatur^B iniquitas eius ad odiū. Verba oris eius iniquitas & dolus, noluit intelligere vt bene ageret. Iniquitatē meditat^C est in cubili suo, adstitit omni viæ nō bonæ, malitiã autē nō odiuit. Domine in celo^D misericordia tua, & veritas tua vsq; ad nubes. Iustitia tua sicut mōtes^E Dei, iudicia tua abyssus multa. Homines & iumenta saluabis Domine, quæadmodū multiplicasti misericordiã tuã Deus. Filii autē hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ: & in lumine tuo videbimus lumen. Prætende^H misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuam his qui recto sunt corde. Nō veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris nō moueat^I me. Ibi ceciderūt oēs qui operantur iniquitatē, expulsi sunt nec potuerūt stare.

¶ A. Psalmus hic vel ad prophetam David referri potest, vel ad Christum filium Dei, qui propter carnem assumptam & formã serui, in qua redemptionis humanæ dispensatione execut^{us} est, bene seruus Domini appellatur, qui ex persona hominis assumpti ad Deum patrē loquitur. Quod autē in fine psalmi dicit, Nō veniat mihi pes superbiæ, si ad Christum referamus, nō pro se, sed pro membris suis, id est, pro nobis orat. Summa itaq; psalmi est hæc: vt doceat fontē omnis vitij & peccati ex libero nostro arbitrio nasci, nec aliquē peccare necessitate aut fati aut cōstellationis, quæ peccatores prætexere solent flagitijs & sceleribus suis: Dei autem misericordia, quæ maxima est, omnes saluãdos, modò antè astæ vitæ eos pœniteat & à peccatis abstineat. ¶ B. Augustinus hūc versum rectius legit, quàm nos in vulgaris exemplaribus habemus. Hoc nimirum modo quo est apud 70. interpret. græcè. Quoniam dolosè egit in conspectu eius vt inueniret iniquitatem suam, & odisset: est enim græcè non ad odium aut & odium, vt alij codices habēt, sed & odisset, nec est verbum passiuum vt inueniatur, sed inueniret, actiuæ vocis vtrunq; verbum *ἐπινοει καὶ μισῶσαι*, id est, inuenire & odisse. Est itaque hic sensus interprete Aug. Iniustus dolosè egit, id est, fraudulenter & non sincere quæsiuit, & rimatus est iniquitates suas non vt illas odisset, vt easdem fugere & vitare posset, quia peccata sua defendere & excusare maluit quàm odisse & vitare, prætexens suis sceleribus aut fati necessitatem aut diuinam prædestinationem & præscientiam: quòd si simpliciter & sincere ingressus fuisset quærens peccatum suum non vt defenderet, sed vitaret, inuenisset profectò fontē omnis peccati in nobis esse et idem odisset. ¶ C. Ad odium. Quoniã interpretatio D. Aug. coactor est quàm modò annotauimus, maximè cum negationem addat, dicens peccatorem nō odisse peccata sua, quæ negatio in textu nō additur. Commodè possumus hoc odiū referre non ad illius peccata, sed ad Deū, quæ velut authorem suæ impietatis accusat & odit. ¶ D. Istud pugnare videtur cū eo quod alibi dixit: Misericordia Domini plena est terra. At sciendum est duplicem esse misericordiã Domini, altera est quam nulli denegat qua vitur etiam erga malos, quoties solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos: huius misericordiæ nullus expers est: quòd enim rationis participes sumus, qua Deum intelligere possumus quòd igni, aère, et aqua vitur, salute corporis fruimur, & cætera, eiusmodi diuinæ misericordiæ munus est, & de hac misericordiã dictum est, Misericordia Domini plena est terra. Altera est quam præstat electis, quos finit hic malis & aduersis premi, vt in perpetuum illos coronet, & hæc misericordia est in cælis, id est, ijs qui cælestia quærunt & suspirat, de qua alibi dictum est: Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiã autē meã non auferã ab ijs. Et veritas, id est, fides in præstãdis promissis est vsq; ad nubes, hoc est, nubibus, id est, verbi Dei prædicatorib^{us} cõmissa est vt eã hoib^{us} annūciēt. ¶ E. Mōtes Dei Montes Dei.

Emendata nota interpretatio.

Duplex misericordia diuina.

Iumenta.

tropo hebraico dictum est pro altissimis montibus: quicquid enim eximium & omnibus modis excellens est, id Dei esse appellat. Sic alibi Cedros Dei appellat, procerissimas & maximas: et vir Dei, pro excellenti et prestanti & omnibus animi dotibus ornato: sensus itaque est, iustitiam Dei esse maximam. ¶ F. Iumenta vocat, homines corporis voluptatibus & carnis affectibus per omnia obsequentes, qui se diaboli macipia faciunt, quos supra equis & mulis comparauit. De his & Iohel. 1. propheta. Computraverunt iumenta in stercore suo. Vnde Psal. 48. Comparatus est iumentis insipientibus etc.

¶ G. D. Hier. ad heb. veritatem legit hoc modo. Quam preciosa est misericordia tua Deus, idque rectius. Nam particula *et* non est hoc loco similitudinis aduerbium, sed admirandi aduerbium: quare vertisset, Quam siue quantum multiplicasti misericordiam tuam Deus.

¶ H. Παράτινος, id est, porrige siue proroga aut protrahe, hoc est, continua illis praesta, ut in nullo eos destituat & relinquat. Vnde Hieron. ad heb. veritatem, attrahere misericordiam tuam. Vnde videtur autem interpres reliquisse protende, non pretere.

¶ I. Per superbiam enim ceciderunt angeli autores omnis impietatis & iniquitatis, & per eandem superbiam expulerunt hominem e paradiso promittentes illi diuinitatem. Quare bene dictum est, initium omnis peccati, superbia. Haec enim angelos caelo expulit: nec enim caelum amplius eos sustinere potuit: ubi hanc animo & sola cogitatione conceperant, eadem & nos quotidie depellit ex via mandatorum Dei, quoties enim haec interiora nostra occupat, iam stare amplius nequimus in via Dei.

Psalmus David.

Psalmus XXXVI.

NOli emulari in malignantibus, neque zelaueris ^A facientes iniquitatem. Quoniam tanquam foenum velociter arefcet, & quemadmodum holera herbarum cito decidet. Spera in domino & fac bonitatem, & inhabita ^B terram, & pascaris in diuitiis eius. Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Reuela domino viam tuam & spera in eo, & ipse faciet. Et educet quasi lumen iustitiam tuam, ^C & iudicium tuum tanquam meridiem, subditus esto Domino & ora eum. Noli emulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniustitiam. Desine ab ira & derelinque furorem, noli emulari ut maligneris. Quonia qui malignantur exterminabuntur: sustinentes autem Dominum, ipsi hereditabunt terram. Et adhuc ^D pusillum & non erit peccator, queres locum eius & non inuenies. Mansueti autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.

Diuisio.

Psalmus 36. plane moralis est. Personam enim iusti glorificat & laudibus euehit. Iniusti autem notat & detestatur. Mores optimis praecipis format & instruit, bonitatem Dei erga suos praedicat, & ut potestius persuadeat ad virtutes amplectendas & fugienda vitia, personam iusti & iniusti proponit, & quid cuique proprium sit, docet, simul ostendens quanta iustorum felicitas & iniustorum calamitas. ¶ A. Σίλος graeca vox plura significat, sicut emulatio apud Latinos: est enim aliquando vehemens amor, quoties nullum in partem amoris admittimus. Vnde & Σίλος verbum pro vehementer amore, haec apud Paul. 2. ad Corint. sunt, quae interpres vertit eo loco. Emulor vos Dei emulatione. Aliquando significat vehemens studium & conatum imitandi alium. Vnde & Σίλος pro contendere cum aliquo & alterum imitari studere capitur. Sic accipitur in primo hoc versu, & item in 7. versu huius psalmi. Quoniam & 2. loco pro inuidere accipi posset: nam & hoc significat Σίλος, ut apud Paulum in prima ad Corint. epistola. Cum inter vos est zelus & contentio etc. Quoties enim conamur alterum imitari & pares illi esse, & id assequi nequimus, inuidere illi incipimus: nam & latine emulus inuidus dicitur. August. utrobique legit, emulari, hoc modo. Noli emulari in malignantibus neque emuleris facientes iniquitatem. Clarius ad heb. veritatem vertit Hieron. Noli

Emulari varijs modis usurpatur in sacris.

Noli contendere cum malignis, neque emuleris facientes iniquitatem. ¶ B. Per terram August. ecclesiam catholicam intelligit, quam Dominus rigat & colit, cuiusque agricola pater est. Multi enim inquit quasi exercet bona opera, sed quia non inhabitant hanc terram, quod abscessi sunt ab ecclesia, non pertinent ad agricolam. Alij per terram, corpus hoc nostrum terrenum intelligunt, ut iubeat propheta nos dominari carni, non autem carne nobis dominari. Verum utrunque alienum videtur ab heb. veritate quam ita reddidit Hier. Spera in Domino et fac bonitatem, & peregrinare in terra, & pascere fide: vel ut alij interpretes, pascere veritate. Monet itaque propheta, ut velut peregrini et hospites viuamus in hoc mundo, quarentes caelestem patriam & fide nos alamus, & veritate promissionum diuinarum nos confirmemus. ¶ C. Iudicium hoc loco intelligit illud, quo decernimus relictis vitijs & cupiditatibus seculi adherere Christo & sectari caelestia. Hoc enim iudicium hominis pii & iusti irridetur ab impijs & amatoribus mundi, qui putant stultitiam aut insaniam potius esse, sprete ijs quae videntur ea sequi quae non videntur, & longe absunt. Hoc itaque iudicium quam sanum & egregium fuerit, ostendit palam Christus in nouissimo die, cum stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt, cum sero iam damnabunt errorem suum dicentes: Ecce hi sunt etc. ¶ D. Adeo dicit abolenda omnia quae sunt impiorum & iniustorum, ut nec memoria eorum aut locus siue vestigium aliquod eorum reperiri possit: vnde paulo infra. Vidi inquit impium exaltatum sicut cedros Libani, transiui et ecce non erat, quae siui & non est inuentus locus eius. Hinc Sapient. 5. sic loquuntur. Quid nobis profuit superbia: quid diuitiarum iactantia contulit nobis? transferunt omnia illa tanquam umbra & tanquam nauis, cuius, cum praeterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinae eius in fluctibus, sic & nos nati continuo desuimus esse, & virtutis quidem signum nullum valuimus ostendere, in malitia nostra consumpti sumus. Talia dixerunt in inferno hi qui peccauerunt, quoniam spes impij tanquam lanugo quae a vento tollitur: vnde et Job 22, de momentanea felicitate hominis peccatoris ita legimus, Hoc scio quod laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritae ad instar pucti. Si adscenderit usque ad caelum superbia eius, et caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinum in fine perdetur, et qui eum viderant, dicent: Vbi est? velut somnium auolans non inuenietur, & transiet sicut visio nocturna. Oculus qui eum viderat, non videbit, neque ultra inuebitur eum locus suus.

Iudicium nostrum.

Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem irridebit eum, quoniam prospicit quod veniet dies eius. Gladium ^F euaginauerunt peccatores, intenderunt arcum suum, ut decipiant pauperem et inopem, et trucidant rectos corde. Gladius eorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur. Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas. Quoniam brachia peccatorum conterentur, confirmat autem iustos Dominus. Nouit ^F Dominus dies immaculorum, & hereditas eorum in eternum erit. Non confundetur in tempore malo, & in diebus famis ^G saturabuntur, quia peccatores peribunt. Inimici vero Domini mox ut honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient. Mutuabitur peccator & non soluet, iustus autem miseretur & retribuet. Quia benedictes ei hereditabunt terram, maledictes autem ei disperibunt ^H. Apud Dominum gressus hominis dirigentur, & viam eius volet. Cum ceciderit non ^I collidetur, quia Dominus supponit manum suam.

¶ E. Per gladium, intelligimus apertam oppugnationem & persecutionem: per intensionem arcus, occultas insidias. Na gladio palam et cominus aggredimur hostem: arcu vero ex insidijs, occulte & ex insidijs adorimur aliquem. Quoniam per arcum non absurde fraudulenta dogmata, & falsa scripturae testimonia accipere possumus, quae concinnant haeretici ex scriptura falso & perperam interpretata, ut annota-

Restituta germana lectio.

Fames spiritualis.

Restituta lectio.

annotauimus psalmo decimo in illum versum . Quoniam peccatores intenderunt arcum , parauerunt etc. Nec est hoc loco vt decipiant , sed καταβαλεῖς, id est vt deiciant siue prosternant pauperem etc : vnde hebr. veritas ita legit, vt percutiant egenum & pauperem. ¶ F. Non est græcè apud 70. dies immaculatum, sed 60. id est, vias, quomodo & apud Hieron. habet vulgata editio: similiter August. legit, Nouit inquit Dominus viam immaculatum, quod idem sic interpretatur. Quando patiuntur mala, vias malas ambulare creduntur ab ignorantibus, qui non nouerunt videre vias immaculatum. Ille qui eas nouit, scit per quam rectam viam ducat mansuetos suos. Porro nouisse Domino id dicitur quod approbat, et sua cognitione dignum estimat: sic Prouerbiu 4. ca. Vias quæ à dexteris sunt, nouit Dominus: peruersæ verò sunt, quæ à sinistris sunt. ¶ G. De hac fame non tam panis, quam verbi Dei, & omnium diuinorum charismatum supra dictum est psal. 32. in illum versum, Vt eruat à morte animas eorum. Quod autem hic vocat tempus malum & dies famis, Hieron. 17. vocatur tempus siccitatis, quo loco elegans discrimen ponit inter iustum sperantem in domino, & impium confidentem in homine. Maledictus inquit homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum vt à Domino recedat cor eius: erit enim quasi miricæ in deserto, & non videbit cum venerit bonum: benedictus vir qui confidit in Domino, & erit tanquam lignum quod transplantatur super aquas, & non timebit cum venerit aestus, & erit folium eius viride, & in tempore siccitatis non erit folicitum. ¶ H. Rectius legit August. hunc versiculum in suis Commentarijs, quam nos in vulgata editione, hoc modo. A domino gressus hominis dirigentur, cui consentit heb. veritas quæ sic habet. A domino gressus viri firmantur: est enim græcè præpositio καὶ, quæ iuncta genitiuo significat a vel ab: iuncta verò datiuo, significat iuxta vel apud, quam differentiam non satis animaduertit interpres: & in græcis exemplaribus additur vox, quæ in latinis relicta est. Sic enim 70. græcè legunt. A domino gressus hominis dirigentur, et viam eius volet nimis: hoc est, homo cuius gressus diriguntur à Domino, is nimis cupiet vias Domini ingredi, sicut alibi dictum est, Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis. ¶ I. Cum ceciderit inquit Hier. propter infirmitatem carnis, quia septies in die cadit iustus & resurgit: non collidetur, hoc est, non accipit lætale vulnus anime, quia agenti poenitentiam manum misericordiae porrigit. Sic Dauid & Petrus cognitum peccatum lachrymis expiarunt, & à Domino confirmati sunt.

Iunior fui, etenim senui, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Tota die miseretur & commodat, & semen illius in benedictione erit. Declina à malo & fac bonum, & inhabitabis in seculum seculi. Quia Dominus amat iudicium, & non derelinquet sanctos suos, in æternum conseruabuntur. Iniusti punientur, & semen impiorum peribit. Iusti autem hæreditabunt terram, & inhabitabunt in seculum seculi super eam. Os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudicium. Lex Dei eius in corde ipsius, & non supplantabuntur gressus eius. Considerat peccator iustum, & quærit mortificare eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus eius, nec damnabit eum cum iudicabitur ei. Expecta Dominum, & custodi viam eius, & exaltabit te vt hæreditate capias terram, cum perierint peccatores videbis. Vidi impium superexaltatum sicut cedros Libani. Et transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Custodi innocentiam & vide æquitatem, quoniam sunt reliquiae homini pacifico. Iniusti autem disperibunt, simul reliquiae impiorum interibunt. Salus autem iustorum à Domino, & protector eorum in tempore tribulationis. Et adiuuabit eos Dominus, & liberabit eos, & eruet eos à peccatoribus, & saluabit eos quia sperauerunt in eo.

K. Istud

¶ K. Istud non est intelligendum de pane corporali, sicut & supra monuimus famem non tam ad corpus quam ad animam referendam. Nam patriarchas constat Panis mysticus. famem passos & panem quæsiuisse. Nam Abraham fame compulsus est descendere in Ægyptum: similiter Isaac & Iacob, penuria frugum & fame urgente, regiones mutare coacti sunt, sicut de Helia quoque constat. Apostolos quoque fame laborasse, & panem huc corporeum scimus quæsiuisse. Quare mysticum panem hoc loco accipimus, id est, verbu Dei quo anima nutritur, de quo Deuter. 8. Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei: de quo alibi Dauid. Percussus sum vt foenu, & aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum. ¶ L. Semen iustorum vel opera iusti, id est, virtutes & honestas actiones dicit vt psal. 125. Euntes ibant & flebant mittentes semina sua. Aut semen vocat filios, nepotes et posteros, quos imitatores suæ virtutis post se reliquit superstites. Sic psal. 111. Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur. Imperatius hoc loco potest videri positus loco futuri indicatiui, pro inhabitabis, nimirum terram illam viuentium, de qua paulò infra: Iusti autem hæreditabunt terram, & inhabitabunt in seculum seculi super eam. Verum quoniam hebraica veritas legit interprete Hier. Er inhabita in sempiterno: Per sempiternu non absurdè ipsum Deum accipimus, in quo iustus habitare dicitur, quia in eo acquiescit, & vltimum finem suum collocat. Vnde illud Deuteronomij. Amantissimus Domini habitabit confidenter, & in eo tanquam in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requiescet. ¶ M. Cedrus arbor est quæ cariem non sentit sicut & cypressus: vnde apud Latinos cedro digna dicuntur scripta, quæ immortalitatem merentur, hoc est, quæ eiusmodi sunt vt digna sint quæ perpetuò seruentur: chartæ enim illiæ succo cedri, immunes erant à tineis & blattis: vnde illud Persij, Cedro digna locutus: & Horat. Speramus carmina fingi posse linenda cedro, & leui seruada cupresso. Comparat itaque impium sublimatum dignitate & opibus cedro, vel propter perpetuitatem ligni, vel propter proceritatem & firmitatem materiæ: Syria enim vt scribit Theoph. lib. 5. de plantarum natura cap. 9. procerissimas habet cedros. Eius verba hæc sunt interprete Theodoro Gaza. In Syria inquit cedri in montibus & crassitudine & longitudine præstantissimè exeunt: quippe adeo crassescunt, vt sint quas vlnq; hominum quatuor nequeant amplecti: Hæc ille. ¶ N. Transire non est hic, gressu de loco ad locum transferri, sed à carnali sensu & iudicio transire ad spiritualem intellectum, & subtilius exactiusque rerum examen: transit itaque mens, quoties iam in contemplatione rerum proficit, vt singula talia videantur illi qualia reuera sunt. Vnde August. Si adhuc carnaliter cogitas inquit, & ista terrena felicitas, vera tibi videtur felicitas, nondum transisti. Prohce & transi, & cum proficiendo transieris, videbis nouissima ipsius & dices: Ecce non est iste qui sic tumuerat, hæc ille. ¶ O. Reliquiæ dictæ sunt, omnia quæ relinquuntur: quare per reliquias, mortale hoc nostrum corpus intelligimus, quod anima exiit & in terra relinquit, quod quidem non perit, tamen in puluerem redigatur, sed quiescit vsque ad diem iudicij suscitandum denuo ad immortalem vitam, quæ spes adempta est impijs, quorum & anima & corpus perpetuis supplicijs & æternæ morti traduntur: vnde subdit, Reliquiæ autem impiorum interibunt. Quanquam per reliquias possumus accipere & opera & memoriam nomèq; quod posteris relinquunt, de quibus dictum est illud, Perijt memoria eorum cum sonitu, cum contrà de iustis dictum sit: In memoria æterna erit iustus.

Semen iustorum quod sit.

De cedrorum natura.

Transire quid sit.

Reliquiæ.

Psalmus Dauid in rememoratione diei Sabbati.

PSALMVS XXXVII.

Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmaisti super me manum tuam. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ: non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum: & sicut onus grætie gratiæ sunt super me. Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ. Miser factus sum & curuatus sum vsque in finem,

finem, tota die contristatus ingrediebar. Quoniam ^C lumbi mei impleti sunt illusionibus, & non est sanitas in carne mea. Afflictus sum & humiliatus sum nimis, rugiebam à gemitu cordis mei. Domine ante te omne desiderium meum, & gemitus meus à te non est absconditus. Cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea, & lumen oculorum meorum & ipsum non est mecum. Amici ^D mei & proximi mei aduersum me ap-

Sabbatū mysticum quod sit.

Titulus huius psalmi apud heb. est. Canticum Dauid in commemoratione. Apud 70. verò interpretes, Psalmus Dauid in rememoratione diei Sabbati, vel vt Aug. legit, In recordationem Sabbati. Qui titulus optimè præfigitur huic psalmo, qui ex persona pœnitentis canitur: tunc enim maximè dolemus & plangimus miseriam conditionis humanæ in quam per peccata incidimus, quoties recordamur mystici & spiritualis illius sabbati quod egit anima in paradiso, in statu innocentie adhuc cõstituta, cum caro aduersus spiritum nulla intestina bella mouebat. Sabbatum enim requiem significatis itaq; mysticè & spiritualiter agit sabbata, qui desinit à peccatis, & non implicat se seruilibus operibus: nullum enim opus seruilius peccato, quod in miseriam seruitutem nos redigit: vnde Apostolus scribens heb. Relinquitur itaq; Sabbatimus populo Dei. Vt hic quoad possibile est ferietur à peccatis, dum ad verum illud sabbatum & celestem requiem transferatur. De quo Esa. vlt. Et erit inquit mensis ex mense, & Sabbatum ex Sabbato. Totus itaque hic psalmus ex persona hominis pœnitentis, vt diximus, canitur: sic tamen vt ad Christum referri possit, non quidem ratione capitis quod ipse est, sed ratione membrorum suorum quæ nos sumus, vt iam sepius admonuimus.

Cicatrices animæ quæ sunt, vide.

¶ A. Sagittas dicit vel diuina oracula, quæ cum salutari metu amore nos sauciant. De quibus psal. 44. Sagittæ tuæ acutæ etc. Vel sagittas dicit interprete Aug. Pœnas & vindictam peccatorum, id est, corporis & animæ dolores quos necesse est hic pati.

¶ B. Non de cicatricibus corporis, sed animæ hæc accipienda sunt. Sacra enim litera frequentissimè ea quæ corpori propria sunt, ad animam transferunt: vnde Esa. cap. 1. Significare volēs populum Iudaicum plenum vitij, & grauissimis animæ vulneribus faucium, inquit: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsq; ad verticem, non est in eo sanitas: vulnus & liuor & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, nec fota oleo, Similiter hoc loco intelligendū. Tūc itaq; cicatrices, vel vt Aug. legit, liuores nostri putrescunt & corrumpuntur, cum per peccatum accepto lætali vulnere animæ, non curamus illud per pœnitentiam, sed falsa nobis persuadentes negligimus, & leui cicatrice obducta curatū credimus, quod neglectum longè grauius fit: peccatū enim eius naturæ est, vt Grego. inquit, vt suo pondere ad aliud grauius peccatum trahat. Græca autem vox *μώλωπις*, significat liuores & cicatrices. Quoties hæc particula in contextu orationis ponitur, significat idem quod omnino, prorsus, vel nimis, vt ad hebr. ver. vertit Hier. Sic Paulus ca. 2. prioris epistolæ ad Thessa. de perfidis Iudæis loquens, peruenit enim ira Dei super illos vsq; in finem, id est, maxima & extrema ira. ¶ C. Per illusiones interprete Hier. titillantem corporis voluptatem accipimus, quæ falsa quadam specie boni animam inescat, & in mortem pellicit, obijciens menti vanissimam illam pompam illecebrarum carnalium, quæ vbi paululum sensus deliniuerint, fugiunt: & infixio aculeo, grauissimum & acerbissimum dolorem in anima relinquunt, quare falsas has rerum imagines bene illusiones vocat. ¶ D. Huc vsq; ex persona peccatoris iā pœnitentis locutus est vel propheta, vel si libet, Christus. Nunc verò sine cõtrouersia ex Christi persona accipiēda sunt, quæ sequuntur. Vnde Hier. Ego inquit ab eo loco vbi ait, Amici mei etc. vsque ad finem psalmi, video Dominum meū Iesum Christum à Iudæis circumdari, in cruce suspendi, & ex inferno resurgere.

Illusiones quæ sunt.

propinquauerunt & steterunt. Et qui iuxta me erant de longè steterunt, & vim faciebant qui quærebant animam meam. Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur.

Ego

Ego autem tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones. Quoniam in te Domine speraui, tu exaudies me Domine Deus meus. Quia dixi, nequando supergaudeāt mihi inimici mei, & dum ^E commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt. Quoniam ego in flagella paratus sum, & dolor meus in cõspectu meo semper. Quoniā iniquitatem meam annuntiabo, & ^F cogitabo pro peccato meo. Inimici autem mei viuūt & cõfirmati sunt super me, & multiplicati sunt qui oderunt me iniquè. Qui retribuunt mala pro bonis detrahebant mihi, quoniā sequebar bonitatem. Ne derelinquas me Domine Deus meus, ne decesseris à me. Intēde in adiutoriū meū Domine Deus salutis meæ.

¶ D. Amicos autē vocat Iudæos propter patriarchas charissimos Christo, vt Aug. placet. Sed quomodo amici erant, qui ignominiosissima crucis morte Christum affecerunt? Sciendum itaq; græcè non esse, aduersum me, sed potius ex aduerso, vel ex opposito. Nam græca vox *ἑναντίας*, locum potius quàm inimicitie affectum hoc loco significat: quare de cognatis & veris amicis hæc accipi possunt, inter quos recententur ab euangelistis, mater filiorum Zebedæi, Maria Iacobi, & Maria Cleophæ, & Maria Magdalenæ, quæ ex aduerso steterunt, id est, ex opposito crucis Iesu. ¶ E. Pedes Christi nunquam commoti sunt, quare rectius ad hebr. veritatem vertit D. Hier. versiculum hunc isto modo: Quia dixi, ne fortè insultet mihi inimici mei, et cum vacillaerint pedes mei, super me magnificentur. Pedum enim appellatione desideria animæ significatur, quibus nūquam frustratus est Christus: nam alibi habet de eo Dauid: Desideriū animæ tribuisti ei etc. ¶ F. Quod interpretes noster vertit, Cogitabo pro peccato meo, græcè est *μεριμνήσω*, id est, anxius ero siue sollicitus ero de peccato meo. Nā *μεριμνάω*, græcè proprie est anxia cogitatio et cura plena sollicitudinis: vnde *μεριμνάω* non est simpliciter cogito, sed sollicitè & anxie cogito: consentit & heb. veritas quæ habet, Et sollicitus ero pro peccato meo. August. verò legit. Et curam geram pro peccato meo, idemq; sic enarrat: Ne fortè inquit securus sis cum cõfessus fueris peccatū tuum, tanquam semper paratus ad confitendū & committendum, sic pronuncia iniquitatem tuam, vt et curā geras pro peccato tuo. Hoc est autem curā gerere pro delicto, semper nitii & sedulò agere vt sanetur peccatum & vulnus animæ, ne, vt supra dixit, putrescant & corrumpantur cicatrices.

Restituta vera lectio.

In finem, pro Idithum Canticum Dauid. Psalmus XXXVIII.

Dixi custodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiā, cū cõsisteret peccator aduersum me. Obmutui, & humiliatus sum & silui à bonis, & dolor me^o renouatus est. Cõcaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. Locut^o sum in lingua mea, ^A notū fac mihi Domine finē meū. Et numerū dierū meorū quis est, vt sciam quid desit mihi. Ecce ^B mensurabiles posuisti dies meos, & substantia mea tanquā nihilū ante te. Verūtamen vniuersa vanitas omnis homo viuēs. Verūtamen in ^C imagine pertrāsit homo, sed & frustra cõturbatur. Thesaurizat & ignorat cui cõgregabit ea. Et nunc quæ expectatio mea, nonne dñs? et ^D substātia mea apud te est. Ab omnibus iniquitatibus meis erue me, opprobriū insipiēti dediisti me. Obmutui, & non aperui os meum quoniam tu fecisti, amoue à me plagas tuas. A fortitudine manus tuæ ego defeci, in increpationibus

G

propter

Græcè est ἀνοή
& huic suffra-
gatur heb. veri-
tas, vt referatur
ad hominem.

Tres principes
cātorum à Da-
uid instituti.

Substantia
ουσία.

propter iniquitatem corripuisti hominem. Et tabescere ^E fecisti sicut araneam animam meam, veruntamen vanè cōturbatur omnis homo. Exaudi orationem meam Domine, & deprecationem meam auribus percipe, lachrymas meas ne ^F fileas. Quoniam aduena ego sum apud te, & peregrinus sicut omnes patres mei. Remitte mihi vt refrigerer priusquam abeam, & ^G amplius non ero.

¶ Titulus huius psalmi apud 70. græcè sic habet. In finem ipsi Idithum, canticum ipsi David. Iam admonuimus supra, datiuos pro genitiuo vsurpari idiomate hebraico, quasi dicas: In finem ipsius Idithum, canticum psalmus ipsius David, vt intelligamus psalmum hunc ab ipso David, vt reliquos scriptum esse, sed harmoniā aut modulationē psalmi cōpositū ab ipso Idithū: fuerūt enim instituti ab ipso rege David tres principes cātorū, qui vnā cum filijs suis præsensent musicae, et doctores essent et docerēt ceteros cātica Domini, Asaph, Hemā & Idithū, de quibus ita habet primus Paralypomenō liber, cap. 25. Igitur David & magistratus exercitus segregauerūt in ministerium filios Asaph, Hemā & Idithum, qui prophetarent in cytharis & psalterijs & cymbalis, vniuersi sub manu patrum suorum ad cantandum in templo Domini. Psalmus itaque hic patientiā docet maximè necessariā homini innocēter victuro, vt refrenās linguam suam caueat ne incidat in peccatum, cum & de verbis ociosis reddenda sit ratio in die iudicij: & quoniam breuis & fluxa est humana vita, thesaurizemus diuitias in hoc seculo, quæ permanebunt perpetuò, & ad solidam prouehunt beatitudinē. ¶ A. Non istius vitæ finem inquit Hieron. notum sibi fieri cupit propheta, sed illum, in quo euacuatatis potestatis et destructa morte, iūgatur Christo qui est finis legis. Christus nāq; est finis noster: creauit enim nos Deus in laudem & gloriam nominis sui: hūc itaq; finē nosse, est vita æterna & summa beatitudo. Hæc enim est vita æterna, inquit Christus apud Ioannē, vt cognoscant etc. deinde scire cupit, quis, hoc est, quā breuis & exiguus sit numerus dierū nostrorū, quāq; fluxa et caduca et ærurnarū plena sit vita nostra, vt hinc intelligamus, quantū nobis desit ad veram beatitudinē, ne relictis æternis & cælestibus bonis, in fluxis & momentaneis rebus felicitatem ponamus. ¶ B. Quod noster vertit, mensurabiles, græcè est μετρήσιμα, quasi dicas, mēsurabiles palmo. Hier. ad heb. verit. vertit, breues: quod autē sequitur, substantia mea etc. græcè est οὐσία, quod à subsistendo dictū est, quasi dicas, subsistētia: vnde clariū vertit D. Hier. ad heb. verit. & vita mea quasi non sit in conspectu meo. ¶ C. Geminus sensus esse potest: prior hic, homo pertransit in imagine, id est, similis imagini quam in speculis videmus, quæ amoto corpore obiecto, statim euanescit, vt sit simile illi quod est apud Iob propheta c. 13. Homo quasi flos egreditur et cōteritur et fugit velut vmbra. Alter sensus est, Homo pertransit, vel vt hebraicè est, ambulat in imagine, scilicet Dei, id est, gestans in se Dei imaginē: & quāquā Deo similis sit, & totus aspirare deberet ad cælestia, tamē frustra cōturbatur curis & solitudinibus rerū terrenarū. ¶ D. D. Aug. substantiā hoc loco, pro diuitijs accipit cælestibus, quas in cælis iubet nos thesaurizare Christus. Verū nō est græcè οὐσία, quæ aliquando diuitias aut facultates denotat, sed οὐσία, quæ et supra erat, quare aut pro vita illa æterna, quæ apud Deū pijs est reposita, accipitur: vel pro spe vel expectatione qua anim⁹ se sustētat, et firmat ne succūbat reb⁹ aduersis: vnde ad heb. verit. ita vertit Hier. Nūc ergo quid expectato Dñe? prestolatio mea tu es. ¶ E. Araneis nihil magis tabidum est, quæ in sese tabescūt et prorsus cōsumūtur. Dicit itaq; David, se ob recordationem pristinorū delictorū suorum tabescere nimio animi mœrore: vnde Ezech. cap. 33. Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus. Sic Hieremias Thre. 3. Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea. Aut animam pro vita accipit, quod magis placet: vt significet se tempore tabescere & consumi. Sic enim psalm. 89. Anni inquit nostri velut aranea meditabuntur, id est, vita nostra diuturnitate temporis tandē deficiet non secus atq; aranea, quæ telis assidue texendis se consumit, & tandem planè contabescit. Sciendum autem hoc loco nō addi apud 70. græcè verbū cōturbatur, sed ita legi: veruntamē frustra omnis homo, aut vanè omnis homo, quod heb. veritas clariū reddit hoc modo: veruntamē vanitas oīs homo. Testatur autē Hier. scribēs ad Suniā et Fretellā, verbū hoc ex editione quā αὐτῶν, i. cōmunē vocāt, adiectū esse trāslationi 70. interpretū sub verūramē. ¶ F. Latina exemplaria

exemplaria perperam distinguunt hoc loco. Nam penultimum versum ita ordiuntur. Ne fileas quoniā aduena ego sum etc. cum verbū fileas sit finis præcedentis versus. Nam 70. græcè ita distinguūt & legunt, quorum lectionem sequitur in suis Commentarijs Hieron. Exaudi orationem meam Domine, & deprecationem meam auribus percipe, lachrymas meas ne fileas, quam distinctionem & hebr. veritas sequitur, quæ clariū legit hunc versiculum hoc modo: Audi orationem meam Domine, & deprecationem meam exaudi, ad lachrymam meam ne obliuiscas. ¶ G. Non dicit se prorsus abolendum, vt quidam falsò existimarūt animas interire cum corporibus, sed dicit se nō fore amplius, quia nō amplius subsistet in hac vita. Si enim diues ille epulo non erat, quis ardebat inquit Aug⁹ quis erat qui guttam aquæ de digito Lazari stillari in linguam suam desiderabat? Quis est qui dicebat, pater Abrahā mitte Lazarū? (Qui itaq; per peccata abit à Deo qui solus est & à quo omne esse fluit, is pergit ad non esse) Cupit itaq; peccata sibi remitti vt refrigeretur, & quiescat conscientia exonerata æstu solitudinis qua sollicitus erat de peccato suo, priusquam abeat, id est, moriatur: vel interprete August. priusquam per peccatum prorsus à Deo alienetur. Qui itaq; per peccata abit à Deo, esse definit.

Peruersa di-
stinctio.

In finem psalmus David. Psalmus XXXIX.

Expectans expectaui Dominum, & intendit mihi. Et exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miserię & de luto ^A fecis. Et statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos. Et immisit in os meum canticum nouum, carmen Deo nostro. Videbunt multi & timebunt, & sperabunt in Domino. Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in ^B vanitates et insanias falsas. Multa fecisti tu Domine Deus mirabilia tua, & cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi. Annūciaui & locutus sum, multiplicati ^C sunt super numerum. Sacrificium & oblationē noluiisti, aures ^D autē perfecisti mihi. Holocausta & pro peccato non postulasti, tunc dixi ecce venio. In ^E capite libri scriptum est de me, vt facerem volūtate tuā Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis mei. Annūciaui iustitiam tuam in ecclesia magna, ecce labia mea nō prohibebo Domine, tu scisti. Iustitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam & salutare tuum dixi. Non abscondi misericordiā tuā & veritatē tuā à concilio multo.

Diuisio.

Psalmus hic ad Christum referendus est, quod vel hinc constare potest, quod Apostolus scribens ad Hebræos cap. 10. huius psalmi testimonium Christo applicet vt infra dicemus. Meminisse tamen debemus sic ad Christum referendum esse, vt prima pars psalmi, membra Christi, id est, populum fidelem magis spectet quàm caput, id est, Christi personam. Ex persona itaq; membrorum suorum orditur psalmū Christus, dicens eos non falsos spe aut frustratos expectatione sua & Christi beneficio ereptos è cœno peccatorum: geminatio autem illa expectans expectaui, ad epitaſin & vehementiam facit, vt significet se ardentem expectasse. ¶ A. Non est græcè fecis, sed cœni vt ad hebraicam veritatem vertit Hieron. vel de luto limi, vt August. legit, vt significet lutum non quodlibet, sed limosum & cœnosum, id est, enim propriè limum significat, id est, molle & fluidum lutum: vnde grammatici Nilum fluuium dictum volunt quod νεῖρον, id est nouum limum inuehat in agros Ægyptiorum quotannis.

Restituta le-
ctio.

Nilus vnde di-
ctus.

¶ B. Insanias falsas siue mendaces vocat, quod mendaci imagine & falsa rerū specie nos ludant. Nam vel nimia cupiditate vel metu aut dolore immodico insanire nos faciunt. Quæ enim vides inquit Augustinus bona putas, falleris, sanus non es: nimia febre phreneticus factus es, verum non est quod amas: hinc & nos miseros putant, & quia cum eis non insanimus, amississe nos putant magnas & varias voluptates in quibus ipsi insanunt, nec vident quia mēdaces sunt. ¶ C. Interpres latinus vertit,

G ij multipli-

Emendata lectio.

Caput libri quod sit.

multiplicati sunt, cum potius vertendū erat multiplicata sunt, vt referatur ad mirabilia quæ Deus patrauit & quotidie patrat in redimēdo homine & curandis rebus humanis: est enim apud græcos verbū passiuum, quod nullam distinctionem generum apud illos habet, sicut apud latinos habet: vnde clari⁹ ad heb. vertit Hieron. hunc locum hoc modo. Multa fecisti tu Domine Deus meus mirabilia tua, & cogitationes tuas pro nobis. Non inuenio ordinem coram te, si narrare voluero & numerare, plura sunt quàm vt narrari queant. ¶ D. Exemplaria latina ferè habent, aures autem perfecisti mihi, cum græcè sit apud 70. σαμα, id est, corpus: vnde August. legit. Corpus autem perfecisti mihi: & ad hebr. decimo capite interpres vertit, Corpus autem aptasti mihi. Quod dupliciter accipi potest, vt per corpus solida veritas intelligatur, quæ opponitur figuris & vmbri legalibus, à quo non abhorret Augustini interpretatio, Perfectio inquit promissorum abstulit verba promittentia. Illa promittentur quibusdam signis, ablata sunt signa promittentia, quia exhibita est veritas promissa: vnde Apostolus. Quæ omnia sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi: vel perfecisti siue aptasti mihi corpus, videlicet humanæ naturæ, quod loco sacrificiorū legalium tibi offerre: hebraica tamē veritas habet, Aures autem fodisti mihi, quo fidei obedientia significatur, quam reiectis vmbri, cæremonijs, & sacrificijs legalibus, Deus requirit à suis cultoribus. ¶ E. Caput libri, August. accipit principium libri psalorum: nam sub persona viri beati descriptus est filius Dei. Is enim solus nunquam abiit in consilio impiorum, nec in via peccatorum stetit etc. vt eo loco diximus. Alij principium Genesios intelligunt. Verum cum hebr. sit, non in capite libri, sed in volumine libri, melius interprete Theophy. caput libri, volumen legis aut veteris testamenti appellat, in quo caput & summa est aduentus Christi in carne. Huc enim omnia sacrificia legalia & prophetarum vaticinia spectabant.

Tu autem Domine ne longè facias miserationes tuas à me, misericordia tua & veritas tua semper susceperunt me. Quoniam circumdederunt me mala quorum non est numerus, comprehenderunt me ^F iniquitates meæ, & nō potui vt viderem. Multiplicatæ sunt super capillos capitis mei, & cor meū dereliquit me. Cōplaceat tibi domine vt eruas me, domine ad adiuuandum me respice. Confundantur & reuerentur simul, qui quærunt animam meam vt auferant eam. Auertatur retrorsum & confundantur, qui volunt mihi mala. Ferat confestim confusionem suam, qui dicunt mihi euge euge. Exultent & lætentur super te omnes quærentes te, & dicant semper magnificetur Dominus qui diligunt salutare tuum. Ego autem ^G mendicus sum & pauper, Dominus sollicitus est mei. Adiutor meus & protector meus es tu Domine ne tardaueris.

¶ F Iniquitates suas vocat Christus eas quas nos patrauimus, vt iam antè sæpe admonuimus propter communionem membrorum & capitis: nam propter nimiam charitatem suam erga nos, peccata nostra in se transtulit, & pœnas nobis debitas in se recepit: vnde Esaias, Omnes inquit nos quasi oues errauimus, vnusquisq; in viam suam declinauit, & posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrū, vulneratus est propter iniquitates nostras, & attritus est propter scelera nostra. Porro iniquitates nostræ innumerabiles factæ sunt, & aded opprefferunt mentes humanas, vt omne lumen diuinæ cognitionis eriperet: & propter multitudinē peccatorū, cor, id est, sapiētia nos relinqueret diuinarum rerum. Quisquis enim peccat ided labitur, quod reliquerit eum sapientia: vnde dictū est, Adulter propter cordis inopiā, perdit animā suā. ¶ G. Non est mendicus græcè, sed μενικος, id est egenus. Sunt enim hoc loco eadem voces græcanicæ quæ sunt in 1. versu sequentis psalmi, vbi ita vertit: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem etc. Certè Aug. legit, Ego autem egenus sum & pauper. Nam Christum egenum fuisse testantur euangelia: mendicum autem fuisse, nequaquā. Mendicus enim is est, qui ostiatim stipē aut cibum rogat: is autem κητης græcè appellatur.

In finem

In finem psalmus David. Psalmus XL.

Beatus qui intelligit ^A super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Dominus cōseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in animam inimicorum eius. Dominus opem ferat illi super ^B lectum doloris eius, vniuersum stratū eius versasti in infirmitate eius. Ego dixi Domine miserere mei, sana animam meam quia peccaui tibi. Inimici mei dixerunt mala mihi, quando morietur & peribit nomē eius. Etsi ingrediebatur vt videret, vana loquebatur, cor eius congregauit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur ^C in idipsum. Aduersum me susurrabāt omnes inimici mei, aduersum me cogitabant mala mihi. Verbum ^D iniquum constituerunt aduersum me, nunquid qui dormit adiciet vt resurgat? Etenim homo pacis meæ in quo speraui, qui edebat panes meos ^E magnificauit super me supplantationem. Tu autem Domine miserere mei & resuscita me, & retribuā eis. In hoc cognoui quoniā voluisti me, quoniā nō gaudebit inimicus meus super me. Me autem propter innocentiam suscepisti, et cōfirmasti me in cōspectu tuo in æternum. Benedictus Dominus Deus Israēl à seculo in seculum, fiat ^F, fiat.

Psalmus hic quadragesimus, de Christo intelligendus est totus. Is enim pauper & egenus propter nos factus est: vnde Apostolus Paulus, Scitis inquit gratiam Christi, qui cum diues esset, propter vos egenus factus est, vt illius inopia vos diuites efferis. Cum autem in fine dicat: Me autem propter innocentiam suscepisti: quomodo versu quarto dicit: Ego dixi Domine, miserere mei quia peccaui tibi. Verum ibi ex sua persona loquitur qui agnus fuit sine macula: hic autem ex persona membrorum suorum, vt psalmo præcedenti admonuimus. Quæritur autem Christus hoc psalmo de capitali inimicitia et odio hostium suorum, qui nihil aliud quàm sanguinem suum scribebant, omnibus modis cupientes abolere memoriam et nomen Christi, aduersus quos implorat auxilium Dei patris, vt ex mortuis resurgens vicem rependar hostibus suis.

¶ A. Egenum & pauperē vt iam diximus, Christum Dei filium appellat. Is autem beatus est: & liberabitur in die mala, id est, in die iudicij, qui intelligit in vero homine latere veram diuinitatem. Intellige itaq; in eo occultas diuitias, quem pauperem vides, nec te offendat forma serui. In eo enim habitat plenitudo diuinitatis corporaliter, & in eo sunt absconditi omnes thesauri sapiētiae & scientiæ. Inuitaris inquit Aug. vt quod nō vides credas, ne cum videris, erubescas. Quod enim modò nō vis credere, manifestū erit in fine, sed nō fugies cum fuerit manifestū, quia nō credis cum est occultū. Quædā autē exēplaria nō rectè legūt, in manus inimicorū ei⁹, quod nec apud 70. nec apud heb. legitur. Nam minus est tradi in manus q̄ tradi in animā, siue vt heb. veritas habet, tradi animæ inimicorū, id est, volūtati arbitrio & libidini hostiū: quanquā Aug. legat in manus. ¶ B. Lectus doloris, infirmitas carnis appellatur, in qua adiuuamur à Domino, quoties proponimus nobis Christū qui passus est pro nobis, relinquēs nobis exemplum vt sequamur vestigia eius, & cogitatione hac nos armamus aduersus omnia mala & aduersa. Et tanquam quærat aliquis, si Dominus opem nobis fert, cur tot malis premimur, cur tantos sustinemus labores? cur tanta inquietudine carnis & seculi affligimur? conuertit se ad Deum, & quasi exponens nobis rationem diuini cōslij, dicit Deū hoc velut acerba quadā potione & tristi pharmaco præseruare nos, ne disfluamus voluptatibus, et perdamur, et insolescamus rebus nimiū secūdis, ideo miscet amaritudines & dolores rebus lætis, huc illuc versans & agitās multis laboribus corpus hoc nostrum, in quo velut strato quiescit anima, ne viator (vt Aug. inquit) tendens ad patriam, stabulum amet pro domo sua, sed per amaritudinem rerum secularium ad amorem inflammetur cælestiū. ¶ C. Hebraica veritas alio modo distinguit hos

Quis egenus & pauper.

Lect⁹ doloris.

Vera distinctio. duos versus, vt illud, In idipsum: vel vt hebraicè est simul, fit principium sequentis versiculi, non finis præcedentis, idq; rectius: vnde D. Hier. ad Sophroniũ ita vertit. Egrediens foras detrahet, pro quo nos legimus, egrediebatur foras & loquebatur: deinde sequitur, Simul aduerſum me murmurabant omnes odientes me: quam distinctione & D. Aug. in Cõmentarijs sequitur. Sic enim legit. In idipsum aduerſum me susurrabãt etc. Quod idem exponit: Quid est inquit aduerſum me in idipsum? vno cõsilio, vna cõspiratione.

¶ D. Verbum iniquum constituerunt aduerſus Christum, cum dixerunt Pilato: Nobis non licet interficere quenquam, tolle crucifige, vel quando dicebant eum dæmonia eijcere in Beelzebub. Aut certè quando pacti sunt militibus sepulchri custodibus grandè pecuniã, vt diceret corpus Christi à discipulis noctu sublatũ furto. Quod mēdaciũ, vt euāgelista inquit, diuulgatũ est apud Iudeos vsq; in hodiernũ diem. Quod autem apud nos sequitur & cum interrogatione legitur, hebræi citra interrogatione legunt: vnde hebr. veritas interprete D. Hier. ita habet. Verbum diaboli infundebant sibi, qui dormit, nõ addet vt resurgat. ¶ E. His verbis Iudã proditorẽ suũ notat, quem vocat hominem pacis, nõ quod pacem amauerit, qui auaritia stimulatus dominum suum precio vendidit, sed quia pacẽ simulauerit: nã osculo quod pacis & amoris symbolum est Christum hostibus prodidit: vnde eundem Iudam psal. 54. his verbis alloquitur. Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. Quod autè hĩc dicit, magnificauit super me supplantationẽ, heb. est, leuat cõtra me plãtam, quomodo Ioan. 13. allegatur hic locus à Christo, vt impleatur inquit scriptura.

Fiat, fiat.
Amen, amen

Qui māducat panẽ meũ, leuabit cõtra me calcaneũ suũ. ¶ F. Quod apud nos est, fiat, fiat, apud 70. gręcè est, γένοιτο γένοιτο. Apud heb. Amen amen. Quod Aquila pōticus vetus interpres bibliorum gręcè reddidit αμην αμην, id est, fideliter aut verè. Existimãt autè nõnulli primũ librũ psalmodũ hĩc finiri. Secũdũ verò, psal. septuagesimo 1. Tertũ psal. 88. Quartũ 150. psal. Quintũ verò psalmodũ librũ incipere à psal. 106. & finiri psal. 150. quod omnes hi excepto vltimo desinant in Amẽ amẽ, vel vt nos legimus, fiat fiat. Cui opinioni refragatur D. Hier. in præfatione quadruplicis psalterij ad Sophroniũ, dicens vnũ esse dũtaxat psalmodũ librũ, vt in præfatione nostra admonuimus. D. tamen Hier. ad Cyprianũ in enarratione psal. 89. dicit heb. in hac esse sentẽtia, psalmodũ librum in quinq; volumina esse diuisum, sicut duodecim prophetarũ minores, cum singula volumina habeant, apud heb. vno libro tamen contineri.

In finem intellectus filijs Chore. Psalmus XLI.

Quemadmodum desiderat ceruus ^A ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum ^B fortem viuum, quando veniam & apparebo ante faciẽ Dei? Fuerũt mihi lachrymę meę panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie vbi est Deus tuus? Hęc recordatur sum & effudi in me animã meã, quoniã trá-sibo in locum tabernaculi ^C admirabilis vsq; ad domũ Dei. In voce exultationis & cõfessionis, sonus epulantis. Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo quoniã adhuc cõfitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus. Ad me ipsum anima mea cõturbata est, propterea memor ero tui de terra Iordanis et Hermoniũ ^E à mōte modico. Abyssus abyssum inuocat in voce cataractarũ tuarũ. Omnia ^G excelsa tua & fluctus tui super me trá-sierũt. In ^H die mādauit Dominus misericordiã suã, & nocte cãticũ eius. Apud me oratio Deo vitę meę, dicã Deo susceptor meus. Quare oblitus es mei, et quare cõtristatus incedo dũ affligit me inimicus. Dũ cõfringũtur ossa mea, exprobrauerũt mihi qui tribulãt me inimici mei. Dũ dicũt mihi per singulos dies, vbi est Deus tuus, quare tristis es anima mea, et quare cõturbas me? Spera in Deo quoniã adhuc cõfitebor illi, salutare vultus mei & Deus meus.

Ex per-

Græci ita distinguũt et hebræi. Et nocte cãticũ eius apud me.

Ex persona prophetæ aut pij cuiuslibet hominis cantatur hic psalmus inuitas omnes christifideles, vt desiderio rerum cœlestium rapiantur & accendantur flagrantissimo Dei amore, apud quẽ est fons vitæ, qui solus sitim animę restringere potest: vnde titulus habet, in finem, id est, ad Christi laudem. Intellectus siue vt gręcè est οὐνεπισιδ est, ad intellectum. s. præstandũ filijs Core, id est, christianis qui cum Christo commortui sunt in baptismo, & carnem suam crucifixerunt ad Christi exemplũ. Core autem pronepos fuit ipsius Leui, qui vnã cum Dathan & Abiron seditionem excitauit contra Moſen & Aaron, & vnã cum illis periit vt scribitur Nu. 16. Porrò Core hebr. Caluariam significat latinè. Cõstat autè Christum in Golgotha, quod sonat Caluariæ locum, crucifixum esse. Porrò cum ad Deum conuertimur relicta vitiorum caligine, tum demum illuminatur intellectus noster: vnde Apostolus scribens Ephesijs, obsecrat, vt iam non ambuletis sicut & gentes ambulant, in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum. Admonemur itaque hoc titulo, intelligi præmia illa cœlestia, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ad-

Filij Core qui dicantur.

Psal. 17.
Ceruorum natura.

scēderunt, quæ præparauit Deus his qui diligunt eum. ¶ De ceruorum naturã iam supra nonnulla dicta sunt, quo pacto cum serpentibus consistantur, & spiritu narium suarum extrahant eos è cauernis suis: vnde accensus maiore siti propter veneni acrimoniã, fontes appetit vt Augustino placet. Serpentes inquit necat, & post serpentum interemptionem maiore siti inardescit, & ad fontes acrius currit. Verũ Aristoteles omnis naturæ conscius lib. 6. hystoriæ animalium dicit, ceruos in aquas fugere propter æstum & anhelitum: vbi enim aquas contigerint, refrigerantur & vires recreant.

¶ B. Vulgata exemplaria latina mendosè legunt, ad Deũ fontẽ viuũ, cum gręcè sit non fontem, sed ισχυρũ, id est, fortẽ, quomodo in emendatioribus exemplaribus vbiq; legitur apud D. Hier. nec D. Aug. legit fontẽ, sed hoc modo: Sitiuit anima mea ad Deũ viuũ: vnde librorum incuria id factũ constat, inter fortem & fontẽ modica est distinctio. Librorum autè vitio id factum fatetur Hiero. scribens ad Suniam & Fretellam. Fortem itaq; Deum appellat & viuũ, ad distinctione deorum gẽtilium qui & mortui, & ob id nullarum virum sunt. Consentit & hebraica veritas quæ habet, ad Deũ fortem viuũ. ¶ C. Per tabernaculum intelligit ecclesiã militãtem. Sic enim tabernaculũ aliquãdo vsurpant sacræ literæ, vt annotauimus in psal. 14. Do-

Emendata lectio.

Tabernaculum admirabile.

mine quis habitabit in tabernaculo tuo? Quod bene admirabile vocat, quia oĩa quæ in veteri illo tabernaculo testimonij sub figuris & vmbris quibusdã gerebãtur, in rei veritate sunt hodie in ecclesia. Benè autè tabernaculum appellatur, quòd Deus in eo habitet: vnde Paulus scribens Timotheo, ecclesiã domum Dei appellat: hinc illud Apocalypseos. Ecce tabernaculũ Dei cum hominibus: Per hoc autè tabernaculum aditus nobis aperitur ad cœlos & æternam illam Dei domum. Per tabernaculũ quoque machina hæc cœli & terræ non absurdè intelligi potest, qua nihil admirabilius. Ex his enim mens humana subuehitur ad inuisibilia Dei contẽplanda, quæ ex rebus creatis & visibilibus cognoscuntur teste Apostolo. Sic infra: Qui extendis cœlum sicut pellem, id est, modũ tabernaculi ex pellibus confiti. ¶ D. Sonus, gręcè genitiui calis est, ἦχος, id est, soni aut sonitus, vt regatur à voce, vt reliqui genitiui. Quod autem vertit epulantis, gręcè est ἰοπράσους, hoc est, festa celebrantis, quomodo Hier. ad hebraicam veritatẽ reddidit: similiter Aug. qui ita legit hunc locũ in suis Cõmentarijs, In voce exultationis & cõfessionis, soni festiuitatem celebrantis. Porrò quod interpretes vertunt, sonus aut soni, hebraicè est ambigua vox, & sonum, & multitudinem significat, ἡν ἡ hamon: vnde hebraica veritas interprete Hiero. habet. In voce laudis & cõfessionis multitudinis festa celebrantis. Est enim hebraicum verbum, hogog, propriè cum epulis festum celebrare. ¶ E. Hermon mons est, non aded arduus in planum proiectus, qui protēditur vsq; ad fontes Iordanis sub radicibus Libani montis: porrò Hermonym plurale est ab Hermon vt Seraphim à Seraph: Cherubim à Cherub: Elohim ab Elohi, quasi dicas, mōtes aut montana Hermon. Sonat autè idiomate hebraico, anathema gręcè, aut detestatio latinè. Iordanis autè baptismi typũ gerit. His itaq; duobus sedatur animus cõturbatus cõsciẽtia peccatorũ suorũ, quòd recordatur se lotũ baptisinate, et anathematizasse diabolũ, & renuciãsse suis cõcupiscẽtijs et mũdi p̄cipis.

Hermon Hermonij.

¶ F. Abyssus nomine significatur vetus & nouũ testamẽtũ, propter profunditatẽ mysteriorũ. Abyssus autè abyssum inuocat, quoties vetus testamẽtũ nouũ annunciat, explicat, & quodãmodo interpretatur: aut ediuertit, vel cũ vetus nouum, aut nouum

Abyssus quomodo abyssum inuocat, testamen-

testamentum, vetus in testimonium vocat, idque in voce. Per vocem aut prædicationem apostolorum & euangelistarum, quæ velut cataractæ irrigauerunt orbem terræ, velut quatuor illi fluij ab vno fonte orti, qui paradysum Dei irrigant, vt est Genes. 1. cap. Sunt autem cataractæ propriè fluuiorum ostia, aut loca in præceps abrupta, per quæ cū maximo impetu aqua ruit, sic dictæ à græco verbo καταράττω, quod est, colido, præcipito, cum strepitu impello, aut decido. ¶ G. Aug. legit, Omnes suspensiones tuæ, quod noster vertit, excelsa tua, græca vox est μεταρσιμοι, quam vertit psal. 92. rectius elationes. Mirabiles elationes maris, significat itaque per excelsa aut elationes, vt aliàs vertit, vndas altiùs se extollentes μεταρσιμοι enim est in altum suspèdo, eleuo. Hieron. ad hebr. veritatem vertit: Omnes gurgites & fluctus tui super me transierunt, significans se afflictionum vndis obrutum. ¶ H. Per diem antea semel atq; iterum admonuimus sæpe prosperitatem & res secundas intelligi: per noctem verò aduersa. Dominus itaq; præcipit, in prosperis & secundis rebus laudari & prædicari suã misericordiã, & similiter in aduersis Deo nos gratias agere, & illi cãtare laudes ad exemplum beati Iob, qui in iactura omnium rerum suarum dixit: Sicut Domino placuit ita factum est, sit nomen Domini benedictum: vnde Apostolus. In tribulationibus gaudentes inquit. Quamquam 70. interpretes græcè & hebraica veritas secus atq; nos distinguant hoc loco, vt videlicet illud, apud me, sit finis præcedentis versus, non sequentis principium, vt in nostris codicibus, & hoc modo subaudiendum esset verbum substantiuum est aut erit.

Dies & nox qd
allegoricè sig-
nificant.

Psalmus David. Psalmus XLII.

Iudica me Deus, & discerne^A causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo & dolofo erue me. Quia tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti, & quare tristis incedo dum affligit me inimicus. Emitte^B lucem tuam & veritatem tuam, ipsa me deduxerunt, & adduxerunt in montem sanctum tuum & ^C in tabernacula tua. Et introibo^D ad altare Dei, ad Deum qui lætificat iuuentutem meam. Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus, quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei, & Deus meus.

Psalmus hic vel ex Christi persona intelligi potest, vel ex persona mēbrorum eius, hoc est, cuiuslibet hominis christiani: vtriq; enim accommodari potest. ¶ A. Si autè Christum referamus, cupit vt Deus pater declaret causam suam ob quam affligitur malis, & morte mulctatur, longè dissimilem esse ab ea causa, quam profana gens iudaica Christo impingebat, dicens eum magum, seductorem, & violatorè legis. Si ad pium hominem referimus: Is videns in hac peregrinatione zizania tritico mixta, necdum triticum à paleis separatum, sed bonos cum malis omnia habere communia, æqualiter nasci, similiter mori, eodem aère respirare, iisdem elementis & fructibus vti, & iisdè & sæpe grauioribus premi malis quàm impij & peccatores, cum quibus non habet communem nec eandem causam, optat, vt Deus certo iudicio hæc dirimat & discernat. ¶ B. Per lucem, non absurdè Dei fauorem & benignitatè erga nos accipimus, vt idem sit quod psal. 4. Lumen vultus, vt eo loco annotauimus, vt idem optet hic quod 66. psalmo precatur. Deus misereatur nostri & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos & misereatur nostri: vnde illud Ecclesiastici 36. Ostende nobis lucem miserationum tuarum. ¶ C. Per sanctum montem & tabernacula, cælum intelligit, vt ibi: Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum etc. Nec est hebr. deduxerunt, sed verbum futuri temporis: vnde ad hebr. veritatem ita reddidit Hieron. Mitte lucem tuam & veritatem tuam, ipsa ducent me & introducet ad montem sanctum tuum & in tabernaculum tuum: ad hæc autem peruenire non possumus sine Dei fauore & gratia, & sine fide promissionum diuinarum, quam fidem Deus suis feruat. Id enim est veritas vt supra iam sæpe diximus: Aut iuxta August. hæc non possumus obtinere sine Christo duce, qui lux mundi est, & via & veritas.

Lux.

Aug. per lucem
& veritatem
Christum in-
telligit.

In finem

In finem pro filijs Core, intellectus. Psalmus XLIII.

Deus auribus nostris audiuius, patres^A nostri annúciauerunt nobis. Opus quod operatus es in diebus eorú, & in diebus antiquis. Manus tua gētes disperdidit, & plātaſti eos, affixisti^B populos & expulisti eos. Nō enim in gladio suo possederunt terram, & brachiū eorum nō saluauit eos. Sed dextera tua & brachium tuū, & illuminatio vultus tui, quoniã cōplacuiſti in eis. Tu^C es ipse Rex me^o & Deus meus, qui mādās salutes Iacob. In te inimicos^D nostros vētilabimus cornu, & in nomine tuo spernem^o insurgentes in nobis. Nō enim in arcu meo sperabo, & gladius meus nō saluabit me. Saluasti enim nos de affligētibus nos, & odiētes nos confundisti. In Deo laudabimur^E tota die, & in nomine tuo confitebimur in seculū. Nūc autē repulisti & confundisti nos, & non egredieris Deus in virtutibus^F nostris. Auertisti nos retrorsum post inimicos nostros, & qui oderunt nos diripiebant sibi. Dedisti nos tanquam oues escarum, & in gentibus disperdisti nos. Vendidisti populum tuum sine precio, & non fuit multitudo in commutationibus^G eorum. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui in circuitu nostro sunt. Posuisti nos^H in similitudinē gentibus, commotionem capitis in populis.

Diuisio.

Titulus psalmi huius 43. apud 70. habet. In finem, pro filijs Core intellectus: vel vt ad hebr. verit. reddit Hieronymus, filijs Core eruditio, quo titulo admonemur quotquot sumus filij Dei, & passionis illius participes, vt erudiamur & intelligamus peccatores & impios in hac vita prosperitate frui: sanctos autem maximis ærumnis & calamitatibus premi, nec aliam viam nobis patere ad cælos. Psalmus itaq; hic ex persona apostolorum, martyrum, & omnium piorum, qui ob nomen Christi persecutionem patiuntur, scriptus est à propheta Dauid, quod & Apostolus Paulus scribens ad Rom. cap. 8. satis indicat, qui testimonium huius psalmi non alijs quàm christifidelibus applicat. Quis ergo inquit separabit nos à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est, Propterte mortificamur tota die, æstimati sum^o sicut oues occisionis. Quare psalmus hic vt Hieron. annotat, non anteriora, id est, ante Christi aduentum acta docet, sed ecclesiam in Christo renasci pronunciat, & fideles ad agonem prouocat exemplo martyrum, quod nemo coronandus sit, nisi qui legitime certauerit. ¶ A. Patres appellantur hic propheta & apostoli, quorum prædicatione renati sumus ad vitam æternam. Propheta enim narrant nobis, quæ Deus operatus est in diebus antiquis, id est, priscis temporibus quibus ipsi fuerunt, quorum operum plenum est vetus testamentum. Apostoli autem annunciant nobis quæ viderunt Christum fecisse ad redimendum humanum genus. ¶ B. Populos dicit, septem illas gentes Chananæorum quas eiecit Deus, & terram illarum tradidit filijs Israël possidendam. Hos autem affixisse dicitur, quia immisit illis crabrones, qui fugabāt eos vt sedes mutare & loca relinquere coacti sint. Sic enim promittit per Moſen Exod. 23. Terrorem meum inquit mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris, cunctorūq; inimicorum tuorum coram te: terga vertā emittens crabrones prius qui fugabunt Heuæum, Chananæum, & Hethæum antequam introeas. ¶ C. Id est, interprete Augustino. Tu es ipse: non enim mutatus es, tempora mutata video, creator temporum non mutatur. Tu es idem ille ipse Rex & Deus meus, qui filios Israël saluasti, & mirabilia olim patraſti, & hodie veros filios Israël & semen Abrahamæ saluas, qui per apostolos mandata salutis dedisti populo christiano, qui verus Iacob est, id est, vitiorum supplantator. ¶ D. Ven-tilare

Propheta &
Apostoli pa-
tres nostri.

Ventilare quid sit.

tilare propriè est ad ventum purgare: vnde frumenta ventilare Plin. Multi grana ventilari vetant: vnde & huc illuc iactare, & mouere aliquando significat: Iuuenalis, ventilat æstium digitis sudantibus aurum: vnde in sacris literis, Ventilare hostes, est huc illuc dispergere & in fugam vertere. Quod autè interpretes nos vertit, ventilare cornu, græcè est *κίρτισιν* à *κίρας*, quod est cornu, quasi dicas, cornu petere aut impellere. ¶ E. In Deo laudari dicimur, quia ipse est laus & gloria nostra: porro verbum hebraicum hoc loco non passiuæ, sed actiuæ significationis potius est: vnde clariùs vertit ad hebr. veritatem Hiero. In Domino gaudebimus tota die, & nomini tuo confitebimur in æternum. Sanctes autem & Munisterus recentiores interpretes, idem verbum reddiderunt per glorari, quod similiter actiuæ significationis est. At 70. passiuè reddiderunt: Nam apud hebr. nulla est inter actiuæ & passiuæ verba distinctio, sublata punctorum varietate: vnde accidit sæpe vt idem verbum alij actiuè reddant, alij passiuè vertant. ¶ F. Virtutes hîc appellantur non habitus animi, vt iustitia caritas & cætera eiusmodi, sed robur exercitus: est enim græcè *δυναμις*: vnde clariùs hebraica veritas, & nõ egredieris Deus in exercitibus nostris: vnde Aug. explicans huc locum. Procedimus inquit ad inimicos nostros, & tu nobiscum non procedis, videmus eos, præualent illi & nos inualidi sumus, vbi est illa virtus tua? vbi est dextera & potentia tua? vbi mare siccatum? vbi Ægyptij persequentes, fluctibus obruti? vbi Amelech in crucis ligno superatus? ¶ G. Sine precio dicitur Deo vèdidisse populû christianum, quia tradidit illos manibus hostiû trucidandos, & videmus quos tradidit, non videmus quos acceperit. Persecutores enim in sua perfidia permanserunt, nec fuit multitudo in commutationibus eorum, id est, etsi quos lucrificet vt Saulû persecutorem & similes, qui martyrum constantia sunt ad fidem amplectendam inducti. Hi tamen pauci fuerunt, non autem multitudo grandis. Porro pro commutationibus Aug. legit, non satis rectè iubilationibus deceptus, vt videtur, similitudine vocis græcæ *ἄλλαγμα*, quod commutationem mercium significat, & *ἀλάγμα*, quod iubilationem sonat. ¶ H. In similitudinem posuit Deus martyres & electos suos inter gentes, interprete Hiero. quia sui similes illos fecit. Nam similiter atque Christus odio habitus sunt à mundo: vel interprete August. posuit eos in similitudinem, vt quoties mala imprecari extrema sanctis vellent, dicerent eadem morte pereas qua Christus tuus, qua Bartholomæus, qua Laurentius, qua cæteri, qui ante vos hanc superstitione amplexi sunt, sprete gentiû religione & dijs patrijs: verum hebr. autho. Hier. sonat in prouerbiû.

Virtutes quas dicat.

Hier. ad Suniã & Fretellam,

De vmbra mortis vide psal. 22. Domin' regit.

Vera lectio ab heb. petenda hoc loco.

Tota die verecundia mea contra me est, & confusio faciei meæ cooperuit me. A voce exprobrantis & obloquentis, à facie inimici & persecuentis. Hæc omnia venerunt super nos, nec oblitus sumus te, & inique non egimus in testamento tuo. Et non recessit retrò cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua. Quoniã humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Si oblitus sumus nomen Dei nostri, & si expandimus manus nostras ad Deum alienum. Nonne Deus requirit ista? ipse enim nouit abscondita cordis. Quoniam propter te mortificamur tota die, estimati sumus sicut oues occisionis. Exurge quare obdormis Domine? exurge & ne repellas in finem. Quare faciem tuam auertis, obliuisceris inopiæ nostræ & tribulationis nostræ? Quoniam humiliata est in puluere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster. Exurge Domine adiuua nos & redime nos propter nomen tuum.

¶ I. Septuaginta interpretes longè alium sensum reddiderunt, quàm est apud hebr. Cum enim psalmus hic non ex persona populi Iudaici, qui sæpe Dei oblitus est, & pactum Domini violauit, scribatur: sed ex persona apostolorum & martyrum, non satis clarum est, quomodo dicant Deum declinasse semitas eorum à via sua. Nam id contrarium videtur illi, quod continuò præcedit. Et non recessit retrò cor nostrum.

Si enim

Si enim ex persona totius populi vel Iudaici, vel Christiani, hæc dicta essent, facilis esset interpretatio illorû verborum: Declinasti semitas nostras à via tua: nam similia videri possent illis Esaiæ verbis, Quare inquit errare nos fecisti de vijs tuis, & indurasti cor nostrû vt non timeremus te? Sciendum itaque hebraicam veritatem ita habere interprete Hier. ad Sophronium: Nõ est conuersum retrò cor nostrum, nec declinauerunt gressus nostri à semita tua. ¶ K. In puluere humiliari dicitur anima, quæ prorsus deijcitur, & adeò patet contemptui vt ab omnibus conculceretur: sic David psalmo 7. Persequatur inquit inimicus animam meam & comprehendat, & cõculcet in terra vitam meã, & gloriã meam in puluere deducat. ¶ L. Testamētū vocat, legē euāgelicam quam cruore suo Christus sanciuit & ratam fecit. Sicut enim extrema voluntas hominis tunc demum rata est, cum mors testatoris interuenerit, alioqui nullas habitura vires, ita & lex euangelica morte Christi sancita est: vnde Apostolus scribēs Heb. Testamētū inquit in mortuis cõfirmatū est, alioqui nondū valet, dū viuūt qui testatus est. Annotat autè D. Hier. in epistolã ad Galat. vbicunq; 70. interpretes transtulerunt testamētū, hebraicã vocē sonare pactū fœdus: & Apostolū Paulū Galatis scribēre non vsum reconditis sensibus, sed vilibus, & quæ possent prudētibus displicere. Nã græca vox *διαθήκη*, vtrumq; significat, & testamētū, & pactum: vnde illud Exod. 24. quod Apostolus citat ad heb. 9. hic sanguis testamētū quod mādauit ad vos Deus. D. Hiero. iuxta heb. idioma ita reddidit: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit vobiscum Deus. Sensus itaque hic est: Non egimus iniquè in testamento tuo, id est, non violauimus pactum tuum: vel vt ad hebr. veritatē reddit Hiero. Nec mentiri sumus in pacto tuo.

In finem pro his qui commutabuntur filijs Core ad intellectum. Cantis cum pro dilecto. Psalmus XLIII.

ERuctauit cor meū verbū bonū, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis. Speciosus forma præ filiis hominū, diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternū. Accingere gladio tuo super femur tuū potētissimè. Specie tua & pulchritudine tua, intende prospere procede & regna. Propter veritatē & mansuetudinem & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis. Sedes tua Deus in seculum seculi, virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiã & odisti iniquitatē, propterea vnxit te Deus tuus oleo lætitię præ confortibus tuis. Myrrha & gutta & casia à vestimentis tuis à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filię regum in honore tuo. Adstitit regina à dexteris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate. Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui. Et concupiscet Rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. Et filię Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Omnis gloria eius filię regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. Adducentur regi virgines post eam, proximæ eius adferentur tibi. Adferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templū regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram. Memores erunt nominis tui Domine in omni generatione et generationem. Propterea populi confitebuntur tibi in æternum, & in seculum

seculum seculi.

Psalms hic spiritualium nuptiarum continet sacramentum, id est, coniunctionem Christi cum ecclesia: vnde velut Epithalamion quoddam est, id est, nuptiale carmen. Titulus autem psalmi huius apud 70. in vulgatis nostris exemplaribus latinis est hic. In fine pro his qui commutabantur filijs Core, ad intellectum canticum pro dilecto. Apud hebr. verò interprete Hieron. titulus est, Victori pro lilij filiorum Core, eruditionis canticum amantissimi. Quod enim 70. verterunt in finem, Hieronymus & reliqui interpretes ferè reddunt, Victori nimirum Christo qui mundum & diabolum vicit. Qui autem filij sunt Core, iam est dictum in præcedentibus psalmis. Porro per eos qui commutabuntur, christiani intelliguntur prædestinati ad æternam vitam, qui mortalitatem immortalitate commutabunt. Omnes namque ut Paulus resurgemus, sed non omnes immutabimur: vel commutabuntur, id est, à vitijs transibunt ad virtutes, à carne ad spiritum, candidi facti per baptismi gratiam: vnde hebr. sonat pro lilij filiorum Core: nam lilij nihil candidius. Amantissimus autem siue dilectus appellatur Christus, de quo pater: Hic est inquit filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.

¶ A. Augustinus & reliqui ferè interpretes ex persona patris hæc omnia dici volunt, qui ex sese ineffabiliter genuit filium sine ullius commixtione carnali, non aliter quam nos ex corde generamus consilia. quibus varia molimur: & eidem verbo, id est, Christo, qui est princeps regum terræ, pater dicit, id est, iudicat opera sua: quicquid enim facit, per filium operatur, nec potest filius aliud facere, nisi quod viderit patrem facientem, ut Iohannes inquit cap. 5. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit. Idè verò verbum, id est, Dei filius lingua est patris, id est, interpres voluntatis paternæ. Per filium enim pater locutus est nobis, & similis est calamo velocis Scribæ, qui per spiritum sanctum scripsit: scripsit nò in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, ut Paulus habet summam legis euangelicæ, id est, fidem, spem, & charitatem, id est, velocissimè. Nulla enim in docèdo mora est, ubi spiritus sanctus doctor adest. D. verò Hier. scribens ad Principium virginem, quanquam non improbet hanc interpretationem, annotat omnia hæc ex persona prophetæ dici posse, & verbum appellare vaticinium suum: opera verò, carmina hæc sua siue cantica quæ Christo consecrat, & ita duo hi versiculi veluti proemium quoddam sunt Epithalamij huius. ¶ B. Hæc de humana forma accipienda sunt: nam diuinitatis nulla est comparatio: Christi enim humanitas (ut Hieron. inquit) vniuersis pulchrior est, virgo de virgine, qui non ex voluntate viri, sed ex Deo natus est. Nisi enim habuisset in vultu quiddam sidereum, nunquam eum statim securi fuissent apostoli. ¶ C. Non est græcè diffusa, sed effusa, cum quo consentit quoque hebr. veritas: vnde Hieron. enarrans hunc versiculum: Propriè autem inquit in saluatorem verbum effusionis adiungitur, ut significet gratiæ largitatem: in effundendo enim nihil reseruat. ¶ D. Verbum græcum hoc loco est *ivriuo*, quod non solum significat intendo, sed etiam percutio aut ferio. Fortatur enim siue pater filium, siue propheta Christum, ut semel arrepta bella non deserat, & super hostium strages victor incedens, præparet sibi regnum in his, quos de diaboli ereptos potestate suo copulauit imperio, sic Hieron. ¶ E. Versiculus hic alioqui obscurior sic distingui potest conuenienter: Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis, ut populi & sagittæ, per appositionem cohæreant inter se. Apostoli enim & prophetæ & omnes euangelistæ, id est, prædicatores verbi Dei, iuxta Christi placitum verba scripturarum explicantes, sagittæ sunt acutæ in manu Dei, quibus transfiguntur corda humana & amore Dei, & desiderio rerum cælestium vulnerantur, de quibus sagittis David psal. 126. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum: vel ut hebraicè est, filij iuuentutis. Eiusmodi sagitta & ipse Christus fuit, de quo Esaias, In pharetra sua abscondit me, & posuit me sicut sagittam electam. His sagittis sauciantur corda inimicorum regis, id est, hominum à Deo per peccata auersorum, ut ex hostibus amici fiant. Sanctes tamè & Munsterus illud: Populi sub te cadent, intelligunt quasi per parenthesis insertum, & repetunt verbum. Sanctes hoc modo: In corda inimicorum regis cadent. Munsterus ita: In corda desigentur odientium regem. ¶ F. Vox Deus, priori loco vocatiuus est, posteriori verò nominatiuus, ad quam ambiguitatem tollendam ita legit Aug. Propterea ò tu Deus, vnxit te Deus tuus etc. In latino enim putatur idem casus nominis repetitus: in græco autem euidentissima distinctio est inquit August. non de hac nostra editione græca loquens: nam ibi vtrouique est nominatiuus

De humana
Christi pulchritudine.

minatiuus, sed Aquilæ translationem significans. Nam is, ut annotat Hier. hebraicam vocè Elohim, non nominatiuo casu, sed vocatiuo casu transfuit, id est, deo, ut sit vocatiuus à Deo. Per oleum autè exultationis, vnctione spiritus S. significat, qua Christus delibutus fuit supra omnes participes & confortes suos, id est, nos, qui à Christo, Christi siue christiani appellamur. ¶ G. Quod noster interpres vertit, gutta, græcè est Staete, quam alij florè esse volūt ipsius myrrhæ. Dioscorides autè Staete vocat, pinguedinem recentis myrrhæ cum exigua aqua contusæ, sic dictum à destillando: nam *stæto*, græcè, stillo est latine, quia dumtaxat ex stillatitia myrrha fiat: vnde & latini stactem vocant: Lucretius, aut amaricini blandum, stactem; liquorem. Quidam eadem esse volūt cum Aloë, sed falluntur. Casca autè frutex est amplitudinis trium cubitorum, ut auctor est Plin. lib. 12. ca. 19. odoris gratissimi, gustu maximè feruens, quæ omnes pituitas et rheumata noxiolq; humores suo calore excoquit. Quibus omnibus mortificatio carnalium vitiorum significatur, quibus mudantur vestimenta, id est, corpora nostra, quæ tēpla sunt spiritus: & propter nitorem puritatis, domus appellatur eburnæ, quibus Deum oblectat piorum animæ. ¶ H. Huc vsq; inquit Hier. per prophetæ linguam, quam calamo velocis scribæ comparat, loquitur spiritus S. Hic persona patris inducitur, loquentis ad spontam filij sui et eam cohortantis, ut veteris gentilitatis & idololatriæ contempto errore, obliuiscatur primum populū suū, & cum Abrahamā de Caldeā egrediens, relinquat terrā natiuitatis & cognationis suæ, & domū patris sui, id est, mundū hunc, in quo diabolus pater omnium, qui illius desideria sectantur, dominatū habet: vnde & princeps huius mundi appellatur. ¶ I. Aug. aliter atque nos & legit & distinguit hunc locū, hoc videlicet modo: Et adorabunt eum filia Tyri in muneribus. Quanquam græcè non sit adorabunt, sed adorabis eum: hebr. autè adora eum, ut ad filiā regis referatur, tamen sensus ferè idè sit. Nam ecclesia ex gentibus collecta Tyri filia appellatur. Nam Tyrus in sacris literis sæpe mundum figuratè denotat: vnde diabolus princeps mundi apud Danielè & Ezechielè princeps Tyri appellatur. Diuites autem plebis appellantur sapientes huius mundi, & philosophorum disciplinis eruditi: hi ad ecclesiam venientes, eam ut matrè venerantur, & in illius gremiū recipi deprecantur, scientes extra ecclesiam nulli esse spem salutis. Hier. ad Principiā virg. annotat hebr. esse tior, quod significat idè quod fortis, aliquando Tyrus, aliquando tribulatio: vnde Symmachus vert. *υπερφορος*, id est, fortissima, Hiero. Et filia fortis etc. ut tamen ad Deū referatur fortis, & genitiuicus casus sit. ¶ K. Per fimbrias aureas, metaphoricè charitatē vsq; in fine perseueratè accipimur: aurū enim charitatis symbolū est: fimbriæ autè, vestium extremitates sunt. Alij inter quos est Hier. & Aug. per fimbrias, sensuū spiritualium & variarū rerū diuinarū sciētiam intelligunt. ¶ L. Patres vocat philosophos, & ceteros variorū dogmatū & errorū magistros, aut patriarchas Abrahamā, Isaac & Iacob, loco quorū nati sunt filij apostoli, sic Hier. Aug. verò sic, Pro patribus, id est, apostolis, qui te per euāgeliū genuerunt Christo, nati sunt tibi filij, id est, apostolorū successores episcopi, quos principes constituit per ecclesias toto orbe sparsas. ¶ M. Nō est in emendatis exemplaribus græcis & latinis plurale memores erūt, sed *μνησθησομαι*, id est, memor ero, ut ad filiam regis siue sponsam ecclesiā referatur, quomodo & D. Hier. legit & enarrat hūc versum scribens ad Principiā virginē. Intelliges inquit regina iussa obliuisci populū suū & domū patris sui, quāta decorāda sit gloria, & quibus premijs subleuāda, conuertit ad sponsam voces suas, & pollicetur se recordaturā semper nominis sponsi in omni generatione & generatione.

Gutta Staete.

Casca frutex.

Domus eburnæ.

Diuites plebis philosophi.

Emendata lectio.

In finem pro filijs Chore pro arcanis. Psalmus XLV.

Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus quæ inueniunt nos nimis. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in A cor maris. Sonuerunt & turbatae sunt aquæ eorum, conturbati sunt montes in fortitudine eius. Fluminis B impet' letificat civitatē Dei, sanctificauit tabernaculum suum altissimus. De' in medio eius non commouebitur, adiuuabit eam Deus manè diluculo. Conturbatae sunt gentes, & inclinata sunt regna, dedit vocē suā, mota est terra. Dñs virtutum nobiscum, susceptor noster De' Iacob. Venite et videte opera Domini

H

quæ

quæ posuit prodigia super terrâ, auferēs^c bella vsq; ad finē terræ. Arcū conteret, & confringet arma: & scuta comburet igni. Vacate & videte quoniā ego sum Deus, exaltabor in gētibus, et exaltabor in terra. Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Iacob.

Titulus psalmi huius 45. apud 70. interpretes habet. In finē pro filijs Core, pro arcanis. Qui autē filij sint Core, iā sæpe dictū est: Illud autē, pro arcanis, denotat psalmū tractare de vocatione gētū, & reprobatione Iudæorū, q̄ res occulta fuit & arcana: vnde & Apostolus scribēs ad Ro. cap. 11. id ipsum vocat mysteriū, id est, arcanū. Nolo inquit vos ignorare fratres mysteriū hoc, quia cæcitas ex parte contigit in Iisraël, donec plenitudo gētū intraret, & sic omnis Iisraël salu⁹ fieret. Apud heb. verò titul⁹ est, victori filiorū Core pro iuuetutib⁹, vel vt alij trāstulerūt, pro iuuetutibus: tractat enim psal. de incunabilis & initijs nascētis ecclesie, quasi de eius iuuetā, occultis & internis S. l. incrementis roborata. ¶ A. Illud, in corde maris, siue vt græcè est, in corde maris, in καρδία, determinat substantiū, mōtes: nō autē, verbū trāsferētur, quod ex he. verit. cōstat, quā ita reddidit Hier. Ideo nō timebim⁹ cum fuerit trāsata terra, & cōculsi mōtes in corde maris, id est, positi in medio maris. Per terrā itaq; , homines terrena sapiētes: p mōtes autē positos in corde maris, intelligūt magnates & p̄ncipes huius mūdi hostes euāgelij, q̄ immerfi sunt & vndiq; tūdūt salūsimis fluctib⁹ vitorū & curarū hui⁹ seculi, q̄ cōculsi sunt & suo loco moti, cum vnanimiter impugnaverūt ecclesiam nascētē. ¶ B. Per ciuitatē Dei & tabernaculū Dei, idē accipim⁹ hoc loco, videlicet ecclesiā catholicā, quæ in aduersis & persēcutionibus lætificatur charismatib⁹ Spiritus fide his aquis Christi⁹ apud Iohānē, Qui credit in me, flumina de vētre ei⁹ fluēt aquę viuæ. Hoc autē dixit de spiritu inquit Iohā. quē accepturi erāt credētes in eū. Heb. autem nō est impet⁹, sed fluminis diuisiones lætificāt etc. quod aptissimē cōuenit illis apostoli verbis: diuisiones gratiarū sunt, idē verò spirit⁹. ¶ C. Itud iuxta literā cōpletū est, cū bellis vbiq; gētū sopitis, tot⁹ orbis terrarū descript⁹ est ab Augusto Cæsare, de qua pace Itāias ca. 2. Cōstabūt inquit gladios suos in vomeres, & lāceas suas in falces: non leuabit gēs cōtra gētē gladiū, & nō exercebūt vltra ad præliū: verū iuxta mysticū sensum hæc implēda sunt, cū erit Deus oīa in omnibus, cum finē accipiet impietas, & adducta fuerit iustitia sempiterna, vt Daniel inquit. Per arcū autē, in Itāias: per arma, publicā & manifestā oppugnationē: per scutū, variā præsumptionē, qua Deo nos resisterē cōfidimus, vnde illud Iob 15. Cucurrit aduersus Deū crassa ceruice scuti sui. Quod alia trālatio sic habet: Cucurrit aduersus Deum erecto collo, et pingui ceruice armatus est.

In finem pro filijs Core. Psalmus XLVI.

OMnes^A gētes plaudite manib⁹, iubilare Deo in voce exultationis. Quoniā Dñs excelsus, terribilis, Rex magn⁹ super omnē terrā. Subiecit populos nobis, & gētes sub pedib⁹ nostris. Elegit^B nobis hereditatē suā, speciē Iacob quā dilexit. Adscēdit Deus in iubilo, et Dñs in voce tubę. Psallite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite. Quoniā Rex omnis terrę Deus, C psallite sapiēter. Regnavit De⁹ super gētes, Deus sedet super se dē sanctā suā. Principes^D populorū cōgregati sunt cū Deo Abrahā: quoniā dii fortes^E terrę vehemēter eleuati sunt.

¶ A. Psalmus hic sicut & p̄cedētes, quia filiorū Core mētionē facit in titulo, sine dubio de ecclesie filijs intelligendus est, quæ gloriatur in cruce & morte Domini sui: tractat itaq; triūphū Christi ad cælos adscēdētis deuictis hostibus suis, & subiectis sibi omnib⁹ gētib⁹, populis, et linguis. Inuitat itaq; Dauid ex apostolorū persona nouellum populū Christi ex gētibus collectū, vt manibus plaudat, & voce exultationis Deo iubilet. Nō enim grata est Deo vox laudis, si manus cessent à pijs operibus. Nec enim speciosa laus est in ore peccatoris. ¶ B. Apud 70. græcè est, elegit nobis hereditatem sibi, non ἐαυτῷ, id est, suam: apud diuum Hieron. est in quadruplici psalterio, Elegit nos in hereditatē sibi: in vulgatis verò exēplaribus, elegit nobis hereditatem suam: heb. veritas habet, elegit nobis hereditatem nostram. Cum enim ex apostolorum persona, qui fundauerunt ecclesiam, hæc dicantur, verior lectio est, elegit nobis hereditatem nostram, siue suam, id est, gentes, quæ est Christi hæreditas, quam

Mare. & mōtes in corde maris.

Restituta lectio.

Græcè est ἐβασίλευσεν, id est, regnavit, sic & heb. verit. habet, vt p̄teritū pro futuro viurpet, quod moris est apud prophetas, qui spiritu prophētico futura videbant, quasi iā præterita.

Emendata lectio.

à patre accepit, & est apostolorū, quia eam Christo pepererunt & acquieserunt, quam speciem, vel, vt græcè est, pulchritudinem, καλοσύνη. Iacob quoq; appellat, sicut Paulus Iisraël Dei appellat, ad distinctionem carnalis Iisraëlis & perfidi seminis Iacob.

¶ C. Addit sapienter vel vt græcè est σοφίᾳ, id est, intelligenter, vt Aug. legit. Ne quis putet Deum boatu vocum, aut strepitu tubarum aut cornuum delectari, nisi adsit mens pia, & mores actionesq; nostræ non dissonent à regula euangelica.

¶ D. Græca exēplaria legunt θεῶν, id est, Dei, vt genitiuus sit: non dij, nominatiuus pluralis, vt sensus sit. Apostoli principes ecclesie congregati sunt cum Deo Abraham, Isaac & Iacob in cælestibus, & iidem fortes athletæ Dei vehementer eleuati sunt super terram siue in terra. Nam post fortes græcè ponitur distinctio, & genitiuus θεῶν, regitur à verbo ἐπίστυμαρ, qui genitiuus in ablatiuum aut accusatiuum mediante præpositione vertendus erat.

Psalmus cantici filijs Core, secunda Sabbati. Psal. XLVII.

Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri^A in mōte sancto eius. Fundatur^B exultatione vniuersæ terræ mons Siō, latera^C Aquilonis, ciuitas Regis magni. De⁹ in domibus eius cognoscetur, cum suscipiet eam. Quoniā^D ecce reges cōgregati sunt, conuenerūt in vnū. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, cōmoti sunt, tremor apprehēdit eos. Ibi dolores vt parturientis, in spiritu vehemēti cōteres naues^E tharsis. Sicut audiuius sic vidimus in ciuitate Domini virtutum, in ciuitate Dei nostri, Deus fundauit eam in æternum. Suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui. Secundū nomen tuum Deus sic & laus tua in fines terræ, iustitia tua plena est dextera tua. Lætetur mons Sion, & exultent filie Iudæ, propter iudicia tua Domine. Circundate Sion, & complectimini eam, narrete in turribus eius. Ponite corda vestra in virtute eius, & distribuite^F domos eius, vt enarretis in progenie altera. Quoniā hic est Deus Deus noster in æternum & in seculum seculi, ipse reget nos in secula.

Tres hi psalmi 45. 46. & 47. qui nunc in manibus est, Ecclesie sacramētū continēt: sicut autem quadragesimus quintus tractat incunabula, & prima illa exordia nascentis ecclesie, ita præsens hic psalmus incrementa ecclesie cōtinet, quomodo sub regibus tyrānis & persēcutoribus creuerit & aucta sit, & quomodo illi ipsi qui prius impugnant & persēquebantur, videntes propositi firmitatem in sanctis, & animorū cōstantiam, fidem quā oppugnabant, amplexi sint. Titulus autē psalmi sic habet: Psalmus cantici filijs Chore, secunda Sabbati. Per primā enim Sabbati, diē resurrectionis dominicæ accipim⁹: vnde psal. 23. qui resurrectionis dominicę mysteriū tractat, inscribitur. Psalmus Dauid prima Sabbati, de quo plura ibi dixim⁹. Per secundā itaq; Sabbati, tēp⁹ intelligim⁹ illud, quo fide Christi per orbē sparsa ab apostolis, mira incrementa & maximū robur cœpit ecclesia Christi, etiā reges & tyrānos subijciēs iugo legis euāgelicæ. In quarū rerū typū et Moses l. c. Genes. scribit, prima die lucē diuisam à tenebris, id est, per resurrectionem immortalitē Christi à mortalitate separatā. Secunda autē die firmamentum factum, id est, firmatum & roboratam ecclesiam: vnde & firmamenti nomine eam appellat Apostolus 1. ad Timoth. 3. Quæ est inquit ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis. ¶ A. Montem vocat, ecclesiam: vnde & Christus apud Matthæum eandem comparat ciuitati supra montem positæ. Non potest inquit abscondi ciuitas super montem posita. De hoc monte Esaias cap. 2. Erit inquit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in virtute montium, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: Venire adscendamus ad montem Domini & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias suas.

¶ B. Aug. legit. Dilatans exultationes vniuersæ terræ: græcè autē apud 70. nō est verbū nec participium, sed nomē adiectiuū ὑψηλῶ, id est, ad verbum benè radicata, hoc est, firma, solida, & perpetua exultatione, vt referatur ad laudabilis, sitque sensus:

Restituta ex græco lectio.

Heb. veritas. Circundate Siō, & circuite eam, numerate turres eius, ponite cor vestrum in montibus eius, separate palatia eius.

Prima Sabbati & secunda Sabbati, allegoricè quæ sit.

Ecclesia mons appellata.

Latera aquilonis.

Tharhis hebraea vox quid significet.

Parabola.

magnus Dominus & laudandus solida & continua exultatione vniuersae terrae.
 ¶ C. Ciuitas Dei, id est, ecclesia ex Iudæis partim congregata est, partim ex gentibus: vnde illos per montē Sion, hos per latera Aquilonis significat. Nā Lucifer in Aquilone sedē ponere voluit: vnde tota aquilonaris plaga in sacris literis diabolo attribuitur, qui gētes antequam ad fidem vocarentur, possedit: vnde illud Hieremiae, Ab Aquilone pādetur omne malū super habitātes terrā. Et iterū: Eū qui ab Aquilone est, faciā lōgē, & expellā in terrā suam. ¶ D. De his regibus & psal. 2. dictū est. Adstiterūt reges terrae, & principes cōuenerunt in vnū etc. Quāquam de dæmonibus hęc quoq; intelligi possent, qui perpetuō obsistūt pijs conatibus & profectibus sanctorum, quos Apostolus ad Ephes. appellat principatus, potestates, & imperatores tenebrarū huius seculi, quorū typus fuerunt reges alienigenae, & gētes quas suis sedibus expulit populus Israël, de quibus mysticū illud canticū filiorū Israël Exod. 15. Adscēderunt populi, & irati sunt: dolores obtinuerūt habitatores Philistijm. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Canaam. ¶ E. Per naues tharhis, id est, maris, superbia gentiū significatur, quę cōfidūt in incerto diuitiarū, fortunae flatibus se cōmittentes, quorū superbia confracta est arcano afflatu spiritus S. Porro Tharhis hebraica vox est equiuoca, vt doctē annotat Hier. ad Marcellā scribēs. Nam significat & regionē Indię, & ita proprium nomē est: aliquando est appellatiuū significans ipsum mare, sic dictum à ceruleo colore: vnde de Iona dicitur, quōd voluit ire in tharhis, id est, mare traicere. ¶ F. Geminus sensus hic esse potest. O doctores & ecclesiae magistri, distribuite gradus ordinationū legitimē & sanctē, non præmijs corrupti, non personarū acceptione per adulationē decepti. Alter sensus hic est, distribuite, id est, prudētī dispēsatione vnicuiq; salutaria præcipite. Ecclesia enim ex duabus domibus in vnā cōglutinata est, videlicet ex circūcisione, id est, Iudæis: & præputio, hoc est, gentilibus. Hic Apostolus scribit se omnibus omnia factum, vt omnes lucrificeret. Alia enim ratione ad fidem Christi ducendi erant Iudaei, alia autē via Gentiles.

In finem filijs Chore. Psalmus XLVIII.

Avđite hęc omnes gētes, auribus percipite omnes qui habitatis orbē. Quicq; terrigenae & filii hominū, simul in vnū diues & pauper. Os meū loquetur sapiētiam, & meditatio cordis mei prudentiam. Inclinabo in A parabolā aurē meā, aperiā in psalterio propositionē meā. Cur timebo in die mala? iniquitas B calcanei mei circundabit me. Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine diuitiarū suarum gloriantur. Frater C non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem suam. Et precium redemptionis animae suae, & laborabit in æternum, & viuet adhuc in finē. Nō D videbit interitū, cū viderit sapiētes morientes: simul insipiens & stultus peribunt. Et relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra eorum domus illorū in æternū. Tabernacula eorum in progenie et progenie E, vocauerunt nomina sua in terris suis.

Psalmum hūc Spiritus S. per prophetā Dauid cantat ex persona apostolorū, euangelistarum, siue prædicatorū verbi Dei, omniumq; martyrorū & sanctorum, qui hęc ipsa vita & moribus, & sanguine demum proprio asseruerunt & testati sunt. Hos enim per filios Chore, id est, caluariae intelligimus. Erudimur itaq; hoc psalmo, ne falsā beatitudine sita in opibus, diuitijs, et dignitatibus huius mūdi seducamur, & obliuiscamur celestium bonorum, vt amatores huius seculi faciunt, sed vindicemus nobis & recuperemus honorē illum diuinū, in quo Deus hominem posuit ab initio. Quia itaq; de maximis rebus & quae vulgō egrē credūtur & persuadētur dicturus est, inuitat omnes homines cuiuscūq; sexus ætatis & cōditionis, vt auribus cordis hęc percipiāt: Nā corporis auribus audire nihil prodest. ¶ A. Parabola, græca vox est, quam Cicero, collationem interpretatur: est enim rerum dissimilium comparatio. Estq; Cicerone teste explicata quaedam metaphora, quae solet res eas quae comparantur, longius repetere. Eiusmodi sunt parabolae illae euangelicae. Aliquando parabola vsurpatur, vt nil sit, quā-

quā parœmia, hoc est, prouerbiū: vnde quae nos proueria Salomonis dicimus, ille parabolas vocat. Est enim parœmia siue prouerbiū vt græci definiunt, Sermo ad vitæ rationem conducibilis, moderata quadam obscuritate multam in se continens utilitatem. Porro quod interpres vertit propositionem, græcè est πρὸς βλῆμα, quod non quālibet propositionem significat, sed eam quae annexā habet quæstionem, qualia sunt ænigmata, id est, obscuriores sententiæ. Est itaq; sensus: Inclinabo aurē meam ad parabolam, vt eruditē illam enarrem, & declarabo in psalterio, id est, psalmo siue cantico, quod ad psalteriū cano problema meum. ¶ B. Calcaneum quod & calx dicitur, (vnde illud Virg. Calcēq; terit iā calce Dioces) extrēma et ima pars pedis est: vnde & pro sine vsurpatur, quoties dicim⁹ ad calcē, pro vsq; ad finē. Sic hoc loco, iniquitatē calcanei appellat peccata quae nos premūt in fine vitæ: tūc enim diabolus maximē insidiatur hominis salutī: vnde Genes. 3. dictū est de Eua, quae typū carnis gerebat ad serpentem. Inimicitias ponā inter te & mulierem, inter sēmen tuum & sēmen illius: ipsa cōteret caput tuū, & tu insidiaberis calcaneo illius: vel vt 70. verterunt. & Aug. legit, Ipsa obseruabit caput tuū, & tu obseruabis calcaneū illius. Hęc igitur iusta causa est, cur sanctus quisq; timeat diē malā, id est, iudicij, quia in fine vitæ maximē nobis insidiatur diabolus, vt per peccata nos elidat, & animū desperatione deiiciat & frangat.

Problema quod sit.

¶ C. Per fratrem, Hier. Aug. & item Arnob. Christū intelligūt, qui frater noster factus est cōmunionē carnis & sanguinis, quae assumpsit homo factus: vnde post resurrectionem dixit, vade dic fratribus meis. Si itaq; is nō redimet aut ab æterna dānatione eripiet impios, qui in hac vita suis viribus & opibus confisi sunt cōtempto Deo, multo minus homo quispiā redimere eos poterit. ¶ D. Nō videbit interitum, id est, non intelliget quid sit interitus & quae vera sit mors animae, quae secūda mors appellatur, cuius vmbra quaedā est mors hęc corporis. Cū enim viderit sapiētes moriētes dicit: Si hic sapiētia & pietate præditus, nō potuit vitare mortē, quid prodest sapiētia? quis fructus est piē Deū coluisse? Dū ergo viuo, voluptatibus me explebo & molliter viuam, ex quorū persona & illud dictū est Ecclesiast. 1. cap. Si vnus & stulti, & meus occasus est, quid mihi prodest quōd maiore sapiētiae dedi operā? Moritur doctus similiter vt indoctus, & idcirco te dicit me vitæ meae. ¶ E. Græcè nō est vocauerunt, sed inuocauerūt ἠναλίεσσοντο, nec est in terris suis, sed in terris. Estq; sensus, mortuo diuite, inuocatur nomē illi⁹ a suis desiderantibus eū. Quātū putas inquit Aug. Inuocatu est nomē illius diuitis postea, quando inebriabant se homines in memoria ipsius, nec descēdebat vna gutta super linguā ipsius ardentē. Hebraicè autem est, vocauerūt nominibus suis terras suas, id est, vrbes à se cōditas, & regionis suis nominibus appellarunt, ad propagandam memoriam nominis sui.

Restituta lectio.

Et F homo cū in honore esset nō intellexit, cōparat⁹ est iumentis insipientibus et similis factus est illis. Hęc G via illorum scandalum ipsis, & postea in ore suo complacēbunt. Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet H eos. Et dominabuntur eorum iusti in matutino, & auxiliū eorum veterascet in inferno, à gloria I eorū. Veruntamē Deus redimet animā meam de manu inferi cū acceperit me, ne timueris cū diues factus fuerit homo, & cū multiplicata fuerit gloria domus eius. Quoniā cū interierit, nō sumet omnia, neq; descēdet cū eo gloria eius. Quia anima eius in vita ipsius benedicetur, confitebitur tibi K cū benefeceris ei. Introibit in progenies patrū suorū, et vsq; in æternū non videbit lumen. Homo cū in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

¶ F. Honorē vocat aut opes & diuitias quibus à Deo honestatur in hac vita: aut honorē vocat dignitatē, quā Deus soli homini cōtulit, tradens ei imperium in omnia creata, de quo dictū est est psal. 8. & ad imaginē sui illū cōdens, sic Aug. Quid est inquit in honore positus? factus ad imaginem & similitudinem Dei, homo praelatus iumentis? ¶ G. Per viam intelligimus hoc loco, vitā impiorū voluptariam & delitijs plenam, quae est illis occasio ruinæ & perditionis perpetuae. ¶ H. Non est græcè depascet,

Restituta ex
græco vera le-
ctio.

Deest est verbū
in nostris codi-
cibus.

pascet, id est, consumet, sed *πομακνι*, id est, pascet, quod clarius reddidit Aug. Mors pas-
tor est ijs: significat enim impios, velut oves mastrationi destinatas, apud inferos ser-
uandos: & quia authorē vitæ spreuerunt, qui suis ouibus æternam dat vitā, illos habi-
turos pro pastore mortē, id est, diaboluū authorem mortis. Sic enim pascetur morte, vt
perpetuò moriatur, & nunquā morte cōsumantur. ¶ I. Desideratur hoc loco ver-
bū quod apud 70. in græcis exēplaribus legitur, *ἔξω θυσίᾳ*, id est, expulsi sunt. Est itaq;
sensus: Impij expulsi sunt à gloria eorū: aut sua potius, id est, opibus, diuitijs, & digni-
tibus suis orbatī sunt. Quod autē præcedit, auxiliū eorū veterascet in inferno, variè
redditur ab interpretibus hebraicis. Hier. enim vertit, figura eorū cōteretur in inferno.
Felix Præfētis, fortitudinē eorū cōsumet fouea. Mūsterus, forma eorū erit in defectionē
in sepulchro: quæ diuersitas accidit ex duabus vocibus ambiguis, quorum prior apud
hebræos significat auxiliū, robur, formā vel figurā: posterior, infernū, lacum, foueā, aut
sepulchrū. ¶ K. Confitebitur tibi cū benefeceris ei, apostrophe videtur esse ad
Deū, quasi dicat, cū benè facis impio, opes & diuitias illi largiēs, laudabit te, alioqui
maledicturus tibi: verū Hiero. ad hebr. verit. sic reddidit: Laudabit te cū benefece-
ris tibi, vt sensus sit, impios laudare eos, qui ad sui similitudinem sibi benefaciunt, id
est, genio indulgent & voluptatibus se explent.

Psalms Asaph. Psalmus XLIX.

DEUS^A deorū Dominus locutus est, & vocauit terrā. A solis ortu
vsq; ad occasum,^B ex Siō species decoris eius. Deus manifestē ve-
niet: Deus noster, & nō^C filebit. Ignis in cōspectu eius exardescet, & in
circuitu eius^D tēpestas valida. Aduocauit cælū de sursum, & terrā dis-
cernere populū suū. Cōgregate illi sanctos eius, qui^E ordināt testamē-
tum eius super sacrificia. Et annunciabūt cæli iustitiam eius, quoniam
Deus iudex est. Audi populus meus & loquar tibi Israēl, & testificabor
tibi Deus Deus tuus ego sum. Non in sacrificiis tuis arguam te, holo-
causta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de do-
mo^F tua vitulos, neq; de gregibus tuis hircos. Quoniā meæ sunt om-
nes ferē syluarū, iumenta in mōtibus & boues. Cognoui omnia vola-
tilia cæli, & pulchritudo agri mecū est. Si esuriero^G non dicā tibi, meus
est enim orbis terræ & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes
taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium
laudis, & redde altissimo vota tua. Et inuoca me in die tribulationis
tuæ & eruam te, & honorificabis me.

Marci 13.
Mittet angelos
suos, et congre-
gabit electos
suos à quatuor
vētis, à summo
terræ, vsque ad
summum cæli.

Deus deorum
quare dicitur.

Hoc psalmo Dauid de iudicio Dei futuro differit, quo separabit & discernet
bonos à malis, iustos ab impijs, terrenos à cælestibus: de quo & apud Matthæum
cap. 3. Iohannes Baptista. Cuius inquit ventilabrum in manu sua, & per mundabit
aream suā, & cōgregabit triticū in horreum suum, paleas autem comburet igni inex-
tinguibili. Omnia autē hæc de tremēdo Dei iudicio vaticinatur Dauid, vt terrorē incu-
tiat carnalibus & crassis Iudæis, quibus persuasum erat Deū placari sanguine pecudū
& nidore immolarū carnū, cū interim omnibus se cōtaminarēt sceleribus, docēs
spiritualibus victimis, id est, vitæ puritate & morū innocētia, quam professi sumus, &
Deo vouimus, illū dumtaxat placari & honorari, & hāc esse vnicam viam ad salutem.
¶ A. Deū vocat deorum, non quod plures sint dij. Nobis enim inquit apostolus
tantū vnus est Deus, sed quod dij appellentur homines ex Dei gratia deificati (vt
Augustini verbis vtar) non quod de eius substantia nati sint. Qui autem iustificat, ipse
deificat, quia iustificando filios Dei facit: dedit enim illis potestatem filios Dei fieri,
si autem filij Dei facti sumus, & dij facti sumus: vnde psalmo 81. Deus stetit in syna-
goga deorum, & iterum: Ego dixi dij estis & filij excelsi omnes. ¶ B. Ex Hie-
rosolymis enim decus euangelij prodijt, & in omnes fines terræ propagatum est:
vnde Esaias, De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalē: gratiam enim euan-
gelicam

gelicam bene decorem appellauit, quod orbi tenebris squalore & perpetuo luctu op-
presso, maximū intulit gaudiū: vnde alibi Esaias. Quā speciosi pedes euāgelizatiū pacē,
euāgelizatiū bona. ¶ C. Silere dicitur Deus, quādo peccantes patiēter tolerat, et sce-
lera illorum dissimulat, longanimitate illos inuitans ad penitentiam: at cū nullum
peccandi finem facimus, & poenas meritas infligit, loqui dicitur: vnde Esaiæ cap. 42. Silere quando
Tacui inquit semper filii, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo & absorbebo
simul, desertos faciam montes. ¶ D. Tempestatem quæ vi ventorū cōstat hoc loco
appellat, vim cælestium spirituum, qui in momento temporis ex Dei mandato excita-
bunt è terra omnes mortuos, separantes malos à bonis, non secūs atque paleæ vento
excutiuntur, & in area per ventilabrū separantur à tritico: vnde Matthæi 3. Discretoria
hæc potestas, ventilabrum dicitur: Cuius inquit ventilabrum etc. vt supra.

¶ E. Est hoc loco græca vox *διαθήκη*, quæ non solum testamentum, sed & pactum
significat aut foedus, quomodo potius vertendum erat: vnde ad heb. veritatem ita red-
didit Hieron. Congregate mihi sanctos meos qui ferunt pactum meum in sacrificio.
August. loco verbi ordinauerunt, legit disposuerunt, æquè duriter & incommode ver-
tit interpres has voces psal. 82. Aduersum te testamentum disposuerunt, pro eo quod
vertisset, aduersus te foedus siue pactum fecerunt. Sensus itaque est, congregate sanctos
qui pactum mecum fecerunt in sacrificijs, & illud inuiolatum seruarunt, illa sacrifican-
tes quibus me placandum dixi. ¶ F. Legalia sacrificia quæ carne & sanguine pe-
cudum constabant, quia ad tempus instituta erant, vt vmbra quædam essent verita-
tis postea aduenturæ, reijcit Deus hoc tempore, quo choruscante veritate euangelica
vetera transierunt, & noua facta sunt omnia, quæ & olim repudiavit Deus offensus
scelerata & improba vita offerentium: vnde Esaiæ 1. Quo inquit mihi multitudinem
victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum holocausto arietum, & adipe pin-
guum, sanguinem vitulorum, & agnorum, et hircorum nolui. Ne offeratis vltra sacrifi-
cium frustra. ¶ G. Dicta sunt hæc inquit Aug. ad conuincendum paruulum sensū,
non quia professus est Deus esurire suam. Immortalis enim & incorruptibilis natura
diuina, nec sitit, nec esurit. Est itaque hic sensus quasi dicat, vt secundum carnalem &
crassum sensum tuum tibi respondeam o homo, quia tu cū non edis, famem pateris,
fortè putas & Deum esurire, & necesse esse vt manducet. Et si esurierit, non tibi dicit,
omnia ante illum sunt, vnde vult & tollit quod illi necessarium est.

Peccatori autem^H dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assu-
mis testamentum meū per os tuum? Tu verò odisti disciplinā, & pro-
iecisti sermones meos retrorsum. Si videbas^I furem currebas cum eo,
& cum adulteris portionem tuam ponebas. Os^K tuum abūdauit ma-
litiā, & lingua tua cōcinnabat dolos. Sedens aduersus fratrem tuum lo-
quebaris, & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum, hæc fecisti
& tacui. Existimasti iniquè^L quod ero tui similis, arguam te & statuam
contra faciem tuā. Intelligite hæc qui obliuiscimini Deum, nequando
rapiat & non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, & illic
iter quo ostendam illi salutare Dei.

¶ H. Tota hæc extrema pars psalmi ad doctores & episcopos ecclesiæ dirigitur,
qui ea quæ docent et seruanda prædicant, scelerata sua vita & improbis moribus sub-
uertunt & destrunt, vnde ferè omnia populi vitia nascuntur. Non quod malū sit enar-
rare scripturas & verbum Dei prædicare: sed idèd per spiritū sanctum dixit hæc Da-
uid, ne blandiatur quis sibi, & falsò persuadeat dicens: Non perdet me Deus, qui verba
eius annuncio, & sermones illius enarro: vnde habet, Quare tu enarras iustitias? quasi
dicat, Cur facis quod tibi non prodest? Admonet itaq; improbum doctorem, vt audiat
obediātq; diuinis sermonibus quos enarrat, non vt prædicationē omittat. ¶ I. Non
enim satis est non patrasse furtum aut commississe adulterium, si his consentiamus, & fure,
quoties fiunt ea non redarguimus, sed assentando vel laudando aliorum peccata fo-
uemus. Hoc enim est interprete Aug. currere cum fure, & cum adulteris portionem
ponere, hæc facientibus consentire, & eadem laudare.

¶ K. Is dicitur abundare
malitiā.

Aug. in cōmēt.
in hunc psal. le-
git. Suspiciatus
es iniquitatem.

¶ L. Currere cum
fure.

80
malitia. Qui non modò patrat mala, sed etiam eadem defendit & laudat, & conuictus pœnitere cōtēnit: quæ res quoties in episcopo aut doctore ecclesiastico est, pernicies & pestis quædam est populi, qui fraudulētis suis sermonibus subditorum animas perdit: vnde addit, & lingua tua concinnabat dolos. ¶ L. Iniquè hoc loco aduerbiū est, non vocatiuus, quod ex græco liquet: nam 70. legunt *ἀνομιαν*, id est, existimasti iniquitatem, hoc est, suspicatus es o peccator in me iniquitatē esse, vt essem tui similis laudādo peccata, sed falleris: nam arguam te cūm produceris ad tribunal meum: & statuam scilicet omnia peccata tua ante oculos tuos: sic enim legunt 70. græcè. Et statuam siue exhibebo ante faciem tuam peccata tua.

In finem psalmus David cūm venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bethsabea. Psalmus L.

Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius ^A laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum ^B cōtra me est semper. Tibi soli ^C peccaui & malū coram te feci: vt ^D iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cūm iudicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim veritatem dilexisti, incerta ^E & occulta sapientiæ tuæ manifesta mihi. Adsparges me Domine hyssopo ^F & mūdabor, lauabis me & super niuem dealbabor. Auditui ^G meo dabis gaudium & lætitiā, & exultabunt ossa humiliata. Auerte faciē tuā à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectū ^H innoua in visceribus meis. Ne proicias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiā salutaris tui, & spiritu principali confirma me.

Aug. In vtero aluit me mater mea.

Contra pro coram positū est.

Quomodo soli Deo peccam?

Totus hic psalmus quinquagesimus precationē hominis pœnitentis continet, et diuinam misericordiam implorantis post commissum peccatum, & sancti spiritus perditam gratiam sibi restitui cupientis: vnde inter eos quos pœnitentiales vocant, psalmus hic quartus ordine est. Cecinit autem hunc David ex sua ipsius persona vt ex titulo constat, postquam cōcubuit cum Bethsabeæ vxore Vriæ quem in prima acie collocatum occidendum curauit, homicidium iungens adulterio. Missus itaq; ad David Nathana propheta, dira illi comminatus est verbis Domini: vnde compunctus & contritus David, ex animo pœnituit, & misericordiam consecutus est, vt habet vndecimum caput 2. Reg. ¶ A. Quod noster interpres vertit amplius. D. Hier. ad heb. veritatem reddidit, Multūm laua me ab iniquitate mea: est enim græcè *ἐπιπλύνω*, id est, crebrius aut diutius laua me: vnde August. legit. Magis magisq; laua me ab iniquitate mea. Quod idem enarrat his verbis. Quid est inquit magis magisq; laua? Multūm inquinatum magis magisq; laua, & ablue peccata scientis, quia abluisti peccata ignorantis. ¶ B. Contra hoc loco, pro coram sumitur: est enim græcè *ἐνώπιον*, quod ad verbum sonat, ante oculos siue in conspectu: vnde rectius Aug. legit. Delictum coram me est semper, hoc est, non posui post dorsum meum quod feci: non intueor alios, oblitus mei: non affecto eijcere festucam ex oculo fratris mei, cūm sit trabs in oculo meo. ¶ C. Soli Deo peccasse se dicit, & malum coram eo fecisse, quia solus Deus sine peccato est. Ille enim iustus vindex est, in quo nihil hæret culpæ. Ille solus iure reprehendit & castigat, in quo nihil est reprehensione aut pœna dignum. Alioqui in vxorem proximi peccauerat, quam violauerat: & in maritū eius, quem occidendum procurauerat. ¶ D. Promiserat Deus ex animo pœnitētibus veniam: pollicitus quoq; erat magna & eximia quædam ipsi David de stabiliendo in perpetuum regno eius. Dicebant

Dicebant itaq; plurimi Deum non seruaturum ea quæ promiserat, nec impleturum esse quæ pollicitus erat ipsi David propter peccata in quæ prolapsus erat. Si igitur Deus nihilominus sua promissa seruet & vniuersa impleat, profectò iustificatur in sermonibus suis, id est, iustus & verax declaratur in promissis: & vincit, id est, cōfutat, & redarguit incredulitatem & impietatem eorū, qui Deum tanquam mendacem & inconstantem iudicabant. ¶ E. Quod interpres noster vertit hoc loco, incerta, rectius & clari-
Emendata lectio.
us vertisset, arcana: *ἀρκα* enim græcè vocantur, quæ non sunt manifesta nec omnibus obuia & exposita, qualia sunt diuina & cælestia mysteria & prophetarum oracula, quorum conscius erat David: in quibus nihil est incertum, hoc est, ambiguum & dubiæ fidei, sed omnia certissima & indubitata. Quare ad heb. veritatem clariùs vertit Hieron. Absconditum & arcanum sapientiæ tuæ manifesta mihi.

Redde mihi lætitiā salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Docebo iniquos ^I vias tuas, & impii ad te conuertentur. Libera me de sanguinibus ^K Deus Deus salutis meæ, & exultabit lingua mea iustitiā tuam. Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem vtique: hoc autis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus ^L, cor contritum & humiliatum Deus non despicias. Benignè fac Domine in bona voluntate sua Sion, vt ædificentur muri Hierusalem. Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta, tunc imponent super altare tuum ^M vitulos.

¶ E. Hyssopus. f. genere, & hyssopum neutro genere, herba est non negligendi in medicina vsus: tollit enim inter alia pulmonis inflationem, opitulatur quoq; orthopiceæ, id est, ijs qui respirandi difficultate laborant, nec nisi recta ceruice spirare valent. Per inflationem autem pulmonis, animi tumorem et superbiam mysticè intelligimus, à qua se purgari petit David. Superbia enim ferè fons est omnium vitiorū: vnde bene dictū est Eccle. 10. Initiū omnis peccati, superbia. Hyssop^{us} itaq; humilitatē denotat, quæ animi fastum & tumorem reprimat. ¶ G. Non est græcè, auditui meo dabis, sed auditum facies mihi gaudium etc. *ἀκούω* enim propriè est, audire facio. ¶ H. Per spiritum rectum, sanctum & principalem: alij, eundem spiritum sanctum accipiunt qui rectus dicitur, quòd vera & recta doceat & inspiret, aut quòd recto itinere ad Deum nos deducat, quia est & malus, de quo Hieremias, Misit inquit illis Dominus spiritum veritatis. Sanctus autem dicitur, quòd fons et autor sit omnis sanctificationis. Principalis autem siue princeps aut præcipuus, quòd inter omnes spiritus principem locum teneat vt pote creator spirituum. Alij hoc loco, vt annotat August. trinitatem intelligi voluerunt: excepta enim dispensatione carnis, Deus spiritus est: & principalem spiritum appellari, patrem: rectum spiritum, filium: sanctum autem, ipsum sanctum spiritum, quam interpretationem D. Bernardus in sermone de pentecoste secutus est.

Hyssopus quid mysticè notet.

Spiritus rectus, sanctus & principalis.

¶ I. Vias appellat, aut præcepta in quibus ambulare nos vult Deus, vel certè opera et actiones diuinas: rationes enim et modos agēdi, latinè vias appellamus. De his psal. 24. Omnes viæ Domine misericordia & veritas, vt sensus sit, docebo iniquos quanta tua sit misericordia in remittēdis peccatis, & quāta veritas in præstādis promissis, quæ sanè inuitabunt eos vt se conuertant ad te. ¶ K. Sanguinis appellatione in sacris literis, peccata significantur: vt enim corpus hoc nostrum sanguine irrigatur per venas & augetur (ex sanguine enim caro gignitur) ita & homo carnalis peccatis quodammodo alitur & vegetatur: vnde lex toties vetuit, vt à sanguinis esu absterent: & in huius typum quoties adolerent hostiam, sanguis ad crepidinem altaris effundebatur: vnde Ozeæ 4. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. ¶ L. Apud Græcos est eadem vox *συντριβήμενος*, quam interpres aliquando vertit contribulatus, aliquando contritus. Est autem cor contritum siue animus contritus, nimio mœrore et pœnitudine sceleris sui fractus & deiectus, cui opponitur cor exaltatum, erectum, & sub-

Vias Domini quæ appellantur.

Sanguinis appellatione quid notetur.

Vituli qui ap-
pellentur.

Cap. 14.

& sublime. ¶ M. Vitulus, quia perpetuò ferè sacrificijs destinabatur, apud veteres factum est, vt pro sacrificio aut hostia qualibet sumatur: vnde per vitulos qui hodie altari imponuntur, & in cælesti illa Hierusalem perpetuò imponentur, hostiam siue sacrificium laudis & gratiarum actionis intelligit, de quo Dominus per Ozeã dixit: Conuertere Israël ad Dominum Deum tuum. Tollite vobiscum verba, & conuertimini ad Dominum, & dicite ei. Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & redemus vitulos labiorum nostrorum, id est, verborum & laudum sacrificia. Porrò muri Hierusalem ædificantur, quoties electi adscribuntur cælesti illi ciuitati Hierusalem, de qua Paulus scribens Galatis, Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra: vnde idem ad Ephes. Iam inquit non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum superædificati super fundamentum apostolorum, & prophetarum: Et Petrus in sua epistola: Ad quem inquit accedentes lapidem viuum, et ipsi tanquam viui lapides superædificamini: vt itaq; hæc bona Deus Sion, id est, ecclesiæ suæ præstet & acceleret, optat propheta.

Commen-

COMMENTARIORVM IN
PSALMOS DAVIDICOS

LIBER SECVNDVS.

In finem, intellectus David, cum venit Doëg Idumæus & nunciauit Saul, & dixit: Venit David in domum Abimelech. Psalmus LI.

Vid gloriaris in malitia^A, qui potens es in iniquitate? Tota die iniustitiã cogitauit lingua tua, sicut^B nouacula acuta fecisti dolũ. Dilexisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis quàm loqui æquitatem. Dilexisti omnia verba præcipationis^C, lingua dolosa. Propterea Deus destruet te in finem, euellet te & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuientium. Videbunt iusti & timebunt^D, & super ipsum ridebunt: & dicent, Ecce homo^E qui nõ posuit Deũ adiutorem suum. Sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate^F sua. Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum, & in seculum seculi. Confitebor tibi in seculum^G quia fecisti, & expectabo nomẽ tuũ, quoniã bonũ est in cõspectu sanctorũ eiũ.

Titulus huius psal. 51. historiam respicit, quæ scribitur cap. 22. primi libri Regum. Postq̃ enim peccauit Saul prætergressus mãdata Domini, recessit ab illo spiritus Dei, & directus est in David, quẽ iubete Domino vnxit in regẽ Samuel, exagitauitq; Saulẽ malus spiritus, qui incitauit illũ ad persequẽdũ David, eripuitq; eũ Dominus ex manibus Saul, qui perpetuò insidiabatur David. Questus est itaq; rex Saul apud suos, neminẽ esse qui doleret vicẽ suã, sed omnes cõiurasse cum David aduersum se, nec quenq; esse qui proderet David. Respondit itaq; Doëg Idumæus poterissimũ pastorũ Saul, se vidisse David in Nobẽ apud Achimelech sacerdotẽ, & illum consuluisse Dominũ pro David, & eidẽ dedisse panes pr opositionis & gladiũ Goliath, ob quã rẽ iratus Saul, accersitũ sacerdotem Achimelech. cum omni domo patris sui iussit occidi: recusantibus autem satellitibus, irruit Doëg in sacerdotes Domini, et occidit illo die 83. viros vestitos Ephod lineo, id est, indutos vestibus sacerdotalibus. Verũ quia titulus habet, Intellectus David, mysticum sensum relicta litera iubemur quærere. Saul, principem mundi significat. In persona autem ipsius Doëg, omnes satellites eius & membra diaboli accipimus, tyrãnos, Iudeos, hereticos, et in summa omnes quotquot Christiũ persequuntur, et in illius membra sequunt. Quod autẽ nos legimus Abimelech, ad heb. ve. legit Hier. Achimelech: id enim nomẽ fuit summi sacerdotis. Error autem hic natus videtur ex affinitate literarũ Beth, & Caph, quæ characteribus parum differunt. ¶ A. Septuaginta græcẽ legunt per tertiã personã, nõ per secũdã, hoc modo: Quid gloriatur in malitia potes: ibiq; diabolus siue distinctiõnem ponunt, quã lectionem Aug. sequitur qui ita legit hunc psalmum: Quid gloriatur in malitia qui potens est: in iniquitate tota die iniustitiã cogitauit lingua tua. Verũ quoniã græcẽ non est in iniquitate, sed accusatiuus iniquitatem, rectius distinctio ponitur post accusatiuum hunc, vt emendatiora exemplaria legunt, & regatur à συνάρσις, p subauditionẽ præpositionis κατὰ quẽ rectẽ noster interpres reddidit per ablatiuũ, sicut in quarto versu quoq; fecit, vbi legimur lingua dolosa, cum græcẽ sit accusatiuus, γλωσσαρ δολία, quãquã ibi quoq; regi posset à verbo quod præcedit, dilexisti, quo sensu Aug. accipit, q per accusatiuũ legit, linguã dolosã. ¶ B. Dolus est, cum aliud agitur, aliud simulatur. Nouacula autem adhibetur, nõ ad dehonestã aut ledẽdã faciẽ, sed vt eã nitidã reddat: accidit autem, vt imperitiosor, si acuta nouacula barbã radat, sepe ad viuã cutẽ & carnẽ penetret. Bene autẽ impiorũ insidias nouaculæ cõparat: vt enim illa nõ in alios vsus adhibetur, nisi vt pilos et capillos refecet: ita malorũ technẽ et doli in animas iustorũ nihil iuris habet, sed opes tantũ et diuitias, et cetera vitæ ornamenta auferre possunt, vt in ipso Iob factum constat. ¶ C. Quod noster

Saul quos de-
notet.Vera lectio quã
Aug. quoque
sequitur.Nouacula
acuta.

noster interpres vertit, verba præcipitationis, græcè est κατά ποντισμόν, quod Aug. legit, verba submerfionis: sic enim ad verbum sonat vox grechanica. D. Hier. vertit, verba ad deuorandum: alij, verba glutitionis: alij, verba depressionis. Est itaque sensus: Dillexisti verba quibus ipse te præcipitas in barathrum damnationis: vel verba dilexisti, quibus conatus es præcipitare & demergere in interitum, vel deuorare & glutire iustum & innocentem. ¶ D. Contraria hæc duo sibi videntur timere & ridere, sed ad diuersa tempora referenda sunt. Aug. Quando inquit timebunt? quando ridebunt? Intelligamus ergo & discernamus duo ista tempora. Quandiu sumus in hoc seculo, nondum est ridendum ne postea ploremus. Nescit enim homo, an amore an odio dignus sit: & apostolus, Cum timore inquit & tremore vestram salutem operamini. At cum illuxerit dies illa immortalitatis & iudicij nouissima, tunc ridebunt iusti: vnde Prouerb. vlt. dictum est de ecclesia sub typo mulieris fortis: Fortitudo et decor indumentum eius, et ridebit in die nouissimo. ¶ E. Tametsi notare videatur sermo propheticus Idumeum istum Doëg, omnes tamen amatores seculi, tyrannos, & potentes huius mundi velut digito demonstrat, qui terrena sapiunt, & piorum sanguine se maculat, & anxijis curis & sollicitudinibus huius seculi immerguntur. Idumæus enim ab Edom deducta vox, sonat sanguineum ruffum aut terrenum. Doëg autem anxium aut sollicitum. ¶ F. Vanitatem appellat, opes, diuitias, & seculi dignitates, quibus nihil vanius aut inconstantius: vnde Ecclesiastes coaceruatis omnibus diuitijs, & magnifico splendidoq; omnium rerum apparatu dixit: Cum me conuertissem ad vniuersa opera quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.

Iustitiâ timent,
postea ridebunt.

Quid per Idumeum significatur.

Vanitas quid denotet.

In ^A finem pro Maeleth intellectus David. Psalmus LII.

Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in iniquitatibus, non est qui faciat bonum. Deus de cælo prospexit ^B super filios hominum, vt videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnum. Nonne scient omnes qui operantur iniquitatem? qui deuorant plebem meam vt cibum panis? Deum non inuocauerunt, illic trepidauerunt timore vbi non erat timor. Quoniam Deus dissipauit ^C ossa eorum qui hominibus placet: cõfusi sunt, quoniam Deus spreuit eos. Quis dabit ex Sion salutare Israël? cum conuerterit ^D Deus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob, & lætabitur Israël.

Quomodo Dominus prospicere dicitur & tentare.

Ossa quæ allegoricè dicuntur.

¶ A. Exemplaria quædam latina mendosè legunt in titulo huius psalmi, In finem pro Amalech, cum legendum sit pro Maeleth: sic enim est græcè apud 70. Sonat autem vox heb. idem quod dolens aut parturiens. Ex persona itaq; ecclesiæ dolentis de impietate humani generis, vel ex persona Christi gementis & deplorantis peccata filiorum Adam scriptus est psalmus hic. Porro psalmus hic 52. prorsus idè est cum psalmo 13. nisi quòd secundus versus habeat hoc loco: Abominabiles facti sunt in iniquitatibus. Ibi verò: Abominabiles facti sunt in studijs suis. Et penultimus versus huius psalmi planè diuersus est à penultimo versu psal. 13. D. verò Hieron. ad hebr. veritatem hunc titulum dat, Victori per chorum. Eruditio David. ¶ B. Deus dicitur prospicere de cælo vt videat, non quasi aliquid illum lateat, sed videre dicitur Deus id quod nos videre facit: tale est & illud Genes. 9. Descendit Dominus vt videret ciuitatem & turrim quam ædificabant filij Adam: non quòd id nesciret, sed vt videndum id omnibus exhiberet: sic Deus tentat, non vt ipse aliquid sciat, quod antè ignorauerit, sed vt nos id scire faciat, quod ex illo Deuter. 13. cap. palàm constat. Tentat vos Dominus Deus vester vt palàm fiat vtrum diligatis eum, an non. ¶ C. Ossium appellatione, allegoricè sæpe significantur in sacris literis fiducia & spes, quibus velut ossibus fulcitur & solidatur animus: vnde illud Hieremiæ, Contriuit ossa mea, id est, abstulit omnem spem &

spem & fiduciam meam: sic & hoc loco dissipantur ossa eorum, qui hominibus placent, quoties spes & fiducia eorum perit: vnde Sap. quinto. Spes impij tanquam lanugo est, quæ à vento tollitur, & tanquam spuma gracilis, quæ à procella dispergitur. Contrà autem, iustorum fiducia & spes solida & firma est, quæ nunquam illos fallit: vnde in laudè iustorū dictum est psal. 33. Custodit Dominus omnia ossa eorum, vnum ex his nõ conteretur, hoc est, nec in minima re frustrabuntur spe sua. ¶ D. Quod hic bene vertit, conuerterit, psal. 13. dixit, auerterit, cum sit idem verbum μεταστρεφω conuerterit ad captiuitas, cum capti ad suos reducuntur: aut conuertitur, cum mutatur libertate: & quos frigus & glacies peccatorū alligabant, per gratiam spiritus S. suæ libertati redduntur: vnde psal. 125. Conuerte captiuitatem nostram sicut torrens in austro.

^A In finem in carminibus intellectus David, cum venissent Ziphæi, & dixissent Saul, nonne David absconditus est apud nos?

PSALMVS LIII.

Deus in nomine tuo saluum me fac, & in virtute ^B tua iudica me. Deus exaudi orationem meam, auribus percipe verba oris mei. Quoniam alieni ^C insurrexerunt aduersum me, & fortes quæsierunt animam meam, & nõ proposuerunt Deum ante conspectum suū. Ecce enim Deus adiuuat me, et Dominus susceptor est animæ meæ. Auerte mala inimicis meis, & in veritate tua disperde illos. Voluntariè ^D sacrificabo tibi, & cõfitebor nomini tuo Dñe quoniã bonū est. Quoniã ex o tribulatione eripuisti me, & super inimicos meos despexit ocul^p meus.

¶ A. Titulus psalmi historiã aperit, quæ est Reg. 1. 26. cap. Cum Saul persequeretur David, & prodete Doëg Idumæo, occidisset sacerdotes Domini, abscondit se postea David in deserto Ziph. Porro Ziph, oppidū aut vicus est in tribu Iuda, cuius habitatores Ziphæi dicti sunt, hi prodiderunt ipsum David: apud se latitãt, Sauli. Coacto itaq; exercitu, descendit Saul in desertū Ziph, castrisq; locatis cum se somno dedisset rex, descendit David in media castra, et tulit hastam regis, & cyphū aquæ ad caput regis Saul posuit, et abiit: et cum de capitali hoste suo vlcisce se posset, noluit, vindictã Deo relinquere. Verū quoniã erudimur ad mysticū sensum, quæredū quid allegoria nos docet. Nã 70. habent, Intellectus David: hebr. veritas, eruditio David. Ziphæi amatores huius mundi denotant hostes David, id est, Christi, & corporis illius, id est, ecclesiæ, qui Sauli, id est, principi huius mundi diabolo seruiunt in persequendis bonis. Sonat enim Ziphæus, floridus: florent enim opibus, dignitatibus & diuitijs in hoc mundo, sed hæc eorum gloria velut flos fœni vel graminis. ¶ B. Quasi dicat ecclesia, Cum me vlcisce possem, tibi omne vindicandi ius referuo, quare salua me precor per nomen tuum, quod salutem pollicetur. Iesus enim, Saluator sonat, & vindica me tua virtute, id est, potentia & fortitudine. Nam iudicare apud Heb. sæpe pro vindicare & vlcisce vsurpatur: Sic Genes. Iudicare pro vlcisce apud hebræos. 15. Gētem cui seruerint, ego iudicabo, id est, vlcisce: & Deuter. 32. Iudicabit Dominus vlcisce apud hebræos. populū suum, & in seruis suis miserebitur: vnde Hier. vertit hunc locū: & in fortitudine tua vlcisce me. ¶ C. Alienos vocat, nõ quòd allophyli aut alienigenæ essent Ziphæi aut milites Saul, id est, Christi, sed quòd diuersorum studiorū. Sic psal. 145. filios alienos vocat, & psal. 17. filij alieni mentiti sunt mihi, vbi citra controuersiam Iudæi notantur: de talibus & Ioannes, exierunt de nobis, sed non erāt ex nobis, quòd nomine & professione omnes sint christiani, sed non vita & moribus. ¶ D. Omnia legalia sacrificia necessaria erant: nam ritus & modus sacrificiorum per legem præscriptus erat Iudæis, quem violare nefas erat: at nouæ & euangelicæ legis sacrificia, quæ nullo poenarum metu quas lex infligebat, offeruntur, sed libera charitate erga Deum & proximum sacrificantur, voluntaria & spontanea sunt. In cuius rei typum lex præcepit in festo hebdomadarum, id est, pentecostes vt offerret Deo victimã spontaneã. Aug. voluntariè nos Deo sacrificare dicit, quoties illum colimus, non propter mercedem aut præmia, sed propter seipsum: qui enim spe mercedis seruit, necessitate quadam obstringitur.

Allegoria.

Qui vocentur alieni.

Voluntarium sacrificium & spontanea hostia.

I In finem

In finem in A carminibus intellectus David. Psalmus LIIII.

EXaudi Deus orationem meam, & ne despexeris deprecationem meam, intende mihi & exaudi me. Contristatus sum ^B in exercitatione mea, & cōturbatus sum à voce inimici, & à tribulatione peccatoris. Quoniam declinauerūt in me iniquitates, & in ira molesti erāt mihi. Cor meum conturbatum est in me, & formido mortis cecidit super me. Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ. Et dixi, quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam? Ecce ^C elongaui fugiēs, & mansi in solitudine. Expectabam eum qui saluum me fecit à pusillanimitate spiritus & tempestate. Præcipita ^D Domine, diuide linguas eorum, quoniam vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate. Die ac nocte circūdabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniustitia. Et nō defecit de plateis eius ^E vsura & dol⁹. Quoniā si inimic⁹ me⁹ ^F maledixisset mihi, sustinuissem utiq;. Et si is qui oderat me super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus. Qui simul ^G mecū dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum consensu.

Diuisio.

¶ **A.** Psalmus hic ex persona mediatoris Dei & hominis Christi Iesu canitur: continet enim precationē hominis dominici, id est, Domini nostri iuxta humanā naturam & formā serui, quam propter nos redimēdos assumere dignatus est: vnde carnis infirmitas hoc psalmo præcipuē exprimitur, quo videlicet metu & horrore conturbatus & cōcussus est imminente passione eius, cupiēs quidē iuxta carnis assumptæ volūtātē imminētes cruciatus et probroslam mortē effugere: iuxta diuinā verò volūtātē, patris volūtati et imperio se submittes. ¶ **B.** Tota Christi vita exercitatio virtutis & pietatis meditatio fuit: in hoc enim totus fuit Christus, vt per omnia præceptis & volūtati patris obtēperaret, & absolutissimū pietatis & omnis virtutis exēplū nobis relinqueret: vnde benè exercitationē, vel vt vertit Hier. meditationē vocat vitā suā, quæ alienissima ab omni ocio, voluptate, & delicijs, semper occupata fuit exercēdis virtutibus & contemplandis cælestibus: omnia enim hæc significat græca vox ἀσκησία; nam inter alia significat exercitium: significat etiam meditationem, quoties multa cogitatione & animo voluimus. ¶ **C.** Interpres verbū verbo reddēs vertit, elongaui: quod latiniūs et clariūs vertisset, lōgē discessi: vnde ad heb. verit. Hier. Quis dabit mihi penas colūbæ, vt volam et requiescam, vt procul abeam? Columbæ autem pennas sibi dari optat, quòd auis hæc felle careat & imbellis sit, nec vnguibus ad rapiendum, nec rostro ad lanandum armata, sed facillè prædæ sit reliquis auibus carniuoris. Tacitè autem suam innocentiam & mansuetudinem indicat Christus columbæ similitudine. Per solitudinem autem intelligimus, secessus quos Christus petiuit, locum dans furori hostium suorum, aut orationi vacans: habent enim euāgelia, quòd sæpe abiit in deserta loca, & secessit in montes orationis gratia. ¶ **D.** Quod hic vertit præcipita, Aug. legit, submerge Domine: est enim verbū græcum καταποντισω, quod propriè est in pontū, id est, in mare submergere. Imprecatur itaq; Christus iustissimam vindictam & pœnas hostibus suis, vt quemadmodum olim diluuij aquis impij submersi sunt, & postea superbæ turrim & impietatis ciuitatem ædificantes, confuso vnus liguæ idioma, & in plurimas linguas diuisæ, ab impio & stulto conatu deliterunt: ita & Iudæi & Gentes aduersus Christum & ecclesiam eius conspirantes in infernum submergātur, & conatus illorum irriti fiant, & cōsilia dissipentur. ¶ **E.** Vetuit enim Dominus per Moysen varijs locis vsuram, quæ dicta est ab vsu pecuniæ, quem vendimus recipientes lucrū pro vsu pecuniæ vnā cum sorte, id est, principali pecunia quā mutuo dedimus, eadē & fœn⁹ dicitur, quasi fœtus, quòd sit velut partus quidam pecuniæ: in vsura enim pecunia aliā pecuniā parit: vnde

Ασκησία
quid græcè sit

Vsura & fœnus
vnde dicta sint.

vnde ob eandem causam & græcè τὸκος appellatur, id est, partus siue foetus pecuniæ: τὸκος enim verbum inusitatum, idem est quod pario. Sic Exo. 22. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes eum. Et Deuter. 23. Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam. Item Leuitici 25. Si attenuatus fuerit frater tuus, & vixerit tecum, ne accipias vsuras ab eo, nec amplius quàm dedisti. ¶ **F.** Diuus Hieron. ad hebr. veritatem clariūs vertit hunc locum, hōc modo: Non enim inimicus exprobrauit mihi vt sustineam, neque is qui oderat super me, magnificatus est vt abscondar ab eo: sed tu homo vnanimis meus etc. Quod autem interpres vertit præcedente versu, vtique, vertit **A.** particula in sequenti versu, forsitan: est autem eadem particula græca εἴ, quæ nec vtiq; nec fortis significat, sed denotat modum potentialem: vnde potētialem particula apud græcos appellatur, quod nos per subiunctiuū verbū exprimimus, sustinuissem, id est, sustinere potuissem: & abscondissem, abscondere potuissem. ¶ **G.** Iudā proditorē suū quasi digito demonstrat, quem ducem suum vocat, quòd velut præcipuus inter Apostolos à Christo habitus est, cui se suaq; omnia gubernanda commiserat: loculos enim habebat, qui de omnibus ad victum necessarijs Christo & discipulis prospiciebat. Porro, quòd sequenti versu dicitur: Qui simul mecum dulces capiebas cibos: Hebræi interpretes verterunt, qui simul habuimus dulce secretum, id est, cum quo omnia arcana mea & secreta communicauimus, quod non abest à conuictu familiari.

Veniat mors super ^H illos & descendāt in infernū viuētes. Quoniā nequitia in habitaculis eorū, in medio eorū. Ego autē ad Deum clamaui, & Dominus exaudiuit me. Vespere ^I & manè & meridie narrabo & annūciabo & exaudiet vocē meā. Redimet in pace animā meā ab his q; appropinquāt mihi, quoniā inter multos erāt mecū. Exaudiet Deus et humiliabit illos, q; est ante secula. Nō enim est illis cōmutatio ^K, & non timuerūt Deū, extēdit manuū suā in retribuēdo. Cōtaminauerūt testamētū eius, diuisi sunt ab ira vultus eius, & appropinquauit ^L cor illius. Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula. Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, non dabit in æternum fluctuationē iusto. Tu verò Deus deduces eos in puteū interitus. Viri sanguinū ^M et dolosi nō dimidiabūt dies, ego autē sperabo in te Domine.

¶ **H.** Quāquā Iudā proditorē suū tātūmodō notare videatur, quā tamē hīc subitō mutatur numer⁹, omnes perstringit quotquot ingenio et moribus illi similes sunt. Omnes enim qui aut honorū aut pecuniæ cupiditate illecti, schismata, hereses et factiosas cōtētionēs in ecclesia semināt, seditiosis dogmatibus simplicitatem fidei catholicæ subvertentes, & fraudulētis insidiosiq; cōsilijs aduersus Christū aut mysticū illi⁹ corp⁹, quod est ecclesia, cōspirātes, Iudæ proditori similes sunt, qui simulatis & blādis verbis, fictaq; morū innocētia pacē præ se ferūt, cum intus nihil nisi dolos meditētur, et cedes et piorū sanguinem sitiāt, ne quid autoritati vel dignitati vel quæstui eorum decedat: vnde Christus cauēdū ab ijs monuit, qui veniūt in vestimētis ouiū, et intrinsecus sunt lupi rapaces: his imprecatur Christus mortē perpetuā, & vt cum Dathā & Abiron autoribus schismatis et seditionis viui ad inferos descēdāt: illi enim viui absorpti sunt hiatu terræ vt habemus Nu. 16. ¶ **I.** Hebræis à vespera diem auspiciari moris est: vnde Gen. 1. factū est vespere & manè dies vnus: omnis itaq; dies tribus his partibus cōstat, vespera, manè, et meridie, est itaq; sensus: Tota die narrabo mirabilia tua, et annūciabo misericordiā et veritatē tuā, & laudē tuā prædicabo. Mysticè autē per vesperā, tēpus passionis & mortis dominicæ intelligere possumus: per manē, tēpus resurrectionis ei⁹: per meridie, gloriosam eiūsdē adscēsiōnē, vt sensus sit, Narrabo quāta fortitudine et cōstātia in pferēdis cruciatib⁹ me armaueris passionis tēpore, quāta potētia mortuū excitaueris, et quāta gloria et honore adscēdēre in cēlos coronaueris. Quod autē sequitur: Quoniā inter multos erāt mecū: Hoc sensu dictū est. Erāt mecū, supple, simulatē animo insidiātes, et pacē verbis præ se ferentes. Hebraica autē veritas interprete Hier. legit: Multi enim fuerunt

Vespere manè
& merides
quid mysticè
notent.

aduersum me. ¶ K. Clarius vertit ad heb. verit. Hier. Nō enim mutatur neq; timet Deum, id est, in vitijs et sceleribus suis pertinaces sunt, et ideò diuisi sunt ab irato Deo, & à consortio electorū reiecti, indigni quorū nomina scribatur in lib. vite, et recēseatur in scriptura domus Israël, vt Ezechiel inquit: vnde & Iacob patriarcha moriturus cum benediceret singulis filiorū suorū, vidēs spiritu prophetico nefariū illud cōsiliū scribarū & sacerdotū de opprimēdo euāgelio, & occidēdo Christo: Simeō (inquit) & Leui vasa iniquitatis bellantia. In cōsiliū eorū nō veniat anima mea, et in cōtū illorū nō fit gloria mea. Maledictus furor eorum quia pertinax, & indignatio eorū quia dura. Diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israël. ¶ L. Ad sequētē versiculū istud referēdum est, qui vel ad Iudā proditorē, vel, quod magis placet, sub illius nomine ad omnes hæreticos referēdus est, vt sensus sit: cor ipsius Iudæ, hoc est, hæreticorū omniū appropinquauit, id est, fraudes & insidiæ quas corde conceperant, postea apertæ & notæ factæ sunt: quæ enim propius admouētur, clarius inspicere licet. Quāquā apud 70. græcē pluralis numerus sit hoc modo, & appropinquauerūt corda eorū, & ita præcedentibus optimè coheret: Bene autē fraudulentos hæreticorū sermones, quibus nihil est blādus & suauis, oleo cōparat quod mollissimū natura & maximè trāquillū est. Sic Proverb. 5. cap. Salomon hæreticorū ecclesiam sub meretricis nomine depingit. Fauus inquit, distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouissima autem illius amara quasi absynthium, & lingua eius acuta quasi gladius biceps. ¶ M. Per virum sanguinum, vel homicidas & sanguinarios accipere possumus: vel hæreticos, qui animarum sanguinem fundunt, non quod sanguinem animæ habeant, sed metaphora à corporibus sumpta id dicitur, quale est illud Hieremiæ: Et in alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperum, & innocentum: vel sanguinum, appellantur viri propter grauis. peccata, quibus se polluit, impia dogmata in vulgus seminantes: sanguinis enim appellatione peccata significari dictum est psal. 50. Non perueniunt autem ad dimidium dierum suorū, vel quod breuioris vitæ sunt, vel quod impij illorum conatus non habent longos successus, postquam imposturæ & fraudes illorum prodūtur: vnde de talibus apostolus ad Timotheū scribens, Quēadmodū Iannes et Mābres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati, homines corrupti, mente reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Insipientia enim eorum manifesta erit, sicut & illorum fuit.

Hæreticorum sermones oleo comparantur.

Sanguis quid in scriptura sit.

In^A finē, pro populo qui à sanctis longè factus est ipsi Dauid in tituli inscriptione, cum tenerent cum Allophyli in Geth. Psalmus LV.

Miserere mei Deus quoniā conculcauit me homo, tota die impugnas tribulauit me. Cōculcauerūt me inimici mei tota die, quoniā multi bellantes aduersum me^B. Ab altitudine diei timebo, ego vero in te sperabo. In Deo laudabo sermones meos, in Deo speraui, non timebo quid faciat mihi caro. Tota die verba mea execrabātur aduersum me oēs cogitationes eorū in malū. Inhabitabūt^C & abscondēt, ipsi calcaneum meum obseruabunt. Sicut sustinuerunt animā meā, pro nihilo^D saluos facies illos, in ira populos confringes. Deus vitā meam annunciaui tibi, posuisti lachrymas meas in cōspectu tuo. Sicut & in promissione tua, tunc cōuertētur inimici mei retrorsum. In quacunq; die inuocauero te, ecce cognoui quoniam Deus meus es. In Dec laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem, in Deo speraui, nō timebo quid faciat mihi homo. In me^E sunt Deus vota tua, quæ reddā laudationes tibi. Quoniam eripuisti animam meam de morte, pedes meos à lapsu, vt placeam coram Deo in lumine viuientium.

¶ A. Quia psalmus hic in titulo habet tituli inscriptionem, vel vt græcē est apud 70. *στυλογραφία*, sine dubio ad tēp⁹ passionis & mortis dominicæ referēd⁹ est, vt annotauimus in psal. 16. cuius titulus erat hic: Tituli inscriptio siue Stelographia ipsi Dauid,

στύλον enim sepulchralē columnam significat, cui mortuorum nomina & elogia inscribi solent: quare ad inscriptionem crucis dominicæ spectat propheta, cui Pilatus nutu diuino hunc imposuit titulum hebraicē, græcē, & latinē scriptum. Iesus Nazarenus rex Iudæorum, quo titulo offensi Iudæi dixerunt: noli scribere rex Iudæorum, sed quia ipse dixit, rex sum Iudæorum, negantes Christum regem suum esse. Hic itaque Iudæus populus longè à sanctis factus est, quia reiectus est propter impietate suam ac scelera, & exclusus à promissionibus quæ Abraham & sanctis patribus factæ sunt, & ob id Allophyli, id est, alienigenæ appellantur: ab his tentus est verus Dauid in Geth, quod interpretatur torcular, vt allegoricè Hierusalem passioni dominicæ destinatam intelligamus. Nam Dauid regem peregrinatū legimus aliquando apud Achis regem Geth, sed nusquam ab ijs hostiliter retentum. ¶ B. D. Hieron. ad Suniam & Fretellā scribens annotat hoc loco negationem omissam quæ addenda erat. Sic enim apud 70. græcē legitur: Ab altitudine diei non timebo. Porro per altitudinem diei, opes, potentiam, & seculi dignitates intelligimus, quæ caduca & fluxa sunt & ea celeritate prætereuntia, qua dies è manè in noctem per momenta breuissima vergit: vnde apud Hieremiam cap. 17. Tu es laus mea Deus, diem hominis non desideravi, tu scis: & apostolus Paulus cap. 4. 1. ad Corinth. Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer aut ab humano die. ¶ C. Non est simpliciter inhabitabunt, sed tanquam peregrini aut inquilini habitabunt, id est, in terris versabuntur, & paulò post ad perpetua rapiuntur supplicia: est enim hoc loco verbum græcum *παροικία*, de quo dictum est psal. 14. in illū versiculum, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo. Hebraica autē veritas interpretæ Hieron. legit, non inhabitabunt, sed congregabuntur, quod ad conspirationem & concilia Iudæorum refertur. ¶ D. Interpres videtur legisse, *σώσεις*, id est, saluos facies, cum græca exemplaria emēdatoria legāt *ωσεις*, id est, expelles eos tanquā rem nihili: vnde suprā imprecatus est, expelle eos quoniam irritauerunt te Domine. Hebæi tamen non expellendi, sed saluandi verbum habent: verū contrario sensu atque latina exemplaria, videlicet hoc modo: Nullus est saluus in ijs: cum sensu concordat cum eo quod est, expelles eos: pro nihilo, hoc est, velut rem nihili, vt puluis aut paleæ vento expelli solent: vnde psalmo primo, Non sic impij non sic, sed tāquam puluis, quæ proijcit ventus à facie terræ. ¶ E. In se esse dicit vota quæ Deo perfoluat: omnia enim hæc quibus Deus placatur, non aliunde, id est, à rebus exterminis, sed à nobis ipsis petenda sunt: hostiam enim pecudum, & hircorum, & taurorum sanguinem iam olim reiecit Deus cum reliquis vmbri legalibus: vnde August. Nihil inquit tale offeras, in te est quod voueas & reddas de cordis arca, profer laudis incensum, de cellario bonæ conscientie profer sacrificium fidei: quicquid proferas, accēde charitate: In te sunt vota quæ reddes, laudes Deo. ¶ F. Hæc à Christo quidem, sed ex membrorum persona dicta sunt: anima enim nostra per Christi sanguinem erepta est à morte perpetua & à peccatorum lapsu, ne vltra lachrymis crucientur oculi, vt iam emundati placeamus Deo in perpetuum in terra et in lumine viuientium: nam hic vmbra mortis est regio.

Stelographia, id est tituli inscriptio.

Geth, sonat torcular.

Dies quid.

Ex nobis ipse petenda sacrificia.

In finē ne disperdas, Dauid in tituli inscriptione cum fugeret à facie Saul in speluncam. Psalmus LV I.

Miserere mei Deus miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. Et in vmbra alarum^B tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. Clamabo ad Deum altissimū, Deū qui benefecit mihi. Misit de cælo & liberauit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam & veritatem suam, & eripuit animā meam de medio catulorum leonum, dormiui^C conturbatus. Filii hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Exaltare^D super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua. Laqueum parauerunt pedibus meis: & incurauerunt animam meam. Foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Paratum cor

I iiii meum

meū Deus, paratū cor meū, cātabo & psalmū dicā ^E Domino. Exurge gloria mea, exurge psalteriū & cithara, exurgā diluculo. Confitebor tibi in populis Domine, psalmū dicā tibi in gētibus. Quoniā ^F magnificata est vsq; ad cælos misericordia tua, & vsque ad nubes veritas tua. Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.

¶ A. Tractat psalmus hic mysterium passionis & resurrectionis dominicæ, & ascensionis eiusdem in cælos. Titulus autē huius psalmi historiā quoq; respicit quæ scribitur 1. Regum 22. Dauid fugisse cūm persequeretur illum Saul in speluncam Odollam, quod cōuenerunt ad illū omnes qui erāt in angustia cōstituti, & oppressi ere alieno & amaro animo, & factus est eorū princeps, quæ sine dubio allegoricē de Christo accipienda sunt, qui persequentibus Iudæis & principe huius mundi diabolo, mortuus in cruce ad triduum latuit in sepulchrali spelunca: Ad quem fide confluerunt gentes, quæ ob grauissima peccata quibus obnoxia erant, in magna angustia & animi amaritudine erant, & apud Deū maximi debitores, & horū princeps reiectis perfidis Iudæis factus est noster Dauid: vnde de his dixit psal. 17. Popul⁹ quē nō cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Sciendum autem in titulo, vocem Dauid non esse accusatiui casus, sed datiu, quod ex articulo græco τῷ liquet, quare hoc sensu accipiendus est. In finem ipsi Dauid ne disperdas siue corrumpas, id est, me sanctum tuum ne sinas videre corruptionem, quanquam vitam morte commutauero ad triduum. Hebræi autem fecis legunt hoc modo. Victori vt non disperdas Dauid humilē & simplicem, quando fugit à facie Saul etc. nam quod 70. græcè vertunt ἡς σαλογοφία, hebræi interpretes reddunt, humilem et simplicem: est enim hebraica vox Michtam ambigūe significationis. ¶ B. Metaphora sumpta est ab auibus & maxime à gallinis, quæ sub alas protegunt pullos à violentia accipitrum aut miluorum ceterarūq; rapaciū auīū. Sic suprā. Sub umbra alarum tuarum protege me à facie impiorum qui me affligerunt. Sperare itaq; in umbra alarum est spē collocare in diuina protectione. ¶ C. In passione sua, vt verus homo, terrore hostium & metu suppliciorū & Iudaici populi perfidia & obstinata malicia conturbatus est, & sic tandem consummatis omnibus somnū triduanæ mortis dormiuit. Hier. autem ad hebr. veritatem hoc modo vertit locū hunc, Anima mea in medio leonū dormiuit ferocitētiū: Sed sensus eodē redit. ¶ D. Hæc ex persona Dei patris vel ipsius prophetæ dicuntur inuitantis Christum, vt finita morte corporis et abolita crucis ignominia adscēdat cælos, & per omnē terrā gloria nominis eius celebretur. ¶ E. Apud 70. græcè est cātabo in gloria mea: porrò gloriam suam appellat, carnem glorificatam, & immortale illud corpus quod è sepulchro excitauit gloria & honore coronatum: sic versu mox insequēti, Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara. Vbi eandem suam carnem et corpus, psalterij et citharæ appellatione notat: non quod caro alterius generis resurrexerit quā erat illa quæ sepulchro condita erat, sed quod vna fuit eademq; caro, & quasi duo organa resurrexerint, vt Aug. inquit, vt per psalterium quod chordas supinas habet, & sonum reddit aëre sursum influente, accipiamus carnem Christi miracula diuinitus patrantem. Per citharam quæ chordas habet propendentes deorsum, & inferiūs aërem haurit, eandem carnem intelligamus humana incommoda perferentem, colaphis, sputis, flagellis & cruci obnoxiam. ¶ F. Hæc simpliciter accipi possunt, vt nihil velit dicere, nisi misericordiam & veritatem Dei, id est, fidem in præstandis promissis esse maximam: quæ enim eximia & omnibus modis maxima sunt, cælo & nubibus æquamus: vnde Horatianum illud: Quod si me lyricis vatibus inseras, sublimi feriam sydera vertice: tale est & illud psal. 35. Iustitia tua sicut montes Dei. Quod si quis allegoriam in his verbis querat, dictum est id à nobis eodē psal. in illum versum: Domine in cælo misericordia tua.

A In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptione. Psalmus LVII.

SI verè ^B vtique iustitiam loquimini, rectè iudicate filii hominum. Etenim in corde iniquitates operamini in terra, iniustitias manus vestra

vestra ^C cōcinnant. Alienati sunt peccatores ^D à vulua, errauerunt ab vtero, locuti sunt falsa. Furor illis secundū similitudinē serpētis sicut aspidis ^E surdè & obturantis aures suas. Quæ non exaudiet vocē incantantiū, & venefici ^F incantantis sapienter. Deus conteret dētes eorū in ore ipforū, molas leonū confringet Dominus. Ad ^G nihilū deuenient tanquam aqua decurrēs, intēdit arcū suū donec infirmentur. Sicut cæra quæ fluit auferētur, ^H supercecidit ignis & nō viderunt solē. Priusquam intelligerent spinæ vestra rhamnum ^I, sicut viuētes sic in ira absorbet eos. Lætabitur iustus cūm viderit vindictam, manus suas lauabit ^K in sanguine peccatoris. Et dicet homo si vtique est fructus iusto, vtique est Deus iudicans eos in terra.

¶ A. Titulus hui⁹ psalmi, quia ferè idē est cū titulo psalmi præcedēris, nihil hic de illo dicendū est aliud, quàm quod annotauimus in psalmū præcedēre & in psalmum decimū quintū. Loquitur autē psalmus hic de inueterata malitia, præcipuē Iudæorum, qui toties admoniti oraculis prophetarū missorū ad se, & tadē ab vnico Dei filio eruditi, noluerūt respicere: vnde addit pœnas quas daturi sunt, nō modò Iudæi, sed omnes qui agnitā veritatē amplecti noluerūt, de quibus & Iob propheta loquitur cap. 21. Dixerūt Deo, recede à nobis, sciētiā viarū tuarū nolumus: quis est omnipotens vt seruiamus ei? & quid nobis prodest si orauerimus illū? Sed idē non tacuit repētinā eorum perditionem. Ducunt inquit in bono dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.

¶ B. Quod interpres latinus vertit hoc loco: vtique, græcè est ὅτι, quæ aliquando cōiunctio est expletia vt apud nos quidē. Aliquando idē est quod ergo, & seruit dialecticis in argumētōrū collectionibus. Aliquādo multum habet venustatis & efficacit in principijs sentētiarū, vt apud nos itaq; siue igitur. Quare clariūs reddidisset interpres: Si verè quidē iustitiā loquimini: vel sic, Si verè itaq; vel si verè igitur iustitiā loquimini, rectè iudicate, vel vt græcè est, rectitudines siue equitates iudicate filij hominum: vnde Augustinus legit, Recta iudicate filij hominum. Perstringit autē primo hoc versu Dauid illos, qui de virtute & iustitia plurimum loquuntur & multa disserunt, cū eandem minimè exerceant, sed animo semper scelera pertractant, vt ea data opportunitate patrent: vnde constat illos falsò loqui iustitiam, quam animo non retinent. Interrogati enim & consulti de vitijs & virtutibus, sine cunctatione damnant supra, adulteria, rapinas, periuria, quibus tamen vitijs ipsi sese contaminant, de quibus & in euangelio Dominus dicunt inquit & non faciūt. ¶ C. Augustinus in suis commentarijs legit, Iniquitates manus vestrae connectunt, quod melius est quàm cōcinnat. Est enim græcū verbum apud 70. συμπίκνω, quod est simulnecto. Ea enim est peccatorū natura, vt vnū peccatū (nisi statim pœnitētia ducti resiliamus) aliud peccatum secū trahat, & illud deinde aliud: sic ex ebrietate prolabimur in scortationē, ex scortatione in supra virginum, ex stupris in adulteria, ex adulterijs in homicidia, ex rapinis in latrocinia: vnde Dominus apud Esaiam cap. 5. comminatur ijs, qui hoc modo peccatum nectunt, peccato nullum peccandi finem facientes, sed vana & falsa spe impunitatis sese lactantes: vā qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustrī peccatum. ¶ D. Peccatores dicuntur errasse ab vtero, non quod peccare potuerint ante rationis vsū, sed habuit olim synagoga vuluam & vterum, quibus Deo gignebat & alebat paruulos, sicut & hodie ecclesia mater nostra habet vuluā & vterum: habet & gremium quo concipit, alit, & fouet eos quos genuit Christo: vnde Apostolus, Filioli quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis: & iterum per euangelium inquit, Ego vos genui. De hoc vtero & vulua Dominus Esaiæ 46. Audite inquit me domus Iacob, & omne residuum domus Israēl, qui portamini à meo vtero, & gestamini à mea vulua. Illi itaque errant ab vtero, & abalienantur à Deo & ipsa veritate: iam ab ipsa vulua, id est, statim vt Christo geniti sunt, qui in ipsis incunabilis & rudimentis fidei peccare incipiunt, & à Deo se alienos reddunt. ¶ E. Aspēs, serpentis generis est pestilentissimi, cuius ictus insanabilis est, vt autor est Aristoteles libro octauo historię animalium.

Incantationibus autem serpentes è suis cauernis extrahuntur, & vi magicorum carminum rumpuntur: vnde Virgilianum illud, Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis: cantando, id est, dum incantatur. Quod vbi intellexerunt (habent enim in eiusmodi acerrimum sensum) se contrahunt: & vt August. inquit, alteram aurium terrę applicant, alteram cauda inserta obturant. Porro in Italia Marfi & Pfalli populi fuere, qui plurimū valuerunt tollendis serpentibus, adeo vt & venena ex aliorum corporibus exurgerent sine omni noxa: vnde Plinius lib. 28. naturalis historię: Non pauci inquit credunt etiam serpentes ipsos excantari, & hęc vnum ipsis esse intellectum, contrahique Marforum cantu etiam in nocturna quiete. ¶ F. Gręcę apud 70. paulo aliter legitur, nimirū hoc modo: à venefico siue incantatore sapiente incantata, sensus tamen eodem redit: veneficum aut incantatorem sapientem vocat eum, qui vi diuinorum verborum antiquum serpentem, id est, diabolum ex animis humanis eiecit. Peccatores autē ad eiusmodi salutare exhortationes obturant aures, vt legimus de Iudæis actuum 7. quod ad verba Stephani continuerunt & obturarunt aures suas, & vnanimiter in eum impetu facto, eiectum de synagoga lapidarunt. ¶ G. August. legit hunc versiculum hoc modo: Spernentur tanquam aqua decurrens: verbum enim gręcum *ἔρως ἐνωθίσονται*, significat spernere, nihili pendere, ad nihil redigere: nec est gręcę decurrēs, sed pertrāsēs. Est enim elegās similitudo à torrētibus sumpta, qui aucti hybernis imbribus, miris modis intumescunt, & cum maximo strepitu vehementissimoq; impetu inter scopulos & saxa decurrunt, lægetes, arbores, & obuia quęque secum rapientes, vt & visu & auditu horrorem incuriāt: sed cessantibus pluuijs, vbi redierit æstas, pertransiit omnis illa aquarum violentia, vt iam ab omnibus cōtemnatur riuus qui pedibus peruius sit, & paulo post exsiccandus, quod bene explicat Aug. Non vos terreant inquit torrentes, hyemalibus aquis implentur, post paulum transit aqua & decurrit: ad tempus perstrepat, mox cessabit, diu stare non potest. Totum hoc seculum ad tempus perstrepat, & quærīt quem trahat. Omnes impij sonantes ad saxa superbix suę nō vos terreant, hyemales aquę sunt, semper manare non possunt: necesse est vt decurrant, necesse est vt defluant in locum suum. ¶ H. Ignem malarū concupiscentiarum vel iracundię intelligit August. Hęc autem excęcant oculos mentis, ne videant solem iustitię. Alij ad ignem Gehenne aut diuinę vltionis referunt: tūc enim in ignem & tenebras mittentur impij. ¶ I. Rhamnus, spinea arbor est, quę sentes habet asperrimas. Rhamnorum autē duo genera ponit Theophrastus lib. 3. de plāris. Aliud enim nigrum, aliud candidum est. Clarius autem hunc versum reddidit D. Hieronymus ad hebraicam veritatem, hoc modo: Antequam crescant spinę vestrę in rhamnum. Sic & Arnobius legit in suis commentarijs, Priusquam inquit producant spinę vestrę rhamnum: quod idem sic enarrat, Priusquam spinę vestrę in arborū duritiam, radicibus fundatę permaneāt. Quod Hier. clarius enarrat, hoc est, inquit, Antequam peccata vestra ad finem vsque peruēniant, & cogitationum spinę in arborem ebulliant peccatorum, Deus vos absorbebit (Est enim gręcę futuri tēporis) id est, corripiet quasi iratus. Non est enim ira Dei, sed emendatio: & corripiet non vt viuos (nam per peccatum mortui habentur apud Deum) sed quasi viuos. Est enim vtrobique *σός*, id est, quali, similiter in hebreo. ¶ K. Per manus in sacris literis, opera siue actiones intelliguntur: sanguinis autem appellatione aliquando pœna aut vindicta intelligitur, vt hoc loco: Quoties igitur iustus videt peccatores iustas dare pœnas scelerum suorum, gratulatur sibi: & aliorum pœnis eruditur, vt à peccatis sibi caueat: & reliqui videntes, iustos hęc inter aduersa etiam centuplum fructum pietatis recipere, intelligunt Deum esse qui mundum gubernet, & equisimē singula moderetur.

^A In finem ne disperdas, David in tituli inscriptione. Quando misit Saul, & custodiuit domum eius. Psalmus LVIII.

ERipe me de inimicis meis Deus meus, & ab insurgētibus in me libera me. Eripe me de operātibus iniquitatē, & de viris sanguinum salua me. Quia ecce^B ceperūt animam meam, irruerunt in me fortes. Neque iniquitas mea neque peccatum meum Domine, sine iniquitate cucurri & direxi. Exurge in occursum^C meum, & vide: & tu Domine

mine Deus virtutū Deus Israël. Intende ad visitandas omnes gentes, non miserearis^D omnibus qui operātur iniquitatem. Cōuertentur ad vesperam & famem patientur vt canes,^E & circuibūt ciuitatem. Ecce loquentur in ore suo, & gladius in labiis eorum, quoniā quis audiuit? Et tu Domine deridebis eos, ad nihilū deduces omnes gētes. Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es, Deus meus, misericordia eius præueniet me.

Diuisio.

¶ A. Psalmus hic quemadmodum tres præcedentes, & is qui hunc proximē insequitur, sacramentum dominicę passionis continet, quod ex titulo satis constat: omnes enim habent tituli inscriptionem, siue vt gręcę est, Stelographiam: legimus autem cap. 19. primi libri Regum, Saulem satellites misisse vt obsiderent domum David, ne vsquam elabi posset, & eum occiderent. Sic & principes sacerdotum & primores populi Iudaici adierunt Pilatum, vt iuberet custodiri sepulchrum in quo triduo habitauit Christus, vt nomen Christi, sublata omni spe resurgendi, profus abolerent: hoc est enim Christum mysticę occidere, nomen eius extinguere. In principio autem psalmi, scēuitiam hostium suorum, quos modò gentes, modò canes appellat, declarat, quorum crudelitas gradibus quibusdam ad effusionem vsque sanguinis ascendit. Inimici enim fuerunt occulte inuidentes illi malumque optantes. Insurrexerunt in illum palam, illi contradicentes, & insidias illi struentes: operati sunt iniquitatem, manus illi iniiciētes. Sanguinū viri siue sanguinarij facti sunt occidentes Christum. ¶ B. Aug. rectius legit hoc loco: Quia ecce venati sunt animam meam: nam gręcę est *ἰδίτευον*. Venamur autem plurima quę non capimus: vnde alibi gratulatur: Anima nostra sicut passer etc. de laqueo venantium: vnde Aug. Illi quidē venati sunt, sed in manibus venantiū non dimittit qui custodit Israël: hebr. veritas, Quia ecce insidiati sunt animę meę. ¶ C. Nō est gręcę, in occursum meū, sed in occursum mihi, quomodo Aug. legit, hoc est, exsurge & resistēdo occurre aduersum hostes mihi, id est, pro me: vnde ad hebr. verit. reddidit Hier. Surge ex aduerso pro me. ¶ D. Nō miserearis, id est, peccata illorū nō finas inulta: id enim æquitas diuina postulat, vt voluntaria castigatione expiemus peccata cōmissa: vel pœnas demus, aut temporarias, aut æternas. Potest & hic sentius esse interprete Aug. vt non quamlibet iniquitatem hęc intelligamus, sed eam quę nec hęc veniam, nec in futuro meretur, quale est impugnare agnitam veritatem, & suum peccatum defendere: quę peccata in Spiritum sanctum appellancur, quę nec in hoc seculo, nec in futuro remittenda esse dicit Christus. Qui enim Spiritum sanctum impugnat, & illi resistit per quem fit remissio peccatorum, de illius salute desperandum est: vnde & Iohannes in prima sua epistola, hoc peccatum vocat peccatum ad mortem, pro qua non vult orari, quod frustra oremus pro eo qui deploratę malicię est. Huic autem malicię obnoxij fuerunt Iudæi, dicentes Christum in Beelzebub eicere dæmonia: vnde gentes vocat illos propter incircuncisa eorum corda. Sic enim per Hieremiam Dominus: Omnes gentes preputium habent, & omnis Domus Israël incircuncisi corde sunt.

¶ E. Canes vocat Iudæos propter maledicentiam & obrectandi studium: perperuū enim obrectabant Christo, & oblatrabant fidei euangelicę: vnde ad hebraicam veritatem vertit Hieronymus, vt canes latrabunt: vnde Paulus scribens Philipp. Iudæos notat contradicentes euangelio, canes illos appellans, & concisionem non circuncisionem, quod pelliculam habeant concisam & resectam, sed cor incircuncisum. Videte inquit canes, videte malos operarios, videte concisionem: nos enim sumus vera circuncisio. Iudæi itaque velut canes fame verbi Dei & diuinorum sacramentorum stimulari, tandem ad vesperam mundi conuertentur ad Christi fidem, prius tamen euomentes blasphemias suas in Christum, & virus infidelitatis suę, quo multorum necabunt animas.

Deus ostendit mihi super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscan-

obliuiscantur^F populi mei. Disperge illos in virtute tua, & depone eos protector meus Domine. Delictum oris eorum, sermonem^G labiorum ipsorum, & comprehendantur in superbia sua. Et de execratione & mendacio annunciabuntur in consummatione, in ira consummationis & non erunt. Et scient quia Deus dominabitur Iacob & finium terræ. Conuertentur ad vesperam & famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem. Ipsi dispergentur ad manducandum, si verò non fuerint saturati^H & murmurabunt. Ego autem cantabo fortitudinem tuam: & exaltabo manè misericordiã tuã. Quia factus es susceptor meus, & refugium meum in die tribulationis meæ. Adiutor meus tibi psallã, quia Deus susceptor meuses, Deus meus^I misericordia mea.

¶ F. Omnia exemplaria græca hoc loco habent, non populi mei, sed legis tuæ, vt ad Suniam & Fretellam scribit quoq; Hier. Eodẽ modo legit August. Optat ergo Christus & patrem precatur ne perdat Iudæos, sed castigati uiuant & memores sint perpetuò legis diuinæ, vt eam seruent. Illud autem quod præcedit, Deus ostendit mihi super inimicos meos, hebraica veritas clariùs legit hoc modo: Deus ostendit mihi insidiatores meos. ¶ G. Nõ est apud 70. interpretes græcè accusatiuus sermonem, sed λόγος, id est, sermo. nominatiui calus, sicut & delictum, pro quo græcè est ἀμαρτία. Vult enim dicere præcipuum peccatum eorum fuisse, quòd blasphemarunt filium Dei, & contradixerunt veritati, negantes Christum, & linguis suis eum crucifigentes. Porro D. Hier. ad heb. veritatem clariùs multò hunc versiculum & sequentem reddidit hoc modo: In peccato oris sui, & in sermone labiorum suorum, & capiantur in superbia sua. Maledictione & mendaciũ narrantes, consume in furore, consume vt nõ subsistat. Nam & August. in suis commentarijs fatetur difficile intellectu esse, quomodo verba hæc intelligatur, quem torquet incommoda versio latina, quanquam is non legat annunciabuntur in consummatione vt græcè est, sed annunciabuntur consummationes. Hunc itaq; sensum innuunt 70. Iudæorum perfidia vbiq; gentium narrabitur ob blasphemias in Christum dictas & mendacia, idque vbi Deus consummauerit omnia quæ his comminatus est per Moysen Deuter. 32. & hac ira consummationis, id est, vindicta qua oia perficiet quæ cominatus est Dominus, adeò affligetur, vt nõ amplius subsistat, id est, fixas sedes habeat: sed de vrbe in urbem, & è regno in regnũ exules semper pelantur. ¶ H. Dispersi sunt Iudæi in omnes regiones quærentes non tam cibum corporis quàm animæ, carentes suauissimo pabulo mentis, hoc est, mysterijs sacrarum literarum, sectantes literam legis cum circuncisione carnali, & sacrificia sanguine & carnibus pecudum constantia, quibus nullo modo animus pascitur & reficitur: vnde hac fame stimulati murmurauerunt aduersus Christum quòd sabbatum violaret, quòd cum peccatoribus manducaret: murmurauerunt aduersus apostolos, videntes gentes admitti in consortium gratiæ euangelicæ. ¶ I. Multò vehementius est Deũ appellare misericordiam, quàm misericordem: vnde Aug. scribens in hunc locum, Non inuenit inquit impletus bonis Dei, quid appellaret Deũ suum, nisi misericordiã suam. O nomen sub quo nemini desperandum est. Quid est misericordia mea? totum quicquid sum, de misericordia tua est, nec quisquã te largior in misericordia. Sic alibi Deũ alloquitur: Salus mea, refugium meum, fortitudo mea, hoc est, qui das salutem mihi, ad quem refugio, & fortitudinem mihi largiris.

In^A finem pro his qui comutabuntur in tituli inscriptione ipsi Dauid in dor-
Elinam, cum succendit Mesopotamiam Syriæ et Syriam Sobal, et conuer-
tit loab, et percussit Edõ in valle Salinarũ duodecim milia.

PSALMVS LIX.

Deus repulisti nos^B & destruxisti nos, iratus es et miser^o es nobis.
Com-

mouisti terram & conturbasti eam, sana contritiones eius quia comota est. Ostendisti populo tuo dura, potasti nos vino cõpunctionis^C. Dedisti metuẽ^o te significationẽ, vt fugiãt à facie arcus^D. Vt liberetur dilecti tui, saluum fac dextera tua & exaudi me. Deus locutus est in sancto suo, lætabor et partibor Sichimã^E, et conuallẽ tabernaculorum metibor. Me^o est Galaad^F, et me^o est Manasses, et Ephraim fortitudo capitis mei. Iuda Rex meus, Moab^G olla spei meæ. In^H Idumẽã extẽdam calceamentũ meũ, mihi alienigenæ subditi sunt. Quis deducet me in ciuitatẽ^I munitam? aut quis deducet me vsq; in Idumẽã? Nõne tu Deus qui repulisti nos, & nõ egredieris Deus in virtutibus nostris. Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem, & ipse ad nihilum deducet tribulantes nos.

¶ A. Psalmus hic victoriã verbi Dei continet, quomodo videlicet Christus verus Dauid subiecit omnes gẽtes & subiugauit legi euangelicæ, succendẽs eas igne diuini sui amoris, de quo apud euangelistã inquit: Ignẽ veni mittere in terrã, & quid volo nisi vt ardeat? Quoniã igitur de conuersione gentiũ tractat, quas sub nominibus Syriæ, Mesopotamiæ & Idumææ, Moab, & Palestinẽ denotat, benè habet titulus, pro his qui comutabuntur, vel heb. pro lilijs de quo dictũ est psal. 44. De hac autẽ victoria Dauid scribitur 2. Reg. 8. cap. & Paralyp. 1. cap. 18. Porro Syria, regio est maioris Asiæ latissima, quæ & Assyria appellatur: vnde in titulo duplicis Syriæ meminit. Alia est enim in qua est Mesopotamia regio sic appellata, quòd sit inter duos amnes Euphratẽ & Tigrin sita: vnde & latinẽ Medãnis dicitur, quòd media sit duorum annium. Altera est, in qua est Sobal siue Soba, vrbs regia, non longẽ à Libano monte Cœlesyria dicta, contermina Pheniciæ. Edom autem dictus est Esau, à quo Idumæa nominata est, pars quoque Syriæ qua Palestinam contingit. Idumæos itaq; per Edom hoc loco intelligimus. Salinæ autem dicuntur loca, in quibus sal conficitur: propriè tamen ea loca, quibus excipitur spuma maris, & falsedo omnis relinquitur, & in vsũ coquendi salis referuatur. Pli. lib. 31. Fit inquit sal vulgaris plurimũque in salinis effuso mari, non sine riguis dulcis aquæ, sed imbre maximè iuuãte. ¶ B. Deus nõ repellit nos, sed cum ad tẽpus auxiliũ & gratiã subtrahit, videtur repellere. Quia nõ repellit Dominus plebem suã (inquit Dauid alibi): Et Apostolus. Nõ repulit inquit Dominus populũ suum. Destruit autem nos, cum in nobis veterem hominem abolet, & nouum condit, vt destruat corpus peccati (vt Paulus inquit): vnde de hac destructione vitiorum, & hominis veteris abolitione, ad Hieremiam dictum est. Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas & destruas & disperdes & dissipes, & ædifices & plantes. Hoc itaq; modo Dominus irascitur vitijs nostris, & simul miseretur: comouet corda quæ nihil nisi terrenũ sapiebãt, & cõturbat ea salutari metu, propter conscientiã scelerũ suorũ, & hoc modo commota & contrita per penitentiã superioris vitæ idẽ sanat ea, infundẽdo illis vnctionẽ Spiritus s. ¶ C. Cõpunctionis vinũ appellat, vim illũ diuinorũ oraculorũ & sermonũ, quæ ignẽ vitiorum & flãmas malarũ cupiditatũ restringit, & refrigerat: & acrimonia sua, quicquid putre & vitiosum est, cohibet, ne latius serpat. Sũt enim ex vino ad grauissimos morbos præsentissima remedia, quæ Plinius latè persequitur libro 23. cap. 1. naturalis historiæ: vnde & euangelica parabola habet, faucio illi qui in latrones incidit, vinum infusum & oleum. ¶ D. Appellatione arcus, diuinam vindictam significat, quæ lenta quidẽ est, sed tarditatem supplicij grauitate compensat. Arcu enim prius minamur, hoc est, collimamus ea quæ ferire nitimur antequam mittamus sagittam: ita & Deus verbis propheticis & euangelicis comminatur nobis ad meliorẽ vitam nos traducere cupiens: cum autẽ incorrigibiles videt, tandem percutit: vnde supra psalmo 7. dixit: Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit & parauit illum, & suis dedit salutare signum viuificæ crucis, quod frontibus nostris in baptismo imprimitur, cuius beneficio liberamur ab æternis supplicijs & à ventura ira. ¶ E. Sichema siue Sicema, vt græca orthographia habet, vrbs est, quæ alijs nominibus Salem & Sichern

& Sichem appellata est à Sichén rege eiusdem vrbs, quæ postea Neapolis dicta est, vt author est Hieron. in locis hebraicis. Iuxta hanc urbem, Iacob habitauit reuersus de Mesopotamia, quam urbem depopulati sunt filij Iacob occisis omnibus habitatoribus vrbs, propter Dinam sororem violatam, vt habet Genesis cap. 34. Porro, vallem tabernaculorum vocat, locum quem Iacob quoque habitauit fixis in eo tabernaculis: vnde hebraicè Sochor, id est, tabernacula appellauit, vt scribitur Genes. 33.

¶ F. Galaad mons est in tribu Manasse: vnde appellatione montis Galaad sæpe significatur tribus Manasse, & quicquid ad hanc tribum pertinet. Sic Ozeæ 6. Galaad ciuitas operantium mendacium, supplantata sanguine: porro per Galaad, Manasse, & Ephraim, nouellum populum christianum ex gentibus colligendum intelligit, quem propter inuictum robur animi, & fidei constantiam quæ in martyribus maximè eluxerunt, fortitudinem capitis sui, id est, Christi, qui caput est suæ ecclesiæ, appellat. Sic alibi Dauid optans Christum aduenire, qui nouum populum sibi ex gentibus colligeret, inquit: Qui sedes super Cherubim, manifestare coram Ephraim, Beniamim, & Manasse, excita potentiam tuam vt saluos facias nos. ¶ G. Moab, filius fuit ipsius Loth, natus ex incesto concubitu filiae, à quo geniti sunt Moabitæ populi, vt docet liber Genes. Moab itaq; pro Moabitibus hoc loco positum est, per quos peccatores notantur nati ex mala concupiscencia, quæ lege diuina non legitime vitur. Lex enim ipsi mæti pro marito est: vnde Apostolus scribens Rom. cap. 7. Lex inquit dominatur in homine quanto tempore viuunt. Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi. Hos autem bene ollæ comparat quæ subiecto igni perpetuè æstuat & feruet aquis bullientibus. Cor enim impij quasi mare feruens inquit Esaias, quod quiescere nõ potest: semper enim agitur æstuantibus flammis malarum cupiditatum: vnde & Hieronias ollæ succensam vidit, & faciem eius ab Aquilone, hæc tamen olla spei diuinæ est: Deus enim per infinitam misericordiam, ex vasis iræ & contumeliæ facit vasa in honorem, & apta ad omne opus bonum, vt inquit Apostolus. ¶ H. Appellatione Idumææ, totus mundus, aut vniuersa gentium significatur congregatio. In hanc calceamentum suum extendit Christus: vel vt hebraica veritas legit, Super Idumæam incesit calceamento suo cum euangelica prædicatio in omnes gētes per apostolos propagata est & humanitas passioque Christi his annunciata est, quæ per calceamentum allegoricè notantur, quod ex corijs aut pellibus mortuorum animantium fit. Aut per calceamentum, functio apostolica, & euangelistarum officium significatur: vnde Paulus præcipit nos calceatos esse in præparationem euāgelij pacis. ¶ I. Per munitam ciuitatem, intelligit mundum carnali sapietia & philosophia munitum, quibus obsistebat diuinæ sapientiæ & euāgelicæ simplicitati, & sese extollebat aduersus scientiam Dei, stulticiam æstimans prædicationem euāgelicam, & fidem in Deum crucifixum: verum hanc munitissimam ciuitatem destruxit vnicus Dei filius, non humanis, sed diuinis armis, de quibus Apostolus cap. 10. posterioris epistolæ ad Corinthios. Nam arma inquit militiæ nostræ non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionū, consilia destruites, & omnē altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei. Quamuis & alio modo dici posset munita ciuitas, ecclesia ex gentibus collecta, vt dictum est à nobis Psal. 30. in illum verbum: Benedictus d. q. m. misericordiam s. mihi in ciuitate munita. ¶ K. Quas virtutes hic vocet, dictum est psalmo 43. in illū verbum: Nunc autem repulisti & confudisti nos, & non egredieris Deus in virtutibus nostris: Hebr. autem veritatem reddit Hieronymus hoc modo, Et non egredieris Deus in exercitiis nostris.

In finem in hymnis ^A *ipsi Dauid. Psalmus LX.*

EXaudi Deus deprecationem meam, intende orationi meæ. A finibus^B terræ ad te clamaui, dum anxietur cor meū, in petra^C exaltasti me. Deduxisti me quia factus es spes mea, turris fortitudinis à facie inimici. Inhabitabo in tabernaculo tuo in secula, protegar in velamento alarum tuarum. Quoniam tu Deus meus exaudisti orationem meam, dedisti^D hæreditatem timentibus nomen tuum. Dies super
dies

dies^E regis adicies, annos eius vsque in diem generationis & generationis^F. Permanet in æternum in conspectu Dei, misericordiam & veritatem eius quis requireret? Sic psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi, vt reddam vota mea de die in diem.

¶ A. Psalmus hic ex persona ecclesiæ canitur, & orationem membrorū Christi, hoc est, fidelium, qui vnum mysticū corpus cōfi. i. ant, complectitur cum magna fiducia precantium Deum patrem, & simul gratias agentium de maximis beneficiis acceptis per Iesum Christum. ¶ B. A finibus terræ clamare dicitur ecclesia, quæ vsq; ad fines orbis terræ dilatata est, sic Aug. Non clamat inquit à finibus terræ, nisi hæreditas illa de qua dictum est ipsi filio. Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuā terminos terræ. Is quoq; à finibus terræ clamat, in quo iam terrena omnia finē acceperunt, qui in carne viuens cum apostolo non secundū carnē militat, & qui ea quæ sursum sunt quærit & sapit, non quæ super terram, qui verè dicere potest, viuo iam non ego, viuunt in me Christus. ¶ C. Ecclesia quia fundata est super firmam petram, id est, Christum (petra enim erat Christus vt habet Paulus) Benè se exaltatam dicit super petram, quæ olim immerita erat cœno vitiorum: vnde supra cecinit psal. 39. Eduxit me de lacu miseriæ & de luto fecis, & statuit super petram pedes meos & direxit gressus meos. ¶ D. Nō de terrena aliqua possessione hæc accipiēda sunt, quales hæreditario iure acceperunt olim Iudæi in terra sibi promissa, cum vnicique tribui forte datae sunt vrbes, vici, & agri, vt docet liber Iosue, sed de cælesti hæreditate hæc intelligēda sunt, de qua supra inquit psal. 36. Nouit Dominus dies immaculorū, & hæreditas eorū in æternum erit. Et Esaias cap. 58. Sustollam te super altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui. ¶ E. Non alium regem quàm Christum dicit, de quo psal. 20. dictum est. Domine in virtute tua lætabitur Rex, huius vitæ dies & annos vsque in perpetuū adiciet Deus. Regnabit enim in domo Iacob in æternum, & regni eius nõ erit finis (vt dixit Gabriel): vnde eodem psalmo dixit Dauid, Vitam petijt à te & tribuisti ei, longitudinem dierum in seculum & in seculū seculi. ¶ F. Futuri temporis verbū est apud 70. græcè διαμνησθη, permanebit, quomodo & Aug. legit in suis commentarijs. Loquitur enim de regno Christi nunquam finiēdo: vnde & hebraica veritas sic legit, Sedebit semper ante faciē Dei. Sedere enim, regiæ potestatis est, de quo & 88. psal. Ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cæli, & paulò infra, Semē eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum.

In finem, pro Idithun ^A *Psalmus Dauid. Psalmus LXI.*

Nonne Deo subiecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meū. Nam & ipse Deus meus & salutaris meus, susceptor meus non mouebor ampliùs Quousq; irruitis^B in hominē, interficitis vniuersū vos, tanquā parieti inclinato & macerię depulsæ. Veruntamen^C precium meū cogitauerūt repellere, cucurri in siti: ore suo benedicebāt, et corde suo maledicebāt. Verūtamen Deo subiecta esto anima mea, quoniā ab ipso patiētia mea. Quia ipse Deus meus & salutaris meus, adiutor meus nõ^D emigrabo. In Deo salutare meū, et gloria mea: Deus auxilii mei & spes mea in Deo est. Sperate in eo omnis cōgregatio populi, effundite corā illo corda vestra, quia Deus adiutor noster in æternū. Veruntamen vani filii hominū, mēdaces filii hominū in stateris: vt decipiāt ipsi de vanitate in idipsum. Nolite sperare in iniquitate, & rapinas nolite concupiscere: diuitiē si affluāt, nolite cor apponere. Semel^F locutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine
K misericor-

miseriordia: quia tu reddes unicuique iuxta opera sua.

¶ A. Psalmus hic ex persona hominis pij à propheta canitur, & religiosum & pium affectum animi erga Deū declarat: quanquam & de humanitate Christi nō inconueniēter accipi possēt. ¶ B. Si ad hominē quemlibet iustum, vel ad propheta personam hęc referas, hic sensus erit. Quousque tandem vos oīes omnis virtutis & seculi amatores sollicitatis alios ad peccata, & irruitis in hominem qui suapte spontē ob vitiatam naturam, ad lapsum & ad peccata propensus & inclinatus est, non secus ac paries nutans, & maceria à suo fundamēto depulsa & ruinam minans? Hęc autem facientes interficitis animas proximorū. Qui enim voluntatē habet occidendi, etiam si non perimat, apud Deum tamen interfector & homicida est. Si verò ad Christum libebit hęc referre, hic erit sensus. O Iudæi qui vitæ meæ insidiamini, & ob id homicidæ estis, quid irruitis & vim mihi infertis tanquam parieti inclinato, aut maceræ depulsa? id est, cum iam ad passionem & mortem me præparem, & me vestræ voluntati submissurus sim, cur tanquam inuitum mori cogitis? ¶ C. August. legit, Honorem meum cogitauerunt repellere: nam græca vox τιμή, vtrumque significat & precium & honorem: dicit itaq; Non satis fuit hostibus meis vt corpori vel anime mortem inferre studerent, sed vbi id non licuit, conati sunt etiam famam dehonestare, & bonis honorem suum eripere: vel precium, id est, pietatis mercedem auferre.

¶ D. Non emigrabo, id est, postquam semel ab hoc exilio liberatus fuero, Deo auxilium ferente & æternam vitam donante, non amplius sedes mutabo. Neq; enim in peregrinatione mea, inquit Aug. manebo. Ab incolatu ergo & exilio migrabo, de domo cælesti non emigrabo. ¶ E. Versiculus hic obscure trāslatus est à 70. quem clariùs ad hebr. veritatem reddit Hieron. hoc modo. Veruntamen vanitas filij Adam, mendaciū filij viri in stateris dolosis, fraudulēter agūt simul: est igitur sensus, Filij hominum siue filij Adam vani sunt & mendaces, imò vanitas ipsa & mendacium, qui sub iustitiæ trutina & æquitatis ponderatione, quam falsò sibi vendicant, atque eloquentiæ vanitate decipiunt innocentes, simul conspirātes in fraudem bonorum. Porro Statera græca vox, vel è græco deducta, idem est quod libra siue trutina, quam vocem quidam aspirant in media syllaba. Nam στατήρ, græcè, libra dicitur latinè: στατήρ, libro, pondero: alij per. t. non aspiratum scribunt, idq; rectiùs vt videtur. Est enim statera nominatiùs factus ab acculatiuo græco nominis στατήρ, sicut cratera à crater. Stater autem non aspiratur, quod inter cætera pondus significat quatuor drachmarum, quod hebræi siclum appellant. ¶ F. Semel hoc loco, non ad numerum referendum est. Non enim semel, sed multifariā multiq; modis Deus olim locutus est patribus in prophetis, vt habet Apostolus scribens hebræis, sed refertur ad sententiæ firmitatem. Duo autem quę audiuit sunt hęc, & posse Deum omnia, & misericordiam illi peculiarem esse, quę tamen coniuncta sit equitati, qua unicuiq; reddit iuxta opera sua. Semel itaque, ad dictorum constantiam veritatemq; pertinet: duo autem, ad vtrūq; testamentum. Noui enim veterisq; testamēti vnus idemq; est autor. Duorum autem testamentorum hęc summa est, Deum omnipotentem esse, misericordem & iustum.

Psalmus David, A cum esset in deserto Idumææ. Psalmus LXII.

DEUS DEUS meus ad te de luce vigilo. Sitiuit in te aīa mea, quā multipliciter tibi caro ^B mea. In terra deserta & inuia et inaquosa sic in sancto apparui tibi, vt viderē virtutē tuā et gloriā tuā. Quoniā melior est misericordia tua super vitas, ^C labia mea laudabunt te. Sic benedicam te in vita mea, & in nomine tuo leuabo manus meas. Sicut adipe ^D & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meū. Sic memor fui tui super stratū meū, ī matutinis meditabar in te, quia fuisti adiutor me⁹. Et in velamēto alarū tuarū exultabo, ad hęc aīa mea post te, me suscepit dextera tua. Ipsi verò inuanū quæsierunt

runt animā meam, introibūt in inferiora terrę, tradētur in manus gladii, partes ^E vulpiū erunt. Rex verò lætabitur in Deo, laudabūtur omnes qui iurant ^F in eo, quia obstructum est os loquentium iniqua.

¶ A. Exemplaria omnia latina mendosè legunt titulum huius psalmi. Psalmus David cum esset in deserto Idumææ, cum apud 70. græcè sit, in deserto Iudææ: eodem modo & heb. veritas legit. De Christo enim qui verus David est, totus psalmus hic intelligitur, tamen & multa membris Christi, id est, nobis applicari possint. Declarat itaque psalmus hic sitim, id est, ardentissimum desiderium Christi, quo desiderabat salutem perditarum ouium domus Israël, cum esset in Iudæa quam bene desertum appellat, quòd Iudaicus populus iam propter incredulitatē relinquendus esset, & spoliandus lege euangelica quam repudiabant, & orbandus omni gratia spiritali: vnde apud Marthæum Dominus comminatur Iudæis: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta: & David idem videns futurum, spiritu prophético de eo loquitur, quasi iam factum esset psalmo 106. Posuit inquit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in saluginem à malitia inhabitantium in ea. Hinc in tertio versu præsentis psalmi Iudæam vocat terram desertam, inuiam, & inaquosam, hoc est, sine via mandatorum Dei, & sine aqua diuinæ gratiæ. ¶ B. Carnē suam multipliciter sitiuisse dicit ad Deum, hoc est, miris modis desiderasse Deum, propter resurrectionis spem in qua glorificanda erat, & honore coronanda, quia humiliata erat vsq; ad mortem, mortem verò crucis: vnde suprā de hac carne sua dixit David ex persona Christi: Propterea lætatum est cor meū & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe, quoniam non derelinques animā meā in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. ¶ C. Multæ sunt vitæ humanæ, hoc est, varia genera & viuēdi instituta quas homines terreni sibi deligūt. Alius enim negotiationē, alius rusticationē siue agriculturam, alius militiā, nonnulli ociosam & voluptariā vitam eligunt, sed diuina misericordia veram & æternam vitam suis largitur, quare Dei misericordia longè melior est omnibus huius vitæ actionibus & cōmodis. ¶ D. Adipem & pinguedinē vocat, abundantia diuinorū charismatū, quibus mens saginatur & pinguescit, nō aliter quam corpus humanū largioribus epulis, crassius & pinguius redditur: vnde Hier. 31. de hac pinguedine spiritali: Inebriabo inquit animā sacerdotum pinguedine, & populus meus bonis meis adimplebitur ait Dominus. Porro hanc pinguedinem non tam sibi, quam membris suis, id est, nobis præcatur Christus. Ipse enim ab exordio vitæ suæ plenus fuit spiritus gratia, de cuius plenitudine accepimus omnes (vt Iohannes inquit) & in quo habitauit omnis plenitudo diuinitatis corporaliter dicente Apostolo. Istud autem ita nobis continget, si diuina meditemur: & super stratū, id est, quoties quiescimus & ociamur: & in matutinis, hoc est, in actionibus nostris omnibus ad quas manē excitamur. ¶ E. Iudæi enim gladijs Romanorū traditi sunt in excidio vrbs Hierosolymæ. Animæ verò perfidorū diuinę vltioni, hoc est, perpetuæ damnationi traditæ sunt, quam per gladium hoc loco accipimus: vnde in Apocalypsi vidit Iohannes ex ore Dei procedere gladium ancipitem, quo significatur interitus corporis & animę, quo feriendi sunt peccatores. Hoc itaq; gladio cęsi detruentur in infera loca terrę, fortē & partē habituri cum vulpibus. Vulpiū autē appellatione, nō modò demones astutissimi significātur, sed etiā hypocritę, hæretici, omnesq; perfidi, aliud corde tenentes, aliud voce sonantes: vnde & Dominus apud Lucam, Herodem regem vulpem appellat. Ite inquit, & dicite vulpi illi: Ecce sanitates perficio hodie, & cras & tertia die consummor. Hinc & Ezechiel propheta cap. 13. Quasi vulpes in deserto propheta tui Israël. ¶ F. Iurare in Christo, est iuramento se adstringere Christo aut religioni christianæ, quod in baptismo omnes facimus, diabolo & pompis illius renunciantes: vnde Augustinus, Quis iurat inquit in eo, qui pollicetur ei vitam suam, qui vouet illi & reddit, qui sit Christianus: sic David infrā, Iurati & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. Sic 2. Paralyp. 15. Iuraueruntq; Domino voce magna: in omni enim corde suo iurauerunt & quæsierunt eum: Iurauerunt, id est, vouerunt iurando. De hoc iuramento Esaias cap. 65. loquitur. Et vocabit Dominus Deus seruos suos nomine alio (hoc est, nomine Christi siue christianos) in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo: & qui iurat in terra, iurabit in Deo.

A In finem, Psalmus David. Psalmus LXIII.

EXaudi Deus orationē meā cum deprecor, à timore inimici eripe animā meā. Protexisti me à conuentu malignantiū, à multitudine operantium iniquitatem. Quia exacerunt ^B vt gladium linguas suas, intenderunt arcum suum rem amaram, vt sagittent in occultis immaculatum. Subitò sagittabunt eum & non timebunt, firmauerunt sibi sermonem ^C nequam. Narrauerūt vt absconderent laqueos, dixerunt quis videbit eos? Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutates scrutatio ^D. Accedet homo ad cor ^E altū, et exaltabitur Deus. Sagittę ^F paruulorum factę sunt plagę eorum, & infirmatę sunt contra eos, linguę eorum. Conturbati sunt omnes qui videbant eos, & timuit omnis homo. Et annunciauerunt opera Dei, & facta eius intellexerūt. Lætabitur iustus in Domino, et sperabit in eo, et laudabūtur omnes recti ^G corde.

¶ **A.** Quia maxima est affinitas capitis, id est, Christi cū corpore, quod est ecclesia, vt sæpe admonuimus aliās, potest hic psalmus vel de Christo, vel de ecclesia intelligi. **C**ōmētaria quę sub nomine **D.** Hier. ferūtur, ad ecclesiā omnia referūt: Aug. magis ad Christū refert. Christus itaq; iuxta hominē assumptū, Deū patrē suū orat, vt nō tā suam quàm nostras animas eripiat à timore inimici, hoc est, diabolo, qui capitalis hostis est humani generis. Sic in cruce iā expirās cōmēdauit in manus Dei, nō tam suū spiritum quàm nostrū. Qui enim adhęret Deo, vt habet Apostolus, vnus spiritus est cum Deo. Illud enim ex 2. versū cōstare quoq; potest, vbi de seipso loquēs, protectū se dicit à cōuentu malignantiū. Si enim protectus est ab hostibus, quomodo animā suā eripi cupit à timore inimici? nisi quod hoc de corpore, illud de capite accipiendum sit.

¶ **B.** Non est gręcē *οτι*, Quia, sed *οτι* *τις*, id est, Qui. Tameñ Aug. quoq; legat. Quia: & heb. veritas: in sensu enim paruū discrimē est. Gladiū autē vocat, apertas blasphemias & calūnias, quibus Iudęi Christū, & gētes ecclesiā impetiuerūt. Arcū autē, occultas insidias quib; mortē Christo, & persecutores christiani nominis pijs et innocētib; necem moliti sunt. ¶ **C.** Sermonē dixit, cōsiliū quod perficere firmiter statuerunt vt Christū interimerēt, & nomē doctrinę; eius abolerent vel sermonē appellat, facinus illud, quod commiserunt occidentes Christum, in quo ita obfirmarūt animos, vt nullis admonitionibus aut beneficijs emolliti sententiam mutauerint. Verbū enim siue sermo idiomate hebraico sæpe pro re ipsa, de qua verba fiunt aut sermo habetur, accipi solet. Sic Genes. 2.4. A Domino egressus est sermo, id est, res nutu diuino geritur. Sic Esaię 39. Ostēdit illis Ezechias apothecas supellectilis suę, & vniuersa quę inuenta sunt in thesauris eius: non fuit verbum quod non ostenderet eis: verbum, id est, res aliqua. ¶ **D.** Gręcē est, accusatiuus scrutina: vnde August. quoque legit. Defecerunt scrutantes scrutationes: apud gręcos enim venustē verbum regit accusatiuum nominis verbalis à se deducti, vt seruiō seruitutē, gaudeo gaudium, scrutor scrutationem, idq; vehementius est quàm seruiō, gaudeo, scrutor. Iudęi autem cum omnia rimarentur, & vitam actionesq; Christi diligentissimē scrutarentur, nihil inuenerunt quod accusare possent, quamuis in multis calumniati sint innocentia eius. Quo pacto autem defecerint & consilij inopia laborarunt, docet euangelista, quod obseruantes illius sermones, nihil inuenerint quod accusarēt: & cum falsa testimonia aduersus Christum quærerent, non fuerint conuenientia eorum testimonia. ¶ **E.** Altum hoc loco, non pro sublimi positum est, sed idem quod profundum significat. Est enim vox apud latinos ambigua: nam & mons altus, & puteus altus dicitur. Id autem ex gręcō constat: *βαθύς* enim non significat altum, id est, sublime, sed profundū. Est itaq; sensus, Homo postquam inspicere cęperit profunditatem & abyssū sapiētię Dei & consilij diuini, laudat & exultat in omnibus Deum, intelligens Deum ineffabili consilio redemisse per mortem filij sui genus humanum, & omnia aduersa diligentibus Deum cooperari, & cedere in bonam & perpetuam salutem.

¶ **F.** Paruulos appellat, apostolos, non ætate aut statura, sed affectu. Sacrę enim literę paruulos appellant, humiles & animo submissos, ad quam animi submissionem Christus

Christus in euangelio suos hortabatur dicens: Nisi conuerſi fueritis & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cęlorum. De quibus David infra, Custodiens paruulos Dominus, humiliatus sum & liberauit me. De potestate autem horum paruulorum Dominus apud Esaiam cap. 11. Habitabit inquit lupus cum agno, & pardus cum hęcdo accubabit, vitul; & leo & ouis simul morabūtur, & puer paruulus minabit eos: per lupum, pardum, & leonem, allegoricę feros & immites gentiū animos significans victos & domitos prædicatione apostolorū, & sagittis diuinorū oraculorum fauciatos.

¶ **G.** Recto corde is est, qui persuasissimum habet omnia Dei iudicia æquissima esse. Is autem peruerso corde est inquit Aug. qui Deum subſannat, qui prouidentia eius irridet, qui tacitus apud se dicit, verē non curat Deus res humanas: quas si curaret, non ille adulter aut periurus tantum diuitiarum possideret, hic innocens egestate premeretur: vnde in laudem beati Iob dictum est, quod fuit vir simplex & rectus, vt simplicitatem ad vitę & morum innocentiam referas, rectitudinem ad sanum iudicium quod de Deo habuit, cuius illa nunquam satis laudata vox est: Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur non sustineamus?

A In finem psalmus David. Canticum Hieremię & Ezechielis & populi transmigrationis, cum inciperet proficisci. Psalmus LXIII.

TE decet hymnus ^B Deus in Siō, & tibi reddetur votū ^C in Hierusalē. Exaudi orationē meam, ad te omnis caro ^D veniet. Verba iniquorū præualuerūt super nos, & impietatibus nostris tu propitiaberis. Beatus quę elegisti & assumpsisti, inhabitabit in atrijs suis. Replebimur in bonis domus tuę, sanctū ^E est templū tuū mirabile in equitate. Exaudi nos Deus salutaris noster, spes omniū finiū terrę & in mari lōgē. Pręparās ^F mōtes in virtute tua, accinctus potentia qui cōturbas profundū maris, sonū fluctuum ^G eius. Turbabūtur gētes, & timebunt qui habitāt terminos à signis tuis, exitus matutini ^H & vespere delectabis. Visitaſti terrā & inebriaſti eā, multiplicasti locupleare eam. Flumen ^I Dei repletum est aquis, paraſti cibum eorum, quoniā ita est præparatio eius. Riuos ^K eius inebria, multiplica genimina eius, in stillicidijs eius lætabitur germinans. Benedices coronę anni ^L benignitatis tuę, & cāpi tui replebuntur vbertate. Pinguescent speciosa ^M deserti, & exultatione colles accingentur. Induti sunt arietes ouium, & valles abundabunt frumento, clamabunt etenim hymnum dicent.

¶ **A.** Hebraica veritas huic psalmo non dat alium titulū quàm hūc, victori psalmus David cārici: verum 70. In finem psalmus David. Canticum Hieremię & Ezechielis & populi trāsmigrationis, vel vt gręcē est *παροικίας*, hoc est, peregrinationis cum inciperet egredi: ita enim est apud 70. nō autē proficisci. Nam & August. sic legit, Cum inciperent exirē. Psalmus itaque hic ex persona ecclesię ex gentibus colligendę mysticę intelligitur, quę ante conuersionem suam seruebat in hoc seculo principi huius mundi diabolo, à quo captiua tenebatur, cuius rei typus fuit Babylonica illa captiuitas populi Iudaici. Adscribitur autem canticum hoc Hieremię quoque & Ezechielis, quod vterq; horum vaticinatus sit de reditu populi Iudaici ad solum natale. Post 70. enim annos sub Cyro rege Persarum reuersus est à Babylonia in Iudęam. Est autem duplex egressus à Babylone. Egređimur, quoties ex hac confusione & colluione vitorum in libertatē filiorū Dei restituimur, translati in cælum. Egređimur etiam, cum animo & affectu mūdum relinquimus, de quo egressu Dominus Hieremię 51. cap. Fugite de medio Babylonis, vt saluet vnusquisq; animā suam. ¶ **B.** Quod 70. vertent: Te decet hymnus Deus etc. **D.** Hieron ad hebraicam veritatem reddit. Te decet silentium Deus in Sion, quę videntur prima fronte inter se pugnare, quanquam minime sibi

nimè sibi repugnent. Nam & silentio Deum laudamus, quoties ea quæ in Deo ineffabilia sunt, taciti adoramus profrentes nos magnitudine rei vinci, nec verbis vllis explicare vel assequi posse: vnde Esaias cap. 32. Et erit inquit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ, silentium & securitas vsque in sempiternum. Vult enim significare cum iam ad cælestem illam Hierusalem translari fuerimus, tanta admiratione diuinarum rerum capiendos, vt etiam vox nobis eripiat & sermo desit: vnde & græci admiratione digna appellant *σπλαγχνια*, hoc est, ob sui pulchritudinè & præstantiâ maximū silentium inducētia. Quod Horatius 2. lib. carminum imitatus dixit. Vtrumq; sacro digna silentio mirantur vmbre dicere. Hermes quoque ille siue Mercurius Trismegistus, hoc est, ter maximus, cuius crebrò meminit Lactantius in hymno quem Deo canit, dicit Deū ineffabile & solo silētio prædicādū. ¶ C. Reddīm⁹ hīc quoq; vota nostra, sed quoniam impediti carne, plenè id facere nequimus, quia corpus hoc corruptibile grauat & deprimit animū, expeditè id faciemus in cælis. Ibi enim præceptū charitatis perfectè implebitur: vnde psal. 115. inquit Dauid: Vota mea Domino reddam in cōspectu omnis populi eius, in atrijs domus Domini in medio tui Hierusalē. ¶ D. Carnis appellatione, sacræ literę hominē significant, quod crasso corpore & carne constet. Sic angelicæ creaturæ spiritus appellatione notatur: vnde illud Exod. in precatione Moysi, Fortissime De⁹ spirituū & vniuersę carnis. Omnis itaq; caro ad Deū venit, cum homines cuiusq; generis, ætatis, sexus & cōditionis ad Christū venerūt, & illius religionem & fidē amplexi sunt. Sic enim intelligendum est illud, omnis caro, alioqui falsum esset illud euangelicum, Multos vocatos esse, paucos verò electos. Multi enim in sua infidelitate aut perfidia, & perierunt, & quotidie pereunt. Tale est, illud Esaiæ 40, Et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est, & iterum cap. vltimo: Et veniet omnis caro vt adoret coram facie mea. Itē illud Iohelis: Effundā de spiritu meo, super omnē carnē. Iniquos autē vocat, falsarū religionū, & impiarū superstitionū autores, et magistros errorum philosophos, quorum præceptis in suis peccatis detētæ sunt gētes.

¶ E. Templum dicit, non lignis, lapidibus, aut alia qualibet materia cōstans, sed viuū & animatū Dei templū, de quo Apostolus scribēs Corinthijs, Templū inquit Dei sanctū est, quod estis vos: vnde Augustinus, Templum fratres nolite aliud præter vos cogitare, amate iustitiam, & vos estis templum Dei, quanquam & de Christo iuxta hominem assumptum intelligi potest: mirabile templum hoc, in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis: vnde apud Iohannē de se loquens inquit Christus. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud, quod enarrās euāgelista ipse, Hoc autem dicebat (inquit) de templo corporis sui. Et hanc interpretationem Hieron. sequitur.

¶ F. Mōtes hoc loco in bonam partem accipiūtur pro apostolis & martyribus, qui propter meritorū & virtutū sublimitatē & fidei excellentiā montes appellantur, qui in medio tyrannorum & persecutorum, velut rupes firmissimæ in medio marinarum fluctuum vndique persecutionum procellis verberati, immobiles & constantes in fide permanserunt, non suis viribus, sed diuina virtute muniti & armati.

¶ G. Desunt in latinis exemplaribus hoc loco duo verba, nimirum hæc: Quis sustinebit? Sic enim legitur græcè versiculus hic apud 70. Sonitus fluctuum eius quis sustinebit? Est itaque sensus: Tantas persecutionum procellas, & tantas tyrannorum & sæuentium populorum minas quis sustinebit, quasi dicat, nullus sustineat suis fretus viribus, nisi diuina illum munit virtus. Eodem modo Augustinus legit: Sonitus fluctuum eius quis sufferet? quod idem enarrat hoc modo: Quod dixit, quis sufferet? hoc ait, Nos ipsi: per nosmetipsos sufferre illas persecutiones non possemus, nisi ille daret fortitudinem, qui præparat montes in fortitudine sua.

¶ H. Iudaicus populus quem primo manè ad colendam vineam suam euocauit & conduxit pater familias, appellatione matutini intelligitur: sic gentium populus qui ad vesperam mundi ad Christi fidem vocatus est, per vesperam denotatur. Est enim vesperæ genitiuus hoc loco per diphthongon scribendus à nominatiuo vespera. Nam græcè est genitiuus *σπέρμα*: Porro vterque populus exitus vocabulo significatur, quod exeundum sit nobis è Babylone, id est, mundo hoc: nō pedibus, sed affectus antequam gaudium spiritus & delectationem diuinā percipiemus. ¶ I. Omnia hæc allegorijis plena sunt: terram enim, animos & corda humana appellat, quæ proficissā vomere euangelico, & irrigata cælesti pluuiā, id est, gratia spiritus s. semē verbi Dei acceptum in sulcis animæ vbertim excrescere faciūt in segetes, quæ postea colliguntur in manipulos iustitiæ: sic hoc loco flumen appellat, eandē gratiam spiritus s. quæ abundan-

tissimè

tissimè se effundit, de quo psal. 45. dixit: Fluminis impetus lærificat ciuitatem Dei. Hoc flumen aquis repletum est, cum Spiritus s. varijs charismatibus se infudit in corda fidelium, & mysticum cibū illis præparauit, quē non suis meritis acceperūt, sed ex tua misericordia Deus, qui ita soles tuis prospicere et cibū præparare. Notandū autē hoc loco apud 70. græcè non addi pronomen eius, sed tantum, esse, quoniam ita est præparatio, scilicet tua, quod pronome Aug. in suis cōmentarijs addit. ¶ K. Apud 70. in græcis exemplaribus est *ἀλλοκατος*, id est, sulcos, nō autem riuos. Quare rectius legit hunc locū D. Aug. in cōmentarijs suis: Sulcos eius inebria. Quod idē sic explicat, Fiat ergo inquit primò sulci qui inebrientur: duricia pectoris nostri aperiatur vomere sermonis Dei, dehinc sulcos eius inebria. Porro quod sequitur, genimina, iuxta verā orthographiā græcam gēnemata scribendum esset, à quo interpres vocē deflexit iuxta formā latinā, genimen geniminis. Est autem gēnema, vel iuxta latinā formā genimē, omnis foetus aut fructus, tā animatus quàm inanimatus: vnde illud euāgelicum: Non bibam de hoc genimine vitis, id est, de hoc vino: & iterum, Genimina viperarum quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Deducta autem est vox à græco verbo *γεννέω*, id est, genero, produco. D. Hilarius & August. legunt: Multiplica generationes eius. ¶ L. Coronam anni benignitatis vocat ecclesiam Christi fidelium, de qua dixit psal. 20. Posuisti in capite eius coronam de lapide precioso. His enim velut corona quadam cinctus & ornatus est Christus: vnde Esaiæ 62. de ecclesia dictum est, Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema speciei in manu Dei tui. Porro annum benignitatis vocat, tempus illud gratiæ, quando per Christum annunciatum est euangelium regnī cælestis, de quo Esaiæ 61. sic loquitur Christus: Spiritus Domini super me, ed quod vnixerit me, ad annunciandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, vt prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domino: alibi vocatur tempus acceptum siue acceptabile & dies salutis.

¶ M. Omnia hæc allegoricè intelligenda sunt: explicat enim quanta benignitas & vbertas anni illius fertilissimi fuerit: Camporum enim & deserti appellatione, incultos et horridos gentium animos significat, qui speciosos fructus pietatis vbertim protulerunt impinguati gratia spiritus sancti: de hoc deserto Esa. cap. 35. Letabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Colles autem, sancti perfectioris vitæ appellantur. Arietes autem, duces gregis dominici, id est, apostoli & martyres iam veste immortalitatis induendi aut cælesti gloria induti. Valles autem, humiliores in ecclesia, nō tamen impię fidei et operis homines appellantur, quę abūdabūt frumēto, id est, abundè fructum vitæ consequētur. Ac ne propheticus sermo hos cāpos, hæc deserta, hos colles, hæc conuallia quæ oculis subiacent, voce & sensu carentia significare existimeretur, adiecit, Clamabunt etenim hymnū dicent, Dei nimirū laudes ob hæc diuersa retributionū præmia indefessis vocibus concinentes, vt Hilarius inquit.

In finem, canticum^A psalmi resurrectionis.

PSALMVS LXXV.

Iubilate^B Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriā laudi eius. Dicite Deo quā terrabilia sunt opera tua, in multitudine virtutis tuæ^C mentientur tibi inimici tui. Omnis terra adoret te & psallat tibi, psalmū dicat nomini tuo. Venite & videte opera Domini, terribilis in cōsilijs super^D filios hominum. Qui cōuertit^E mare in aridam, in flumine pertransibunt pede, ibi lætabimur in ipso. Qui dominatur in fortitudine sua in æternū, oculi eius super gētes respiciūt, quæ exasperāt^F nō exaltētur in semetipsis. Benedicite gētes Deū nostrū, & auditā facite vocem laudis eius. Qui posuit animā meam ad vitam, & nō dedit in commotionē pedes meos. Quoniā probasti nos Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argētū. Induxisti^G nos in laqueū, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita

K iiii nostra.

nostra. Transiuimus^H per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Introibo in domum tuam in holocaustis, reddam tibi vota mea quæ distinxerunt labia mea. Et locutum est os meum in tribulatione mea. Holocausta medullata offeram^I tibi cum incenso arietum, offeram tibi boues cum hircis. Venite & audite, & narrabo, omnes qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ. Ad ipsum ore meo clamaui, & exaltaui sub lingua mea. Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus. Propterea exaudiuit me Deus, & attendit voci deprecationis meæ. Benedictus Deus qui non amouit orationem meam & misericordiam suam à me.

Id est, interprete Aug. ipsum publicè prædicauit, ipsum in secreto confessus sum.

¶ A. Apostolus Paulus varijs locis duplicis resurrectionis mentionem facit & geminæ mortis. Sic enim ad Rom. cap. 6. Consepulti inquit sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus: & paulò infra, Existimate vos mortuos esse peccato, viuentes autem Deo. Hinc & alibi: Si consurrexistis inquit cum Christo, quæ sursum sunt quærite. Tunc autem spiritualiter resurgimus, cum è morte peccati ad vitam animæ excitamur, non iam secundum veterem hominem viuentes, sed in nouitate vitæ ambulantes, quod per baptismum nobis cõtingit beneficio sanguinis & mortis Christi, & hæc in Apocalypsi appellatur prima resurrectio. Psalmus itaq; hic gratiarum actionem continet ecclesiæ inuitantis omnes gentes ad laudes diuinas, & enarrantis quanta per Iesum Christum Deus pater fecit nobis, quos ex morte ad vitæ animæ suscitauit: vnde canticum resurrectionis appellatur: sic enim titulus habet. In finem, canticum psalmi resurrectionis, hoc est, eorum qui per baptismum resurrexerunt cum Christo.

¶ B. Benè dixit, Iubilare, vt ostendat victoriã nos consequi per Christum, qui mundum vicit, & mundi principè eiecit foras, & arma in quibus cõfidebat abstulit, prædãq; & spolia diuisit. Iubilus enim propriè (vt verbis D. Hilarij in hunc locum scribentis vtar) vocem significat exercitus præliantis aut in concursu proteretis hostem, aut successum victoriæ exultatione voce testantis. Positi igitur in vitæ istius prælijs, & in hoc carnis ac sanguinis nostri certamine, aduersus diabolum armis spiritualibus dimicantes, Deo monemur in voce exultationis iubilare: cum autè dicit, omnis terra, non ad inanimum hunc terræ molem referendum est, sed vniuersitas ecclesiæ toto orbe diffusæ significatur, vt simul & officij & originis nostræ terræ admoneamur, vt Hilarius inquit.

¶ C. Iudæi hostes Christi mentiti sunt in multitudine virtutis eius, id est, propter nimiam & admirandam illius potentiã, quam insuetis prodigijs & miraculis Christus ostendebat, dicentes illum hæc facere in Beelzebub principe demoniorum. Similiter et gentes incredulæ hæc de Christo audientes, magicis artibus omnia tribuebant: & vniuersa gentilitas ante Christi aduentum, cum in Iudæa tantum notus esset Deus, videntes admiradã vnius Dei potentiã in creãdis et gubernãdis omnib⁹, mēdaciter hæc adscripserunt falsis suis dijs: tonitrua, fulmina, pluuias, & quicquid in sublimi nascitur, Ioui tribuētes. Solis lumē, Apollini. Menstruos cursus Lunæ, ipsi Dianæ. Æstum maris & terræ motū, Neptuno tribuentes. Quod profectò est mentiri Deo in multitudine virtutis suæ. ¶ D. Apud 70. in græcis exemplaribus est, videte opera Domini quàm terribilis in consilijs etc. vt 2. versu. Dicite Deo quàm terribilia sunt opera tua Domine. Intelligit autem illud admirandum consilium de redimendo humano genere, quod demones quidem latuit, sed angelis & sanctis omnibus summam venerationem & metum incussit, videntes Deum patrem morte vnici filij sui consulere salutem humanæ, de quo Esaias cap. 28. Et hoc inquit à Domino Deo exercituum exiuit, vt magnificaret iustitiam, & mirabile faceret consilium. ¶ E. Olim mare rubrum conuertit Dominus in aridam, vt viam faceret populo suo egredienti ex Ægypto, & Iordanem fluuium exsiccauit, vt siccis pedibus per illum graderetur populus Israëliticus ingrediens terram promissam. Verum iuxta literam hæc mirabilia Dei opera Iudaico populo exhibita sunt. At quoniam vniuersos inuitat ad contemplanda hæc opera Dei terribilia, non dubium quin mysticè hæc intelligenda sint. Mare itaque mundus fuit vitorum amari-

amaritudine salissimus, tempestate & fluctibus persecutionum turbulentus, quod in aridam verum est, quæ celestem pluuiam iam sicut (vnde illud Dauidicum: Expandi inquit manus ad te anima mea, sicut terra sine aqua tibi.) Iordanis autem Christi baptismum consecratus, pedibus à nobis transitur, quum ex aquis baptismi egredimur, renati iam in filios Dei, quæ res causa nobis est perpetuæ lætitiæ.

¶ F. Iudæos notat, quibus imprecatur vt nunquam exalcentur quàm diu Deum exasperant. Is autem exasperat siue exacerbatur Deum, qui cum ipse nolit credere, alijs salutem inuidet, & in simili perfidia & incredulitate permanere cupit, quod Iudaico populo peculiare fuit, qui pertinacissimis animis, Deo semper & præcipuè euangelio obstiterunt: vnde apud Ezechielem cap. 2. domus exasperans appellatur.

¶ G. Hebraica veritas sic legit versiculum hunc: Induxisti nos in obsidionem, pro quo 70. verterunt, laqueum. August. legit, muscipulam. Vult enim significare, Deo permittente fideles captos & circumuentos ab hostibus fidei, & à persecutoribus afflictos & oppressos, sed omnia hæc Deum permisisse non odio suorum, sed vt excoqueret igne tribulationis omnia terrena vitia, non secus atque argentum repurgatur à scoria, & ab omni alio metallo & adulterina materia commixta, quoties in fornacula igni aduritur & liquatur. ¶ H. Per ignem & aquam, contraria inter se animorum pericula denotat: inter elementa enim maximè inter se pugnant aqua & ignis: aqua enim extinguit ignem: & contra, ignis exsiccat & consumit aquam. Sic & tentationes sunt, quibus exercemur & probamur. Ignis vrit, aqua corrumpit: vtrumque metuendum, & vltio tribulationis, & aqua corruptionis. Cum res angustæ sunt & aduersæ, quasi ignis nos adurunt: cum res secundæ sunt, & opes, omniumque rerum abundantia nos circumluit, aquis circumdamur, sed non finit Deus suos vel igne aduri, vel aquis opprimi & corrumpi: Vnde contra prospera & aduersa nos munit apostolus, monens vt instructi simus à dextris & sinistris per arma iustitiæ. Sic Dominus quoque apud Esaiam cap. 43. hoc ipsum suis pollicetur dicens: Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaueris in igne, non comburèris, & flamma non ardebit in te, quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israël saluator tuus. ¶ I. Holocaustum medullatum offert ecclesia Christo (totum enim mysticum corpus Christi hic loquitur interprete Aug.) quoties homo se totum Christo consecrat, & non in superficie, hoc est, exteriore cultu se Deum diligere testatur, sed ex intimis præcordijs & animi medullis, & totus amore Christi & diuino igni flagrat. Arietes autè Deo offert ecclesia, cum episcopi & duces gregis dominici probè suo munere fungētes, se Deo dedicant: boues offeruntur, cum euāgelistæ, id est, verbi Dei præcones syncerè Deum prædicat: hirci offeruntur, quoties peccatores ducti pœnitentiã ad Deum veniunt, & veterem hominem cum vitijs & concupiscentijs Deo mactant, vt peccatis mortui iustitiæ viuāt. Porro quod in latinis exemplaribus nostris mendosè legitur, Cum incenso arietum, græcè est, Cum incenso & arietibus, quomodo Aug. legit et Hilarius. Nam incensum non cõstabit hostijs pecudum, sed odoribus siue odoramentis, vt aromatibus, thure, stacte, galbano, & similibus quæ vnà incendebantur, vt docet 30. cap. Exodi: vnde & θυμίαμα græcè appellatur, hoc est, suffitus aut vaporatio: vnde interpret latinus dicens incensum, rem magis explicat quàm vim vocis græcanicæ.

In finem, in hymnis psalmus Dauid.

PSALMVS LXVI.

Deus misereatur^A nostri & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri. Vt cognoscamus in terra^B viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum. Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes. Latentur & exultent gētes, quoniam iudicas^C populos in æquitate, & gentes in terra dirigis. Confiteantur^D tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes, terra dedit fructum^E suum. Benedicat nos Deus, Deus noster: benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terræ.

A. Psal.

¶ A. Psalmus hic licet brevis sit, plenus tamen est spiritalis intelligentiæ. Continet autem apostolorum, prophetarumq; vocem, qui aut venisse aut venturum esse Dominum, gentibus nunciauerunt: felicia autem faustaq; omnia imprecantur ecclesiæ ex gentibus congregatæ: primum optantes illi misericordiam qua peccata deleantur, deinde benedictionem quæ nobis tunc demum contingit, vbi compressa dominatione carnali spiritus victor ceperit triumphare: tunc enim primi parentis nostri maledictio mutatur benedictione cælesti. ¶ B. Id est, non tristem videamus propter peccata nostra, sed gaudentem virtutibus nostris. Tunc enim illuminari dicitur vultus, cum mitigata ira fauor & gratia redeunt frõte iam exhilarata, vt pluribus annotauimus psal. 4. in illum versum: Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Tribus his versibus primis persona vel prophetarum vel apostolorum includitur cum persona ecclesiæ, ex gentibus congregatæ: idem fit quoq; vltimo versu. Est itaq; hic sensus: Ad eum inualescat prædicatio nostra, vt via siue salutare tuum, id est, Christus qui via veritas & vita est, palam cernatur in his qui terrena sapiunt. Quod autem de gentibus hæc præcipue intelligenda sint, vel hinc constare potest: Quia in Iudæa notus erat Deus vt alibi habet Dauid, & in Israël magnum nomen eius: quanquam si diligentius attendamus, nec in Iudæa nota erat via Dei, id est, Christus Dei filius sine qua nemo venit ad patrem. Verum quod subiicitur: In omnibus gentibus salutare tuum, in confesso est de vna gente Iudaica accipi non posse. Porro quodd interpres latinus vertit salutare, hebraicè est Iesus, quam vocem hebraicam Abacuc 3. reliquit Hieron. Ego autem inquit gaudebo in Domino, & exultabo in Deo Iesu meo. ¶ C. Vbicunque iudicium cum æquitate exercetur, timendum potius videtur ijs qui peccarunt, quam gaudio exultandum: verum non loquitur hic de extremo illo iudicio, quo vniciq; digna pro meritis, aut supplicia aut præmia decernuntur, sed de iudicio quo Deus vtitur, eligendo dignos se ex omnibus nationibus, non accipiens personam alicuius, vnam gentem eligendo, alteram repudiando: vnde Apostolus Petrus Actorum 10. In veritate comperio, quia non est acceptor personarum Deus, sed in omni gente qui timet eum & operatur iustitiã, acceptus est illi.

¶ D. In hac eorundem verborum repetitione nemo battologiam esse putet: sed ita accipiendum est hoc, quasi apostoli doctores gentium præcinerint hæc priori versiculo, quæ totidè verbis nunc reperit ecclesia gètiũ. Quale est illud psal. 128. Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israël. Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi. ¶ E. Geminus sensus hic esse potest, vt fructum terræ appellet Christum, quem virginea terra Mariæ mundo protulit, de quo Elizabeth Lucæ 1. Benedictus fructus vètris tui: de quo & Esaias, Aperiat inquit terra & germinet Saluatorem: vel fructus illos spiritus intelligit quos ad Galat. 5. enumerat apostolus, quos terra animorũ nostrorũ profert ex iacto semine verbi Dei. ¶ F. Trinitatis mysterium hoc versu notatur: cum enim ter Deũ nominauerit, subiicit: Et metuant eum, non eos, eandem naturam diuinitatis in tribus personis significans.

A In finem, psalmus cantici Dauid.

Psalmus LXVII.

EXurgat Deus & dissipentur inimici eius, & fugiant^B qui oderunt eum à facie eius. sicut deficit fumus, deficient: sicut^C fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei, & iusti^D epulentur & exultent in conspectu Dei, & delectentur in lætitia. Cantate^E Deo, psalmum dicite nomini eius, iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi. Exultate in conspectu eius, turbabuntur à facie eius, ^F patris orphanorum, & iudicis viduarũ. Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit vnus^G moris in domo. Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos qui exasperat, qui habitant in ^G sepulchris. Deus cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto Terra mota^I est: etenim cæli distillauerunt a facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.

Diuisio

Diuisio.

¶ A. Inter canticũ & psalmum D. Hilar. scribès in psalmũ 65. hoc interesse vult, vt per canticum quod ore promitur, sine manuum opera & instrumentorũ adminiculis, intelligentia & cognitio celestiu diuinarũq; rerũ significetur: per psalmũ autẽ qui musico instrumento canitur, hoc est, decachordo psalterio, operationes ipsæ denotentur. Hinc fit, vt alij psalmorum in titulo habeant, Canticum psalmi: alij verò vt hic 67. psalmus habeat. In finem, ipsi Dauid psalmus cantici. Quoties itaque audis, psalmus cantici, significantur opera bona nasci per spiritualem scientiam, & diuinarum rerum institutionem. Cum verò Canticum psalmi, significatur gratulatio adeptæ scientiæ per merita bonorum operum & maximè fidei, vnde dixit Esaias: Nisi credideritis non intelligetis: Vnde & præsens psalmus 67. quia in eo cognitionis & scientiæ prophetiæ enuntiatio docetur, quæ morum innocentia & honestis vitæ officijs tantummodo paratur, titulum habet, psalmus cantici. Est autem plenus sacramentis legis & euangelij, constans crebris allegorijs præteritorum & futurorum: habet enim in se doctrinam Iudaici populi, & fidẽ nostram euangelicã comendat, cõplectitur adscẽsum Domini ad legis latẽ, et assumptẽ à Domino humanitatis sacramentũ indicat, exprobrat impietate cælos, & futuri regni eius gloriam comprehendit. Exordium autem ex eo sumpsit propheta, in quo summa consistit nostræ iustificationis & salutis: nimirum à dominicã resurrectione, optans tempus illud dominicæ resurrectionis accelerari, quo destruendum cognoscit regnum peccati, & soluendam tyrannidẽ principis huius sæculi. ¶ B. Fuga hæc est, animi timor vt August. inquit: nam corporaliter quò fugiant ab eius facie, qui vbiq; præsentia suæ effectum demonstrat? vnde alibi Dauid, Quò ibo inquit à spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? animo ergo non corpore fugiunt, timendo scilicet non latendo: nec ab ea facie quam non vident, sed ab ea quam videre coguntur: facies quippe Dei, appellatur diuina præsentia quam per ecclesiam suam exhibet. Fugiant ergo à facie eius, id est, timeant à præsentia sanctorum fideliumque eius. ¶ C. Hæc quanquam fortasse de hominibus accipi possint, quorum duritia in penitentia lachrymas soluitur: quia tamen præcessit, Sicut deficit fumus, deficient: futuri iudicij & æternorum suppliciorum comminatio hoc loco notatur, quando fastus & superbia impiorum, quæ metum pijs incussit, velut fumus euanscit, & vt cæra igni admota fluit, & tandem accensa igni pabulum fit, ita & illi perpetuis ignibus cruciandi tradentur. ¶ D. Quod interpres noster vertit: Iusti epulentur in conspectu Dei, græcè est *ἰὺππυλῖνται*, id est, lætentur: vnde & diuus Hilarius legit: Et iusti lætentur in conspectu Dei. August. verò, Et iusti iocundentur in conspectu Dei. Magnæ autem fiduciæ est exultare in conspectu Dei. Sicut enim dispensator, si malè & non ex fide tractauerit substantiam Domini sui, timet Domini præsentiam: ita è diuerso, qui fideliter dispensauerit, exultat in Domini præsentia, non solum de vindicta malorum, sed etiam de sempiterna sua beatitudine.

¶ E. Canere, sacrę literæ semper ad Theoriam, id est, ad contemplationem celestium mysteriorum, & ad altiorẽ intellectum sacrarum scripturarum referunt, vt in argumento quoque psalmi huius admonuimus. Psallere verò, ad bona opera: quoties enim aures nostræ tantum patent honestis audiendis, lingua nil nisi pium & sanctum promit, similiter oculi, manus, & cætera membra honestè suis funguntur officijs, suauissimum Deo concentum reddunt, non aliter atque chordæ in psalterio. Porro iter illi facimus, cum peruersam animi nostri voluntatem & praua studia nostrã velut curua quædam viarum diuerticula corrigimus, & superbos, iracundos, & implacabiles animos, christiana modestia & mansuetudine deprimimus & æquabiles reddimus. Vnde Dominus apud Esaiam: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa & aspera in vias planas.

¶ F. Non solum de orphanis siue pupillis & viduis iuxta carnem hæc accipienda sunt, quorum pater & iudex Deus, sed spiritualibus pupillis & viduis intelligenda sunt, de quibus Dauid psal. 145. Dominus custodit aduenas, pupillum & viduam suscipiet, & vias peccatorum disperdet. Is enim apud Deum pupillus est, qui iam patrem diabolum amplius non habet: & ea anima vidua esse cepit, quæ felix diuortium fecit cum carne, mundo, & diabolo: vel quoties gladio verbi Dei filij à parentibus, &

vxores

uxores à maritis separantur ob fidem euangelicam, pupilli & viduæ apud Deum habentur, quos sua consolatione & defensione non destituit Deus, de quibus Dominus sibi templum fabricat, de quo consequenter dicit, Dominus in loco sancto suo.

¶ G. Cùm dixisset, Dominus in loco sancto suo, Aug. tan quã requiremus in quo loco? cùm ille ubiq; sit totus, & nullus eum contineat corporalium spaciorem locus, ilico subiecit, Deus habitare facit vnus moris in domo: Vbi enim vnanimis & eiudẽ voluntatis in ecclesia quæ magna domus est, pacificè habitât, hic est locus sanctus Domini. Quod autem 70. græcè verterunt *μονοτρόπος*, id est, eiudẽ volûntatis & animi, eorundemq; morum, vnde pax & vnanimitas naici solet: hebraicè est solitarios, vnde Hieron. vertit, Deus inhabitare facit solitarios in domo, vt illos accipiamus per solitarios, cum quibus non habitat malitia, sed qui vitiorum multitudinem ex animi sui contubernio expulerunt.

K Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ, & infirmata est, tu verò perfecisti eam. Animalia tua habitabunt in ea, parasti in dulcedine tua pauperi Deus. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa Rex virtutũ dilecti dilecti: & speciei domus diuidere spolia. Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri. Dum discernit cælestis reges super eam, niue dealbabuntur in Selmon, mons Dei: mons pinguis. Mons coagulatus, mons pinguis, vt quid suspicamini montes coagulatos? Mons in quo beneplacitũ est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitabit in finem. Currus Dei decem milibus multiplex, milia lætantium: Dominus in eis in Sinai in sancto. Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Etenim non credentes, inhabitare Dominum Deum.

¶ H. In sepulchris habitare dicuntur, gentes exasperantes & irritantes Deum idolatriæ sceleribus. Idolorum enim templa, hominum, principum & regum sepulchra fuerunt, quos pro dijs colabat & adorabat misera gentilitas: vel iuxta tropologiam, in sepulchris habitare dicuntur omnes peccatores grauioribus sceleribus animam suam occidentes, quæ in corporibus velut sepulchris quibusdam abdita est: vnde alibi, Sepulchrum patens est guttur eorũ: & Christus apud Mattheum, Væ vobis inquit Scribæ et Pharizæi, quia similes estis sepulchris dealbatis, quorum typum gessit Lazarus ille leprosus quadriduum: vnde & Apostolus eiusmodi sepulchræ animæ loquitur, Surge qui dormis, & exurge à mortuis & illuminabit te Christus. ¶ I. Iuxta historiã omnia hæc acciderunt filiis Israëli Ægyptum relinquentibus, quos præcessit Deus in die per columnam nubis, nocte per columnam ignis, viam illis qua eundum erat ostendens, quibus & cælitus manna pluit Dominus. Verum iuxta tropologiam, nobis, id est, christianis, quotidie hæc facit Deus, quoties visitat deserta corda gentium, & terrenos animos prædicatione verbi Dei commouet, & ad fidem excitat, quos ex tenebris huius seculi euocat ad cognitionem sui nominis, erittens spiritum suum sanctum ducem vitæ nostræ, & pluens nobis corporis & sanguinis sui manna: vnde apud Iohannem Christus: Non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum. Vnum autem noui veterisque testamenti esse auctorem Deum hic declarat Dauid, qui iudaico populo olim hæc in figura exhibuit, & eadem causa in rei veritate spiritualiter præstat populo suo Christiano. Sinai autem, Deum vocat, quod in Sina monte præcipuè maiestatem suam diuinam ostendit, & legem Moysi dedit. Hilarius & August. legunt paulò aliter quàm 70. habent, hoc modo. Etenim cæli distillauerunt à facie Dei, mons Sina à facie Dei Israëli. ¶ K. Pluuiam voluntariam siue potius spontaneam appellat, prædicationem euangelicam, qua arida Iudæorum & Gætiarum corda irrigauit Deus, quos in hæreditatem à patre accepit Christus: vnde apud Esaiam comminatur Dominus, Mandabo nubibus ne pluant super eam

eum imbrem. Hæc autem hæreditas infirmata est ante aduentum Spiritus sancti cùm murmurarent dicentes, durus est hic sermo etc: & offensi multi discipulorũ, Christum relinquerent, cùm Petrus ter Dominum negauit, & ceteri apostoli relicto Domino fugerunt, Paulus ecclesiam deuastrauit, sed adueniente in corda fidelium Spiritu sancto, perfectũ & confirmatũ est quod in nobis imbecille erat & vacillabat. In hac autem hæreditate Domini, hoc est, ecclesia habitât animalia, id est, varij generis, conditionis, gratis, & sexus homines, quæ fide in Christũ viuunt, & sacramentis illius per Spiritũ s. animantur & viuificantur: nam quæ nos animalia ab anima siue animando appellamus, græci appellat à vita quæ *ζωή* apud illos dicitur: huic autem hæreditati, quæ propter humilitatẽ & animi submissionẽ pauperis appellatione denotat, parauit Deus cælestẽ alimoniam diuinorũ sermonum, quæ mellis ac faui sapore vincit: vnde Dauid infra, Quã dulcia faucibus meis eloquia tua Domine super mel ori meo. ¶ L. Non geminatur apud 70. græcè vox, dilecti, sed semel tantũ ponitur hoc modo: Rex virtutũ dilecti, quomodo est Hilar. legit: idem annotat & August. hæc repetitionem apud 70. nõ esse. Dependet autẽ versiculus hic à superiori hoc modo: Dominus dabit verbũ euangelizantibus virtute multa. Dominus in quã rex virtutũ dilecti, & Dominus rex virtutum dilecti dabit speciei siue pulchritudini domus diuidere spolia. Deus ergo Pater per Spiritũ suum dedit apostolis os & eloquentiam, cui nõ potuerunt resistere omnes aduersarij, & idẽ magna virtute reddebãt testimonium resurrectionis Domini nostri Iesu Christi. Appellatur autẽ Deus pater, rex virtutũ dilecti, quia filius Dei qui per antonomasiam dilectus appellatur, à patre accepit hæreditatẽ, id est, ecclesiam in qua sunt variæ virtutes siue potestates: (est enim græca vox *δυναμεις*) hoc est, varij ministri officia ecclesiastica obeũtes, & acceptam gratiam Spiritus s. in alios dispensantes, sicut in celo sunt virtutes angelicæ, hoc est, varia ministeria & officia angelorũ. Et idẽ pater dat filio suo dilecto (qui ornamẽtum & decus est ecclesiæ, vnde species siue pulchritudo domus appellatur) diuidere spolia, hoc est, animas diabolo ereptas, varijs ecclesiæ ministerijs adaptare. ¶ M. Et hic verius cùm sequenti ita conuertendus est interprete Augustino: Si dormiatis inter medios cleros: vel (vt græcè sonat) in medio clerorum, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri dealbabuntur niue in Selmon, dum cælestis discernit reges super eam, siue in ea, vt græcè sonat. Porro *αὐρεός* græca vox, fortè significat latinè: quia autẽ forte diuidebatur hæreditas, clerus pro hæreditate hoc loco ponitur: vel certè pro vtroque testamento, per quod cælestis hæreditas nobis promissa est. Is autem dormit inter hos duos cleros, qui vtriq; fidẽ adhibet, & in vtroque acquiescit, securus de promissis diuinis suo tempore implendis. Per columbam autem deargentatam, ecclesiam intelligimus ornatam diuinis eloquijs, quæ propter mundiciam & puritatem argento comparantur: huius pennæ, siue vt græcè est *πτερυγία*, id est, alæ, sunt omnes pij qui à terrenis ad cælestia subuolant. Posteriora autem dorsi ipsius columbæ rutilantia auri virore (sic enim est græcè, non autem pallore) sunt fideles, quorum incima flagrant charitate Dei & proximi. Quod autem noster interpretes vertit, posteriora dorsi eius in pallore auri, diuus Augustinus legit, & inter scapulas eius in viriditate auri. Est enim apud 70. græca vox *μετέφρενον*, quæ significat dorsum aut scapulas: sic enim vertit psal. 90. Scapulis suis obumbrabit tibi: propriè autem si æthymologiam vocis sequamur, significat totam partem illam corporis posteriorem, à collo vsque ad cinctum quæ præcordijs obijcitur à tergo: sonat enim græca vox quasi dicas, post præcordia. ¶ N. Selmon, montis nomen aut loci proprium est, sonat autem Selmon hebraicè, vmbra latinè. Porro vmbra iam in bonam partem, iam in malam vsurpari solet: in malam partem sumitur ibi, Transierunt omnia illa tanquam vmbra. & ibi: Quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. In bonam partem vsurpatur: vt ibi, Sub vmbra alarum tuarum protege me: & iterum, In vmbra alarum tuarum sperabo. Per vmbra itaq; hoc loco, Spiritus sancti gratiam ac virtutem intelligimus, per quem fit remissio peccatorum: gratia enim Spiritus sancti protegimur ab æstu malarum concupiscentiarum velut vmbra quadam: vnde & ad Mariam: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Hinc Esaias cap. 25. Factus es inquit fortitudo pauperi, spes à turbine, vmbra aculeum ab æstu. Est itaque sensus hic: Cùm cælestis, id est, Dominus cæli Christus, reges, id est, fideles qui imperant suis affectibus & cupiditatibus, discernit, hoc est, in varia ministeria partitur & distribuit, dans in ecclesia quosdam Apostolos, quosdam prophetas, quosdam euangelistas, quosdam autem pastores & doctores, vt Paulus habet, tunc per spi-

ritum suum eisdem dealbabit niue, id est, purissimos & mundissimos reddet. Quod autem interpres vertit, niue dealbabitur, græcè est vnum verbum χιονοθίσουται, voce deducta ἀπὸ τοῦ χιόνος, quod niuem significat, quasi dicas, more niuis alibi reddentur.

¶ O. Per montem Dei, Christum intelligit, de quo Michæas cap. 4. Erit inquit in nouissimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles, & fluent ad eum populi & dicent: Venite adscendamus ad montem Domini, & docebit nos de vijs suis: pinguem autem appellat, propter vberriam Spiritus & gratiâ, qua delibutus et vnctus fuit. Quod autem nos legimus, coagulatus, Hilarius legit consecratus: & coagulatos montes in malam partem accipit pro hæresiarum & impiorum dogmatum authoribus, qui puram ac synceram doctrinam euangelicam vitiant ac corrumpunt. Lac enim cum densatur corrumpitur, & in coagulum concrevit, & ex sua natura degenerans accedente vitio coalescit. Verum quoniam apud 70. non est, mons consecratus, sed coagulatus, siue incafeatus (vt Augustinus legit) non dubium quin in bonam partem interpretandus sit mons coagulatus, vt coagulum siue caseus differat à lacte, vt tenellus infantium cibus à solida esca, & Christus mons coagulatus dicatur ob perfectiorem & sublimiorem cælestium myteriorum doctrinam, qua perfecti & robusti aluntur, cum paruuli in Christo lacte interim nutriantur.

¶ P. Augustinus per accusatiuum legit, montem (nam græca vox ὄρος, cum apud illos sit neutrius generis, potest esse vel nominatiuus vel accusatiuus) hoc sensu, vt quid suspicamini montes coagulatos, eam montem esse in quo placuit Deo inhabitare: coagulatos montes appellans, prophetas. Nam de Christo multi opinabantur eum esse Heliam, aut aliquem ex prophetis: nonnulli verò Ioannem Baptistam: nam quauis & in illis Deus habitauit, in hoc monte inhabitat plenitudo diuinitatis corporaliter, vt Paulus habet. Huic lectioni suffragatur quoque hebraica veritas quam diuus Hieronymus sic reddidit. Quare contenditis montes excelsi aduersus montem quem dilexit Deus, vt habitaret in eo? Vbi patet accusatiuum montem legi, non autem mons.

¶ Q. Quod noster interpres vertit decem milibus multiplex, græcè est vna vox μυριοπλόσιος, quod propriè sonat quasi dicas, decies millicuplus: vel vt Augustinus interpretatur, decies milies multiplex: non enim potest reddi vna voce latina: quod enim ipsi dicunt vna voce μύριοι, nos duabus vocibus, decies mille. Porro currum Dei appellat si literam sequamur, innumerabiles angelorum miriades, Deo ministrantes concordibus animis, quibus Deus præsidet ceu gubernator curru: de quibus & Daniel cap. 7. Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia adsistebant ei. Si verò spiritum viuificantem sequimur, per currum Dei decies millicuplum, intelligimus sanctorum animas, quas ab inferis ad cælos subuexit Christus, quibus stipatus velut curru quopiam subuectus est. Et Dominus in ijs scilicet habitauit & perpetuò habitaturus est: in Sinai in sancto, hoc est, per sancta mandata quæ impleuerunt: nam Sinai hebraicè, mandatum sonat latinè. Diuus verò Hilarius illud, In sancto, cum sequenti versu copulat hoc modo: In sancto adscendisti in altum. ¶ R. Diuus Hieronymus enarrans 4. caput epistolæ ad Ephesios docet, cur Apostolus citans hunc locum, mutarit verbum accepisti in verbum dedit, hoc modo, dedit dona hominibus, dicit eleganter apostolum id fecisse: Quia cum necdum donata essent charismata Spiritus sancti, sed futurum promittebatur, propterea dicit, accepit dona quæ largiretur hominibus: hic verò cum apostolus scribat hæc Deum iam impleuisse, & donum Spiritus sancti effudisse in suos, idcirco non accepisse dona, sed iam dedisse dona hominibus scribit. ¶ S. Credentes, accusatiui casus est, quod ex græco constat, & regitur à præcedenti verbo cæpisti, vt sensus sit: cæpisti captiuitatem, hoc est, animas captas à diabolo, non modò eas quæ crediderunt Deo, sed etiam eas quæ prius rebelles euangelio, noluerunt credere Deum inhabitare in Christo, hoc est, Christum verum Deum & hominem esse.

Benedictus Dominus die quotidie, prosperū iter faciet nobis Deus saluariū nostrorū. Deus noster Deus saluos faciēdi, & Domini Domini exit^o mortis. Verūtamē De^o cōfringet capita inimicorū suorū, verticē capilli perambulatiū in delictis suis. Dixit Dñs, ex Basan^v conuertam, conuertam

conuertam in profundum maris. Vt intingatur pes tuus^x in sanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. Viderunt ingressus^y tuos Deus, ingressus Dei mei, regis mei qui est in sancto. Præuenerunt principes, cōiūcti psallētib^o, in medio iuuecularū tympanistrarū. In ecclesijs benedicite Deo Domino^z de fontibus Israël. Ibi Benjamin adulescētulus in mentis excessu. Principes Iuda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthali.

¶ T. Geminus sensus hic esse potest: prior iste quem August. dat, Deus noster est Deus saluandi, & quasi tacitus quis obijciat, Quomodo Deus nos saluat cum permittat nos varijs cruciatibus interim? respondet propheta. Ne videatur hoc absurdum tibi: Quia & Dominus ipse similem mortis exitum habuit. Non enim tam corporum quam animarum saluator est. Alter sensus est quem D. Hilarius reddidit, Deus noster est, Deus saluandi, & exitus mortis, id est, egressus ex mortalitate ad immortalitatem est Domini, quia ipse nobis author est æternæ vitæ, qui sua morte nostrā destruxit & aboleuit. Omnibus enim qui veniūt in vitā (inquit Hila.) ingressus est in mortē: sed primogenito ex mortuis, hoc est, Christo, tanto prior fuit egressus ex morte. Geminatio autem illa genitiui Domini, ad Emphasim fuit: hebraicè autē est, Domini Dei mortis egressus: est autē nominatiuus pluralis græcè πρῶτος, quod & transitus & egressus significat. ¶ V. Basan dictū est regnū ipsius Og regis, quæ cum reliquis deleuerūt filij Israël duce Iosue, de quo David psal. 135. Qui percussit reges magnos, & occidit reges fortes. Seon regē Amorrhæorū & Og regē Basan. Inter omnes autē reges Chanæorū, solus Og reliquus erat de stirpe gigantum, cuius lectus ferreus monstratur nouem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis, vt scribitur Deut. 3. cap. Porro Basan hebraicè, sonat latinè siccitatem aut confusionem, quare allegoricè significat gentium populos ad Christum conuertendos, qui ante aduentum Christi nulla gratia Spiritus s. aut imbre diuinorum eloquiorum irrigabantur, & apud quos confusus omnibus nullo ordine aut disciplina viuebatur. Quod autem 70. verterunt, conuertam in profundo maris, hebraicè legitur apud D. Hieron. de profundo maris: Sic enim hunc versiculum legit hebraica veritas. Dixit Dominus, De Basan conuertam: conuertam de profundo maris. ¶ X. Sanguinem hostium Christi intelligit, id est, malignorum spirituum quos vicit Christus, non quod dæmones sanguinem habeant, sed humano more hæc dicuntur: tunc enim clarissima victoria refertur ab hostibus, cum non solum terga vertere compelluntur, sed ad internecionem cæduntur, vt viæ sanguine hostiū narent, & carnes eorum sanguinem lambant. Tale est & illud Esaiæ 63. capite. Torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & adpersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi. ¶ Y. Miris modis in hoc psalmo vetus testamentum cum nouo concordat. Olim enim mirabiliter ingressus est populus Israël Deo ducente mare rubrum, & submerso Pharaone cum exercitu cecinit Moyses et filij Israël carmē Domino. Et Maria prophetissa soror Aaron sumpsit tympanū in manu sua, egressæq; sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris quibus præcinebat dicens: Cantemus Domino: gloriosè enim honorificatus est. In nouo autem testamento Christus resurgens ex mortuis, gloriosè cælum ingressus est: & Apostoli principes & duces fidei nostræ iunctis sibi iuenculis tympanistris, id est, animis fidelibus quæ carnem cum vitijs mortificauerunt, spirituale canticum Domino cecinerunt. ¶ Z. Fontes Israël, appellat apostolos qui propinarunt nobis prædicatione et scriptis viam illam aquam, de qua apud Ioannem Dominus. Qui biberit inquit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum: hos fontes aperuit nobis Saluator noster, vnde & fontes Saluatoris appellantur Esaiæ 12: Haurietis inquit aquas in gaudio de fontibus Saluatoris. Hi fontes typicè significati sunt Exod. 16. cap. vbi Moyses ita scribit, Venerunt inquit filij Israël in Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum & septuaginta palmæ: per duodecim fontes, apostolos duodecim: & per 70. palmas, 70. Christi discipulos denotans: huc referendum est quod habes in Genesi de puteis quos fodit Abraham. Hos cum obstruxissent terra Palestina, refodit & aperuit Isaac, appellans eos iisdem nominibus quibus

quibus vocauerat eos Abraham pater eius. ¶ Aa. Paulum apostolum propheta David velut digito demonstrat, qui de tribu Benjamin fuit, quem adolescentulum, vel vt græcè est, iuniorem: siue, vt Augustinus legit, adolescentiorem appellat, quod post duodecim apostolos nouissimus omnium a Christo vocatus sit ad munus apostolicum, passus Ecstasim, id est, mentis excessum, cum in Damasco triduo mansit, nec comedens, nec bibens: vel quem passus est, cum atronitus in terram cecidit Damascum proficiscens, de quo & Genes. 49. sub nomine Benjamin, Iacob patriarcha vaticinatus est, paucis verbis & persecutorem & apostolum nobis describens. Benjamin lupus rapax manè comedit prædam, & vespere diuidit spolia.

¶ Bb. Apostolos principes ecclesiæ et duces fidei nostræ denotat his verbis propheta, qui ex tribu Iuda, & tribu Zabulon & Nephtholim, præcipue orti sunt, & ad apostolatam a Christo electi: vnde & Esaias conscius futurorū cap. 9. habet. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon & terra Nephtholim via maris trans Iordanem. Galilæa gentium, populus qui habitabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione vmbrae meritis lux orta est eis. In his enim locis, vt Matthæus scribit cap. 4. Iesus primū prædicare cæpit euangelium sedens in Galilæam, & habitans in Capharnaum ciuitate maritima in finibus Zabulon & Nephtholim.

Manda Deus virtuti tuæ, confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. A templo tuo quod est in Hierusalem, tibi offerent reges munera. Increpa D^a feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum: vt excludant eos qui probati sunt argento. Dissipa gentes quæ bella volunt: venient legati ex Aegypto E^e: A Ethiopia præueniet manus ei⁹ Deo. Regna terræ cædate Deo, psallite Domino, Psallite Domino qui adscendit super Fⁱ cælum cæli ad Orientem G^z. Ecce dabit voci suæ vocem virtutis, date gloriam Deo, super Israël magnificentia eius, & virtus eius in nubibus. Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israël ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ: benedictus Deus.

¶ Cc. Hoc est, O Deus pater, præcipe Christo tuo qui est virtus & sapientia tua, vt perficiat ea quæ in nobis cœpit. Quod idem alijs verbis precatur David ex persona Ecclesiæ dicens: Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis, id est, donum baptismi quod contulisti, Spiritus sancti infusione confirmes, vt opitulante gratia tua digni reddamur diuinis tuis promissionibus. Tu enim operaris in nobis & velle & perficere, à quo & initium boni operis & consummatio proficiscitur. Quod vbi feceris, reges, id est, sancti qui suis dominantur affectibus, & in quibus non vltra peccatum, sed iustitia & tuus spiritus regnat, offerent tibi mystica munera: non aurum, thus & myrrham, sed quod ijs muneribus significatur.

¶ Dd. Hebraica veritas singulariter legit hoc modo: Increpa bestiam calami siue arundinis, diabolus significans, qui domicilium suum habet in ijs, qui leuitate & inconstantia arundinibus aut calamis similes sunt, qui aquis voluptarijs, & cœno vitiorum aluntur: vnde de diabolo dictum est Iob 40. Sub vmbra dormit in secreto calami in locis humentibus. At 70. pluraliter reddiderunt, Increpa feras arundinis: quod tamen de malignis spiritibus conuenienter accipi posset, Augustinus ad hæreticos retulit, quos feras calami nuncupari dicit, quia corrumpunt & peruertunt scriptis suis syncerum sensum diuinarum scripturarum. Per calamum enim inquit, tam conuenienter scripturæ significatur quam sermo per linguam: eisdem propter superbiam & ferociam tauros appellat, quorum congregatio est præcipue inter vaccas populorum, hoc est, idiotas & simplices, rerum imperitos & inexpertos, qui quolibet se abduci patiuntur si ducem habeant, non secus atq; vacca quæ taurū sequitur. Quod autem interpretes vertit, vaccas, græcè est *ἰσχυρῆς*, quod proprie iuuenca, id est, tenera & iuueno vacca significat: Auctor est enī Phocion apud Athenensium, omne animal in iuuetute *ἰσχυρῆς* vocari. Porro hereticorū hoc studiū vnicū est, vt eos qui diuinis eloquijs probati sunt,

retrahant à via iustitiæ, & excludant è regno cælorum, de quibus apostolus scribens Galatis, Amulantur inquit vos non bene, sed excludere vos volunt, vt illos æmulentini. ¶ Ee. Aegypti & Aethiopiæ appellatione, vniuersitas gentium significatur, quæ legatos ad Deum misisse dicuntur, quia per fidem euangelicam quam amplexi sunt, Deo reconciliarunt se: vel legatos, vocat prædicatores, qui etiam ex gentibus sunt missi ad alios conuertendos: vnde Paulus, Legatione inquit pro Christo fungimur tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo reconciliamini Deo, & hoc pacto manus nostra præuenit, hoc est, festinat offerre munus Deo. Hebr. autem veritas sic legit versiculum hunc: Offerantur velociter ex Aegypto, Aethiopia festinet dare manus Deo. ¶ Ff. Cælum cæli appellat per excellentiam quandam, vt sancta sanctorum, seculū seculorū. Sunt enim & alij cæli inferiores: vnde volucres cæli appellantur, & Paulus in tertium cælū se raptum fatetur: at Christus super omnes hos cælos adscendit ad thronum Dei, vbi Deus lucem habitat inaccessibilem, qui locus diuinitati peculiaris est: vnde David psal. 113. Cælum cæli Domino, terram autē dedit filijs hominum. Porro ad orientē adscendisse dicitur, vel quod mons Oliueti quē adscendit Christus profecturus in cælum, spectet orientem euntibus Hierosolymis, vel quod Christus, Oriēs apud prophetas appellatur, qui solē suæ diuinitatis induxit tenebris huius mūdi.

¶ Gg. Id est, voci suæ maximā vim & fortitudinem addet, quæ tantæ virtutis erit, vt corpora mortuorum in cinerem & puluerem collapsa vitæ restituat. De qua voce ita apud Ioannem Christus: Venit hora, & iam est, vt omnes qui in monumentis sunt, audiant vocem filij hominis, & qui audierint, viuent: & tunc illius magnificentia declarabitur super verum Israëliticum populum, cum veniens cum potestate magna in nubibus cæli, mirabilia operabitur in sanctis suis: tunc enim dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ, cum hoc fragile & infirmum corpus gloriosa immortalitate vestietur: & quod nunc sepelitur, & quasi seminatur in ignobilitate & infirmitate, resurget in gloria & virtute.

A In finem, pro his qui commutabuntur. Psalmus LXVIII.

Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt^B aquæ vsq; ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinē maris, & tempestas demersit me. Laboraui^C clamans rauca factæ sunt fauces meæ, defecerūt oculi mei dū spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderūt me gratis. Confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei iniuste, quæ^D non rapui tunc exsoluebam. Deus^E tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita. Non erubescant in me qui expectant te Domine virtutum. Non confundantur super me, qui querunt te Deus Israël. Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. Extraneus^F factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ. Quoniam zelus domus tuæ comedit me, &^G opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.

¶ A Psalmus hic sacramentum passionis dominicæ continet, & orationē dominicæ hominis, id est, Iesu Christi iuxta assumptum hominē cōplectitur, sic tamen vt nonnulla ad mēbra Christi mystica, id est, ad nos referantur potius quā ad ipsum caput, hoc est, Christū, quale est illud, Infixus sum in limo profundi: & illud, Deus, tu scis insipientiam meā etc. idq; propter cōmunionem capitis & mēbrorū. ¶ B. Aquas tribulationum dicit: vnde alibi, Libera me de aquis multis, & de manu filiorū alienorū: verum quoniam sequens versiculus non tam ad Christū quā ad mēbra illius mystica, hoc est, ad nos refertur, possumus per aquas intelligere, mortiferas voluptates & vitiorum illecebras quæ animam suffocant, & in perpetuam mortem demergunt, vt oret animas populi sui iam morietes saluari: de his aquis Dominus apud Hieremiam c. 2. Et nūc quid

tibi vis in via Egypti, vt bibas aqua turbida? & quid tibi cum via Assyrioru, vt bibas aquam fluminis? de quibus et Dauid alibi: Super flumina Babylonis illic sedimus et fleuimus, dum recordaremur tui Sion: huic interpretationi suffragatur & sequens versiculus. Infixus sum in limo etc. Nam limum profundi, vocat vetera peccata, quae longa consuetudine tam familiaria nobis facta sunt, vt in naturam quandam transferunt, quibus ita infigimur & inhaeremus, vt egerime hinc extrahamur, in quibus bene dicit non esse subtilitatem, hoc est, solidum aliquid & firmum in quo subsistamus, quia semper ex vno peccato in aliud grauius pertrahimur: vnde supra gratulabundus cecinit: Eduxit me de lacu miseriae & de luto fecis, & statuit super petram pedes meos. ¶ C. Laborasse se dicit & ad raucedinem vsque clamasse, significans summum conatum & studium suum in praedicando & docendo & arguendo: vnde et euangelia habet, eum inter docendum saepius exclamasse, & inter arguendum toties ingeminasse illud vae, apud Scribas & Phariseos dicendo, Vae vobis Scribae & Pharisei. ¶ D. Diabolus primus rapinam diuinitatis animo concepit dicens: Ponam sedem meam in Aquilone, & similis ero altissimo. Idemque autor & suasor fuit homini protoplasto, vt eandem rapinam meditaretur, cui falso persuasit, si ederet de vetita arbore, eum similem Deo fore, qua spe illectus homo gustauit de fructu ligni scientiae boni & mali, & inobedientia hac ex beata illa immortalitate excidit: hanc autem rapinam, id est, penas huius rapinae exsoluit filius Dei, qui cum in forma Dei esset, citra rapinam similis per omnia Deo exinaniuit seipsum formam serui accipiens. ¶ E. Ex persona membrorum, hoc sine controuersa accipiendum est. Nam quae insipientia aut stultitia in Christo esse potuit, qui fuit patris sapientia? & quae delicta in eo qui agnus fuit sine macula? Sed haec quae membrorum erant, ad caput, id est, ad se retulit, qui peccata nostra in se transtulit, & summam illam stultitiam, per quam perdidimus caelestem dignitatem, non intelligentes diuinos honores quos Deus homini contulit, quem ad imaginem suam condidit. Est itaque sensus: Deus, tu scis quomodo humani generis delicta & stultitiam in me transtuli, vt haec cruciatibus & ignominiosa morte mea delearem.

¶ F. Fratres tuos, vocat Iudaeos, quod eisdem esset gentes secundum carnem. Sic & Apostolus Paulus cap. 9. ad Rom: Omnes Iudaeos, fratres & cognatos suos appellat. Optabam enim inquit, ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitae, eosdem vocat filios matris suae, matrem appellans synagogam. His autem alienus & peregrinus factus est, cum dicerent eum Samaritanum: & iterum cum dicerent, Mosi scimus quia locutus est Deus: hunc autem nescimus vnde sit: propterea autem noluerunt eum agnoscere Iudaei, quia zelo domus Dei, hoc est, animarum commotus, durius arguit eorum peccata, flagris expellens eos ex templo qui in eo vendebant & emebant: quod cum faceret Christus, vt habet Iohannes cap. 2. euangelij sui, Recordati sunt discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus meae comedit me. ¶ G. Qui enim filio exprobrat, idem & patri exprobrare dicitur & euerso. Quare Iudaei exprobrantes Christo dicentes illum insanire & daemonicum esse, probra iaciebant in patrem. Verum haec omnia reciderunt in filium, quae filius libens pertulit, vt honorem patris propagaret: vnde Apostolus ad Romanos capite 15. vltus est hoc testimonio: Docet nos exemplo Christi debere ferre infirmitates aliorum, & nostro malo & incommodo studere prodesse, & promouere salutem proximorum. Debemus inquit nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad aedificationem. Etenim Christus non sibi placuit: sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.

¶ Hier. ad heb. veritate clarus vultu hoc modo. Mea autem oratio ad te Domine, tempus recollectionis est Deus.

Et operui^H in ieiunio animam meam, & factum est in opprobrium mihi Et posui vestimentum meum cilicium, & factus sum illis in parabolam. Aduersum me loquebantur qui sedebant in^I porta, & in me psaliebant qui bibebant vinum. Ego vero orationem meam ad te Domine, tempus beneplaciti Deus. In multitudine misericordiae tuae, exaudi me in veritate salutis tuae. Eripe me de luto vt non infigar, libera me ab his qui oderunt me, & de profundis aquarum. Non me demergat tepestas aquae, neque

neque absorbeat me profundum, neque vrgeat super me^K puteus os suum. Exaudi me Domine, quoniam benigna est misericordia tua, secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me. Non auertas faciem tuam a puero tuo: quoniam tribulor, velociter exaudi me.

¶ H. Istud accipi potest vel de corporali ieiunio, quo vnicus Dei filius se afflixit, vt euangelia testantur: vel de spirituali ieiunio & fame, qua afflictus est esuriens & sitiens salutem humanam. Operiri autem idiomate hebraico, est vndique circumdari, affligi, angustia & anxietate contrahi: vnde illud alibi, Operiatur velut diploide confusione sua: & iterum hoc eodem psalmo, Operiuit confusio faciem meam: & alibi, Labor laborum ipsorum operiet eos: sic hoc loco, Anima operiri dicitur ieiunio, quae vndique affligitur & obruitur tristitia & luctu. Per ieiunium enim & cilicium quae in luctu assumi solent, moeror animi & luctus significatur. ¶ I. In portis olim apud Iudaeos exerceri solebant iudicia publica: vnde illud Prouerbiorum vltimo, Nobilis in portis, vir eius quando federit cum senatoribus terrae, & illud Prouerb. 22. Neque conteras egenum in porta, hoc est, non opprimas pauperem in publico iudicio. Sic hoc loco per eos, qui sedebant in porta, scribas, legisperitos, principes sacerdotum & pontifices Iudaeorum intelligimus, qui causas discernebant, & in publico iudicio aduersus omnem aequitatem necem Christo moliebantur: & hi ebrii vino malarum cupiditatum, libidinis, auaritia, & superbia, cantabant & psallebant aduersus Christum insultantes illius malis & supplicijs. ¶ K. Per profundum & puteum hoc loco, intelligimus Barathrum peccatorum, vt accipiamus haec non pro se, sed pro suis orare membris Christum: vnde de peccatore dixit Salomon in Prouerbijs, Impius cum venerit in profundum, contemnit, sed sequitur illum ignominia & opprobrium: & iterum cap. 23. sub nomine meretricis, de hereticorum & impiorum synagoga idem dixit, Fovea profunda meretrix, & puteus angustus os alienae. Si vero de Christo haec intelligere libet, per puteum, infernum significat: vnde & alibi dixit, Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem: & alibi rursus, Eruiisti animam meam ab inferno inferiori.

Intende animam meam, & libera eam, propter inimicos meos eripe me. Tu scis improprium meum & confusionem meam, & reuerentiam^L meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, improprium expectauit cor meum & miseriam. Et sustinui qui simul^M contristaretur, & non fuit qui consolaretur & non inueni. Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potauerunt me aceto. Fiat^N mensa eorum (coram ipsis) in laqueum, & in retributiones et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum^O eorum semper incurua. Effunde super eos iram tuam, & furor irae tuae comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam^P quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in iustitiam tuam.

¶ L. Quod interpretes noster vertit hoc loco reuerentiam, graece est, *υποταγή*, quod hic potius pudorem, vel vt ferè reddit, confusionem denotat: cum enim quis pudore & ignominia afficitur, *υποταγή* dicitur, quamuis etiam reuerentiam significat: verum reuerentia laudem sonat, & in bonam partem vsurpatur: pudor siue confusio in malam partem sumitur: vnde ad hebraicam veritatem Hieronymus, Tu scis opprobrium meum & confusionem meam, & ignominiam meam. ¶ M. Commercantis & consolantis non solatium (inquit Hilarius) sed fidem requirit, vt si quis veniens ex lege horum omnium passionum intelligens prophetiam, secum tanquam in consummatione legis assisteret, solatium quoddam afflictionum Christo afferret. Sed cum

venisset ad perditas oves domus Israël, expectans consolantem & commoerentem, non inuenit nec habuit: non quod consolatione eguit sponte passus & mortuus, sed non habuit nec inuenit qui secum cōtristaretur super impietate totius populi, & qui ipsum sua ipsius salute consolaretur, vt omnibus tanto scelere & impietate contaminatis, solatium, in his saltē qui salui fierent, acciperet, iuxta illud Deuter. 32. Et in seruis suis consolabitur, quia nō credente Israēlitico populo, gentes in eum essent credituræ.

¶ N. In sacris literis duplex est mensa: Est enim sacrificiorū mensa, de qua Apostolus scribens Corinthijs, Nō potestis inquit mēse Domini participes esse & dæmoniorum. Est & mensa scripturarum sacrarū, quam Hilarius mensam scientiæ siue doctrinæ appellat: vnde cibus ille animæ spiritualis sumitur, de qua Salomon in Prouerbijs: Sapientia inquit miscuit vinum, parauit mensam, de qua illud accipiendum putat Origenes quod in Prouerb. est alibi. Quando sederis ad mensam potentis, diligenter attende & intellige quæ tibi apponuntur. Hæc facta est perfidis Iudæis scandalum & offendiculum, quia carnaliter legem intelligentes, ex scripturis sacris ansam suæ infidelitatis acceperunt, & sinistra legis & prophetarū interpretatione illaqueati & capti sunt, quod nec Esaias tacuit futurū cap. 28. Et erit illis inquit verbū Domini vt vadāt & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur & capiantur. Omnia autem hæc illis acciderunt in retributionem impietatis & maximæ ingratitude erga Deum & Messiam, hoc est, Christum suum. ¶ O. Dorsum incurua, id est, perpetua seruitute Romanorum illos deprime: vel quia indigni sunt, vt intelligentiæ sensum ac lumen euangelicæ fidei accipiant, perpetuò deprimantur oneribus legis Mosaicæ, vt ferant quod sustinere non possunt: per incuruationem enim dorsi, intolerabile legis pondus significatur. ¶ P. Deus pater percussisse dicitur filium suum iuxta carnem assumptā, quia mortalē illū nasci voluit. Sic enim vniuersum genus humanū percussum est à Deo in Adam primo parente, quia morti obnoxium factum est. Quisquis igitur persequitur & sæuit in hominem moriturum, is persequitur eum quem Deus percussit: & quia apostolos persecuti sunt, & in fideles sæuierunt, postquam Christum occiderūt, addiderunt super dolorem vulnerum grauiora vulnera: vnde aucta est iniquitas eorum, quam semper grauioribus sceleribus cumulatiorem reddiderunt, qua à Dei iustitia exclusi sunt, luam, id est, legis iustitiam stabilire & defendere volentes.

Deleantur **Q** de libro viuientium, & cum iustis non scribantur. Ego sum pauper & dolēs, salus tua Deus suscepit me. Laudabo nomen Dei cum cantico, magnificabo eum in laude. Et placebit Deo, super vitulum nouellum cornua **R** producentem & vngulas. Videant pauperes & lætentur, quærite Deum & viuet anima vestra. Quoniam exaudiuit pauperes Dominus, & vinctos suos non despexit. Laudent illum cæli & terra, mare **S** & omnia reptilia in eis. Quoniam Deus saluam **T** faciet Sion, & ædificabuntur ciuitates Iudæ. Et inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirunt eam. Et semen seruorum eius possidebit eam, & qui diligunt nomen eius habitabunt in ea.

¶ Q. Liber viuientium siue liber vitæ, & liber iustorum, idem est in sacris literis, de quo Moses Exodi 32. Si nō dimittis (inquit) illis noxā hanc, dele me de libro quem scripsisti: & Christus apud Lucā, Gaudete & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cælo: & Apocalyp. 21. Nō intrabit in eā aliquid coinquinatum aut abominationem faciens & mēdaciū, nisi qui scripti sunt in libro vitæ. Porro liber hic viuientium siue iustorum nihil est, nisi diuina prædestinatio & electio, qua Dominus nouit qui sunt sui. Non itaque sic accipiendus est locus hic, quasi is qui semel in hoc libro vitæ scriptus est, deleri possit: aut qui deletur, scriptus aliquando fuerit in hoc libro. Nā vt Paulus habet ad Rom. 11. Sine pœnitentia sunt dona Dei & vocatio. Deleri ergo dicuntur impij, qui falsò persuadebant se scriptos in hoc libro, cum iam suam damnationē intelligunt, & indignos se esse cognoscēt qui in libro vitæ scribantur, quod explicat id quod sequitur: Et cum iustis nō scribantur. ¶ R. Per cornuū & vngularum productionem

ductionem quæ corporis iam augetis indicia sunt, primam illam iuencorū ætatē denotat, in qua cornua & vngulæ excrecere solent: vitulus autē, in lege hostia erat pro peccato. Est itaque sensus: Gratus erit illi hoc meum laudis sacrificium, quā sacrificium vituli immolati. ¶ S. Non est apud 70. interpretes græcè, Omnia reptilia in eis, sed *ἰν ἁρῆ*, id est, in ipso, videlicet mari. Cum autem in mari sint natarilia potius quā reptilia (vt Hilarius inquit) per mare, symbolycās infernum significat: & per reptilia, dæmones, qui serpētum appellatione in sacris literis sæpe denotantur. Inuitat itaque propheta cælestia, terrena, & inferna, ad laudandum Deum propter salutem quam cōtulit humano generi per Iesum Christum: hinc & Paulus, In nomine inquit Iesu, omne genu flectatur cælestium terrestrium & infernorum. Eodem modo Hilarius legit. Et omnia reptilia in eo: hebraica tamen veritas legit, in eis, vt ad terram & mare referas. ¶ T. Sion qui mōs fuit cohæres Hierosolymorū vrbi, ecclesiam catholicā denotat. Ciuitates autem Iudæ, particulares ecclesias in confessione vnus veri Dei cōgregatas. Ciuitates enim teste Ciceron lib. 6. de rep. nihil aliud sunt, quā conuentus hominū iure sociati: ne quis autē hæc carnaliter Iudeorū more intelligat, & ad hanc remp. carnale tantū semen Israël pertinere existimet, addit: Et qui diligunt nomen eius, habitabunt in ea, vt religionis & pietatis sit, non generis electio. Nam carnalis Israël nomen Domini, id est, Christum oderunt.

▲ In finem, Psalmus David in remembrance eò quod saluum fecit eum Dominus. Psalmus LXXIX.

Deus in adiutorium meū intende, Domine ad adiuuandū me festina. Cōfundatur & reuereatur, qui quærūt animā meā **B**. Auertantur retrorsum & erubescāt, qui volunt mihi mala. Auertatur statim erubescētes, qui dicunt mihi euge **C** euge. Exultent & lætentur in te omnes qui quærunt te, & dicant semper, magnificetur Dominus qui diligunt salutare tuum. Ego verò egenus sum & pauper, Deus adiuua me. Adiutor meus & liberator meus es tu, Domine ne morēris.

¶ A. Titulus huius psalmi apud 70. in græcis exemplaribus clarior est, quā in latinis codicibus & paulò aliter habet, hoc nimirum modo. In finem psalmus David, ad commemorandum siue suggerēdum vt saluum me faciat Deus. Quod enim vertit ad rememorandum, græcè est *ἰν ἀνάμνησις*: Porro *ἀνάμνησις* est suggero, in memoriam reduco, & memorem facio. Continet enim psalmus orationē Christi iuxta hominem assumptum, vel pro se, vel pro membris suis implorantis opem diuinam, vt liberetur ab hostibus, & vt illis pudefactis & terga vertētibus, exultēt & lætentur ij qui Deum quærunt, & gaudent de salute per Iesum Christum collata humano generi. Non ergo debuit interpres latinus græca vertere per præteriti temporis verbum, eò quod saluum me fecit, sed vt saluum me faciat. ¶ B. Hilari: Auertatur, ne videlicet occurrat cum sanctis obuiam Christo in aërem rapti, idq; retrorsum, hoc est, ad eadē loca vnde producti erant. Surgentes enim impij ex mortuis, rursus detrudentur in infima terræ vnde emerferant. ¶ C. Euge, interiectio est siue aduerbium (Nam græci interiectiones omnes annumerat aduerbijs). Est autē vox, qua laudamus aliquē & ad similia cohortamur: vnde illud euangelicum, Euge serue bonæ & fidelis, loco cuius vtuntur latini hac voce, Maeste: vnde illud Virgilianū, Maeste noua virtute puer, sic itur ad astra: hoc autem loco vox est deridentis aut insultantis alicuius malis: vnde ad hebraicam veritatem reddidit Hieronymus, Qui dicunt mihi vah, vah: notat enim illos qui deridebant & insultabant Christo crucifixo dicentes, Vah qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas illud, vt habet Marcus cap. 15. Augustinus tamen hoc loco putat voces has, euge euge, esse adulantium. Sæpe enim tentatur & oppugnatur animus hominis adulationibus & falsis laudibus. Nam hoc modo & Christum adorati sunt dicētes: Magister scimus, quia verax es, & viam Dei in veritate doces, nec est tibi cura quoquam, nec accipis personam hominis.

Psalmus

Psalmus David, A filiorum Ionadab & priorum captiuorum.

PSALMVS LXX.

In te Domine speravi non confundar in æternum, in iustitia tua libera me & eripe me. Inclina ad me aurem tuam, & salua me. Esto mihi in Deum protectorem & in locum munitum, vt saluum me facias. Quoniam firmamentum meum, & refugium meum es tu. Deus meus eripe me de manu peccatoris, & de manu contra legem agentis & iniqui. Quoniam tu es ^B patientia mea Domine, Domine spes mea à iuuentute mea. In te confirmatus sum ex vtero, de ventre matris meæ tu es protector meus. In te cantatio mea semper, tanquam prodigium ^C factus sum multis, & tu adiutor fortis. Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam. Ne proicias me in tempore senectutis ^D, cum defecerit virtus mea ne derelinquas me. Quia dixerunt inimici mei mihi, & qui custodiebant animam meam consiliium fecerunt in vnum: Dicentes, Deus dereliquit eum, persequimini, & comprehendite eum, quia non est qui eripiat. Deus ne elongeris à me, Deus meus in auxilium meum respice. Confundantur & deficiant detrahentes animæ meæ, operiantur confusione & pudore qui quærunt mala mihi.

Diuisio.

¶ **A.** Psalmus hic septuagesimus apud heb. est *אֲנִי הַיְהוָה*, id est, titulo, siue inscriptione carens. Quare cum eiuſdem ferè sit argumenti, cuius est præcedens, vnus psalmus videri esse potest sexagesimo nonus, & hic qui apud nos est 76. numero. Psalmus 26. cum primo, à nonnullis vnus esse existimatur, quod vterque titulo careat vt ibi à nobis annotatum est. Septuaginta autem interpretes hanc inscriptionem psalmo huic dederunt: Psalmus ipsi David, filiorum Ionadab, & priorum captiuorum. Porro Ionadab huius sit mentio Hieremiæ 35. cap. Is enim filijs suis præcepit, vt perpetuò à vino abstinerent, & nunquam in domibus habitarent, sed in tabernaculis, quod religiosissime obseruauerunt: vnde voce Domini de hac obedientia collaudantur apud Hieremiam, & horum comparatione coarguitur filiorum Israël obstinatus animus, qui Deo obedire noluerunt, & ob id in captiuitatem ducti sunt. Psalmus itaque hic ad Christi humanitatem referendus est, auxiliū Dei patris contra hostes suos implorantis. Appellatur filiorum Ionadab & priorum captiuorum, quia Christi passio omnibus proponitur pijs & euangelio obedientibus, vt Christi exemplo patienter aduersa ferant, & innocentiam suam constanter seruent: peccatoribus autem qui sub diabolo captiui tenentur, vt inuitati nimia hac Christi erga nos charitate, ad Deum conuertantur.

¶ **B.** Quod interpres latinus vertit, patientia mea es tu. D. Hieron. ad hebraicam veritatem clariùs vertit, expectatio mea es tu. Nam græca vox *ἐπιμονή*, vtrumq; significat, & patientiam & expectationem. Est itaq; sensus: Tu es expectatio mea, id est, is quem expecto: vel vt nos legimus, patientia mea, hoc est, is propter quem hæc patienter fero. ¶ **C.** Prodigium siue portentum vt Hiero. vertit, se habitū & existimatum à multis dicit, quia æmuli ipsius dicebant illum insanum, dæmoniacum, Samaritanum & hominem voracem, & vini potatorem, & ob id prodigiosæ temeritatis & impietatis, qui se filium Dei appellaret. ¶ **D.** Habet anima suam iuuentū, quoties florida est virtutibus, & integras habet suas vires ad obſistendum diabolo: habet etiam suam senectutem, quum in ea refrigit charitas, & vires debilitantur, & ad omnia pietatis officia segnis & inepta redditur, quod senium peccandi consuetudine contrahitur: vnde alibi propheta: Inueteraui inquit inter omnes inimicos meos. Sicut contra de anima pia dictum est, Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Ex persona itaque membrorum suorum precatur hæc Christus, ne Deus gratiam & misericordiam suam

aufferat

aufferat à nobis, quoties in peccata prolapsi sumus: vel senectutis tempus vocat, vltimam mundi ætatem cum abundabit iniquitas, & refrigescet multorum charitas, ne ecclesiam suam tunc derelinquat Deus, cum Pseudoprophetæ tanta edent prodigia, vt in errorem inducatur etiam si fieri posset electi vt Christus habet apud Matthæum cap. 24. capite: tunc enim mundus verè senescens ad interitum verget.

Ego autem semper sperabo: & adiciam ^E super omnem laudē tuam. Os meum annūciabit iustitiā tuā: tota die salutare tuū. Quoniam non cognouit literaturā, ^F introibo in potētias Domini, Domine memorabor iustitiæ tuæ solius. Deus docuisti me à iuuentute mea, & vsque nūc pronuntiabo mirabilia tua. Et vsq; in senectā & senium, Deus ne derelinquas me. Donec annūciē ^G brachiū tuū generationi omni quæ ventera est. Potentiam tuā & iustitiam tuā Deus vsq; ^H in altissima, quæ fecisti magnalia, Deus quis similis tibi? Quātas mihi ostēdisti mihi tribulationes multas & malas, & cōuersus viuificasti me, & de abyſſis terræ iterū reduxisti me. Multiplicasti magnificentiam tuam: et conuersus consolatus es me. Nā et ego confitebor tibi in ^I vasis psalmi veritatē tuam Deus, psallam tibi in cithara sanctus Israël. Exultabunt labia mea cum cantauero tibi & anima mea quam redemisti. Sed & lingua mea tota die meditabitur iustitiam tuam, cum confusi & reueriti fuerint qui quærunt mala mihi.

¶ **E.** Est ne aliquid inquit Aug. quod adiciatur perfectis laudibus Dei? laudatus est Deus in omnib; bonis factis, in omni creatura sua, in gubernatione & regimine seculorū, in ordine temporū, in eminētia cæli, in fecunditate terrarū, in circūcisione maris, in electione patriarcharū, in danda lege, in liberando populū suum, in omnibus mirabilibus suis. At nondum laudata erat immensā illius benignitas & misericordia in redimendo humano genere, & cōdonandis peccatis, & mortalē hanc carnem, & perpetuæ corruptioni destinatā, suscitādo ad immortalē vitā. Hoc itaque est quod omni laudi, hoc est, absolutæ illius laudi adiciendum erat, hæc sunt incrementa illa, & hæc magna illa accessio est diuinarum laudū, de qua & Abacuc propheta cecinit: Operuit inquit cælos gloria eius, & laudis eius plena est terra. ¶ **F.** Hæc ex persona corporis sui mystici quod est ecclesia dicit Christus: eodē modo omnia sequētia vsque ad finē psalmi accipi possunt, tamen nonnulla ad Christi personā aptè etiam referri possunt. Dicit itaq; ecclesia se non cognouisse literaturā, quia nihil tribuit literæ occidenti, hoc est, cæremonijs & sacrificijs legalibus, quæ omnia vmbre erāt rerū futurarū, & per euangelicā legē abolita sunt, in quibus Iudaicus populus absolutā iustitiā collocabat, cui aded fidebat, vt euangelicam gratiā & iustitiam quæ est fide repelleret. Literatura itaque hoc loco, non significat eruditionem: nā illa græcè *μαθηματικά* appellatur, sed carnalem illam legis Mosaicæ obseruantiam, quam Apostolus literam vocat: vnde & 70. hoc loco *γραμμάτις* appellant, quasi dicas, scribarum scientiā: *γραμματίς* enim scriba dicitur, porro scribarū officium erat literam & exteriorē illā legis corticē explanare populo. Verū ecclesia erudita & docta per Spiritū sanctū, omnia hæc reijcit, nec suæ iustitiæ fiduciā habet, sed solius Dei iustitiæ recordatur, qua Deus per fidē impiū iustificat, & vbiq; prædicat potētissimā gratiā, qua sine operib; legis mortuos peccatis Deū viuificat. ¶ **G.** Christus vnicus Dei filius, in sacris literis brachiū Dei appellatur, ideo quod per filiū pater omnia operatur, & maximā suā potētiā declarauerit eripiēs à diaboli tyrānide humanū genus: in brachijs enim & lacertis præcipuū robur corporis situm est: vnde & mater Domini in cantico suo, Fecit potentiam inquit in brachio suo, hoc robur suū ostēdit per filiū suum. Orat itaque ecclesia ne derelinquatur à Deo, donec Christum annūciat omnibus gētibus venturis. Id enim Christus promisit, non prius aduenturū finē mūdi, quā euāgelium annūcietur apud omnes gētes. ¶ **H.** Nō solum potentiam & iustitiam suam declarauit Deus erga homines qui in terra versantur, & infimis locis, sed etiam in altissimis, hoc est, in summis cælis hæc ostēdit, vbi sunt

vbi sunt angeli, throni, dominationes, & potestates, in quibus diuinam suam potentiam declarauit, cum illos condidit & innumeris dotibus ornauit, & in bono confirmauit. Iustitiam declarauit, cum angelos apostatas, hoc est, desertores sui ordinis expulit à beatis illis sedibus. ¶ I. Vas idiomate hebraico pro quolibet instrumēto capitur: vnde apud Hieremiā vasa belli, appellantur instrumenta & arma bellica: & apud Ezechielem cap. 9. Et vnusquisq; in manu sua habebat vas interfectionis, hoc est, ferrum aut gladium quo interficimus aliquē. Tale est & illud apud Lucam: Vade inquit Dominus, quoniam vas electionis est mihi iste, id est, instrumentum siue organum electum. Sic hoc loco vasa psalmi appellat musicum instrumentum, ad quos canebantur psalmi, quod alibi decachordum psalterium appellat.

A In Salomonem psalmus. Psalmus LXXI.

Deus iudiciū ^B tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Iudicare ^C populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. Suscipiat montes pacem populo, & colles iustitiam. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit ^D calumniatorem. Et permanebit ^E cum sole & ante lunam, in generatione & generationem. Descendet ^F sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram. Orietur in diebus eius iustitia, et abundantia pacis, donec ^G auferatur luna. Et dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terrarum. Coram illo ^H procident aethiopes, & inimici eius terram lingent. Reges Tharsis & insulae munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent.

¶ A. Psalmus hic apud hebraeos & apud 70. interpretes, non habet aliam inscriptionem quàm hanc: In Salomonem: vnde & Iudaei suo more carnaliter omnia intelligentes de Salomone, quem Dauid Rex ex Bethabez genuit, hunc psalmum intelligunt, & repugnantem literam ad illum detorquent, cum manifestò constet falsum esse de illo, quod permanserit cū sole & ante lunam in generatione & generationem: & illud similiter quòd adorabunt eum omnes reges, & omnes gentes seruiant illi, & quòd in ipso bene dictae sunt omnes gentes, & ante solem permanet nomen eius, qui amoribus mulierum deditus, relicto vero Deo ad idololatriam declinauit, & adeò Deum offendit, vt turbata pace regni illius, hostes illi suscitaret, & regnum sciderit & seruo illius tradiderit, seruata tamen vna tribu filio Salomonis, vt habet 3. Regum, cap. 11. Quare de vero Salomone, id est, Christo, totus hic psalmus canitur. Salomon enim hebraicè, pacificus sonat latine, quae interpretatio bene Christo competit, qui per sanguinem crucis suae pacificauit & quae in caelis & quae in terris sunt, & qui est mediator nostrer & pax nostra, vt habet Paulus. ¶ B. Orat propheta accelerari aduentum Domini in carnem, vt liberetur à diaboli tyrannide humanum genus. Quare operat, vt Deus pater omnem iudicandi potestatem tradat filio iuxta humanitatem. Nam iuxta diuinitatem qua per omnia similis est patri, ab aeterno hanc iudicandi potestatem & omne ius regni habuit: tale est & illud Matthaei vltimo, Data est mihi omnis potestas in caelo & in terra: de hac autem iudicaria potestate Christus apud Iohannem, Pater (inquit) non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium. Christum autem hoc loco regem vocat, & eundem filium regis appellat, quia et Deus pater Rex est: vnde Apostolus ad Timoth. vltimo cap. prioris epistolae: Vsq; in aduentum inquit Domini nostri Iesu Christi, quem suis temporibus ostendet beatus & solus potens Rex regum, & Dominus dominantium, Deum patrem sine conuersione significans. ¶ C. Montes vt in superioribus quoq; annotauimus & colles, apostoli, euangelistae & sancti qui his successerunt, appellantur propter virtutes eximias quibus caeteros excelluerunt. Hi susceperunt & quotidie suscipiunt pacem & iustitiam Dei vt illum populo annuncient, quia tanquam legati à Deo mittuntur: vnde praecipuus quidam ex his montibus, Paulus nimirum apostolus, scribit Corinthiis 5. cap. 20.

cap. 2. epistolae. Posuit Deus in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante, per nos obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Pauperes autem hoc loco & alijs pluribus locis sacrarum literarum in bonam partem accipiuntur, pro humilibus & ijs qui suae iustitiae iuisq; meritis nihil fidunt. His enim Christus apud Matth. 5. cap. regnū celorū promittit. Apostolos itaq; pauperes appellat, & filios pauperū eos, quos per euāgeliū Christo genuerūt, de quibus Sophonias cap. 3. Auferā inquit de medio tui magniloquos superbiae tuae, & derelinquā in medio tui populū pauperē & egenū, & sperabūt in nomine Domini. ¶ D. Calumniatorem diaboli appellat. Graeca enim vox apud 70. est *συκοφαντος*, quae duo apud graecos significat, & caluniatore, hoc est, qui falso crimine aliquē accusat: & delatore, quorum vtrūq; diabolo peculiare est, qui innocentia Iob calumniatus est apud Deum dicens: Nūquid gratis Iob timet Deū? Extende manū tuā & tange cuncta quae possidet, nisi in facie benedixerit tibi. Idē autor fuit Iudaeis Christū persequētib; vt falsis criminibus Christum accusarent: vnde & Iohan. Apocalyp. 12. diabolum accusatorem vocat dicens: Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei, die ac nocte. Hunc itaque caluniatorem Christus ex morte resurgens humiliavit, hoc est, depressit, & victū humi prostravit. ¶ E. Non hunc solē dicit creatum aut lunam hanc: parum enim esset si Christus cum hoc sole maneret qui vnā cum celo & terra periturus est: sed Deum patrem solem appellat, cuius splendor filius appellatur: vnde Apostolus ad Hebr. de filio loquens. Qui cum sit splendor gloriae nimirum paternae, & figura substantiae eius, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. Est itaque hic sensus, Christus victo diabolo post resurrectionem caelos conscendet, nec amplius morietur, sed in perpetuum ad dexteram patris residebit. Et ne quis illum aliquando cepisse, & cum reliquis creaturis initi sui ortus habuisse opinetur, quod blasphemus euomuit Arius, & ante illum Hebion & Cerinthus, addit, quòd fuerit ante lunam, id est, ante omnia condita, quae quoniam fluxa & caduca sunt, & ad lunae similitudinem abeunt & redeunt, oriuntur & occidunt, augentur, minuuntur & senescunt, bene appellatione lunae significantur. ¶ F. Historiā respicit quae est iudicū 6. cap. De Gedione, qui cum angelo responsum accepisset, quòd Dominus per illum liberaret ab hostibus populum suum, signum à Deo petiuit, vt vellus plenum rore esset, & terra tota arida, quòd factum est adeò vt exprello vellere concham rore impleret: iterum postulauit vt terra rore perfunderetur & vellus siccum permaneret, quòd factū quoq; est. Haec autem typus rerum futurarum erant, Christum caelitus venturum in mortale corpus, & pluuia diuinorum eloquiorum irrigandam Iudaeam: reliquam vero terram, id est, terrena gentium corda arida & sterilia adhuc permansura: at post Christi adscensum ad caelos, Iudaeis repellentibus gratiam euangelicam, vellus denuò siccandum, & vniuersam terram rore Spiritus s. & imbre diuinorum eloquiorum fecundandam, quòd futurum Christus illis cōminatus est dicens: Auferetur à vobis regnū, & dabitur genti facienti fructū eius. ¶ G. Luna auferetur, cum destructa morte, omnis mortalitas immortalitate cōmutabitur, & corruptibilia induet incorruptionē. Lunā enim hoc quoq; loco vt supra, pro caduca & fluxa rerū creatarū natura sumit. Porro iustitia fidei hoc loco intelligit, quam iustitiae legali opponit: cum enim illa vnā cum lege Moisaica ad tēpus durauerit, & iā aboliatae sint, haec euāgelica iustitia quae ex fide in Christum nascitur ad finem vsque seculi duratura est: vnde & Daniel hanc iustitiā sempiternā appellat, cap. 9. Septuaginta inquit hebdomades abbreviatæ sunt super populū tuū, vt finem accipiat peccatū, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & vngatur sanctus sanctorū. ¶ H. Per reges Tharsis, hoc est, maris, & per insulas, per reges Arabum & reges Saba, vniuersitas gentiū, & totū huius mundi terrenum imperium significatur. Vaticinatur itaq; propheta omnes honores & ordines, & conditiones, & sexus hominum ad Christum conuertēdos, & illum agnituros verum esse Deum & hominem, & colla illius iugo submissuros, & pietatis fructus, & mystica bonorum morū dona oblaturus, quòd ex magorum muneribus intelligimus inchoatum. Ipsi enim typum gentium & regū huius mundi gessisse monstratur. Porro illud: Terram, vel vt heb. est, puluerem lingent, tropo hebraico dictū est, pro eo quòd est, adorabūt te adeò proni in terram, vt ore puluerem terrae contingant. Sic Esaiē 49. Vultu in terra demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.

Et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes seruiant ei. Quia liberabit

liberabit pauperē à potente, & pauperem cui nō erat adiutor. Parcet I pauperi & inopi, & animas pauperū saluas faciet. Ex vsuris ^K & iniquitate redimet animas eorū, & honorabile nomē eorū corā illo. Et viuet, & dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper, tota die benedicēt ei. Et erit firmamētum ^L in terra in summis montium, super extolletur super Libanum fructus eius: & florebut de ciuitate sicut fœnum terræ. Sit nomen eius benedictū in secula, ante solem permanet nomen eius. Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gētes magnificabūt eū ^M. Benedictus Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus. Et benedictū nomen maiestatis eius in æternum, & repletur maiestate eius omnis terra, fiat fiat.

¶ Fiat, fiat, Amen, amen, vide de hac re finem psalmi quadragesimi, & quæ in illum annotauimus ibi.

¶ I. Id est, humili & de suis meritis non confidenti, nec salutem de sua virtute speranti, sed indigenti gratia saluatoris sui: parcet, hoc est, peccata remittet, & perfectam salutem animæ largietur. Nemo enim sibi idoneus est ad salutē. Nam salus perfecta non contingit sine iustitia euangelica, ad quam nemo peruenit, nisi per Dei adiuetur gratiam, quia plenitudo legis est dilectio, quæ nō nostris meritis acquiritur, sed diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctū qui datus est nobis, vt habet Paulus. ¶ K. Vsuras hoc loco, peccata appellat, cuius rei causam hanc dat Hieronymus in commentarijs suis: quia malitia à satana accepta à nobis multiplicatur. Is enim malas & noxias cogitationes velut sortem quandam nobis ingerit, vnde grauis vsura peccatorum multorum in nobis crescit. Augustinus verò hanc causam dat, quia plus mali inuenitur in supplicijs quàm commissum est in peccatis. Quod manifestum est quoties homicidium aut stuprum committitur: qui enim homicida est, corpori alieno tantum nocet, animæ verò non potest nocere: ipsius autem corpus & animā perditur in gehenna. Idem sentiendum de eo qui violenter pudicitiam alteri eripit, aut quoduis peccatum in alterum committit, quod ad animam proximi non pertingit. D. Hier. & de terrenis vsuris quoq; istud intelligit: vtramq; enim interpretationem dat. Ex vsuris inquit redimet animas eorū, ne de pereuntibus vsuris in terra constituent thesauros, sed in cælo collocent sacculos, qui non veterascunt, vbi nec tinea demolitur, nec fures effodiunt aut furantur. Quod verò additur, Et honorabile nomen eorū coram illo, apud 70. græcè legitur contrario modo. Et honorabile nomen eius coram illis, vt significet nomen Iesu Christi omnibus christianis honorabile esse, in quo omne genu flectitur, quam lectionē D. Aug. fatetur in quibusdā exemplaribus latinis reperiri, quamuis nostram lectionem non damnet, à qua & heb. veritas non multum discordat, tamen alium sensum exprimat, videlicet hunc: Et preciosus erit sanguis eorum coram oculis eius, vt sit simile illi: Preciosa in conspectu Domini, mors sanctorum eius. Porro aurum Arabiæ, sapiētiam & eruditionem gentium allegoricè appellat, quam conuerterunt ad illustrandum nomen Christi, & ornandā ecclesiam & domū Dei, in cuius rei typum legimus cap. 9. 2. lib. Paralyp. Omnes reges Arabiæ & Satrapas aurum & argētum attulisse Salomoni, & reginā Saba dedisse Salomoni 120. talenta auri, & aromata multa nimis, & gemmas preciosissimas, quibus rex instruxit domum Domini, sicut olim Moyses iussu Dei tabernaculum fœderis ornauit auro & argento barbarico, quo spoliauerunt Ægyptios filij Israël. Quod autem subiungitur, Adorabunt de ipso, non ad aurum, sed ad Christum refertur interpretibus Hiero. & August. Quod hoc sensu accipiendum est, Adorabunt Deum per ipsum, quia per filium semper oramus Deum patrem. ¶ L. Hebraica veritas clariùs reddidit hūc locū hoc modo interprete Hiero. Erit memorabile triticū in terra in capite montium. Porro firmamentum quod verterunt 70. non quodlibet firmamentum significat, sed firmamentum siue robur refectionis, hoc est, id quò roborantur & firmantur vires corporis & animi: Eiusmodi autē Periphrasi verborū hebræi significant omne alimentum humani corporis, maximè quod frumento cōstat. Sic psal. 104. Et vocauit famem super terrā, & omne firmamētū panis cōtriuuit. Sic Esaïæ 3. Ecce dominator, Dominus exercituum auferet ab Hierusalē omne robur panis, & omne robur aquæ. Commendatur

mendatur itaque hoc loco sanctissimi corporis & sanguinis Christi sacramentū, quod propheta vaticinatur futurum in ecclesijs Christi, quas per summa aut capita motium accipimus, cuius sacramenti fructus tantus erit, vt hinc fideles multiplicentur suprā cedros libani. Suffragantur huic interpretationi nostræ etiam reliqui interpretes neoterici. Felix enim Pratenis ita vertit. Erit multiplicatio frumenti, Sanctes & Munsterus, erit pugillus frumenti: Paulus Burgen. ex Iudæo christianus. Erit placentula frumenti. Qui etiam, vt commendet tremendum illud Eucharistiæ sacramentum, dicit Thargum, hoc est, translationem Chaldaicam, pro eo quod nos habemus, in summis montium, dicere, in capitibus sacerdotum erit placentula frumenti.

¶ M. Incertum est quo casu factum sit, vt nec græci codices, nec latini hoc loco geminent nomen Deus, vt hebraicè legitur. Benedictus Dominus Deus, Deus Israël, vt trinitatis mysterium plena laude celebretur, vt factum est psalmo 66. eo versu: Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, vt eo loco annotauimus. Nam per Dominum Deum, intelligimus patrem: per Deum Israël, Spiritum sanctum: per nomen maiestatis, vnicum Dei filium. De qua re & D. Hieronymus ad Suniam & Frérellam scribens, Dicitis inquit in græco non haberi bis, Deus, cum & in hebraico & apud 70. legatur, & manifestissimè triplex Domini: Dei: Deiq; nūcupatio mysteriū sit trinitatis.

Defecerunt hymni David filij Iesse. Heb. Completæ sunt orationes David filij Iesse, Psalmus ^A Asaph. Psal. LXXII.

QVam bonus Israël ^B Deus, his qui recto sunt corde. Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Quia zelau super iniquos, pacem peccatorū videns. Quia nō est respectus ^C morti eorū, & firmamentū in plaga eorum. In labore hominum non sunt, & cū hominib⁹ nō flagellabūtur. Ideo tenuit eos superbia, operi sunt iniquitate & impietate sua. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorū, trāsierūt in affectum cordis. Cogitauerunt & locuti sunt nequitia, iniquitatē in excelsa locuti sunt. ^D Posuerūt in cælū os suū, & lingua eorū trāsiiuit in terra. Ideo conuertetur populus meus hic, & dies pleni inuenientur in eis. Et dixerūt, quomodo scit Deus? & si est sciētia in excelsa? Ecce ipsi peccatores & abundātes in seculo, obtinuerūt diuitias. Et dixi, Ergo ^E sine causa iustificauit cor meū, & laui inter innocentes manus meas. Et fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis.

Diuisio.

¶ A. Ne quis existimet sequentes psalmos non esse David, sed aliorū, quia apud 70. ante titulum huius psalmi habetur, Defecerunt hymni David filij Iesse, sciat apud hebræos sic esse interprete Hier. Completæ sunt orationes David filij Iesse: aliud enim est oratio, aliud psalmus. Nec enim omnis psalm⁹ oratio est, nec omnis oratio psalmus. Si enim sequentiū psalmorū nullus esset ipsius David, falsò inscriberentur ipsi David: & falsò Christus diceret apud Matthæum cap. 22. Quomodo inquit David in spiritu dominum illum vocat dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, quod testimoniū sumptum est ex psalmo 109. Quare autem appelletur Asaph, hæc causa est, quod is modulationem & musicum concentum huius psalmi cōposuerit. Nam Asaph, Hemam & Idithun, principes cantorum, & doctores musicorum concētuum fuerunt, vt scribitur lib. 1. Paralyp. cap. 25. quæ pluribus annotata sunt à nobis in psalmum 38. qui sic inscriptus est. In finem pro Idithum canticum David. Psalmum itaque hunc ex persona membrorum suorum, id est, fidelium pronunciat Christus, iam poenitentium quod seducti falsa impiorum felicitate, relicta innocentia ad vitia declinare cōpissent, æmulari incipientes vitam moresq; impiorum. At tandem intelligētes subitò eos defecturos, qui hūc beatissimi putabantur, & pijs in futuro seruari æterna supernorū bonorum præmia, ad Deū conuersi bonitatem Dei prædicant. ¶ B. Israël iuxta ver-

M ij sionem

tionem 70. interpretū non est hoc loco nominatiui casus, sed datiu, quod liquet ex articulo addito τῷ Ἰσραήλ, id est, ipsi Israël: deinde eandē rē alijs verbis clarioribus explicat, quos videlicet Israël appellatōne significauerit. His inquit qui recto sunt corde: vel vt heb. vertit Hiero. Qui mundo sunt corde: Israël enim sonat, videns Deum: at mundos corde Christus pronunciat beatos, qui ipsi soli Deum videbunt: significat eadem vox etiam idē quod directus Dei, hoc est, qui omnis fraudis & doli expers est, ad quam ætymologiam respexit Christus, Iohannis primo: Ecce inquit verus Israelita in quo dolus non est. ¶ C. Apud 70. græcè nō est respectus, sed ἀνάμνησις verbale nomen ab ἀναμνήω id est, reuuo, abnuo, declino: nec est morti eorum, sed in morte ipsorum, vt sit sensus: Nulla ratione aut modo licet illis fugere aut declinare moriēdi necessitatem, nec in morte vllū patet illis effugium: vnde & D. August. legit, Quia non est declinatio mortis eorum, quod idem interpretatur: Quare inquit illi habent pacem & florent in terra, quia morti eorum non est declinatio, id est, quia certa & æterna mors illos manet, quæ nec declinat ab ijs, nec ipsi eam declinare possunt. Et est firmamentum in flagello siue plaga eorum: Nō est enim temporale flagellum, sed firmum in sempiternum. At D. Hieron. ad hebr. veritatem vertit ferē quemadmodum vulgata editio habet, & contrarium reddit sensum hunc. Quoniam non recogitauerunt de morte sua. Illud autem & firmamentum in plaga eorum, ita explicat in commentarijs: Ab infirmitate & plagis velociter conualescūt, nec plagæ eorum firmiter aut longo tempore durant, & hoc modo negatio ad vtrumq; referri debet. ¶ C. In cælum os ponere dicuntur, qui Deum calumniantur, & opera illius & prouidentiam diuinam negant, & simili arrogancia & temeritate de terrenis & humanis rebus iudicāt, qui omnes alios præ se contemnent, & suæ fragilitatis oblitū ingentia moluntur, & omni æquitate contempta sceleribus se polluant, sperantes se locorum mutatione effugere posse vlticem conscientiam, quos bene Horatius in lib. carminum redarguit. Quid breui fortes iaculamur æuo Multa? quid terras alio calentes Sole mutamus, patriæ quis exul se quoq; fugit. ¶ D. Hebraica veritas cōtrariū reddidit sensum hūc: Propterea cōuertetur populus eius huc, & quis plenus inuenietur in eis? Nostre autem lectōnis hunc sensum dat Hieron. Videntes iusti pacem illorum momentaneam & felicitatē breui perituram, qui hæc prius peccatoribus inuidebant, cōuertentur ab hac dementia ad Deum, vt plenitudinem dierum capiant æternorum, scientes quia iniqui nec ad dimidium perituræ huius vitæ perueniunt iuxta illud quod alibi dictum est, Viri sanguinum non dimidiabunt dies. ¶ E. Per interrogationem quæ negatiuam responsonem postulat, efferendus est hic versiculus, quem clariū expresit D. Hieron. qui ad hebraicā veritatē ita reddidit: Ergo ne frustra mundauī cor meū, & laui in innocentia manus meas, sic enim verendum erat: nō autem, lauabo inter innocentes manus meas. Nam græcè ἐν ἀθώοις ambiguum est, an ad rem, an ad personas referatur: verū sensus polcit vt ad rem referatur: nihil enim aliud dicere vult, quā custodiam manus, id est, actiones, vitam, moreq; meos puros & impollutos per innocentiam.

Si F dicebā, narrabo sic, ecce generationē filiorū tuorū reprobauī. Existimabā vt cognoscerē hoc, labor est ante me. Donec intrē in sanctuariū Dei, et intelligā in nouissimis eorū. Verū tamē propter dolos G posuisti eis, deiecisti eos dum alleuarētur. Quomodo facti sunt in desolationē? subito defecerūt: perierūt propter iniquitatē suā. Velut somniū H surgētū Dñe, imaginē ipsorū ad nihilū rediges. Quia inflāmatū est cor meū, & renes mei cōmutati sunt, & ego ad nihilū redactus sum & nesciui. Vt I iumētū factus sum apud te, & ego semper tecū. Tenuisti manum dexterā meā, & in voluntate tua deduxisti me, & cum gloria suscepisti me. Quid K enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram? Defecit caro mea & cor meū Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternū. Quia ecce qui elōgāt se à te peribūt, perdidisti omnes qui L fornicātur abs te. Mihi autē adhærere Deo bonum est, ponere in Dño Deo spē meā: Vt annūciē oēs M prædicationes tuas in portis filiæ Sion.

¶ F. Obscu

¶ F. Obscurus est versiculus hic apud 70. interpretes. D. Hieron. ad hebraicam veritatem ita vertit: Dixi, si narrauero sic: ecce generationē filiorum tuorum reliquit: cuius versiculi sensum hunc reddit idem in commentarijs suis. Dum ipse me castigo inquit, reprehendo & accuso in orationibus matutinis, hoc reperi vt dicerem. Ego si sic fuero locutus, nullam videlicet esse prouidentiam aut scientiam apud Deum in cælo, nec illum curare mortalia, nec impijs supplicia, aut pijs digna seruari præmia, & voluero occulta Dei iudicia rimari, quæ imperuestigabilia sunt, respondebitur mihi. Ecce te tuiq; similes reliqui & reprobauī, qui tanta temeritate abdita Dei cōsilia peruestigare conamini, & non assequentes in has blasphemias erumpitis.

¶ G. Datiuus est hoc loco, eis, non accusatiuus eos legendus. Sciendum autem in latinis codicibus deesse accusatiuū qui regitur à verbo posuisti, qui in græcis exemplaribus apud 70. exprimitur: post datiuum enim ponitur accusatiuus κακῶν, id est, mala. Sic enim apud illos legitur, Veruntamen propter dolos: vel vt græcè sonat, propter dolositatem posuisti eis mala, hoc est, affecisti illos malis, aut mala illis fecisti: ponere enim mala aut dolores, græci dicunt pro facere aut inferre mala aut dolores.

¶ H. Imaginem ipsorum ad nihilum redigendam dicit, quia Dei similitudo illis impressa obliterabitur: vnde pulsantibus illis ostium dicitur est, Amen dico vobis, nescio vos: vel imaginem vocat, falsam vmbrailem & imaginariam felicitatem illorum, quæ morientibus impijs tota perit, non aliter atq; somnium eguascit illius, qui dormiens somniauerat se maximos habere thesauros, & in summis versari dignitatibus, & voluptatibus omnibus perfrui, qui vbi euigilauerit, intelligit se somnio elusum, quia nihil eorum videt se habere: vnde alibi Dauid de eiusmodi loquitur, Dormierunt inquit somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis: vbi notandum est, prophetam vtrobique vitam impiorum, qui in nocte ignorantia, & in peccatis suis obdormiunt, somnū aut somniū appellare, à quo Dauid alibi se custodiri rogat: Illumina inquit oculos meos ne vnquam obdormiā in morte. ¶ I. Nesciuisse se dicit, non quod Deus aliquid futurorum præsentium aut præteritorum nesciat, sed iuxta hominem assumptum, hoc dictum est: quasi enim nescius omnium, vt veram monstraret humanitatem esse in se, multa nescire se simulauit, quæ iuxta diuinitatem optimè nouerat: tale est illud Hieremæ 11. Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam, & non cognoui, quia cogitauerunt super me consilia dicentes: Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium. Iumento autem se comparat, qui erraturam ouem humeris sustulit, & peccata nostra in corpore suo portauit super lignum vt Petrus inquit: Iumentis enim onera & sarcinas imponimus.

¶ K. Vtraque hæc interrogatio cum admiratione pronuncianda est, quod bene explicat August. in commentarijs suis his verbis: Quantum inquit est, quale est, quid est illud quod habeo in cælo? Seruas inquit tu mihi diuitias in cælo immortales, te ipsum: & ego volui à te in terra quod habent & impij, quod habent facinorosi, aurum, argentum, gemmas, familias. Hæc pro magno desideravi à Deo meo super terrā, cum seruet seipsum mihi in cælo. Et hæc quoque ex persona membrorum suorum dicit Christus, stultitiam & corrupta nostra iudicia in se transferens & reprehendens.

¶ L. Anima fidelis per fidem Deo copulatur, vt sponsa sponso: vnde Dominus apud Oze. Spōsabo inquit te mihi in sempiternū: & spōsabo te mihi in iustitia & iudicio in misericordia & miserationibus: & sponso te mihi in fide. Quoties igitur anima relicto Deo, capta illecebris carnis aut mundi, peccatis se polluit adulterum amplectens diabolū, fornicari à Deo dicitur, & hoc spirituale adulterium quoddam est: vnde ad peccatricem animam per eundē Oze Dominus, Iudicate inquit matrem vestram, quoniam ipsa non vxor mea, & ego non vir eius. Auferat fornicationes suas à facie mea, & adulteria sua de medio vberum suorum, ne ponam eam quasi solitudinem, & interficiam eam siti. Hinc & Iacobus in epistola sua, amatores huius seculi adulteros vocat cap. 4. Adulteri inquit & adulteræ nescitis, quia amicitia huius mundi inimica est Deo. ¶ M. Non est græcè, omnes prædicationes tuas, sed ἀντιφάσις, hoc est, laudationes tuas siue laudes tuas, quomodo D. August. legit. Portas autem filiæ Sion appellat, atria cælestis illius Hierusalē, vt per synechdochen, à parte totū intelligamus, quomodo D. Hieronymus intelligit: Aut per portas filiæ Sion, ecclesiam catholicam intelligimus interprete Augustino: Sic enim habet, Vt annunciem omnes laudes tuas. Sed vbi? in atrijs filiæ Sion, quia prædicatio Dei præter ecclesiam inanis est. Parum enim est laudare Deum, & annunciare omnes laudes eius: In atrijs

M iij

filiæ

filiae Sion annuncia.

A Intellectus Asaph. Psalmus LXXIII.

VT quid Deus repulisti in finem, iratus est furor tuus super oues pascuae tuae? Memor ^B esto congregationis tuae, quam possedisti ab initio. Redemisti virgam ^C hereditatis tuae: mons Sion in quo habitasti in eo. Leua manus tuas in superbias eorum in finem, quanta malignatus est inimicus in sancto. Et gloriati sunt qui oderunt te, in medio solennitatis tuae. Posuerunt ^D signa sua, signa, & non cognouerunt, sicut in exitu super summum. Quasi in sylua lignorum securibus exciderunt ianuas eius in idipsum, in securi & ascia deiecerunt eam. Incenderunt igni sanctuarium tuum: in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Dixerunt in corde suo cognatio eorum simul, quiescere faciamus omnes dies ^E festos Dei a terra. Signa nostra non ^F vidimus, iam non est propheta, & nos non cognoscet amplius. Usquequo Deus improperabit inimicus, irrat aduersarius nomen tuum in finem? Vt ^G quid auertis manum tuam, & dexteram tuam de medio sinu tuo in finem?

Diuisio.

^A Psalmus hic si spectemus tantum literam, hoc est, exteriorem sensum verborum, ea vaticinari solum videbitur, quae genti Iudaicae acciderunt, cum Deus offensus peccatis populi Israelitici permisit Hierosolymam euerti, & templum Domini succendi, quod primum factum est sub Nabuchodonosor rege Babylonis, deinde sub Tito & Vespasiano. Verum quia titulus psalmi habet, Intellectus Asaph, aliud nos vocat, ut videlicet relicta cortice ipsius literae, ad mysticum & spirituale intellectum recurramus. Propheta itaque videns spiritu prophetico calamitates ecclesiae futuras, quae saepe appellatione montis Sion significatur, cum Deo exprobat & conqueritur. Verum Dei sanctuarium, hoc est, templum quod nos sumus (teste Apostolo) succensum igni malarum cupiditatum, & vitijs inquinatum & pollutum esse, & daemones hostesque fidei insultare nobis, obsecrans ut congregationis suae memor reprimat superbiam hostium suorum. Apud hebraeos titulus est, Eruditio Asaph, ut intelligamus mala quae acciderunt populo Israelitico, nobis proponi in exemplum, ut eruditi eorum calamitatibus a similibus peccatis abstinemus: vnde & Apostolus cap. 10. prioris epistolae ad Corin. Postquam enumerasset calamitates aliquot quibus puniti sunt Iudaei propter peccata sua, subiicit: Haec inquit in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deueniunt. ^B Iuxta literam synagogam vocat, congregationem Dei, quam possedit Deus ab initio in patriarchis Abraham, Isaac, et Iacob. Iuxta mysticum sensum ecclesia appellatur Dei congregatio quam Deus possedit ab initio, hoc est, a principio nascentis fidei evangelicae: vel ab initio, quia electa est ante constitutionem mundi: sic enim Apostolus scribens Ephes. Elegit inquit nos Deus pater in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & immaculati in conspectu eius. Ecclesia enim in paradiso in primis parentibus figurata est, & evangelica fides qua & Abraham iustificatus est adhuc in preputio existens, hoc est, non circumcissus, longe antiquior est lege Moisaica, ut doctè de hac re differit Euseb. Caesariensis. lib. 1. ecclesiasticae historiae, docens christianam religionem nec peregrinam nec nouellam esse.

^C Virgam hereditatis vocat ecclesiam, quod Christo data sit in hereditatem. Hereditates enim quae agris constabant, funiculis metiri & diuidi solent, quantum periculis aut calamitatibus mensuris in eum usum paratis. Sic Deuter. 32. Iacob funiculus hereditatis eius: Et Hieremiae 10. Israel virga hereditatis eius. Virgam itaque, calamum geometricum siue mensuram appellat. Virga igitur hereditatis nihil est aliud, quam ipsa hereditas. Quod autem sequitur in nostris codicibus, Mons Sion, verrendum erat, Montem Sion, quomodo Augustinus legit: explicat enim de qua hereditate loquitur, vnde

tur: vnde clarius ad hebr. veritatem diuus Hieron. Redemisti virgam hereditatis tuae montem Sion in quo habitasti. Ambiguitas autem nata est ex voce graeca *σφοδ*, quae cum neutrius generis sit, potest esse vel nominatiui vel accusatiui casus, ut supra annotauimus quoque psal. 67. in illum versum: Mons in quo beneplacitum est Deo etc.

^D Sentus est, posuerunt vexilla sua in trophaea, id est, signa victoriae: sic enim explicat hebraica veritas quam ita reddidit Hieron. Posuerunt signa sua in trophaeum, manifesta in introitu desuper. At 70. interpretes ita transtulerunt: Posuerunt signa sua signa, & non cognouerunt sicut aut quomodo in egressu desuper: sic enim verendum erat, non autem super summum: est enim aduerbium graece *επιερα*, quod significat desuper. Est itaque sensus interprete Augustino: Ipsi hostes non cognouerunt, quomodo egressus, id est, permissio facta fuerit desuper. Quia nisi desuper egrederetur, iussio nunquam fauientibus gentibus in Iudaeorum populum, aut hostibus fidei in Christianos talia licuissent: vnde & Dominus Pilato iactanti suam potentiam respondit: Non haberes in me potestatem ullam, nisi tibi datum esset desuper.

^E Habet & anima festos suos dies quos Deo celebrat, quoties expedita & libera ab omnibus negotijs & curis huius seculi, soli Deo vacat, & contemplationi rerum diuinarum se totam mancipat, spirituales hostias Deo offerens, fugiens omne opus seruale, hoc est, peccatum, ut mystica obseruet sabbata: haec omnibus modis abolere nituntur daemones, cupientes animam vitiorum seruituti mancipare. Quod & Hieremias in lamentationibus suis queritur cap. 1. Viderunt eam hostes & deriserunt sabbata eius. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius, quia vidit gentes ingressas sanctuarium tuum. ^F Signa, videlicet rerum futurarum, quae olim per prophetas data sunt populo Iudaico, ut de promissis certior esset: ut Moyses, Samuel, Helias, caelitus ostenderunt signa, & quia non est propheta, inquit, Deus videtur nos amplius nolle cognoscere, sed velut ignotos repellere. ^G Legimus Exodi 4. capite inter caetera signa quae Deus Moysi ostendit, hoc quoque vnum fuisse, ut manum insertam sinui proferret: quam ut protulit, leprosam vidit iustarum niuis albam. Iussus autem reuocare eam, & denuo inserere in sinum, cum retraxisset, protulit iterum mundam & similem carni reliquam. Quo significabatur, populum Iudaicum, qui per Moysen denotabatur quod diu in sinu, id est, in fide & charitate Dei permaneret, mundum a lepra animae, id est, a vitijs futurum: vbi autem a fide & charitate Dei se alienasset, lepra animorum contracturum: in fine tamen seculi ad fidem Christi reuersurum, & ab infidelitatis lepra mundatum. Exprobat itaque propheta cum Deo, cur patiat populum suum, quem per dexteram manum significat, tam diu alienari a fide & charitate erga Deum, quae causa est cur praeda sit hostibus suis.

Deus autem rex noster ante secula, operatus est salutem in medio terrae. Tu confirmasti in ^H virtute tua mare, conturbasti capita draconum in aquis. Tu conturbasti capita draconis, dedisti eum escam populis Aethiopiae. Tu dirupisti ^I fontes & torretes, tu siccasti fluuios Ethan. Tuus est dies & tua est nox, tu fabricat^K es auroram & solem. Tu fecisti omnes terminos terrae, estatem & ver tu plasmasti ea. Memor esto huius, inimicus improperauit Domino, & populus insipiens incitauit nomen tuum. Ne ^L tradas bestiis animas confitentes tibi, & animas pauperum tuorum ne obliuiscaris in fine. Respice in testamentum tuum, quia ^M repleti sunt qui obscurati sunt terram domibus iniquitatum. Ne auertatur humilis factus confusus, pauper & in ops laudabunt nomen tuum. Exurge Deus iudica causam tuam, memor esto improperiorum tuorum, eorum quae ab insipiente sunt tota die. Ne obliuiscaris voces inimicorum tuorum, superbia eorum qui te oderunt, adscendit semper.

^H Iuxta literam de rubro mari haec intelligi posse videretur, quod Deus confirmauit, id est, fluxam aquarum naturam solidauit aquis, hinc inde velut murus statibus, cum per siccam alueum maris filios Israel traduxit: vel ut heb. est, dissipauit: nam abstulit aquas maris late

M iij tota nocte

rota nocte vento vrente, vt habet liber Exodi. Verum quoniã addit, capita draconum contrita in aquis, quod in mari rubro nequaquam factũ est, necesse est, vt ad allegoricum intellectum confugiamus. Deus igitur mare, id est, gentes infrugiferas propter vitiorum salcedinem, confirmauit, ne perpetuo æstu malarum cupiditarum iactarentur, et ventis prauorum dogmatum agerentur: vel dissipauit mare, quia flatu Spiritus sancti falsos vitiorum fluctus exsiccauit, & contriuit in aquis baptismi caput, id est, omnem potestatem & vires diaboli, & eundem draconem deuorandum dedit populis Æthiopum, id est, gentibus denigratis idololatriæ vitijs, quas draco prius deuorarat.

¶ I. Septuaginta interpretes hoc loco, reliquerunt vocem heb. Ethau, quasi esset proprium nomen, cum hoc loco appellatiuum potius sit: significat enim hæc vox hebraica idem quod fortis aut validus: vnde ad heb. veritatem reddidit Hiero. Tu exsiccasti flumina fortia, idque multo conuenientius. Nam Ethau appellata est solitudo, in qua tertia fuit mansio filiorum Israël proficiscentium ex Ægypto, in qua nullos fluuios ficatos legimus. Est igitur sensus, Deum aperuisse fontes, & emisisse torrentes euangelicę prædicationis, quibus irrigauit arida corda gentium, & his exsiccaste fortia illa flumina terrenę eloquentiæ & sapientiæ: vnde Aug. Siccentur inquit flumina eorum, non proficiant doctrinæ gētium, haruspicum, mathematicorum quoniam ficcati sunt fluuij fontes. Arescat illa doctrina, vt inundentur mentes aquis euangelicę veritatis.

¶ K. Quanquã Deus author sit elementorum, & partes anni vicissitudinesq; temporum, noctiũ et dierum fecerit, allegoricè tamen hæc, vt antecedentia, accipiẽda sunt: vt per noctem, vmbra legis Mosãicę; per diem, lucem euangelicę veritatis accipiamus: per auroram, Christi ecclesiam: per solẽ, Christum. Nam sicut aurora paulatim progreditur ad solis ortum, ita & ecclesia quotidianis incrementis proficit eousq; vt Christo qui sol iustitię est, conformis fiat: vnde in cãticis de ecclesia dictum est, Quę est ista quę progreditur quasi aurora confurgens? Sic ver appellat, vel vt hebr. est, hyemem, tempus legis Mosãicę, quo metu pœnæ coëcebatur, & timoris spiritu cõstricti algebant. Æstatem, tempus euangelicę gratiæ, quo charitate Dei diffusa in cordibus nostris per Spiritũ s. amore Christi feruimus. His autẽ omnib; redarguuntur impia Marcionis dogmata, q̄ aliũ Deũ veteris testamēti aliũ Deũ noui testamēti, ausus est asserere: Si autẽ iuxta literã accipiamus, redarguitur Valentiniãna et Manichęorũ hæresis, quę assererat mūdũ, hunc à contrarijs potestarijs, hoc est, ab angelis cõditũ esse, nõ à Deo. ¶ L. Græcè est singularis accusatiuus, animam consententem tibi: vel vt ad heb. veritatem reddidit Hiero. Animam eruditam lege tua. Porro bestias, vocat homines bestiali feritate aut pecuinis voluptatibus deditos: vel demones ipsos, qui propter crudelitatem & nocendi cupiditatem iam serpentes, iam leones appellantur, vt in illo psal. 90. Super aspidem & Basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem, quam interpretationem D. Aug. sequitur: sic enim habet, Quibus bestijs inquit, nisi quorũ capita contrita sunt super aquam? Noli dare diabolo et angelis eis animam consententem tibi. Deuoret serpens si adhuc terrena sapio, si terrena desidero, si adhuc in promissis veteris testamenti maneo, reuelato nouo. ¶ M. Obscurè admodum reddidit interpres finem huius versiculi, quod propterea accidit, quia participium græcum hoc loco pro substantiuo nomine vsurpatur: vnde et genitiuum habet, quod interpres vertit per verbum et participium. Sic enim clariũ vertisset: Quia obscuri ipsius terrę, hoc est, ij qui in terra obcurati sunt tenebris, videlicet ignorantia, repleti sunt domibus iniquitatis: domos iniquitatis appellans, corpora peccatis obnoxia, in quibus animæ velut in domibus habitant, sicuti contrã psal. 44. Eburneæ domus dicte sunt, casta & impolluta corpora quibus oblectatur Christus. Hebr. veritas sic legit hunc versum: Respice ad pactum tuum, quia repletæ sunt tenebris terræ, habitationes iniquæ subrutæ. ¶ N. Adhuc enim hodie (inquit August.) insultatur Christo, nec decerunt tota die, hoc est, vsque ad finem mundi toto hoc immortalitatis nostrę tempore vasa irę, dicetes, vana prædicat Christiani, inanis est resurrectio mortuorum, memor itaque esto opprobriorũ tuorum, sed quorum? nisi eorum quę ab imprudente sunt, hoc est, proferuntur. Nam prudens nihil eiusmodi dicet, qui dictus est, quod porro videat: fide autẽ videmus porro, id est, longè adhuc posita: nam oculis vix ante pedes posita conspiciamus.

Confitebimur tibi Deus, confitebimur, & inuocabimus nomen tuum.

tuum. Narrabimus mirabilia tua, cum accepero tẽpus ego iustitias iudicabo. Liquefacta^B est terra & omnes qui habitant in ea, ego cõfirmavi colũnas eius. Dixi iniquis nolite iniquè agere, & delinquentibus nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altũ cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deũ iniquitatẽ. Quia neq; ab oriẽte, neq; ab occidẽte, neq; à desertis mõtibus, quoniam Deus iudex est. Hunc humiliat & hunc exaltat, quia calix in manu^C Domini vini meri plenus mixto. Et inclinavit ex hoc in hoc, verum tamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terrę. Ego autem annuntiabo in seculum, cantabo Deo Iacob. Et omnia cornua peccatorum cõfringam, & exaltabuntur cornua iusti.

¶ A. Quod hic vertit meliũs, ne corrumpas, idem psalmo 56. 57. 58. vertit: Ne disperdas: est enim græcè verbum διαφθισα, quod proprie significat corruo. Est itaq; sensus, Ne corrumpas, hoc est, ne sinas me sanctum tuũ corruo, sicut alibi dixit: Nec sinas sanctum tuum videre corruptionem. Ex persona enim Christi psalmus hic canitur. Quanquam Aug. scribens in hunc psalmum, illud: Ne corrumpas, aliter interpretetur hoc loco: Sic enim habet, Quid est inquit ne corruas? Quod promissisti, exhibe. Impiorum spes corrumperetur: nostra verò spes tunc erit res. Noli ergo timere ne promissiones Dei corrumpat aliquis potentum. Ipse verò non corrumpit, quia verax est, potentiorẽ non habet à quo eius promissio corrumperetur. ¶ B. Hebr. veritas hoc loco legit verbum futuri tẽporis, & ad tempus extremi iudicij hæc referre videtur, cum terram cum omnibus in ea exuret, et vt Petrus habet in 2. epistola: Elementa calore soluetur. Verum Aug. secutus versione 70. interpretũ, ad primũ aduertũ Domini refert, et is legit. Defluxit terra, & ita interpretatur: Si defluxit terra, defluxit à stabilitate firmamenti virtutis & iustitię. Cupiditate enim inferiorum qui peccat, deficit, & quasi liquefcit cupiditate inferiorum rerum, sicut roboratur charitate superiorum: hunc fluxũ rerum in peccatis hominum attendens misericors donator peccatorũ, nondum exactor suppliciorum, confirmauit columnas eius, apostolos videlicet. Et quid essent columnę illę nisi ab eo firmarentur? quia terrę motu quodam nutauerunt in passione Domini: at in euidem resurrectione & Spiritus s. emissionem firmatæ sunt. ¶ C. Calicem dicens meri vini, qui tamen plenus sit mixto, pugnantia secum & contraria inter se dicere videtur: si enim sit vinum merum, non est mixtum: si sit mixtum, non est merum: nam vina mera dicuntur, pura & nullius rei admixtione corrupta. Hũc itaq; modũ sic explicat D. Aug. scribens in hunc psalmũ: Calix inquit vini plenus mixto, videtur mihi esse lex data Iudæis, & tota illa scriptura veteris testamenti: Nam in ea latet absconditum nouum testamentum, tanquam in fece corporalium sacramentorum. Circuncisio carnis magni sacramenti res est, & intelligitur ex ea circuncisio cordis. Templum illud in Hierusalem magni sacramenti res est, significans corpus Domini. Terra promissionis intelligitur, regnum cælorũ, & ita in alijs. Est itaq; sensus: Calix in manu Domini, id est, in potestate Domini, (ipse enim legislator est vtriusq;) est calix vini meri, id est, legis sincere: plenus mixto, id est, fece corporalium sacramentorũ. Et humiliat hunc, scilicet Iudæũ superbũ gloriãtem in lege, & exaltat hũc humilẽ populũ gentilem. Eliquatus est ex lege intellectus spiritualis per lucem euangelicam: verum tamen fex eius non est exinanita, quia omnia sacramenta carnalia apud Iudæos remanserunt, & propter peccata sua hanc fecem quotidie bibunt, perpetuò inhærentes occidenti literæ, cum Christianus populus purissimum bibat vinum sacrarum literarum.

*In finem, in carminibus. A. Psalmus Asaph canticum ad
Assyrios. Psalmus LXXV.*

Notus in Iudæa Deus, in Israël magnũ nomẽ eius. Et factus est in pace^B locus eius, & habitatio eius in Sion. Ibi confregit^C potentias, arcum, scutum, gladiũ, & bellũ. Illuminãs tu mirabiliter^D à mõtibus æternis,

æternis, turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis. Ab increpatione tua Deus Iacob dormitauerunt qui ^F adscenderunt equos. Tu terribilis quis resistet tibi? ex tunc ira tua. De cælo auditum fecisti iudicium, terra tremuit & quieuit. Cum exurgeret in iudicium Deus, vt saluos faceret omnes mansuetos terræ. Quoniam cogitatio ^G hominis confitebitur tibi, & reliquæ cogitationis diem festum agent tibi. Vouete & reddite Domino vestro omnes qui in circuitu eius affertis munera. Terribili, & ei qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terræ.

¶ A. Quod in titulo huius psalmi additum est, Canticum ad Assyrios 70. de suo addiderunt. Nam apud hebr. hic titulus est, Victori in carminibus, psalmus Asaph canticum: verum 70. interpretes non sine instinctu Spiritus s. addiderunt illud, ad, siue aduersus Assyrios. Nam Assur hebraicè siue Assyrii græcè, capitales hostes fuerunt Iudeorum: caput autem regni Assyriorum fuit Babylon vrbs. Cum itaque psalmus hic Dei magnalia prædicet quæ operatus est in ecclesia sua, & metuendam illius potentiam qua vicit principem huius mundi diabolum cum angelis suis apostaticis, quos tropologicè per Assyrios intelligimus, bene psalmus hic aduersus Assyrios canitur.

¶ B. Hebraicè est *שֶׁמֶן* Salè nomen proprium potiùs quàm appellatiuù: 70. autem ethymologiam aut significationem vocis heb. reddiderunt: Sonat enim Salem, idem quòd pax. Verum D. Hieron. ad hebr. veritatem proprium nomen posuit non appellatiuum: sic enim vertit, Et erit in Salem tabernaculum eius, & habitatio eius in Sion. Porro Salem, vrbs fuit Palestinæ, cuius rex fuit Melchizedec, quæ postea Iebus appellata est, vt nonnullis placet, & voce hinc ex duabus composita, Hierusalem quasi Iebusalem dicta est. Iuxta tropologiam igitur Salem, quæ & Hierusalem dicitur, bene respondet voci Sion: Nam per vtramque ecclesia significatur: hoc enim speculum, id est, excelsum locum, vnde procul prospicere licet. Illud, pacem denotat. Ne autem carnalis Iudæorum populus & Israël secundum carnem de se hæc prophetari putet, quasi apud illos tantum sit Dei noticia, et apud illos solus Deus habitet, Apost. scribès Rom. docet qui veri sint Iudei. Nō inquit qui in manifesto Iudæus est, neq; quæ in manifesto in carne est circumcisio: sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu non litera: & idem Galatis scribens, carnalem Israël em à spiritali fecernens: verum Israël vocat Israël Dei. Quicumque inquit hanc regulam secuti fuerint per illos, & securitas, & super Israël Dei. ¶ C. Arcuum legèdum est hoc loco quia genitiuus est pluralis græcè *τὰρ τόξα*, id est, arcuum: vnde rectius Aug. legit, Ibi confregit fortitudines arcuum: per potentias aut fortitudines arcuum tela aut sagittas lætiferas intelligens: vnde heb. veritas legit, Volatilia arcus, id est, volantes sagittas arcuum: Per arcus igitur, insidias latentes: per scutum & gladium, aperta bella malignorum spirituum denotat, quæ Christus igni Sancti spiritus quem in mūdū misit, excussit & contriuit. ¶ D. Æternos mōtes ex quibus Deus nos mirabiliter illuminat, vocat apostolos & prophetas, de quibus & psal. 71. dixit: Suscipiant montes pacem populo: Et alibi de ecclesia loquens sub nomine Sion, Montes inquit in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui. Hi autem montes illumināt nos vaticinijs & scriptis suis. Sicut cōtrā mōtes caliginosi sunt, dæmones & heretici, mōtes appellati propter superbiam, qui tenebras & caliginem offundunt humanis mentibus, de quibus Hieremias cap. 13. Date Domino Deo vestro gloriam antequam tenebrescat, & antequā offendāt pedes vestri ad montes caliginosos. ¶ E. Non solum opulentos huius mundi per viros diuitiarum significat, qui opes, quas velut per somnium possidere videbantur, dum eas sollicitè asseruant, amittunt, sed & philosophos & sapientes huius seculi rectè per viros diuitiarum intelligimus, qui prophana sapientia & naturalium rerum cognitione frēti, sperabant se ad veram beatitudinem pertingere posse, sed euigilantes, hoc est, excitati è somno mortis, intellexerunt se falsos spe sua, quia vt Apostolus habet, Stultam fecit Deus sapientiam huius mundi: vnde in laudem ecclesiæ, quæ solidas & per-

& perpetuò mansuras diuitias sibi coaceruauit, dictum est Prouerbiorū vltimo: Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas. ¶ F. Equi, quoties in malam partem accipiuntur in sacris literis, homines impios opibus & potentia ferocientes significant, quos dæmones adscendunt & quasi frenis iniectis subigunt suæ tyrannidi, & in quaslibet cupiditates agunt: sic hoc loco equorum adscensores, dæmones appellantur, qui viribus suis orbatī sunt velut dormitantes, postquam violentos eorum conatus repressit morte sua Christus: aliquando in bonam partem vsurpantur equi, & prophetas denotant & apostolos & euangelistas, quos Christus adscendit, & per eos salutē cōtulit mūdō, de quibus in cantico suo Abacuc: Qui adscēdis inquit super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio. ¶ G. Quæ est prima cogitatio inquit Aug. quæ confitebitur? Quæ damnat vitam priorem, cui displicet quod erat. Sed quia sic debes recedere à peccatis prima cogitatione confessus Deo, vt non recedat tibi à memoria, quòd peccator fuisti: per hoc quòd recolis te peccatorem fuisse, iam hac recordatione incipis festum diem celebrare Domino, hostias pacificas & spiritualia sacrificia iustitiæ offerēs Domino, laudes & gratiarū actiones, quòd per Christū donauit nobis omnia peccata. Si enim obliuiscamur quid nobis donatum est, & à quo donatum, obliuiscimur munus Saluatoris, nec recordamur in baptismo nos à peccatis ablutos, et cū Christo mortuos & sepultos, nec mysticū celebramus sabbatū, feriātes ab omnibus seruilibus operibus, id est, peccatis. ¶ H. Non solum de spiritu humano, id est, anima hæc accipimus, quæ Deus aufert ab Imperatoribus, regibus, & principib⁹ quoties moriēdū illis est, sicut alibi habet David: Nolite inquit cōfidere in principibus. etc. Exhibit spirit⁹ eorū et reuertetur in terrā suā, in die illa peribūt omnes cogitationes eorū: sed etiam de spiritu Dei hæc intelligimus interprete Hier. vt principes dicātur sancti, qui recedente Spiritu s. in grauius peccata prolapsi sunt, vnde nunquā emerferunt. Eiusmodi princeps fuit in principio regni sui Saul, à quo tulit spiritum suū Dominus, cum recessit ab eo propter peccata Spiritus Domini, & exagitauit eū spiritus malus: talis fuit Salomon rex, talis Iudas proditor in apostolum electus: omnes hi quoniā peccauerūt, tulit Deus ab his spiritum suū, quod profectò metuēdū est: vnde anxius David, sollicitè Deū quē offenderat precatur, 50. psal. Ne proiciās me à facie tua, & spiritum sanctū tuū ne auferas à me.

In finem, pro Idithun ^A psalmus Asaph. Psalmus LXXVI.

VOce mea ad Dominum clamaui, voce mea ad Deū, & intendit mihi. In die tribulationis meæ Deum exquisiui, manibus ^B meis nocte cōtra eum, & nō sum deceptus. Renuit cōsolari anima mea, memor fui Dei & delectatus sum, & exercitatus sum, & defecit spirit⁹ me⁹. Anticipauerūt vigilias oculi mei, turbat⁹ sum & nō sum locutus. Cogitavi dies antiquos, & annos æternos in mēte ^C habui. Et meditatus sum nocte cum corde meo, exercitabar & scopebā spiritū meū. Nunquid in eternū proiciet Deus, & nō apponet vt cōplacitior sit adhuc? Aut in finē misericordiā suā abscedet, à generatione in generationē? Aut obliuiscetur misereri Deus? aut ^D continebit in ira sua misericordias suas? Et dixi ^E, nunc cepi, hæc mutatio dexteræ excelsi. Memor fui operum Domini, quia memor ero ab initio mirabilium tuorū. Et meditabor in omnibus operibus tuis, & in adinventionibus ^F tuis exercebor.

¶ A. Annotat D. Hier. scribens in hunc psalmum, apud hebr. non esse pro Idithun, sed per Idithū, vt sensus sit, nō pro eo, sed per eū fuisse cātātū psalmū hunc. Quod autē sequitur, psalmus Asaph, idē testatur in veteribus exēplarib⁹ nō haberi: verū quoniā 70. habet hūc titulū, à quo nō dissentit heb. veritas interprete eodē Hier. (nisi fortè mēdosi sint codices) hoc sensū accipere possumus, Psalmus Asaph, id est, cōcēt⁹ aut musica ratio psalmi ab Asaph composita: pro Idithū, hoc est, modulāda & cātāda ab ipso Idithun. Nam et Idithū vnus fuit ex tribus illis principibus cantorum, quos instituit David ad moduland⁹

modulandos psalmos, vt alibi admonuimus. Psalmus itaq; hic ex persona hominis pij canitur, gratulantis sibi de misericordia diuina & prædicatis Dei mirabilia, & cum solum ea quæ Israëlito populo olim præstita sunt, recensere videatur Dauid iuxta litteram, prophetat ea quæ ecclesiæ suæ in fine temporum largitus est Deus.

¶ B. Quod antè dixit, diem tribulationis, iam noctem appellat seipsum interpretans. Tempus enim afflictionis, noctem vocant sacræ literæ, sicut prosperitatem significat appellatione diei frequenter vt annotauimus psal. 41. in illum versiculum: In die mandauit Dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius. Quauis & vniuersum hoc tempus mortalitatis nostræ in hoc seculo, per noctem accipere possumus interprete Aug. Quid est nocte inquit? In hoc seculo. Nox enim est antequam effulgeat dies in clarificato aduentu Domini nostri Iesu Christi: vnde Petrus apostolus cap. 1. posterioris epistolæ. Nos inquit habemus certiore propheticum sermonem cui bene facitis intendentes velut lucernæ lucenti in obscuro loco, donec dies luceat, & lucifer oriatur in cordibus vestris: vt autem sciamus quomodo quærendus sit Deus si decipi nolumus, addit, manibus meis, id est, pijs operibus. Græcè est *ἡσυχία*, quod propriè est nugor stultè garrus: vnde August. legit, non satis aptè garrui: significat etiam studiosè cōtemplor, animo voluo aut cōmestor, et sic hoc loco accipitur: vnde bene Hier. ad hebr. veritatem reddidit, loquebar in memetipso. Noster interpret ferè vertit per verbū exerceri vel exercitari. ¶ C. Nō est scopebā, aut quod latinus esset, scopabam spiritū meū, sed fodiebā spiritū meū, hoc est, intēta cogitatione omnes sin⁹ pectoris mei eruebā & perlustrabā: *σκέλε* enim græcū verbū, quod hoc loco est, propriè significat fodio aut terram sarrio, quoties intima terræ rimamur sarculo, vt herbas & fibras noxias eruamus et repurgemus: vnde Symmachus interpret verus vertit *ἀνερεύου*, id est, perscrutabar vt annotat D. Hieron. ad Suniam & Fretellam: hanc autem lectionem sequitur D. August. Qui sic habet: Et scrutabar spiritum meum, quod idem enarrans: Si scrutaretur inquit terrā istā, vt venas auri inueniret, nemo illū desipere diceret. Quanta homo habet intus, & non fodit? scrutabatur iste spiritum suum & cum ipso spiritu suo loquebatur. ¶ D. Non potuit inquit Hieronymus pulchrius dicere: quamuis enim se teneat vt non misereatur, tamen vincit illum misericordia sua. Hunc autem effectum misericordiæ suæ in nos clarè expressit Esaiæ 46. cap. his verbis. Dixit Sion, dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tui nunquam obliuiscar. ¶ E. Cœpi per diphthongon æ, hoc loco est scribendum: est enim defectiuum verbum, non autem præteritum verbi capio, quod ex græco liquet *ἄρξαμην*, id est, incœpi, vt subaudias aptum aliquod verbū: quale est, Nūc cœpi sentire vel experiri Dei misericordiam: vel cœpi immutari vel renouari secundum interiorem hominem, et totum hoc non ascribimus nostris meritis, sed diuinæ clementiæ. Quod enim Dominus miseretur, quod gratiam suam infundit, quod non retinet in ira misericordias suas, mutatio est dexteræ excelsi. Nisi enim dextera Dei, id est, vniigenitus Dei filius mutatus fuisset, & se exinaniuisset serui formā accipiēs, nos hæc tanta beneficia accipere non potuissēmus: Hebraica autem veritas aliter legit hunc versiculum, hoc modo: Et dixi, imbecillitas mea est, Hæc mutatio etc. vt sensus sit. Quod patior aduersā & opem suam differt Deus, non ex Dei crudelitate prouenit, sed propter mea peccata & animi infirmitates. ¶ F. Græcè est *ἐπιτηρεύματα*, id est, studia, exercitia. *Επιτηρεύω* enim verbum græcum, non est simpliciter aliquid facio, sed summam curam & operam rei adhibeo, qualia sunt omnia opera diuina, de quibus alibi Dauid: Magna opera Domini exquisita in omnes voluntates eius, hoc est, tam exacta cura & tanto studio facta, vt in his omnis diuina voluntas semper expleatur, quandoque in malam partem vsurpatur, vt psal. 127. Da illis secundum opera ipsorum, & secundum nequitiam adinventionum suarum: & psal. 80. Ibunt in adinventionibus suis.

Deus in G sancto via tua, quis Deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia. Notam fecisti in populis virtutem tuam, redemisti in brachio tuo populum tuum filios Iacob^H & Ioseph. Viderunt te aquæ Deus, viderunt te^I aquæ, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes. Etenim sagittæ

sagittæ tuæ transferūt, vox tonitru tui in rota. Illuxerunt choruscationes tuæ orbi terræ, commota est & contremuit terra. In mari via tua, & semitæ tuæ in aquis multis, & vestigia tua non cognoscentur. Deduxisti sicut oues populum tuum in manu Mose & Aaron.

¶ G. Via Dei inquit Hieronymus, est filius Dei, qui apud Ioannem inquit: Ego sum via veritas & vita. Porro hæc via non est nisi in sancto aut sanctitate: quicumque ergo sanctus non est, via Dei in eo non est. Volumus igitur vt Deus habitet in nobis, & vt vnico Dei filio ad nos venienti, viam sternamus & simus sancti. Porro mirabilia Deus operatur mundans leprofos, illuminans cæcos, suscitans mortuos: at multò mirabiliora operatur in animis humanis, quoties per spiritum suum sobrii & abstemij sunt, qui ebriosi fuerant prius: & qui impuri & incontinentes fuerant, sanctimonix & castitati se dant: & res suas donant egenis, qui prius aliena rapiebant. ¶ H. Per filios Iacob, intelligit Iudæos siue Israëlem: secundum carnem, hoc est, carnalem propagationem: per filios autem Ioseph, Gentilem populum, id est, Christianos. Ioseph enim qui venditus à fratribus, & suis exosus factus est Dominus Ægypti, typus fuit Christi, qui exosus suis, hoc est, Iudæis, propter incredulitatem eorum ad gentes commigravit, & Dominus ab ijs agnitus est. Quin & etymologia nominis Ioseph, multiplicationem gentium in fide Christi portendebat. Sonat enim Ioseph, accrescens latine: vnde in typum rerum futurarum Pharaō rex Ægypti mutato nomine ipsius Ioseph, appellauit eum lingua Ægyptiaca Saluatorem mundi. ¶ I. Aquarum appellatione in sacris literis, aliquando nationes siue populi gentium significantur, quòd more fluctuum & vndarum se mutud propellentium, & in cautes aut scopulos se illidentium, mortale genus interit: & vt Salomon inquit, Generatio præterit, & generatio aduenit. Sicut enim flumina nunquam ad fontes suos reuertuntur, vbi semel præterfluxerint, sic homo non reuertitur vbi semel è vita decesserit. Hinc Apocalypsis 17. Aquæ quas vidisti, populi sunt, & gentes & linguæ, ijdem & per mare denotantur. Abyssos autem, dæmones vocat per synecdochen quandam, à continente intelligens contentum: est enim Abyssus, immensā aquarum profunditas, vnde pro tartaro ponitur: hinc in euangelio habemus, dæmones orasse ne Christus ablegaret illos in Abyssum. Quod autem sequitur, Multitudo sonitus aquarum, hebr. sic est interprete Diuo Hieronymo. Excusserunt aquas nubila, vocem dederunt nubes, quare rectius vt videtur per accusatiuum vertisset interpret hoc modo: Multitudinem sonitus aquarum, id est, sonantium aquarum: nam *ἡσυχία* cum græcè neutrum sit, tam accusatiui, quàm nominatiui casus esse potest. Per nubes autem siue nubila, intellige apostolos, qui prædicatione & scriptis irigarunt terrena corda. ¶ K. Sagittas, allegoricè vocat oracula diuinorum sermonum, quæ penetrant & sauciant salutari timore corda hominum, & inflammant amore cælestium: vocem autem tonitru, tubam prædicationis euangelicæ, quæ vique ad fines orbis terræ personuit: vnde dicit eam in rota, hoc est, (interprete Aug.) in cyclo aut orbe terrarum sonuisse: vel in rota, id est, in nouo testamento interprete Hier. vnde & Ezechiel cap. 1. inter cætera vidit opus quoddam, quasi rota sit in medio rotæ, id est, nouum testamentum mira ratione consentire & coaptari veteri testamēto. His enim rotis duabus à terrenis ad cælestia subuehimur. Choruscationes autē, illuminationes sunt Spiritus S. vt plenius de his diximus psal. 17. vbi simili allegoria vsus est propheta dicens: In tonuit de cælo Dominus, & altissimus dedit vocem suam grandinem & carbones ignis. Et misit sagittas suas & dissipauit eos, fulgura multiplicauit & conturbauit eos. ¶ L. Vestigia Dei, quibus ad gentium populos per fidem venit, non sunt cognita à Iudæis incredulis, vel non cognoscuntur à quoquam, quia per Spiritum sanctum inuisibiliter pectoribus nostris illabitur: vnde apud Ioannem Christus, de aduentu Spiritus sancti in corda credentium. Spiritus, inquit, vbi vult spirat, & vocem eius audis, & nescis quò vadat, aut vnde veniat.

¶ M. Iuxta litteram Deus Iudaicum populum eduxit ex Ægypto per mare rubrum ducibus Mose & Aaron. Tropologicè autem quotidie suum populum, id est, christianum educit ex tenebris huius seculi: in manu Mose, id est, per legem non carnaliter intellectam, sed spiritualiter: & in manu Aarō, id est, per mysticum sacerdotium

Christi, qui verus pontifex & summus sacerdos fuit iuxta ordinē Melchizedec, cuius virga floruit, cum fructibus Spiritus sancti exuberauerūt fideles beneficio crucis Christi, quod lignum crucis prius sterile & infrugiferum erat.

Intellectus^A Asaph. Psalmus LXXVII.

At tendite ^B popule meus legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio ^C. Quanta audiuius & cognouimus (ea) & patres nostri narrauerunt nobis. Non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera. Narrantes laudes Domini, & virtutes eius, & mirabilia eius quæ fecit ^D. Et suscitauit testimonium in Iacob, & legem posuit in Israël. Quanta mandauit patribus nostris, nota facere ea filiis suis, vt cognoscat generatio altera. Filii qui nascentur & exurgent, & narabunt filiis suis. Vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur operum Dei, & mandata eius exquirant. Ne fiant sicut patres eorum generatio praua & exasperans. Generatio quæ non direxit cor suum, & non est ^E creditus cum Deo spiritus eius. Filii Ephraim ^F intendentes & mittentes arcum, conuersi sunt in die belli. Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare. Et oblitifunt benefactorum eius, & mirabilium eius quæ ostendit eis. Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Aegypti, in ^G campo Taneos. Interrupit mare, & perduxit eos, statuit aquas quasi in vtre. Et deduxit ^H illos in nube diei, & tota nocte in illuminatione ignis. Interrupit petram in cremo, & adaquauit eos velut in abyfso multa.

¶ **A.** Psalmus hic 77. iuxta literam ea tantum narrare videtur, quæ olim populo Iudaico Deus exhibuit beneficia, & cum historiam rerum earum texere videatur, quæ ex sacris literis notissimæ sunt, nulla interpretatione indigere videtur: verum altius quiddam in verbis his latere nos admonet titulus, qui sic habet: Intellectus Asaph, quo excitamur ad mysticam harum rerum intelligentiam, vt sciamus similitudinibus quibusdam obscurioribus & ænigmatibus ea nobis proponi, quæ hodie Deus præstat populo Christiano. Si enim hic psalmus nihil præter nudam historiam narraret, nec vlla abdita & remotiora complecteretur mysteria, non diceret statim in principio: Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio: vel vt hebraica veritas legit, loquar ænigmata antiqua.

¶ **B.** Quia dicit, attendite, reuocat nos ad spiritualementem legis intelligentiam, ne more Iudaizantium inhæreamus occidenti literæ. Duo autem priores versus ex persona Dei dicuntur, quod satis liquet ex Matthæo Evangelista capite 13. Sic enim habet, Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis, vt impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eruclabo abscondita à constitutione mundi. Quo loco notandum est, Matthæum, qui hebr. sine dubio scripsit euangelium, abscondita vocare, quæ 70. problemata latinus interpres minus recte propositiones appellat: nam hebr. est ænigmata, vt annotauimus psalmo 48. in illum versum: Inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam, quo loco de problemata & parabola plura annotauimus. ¶ **C.** Hi versus cum omnibus sequentibus, interprete Hieron. non ad Christum, vt duo priores, referuntur, sed ad apostolos, qui recēsent nobis beneficia Dei, quæ à patriarchis & prophetis audierunt, & cognouerunt olim patribus præstita. Quod autem interpres latinus vertit hoc loco, quanta audiuius: & paulò infra, quanta mandauit patribus nostris, vtrubiq; est græcè ὅσα, quod non solū est, quanta, sed etiam,

etiam quæcunq; & sic reddendum erat: vnde clariùs ad heb. veritatem Hieronymus, Quæ audiuius & cognouimus: nam relatiuum, ea, hoc loco superest. Sic & infra, Quæ mandauit patribus nostris. ¶ **D.** Quod hoc loco vertit, suscitauit, hebr. veritas clariùs legit, statuit contestationem: nam græcum verbum ἐπιστάμι, non solū est suscito, sed et erigo et statuo. Testimoniū autem et lex Aug. interprete duo sunt nomina eiusdem rei: vnde & tabernaculum illud, quod iussu Dei conitruxit Moses in deserto, tabernaculum testimonij dictum est: lex enim sub testibus quibusdā Mose, Aaron, & 70. senioribus tradita est Iudæis, vel quia signis & prodigijs testificatus est Deus, & ratam fecit legem: vnde infra psal. octogesimo. Audi populus meus & contestabor te. Israël si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum.

¶ **E.** Hebraica veritas interprete Hieron. clariùs explicat sensum per verbum actiuum: sic enim habet, Et non credit Deo spiritus eius. Augustinus putat hoc loco passiuum verbum magis exprimere rem ipsam quàm actiuum verbum. Sed interpres verbum græcum ἐπιστάμι, commodiùs per aliud verbum reddidit: non enim solum est credor, sed etiam fide approbor, fidelis existimor, concilior, vt sensus sit, spiritus eius non est per fidē conciliatus Deo, vel apud Deum fidē cōprobat. ¶ **F.** Græcè est apud 70. non arcus, sed arcubus, quomodo & Augustinus fatetur græcos codices habere τοῖς τόξοις, vt sensus sit, filij Ephraim intendentes & ferientes arcubus, hoc est, sagittis emissis ab arcubus: nam βέβη non solū mitto significat, sed etiam ferio & percutio significat. Porro per Ephraim, symbolicè hæretici intelliguntur interprete Hieronymo, qui falsis dogmatibus & simplicium & innocentum corda feriunt, & in die belli, cum se pro populo Dei velut murum opponere deberent, conuersi sunt, hoc est, terga verterunt & ad hostes ecclesiæ se conuerterunt, & illis coniuncti sunt. Ephraim autem qui fuit filius Ioseph, ætate quidem iunior fratre suo Manasse, sed benedictionibus auctior Christianum populum significat, qui benedictionem destinatam Iudaico populo, maiori natu præripuit, vt Iacob benedictionē Esau. Cum enim Iacob moriturus benediceret filijs Ioseph, Manasse & Ephraim: & Ioseph maiorem natu, cū primogenita debebantur, ad dexteram patris collocasset, & Ephraim minorē natu ad sinistram cōstituisset, Iacob commutatis manibus dextram trāstulit in caput Ephraim, sinistram in caput Manasse dicens, frater eius iunior, maior erit illo, & semen eius crescet in gentes, vt scribitur Exodi 48. Hæc quoque tribus Ieroboam secuta adorat vitulos aureos relicto templo Domini, vt habet 3. Reg. Quare benè per filios Ephraim hæretici notantur, qui vt Ioannes inquit, prodierunt ex nobis, sed non erant ex nobis. ¶ **G.** Tanis taneos, vrbs est Aegypti miraculis Mosis memorabilis, quæ edidit coram Pharaone: vnde ostium Nili Tanicum siue Taniticum dictum est: habet enim Nilus fluuius Aegypti maximum septem ostia, per quæ se exonerat in mare. Author verò est Herodotus lib. 2. ab insignibus vrbus imposita esse nomina ostijs: appellantur enim his nominibus, Canopicum, Bolbiticum, Sebenniticum, Mendesium, Pathanicum, Pelusianum, & Tanicum, siue Taniticum, quod his vicinæ sint vrbes, Canopus, Bolbis, Sebennis, Pathinis, Mendes, & Tanis, de qua hoc loco appellatur eadem vrbs alio nomine Taphnis: vnde illud Hieremiæ, Filij quoque Mempheos & Taphneos constuprauerunt te vsque ad verticem.

¶ **H.** Genitiuus diei hoc loco positus, per ablatiuum vel accusatiuum temporis vertendus erat: nam apud græcos tempus quando ponitur in genitiuo, eò quod ipsi ablatiuo careant, quare sic erat vertendus hic locus: Deduxit eos in nube per diem, vt ad hebraicam veritatem reddidit Hieronymus, vel in die siue interdiu, cui benè respondet quod sequitur: Et tota nocte in illuminatione ignis. Intelligit enim columnam illam nubis, & columnam ignis, de quibus Exodi 13. sic habemus. Dominus præcedebat eos ad ostendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore. Quoniam autem in parabolis hæc nobis proponuntur, & vt Paulus habet, in figura nostri, id est, vt nobis exemplo essent contigerunt patribus, eruenda sunt mysteria sub inuolucris verborum latentia. Beneficio sanguinis Christi per aquas baptismi educti sumus ex Aegypto, id est, ex tenebris huius sæculi, duce Mose, id est, lege diuina nos erudiente, & per Spiritum sanctum ducimur vt non vramur prosperis per diem, nec lædamur aduersis per noctem: id enim est columna nubis, & ignis: & de spiritali petra, id est, Christo bibimus aquas illas, de quibus apud Ioannem Christus, Qui credit in me, fluent de ventre eius aquæ viue, vt apostolus differit de his cap. 10. prioris epistolæ ad Corinth.

I Et eduxit aquam de petra, & eduxit tanquam flumina aquas. Et apposuerunt adhuc peccare ei, in irā concitauerūt excelsum in inaquoso. Et tentauerūt Deum in cordibus suis, vt peterent escas animabus suis. Et malè locuti sunt de Deo, & dixerunt^K, nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Quoniā percussit petram & fluxerūt aquæ, & torrentes inundauerunt. Nunquid & panem poterit dare, aut parare mensam populo suo? Ideo audiuit Dominus & distulit, & ignis accensus est in Iacob, & ira adscendit in Israël. Quia non crediderunt in Deo, nec sperauerunt in salutari eius. Et mandauit nubibus desuper, & ianuas cæli aperuit. Et pluit illis manna ad māducandum, & panem cæli dedit eis. Panem angelorum manducauit homo, cibaria misit eis in abundantia. Transtulit^L austrum de cælo, & induxit in virtute sua Aphricum. Et pluit super eos sicut pūlerem carnes, & sicut arenam maris volatilia pennata. Et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum. Et manducauerunt & saturati sunt nimis, & desiderium eorum attulit eis, non sunt fraudati à desiderio suo. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei adscendit super eos. Et occidit pingues eorum, & electos Israël impediuit.

¶ **I.** Moses in deserto percussit virga sua petram Oreb, & elicuit aquas populo sitiienti, vt scribitur Exodi 17. cap. Idem secundo fecit, vt scribitur Numerorum 20. cap. Cum virga bis percussit silicem, & egressæ sunt aquæ largissime vt biberet populus & iumenta: vtrunque autem factum est in deserto Sin, sed diuersis locis, primum in Cades, deinde in Raphidim: vnde & alijs nominibus loca hæc appellata sunt, prior dictus est tentatio, quia tentauerunt Dominum, alter verò aqua contradictionis, vbi & Moses, quia diffidere cœpit, offendit Dominum. Ne quis itaque putet hoc loco eandem rem bis dici, superior versus ad prius miraculum, posterior ad secundum referendus est. Quid verò petra nobis mysticè significat, & quid panis hic cælestis, explicat apostolus cap. 10. prioris epistolæ ad Corinth. dicens: Omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spirituales biberunt. Bibebant autem de spirituali eos consequente petra, petra autem erat Christus. ¶ **K.** Augustinus in commentarijs suis legit, Detraherunt Deo: est enim græcè verbum καταλαίω, quod est famæ alicuius detraho, aduersum aliquè loquor. Historia autem hæc scribitur Exod. 16. filios Israël murmurasse contra Moysen & Aaron, & dixisse, vtinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carniū & comedebamus panem in saturitate. Cur induxisti nos in desertum istud, vt occideres omnem multitudinem famè? Et ait Dominus ad Moysen, loquere ad eos, vesperè comedetis carnes, & manè saturabimini panibus, scietisq; quia ego sum Dominus Deus vester. Factū est autem vesperè, & adscēdēs coturnix cooperuit castra. Manè quoq; ros iacuit in circuitu castrorū cum quo vnā descendit māna. Verū istud murmur quaquā offendit Dominum, tamè impunè illis cessit: vnde benè subiicit, Audiuit Dominus & distulit. s. vindictam, quamuis iam iram concepisset aduersus Israëlitas. Notādū autem ad vesperam saturatos carnibus, manè autem cælesti pane. Nam quandiu vmbre legalium ceremoniarū durabāt, dicit eos pastos carnibus, id est, crassiorib; sacramētis hostiarū legalium: sed postquam euangelicā veritas vmbas illas fugauit, & diem nobis diuinæ cognitionis reduxit, manna sumus pasti: & ne quid terrenum hīc opinemur, addit, Panē angelorū māducavit homo, qui profectò nō alius est quā ille qui apud Ioan. inquit: Ego sum panis qui de cælo descēdi. ¶ **L.** Non est græcè, transtulit, sed ἀνέβη, id est, abtulit: austrū, hoc est, flare vetuit, quanquā hebr. veritas legat non, Austrū, sed Eurum. Aphricus autem ventus est, qui spirat inter austrum & faoniū, medius inter meridiem & occidentem, sic dictus quod spiret ab Aphrica: vnde & græcè Libs appellatur, quod ab ipsa

ab ipsa Libya veniat, quæ Africæ pars est. Historia autē cuius hoc loco mērio fit, scribitur num. 11. filios Israël fleuisse desiderio carniū et dixisse: Quis dabit nobis carnes ad vescendum? recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto gratis, in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porriq; & cepæ et allia. Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man. Egrediens autem ventus à Domino arreptas trans mare Coturnices derulit & dimisit in castra, volabantq; in aère duorum cubitorū altitudine. Adhuc carnes erant in dentibus eorū, & ecce furor Domini concitatus in populum percussit eum plaga magna, vocatusq; est locus ille, sepulchra concupiscentiæ: ibi enim sepelierunt populum qui desiderauerunt carnes. Per hos notantur qui fidē Christi amplexi, postquam renunciarunt seculo, ad pristina sua peccata reuertuntur, qui vt Paulus habet, cum spiritu cœperint, carne consummantur, & qui post cælestem illum panem suspirant carnes Ægyptias, & postquam semel illuminati gustauerunt donum cæleste, prolabantur in vitia, & veteribus denuò implicantur peccatis, illecti voluptatibus Ægypti, id est, illecebris huius seculi. ¶ **M.** Pingues hoc loco in vulgatis codicibus græcis non habetur, quod & Aug. annotat. Sic enim 70. legunt græcè. Et occidit in pluribus eorum. Nisi fortè codices mendosi sint, & loco πικρῶν, id est, pinguib; irrepsit πικρῶν, id est, pluribus. Heb. enim veritas sic habet: Et occidit pingues eorū, & electos Israël incurauit. Aug. autē pingues vocat, superbia prævalentes, quorum iniquitas velut ex adipe prodit. Electi autem impediti sunt, vel vt græcè est, compediti, quoties nec ipsi sacerdotes purè & innocenter sacramenta cælestia percipiunt interprete Hieronymo.

In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius. Et defecerunt in vanitate diēs eorum, & anni eorum cum festinatione. Cum occideret eos, querebāt eum, & reuertebātur, et diluculo veniebāt ad eū. Et rememorati sunt, quia De^o excelsus redēptor eorū est. Et dilexerūt^N eum in ore suo, & lingua sua mētiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento eius. Ipse autem est misericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos. Et abundauit^O vt auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suā. Et recordatus est quia caro sunt, spiritus vadens & nō rediēs. Quoties exacerbauerunt eum in deserto, in irā concitauerunt eū in inaquoso. Et conuersi sunt & tentauerunt Deum, & sanctum Israël exacerbauerunt. Non sunt recordati manus eius, die qua redemit eos de manu tribulantis. Sicut posuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in campo Taneos. Et conuertit in sanguinem flumina eorum^P, & imbres eorū ne biberēt. Misit in eos^Q cynomyiam & comedit eos: & ranam, & disperdidit eos.

¶ **N.** Legimus enim Exod. 24. eos respondisse & dixisse Moysi. Omnia quæcunque dixerit Dominus, faciemus, quod re ipsa minimè prestiterunt: nam paulò post adorauerunt vitulū aureū: vnde apud Esa. Dominus, idem illos exprobrat, Populus hic labijs (inquit) me honorat, cor autē illorū longè est à me: Et propterea non sunt fideles habiti in testamēto eius. Nam fidelis anima dicit, Satiabor cum apparuerit gloria tua: hæc est enim hæreditas noui testamenti inquit Aug. At infidelis & adultera generatio fastidians cælestem panem, cupit saturari ollis carniū Ægyptiarum, melonibus, alijs & cepis, & cum Deum colere videatur, temporalia commoda venatur.

¶ **O.** Die qua redemit. Græcè est genitiuus ἡμερας, sed quia nō est genitiuus denotans tempus vt suprā, Ibi: Et deduxit illos in illuminatione diei, hoc est, in die, vel per diem. Hoc loco non erat mutandus in ablatiuum, sed relinquendus erat, quia regitur à verbo recorder. Quare rectius Hieronymus ad hebraicam veritatem, Non sunt recordati manus eius diei qua redemit eos, etc. Obscurè reddidit interpretes lo-

cum hunc. Nam verbū græcū ἀλιόνω, quod vertit per verbū abundauit, actiuum potius est, significatque multiplico. Quare sic apertius vertisset, Multus fuit in auertendo iram: vel vt hebraica veritas habet interprete Hieron. Multum auertit iram suam.

¶ P. Quod latinus interpretis vertit hoc loco, imbres, Augustinus in commentarijs suis annotat rectius verti, manationes aquarum, græcè δμβρίματα, quas latini scaturigines dicunt, aquas videlicet ab imo ebullientes: tamen si ab imbre seu pluuia deducitur, quæ græcè δμβρος dicitur: Nec malè, quia imbrum aut pluiiarum quoddam mutatae sunt in sanguinem, nullam facit mentionem liber Exodi, sed fluminum & lacuum & paludum: maximè cum rarissime sint pluuia in Ægypto, quæ inundatione Nili fecundatur autore Plin. lib. 18. cap. 18. ¶ Q. Cynomyia, latinè sonat musca canina, & est genus muscæ molestissimum, quæ Exodi octauo cap. appellatur vt videtur Cyniphes. Cynips autem, vel vt græca orthographia habet κυνίψ, culicis genus est, quam latini mulionem vocant. Diuus tamen Hieronymus scribens ad Suniam & Fretellam vult hoc loco legendum esse Cœnomyiam, quasi dicas omne genus muscarum. Nam κοινός significat commune vel generale: Sic enim legimus Exodi 8. post plagam culicum subsecutam plagam muscarum omnis generis: vnde ad hebr. veritatem reddidit: Et immisit in eos omne genus muscarum: huic autem lectioni suffragatur translatio Aquilæ, qui vertit non cynomyiam, sed παμμύκων, id est, omnimodam muscam: μύκων enim græcè, latinè musca πᾶν totum siue omne.

Et dedit R ærugini fructus eorum, & labores eorum locustæ. Et occidit in grandine vineas eorum, & moros^s eorum in pruina. Et tradidit grandini iumenta eorum, & possessiones eorum igni. Misit in eos irā indignationis suæ, indignationē & iram, immissionem per angelos malos. Viā fecit semitæ iræ suæ & nō pepercit à morte animabus eorum, & iumenta eorum in morte conclusit. Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti: primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham V. Et abstulit sicut oues populum suum, & perduxit eos tanquam gregem in deserto. Et deduxit eos in spe & non timuerunt, & inimicos eorum operuit mare. Et induxit eos in montem sanctificationis X suæ, montem quem acquisiuit dextera eius. Et eiecit à facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israël. Et tentaerunt & exacerbauerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt. Et auerterunt se & non seruauerunt pactū, quemadmodum patres eorū conuersi sunt in arcum Y prauū. In irā concitauerunt eum in collibus suis, & in sculptilibus suis ad æmulationē eum prouocauerunt.

Diuisio.

¶ R. Quod hoc loco vertit æruginem, alij rubiginem malunt dicere, quæ est vitium segetum, quoties immodico humore corrumpuntur, & culmi marcescunt, & in fetidum puluerem comminuuntur: vnde Virg. primo Georg. Vt mala culmos esset rubigo. Propriè autem ærugo, æris est vitium, sicut ferrugo, ferri, quæ & rubigo dicitur à rubro colore: vtrunque autem ad segetes transfertur: tamen si rubigo in hac acceptio- ne vulgatius sit apud latinos: heb. veritas habet loco, æruginis bruchum. Hoc modo: Et dedit bruchus germen eorum et labores eorū locustæ. Est autē bruchus genus insecti longiori aluo & volatile, non absumile locustæ, sed posterioribus scruribus breuioribus quàm locusta, ab edacitate quæ virètia absumit nomen habens: βροσκη enim, comedo est latinè. ¶ S. D. Hieron. & cæteri verterunt, & sycomoros, græcè σνκαμίνος. Sciendum autem Morū Ægyptiā eandem esse prorsus cum Sycomoro, vt author est Theophrastus lib. 4. de natura stirpium. Dicit quoq; morum Ægyptiam quodāmodo similem esse moro nostrati, quippe quæ folio, magnitudine et specie proxima sit moro, quæ apud nos nascitur.

nos nascitur. Appellatur autem Sycomorus: vel vt Celsus eam appellat, Morofycus, quod inter morum & ficum mediæ cuiusdam potentia & naturæ sit: vnde & nomen habet ab vtraque. Nam græci σνκκη appellat, quàm nos ficum appellamus: vnde liquet ineptam esse etymologiam eorum qui dictam volunt, quasi fatuam ficum, quod μωρος græcè, fatuus sit latinè, cum ab arbore moro cui similis est nomen habeat. Tantæ autem fecunditatis esse morum Ægyptiā autor est Iohannes Ruellius, vt vno anno septies fructum proferat, & vbi vnum decerpseris, alter continuè pullulet.

¶ T. Heb. veritas sic habet interprete Hiero. Muniuit semitam furori suo. Porro vt nos habemus, viam facere semitæ iræ suæ, interprete Aug. est aperta vltione satire in eos, quos occulto iudicio Deus antè puniuit: Sic enim habet, Erat inquit semita iræ Dei, quæ Ægyptiorum impietatem occulta æquitate puniret. Sed eidem semitæ viam fecit, vt eos tanquam ex abditis per malos angelos in manifesta scelera perducens, vt impios euidentissimè vindicaret. ¶ V. Cham vnus fuit filiorum Noë, qui patrem inuerecundiùs nudatum, cum ebrius dormiret, ludibrio habuit: vnde maledictus est à patre. Ab hoc descendunt Assyrii, & Ægyptij & septem illæ gentes Chanæorum, quos expulerunt filij Israël, occupatis illarum sedibus & agris, de quibus paulò infra: Et eiecit à facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram, vt habet liber Iosue.

¶ X. Quamuis iuxta literam terrenam illam Hierusalem, quæ coherbat monti Sion, intelligere videatur, mysticè tamè Ecclesiam per montem sanctificationis intelligit, de qua Dominus apud Matthæum: Non potest inquit abscondi ciuitas super montem posita: & Elaias eandem vocat montem domus Domini præparandum in nouissimis dierum in vertice montium, & eleuandū super omnes colles, quem bene sanctificationis montem vocat, quod extra ecclesiā nemo sanctus sit: vel quod per Spiritum sanctum & sacramenta sua illam sanctificet: vnde infra sanctificium appellat eandem, alibi sanctuarium: sic enim Exodi 15. cecinit Moses, Introduces eos et prætabis in monte hæreditatis tuæ, sanctuarium tuum Domine quod firmauerunt manus tuæ

¶ Y. Arcum prauum siue peruersum vocat, quod prauo corde & peruersa intentione Deum colerent, & externis sacrificijs & cæremonijs inhererent: cor autem rectum & fidum erga Deum non haberent: vel peruersum aut prauum arcum vocat, perfidos, scismaticos, & hæreticos, qui cum hostes ferire & profligare deberent, in suos iacula conuertunt: vnde supra filij Ephraim intendentes & mittentes arcum, conuersi sunt in die belli.

Audiuit Deus, & spreuit, & ad nihilū redegit valde Israël. Et repulit tabernaculum Silo Z, tabernaculum suum vbi habitauit in hominibus. Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinē eorum in manus inimici. Et conclusit in gladio populum suum, & hæreditatem suam spreuit. Iuuenes eorū comedit ignis, & virgines eorum non sunt lamentatæ, Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt, & viduæ eorum non plorabantur. Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanq̄ potēs crapulatus à vino. Et percussit inimicos suos in A posteriora, opprobriū sempiternū dedit illis. Et repulit tabernaculum Ioseph, et tribum Ephraim non elegit. Sed elegit tribum Iuda, montem Sion quem dilexit. Et edificauit sicut vnicornium sanctificiū suum in terra, quam fundauit in secula. Et elegit Dauid seruum suū, et sustulit eum de gregibus ouium, de post foetantes accepit eum. Pascere Iacob seruum suum, & Israël hæreditatem suam. Et pauit eos in innocentia cordis sui, & in intellectibus manuum suarum deduxit eos.

¶ Z. Silo, vrbis nomen est in tribu Benjamin, vbi primū fixerunt tabernaculum testimonij filij Israël postquam venerunt in terram Chanaam, expulsis Chanæis, vt scribitur Iosue 18. Ibiq; māsit vsq; ad tēpora Samuelis: Nā Samuel puer ministrare in templo Domini, capta est arca Domini à Philistæis in bello, in quo & cæsi sunt inter ceteros duo filij Heli sacerdotes Domini, vt scribitur Reg. 1. ca. 4. deinde reduxerunt

arcam viri Cariath, Iarim, & collocarunt eam in Gabaa, vbi vsque ad tempora Dauid regis permansit, qui eam induxit in Hierusalé & collocavit in tabernaculo, donec Salomon edificavit templum Domino. ¶ A. Iuxta literam de filijs Heli sacerdotibus Domini Ophni, & Phinees, hæc accipiuntur. Tunc enim cæsus est populus Israël à Philistæis, & ceciderunt duobus prælijs congressi 34. milia peditum, & arca capta est. Verum vt antè admonuimus, quoniã parabolæ & ænigmata se dicturū professus est Dauid, nulli dubium quin ad nostra hæc tempora referenda sint, in quibus videmus Deum migrasse à Iudæis ad populos gætium, & trãstulisse tabernaculū suum ad veros Iudæos, hoc est, vita & moribus confitentes Deum. Iudas enim sonat confessionem. Et hodie quoque idem nobis, id est, christianis contingit, vt propter impietatem & perfidiam subinde Deus transferri patiatur tabernaculum suum, hoc est, fidem & religionem, à regione ad regionem, à regno ad regnum, & populum suum & sacerdotes ab hostibus fidei opprimi & trucidari: vnde & Dominus apud Hieremiam cap. 26. comminatur. Dabo domum istam sicut Silo, & urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus: & iterum alibi, Ite & videte quid feci Silo, vbi erat tabernaculum meum ab initio. ¶ B. Hebraica veritas interprete Hieron. sic legit hunc versiculū: Et euigilauit quasi dormiēs Dominus, quasi fortis post crapulã vini. Vina enim etiã ignauo addere solent audaciam & fortitudinem, quod bene explicat Paraphrastes his verbis: Quomodo solet (inquit) qui vino obrutus, post lōgū somnū redit ad se, & iterū vino exhilarans se, fortiter pericula adgreditur. Omnia enim hæc ἐνθρῶποσ παθῶσ accipienda sunt: Deus enim nec dormit, nec crapula distenditur. Sed dormire dicitur, quoties imploratus non fert opem: Euigilare autem, cūm auxilium fert. Porro crapula non est propriè gulæ vitium in edacitate nimia situm, sed vt annotat Galenus scribens in Aphorismos Hipocratis: Omnis noxa facta à vino immoderatiùs hausto, græcè vocatur κρατελάη, nos crapulam dicimus: vnde & nomen habet à vibratione & agitatione capitis: κέρα enim græcè, caput est latine, & ἐλάω vibro, agito, concutio.

¶ C. Quod 70. verterunt in posteriora. D. August. in commentarijs suis refert ad plagam, qua percussus sunt Philistæi postquam cæperunt arcam fœderis: percussus enim sunt in secretiori parte natium, ita vt putrescerent prominentes extales eorum, vt habet cap. 5. primi Regū. Et is accipit posteriora, pro posterioribus partibus corporis humani, hanc interpretationem secutus est Iohannes Campensis: Vulnerauit inquit hostiū suorū podices, sic & Paraphrastes Chaldeus percussit hemorroidibus in posteriora. Verum D. Hier. ad hebraicã veritatē ita reddidit, Percussit hostes suos retrorsum, quem secutus Munsterus: clariùs id explicat, Percussit inquit hostes suos tergum vertentes. Id enim sonant voces græcicæ apud Septuaginta interpretes τὴν ἰσθμὸν, hoc est, in tergum retrorsum. ¶ D. Appellatione Ephraim in sacris literis, sæpe intelligitur decem illę tribus, quę relicto regno Dauid, elegerūt sibi Hieroboam regem, cuius vrbis regia fuit Samaria: vnde apud Ozeë ad decem has tribus sermo Domini factus est sub nomine Ephraim aut Samariæ, eadem per tabernaculum Ioseph intellige. Fuit enim Ephraim filius Ioseph, quæ tribus reiecta est, quia relicto cultu vnus veri Dei, adoravit vitulos aureos, quos statuit Hieroboam Rex. Iuxta literam autem repulsa dicitur hæc tribus, quia ex tribu Iuda nasci voluit Dominus. ¶ E. Quod vertit hoc loco sanctificium, græcè est ἁγιασμός, quod ad verbum sonat, sanctificationem: clariùs legit Hier. ad hebraicam veritatem: Et ædificauit in similitudinem monocerotis sanctuariū suum, quasi terram fundauit illud in seculum: non enim est græcè apud 70. relatiuum quam hoc loco: sic enim legunt, In terra fundauit ipsam in secula, vt ipsam ad sanctificium referatur. Abutūt enim aliquando fœminino genere pro neutro, vt ibi: Vnam petij à Domino, pro vnū: Porro Deum Monocerotī cōparat propter inuictū robur & insuperabilem fortitudinem: tradit enim Pli. lib. 8. cap. 21. inter omnes feras quas gignit Æthiopia, nullam Monocerotē esse asperiores: tantæ enim feritatis esse traditur, vt viuū eum capi negent: vnde psalmo 28. de filio Dei dictum est: Dilectus quemadmodum filius vnicornium, quo loco plura de Monocerote dicta sunt.

¶ Hebra. veritas sic habet interprete Hieronymo: Tulit eum de gregibus ouium sequentem fœtas adduxit eum: quod enim interpres vertit, fœtantes, græcè est λοχιωμέναι. Est autem λοχιώμας fœtum produco, pario, aut ex partu decumbo. Constat autem, Dauid ex pastore ouium vnctum à Samuele propheta in regem. Verum iuxta mysticum sensum, verus Dauid, id est, vnicus Dei filius, qui antè pauperat greges Israëlitiçi populi, per patriarchas & prophetas ab his gregibus assumpt⁹ est à Deo patre, vt Rex

vt Rex gentium esset, & per apostolos & eorum successores pasceret veros Israëlitas, & spirituales filios Iacob, hoc est, christianos: quod futurum Esaias longè antè vaticinatus est cap. 40. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius omnibus dominabitur. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit. ¶ G. Non dixit, in innocētia manuum, sed cordis: quia parum est innocentiam manuum habere si cordis absit innocentia. Multi enim inquit Augustinus innocentes sibi videntur, qui non faciunt mala, cūm timent ne patiantur si fecerint: vellent autem facere si impunè potuissent. Manuum autem intellectum, vocat altissimam illam sapientiam diuinorum operum, qua hodie mirabiliter suos pascit Christus.

Canticum Asaph. Psalmus LXXVIII.

Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuã, polluerunt templū sanctum tuum, posuerūt Hierusalé^A in pomorū custodiã. Posuerunt morticina feruorū tuorū escas volatilibus cæli, carnes sanctorū tuorum bestiis terræ. Effuderunt sanguinē ipforum tanquam aquã in circuitu Hierusalé, & non erat qui sepeliret. Facti sumus opprobriū vicinis nostris, sublannatio & illusio his qui in circuitu nostro sunt. Vsq̄quo Domine irascēris in finē, accēdetur velut ignis zelus tuus? Effunde irã tuã in gētes quæ te nō nouerūt, et in regna quæ nomē tuū nō inuocauerunt. Quia comederūt Iacob, et locū eius desolauerūt. Ne memineris iniquitatū nostrarū antiquarū, citò anticipet nos misericordiã tuã, quia pauperes facti sumus nimis. Adiuua nos Deus salutaris noster, & propter gloriã nominis tui Domine libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomē tuū. Ne fortè dicat in gētibus, vbi est Deus eorū? et innotescat in nationibus coram oculis nostris. Vltio sanguinis feruorū tuorum qui effusus est, introeat in cōspectu tuo gemit⁹ cōpeditorū^B. Secundum magnitudinem brachiū tui posside filios mortificationum. Et redde vicinis nostris septuplum in sinu eorū, improprium ipforum quod exprobrauerūt tibi Domine. Nos autem populus tuus et oues pascuę tuæ confitebimur tibi in seculum. In generationem et generationem annuntiabimus laudē tuam.

Psalmus hic eiusdem est argumenti cuius est 73. Vt quid Deus repulisti, quare huc referendū quoq; est argumentū quod eo loco annotauimus. Deplorat enim calamitates ecclesiæ, & sanguinem martyrum & piorū indignè effundi in circuitu Hierusalem. Quæ quidē omnia non de terrena illa Hierosolyma, nec de tēplo Salomonis, quod eo tēpore nondū ædificatū erat, intelligenda sunt, sed de illa Hierusalé quam sursum esse dicit Apostolus, hoc est, de cælesti Hierusalé, nō quod iã in cælis tota sit, sed quod eius fundamēta sint in cælis, videlicet Christus, Apostoli, Patriarchę & Prophetæ. Circuitus itaq; Hierusalé est, ambitus ecclesiæ catholicæ, quæ se vsq; ad fines orbis terrę extēdit: quotquot ergo ob Christi fidē trucidati sunt in ecclesia, & omnis sanguis piorum quī ob cōfessionē vnus veri Dei effusus est in circuitu Hierusalé, effusus dicitur. ¶ A. Interpres latinus ad verbum reddidit græcam vocem ἐπωροφύλακιον, quam aliter transferri posse negat Hieron. scribens ad Suniam & Fretellã. Est itaque Oporophylacium, tuguriolum quod in vineis hortis & pomarijs exstrui solet ad custodiendos fructus, ne diripiantur à furibus: φύλακις enim custodiam siue locum custodiæ deputatum significat, & ἐπόρῳ, græci appellāt omnes fruct⁹ molliori cortice, quę pomã latinis dicitur. Significat enim summã vastationē & desolationē p pomorū custodiã. Vbi enim fruct⁹ collecti sunt ex agris, relinqui solet eiusmodi tuguriolū. Sic Esa. r. similitudinē eadē vsus propheta vaticinatur vastandam Hierusalem his verbis: Et relinquetur filia Sion velut vmbra culum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario: hebr. autem veritas legit.

Posuerunt

Posuerunt Hierusalem in acerum lapidum, quo deuastatio quoque significatur, cum solæ ruinæ & lapidum acerui relinquuntur. ¶ B. Compeditos vocat carni & sanguini, hoc est, corruptibili corpori implicitos. Nam compedes inquit Aug. sunt infirmitas & corruptibilitas corporis quæ aggrauant animam. Ab his compedibus cupiebat liberari Apostolus scribens Philippensibus. Cupio inquit dissolui & esse cum Christo. Porro filios mortificatorum appellat fideles, qui sectantes exempla apostolorum & martyrum, quos loco spiritualium patrum habuerunt, carnem suam mortificauerunt, & crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs suis: hos ergo cupit à Deo ceu peculium quoddam seruari & possideri, ne diripiat eos hostis humani generis, vel vt hebr. veritas legit, Relinque filios interitus, hoc est, conserua, & morti destinatos, superstites relinqui. ¶ C. Septuplum redde, id est, plenam ultionem de ijs sume: nam septenarius numerus, qui consecratus est literis sacris ferè ad perfectionem referri solet, quod is perfectissimus sit propter creatoris & rerum creatarum mysterium. Septies itaque dicitur fieri, quod semper omnique tempore fit: vnde illud Dauid alibi. Septies in die laudem dixi tibi. Si enim hic definitum numerum diceret, falsum esset quod aliàs dixit. Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. Tale est & illud Genes. Septuplum ultio dabitur de Cain. Apud prophanos quoque autores celebratur in hac acceptione numerus septenarius. Sic enim Iuuenalis Saty. 6. Horreat inque dies septenis oderit horis.

In finem, pro his qui A commutabuntur, testimonium Asaph.

PSALMVS LXXIX.

Qui^B regis Israël intende, qui deducis velut ouem^C Ioseph. Qui sedes super^D Cherubin, manifestare coram Ephraim, Benjamin & Manasse. Excita potètiã tuã, & veni vt saluos facias nos. Deus conuerte nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus. Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem serui tui? Cibabis nos pane lachrymarum, et potum^E dabis nobis in lachrymis in mēsurã. Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, & inimici nostri subsannauerunt nos. Deus virtutum conuerte nos, & ostende faciem tuam & salui erimus. Vineã^F de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes & plantasti eam. Dux itineris fuisti in conspectu eius, & plantasti radices eius, & impleuit terram. Operuit montes vmbra eius, & arbuta eius cedros^G Dei. Extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen^H propagine eius. Vt quid destruxisti maceriam eius, & vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Deus virtutum conuertere, respice de celo, & vide, & visita vineam istam. Et perfice eam quam plantauit dextera tua, & super filium hominis quem confirmasti tibi. Incensa igni & suffossa, ab increpatione vultus tui peribunt. Fiat manus tua super virum dextera tuã, & super filium hominis quem confirmasti tibi. Et nõ discedimus à te, & nomen tuum inuocabimus. Domine Deus virtutum conuerte nos, & ostende faciem tuam et salui erimus.

¶ A. Psalmus hic quia in titulo habet, pro his qui cōmutabuntur, vel vt heb. verit. habet, pro lilijis, nulli dubium quin de ecclesia loquatur, & christianis qui per lauachrum regenerationis immutati sunt, & candidi facti cum antè vitijs forderent, vt annotauimus in psalmo 44. Quoniam autè ecclesia ex Iudæis & gentibus collecta est, vtriusq; populi mentionem facit in principio optans celerem aduentum Christi in mundum, vt gentes quas per Ephraim, Benjamin, & Manasse denotat, saluentur: deinde perficia-

tur siue

tur siue instauraretur vinea Iudaici populi diruta & conculcata, quam ex Ægypto ducibus Mose & Aaron eduxit. ¶ B. Augustinus in suis commentarijs huc primum versum ita legit: Qui pascis Israël, intende: verbum enim græcum ποιμαίνω vtrumque significat, & pascio, & rego: vnde & psalmo 77. vertit similiter interpres, Pascere Iacob seruum suum. Et pauit eos in innocentia cordis sui: vnde & primus ille versiculus psal. 22. qui apud nos sic legitur: Dominus regit me etc. ita verti poterat, Dominus pascit me. Sic enim Augustinus quoque legit. Dulcius enim & significantius est pascere quam regere, cum alterum benignitate non careat nec beneficio: alterum verò etiam tyrannorum sit. ¶ C. Sicut per Israël siue Iacob, omnes nepotes siue posteri significantur figuratè, ita per Ioseph hoc loco, spirituale semen ipsius Ioseph, denotatur, hoc est, christiani, quos iam antè per Ephraim & Manasse significari diximus filios Ioseph. Non enim illum Ioseph inquit Hieronymus hoc loco denotat, cuius tabernaculum in alio psalmo repulisse dicitur, sed illum Ioseph, qui triginta argenteis à discipulo venditus, paterna virtute ex inferno eductus est cum grege iustorum. Quoniam autem prædicatione apostoli Pauli, qui doctorem gentium se appellat, præcipue conuertendæ erant nationes gentium, orat vt coram Benjamin quoque appareat, & ex persecutore & rapace lupo, apostolum & fidei propagatorem efficiat: nam de tribu Benjamin fuisse paulum constat. ¶ C. Cherub, cuius plurale est Cherubim, latinè sonat plenitudo scientiæ. Deum itaque sedere super Cherubim, nihil aliud est, quam omnes thesauros sapientiæ & scientiæ in Deo reconditos esse, & cum omnia moderetur & gubernet cum summa tranquillitate & quiete, nihil tamen eum laetere, cuius oculi multo lucidiores sole (vt Salomon inquit) contemplantur in omni loco bonos & malos: vnde & cognitor cordium, & renum scrutator appellatur alibi: hinc apud Daniele, Benedictus qui sedes super Cherubim, & intueris abyssos.

¶ E. Quid est in mensura? (inquit Augustinus) apostolus audi, Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari supra quam potestis. Ipsa est mensura pro viribus tuis: ipsa est mensura vt erudiaris, non vt opprimaris. Hebraica autem veritas loco illius, in mensura, tripliciter habet interprete Hieron. quomodo Pellicanus vertit, qui numerus ad multiplicatam referendus est, sicut de septenario antè diximus: vnde alij verunt: Dedisti nobis potum lachrymas in maxima mensura, quas fundimus & desiderio tui & plenitudine & dolore peccatorum nostrorum.

¶ F. De hac vinea sic Esaias cap. 5. Vineam inquit facta est dilecto meo, & sepiuit eam, & lapides elegit ex ea, & plantauit vineam electam. Et expectaui vt faceret uvas, & fecit labruscas. Auferam sepem eius & erit in direptionem, diruam maceriam eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam. Et ne cui dubium esset de qua vinea loqueretur, subdit: Vineam Domini exercituum, domus Israël est: & viri Iuda, germen delectabile eius. Quamquam & ecclesia vinea quoque Domini appellatur: vnde Christus apud Iohannem cap. 15. Ego inquit sum vitis vera, & pater meus agricola est: & paulò infra, Ego sum vitis, vos verò palmites. Hinc Hieron. in commentarijs suis ad ecclesiam refert, non ad synagogam, cuius hæc sunt verba: Licet hæc synagoga figurauerint, ad ecclesiam tamè referenda sunt, quæ à tenebris seculi ad cælestè dignitatem, eiectionis vitiorum gentibus, per fidem translata est. ¶ G. Cedros Dei vt admonuimus aliàs psal. 35. in illum versiculum: Iustitia tua sicut montes Dei etc. appellat procerissimas & altissimas: quicquid enim eximium & admirandum est, id Dei esse hebraico idiomate dicitur: sic homo Dei is appellatur, qui diuina virtute præditus est, vel Deo charissimus est: ob vitæ sanctimoniam: sic Homerus Vlysses Διογενῆς Diogenem sæpe vocat, hoc est, à Ioue genitum ob sapientiam & prudentiam à Deo collatam. Sic Hesiodus reges vocat ἰοτροφῆς diotrophes, id est, à Ioue enutritos propter eximias animorum dotes, vel propter potestatem regiam à Deo illis datam. ¶ H. Per mare, hoc loco intelligit mare, quod ab occidente habet Palestina: & per flumen, Euphratè fluium. Hi enim termini erant terræ promissionis. Ita enim legimus Deuteronomij 11. A deserto & à libano & flumine magno Euphrate vsque ad mare occidentale, erunt termini vestri.

¶ I. Per aprum de sylua, hoc loco allegoricè intelligimus iuxta historiam Vespasianum Cæsare, qui euertit Hierosoly. quæ bene aprum, vel vt græcè est, porcum vel suem appellat, propter idololatriæ sordes. Sus enim lutulētum animal est: syluæ autè, appellatur gētes propter vitã moremque; incultos, vt ibi, Tūc exultabūt omnia ligna syluarū à facie Domini, quoniam venit iudicare terrã. Iuxta mysticū sensum, diabolū significat per aprum de sylua

de sylua:is enim ante Christi aduentum in gentibus habitabat & dominabatur: eundem vocat singulariter fer, græcè *μονον*, à præcipua & singulari crudelitate. Sic enim 70. verterunt hebraicâ vocè זרז, quæ vox quid proprie significet, inter heb. cōtro- uersa est, tametsi vulgarior opinio sit esse nomen generale ferarum syluestrium: vnde Hieron. ad hebraicam veritatem vertit: Vastauit eam aper de sylua, & omnes bestiaæ agri depasta sunt eam, sic & cæteri. Sanctes autem, Et auis agreitis depasta est eam.

¶ K. Filium hominis hoc loco, Christum Iesum mediatorem Dei & hominum appellat, quem Deus confirmavit: vel vt græcè est, confortauit, vt is hostem violentissimum humani generis superaret: vnde sub Hieremiæ persona ad illum dictum est illud Hieremiæ primo, Ego dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum super omnem terram, regibus Iuda, principibus eius, & sacerdotibus, & omni populo terre. Et bellabunt aduersum te, & nō preualebunt, quia ego tecum sum ait Dominus vt liberé te. ¶ L. D. August. scribēs in hunc locū, accipit vt sint nominatiui casus pluralis numeri & neutra. Incensa igni & suffossa, & his verbis peccata significari putat, quæ per Christi aduentum peritura sunt. Nam omne peccatum inquit, aut cupiditas aut timor facit: amor quippe inflammat: timor verò humiliat & velut in suffossa loca animū deijcit: verum græcè sunt nominatiui casus singularis numeri & fœminei generis, & referuntur ad vineam, vt subaudias verbum substantiuum est: vnde clariùs heb. verit. legit: Suffossam igni & dearmatâ s. visita, & peribunt s. hostes.

In finem pro torcularibus. Psalmus Asaph. Psal. LXXX.

EXultate Deo adiutori nostro: iubilate Deo Iacob. Sumite psalterium, & date tympanum: psalterium iucundū cum cythara. Bucinate ^B in Neomenia tuba, in insigni die solēnitatis vestræ. Quia præceptum in Israël est, et iudicium Deo Iacob. Testimoniū in ^C Ioseph posuit illud, cum exiret de terra Aegypti, linguā quam nō nouerat, audiuit. Diuertit ^D ab oneribus dorsum eius, manus eius in cophino seruiuerunt. In tribulatione inuocasti me & liberaui te, exaudiui te in ^E abscondito tempestatis, probaui te apud aquā cōtradictionis. Audi populus meus, & contestabor te, Israël si audieris me, nō erit in te Deus ^F recēs, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti: dilata os tuum ^G, & implebo illud. Et non audiuit populus meus vocem meam, & Israël non intendit mihi. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentio- nibus suis. Si populus meus audisset me, Israël si in viis meis ambulasset. Pro nihilo forsitan ^H inimicos eorum humiliassem, & super tribulantes eos misissem manum meam. Inimici Domini mentiti sunt ei, & erit tempus eorum in ^I secula. Et cibauit eos ex adipe frumenti, & de petra melle saturauit eos.

¶ A. Quid significet in titulo huius psalmi pro torcularibus dictum est abunde in ijs quæ annotauimus in psalmum octauum, quo loco admonuimus tres psalmos in titulo habere, pro torcularibus, octauum, octogesimum & octogesimumtertium, qui omnes numero octonario denotant mysterium resurrectionis Christi, qui octauo die resurrexit à mortuis, & redemptionis humanæ sacramentum, quod Christi sanguine adepti sumus, continent. Is enim torcular solus calcavit, vt per Esaiam dixit.

¶ B. Hebræi menses suos à nouilunio auspicantur: Primus itaque dies mensis, quem calendas appellamus, Iudæis celebris erat, quo tubis canebant, & certa sacrificia offerre iubeantur vt scribitur Numeri 28. cap. Inter cæteras autem festiuitates, tres habebant præcipuas & celeberrimas festum Paschæ, quod suo idiomate Phasē appellabant: & festum Pentecostes sic dictum à numero quinquagenario dierum, quos numerabant

merabant à Pasca, quod & remissionis festum appellatur & festum nouorū fructuum. Tertium erat festum tabernaculorū, quod à figendis tabernaculis à Iohāne Euāgelistā scenopegia appellatur, de quibus Moses tradit Leuit. 23. & Num. 29. Habebant præterea festum tubarum, de quo ita præcepit Moses Leuit. 23. Mense inquit 7. prima die mensis, erit vobis sabbatum memoriale clangentibus tubis. Porro decima die eiusdem mensis septimi, festum expiationis erat, quo ieiunijs affligebant se & animas expiabant. At decimoquinto die eiusdem mensis septimi, tabernaculorum festiuitas, de qua iam dictum est, celebrabatur. Is ergo buccina canit mysticè, qui verbis vita & moribus laudem Dei velut tuba prædicat, quod cum in ecclesia omni tēpore debeamus facere, præcipuè tamen in Pasca, ob memoriam resurrectionis: in Pentecoste, ob remissionem peccatorum acceptam per Spiritum sanctum: & in scenopegia, quoties tabernaculum corporis nostri innouatur per penitentiam, & Deo in viuum templū consecratur, quod nullo modo fieri potest nisi præcedente ieiunio, & animorum expiatione. ¶ C. Per Ioseph hoc loco, vt psalmo præcedenti annotauimus per metonymiam figuram, filij siue posterij veri Ioseph, id est, Christi intelliguntur, hoc est, christianus populus, qui supra modū auctus est numero, & longè vicit multitudinem filios Israël: vnde etymologia nominis Ioseph, quæ augmentū sonat, optimè illi conuenit. In hoc populo posuit testimonium, id est, legem euangelicam: vel posuit testimonium, id est, potentiā suam testatam illis reliquit, qua repressit tyrannidē diaboli, & omnes vires illius fregit, cum per aquas baptismi, velut per rubrū mare eduxit illū è tenebris huius seculi in lucem diuinæ cognitionis, quo tēpore audiuit in ecclesia linguā quam nō nouerat, cum varijs linguis antè sibi ignotis apostoli loquebatur magnalia Dei. Hebraica veritas non addit hoc loco pronomen, illud. Nec apud 70. interpretes est, illud, sed *αυτός*, id est, ipsum. ¶ D. Heb. veritas paulò aliter hunc versum legit quàm 70. interpretes hoc modo: Amoui ab onere humerum eius, manus eius à cophino recesserunt, significans seruitutem finitam, sensus tamen eodem redit: cum enim dicit, manus ipsius Ioseph seruisse in cophino, significat illum prius seruitute depressum fuisse, antequam Deus dorsum illius ab oneribus auerteret. Alludit autē propheta ad miseriam illam seruitutem Aegyptiacam, quam seruiuit sub Pharaone populus Israëliticus in durissimis operibus luti & lateris, quæ cophinis humero impositis gestabant cum ædificarent vrbes Pharoni. His autem peccati oneribus grauatos Christus ad se inuitat Matth. II. Venite inquit ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiā vos: & loco cophinorum Aegypti habet Iesus suos cophinos duodecim, nimirum Apostolos, vt in hunc psalmum annotat Hieronymus. In deserto enim istius seculi pauit populum suum panibus suis, & quodcūq; supererat, in duodecim cophinis condidit, hoc est, in duodecim apostolis, vt quod perierat in duodecim tribubus, saluaretur in duodecim apostolis: hæc ille. ¶ E. Absconditum tempestatis, vocat interprete Aug. cordis tempestatem, id est, maximos animi ætus & angustias. Sunt enim aquæ tribulationis & venti persecutionum, de quibus alibi dixit: Veni in altitudinem maris, & tempestas demerit me. Porro aquas contradictionis, appellat aquas baptismi, & totam religionem christianam, cuius initium & fundamentum est aqua baptismi, quam benè contradictionis aquam vocat, quod à Iudæis & gentibus oppugnata sit: & hodie oppugnatur fides christiana & ab omnibus ijs huic contradicitur: vnde Lucas Acto. 28. cap. scribit Iudæos dixisse Paulo Romam venienti, Rogamus, inquit à te audire quid sentis. Nā de secta hac notū est nobis, quia vbiq; ei contradicitur: vnde & Simeon spiritu prophético fururum id videns, Lucæ 3. Ecce inquit positus est hic in ruinam, & resurrectionē multorū in Israël, & in signū cui contradicitur. Nisi itaq; quis constantia, patientia, & vitæ integritate, & morū innocentia probatus fuerit apud hanc aquā, vt constet eum non fictè nomen dedisse Christo, sed respondere moribus & vita professioni suæ, is profectò non est dignus qui exaudiatur in abscondito tempestatis.

¶ F. Cui Deus venter est (inquit Hieronymus scribens in hunc psalmum) Deus ei recens est. Quotcunque vitia habemus, quotcunque peccata, tot recentes habemus deos. Iratus sum, ira mihi Deus est: vidi mulierem & concupiui, Deus mihi libido est: auarus aurum pro Deo habet: vnde Apostolus auaritiā, idolorum seruitutem, aut cultum vocat, & quia vitia à Deo vero alienissima sunt, eadem dij alieni appellantur. ¶ G. Os aperimus & dilatamus, quoties desideria & affectus erga Deum & cælestia accendimus & intendimus, quod alibi Christus famem & sitim iustitiæ appellat. Beati inquit qui esuriunt & sitiunt iustitiā: vnde Dauid infra, Os meum inquit

inquit aperui & attraxi spiritum. Hinc & D. Cyprianus lib. 2. epistolarum de hac vbertate diuinæ gratiæ loquens: Profluens largiter spiritus nullis inquit finibus premitur, nec coërcentibus claustris intra certa metarum spacia refrenatur. Manat iugiter, exuberat affluenter, nostrum tantum sicut pectus & pateat. Quantum illic fidei capax afferimus, tantum illic inde gratiæ inundantis haurimus.

¶ H. August. emendatius legit hunc versiculum in suis commentarijs hoc modo. In nihilum omnes inimicos eorū humiliassem: est enim græcè præpositio *in*, id est, in: non autem pro, nec additur vlla particula dubitativa hoc loco. Nulla enim in Deo inconstantia est, aut æternæ & diuinæ illius voluntatis ambiguitas, apud quam omnia decreta & fixa sunt: verum interpres latinus quisquis fuerit, non intellexit particulam græcam *in* quam illi potentialem vocant, quod addita verbis indicatiui modi faciat modum potentialem, quem nos per optatiuum aut subiunctiuum reddimus: nihil autem significat præterea hoc modo vsurpata, cuius vim ignorans interpres, iam per forsitan vt hoc loco, iam per vtique reddit vt fecit psalmo 50. Quare rectius hebraica veritas interprete Hieronymo legit hoc modo: Quasi nihilum inimicos eius humiliassem.

¶ I. Mentimur domino interprete Augustino, quoties redimus ad vitia quibus renunciauimus in baptismo: tunc enim violamus fœdus quod cum Deo pepigimus: & ne leue peccatum hoc putemus, & temporali supplicio plectendum, vt olim peccata Israëliti populi puniuit, addit: tempus quo luent penas scelerū suorum, erit in æternum ob ingratitude erga Deum, qui tam eximia illis contulit beneficia, vt adipe frumenti, hoc est, sacrosancto corpore suo illos cibauerit, & de petra quæ Christus est, non aquam vt olim, sed mel diuinæ sapientiæ & cælestis dulcedinis elicuerit, quibus in ecclesia quotidie pascimur, de qua petra & Moses cecinit capite 32. Deutero. Constituit eum super excelsum terram, vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.

A *Psalmus Asaph.*

P S A L M V S L X X X I.

Deus stetit ^B in synagoga deorum: in medio autem deos diiudicat. Usquequo iudicatis iniquitatem ^C: & facies peccatorum sumitis? Iudicate egeno & pupillo, humilem & pauperem iustificate. Eripite pauperem & egenum de manu peccatoris liberate. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulat: mouebuntur omnia fundamenta terræ. Ego dixi dii estis ^D, & filii excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. Surge Deus iudica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.

¶ A. Ostendit propheta hoc psalmo, ad quantum culmen honoris & dignitatis per gratiam Dei euecta sit humana natura, & quantum se deiecerit per peccatum, vt quæ prius diuinitatem & immortalitatem consecuta erat, iam per peccatum morti obnoxia facta sit, & è fastigio cæli ad ima tartara deciderit.

¶ B. Augustinus in commentarijs suis propter nomen synagogæ positum in principio psalmi, ad Iudæos tantum putat referri psalmum hunc: verum D. Hieronymus ad nostram synagogam, hoc est, ad ecclesiam refert. Porro vocem illam deorum, Sanctes vertit iudicum, alij potentium. Hebræa enim vox Elohim, in sacris literis sæpe principes & iudices significat, vt ibi: *Dij non detrahes: & Principi populi tui non maledices: & iterum,*

& iterum, Causa vtriusque applicabitur ad deos, id est, iudices. Nos autem propriè vocem accipimus sequentes 70. interpretes. Deos itaque appellat sanctos, quos Deus dignatur filiorum appellatione (vt infra dicemus). Sic enim Christus apud Iohannem 10. cap. accepit vocem hebr. El siue elohim. Nōne scriptū est inquit in lege vestra, Quia ego dixi dii estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est: quæ pater sanctificauit & misit in mundū, vos dicitis, quia blasphemias quia dixi filius Dei sum. ¶ C. Quod vertit interpres latinus hoc loco, facies, cōmodius reddidisset, personas peccatorū accipitis: nam græca vox *προσωπα* vtrumque significat, & facies & personas. Id satis indicat D. Hieron. in commentarijs suis, qui sic explicat hunc locum. Non consideratis inquit causam, non iudicium, sed personas eorum qui habent causas. ¶ D. Quod dii sumus inquit Hieron. non est naturæ, sed gratiæ. Quotquot enim eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri: videte quanta sit dignitas, vt dii vocemur, & filij Dei.

¶ E. In hebræo melius legitur, vos autem sicut Adam moriemini, quomodo ad heb. veritatē vertit Hier. Sicut enim illæ cum antè esset immortalis, per præuaricationē præcepti diuini in mortē corruit, sic & vos. Qui enim homo est, moritur: Deus enim non est morti obnoxius. Adam itaque quamdiu seruabat præceptum, Deus fuit (inquit Hieron.) & non moriebatur: postquam autem gustauit de arbore illicita, statim mortuus est. ¶ F. Principes hoc loco, nō alios quam dæmones accipimus, quos principes vocat vel propter excellentiam dignitatis angelicæ: nam inter angelos iam malos fuerunt ante ruinam principatus & potestates: vel quod iam sint principes tenebrarum, qui propter superbiam è cælo ceciderunt: Vnde Esa. cap. 14. Quomodo inquit cecidisti: Lucifer, qui manè oriebaris, qui dicebas in corde tuo, adscendam super altitudinem nubium, & similis ero altissimo.

A *Canticum. Psalm. Asaph. Psalmus LXXXII.*

Deus quis similis erit tibi? ne taceas neque compefcaris Deus. Quoniā ^B ecce inimici tui sonuerūt: & qui oderūt te, extulerunt caput. Super populū tuū malignauerūt consiliū, & cogitauerūt aduersus sanctos tuos. Dixerūt, venite & disperdamus eos de gente, & nō memoretur nomē Israël vltra. Quoniā cogitauerūt vnanimiter, simul aduersum te testamētū ^C disposuerūt, tabernacula Idumæorū et Ismaëlitarū. Moab et Agareni, Gebal et Ammō, et Amalec, alienigenæ cū habitātibus Tyrū. Etenim Assur venit cum illis, facti sunt in adiutoriū filiis Loth. Facillis sicut ^D Madian & Sisare, sicut Iabin in torrēte Cisson. Disperierunt in Endor, facti sunt vt stercus terræ. Pone principes eorū sicut ^E Oreb & Zeb, & Zebeæ & Salmana. Omnes principes eorū: qui dixerunt, hæreditate possideamus sanctuariū Dei. Deus meus pone illos ^F vt rotā, & sicut stipulā ante faciē v̄ti. Sicut ignis qui cōburit syluā, & sicut flāma cōburens mōtes. Ita persequēris illos in tempestate tua, & in ira tua turbabis eos. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Erubescāt & cōturbētur in seculū seculi, & cōfundātur & pereat. Et cognoscāt quia nomē tibi Dñs, tu solus altissimus in omni terra.

¶ A. Calamitates ecclesiæ præuidens spiritu prophetico Dauid, quas perpeffura est ab hostibus fidei, & Christi inimicis, Deum precibus sollicitat, ne permittat se perpetuò contēni ab hostibus, cum tātæ potētiae & virtutis sit, vt nemo illi similis sit: & quoniā cōtēptus hic nascitur apud impios ex admirabili paciētia & māfuetudine Dei, ne semper finat illos abuti paciētia: videtur autem respicere non solum prima illa tempora nascentis ecclesiæ, cum sub Imperatoribus idololatriæ sæuitum est in pios, & totus orbis coniuuauit vnanimiter in christianos: sed etiam vltima illa tempora, cum sub Antichristo, quādo omnes gentes insurgent ad delendā fidē & nomen christianum tollendum, quas denotat nominibus earum nationum, quæ olim oppugnarunt &

runt & oppresserunt populum Israëliticum. ¶ B. Clarius hunc versiculum reddidit heb. veritas interprete Hieron. Quoniam nequiter tractauerunt & inierunt consilium: est enim græcè verbum *καταπανδρυσίωμα*, quod propriè est callidè & subdolè ago vel tracto: vnde Aug. annotat alios codices Latinos habere: Astutè cogitauerunt consilium. ¶ C. Testamentum disponere hoc loco, nihil aliud est quàm foedus inire aut ferire pactum. Admonuimus enim alibi græcam vocem *διαθήκη*, vtrumque significare & testamentum & pactum, quod diligenter annotauit in hunc locum D. Aug. Testamentum inquit in sacris scripturis non solum illud dicitur quod non valet, nisi testatoribus mortuis, hoc est, extrema voluntas hominis morientis, sed etiam omne pactum aut placitum vocabant testamentum. Admonet autem D. Hieronymus hinc videnda nominum hebraicorum sacramenta, quibus hostes fidei denotantur. Nisi enim inquit interpretemur, & necessitate compellente diutius in verbis hebraicis immoremur, quid proderit ecclesijs Christi hæc legere, Tabernacula Idumæorum & Ismaëlitarum, & cætera nomina? Idumæus itaque, sonat terrenus aut sanguinarius: Ismaëlita, obediens sibi, id est, suis obsequens affectibus. Moab, ex patre nimirum diabolo genitus. Agareni, aduenæ siue profelyti, Gebal, vana vallis, id est, fallax humilitas. Ammon, populus turbidus: A malec, terram lingens. Porro vbi nos legimus alienigenæ, heb. est Philistim siue Palestina, quod sonat cadentes ex potione. Tyrus, tribulatio aut angustia. Porro Assur qui & Assyrius dicitur, semper in sacris literis typum gerit diaboli. Per filios autem Loth, qui ex patris incesto concubitu nati sunt, perfidos Iudæos intelligimus, qui lege illegitimè vtuntur, qui & hodie inter hostes nominis Christi acerrimi sunt.

¶ D. Iabin, Rex fuit Chananæorum qui oppressit filios Israël. Is autem ducem exercitus habuit nomine Sisaram, habuitque nongentos currus falcatos, omneque robur exercitus collegit vt pugnaret aduersus Israëlitas: perterruitque dominus Sisaram & exercitum eius, & vertit in fugam, adeo vt Sisara de curru suo desiliens pedibus fugerit, qui fugiens peruenit ad tabernaculum Iahel mulieris fortissimæ, & opertus ab ea pallio obdormiuit, quæ clauum tabernaculi assumens & malleum ingressa, absconditè & cum silentio posuit clauum super tempus capitis eius, percussumque malleo defixit in cerebrum vsque ad terram, qui soporem morti socians defecit & mortuus est, vt scribitur Iudicum 4. cap.

¶ E. Oreb, Zeb, Zebeæ & Salmana, duces fuerunt Madianitarum, qui similiter septem annos oppresserunt valde populum Israëliticum, quos deuicit Gedeon cæsis ducibus supradictis & toto exercitu vsque ad interuersionem delato, vt habet liber Iudicum cap. 7. & 8. Cæsis centum viginti milibus bellatorum & educientium gladium. Porro Ciffon, torrens est Palestinæ apud quem cæsus est exercitus Sisare. Endor autem proprium nomen pagi siue vici vbi cæsus est Madian.

¶ F. Pone illos vt rotam, id est, perpetuò rotentur, & assiduis malis iacentur, nec in eo quod cogitant, stabiles permaneant nec vsquam consistant. Porro faciem veri, appellat violentiam aut præsentiam venti. Nam quæ est facies venti inquit Augustus cui nulla lineamenta sunt corporis, cum sit motus & quasi fluctus aeris.

¶ G. Syluam dixit propter sterilitatem, montes propter elationem, Tales enim sunt inimici populi Dei, inanes iustitiæ, pleni superbia. Quod autem dixit in tempestate tua, hoc idem clarius dicit, in ira tua. Meminerimus sanè (inquit Augustus) iram Dei sine vlla affectione turbulenta nos debere intelligere: ira quippe in Deo, dicitur ratio iustæ vindictæ, tanquam si lex dicatur irasci cum ministri eius supplicia exercent, & in malos animaduertunt: vnde Lactantius Firmianus in libro cui titulum fecit de ira Dei, ita definit iram in Deo. Ira, est motus animi ad coercenda peccata inturgentis.

A In finem pro torcularibus filijs Core. Psalmus LXXXIII.

Quàm dilecta^B tabernacula tua Domine virtutū, concupiscit et deficiat anima mea in atria Domini. Cor meū & caro mea exultauerunt in Deū viuū. Etenim passer^C inuenit sibi domū, & turtur nidū sibi vbi ponat pullos suos. Altaria^D tua Dñe virtutum, Rex meus & Deus meus. Beati qui habitant in domo tua Dñe, in secula seculorum laudabunt te. Beatus vir cuius est auxilium abs te, adscensiones^E in corde suo dif-

disposuit in valle lachrymarū, in loco quē posuit. Etenim^F benedictionē dabit legislator, ibunt de virtute in virtutē, videbitur Deus deorum in Sion. Domine Deus virtutū exaudi orationē meā, auribus percipe Deus Iacob. Protector noster adspice Deus, & respice in faciem^G Christi tui. Quia melior est dies vna in atrijs tuis super milia. Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quā habitare in tabernaculis peccatorum. Quia misericordiam & veritatem diligit Deus, gratiā & gloriam dabit Dominus. Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia, Domine virtutum beatus homo qui sperat in te.

¶ A. De titulo psalmi iam aliàs sæpe dictū est, quid videlicet per torcularia, quid per filios Core significetur. Ad ecclesiam enim & Christum totus hic psalmus referendus est. Propheta itaque æstuans desiderio cælestium mansionum, commendat hoc psalmo nobis foelicitatem regni cælestis, & beatitudinē eorum qui illud inhabitant: deinde gratiam euangelicam nobis commendat, & misericordiam diuinam erga genus humanum, quam per vnicum suum filium Iesum Christum præstitit nobis Deus pater.

¶ B. Quod interpretes Latinus suo more vertit, dilecta, græcè est *ἀγαπητά*, quod propriè sonat, amabilia. Quare rectius Augustus. legit hunc versiculū: Quàm amabilia inquit tabernacula tua Domine virtutum. Idem autem hoc loco interpretibus Aug. & Hier. accipimus per tabernacula & atria, nimirum cælestes illas mansiones & habitacula. Sic Christus apud Lucam: Facite inquit vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Et quamuis atrium propriè sic anterior pars domus, atrium tamen & domus hoc loco & alijs pluribus locis scripturarū pro eodem vsurpantur, vt alibi apud David: Qui stas inquit in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. Quanquam per tabernacula hoc loco, ecclesia catholica diuinis ornata dotibus intelligi possit, ex quibus deducimur in atria cælestia & æternā illam domum, in cuius typum vaticinatus est Balaam Nu. 24. respiciens tentoria Israëliti populi. Quàm pulchra inquit tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israël, vt valles nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas. Eras. autem enarrans hunc psalmum, omnia hæc & tabernacula & atria & domū, ad præsentē siue militantem ecclesiam detorquet. ¶ C. Passer, amoris symbolū est: vnde Lactantius in carmine suo de auibus loquens inquit: Has inter nimio passer amore canit: est autē affectus hic amoris in passere tam vehemens, vt causa illi sit breuissimæ vitæ. Nā Pli. autor est lib. 10. cap. 36. Passeribus minimum vitæ esse: mares enim vltra annum non putantur viuere, feminis verò spacium longiusculum est. Quare mysticè per passerē, Christū intelligit contemptum apud Iudæos, humanitatem assumptam, & crucis ignominiam, qui nimio amore nostri, vitam suam nobis impendit: sic per turturē, sponsam Christi ecclesiam accipimus, quæ Christo perpetuam fidē seruat, nec adulterū diabolū admittit vnquam. Est enim turtur, castitatis & fidei coniugalis symbolum. Nam idē Pli. lib. 10. cap. 37. Turturibus & toti colūbarū generi primā laudē pudicitiae inter aues tribuit. Nā coniugi fidē non violant, nec vnquam nisi vidua aut celebs domum relinquit. Intellectum igitur huius versiculi paucis explicat Augustus. scribens in psalmum 101. Caput nostrum inquit (id est, Christus) passer est: Corpus illius (hoc est, ecclesia) turtur. Etenim passer inuenit sibi domū. Quam domum? Quæ in cælo est, vbi interpellat pro nobis. Et turtur nidū sibi, Ecclesia Dei, nidū de ligno crucis vbi ponat paruulos suos, pullos suos, sic ferè Aug. ¶ C. Iā altaria appellat, quæ supra vocauit tabernacula domū & atria, quod in cælo perpetuò offeratur Deo laudis sacrificium, quare per appositionem coheret accusatiuus hic altaria, cum præcedentibus accusatiuus domum vel nidum. ¶ E. Adscensiones cordis, appellat gradus quosdam amoris diuini, virtutū, & exercitiorū spiritualiū, per quos ad cælestia prouehimur, & Deo proximi efficimur. Quanto enim plus amaueris inquit Aug. tanto plus adscendes. Quicumque igitur sanctus (vt verbis D. Hieron. vtar) quotidie in priora extenditur, & præteritorum obliuiscitur, qui proficit quotidie, nec considerat quid heri fecerit, sed quid hodie illi faciendum sit, is in corde suo adscensiones ponit, sicut contra peccator descensus sibi ponit, per quos quotidie in deteriora prolabitur, & à Deo & cælestibus

remotior fit. ¶ F. Quia tristitia & dura visus erat dixisse appellans mundum hunc vallem lachrymarum, & locum quem Deus nobis constituit, vt in illo semper pugnemus, & cum hoste conflagamus, mitigat illa, dicens nemine debere animo deijci, quasi non possit ad præmia & cælestis gloriæ palmam pertingere, quia Christus qui est legislator noster & agonotheta, dabit certantibus gratiam & vberem benedictionem vt facile hostes vincant. Nam ibunt de virtute, id est, potentia siue fortitudine in maiorem virtutem & fortitudinem, quotidie capientes maiora virium animæ incrementa ad vincendum diabolum, vt facile appareat maxima Dei potentia in Sion, hoc est, in ecclesia. Sic enim virtus hoc loco sumitur: vnde heb. veritas interprete Hiero. legit. Ibunt de fortitudine in fortitudinem. ¶ G. Respice in faciem Christi tui, interprete August. est, Fac innotescere omnibus Christum tuum: per faciem enim innotescimus inquit August. Verum ista interpretatio durior & coactior videtur: non enim dicit, respiciamus in facie Christi, sed tu respice in facie Christi tui: Quate melius hoc loco D. Hieron. hunc locum enarrat hoc modo: Respice in faciem Christi tui, id est, respice nos oculis misericordiæ. In nobis enim respicis filium tuum qui habitat in nobis: In nobis adspicis eandem naturam humanam, quam nostræ salutis causa assumere dignatus est vnicus tuus filius Christus: vel simpliciter sic, O pater, respice filium Christum interpellatorem in cælis pro nobis. ¶ H. Istud nõ ita intelligendũ est, quasi in cælis temporum spacia & momenta sint, & dierum & noctium vicissitudo: aut quasi quis vna tamen die in regno cælorum esse posset, postea expellendus. Nõ enim dies ibi in vesperam aut nocturnas tenebras finitur, sed diem vnam vocat, æternitatem quæ sanctis perpetuò lucebit. Vnum enim diem inquit Aug. vocat diem sempiternum, cui non cedit hesternus, quem non vrget crastinus, qui non habet ortum & occasum, quæ diem Esaias cap. 60. nobis innuit his verbis: Non erit tibi inquit amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam. Non occidet vltra sol tuus, & luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.

A In finem, filijs Core. Psalmus LXXXIII.

Benedixisti Domine terrã tuã, auertisti captiuitatem Iacob. Remissiisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorũ. Mitigasti omnẽ irã tuã, auertisti ab ira indignationis tuæ. Conuerte nos Deus salutaris noster, et auerte irã tuã a nobis. Nunquid in æternum irasceris nobis, aut extends iram tuam a generatione in generationem? Deus tu cõuersus viuificabis nos, & plebs tua lætabitur in te. Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Audiã quid loquatur in me Dominus Deus, quoniã loquetur pacẽ in plebẽ suam, Et super sanctos suos, & in eos qui cõuertuntur ad cor. Verũtamẽ prope timẽtes eũ salutare ipsius, vt inhabitet gloria in terra nostra. Misericordia & veritas obuiauere sibi, iustitia & pax osculatæ sunt. Veritas de terra orta est, & iustitia de cælo prospexit. Etenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum. Iustitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos.

In plebem, græcè est eadẽ præpositio græca τῆ, quam primò vertit per in, deinde per super: tertio loco iterũ per in. Quæ vbiq; per de reddi potest cum ablatiuo casu.

¶ A. Prosequitur hoc psalmo David ea quæ præcedenti psalmo dicere cæperat de gratia euangelica & larga illa benedictione cælesti, qua Deus pater per Iesum Christum benedixit terram nostram, id est, genus humanum, vt iam soluta illa maledictione, quam acceperat in primo pariete Adam vt spinas & tribulos germinaret, aucta cælesti benedictione non iam spinas & tribulos vitiorum, vt antè, sed suauissimos fructus Spiritus S. producat, quos Apostolus ad Galatas 5. enumerat. De hac benedictione ad Abraham dictũ est: In semine tuo, id est, Christo benedicetur omnes gẽtes terræ. Tractat itaq; totus hic psalmus de aduentu saluatoris in carnẽ: suo autẽ more vtitur verbis præteriti temporis de ijs quæ nondũ facta, sed suo tempore implenda erant ad confirmandã veritatẽ diuinorũ oraculorũ. Omnia enim futura, incerta videri possunt: rebus autem

autem præteritis & iam factis nihil certius esse potest: Primus autem versiculus huius psalmi heb. sic legitur. Placatus es Domine terræ tuę, reduxisti captiuitatẽ Iacob. Nam græcè verbum est εὐδαιμονισα, id est, complacitum tibi est in terra tua, videtur interprete legisse τολόγησα. ¶ B. Ostendit quam imbecilla sit vis liberi arbitrij nostri, vt sine diuina gratia nemo se possit cõuètere ad Deum: vnde & Hier. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Verum ne putemus sublatum omne liberum arbitrium, & per peccatum sic oppressas omnes illius vires in nobis vt nihil efficiat, ided per eundem prophetã dicit: Si reuerteris ad me Israël, dicit Dominus, ad me conuertere: et per Ezechielem cap. 18. Conuertimini & agite penitentiam, proijcite a vobis omnes iniquitates vestras, & facite vobis cor nouum. Nolo mortem morientis, dicit Dominus, reuertimini & viuetẽ, quæ profectò sublatò libero arbitrio, dictu absurdissima essent.

¶ C. Clariùs legit hunc versiculum D. Aug. in commentarijs suis hoc modo: Et in eos qui conuertunt cor ad ipsum. Sic enim græcè est apud 70. interpretes. Quamquam interprete non satis rectè eandem præpositionem τῆ, hoc loco diuersis modis trãsfert: nã primo & vltimo loco per in vertit, 2º loco per super, cum vbiq; per de, vel per ad vertere potuisset, vt heb. veritas quæ sic habet interprete Hieron. Quoniam loquetur pacem ad populum suum, & ad sanctos suos. Intelligit autem æternam illam pacem quam expectamus in cælis: non autem in terris, vbi vita hominis militia est teste Iob, & vbi caro semper concupiscit & aduersatur spiritui. ¶ D. Cum vaticinatus esset propheta Deum omnes saluatorum etiã gentes, dicit hãc salutẽ tamẽ propiorẽ futuram Iudæis, qui Deum timebant, cum gentes adhuc idola colerent, et dæmones venerarentur & timerent. In Iudæa enim natus est Saluator: vnde maximam gloriam consecuta est gens Iudaica, de qua re & Esaias: Ecce inquit tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur.

¶ E. Obuiare hoc loco dictũ est, pro beneuolẽ se mutuo cõplecti, & quasi dextras sibi mutuo dare, quod in amicitia aut fœderibus faciendis fieri solet: vult ergo dicere per Iesum Christum, qui mediator est Dei & hominum & author pacis, duos populos antea dissidentes, gentilem videlicet & Iudaicum populum confederatos & vnitos in fide mediatoris. Nam per veritatem, id est, fidem in præstandis promissis, Iudaicus populus intelligitur: Illi enim Christus ex promisso debebatur. Per misericordiam autem, Gentilis populus intelligitur, qui ex Dei misericordia adeptus est quicquid habet: vnde Apostolus ad Rom. cap. 15. Dico Iesum Christum, inquit, ministrũ fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum. Eandem autem rem alijs verbis repetit: nam quod antè appellauit misericordiam, statim pacem appellat: & quod prius veritatem dixit, mox iustitiã vocat. ¶ F. Per veritatẽ & iustitiã hoc loco, Christum Iesum intelligit verum Deum & hominem, qui homo factus confirmauit & veras reddidit promissiones patribus factas: quia autem ex virgine matre terrenum corpus assumpsit, bene hæc veritas de terra orta dicitur. Et quia verus Deus fuit qui nos iustificauit, bene iustitia hæc, quæ Deo peculiaris est, de cælo prospexit dicitur. Sic et Esaias vtramque naturam in Christo significans dixit: Orate cæli desuper, & nubes pluuant iustum, aperiat terra & germinet saluatorem. ¶ G. Terram hoc loco vocat, virginẽ illam carnem Mariæ, quæ ex terra originem suam habet, quæ saluatorem illum fructum protulit, de quo Elizabet plena prophetico spiritu dixit Lucæ primo. Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui. Ante hunc fructum antecessit iustitia, & omnes illius actus perpetuò direxit, nec passa est gressus illius vsquam declinare aut exorbitare a recto.

Oratio A David. Psalmus LXXXV.

Inclina Domine aurem tuam & exaudi me, quoniã inops & pauper sum ego. Custodi animam quoniam sanctus sum, saluum fac seruũ tuũ Deus meus sperantẽ in te. Miserere mei Domine quoniam ad te clamaui tota die, lætifica animam serui tui quoniã ad te Domine animam meã leuau. Quoniã tu Domine suauis & mitis, et multæ misericordię omnibus inuocãtibus te. Auribus percipe Domine orationẽ

O iiii meam, &

meā, & intende voci deprecationis meæ. In die tribulationis meæ clamaui ad te, quia exaudisti me. Non est similis tui in diis Domine, & non est secundum opera tua. Omnes gentes quascunque fecisti, venient, & adorabunt coram te Domine, & glorificabunt nomen tuum. Quoniam magnus es tu & faciens mirabilia, tu es Deus solus. Deduc me Domine in via tua, & ingrediar in veritate tua, lætetur cor meum vt timeat nomen tuum. Confitebor tibi Domine Deus meus in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in æternum. Quia misericordia tua magna est super me, & eruisti animam meam ex^D inferno inferiori. Deus, iniqui insurrexerunt super me, & synagoga potentium quæsierunt animam meam, & non proposuerunt te in conspectu suo. Et tu Domine miserator & misericors, patiens, & multæ misericordiæ & verax. Respice in me & miserere mei, da imperium puero tuo, & saluum fac filium ancillæ tuæ. Fac mecum signum in bonum, vt videant qui oderunt me & confundantur, quoniam tu Domine adiuuisti me, & consolatus es me.

Iniqui, Aug. legit. prætereūtes legē insurrexerunt in me propius reddens vocē græcam.

¶ A. Titulus psalmi huius & apud heb. & apud 70. idem est, nimirum hic, Oratio Dauid: non quidem prophetæ & regis Dauid, sed veri illius Dauid, id est, Christi. Orat itaque Deum patrem suum instante passionis tempore, vt præsens auxilium illi ferat in tempore tribulationis suæ. Meminisse autem debemus id quod alibi sæpius admonuimus, Christum hic loqui, & nonnulla ad suam personam referenda, vt illud: Custodi animam meam quoniam sanctus sum: & iterum, Da imperium puero tuo etc. nonnulla verò ad membra sua, id est, ad ecclesiam referri debere, quale est illud: Deduc me Domine in via tua, ingrediar in veritate tua, lætetur cor meum vt timeat nomen tuum: quod nullo modo ad Christum referri potest, qui via & veritas ipsa est vt apud Ioannem inquit. ¶ B. Inopem & pauperem se appellat, nõ quòd terrenis opibus careat, (quãquam & id ipsum in Christum competat, qui propter nos pauper factus est, vt habet apostolus) sed quia humilis est, nulla in re sibi fidens, sed totus à diuina gratia pendens, & semper illius misericordia indigens. ¶ C. Sanctum se dicit, non quomodo nos sancti appellamur, quòd Christi sanguine sumus sanctificati, sed quia pater illum sanctificauit super omnem creaturam: Sic supra psal. 15. Nec dabis sanctum tuum videre corruptionē, idq; iuxta hominem assumptum. Nam iuxta diuinitatem sanctus esse dicitur, quia fons & author est omnis sanctimonie. ¶ D. Quia dicit ex inferno inferiori, vel, vt est græcè κατωτέρω, id est, infimo, videtur alius locus esse superior apud inferos, quem hodie ob id limbum appellant, quòd sit quasi vestibulum quoddam inferorum, & primus aditus siue ingressus inferni, vbi Lazarus ille medicus Abrahæ sinu receptus fuisse videtur ex euāgelicis literis, cum diues ille epulo in infimo tartari loco cruciaretur, vt intelligamus in infimum infernum non deijci, nisi impios & quotquot sunt deploratæ malitiæ, in quem & nos omnes deturbandi eramus, nisi Christus sua morte nos reduxisset ad vitam: quare & hic versiculus ex membrorum persona potius quàm ex capitis siue Christi persona accipiendus.

Psalmus^A cantici filijs Core.

Psalmus LXXXVI.

Fundamenta^B eius in montibus sanctis, diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Memor^C ero Raab & Babylonis scientium me. Ecce alienigenæ & Tyrus & populus Aethiopum hi fuerunt illic. Nunquid^D Sion dicet homo, & homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus.

tissimus. Dominus^E narrabit in scripturis populorū & principum horum qui fuerunt in ea. Sicut^F lætantium omnium habitatio est in te.

Argumentum.

¶ A. Gloriam ecclesiæ Catholicæ breui hoc psalmo euidenter exprimit, & cum synagoga collatā longè superiorē esse docet: vnde benè filijs Core inscribitur, hoc est, vt sæpe iā dixim⁹, filijs ecclesiæ qui mortē & resurrectionē eius emulatur. Core enim Caluariū sonat. Porro illud psalmus cāticū monet, vt opere & lingua Deū laudemus in ecclesia: nā psalmus ex psalterio instrumēto musico promitur, cāticū voce profertur: vnde cōgruē illud ad opera, hoc ad theoriā vbiq; refertur. ¶ B. Nō dixit cuius fundamenta, qui sermo abruptus prophetis diuino spiritu plenis peculiaris est, quod ex sequentibus tamen palam est cum subdit: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Porro fundamenta huius ciuitatis, sunt Apostoli, quos Christus architectus huius ciuitatis misit in orbem vniuersum ad fundandam ecclesiam, iidem & portæ Sion appellantur: nam per doctrinam apostolorum aditus nobis apertus est in ecclesiam & regnum cælorum, quas portas Dominus diligit super omnia tabernacula Iacob, id est, super omnes sanctos veteris testamenti: aut portas Sion, virtutes appellat, fidem, spem, charitatem, & cæteras eiusmodi, quas super omnem cultum omnesq; cæremonias veteris legis Mosaicæ Dominus diligit: vnde Apoc. 21. Ioannes de hac ciuitate, de fundamentis muris & portis eius loquens: Murus inquit ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina Apostolorum et Agni, & erat structura muri eius ex lapide iaspide: ipsa verò ciuitas aurū mundum & fundamenta omni lapide preciofo ornata: & duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt, & singulæ portæ ex singulis margaritis sunt.

¶ C. Quia gentes præcipua & maxima portio sunt populi Dei, ex quibus constat ecclesia, idē mentionem facit Raab meretricis, & Babylonis, per quas gētes denotat, quæ ante cū lignis & lapidibus, id est, idolis fornicatæ erāt relicto cultu vnus & veri Dei, & apud quas omniū ordinū, cōditionū, sexuū, & officiorum confusio erat propter maxima et enormia scelera: sonat enim Babylon siue Babel, cōfusionē hebræis. Horum itaq; dicit se recordaturū, quia ad cognitionē sui nominis vocatos adaptabit sibi, & ex his cōstituet ecclesiā nõ habentē maculā neq; rugam, & inferet hos patriarchis et prophetis, sicut Raab meretrix vrbs Hiericho, receptis hospitiis exploratoribus seruata est à Iosue, & habitauit in medio populi Israëliti, & nupsit Salmō filio Naafon principis filiorū Israël, & genuit ex eo Obed, auū Dauid regis. Quæ omnia clariù explicat quartus versiculus, vbi notandū, loco alienigenæ apud heb. legi Palestina siue Philistim, vt in psalmū 82. quoq; annotauimus in illum versiculū: Alienigenæ cum habitatibus Tyrum. ¶ D. Quamquam exēplaria græca quæ vulgò feruntur, legant μητρῆς, id est, mater, annotat tamē D. Hier. corruptā esse lectionem, & 70. interpretes reliquisse μητρῆς, id est, nunquid Sion etc. Est enim Sion hoc loco datiu casus, non autem nominatiu casus, quod ex hebr. veritate liquet, quam ita reddidit Hier. Ad Sion autem diceret etc. Est itaq; hic sensus: Nunquid homo aliquis dicet, id est, nunciabit ipsi Sion? Et homo natus est in ea? & supple idem homo, in ea natus altissimus est, qui fundauit eam? Quare interrogatio facit ad excitandam admirationem. Quid enim admirabilius et prodigiosius eundem esse filium & conditorem, ciuem & fundatorem eiusdem? ¶ E. Sensus hic est: Dominus narrabit siue narrauit (vt Aug. legit) videlicet Deus hominē factū, & natū in ecclesia quā ipse fundauit: id enim sonat omnes prophetæ, id lex euāgelica, & apostolorū scripta quos principes appellat. Sacra autē scripturā, appellat scripturā populorū, quòd omnib⁹ populis et gētibus proponatur: eadē vocat principū, quod à principibus, id est, prophetis & apostolis edita sit: notatē autē dicit principū qui fuerūt in ea, vel vt Aug. legit, qui facti sunt in ea, id est, nati sunt: vtrūq; enim participiū græcum denotat. Quia quicquid scripturarum est editum ab ijs qui extra ecclesiam sunt, nullius auctoritatis est aut ponderis: hebr. autem veritas diuersum reddidit sensum, videlicet hunc: Dominus numerauit scribens populos, quod ad numerū electorū & prædestinatorū ad vitā æternā referri potest. ¶ F. D. Hier. ad heb. verit. ita reddidit vltimum versiculū: Et cantabunt quasi in choris, omnes fortes mei in te. Septuaginta non tam verba quā sensum reddiderūt. Nō dixit autē lætantiu omnium, sed sicut lætatum, quia in præsentī sæculo non est plenum gaudium, aut perfecta læticia, quæ seruetur nobis in futurum, cum beati interim dicantur à Christo, qui hic lugent & flent: vnde & infra psal.

infra psal. 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati: non autem consolati. Est itaque sensus: O Sion omnium nostrum habitatio in te futura est, qui hic quodammodo lætamur, & ex parte gaudemus in hoc incolatu & peregrinatione: cum habitabimus in te, plena lætitia exultabimus, & perfecto & ineffabili gaudio explebimur.

A Canticum psalmi filijs Core. In finem, pro Maeleth ad respondendum. Intellectus Hemã Israëlita. Psalmus LXXXVII.

Domine Deus salutis meæ, in die clamaui, & nocte coram te. In-tret in conspectu tuo oratio mea, inclina aurem tuam ad precem meam. Quia repleta est malis anima mea, & vita mea inferno appropinquauit. A. Estimatus sum cum descenditibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio inter^B mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulchris quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt. Posuerunt^C me in lacu inferiori, in tenebris & in umbra mortis. Super me confirmat^D est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me. Longè fecisti notos meos à me, posuerunt me abominatione sibi. Traditus sum, & non egrediebar^E, oculi mei languerunt præ inopia. Clamaui ad te Domine, tota die expãdi ad te manus meas. Nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscitabunt & confitebuntur tibi? Nunquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam, & veritatem tuam in perditione? Nunquid cognoscuntur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis? Et ego ad te Domine clamaui, & manè oratio mea præueniet te. Vt quid Domine repellis orationem meam, auertis faciem tuam à me? Pauper sum ego & in laboribus à iuuentute mea, exaltatus autem humiliatus sum & conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui conturbauerunt me. Circudederunt me sicut aqua, tota die circudederunt me simul. Elongasti à me amicum & proximum, & notos meos a miseria.

¶ A. Psalmus hic sacramentum dominicæ passionis continet, ex persona igitur Christi patrem suum orantis canitur: vnde bene in titulo habet pro Maeleth, de qua voce dictum est à nobis in titulo psalmi 52. nam is erat: In finem pro Maeleth. Sonat autem hebræa vox idem quod dolens aut parturiens: pro nostris enim peccatis doluit Christus. Quare legendum est pro Maeleth, non autem pro Amalech, aut pro Melech, vt D. Aug. legit, scribitur autem filijs Core, hoc est fidelibus, vt ad Christi exemplum mortificet vitia & crucifigat carnem suam. ¶ B. In his verbis inquit Aug. maximè persona Domini apparet: quis enim alius inter mortuos liber? nisi in similitudine carnis peccati, inter peccatores solus sine peccato, qui in potestate habebat ponere animam suam, & iterum sumere eam: à Iudæis autem Dominus habitus est purus homo, & vt cæteri lætali vulnere occisi, sepultus est, sed post triduum resurrexit, cum cæterorum non sit memor Dominus, quia nondum tempus resurrectionis eorum aduenit. Non quòd in Deum cadat obliuio, sed sicut memor esse dicitur, quotiescūq; facit quippiam: ita obliuisci dicitur, quandiu non facit id ipsum, interprete Augustino. ¶ C. Græcè est, in lacu infimo, quo significat maximam miseriam, quam alibi altitudinem maris appellat, vel infimum lacum appellat, profundum impietatis & vitiorum, in quo positus erat Dominus opinione Iudæorum: vnde & inter latrones eum suspenderunt: & quia existimabant eum prophanum esse, & à Deo alienum, arbitrabantur eum versari in ma-

in maximis tenebris ignorantie et umbra mortis. ¶ D. Quod interpret hoc loco & alijs innumeris locis vertit, furor, græcè est *θυμω*, quæ vox propriè significat exardescendum, & primum illum motum animi qui vehementissimus esse solet, sanguine circa præcordia accenso, cum animus ferè non est sui compos, quem Horatius intellexit, cum inquit in epistolis. Ira furor breuis est: Diuus itaque Aug. explicans hunc locum mauult vertere indignationem quàm furorem, quia furor inquit non solet esse sanorum. Si igitur in sapientem & hominem sanæ mentis non cadit furor, multò minùs in Deum. ¶ E. Non egrediebar, id est, diuinitas mea non prodibat, sed in interioribus latebat: vnde dicit, Oculos suos languisse præ inopia: non quidem suos vel exteriores vel interiores, sed mysticos oculos corporis illius, cuius ipse caput erat, id est, Apostolos, quos tanquam eminentiora & præcipua membra mystici sui corporis diligebat impensius, quibus nec caro nec sanguis, sed pater cælestis reuelauerat arcanam diuinitatem filij Dei. Videntes itaque eum tradi, & multa indigna perpeti, & nusquam manifestantem diuinam suam virtutem, nec illam per signa aut prodigia egredientem, hoc est, se exerentem, infirmati sunt præ inopia, hoc est, fidei defectu, qua antea alebantur. Iustus enim ex fide viuuit.

¶ F. Sensus hic est: Nisi exaudias me, et ad immortalè vitæ resuscites, & ad exemplum mei viuifices corpus meum mysticū, id est, homines qui iam peccatis mortui sunt, & quorū animæ iacent immerse corporibus ceu sepulchris quibusdam, & in maximis tenebris vitiorum & densa nocte ignorantie versantur, quis fructus mirabilium operum tuorum? quis prædicabit misericordiam & veritatem tuam, & laudabit te cognitibus mirabilibus tuis? Sic & psal. 25. orabat. Quæ utilitas inquit in sanguine meo si descendero in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annunciat veritatem tuam? ¶ G. De Christo hæc omnia commodè intelligi possunt, cuius orationem Deus visus est repellere, quòd instante passione non trãstulerit calicem ab eo, qui propter nos pauper natus est, & à iuuentute semper se exercuerit laboribus vigiliarum, ieiuniorum, precum, concionum, & peregrinationum, euangelizando per vrbes & castella. August. ad mysticum corpus Christi, id est, ecclesiam, omnia hæc refert, cuius orationem Deus sæpe repellit, quoties non exaudit precantes ea, quæ salutem aut gloriæ Dei aduersantur, quæ abiectis diuitijs et oneribus huius seculi, pauperem et nudum Christum nuda & inops sequitur, quæ à iuuentute laboribus exercetur, cum assidue in acie aduersus diabolū et mūdanas persecutiones illi standū sit, quod alibi David testatur: Sæpe inquit expugnauerunt me: vel vt græcè est, oppugnauerunt me à iuuetute mea. Eadem sæpe aded circudatur afflictionibus & erumnis, vt & noti & proximi sibi mentes, longè se subducant.

A Intellectus Ethan Esraitæ. Psalmus LXXXVIII.

Misericordias Domini in æternum cantabo. In generationem & generationem annūciabo veritatē tuam in ore meo. Quoniã dixisti, in æternum misericordia^B edificabitur: in cælis præparabitur veritas tua in eis. Disposui testamentum^C electis meis, iuravi David seruo meo, vsq; in æternū præparabo semen tuū. Et edificabo in generationem & generationem sedē tuam. Confitebuntur cæli mirabilia tua Domine: etenim veritatē tuā in ecclesia sanctorum. Quoniam^D quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Deo in filiis Dei? De^o qui glorificatur in cõsilio sanctorū: magnus & terribilis super omnes q; in circuitu eius sunt. Domine De^o virtutū, quis similis tibi? potens es Domine & veritas^E tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris: motū autē fluctuū eius tu mitigas. Tu humiliasti sicut vulneratū, superbū, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos.

Diuisio.

¶ A. Quia in titulo habet psalmus vocē Intellectus, à litera ad spiritualem intelligentiam

gentiam nos reuocat, ne more Iudaizantium ad David filium Iesse & posteros illius hæc detorqueamus. Tractat autem de aduëtu Christi & beneficijs humano generi per Christum collatis à Deo patre, & quanta spes ecclesiæ addita sit ad obtinendam hæreditatem cælestium bonorum, & quanta sit magnificentia diuinorum operum. Miscentur autem hoc psalmo plures personæ. Nunc enim pater filio loquitur, nunc filius patri, continet præterea vocem ecclesiæ & ipsius prophetæ vel apostolorum. Ex prophetæ itaque voce exordium sumit, dicentis se in æternum laudaturum misericordias Domini, illas nimirum quibus dignatus est hominem peccato mortuum visitare, & viuificare per filium. ¶ B. Hebraica veritas paulò aliter legit hunc versiculum, hoc modo: Quia dixisti sempiterna misericordia ædificabitur, cælos fundabis, & veritas tua in eis. Porro ædificari & præparari, nihil aliud est quàm firmari & solidari. Misericordia itaque diuina, qua Deus misertus est generis humani per peccatum perditum, ædificata est, hoc est, semper firmior & sublimior facta est: in cælis, id est, per cælos, illos nimirum qui enarrant gloriam Dei, hoc est, per apostolos, per quos & veritas Dei exhibita est hominibus: bene autem præmisit, misericordiam, & deinde subiecit veritatem. Non enim exhiberetur veritas inquit Aug. in promissionum impletione, nisi præcederet misericordia in remissione peccatorum. ¶ C. Clarius ad heb. verit. Hier. Percussit fœd^o cum electo meo, iuravi David seruo meo, vsq; in æternū stabilitā semē tuū. Loquitur autem de spiritali semine veri David, hoc est, de ijs qui in Christum credunt, qui que sectantur vestigia fidei Abrahæ, & iuxta promissionē filij sunt Abrahæ, non autem secundum carnem. ¶ D. In nubibus, id est, in prophetis: vt enim cælos vocat apostolos, quòd in ijs Deus habitat: ita nubes vocat prophetas, quòd imbre diuinorum eloquiorum irrigant terrena corda. Christus itaq; Dei filius laudatur ab apostolis, qui mirabilia illius opera prædicant, & multo excellentior esse ostenditur prophetis, & incomparabiliter maior reliquis Dei filijs, cum hi per adoptionem filij nuncupentur, ipsè verò natura sit vnicus Dei filius. ¶ E. Hoc est, sicut misericordia Domini plena est terra, ita & veritas eius vbiq; manifesta est: non enim hæc solam exhibuit vni genti Iudaicæ, sed per mudi ambitū omnibus testatā reliquit, cum ex gentibus quas ex omnibus finibus mudi congregauit, constituit ecclesiā quā in sponsam sibi elegit: vnde & mare, id est, gētilitas sæuijt, & dira minabatur credētibus in Christum, & idololatriam respuentibus: hos tamē motus sua potētia cōpescuit Deus, qui dominatur potestati, siue vt græcè est, superbiæ maris. Sic paulò infra mare quoque accipit, cum inquit Aquilonem & mare tu creasti, vbi per aquilonē Antichristū, vel certè diabolū intelligit qui sedem suam in aquilone ponere voluit, quos Deus dicitur fecisse nō quod mali natura à Deo producat, sed quod eo permittente fiant, & sua malitia abutantur in gloriam Dei. Tale est & illud Esaia 45. Ego Dominus & non est alter, formans lucē & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum.

Tui sunt cæli & tua est terra, orbem terræ & plenitudinem eius tu fundasti, aquilonem & mare tu creasti. Thabor^F & Hermon in nomine tuo exultabunt, tuum brachium cum potētia. Firmetur manus tua & exaltet dextera tua, iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ. Misericordia & veritas præcedent faciem tuam, beatus populus qui scit iubilationem^G. Domine in lumine vultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorū tu es: & in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est^H assumptio nostra, & sancti Israël regis nostri. Tunc locutus es in visione sanctis tuis, & dixisti: Posui adiutorium in potente, & exaltaui electum de plebe mea. Inueni^I David seruū meū, oleo sancto meo vnxi eū. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum. Nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam à facie ipsius inimicos eius, & odientes eum in fugam conuertam. Et veritas mea & misericor-

miseriordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius.

¶ F. Thabor & Hermon montes sunt Palestinæ, per quos figuratè significat Iudæos illustrandos luce euangelica, & gentes credituras in Christum, qui vtrique in Christo exultabunt. Thabor enim interprete Hieronymo, significat lumen veniens: Hermon autem, anathema. Illi enim amplexi sunt Christum lumen verum. Hi verò anathemate detestati sunt idola. Quod autem sequitur, Tuum brachium cum potentia, nominatius est, non autem acculatius, quod ex græco clarum est, vbi nulla est generis ambiguitas *οὐδὲ ἰ βραχίονος*, vbi articulus masculini generis, nominatiui casus est. Est igitur sensus, Brachiū cum potentia est tuum, ne videlicet aliquis sibi quicquam arroget: à te enim facti sumus, à te defensi sumus inquit August.

¶ G. Iubilationem Augustinus suo more interpretatur gaudium, quod tam magnum sit, vt verbis explicari non possit. Eius verba hæc sunt, Nullo modo beatus es, nisi intelligas iubilationē. Scias vnde gaudeas, quod verbis explicare non possis. Vides ipsam gratiam tantam esse, cui lingua explicandæ non sit idonea. Hæc ille: Verum diuus Hilarius explicans versiculum illum psalmi 65. Iubilare Deo omnis terra, dicit iubulum esse vocem exercitus præliantis, aut in concursu proterentis hostem aut successum victoriæ exultanti voce testantis: nam & festus Grammaticus, autor est, iubilare idem esse, quod rustica voce altiùs inclamare: vnde Silius, Et lætus scopulis audiuit iubila cyclops. Eodem modo & diuus Hieronymus hunc locum explicat: Beatus inquit populus qui scit iubilationem, spirituale vtiq; per quam mundi nequitia collidentur, sicut quondā ad iubilationem Iosue & sacerdotū Hierico corruit mundi figuram tenens. ¶ H. Non est apud 70. græcè, assumptio, sed *ἐν τῷ ληΐς*, quod sonat ad verbum, susceptio, vt alibi vertit in titulo psalmi 21. Psalmus David pro susceptione matutina. Est itaque susceptio idem quod auxilium aut præsidium siue defensio: sic susceptor, auxiliator, aut protector: suscipere, idem quod auxiliari vel præsidio esse: quare sensus est, Nostrum auxilium est Domini, id est, à Domino venit, quod clariùs ad hebraicam veritatem reddidit Hieron. Quia à Domino est protectio nostra, & à sancto Israël rege nostro. ¶ I. Non de illo David qui filius fuit Isai, hæc Iudaico more intelligenda sunt, sed de Christo, qui sæpe appellatione David significatur in scripturis, vt annotauimus in psalmum 77. Sic Hieremiæ 30. Non dominabuntur illis amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & David regi suo quem suscitabo eis: & Ezech. 34. Et suscitabo super ea pastore vnū, qui pascat ea, seruum meum David. Ego autem Dominus est oleo illo sancto, de quo dictū est psal. 44. Vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. ¶ K. Inimicus diabolus nihil nocuit Christo, sed illustriorē illius fecit gloriā: nec filius iniquitatis, id est, Iudas traditor, vel certè Iudæus Scriba aut Phariseus qui in necem Christi conspirauere.

Ipsè inuocabit me, pater meus es tu, Deus meus & susceptor salutis meæ. Et^L ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. In æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius, sicut^M dies cæli.

¶ L. Hoc loco satis liquet, in David filium Iesse non posse istud dici, qui nulla ratione primogenitus vsquam appellatur, cum inter fratres minimus natus fuerit, vt docet primus liber Regū: nec de illo verè dicitur, quòd omnes reges terræ gloria vice-rit, cum filius illius Salomon patrem longè superauerit, & opibus, & potētia, & gloria regni multò illustrior fuerit: de filio itaq; Dei vniuersa hæc intelligenda sunt, qui in sacris literis varijs rationibus primogenitus dicitur. Primò iuxta diuinitatē, quia primus, & ante omnia à Deo patre, ab æterno genitus est: Sic Apostolus cap. i. epistolæ ad Colossenses, Qui est imago Dei inuisibilis primogenitus omnis creaturæ. Deinde iuxta carnem assumptam primogenitus dicitur virginis matris: præterea quia primus est suscitatus ex mortuis, & regeneratus ad immortalem vitam: vnde Apocal. i. Qui est inquit

primogenitus ex mortuis, princeps regum terre: et Apost. ad Rom. 8. Quos præsciuit & prædestinavit conformes fieri imagini filij eius, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. ¶ M. Dies cæli inquit August. anni illi sunt, qui non deficiunt, nec habent terminum, nec vllus dies ibi angustatur inter heisternum & crastinum, nemo ibi expectat futurum, nemo ibi perdit præteritū, sed dies cæli semper præsentis sunt, dies terræ succedentibus vrgentur, præcedentes excluduntur, nec qui succedunt, manent, sed veniunt vt abeant, & penè priusquam veniant, eunt.

Si autem dereliquerint filii eius legē meam, et in iudiciis meis nō ambulauerint. Si iustitias meas prophanauerint, & mādata mea nō custodierint. Visitabo in virga iniquitates eorū, & in verberibus peccata eorū. Misericordiā autē meā non dispergā ab eo, neq; nocebo in veritate mea. Neq; prophanabo testamētū meū, & quę procedūt de labijs meis nō faciā irrita. Semel iuravi in sancto meo ^N si Dauid mētiar, semē ei⁹ in eternū manebit. Et thronus eius sicut sol in cōspectu meo, & sicut luna perfecta in eternū, & testis in cælo fidelis. Tu verò repulisti et despexisti, distulisti ^O Christū tuū. Auertisti testamētū serui tui, prophanasti in terra sanctuariū eius. Destruixisti omnes sepes eius, posuisti firmamentum eius formidinē. Diripuerūt eū omnes trāseūtes viā, fact⁹ est opprobriū vicinis suis. Exaltasti dexterā deprimētū eū, lætificasti omnes inimicos eius. Auertisti adiutoriū gladii eius, & nō es auxiliat⁹ ei in bello. Destruixisti ^P eum ab emūdatione, & sedē eius in terra collifisti. Minorasti dies tēporis eius, perfudisti eū confusione. Vsq; quo Domine auertis in finem, exardescet sicut ignis ira tua? Memorare ^Q quæ mea substantia: nūquid enim vanē cōstituisti omnes filios hominū? Quis est homo qui viuet et nō videbit mortē, eruet animā suā de manu inferi? Vbi sunt misericordię tuę antiquę Domine, sicut iurasti Dauid in veritate tua? Memor^R esto Domine opprobrii seruorū tuorum, quod cōtinui in sinu meo multarū gentiū. Quod exprobrauerūt inimici tui Domine, quod exprobrauerunt commutationem Christi tui. Benedictus Dominus in æternum, fiat, fiat.

¶ N. Si hoc loco, non est cōditionalis coniunctio, quanuis græcè sit *si*, id est, si: nam hebraica vox *im*, quanuis per, si, reddatur à latinis interpretibus, non tamen est cōditionalis particula, sed vox abiurantis & abominantis, quare equipollet negationi, vt sensus sit: Semel iuravi in sancto meo, absit vt mentiar Dauid, hoc est, nequaquā mentiar ipsi Dauid. Sic psal. 94. Quibus iuravi in ira mea, si introibunt in requiem meam, quem locū clariùs vertit ad heb. veritatem Hieronymus. Quibus iuravi in furore meo, vt non introirent in requiem meam. ¶ O. Hic palàm fatetur Dauid, vniuersa hæc in vero Dauid, id est, in Christo implēda, et ob id destruxit et irrita fecit omnia quę promiserat in Dauid filio Isai & Salomone reliquisq; posteris, vt cū videas hæc non impleta in eo cui promississe videbatur, quęras alterū in quo impleri ostenditur. Promisit nāq; ex semine Dauid eternū aliquid. Natus est Salomō, & fact⁹ est tārē sapiētię et prudētia, vt promissio Dei de semine Dauid in illo putaretur impleta: sed cecidit Salomō, & dedit locū sperādi Christū. Quare Dauid videns spiritu prophético lōgē abesse verū Messīā, bene dicit verū Christū dilatū, & regnū Iudaicū multis malis afflictū, & ab hostibus euersum et pessundatū. Oīa tamē hæc ex apostolorū psona interprete Hier. accipi possunt, maximè cū hebraicè nō sit, distulisti Christū tuū, sed, Iratus es aduersus Christum tuum: & hæc ab eis dici, cū viderent eū tradi Iudæis, & morte cōdemnari, nec Deum patrē consueto auxilio adesse, vel subuenire illi. Vel de ecclesia intelligi possunt, quę est corp⁹ Christi mysticū, quā à persecutorib⁹ deuastari Deus passus est, adeo vt videri posset oblitus fuisse omnis paci sui et vniuersarū promissionū. ¶ P. Græcè apud

70. non additur accusatiuus eum, sed hoc modo legitur, Destruixisti ab emundatione eius, quod clariùs vertit hebraica veritas, Quiescere fecisti munditiam eius, hoc est, inquinasti & polluisti eum sceleribus nostris. Ipse enim peccata nostra tulit: vnde per Esaiam dicit, Adspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi. Quod autem sequitur, Minuisti dies temporis eius: vel vt hebræi legunt, Abbreuiasti dies adolescentiæ eius, benè Christo competit qui 33. annos natus pro nobis mortuus est. ¶ Q. Iuxta versionē 70. interpretum, ex persona ipsius prophætæ implorantis Dei misericordiam & celerem Christi aduentum, hæc vniuersa accipi possunt, vt hic sensus, sic: Memorare quæ mea sit substantia, id est, memento quod sum creatura tua, quam ex vilissimo terræ puluere condidisti. Nec quisquam viuērium sine tuo adiutorio æternam potest mortem euadere, accelera itaque, succurre nobis solita misericordia tua sicut te facturum iurasti Dauid, & recordare opprobrii quod sero quoties illudunt nobis gentes, & exprobrant nō verum Messiam, sed Pseudochristum, loco veri Christi tui suppositum indigna quadam commutatione & commercio. Si autem ex Christi persona patrem suum orantis hæc dicta intelligimus, sensus est: Vide quale corpus mortale assumpserim, quod si in inferno relinquo, frustra videberis condidisse humanū genus quod saluare renuis. ¶ R. Hebraica veritas interprete Hier. sic legit versiculos postremos: Recordare Domine opprobrii seruorum tuorum, quia portavi in sinu meo omnes iniquitates populorum: quas exprobrauerunt inimici tui Domine, quibus exprobrauerunt vestigia Christi tui. Quæ sine dubio non prophætæ, sed Christo verè tribuuntur, qui pertulit peccata nostra super lignum crucis, & in quo posuit pater iniquitates omnium nostrū: vnde et Aug. de Christo interpretatur, commutationem Christi appellans mortem qua commutauit vitam hanc mortalem: hanc enim gentiles exprobrat Christianis: pro quo heb. legūt, vestigia Christi, per vestigia significantes transitum quendam Christi per crucifixionem ex hoc mundo ad cælos, quam velut ignominiosam fidelibus exprobrant increduli.

Oratio ^A Mosi hominis Dei. Psalmus LXXXIX.

Domine ^B refugiū factus es nobis à generatione in generationem. Priusquam montes fierēt aut formaretur terra & ^C orbis, à seculo & in seculum tu es Deus. Ne ^D auertas hominem in humilitatē, & dixisti conuertimini filii hominum. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ quæ præterit. Et ^E custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt. Manē sicut herba transeat, manē floreat, & transeat, vespere decidat induret & arefcet. Quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, seculum nostrum in illuminatione ^F vultus tui. Quoniam omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni ^G nostri sicut aranea meditabuntur, dies annorum ^H nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor. Quoniam ^I superuenit mansuetudo, & corripiemur. Quis nouit potestatem iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuam dinumerare? Dexteram ^K tuam sic notam fac, & eruditos corde in sapientia. Cōuertere Domine, vsquequo? & deprecabilis esto super seruos tuos. Repleti sumus ^L manē misericordia tua, & exultauimus & delectati sumus in omnibus diebus nostris. Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Respice in seruos tuos & in opera tua, & dirige filios eorum. Et sit splendor Domini Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum dirige super nos, &

opus manuum nostrarum dirige.

¶ A. D. Hier. ad Cyprianū presbyterum scribens & psalmū hunc 89. enarrās, dicit illos errare qui omnes psalmos ipsius Dauid esse, nō eorum quorū nominibus inscripti sunt, asserūt: hūc quoq; sub nomine Mosi ab ipso Dauid esse cōpositū. Cēter itaq; Hier. nō modō hūc psalmū 89. ab ipso Mose esse cōpositū, sed etiā vndecim sequentes vsq; ad psalmū centesimū, & propterea mēdosos esse codices, qui nomē Dauid in titulo habent, cū apud heb. solus centesimus psalmus nomen Dauid in titulo præferat, & hūc esse morē scripturæ sacræ, vt omnes psalmi qui titulo carent, his deputentur, quorum nomina in prioribus continētur. Psalmus itaq; hic à nonnullis ad populū Israëliticum refertur, vt ex illius persona hæc oret Moses, deplorās quōd in solitudine Deū offendērit et ibi cōciderit, nec meruerit terrā promissionis ingredi, sed pro patribus ingressi sint filij, & rursum placari Deū sibi optet, quod in Christi aduētu completū est. Alij ad vniuersum genus humanum referre malunt, cuius offensam & calamitatem hoc psalmo explicat, & redemptionē & salutē per Christum dandā implorat. ¶ B. Narraturus tristitia & genus humanū deploraturus, à laudibus Dei incipit, vt quicquid aduersorum postea homini accidit, nō creatoris duritia, sed eius qui creatus est culpa accidisse cognoscamus: homo itaq; à principio cōditionis suæ Deo vritur adiutore, & cū illius sit gratiæ quōd creatus est, illiusque misericordiæ quōd subsistit & viuit, nihil boni operis agere potest absq; eo qui ita cōcessit liberū arbitrium, vt suam per singula bona opera gratiam non negaret, ne libertas arbitrij redūderet in conditoris iniuriam, & hominis contumaciam, qui ideo liber conditus est, vt absq; Deo nihil esse se nouerit. Quod autem 70. verterunt, refugium, hebr. sonat, habitationem siue habitaculū. Qui rēpente sustinet, vel petre vel resti querit refugiū, quē hostis persequitur, ad vrbes vel firmiora ædificia se recipit. ¶ C. Ne eādē rem bis dicere videatur, sciēdū loco illius quod latinus interpres vertit, orbis, græcē esse ἀκαμίη, id est, terra habitata, quæ differt à terra, quæ etiam loca deserta & stagnis & paludibus inuia, & vel frigore nimio aut estu immodico inhabitabilia denotat: significat itaq; Deū ab æterno fuisse, nō solum antequā conderetur mūdus, sed antequā crearetur cellitudo angelica, quā per mōtes allegoricē Aug. intelligit. ¶ C. Clarius vertit ad heb. veritatem Hier. Conuerter hominem ad contritionē & dices: Reuertimini filij Adā. Estq; hic sensus: O Deus, qui hominē cōdidisti, & eius es refugiū in generatione, supple veteris testamenti: & generatione, supple noui testamenti, qui cōuerter eū vsq; ad cōtritionē, id est, ita cōdidisti eū vt cōreratur in mortē, & ceu vas fictile extremo vitę tēpore frāgatur, quotidie ei loqueris & olim locutus es per prophetas. Reuertimini filij Adā, qui culpa vestra ex immortalibus mortales facti estis. Iuxta 70. hic erit sensus. Obsecro vt hominē quem ad imaginē & similitudinem tuam condidisti, non proicias à facie tua, & in perpetuum sinas per peccatum deprimi in humum, nec obnoxius fiat sentētia illi: puluis es, & in puluerem reuertēris. ¶ E. Nox in quatuor custodias aut vigiliis diuiditur, quæ singulæ trium horarum spacio supputantur. Sicut igitur vna vigilia noctis cito pertransit, præcipue illis qui labore & vigilijs fessi se dederunt quieti, sic & mille annorum spacia apud te qui semper es, & fuisti, & futurus es, pro breuissimo tempore computantur. Quæ autem sequuntur, dilucidius legūtur apud hebræos hoc modo. Percutiente te eos somnium erunt manē, quasi herba transiens. Manē floruit & abijt, ad vesperam conteretur et siccabitur: vt sensus sit, omnis humana vita somno comparabitur: sicut enim manē virens herba & suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescens amittit pulchritudinem, & in scenum vertitur: ita omnis species hominum vernat in paruulis, floret in iuuenibus, viget in viris, arefcit & exsiccatur in senibus. Optatiui autem modi in verbis his, transeat, floreat, induret, & arefcit, posita sunt pro verbis indicatiui modi præteriti aut futuri temporis, quod ex hebraica veritate liquet. Porro induret dictum est pro indureat, aut pro indureretur. Nam græcē est passiuum σκληρυνθήσεται.

¶ F. Illuminatio, siue vt Hieronymus vertit, lux vulcus, hic nihil est quàm oculi, siue clarus intuitus, quo Deus omnia etiā abditissima contemplatur, vt sensus sit. Nihil te latuit nostrorum peccatorum: secreta quoq; nostra inspexit oculus tuus sole lucidior: seculum autem vocat tempus humanæ vitæ, pro quo Hier. legit, negligentias, secutus Symmachū interpretem. ¶ G. Heb. veritas ita legit versiculum hunc: Omnes enim dies nostri transierunt, & in furore tuo consumpsimus annos nostros, quasi in

sermone

sermone loquēs: hoc est, quomodo sermo qui in ore versatur dū profertur, intercipitur & esse desinit: sic & omnes anni vitæ nostræ dū tenere videmur, elabuntur & ipso vsu intereunt: loco cuius 70. verterunt. Anni sicut aranea meditati sunt, significantes nos annos vitæ rebus vanis & inutilibus triuisse: nihil enim inutilius tela araneorum, quæ magno artificio texta nulli bonæ rei vsui est.

¶ H. Hebraica veritas interprete Hieron. sic habet: Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem multum, octoginta anni: & quod amplius, labor & dolor. Porro quod 70. verterunt & illos secutus Hier. In ipsis, idem est quod omnes siue vniuersi: vnde significatiū vertit Symmachus vetus interpres ἀόλιχοι, id est, integri pleni siue vniuersi. Illud autem, Amplius eorum, non satis latinè reddidit interpres abusus genitiuo loco ablatiui: est enim comparatio, non partitio, quasi dicere debuisset, quod est amplius ipsis, videlicet annis 70. est labor & dolor. ¶ I. Et hunc versiculum obscure & longē secūs verterunt 70. quàm est apud hebræos, apud quos ita legitur Hieronymo interprete, Quoniam transiimus citō & auolauimus: Symmachus ita vertit: Succidimur enim repente, & auolamus. Quod autem 70. interpretati sunt, hunc habet sensum. Post 70. annos aut 80. cū dies mortis ingruerit, non iudicabimur secundum meritum, sed veniente Domini mansuetudine clementer corripemur, non daturī pœnas æternas. ¶ K. Aliter hoc loco distinguunt 70. interpretes quàm hebræi. Nam verbum, dinumerare quod 70. referunt ad iram, hebraica veritas ad dies reulit. Sic enim legit: Quis nouit fortitudinem iræ tuæ, & secundum timorem tuum indignationem tuam? Vt numerentur dies nostri, sic ostende, vt veniamus corde sapienti. Aquila autem, Symmachus, & quinta editio sic, Dies nostros sic ostende, & veniemus corde sapienti, hoc est, ostende nobis quàm breues sint dies vitæ meæ, & quàm facillē numerari possunt anni nostri, & tunc veniemus ad te, qui fons es immortalitatis, contempta hac breui & mortali vita, quam nimis stultè antea amplectebamur. Diuersitas autem translationum nata est ex similitudine vocum hebraicarum, iamen, quod dexteram significat: vnde Benjamin filius dexteræ, & Iamen, id est, diem siue dies. ¶ L. Quod septuaginta per præteritum reddūt omnibus ferē locis, hoc apud hebræos per futurū optatur aut significatur: vnde hebraica veritas sic legit hunc versum & sequentes. Imple nos matutina misericordia tua, & laudabimus & lætābimur in cunctis diebus nostris. Lætifica nos pro diebus quibus nos afflixisti, & annis quibus vidimus mala. Si enim hoc iam factum erat, quomodo postea deprecantur & dicunt? Respice in seruos tuos & in opera tua: pro quo hebraica veritas legit, Appareat apud seruos tuos opus tuum, & gloria tua super filios eorum. Quia nimirum omnia Deus in suis operatur, ne quis sibi omnia adscribat Dei gratia exclusā. Porro matutinam misericordiam appellat spem resurrectionis, & immortalis vitæ præmia. Manē enim prima sabbati resurrexit Dominus.

Laus cantici Dauid, ἀνεπισημαστος apud hebræos. Psalmus XC.

Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cæli cōmorabitur. Dicit Domino susceptor me^o es tu, & refugiū meū. Deus meus, sperabo in eū. Quoniā ipse liberabit me de laqueo^B venatiū, & à verbo aspero. Scapulis^C suis obumbrabit tibi, et sub pēnis eius sperabis. Scuto circūdabit te veritas ei^o, nō timebis à timore nocturno. A sagitta volāte in die, à negotio perambulāte in tenebris^D, ab incurso et demōnio meridiano. Cadēt à latere tuo mille^E & decē milia à dextris tuis, ad te autē non appropinquabit. Verūtāmē oculis tuis cōsiderabis, & retributionē peccatorū videbis. Quoniā tu es Domine spes mea, altissimū potuisti refugiū tuū. Non accedet ad te malū, & flagellū nō appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mādauit de te, vt custodiāt te in omnibus viis tuis. In manibus portabūt te, ne fortē offendas ad lapidē^F pedē tuū. Super^G aspidē & basiliscū ambulabis, & cōculca-

P iiii bis leo

bis leonē & draconē. Quoniā in me sperauit liberabo eū, protegā eum quoniā cognouit nomē meū. Clamauit ad me et ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum.

A. Psalmus hic quāuis apud 70. interpretes titulū præferat, Laus cātici Dauid, non additur tamen huic nec reliquis sequētibz, quōd apud heb. sit anepigraphos, id est, in-
scriptione siue titulo carens: vnde apparet iuxta Hier. sentētiā, hūc quoq; cum decē se-
quentibus à Mose esse conscriptū, vt annotauimus in titulū psalmi præcedentis. Descri-
bit propheta quantū præsiū sit homini bono in Deo sitū: vnde maxima fiducia addi-
tur Christi fidelibus, spē suā in Deo collocātibz, quoties aduersus eos diabolus, mūdus,
vel caro insurgit. Et quamuis diabolus tētans Christū et ad inanē gloriā sollicitas, verba
huius psalmi ad Christū detorsit, vt legitur Matth. 4. nō tamē de Christo solo, sed de
quolibet iusto dictū est: quod ex vltimo versu clarissimē constat, qui nullo modo de
Christo intelligi potest. ¶ B. Multi inquit Hier. sunt venatores in hoc mūdo, qui ani-
mā nostrā venari cupiunt, de quibus infra psal. 123. Anima nostra sicut passer erepta est
de laqueo venātū. Hinc in Gene. legimus Nemrod illū gigantē qui Babylonē cōdidit,
robustū & magnū fuisse venatorē corā Domino, qui sine cōtrouersia typū diaboli &
mēbrorū illius gessit: et Esāu venatorē fuisse cōstat, quoniā peccator erat, quibus signifi-
cantur qui malis artibus ad grādes dignitates & opes enitūtur ad opprimēdos bonos,
& qui perituras voluptates & fugiētes mūdi illecebras insecātur tanto studio, vt inter-
rim æterna præmia & hereditatē regni cęlestis amittāt vt Esāu, qui venādi labore fati-
gatus vēdidit primogenita, et venatu occupatus paternā benedictionē amisit. Et penitus
nō inuenimus in scripturis sanctū aliquē venatorē: piscatores inuenimus sanctos, sic ferē
Hier. ¶ C. Nō est, scapulis, sed inter scapulas, vt more auū alæ Dei te ponāt in me-
dio inquit Aug. Quod autē hīc vertit scapulis, alibi vertit dorsum, idq; rectius: nā gręca
vox *μετέσπρον*, vt etymologiam sequamur, sonat, quasi dicas, post præcordia: signifi-
catq; totā partē illam corporis posteriorē à collo vsq; ad cinctū in homine: in auibus,
quæ cinctu carent, idē est quod dorsum, quod alis vtrinq; instruitur: est itaq; ab auibus
metaphora sumpta, quæ vel sub alis et pennis, vel inter alas in dorso pullos protegūt:
est autem hæc metaphora familiaris sacris literis, vt Exod. 19. Vos ipsi vidistis quid fe-
cerim Ægyptijs, quomodo portauerim vos super alas aquilarū & assumpserim mihi: et
Deut. 32. Expandit alas suas & assumpsit eum atq; portauit in humeris suis, quo loco
apud 70. est eadem vox gręca *μετέσπρον*, quam hīc vertit, scapulas. Sciendum autem
hoc psalmo plures miseri personas, videlicet prophetæ, vt ab initio psalmi vsque
ad illum versum, Quoniam tu es Domine spes mea: quæ verba ex persona hominis
pij dicuntur. Quod autem sequitur, Altissimum posuisti refugium tuum, iterum ex per-
sona prophetæ dicitur, vsq; ad illos tres vltimos versus, qui ex persona Dei dicuntur.

¶ D. Nō est hoc loco, ab incurfu, sed à ruina vt Aug. legit: nā *σύνωμα* si verbum
reddas verbo id sonat, quod multorū simul cadentiū ruina. Idē autē hoc loco significat
per timorem nocturnum, & per negotiū, aut rem perambulātē in tenebris, quibus op-
ponit sagittā volātē in die, et demoniū meridianū: vel vt heb. veritas legit, morsum in-
saniētis meridie: duobus enim quæ prius dicit, redduntur duo quæ postea subduntur:
Duo autem tentationū genera significat his verbis, quibus homines oppugnat diabo-
lus: nam aliquando apertis vitijs nos oppugnat manifestē, aliquādo callidē & quasi ex
insidijs obiecta honesta specie aut religionis aut sanctimonie aggreditur nos. Illud itaq;
genus tētādi quod vitia aperta & peccati tenebras præ se fert, timorē nocturnū & ne-
gociū in tenebris ambulās vocat: hoc verò quo saluam virtutis specie, quę diei siue lu-
minis appellatione censetur, nobis obijcit, sagittā volantem in die & meridianum dæ-
monium appellat. ¶ E. Incertum videtur qui casuri sint, dæmones ne an homines:
sed quia subiūgit, et retributionē peccatorū videbis, de hominibus sine dubio loquitur,
quorum plurimi cadēt à sinistris, sed decuplo plures à dextris: vtriq; autē quia nō spe-
rauerunt, nec confisi sunt in Deo suo. Porro per dextra, in sacris literis aliquando læta
& prospera: per sinistra, aduersa & tristia significātur. A sinistris siue à latere sinistro ca-
dunt, qui rebus aduersis ita franguntur & animo deijciuntur, vt amittant omnē spē &
confidentiam in Deū: à dextris cadunt illi, qui rebus prosperis ita efferuntur et insoles-
cunt vt Dei obliuiscantur, quorum numerus decuplo maior est ijs, qui rebus tristibus

& aduersis

& aduersis in peccata prolabantur: nam sæpe mala quæ nos hīc premunt, ad Deum
ire compellunt. Vt autem vtramque fortunam immobiles perduremus, admonet nos
Apostolus scribens Corinthijs, vt instruamus nos per arma iustitiæ à dextris & à si-
nistris. ¶ F. Lapidem, appellat quodlibet offendiculum, quod nobis ponitur in
via Domini: vnde alibi Dauid. Iuxta iter inquit scandalum posuerunt mihi: vel per la-
pidem, Christum intelligit, in quem impeerunt Iudæi, & hodie impingunt omnes in-
creduli. Offenderunt enim (inquit Paulus) in lapidem offensionis, quod futurū Esaias
vaticinatus erat: Sic enim habet cap. 8. Dominus erit vobis in sanctificationem: in la-
pidem autem offensionis & petram scandali duabus domibus Israël, & in laqueum &
ruinam habitantibus Hierusalem. ¶ G. Per aspidem, basiliscum, leonem, & dra-
conem, significat omnem potestatem malignorū spirituum, qui serpentum appella-
tione notantur, quoties occultē venena malarum cupiditatum nobis inspirant. Leo-
nes autem & dracones, quoties apertē sæuiunt & palam nos adoriuntur. Porro inter
dracones & serpentes hoc interest, quod serpentes humi ferē repunt: vnde & nomen
habent, & draconibus minores sint, dracones etiam volucres sint, quos teste Pli. lib. 8.
cap. 13. & 12, Æthiopia gignit viginti cubitorum, adē vt cum elephantis dimicent, &
quamuis vastissimo sint corpore, spiritus illos ambient & nexibus illigent, & totum ele-
phantorum sanguinem exsugant: vnde Luca. lib. 9. de draconibus loquens, Rumpunt
ingentes amplexi verberare tauros. Nec tutus spacio est elephas. Porro Basiliscus autore
Pli. in Cyrenaica regione nascitur 12. non amplius digitorum magnitudine, candida in
capite macula velut quodam diademate insigni: sibilo omnes fugat serpentes. Necat
fructices non contactas modò, verum etiam afflatas: exurit herbas, rumpit saxa, de
quo sic idem Luca. lib. 9. Sibilāque effundens cunctas terrentia pestes, Ante venena
nocens, latē sibi submouet omne Vulgus, & in vacua regnat Basiliscus arena.

Psalmus cantici A in die Sabbati. Psalmus XCI.

Bonum est confiteri Domino, & psallere nomini tuo altissimè. Ad
Bannunciandū manē^B misericordiā tuā, & veritatē tuā per noctē. In
decachordo psalterio, cum cātico in cithara. Quia delectasti me Domi-
ne in factura tua, & in operibus manū tuarū exultabo. Quam^C mag-
nificata sunt opera tua Domine, nimis profundæ factæ sunt cogitatio-
nes tuæ. Vir insipiēs non cognoscet, & stultus non intelliget hæc. Cum
exorti fuerint peccatores sicut scēnū, & apparuerint^D omnes qui ope-
rātur iniquitatē. Vt intereāt in seculū seculi, tu autē altissim^o in æternū
Dñe. Quoniā ecce inimici tui Dñe, quoniā ecce inimici tui peribūt, &
dispergētur oēs qui operantur iniquitatē. Et exaltabitur sicut vnicornis
cornu meū, et senectus mea^E in misericordia vberi. Et despexit oculus
meus inimicos meos, & ab insurgentibus in me malignantibus audiet
auris mea. Iustus vt palma^F florebit, sicut cedrus Libani multiplicabi-
tur. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebut.
Adhuc multiplicabuntur in senectute vberi^G, & bene patiētes erunt
vt annūciēt. Quoniā rectus Dñs Deus noster, & nō est iniquitas in eo.

¶ A. Titulus psalmi huius tā apud 70. interpretes quā apud heb. idē est, nimirū
hic: psalmus cantici in die sabbati. Tractat enim propheta, vel Dauid, vel (vt D. Hiero.
placet) Moses de vero sabbato, quod agimus, quoties sedatis cupiditatibus, & prauis
affectibus & pacata conscientia, liberi ab omnibus curis rerum terrenarum totos nos
damus contemplationi diuinorum operum, Deo adscribentes quicquid honorū ope-
rum inuenimus in nobis, & mala nulli nisi nobis imputantes, & æquissimo iudicio
res humanas à Deo administrari profitentes. Triplex autem sabbatum esse, ex sacris li-
teris constat: Iudaicum, quod olim cum cæremonijs iudaicis abrogatum est: Alterum
est, sabbatum cordis siue animorū, de quo Aug. scribēs in hūc psalmū: Cātatur (inquit)
& commendatur in hoc psalmo sabbatum nostrū, quomodo sit homo christianus in

sabbato cordis sui, id est, in vacatione, & tranquillitate, & serenitate conscientiae imperturbatus intus est: in corde est sabbatum nostrum. Multi enim vacant membris & tumultuantur conscientia, Omnis homo malus sabbatum habere non potest: nusquam enim illius conuiescit conscientia, hæc ille. Tertium sabbatum est æternitatis, de quo Esaias cap. vltimo, Et erit (inquit) mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato, de quo et Apostolus ad heb. Relinquitur itaq; inquit sabbatismus populo Dei. Quia autem Deum dignè laudare nequimus nisi tranquilla conscientia, bene titulus habet, In die sabbati psalmus cantici. ¶ B. Quia matutino tempore opponit noctem, per manè hoc loco diem intelligimus, à parte accipientes totum. Porro per diem, allegoricè intelligunt sacrae literæ res prosperas: per noctem, aduersas. Homo itaque pius in vtraque fortuna Dei bonitatem & misericordiam prædicare debet, vt admonuimus psal. 41. in illum versiculum, In die mandauit Dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius.

¶ C. Aduersus calumniatores diuinorum operum & accusatores iudiciorum Dei hæc canuntur à propheta, quales inter philosophos fuerunt Leucippus, Democritus & Epicurus: & inter nostros Marcion & Manichæus hæretici, quorum illi prouidentiam negat, & fortuitò omnia ferri: Deum nec ira nec gratia moueri, nec curâ rerum habere nostrarum: hi opera Dei caluniatur dicentes, Si omnia Deus fecit ad vtilitatē hominum, quid necesse fuerit facere cimicem aut pulicem? vt ostenderetur inquit Hier. fragilitas tua & homo, qui per superbiam in cælum os tuum ponis: parua quidem corpora, sed magna ratio. Ego enim sic miror Dominum in formica, quomodo in elephantis: sic illum prædico in culice, quomodo in camelo: vide culicem, si consideraueris membra, corpus non inuenis, & tamen magnificatur Deus, quia sine corpore membra sunt omnia, habet sex pedes, habet oculos, habet os, habet & ventrem & tubam vocis, & alas: vnde verissimè à Plinio dictum est, naturam non esse vsquam mirabiliorem, quàm in minimis.

¶ D. Non est, apparuerint, sed *Μικροί*, quod Aug. legit, Prospexerint, vt significet breue temporis momentum, quo durat impiorum vita & memoria, non aliter quàm si quis per ostium aut fenestram prospiciat, & statim se subducatur, postea nunquam videndus: ad verbum sonat *Μικροί* per rimas aut cancellos perspicio.

¶ E. D. August. legit, Et senectus mea in misericordia pingui. Interpres autem Latinus quicumque fuerit, lapsus est similitudine vocum *λαία*, quod misericordiam significat: & *λαία*, quod oleum denotat. Est itaq; apud 70. *λαία*, id est, oleum: non *λαία*, id est, misericordia, cui consentit & hebr. veritas, Et senectus mea in oleo vberi. Munsterus, In vnguento oliuæ viridis: translatio autem Chaldaica, Oleo receti frondose oliuæ. Per oleum autem, gratiam Spiritus s. intelligi, iam antè sepius dictum est, per quam sine dubio animæ senectus exiit, & renouatur in vigorem pristinum.

¶ F. Quam latinè palmam arborem vocamus, græcè appellatur *φοίνιξ*, quæ vox etiam vnicam illam auem in Arabia denotat, quæ sine coitu ex cineribus proprijs renascitur, vbi ipsa sese exusserit: vnde Tertul. in lib. de resurrectione carnis, non de arbore, sed de aue phœnice huc versiculū intelligit: eius verba hæc sunt, Deus etiā in scripturis, Et florebit inquit sicut phœnix, id est, de morte, de funere: vti credas, de ignibus quoq; substantiā corporis exigi posse: de hac aue sic Ouid. Vna est quæ reparat seq; ipsa refeminat ales, Assyrii phœnica vocant. Porro de natura palmæ arboris & fecunditate multa Plinius lib. 13. cap. 4. quo loco inter cætera habet vnde quingenta palmarum genera esse: at Iudæam præcipuè inclutam esse in hoc arborum genere. ¶ G. Huc locum Aug. ita legit: Et tranquillī erunt, vt annuncient: tranquillitatem ad conscientia pacem referēs, id est, ad mysticum sabbatum, de quo dictum est: verum græcè apud 70. est participium *ἠσυχία*, id est, bene affecti: nam *ἠσυχία* quod ad verbum sonare videtur, bene pati, idem est quod commodo affici, gaudere, oblectari, optima corporis dispositione esse præditum: vnde hebraica veritas interprete Hier. legit, & distinguit aliter & multo clariùs quàm 70. hoc modo, Adhuc fructificabunt in senectute, pingues & frondentes erunt, annunciantes quia rectus Dominus etc.

Laus cantici A David in die ante sabbatum quando fundata est terra. Psalmus XCII.

Dominus B regnavit decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem & præcinxit se. Etenim firmavit orbem terræ, qui non

non commouebitur. Parata est sedes tua ex tunc, à seculo tu es. Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt C flumina vocem suā. Eleuauerunt flumina fluctus suos, à D vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus. Testimonia E tua credibilia facta sunt nimis, domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudine dierum.

¶ A. Psalmus hic apud hebr. est *עֲלֵנוּ אֶתְּרָא*, nec auctoris nomen, nec præterea quicquam præferens in fronte, quare à 70. interpretibus hæc adiecta sunt: agit autem hoc psalmo propheta, quomodo ecclesia catholica (quæ terræ & orbis appellatione significatur, quia in terris degit & per totum orbem sparsa est) per fidem Christi firmata sit, ne amplius fluctuet erroribus falsorum dogmatum, & ad eam constans permanserit fundata supra firmam petram videlicet Christum, vt omnes minas fluminum, id est, populorum & nationum, & omnes fluctus persecutionum contempserit, Deo mirabiliter operante in excelsis, vt tyranni & principes mundi colla sua submitterent iugo euangelico, & fidem Christi amplecterentur quã prius impugnaverant. Quare bene habet titulus, terram fundatam in die ante sabbatum, id est, sexta die: hoc est, vltima mundi ætate, in qua aduenit Christus redempturus orbem, quamuis græcè apud 70. non sit, Quando fundata est terra, sed quãdo habitata est terra: nam *κατοίκη* verbum propriè est incolo, habito, in nouas sedes trãfero. Constat autem sexta die hominem creatum, qui terram inhabitaret & dominaretur bestiis terræ, piscibus maris, & volatilibus cæli, vt habet Genes. cap. 1.

¶ B. Regnum spirituale quod exercet Christus inter suos, qui fide & charitate illi coniunguntur in ecclesia, describit hoc loco propheta, de quo Dauid psal. 46. Regnavit Deus super gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam. Hoc autem regni solium paratum est Christo, ex tunc, id est, ab eo tempore quo resurgens à mortuis indutus iam immortale & gloriosum corpus, accinxit se fortitudine, vt debellaret per spiritum suum principem huius mundi, & subiugaret sibi menses humanas. ¶ C. Per flumina hoc loco & aquas, gentes suis discretæ regionibus & terminis significantur: per mare autem in quod omnia flumina se exonerant & prolabantur, monarchia huius mundi, quæ nascente ecclesia apud Romanos fuit, rectè intelligitur. Hi autem omnes cõcordibus animis oppugnaverunt ecclesiam Christi dira illis minitantes, si qui Christum profiterentur, quibus tamen minis non est mota ecclesia, ex cuius persona sic vaticinatus est Dauid psal. 45. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris: sonuerunt & turbatæ sunt aquæ eorum, conturbati sunt montes in fortitudine eius. ¶ D. Clariùs hoc loco hebræi distinguunt, apud quos penultimus versus sic incipit, A vocibus aquarum multarum grandes fluctus maris: vel vt 70. mirabiles elationes maris. s. factæ sunt, vt sensus sit, omnibus gentibus idololatriæ impugnantibus fidem Christi, mirabiliter sæuitum est ab imperatoribus Romanis in christianos, metuentibus ne regnum Romanorum, sublata prisca religione deorum, detrimentum grande acciperet. Sed hos motus Dominus compressit mirabiliter ex alto, etiam tyrannos ipsos subiiciens suo imperio, & ex persecutoribus propugnatores suæ fidei & religionis efficiens: vnde Aug. Sequit mare, & extolluntur fluctus, & rabidi fremunt, pressuras patimur. Nonne forte defecimus? Absit vt terreamur, quia mirabilis in excelsis Dominus. ¶ E. Illa testimonia dicit, quæ Christus vel in veteri testamento vel nouo testatus est, de pressuris ecclesiæ & eiusdem firmitate & victoria, quæ rebus ipsis iam comprobata verissima & fide dignissima facta sunt.

Psalmus A David, quarta sabbati, sine titulo apud Hebræos. Psalmus XCIII.

Deus vltionum Dñs, Deus vltionum B liberè egit. Exaltare qui iudicasset terram, redde retributionem superbis. Vsquequo peccatores Dñe, vsquequo peccatores gloriabuntur? Effabuntur et loquentur iniquitatē, loquentur oēs qui operantur iniustitiā. Populū tuum Dñe humiliauerunt, & hæredita-

hæreditatem tuam vexauerunt. Viduam & aduenam interfecerunt, & pupillos occiderunt. Et dixerunt non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob. Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat? Qui corripit ^C gentes non arguet, qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanæ sunt. Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Ut ^D mitiges ei à diebus malis, donec fodiat peccatori fouea. Quia non repellit Dominus plebē suā, & hæreditatē suā nō derelinquet. Quoad usq; iustitia cōuertatur in iudiciū, & qui iuxta illā omnes qui recti sunt corde. Quis confurget mihi aduersus malignantes, aut quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem? Nisi quia Dominus adiuuit me, paulò minùs habitasset in inferno anima mea. Si dicebam, motus est pes meus, misericordia tua Domine adiuuabat me. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam. Nunquid adheret ^E tibi sedes iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto? Captabunt in animam iusti, & sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est mihi Dominus in refugium, & Deus meus in adiutorium spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum: & in malitia eorum disperdet eos, & disperdet illos Dominus Deus noster.

¶ A. Apud heb. titulo quoque caret psalmus hic: verum 70. hunc titulum præxerunt, Psalmus David, quarta sabbati, de quo paulò infra dicemus. Hunc itaque psalmum canit propheta aduersus eos qui offenduntur nimia Dei patientia, qua sustinet impios & oppressores bonorum, dissimulans ærumnas, calamitates, & labores iustorum. Quæ res multos ineruditos & prophanos pertraxit in summam impietatem & blasphemiam, existimantes Deum non curare mortalia: vnde & Abacuc humana quadam impatientia aduersus Dei longanimitatem exclamat, & in hæc verba erumpit. Vique quo Domine clamabo & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis? Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio iustiorum se? Propter hoc lacerata est lex, & non peruenit vsq; ad finem iudicium, propterea egredietur iudicium peruersum, quia impius præualeat aduersus iustum: Ut autem in hac impiorum felicitate & piorum afflictione non desectamus à via mandatorum & iudiciorum Dei, vult nos similes esse soli & lunæ, quæ luminaria quarta die sabbati, id est, hebdomade creata sunt, vt habet Gene. Illa enim constanter cursus suos seruant, & nocte & die lucent, nihil offensa tumultibus rerum humanarum: vnde & Apostolus cap. 2. epistolæ ad Philipp. simili exemplo suos hortatur ad patientiam. Omnia inquit facite sine murmuratione & disceptatione, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei in medio nationis prauæ atq; peruersæ, inter quos lucete sicut luminaria in mundo, verbum vitæ cōtinentes. ¶ B. Ne quis putet ob nimiam patientiam Deum non ulturum scelera hominum, vocat Deum Dominum ultionum, quia temporalia peccata æternis supplicij vindicabit: vel quia omnis ultio & vindicta illi seruanda est, iuxta illud: Mea est ultio & ego retribuam: Quod autem interpres hoc loco vertit, liberè egit, alibi vertit, fiducialiter agere: Augustinus legit, fidenter egit, verbum græcum est, παραρητορικός, quod propriè est liberè, audacter, & ingenuè loquor nullius habito respectu, hoc loco non ad verba, sed ad actiones refertur: liberè igitur agere, nihil est quàm citra respectum personarum cuique pro meritis dignas pœnas infligere.

¶ C. Quod latina exemplaria apud nos habent, Qui corripit gentes. D. August. legit, Qui erudit gentes, id què rectius: Nam κηρύττω verbum græcum propriè est, pueros doceo, aut erudio: & quoniam id non fit sine verberibus, aliquando pro castigo & corripio

corripio ponitur. Hoc tamè loco rectius per, erudio, quàm per corripio redditur, maxime cum mox sequatur: Qui docet hominè scientiam: vnde D. Aug. enarras hunc versum, Ideo misit inquit verbū suū per orbem terrarū, misit per angelos, per patriarchas, per tot præcones antecedentes iudicem, per totum orbem terrarum prædicatur vbique verbum Dei. Quæ sine controuersia ad doctrinam, non ad punitionem referuntur, quomodo idè verbum paulò antè vertit. Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. ¶ D. Græcè est accusatiuus, non datiuus: vnde Aug. legit vt mitiges eū à diebus malis: heb. veritas, vt quiescat à diebus malis. Est itaque sensus, vt miti & patienti animo ferat prosperitatem & felicitatem malorū. Mali enim dies sunt inquit Aug. quibus videtur florere peccatores & laborare iusti: sed labor iustorum, flagellum est patris: felicitas peccatorum, fouea est ipsorum: vnde alibi dicit propheta, Deiecisti eos dum eleuarentur. ¶ E. Hebraica veritas interprete Hieronymo sic legit hunc versiculum: Nunquid particeps erit tui thronus insidiarum, vt sensus sit: Nemo existimet, quia Deus patienter fert impios & tyrannos, quod delectetur impietate aut scelere, qui ad eū abest ab omni iniquitate, vt & filijs suis charissimis laboriosa, & doloribus plena dederit præcepta, quibus iubentur carnem suam crucifigere cum vitijs & concupiscentijs suis.

Laus cantici ^A ipsi David. Psalmus XCIII.

VENITE exultemus Domino, iubilemus Deo salutari nostro ^B. Preoccupemus faciē eius in confessione, & in psalmis iubilemus ei. Quoniā Deus magnus Dominus, et Rex magnus super omnes deos. Quoniā nō repellit Dominus plebē suā. Quia in manu eius sunt omnes ^C fines terræ, & altitudines montium ipsi sunt. Quoniā ipsi est mare & ipse fecit illud, et siccā manus eius formauerunt. Venite adoremus et procidamus, & ploremus ante Dominum qui fecit nos, quia ipse est Dñs Deus noster. Et nos populus ^D pascuæ eius, & oves manus eius. Hodie si vocem ^E eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Sicut in irritatione ^F secundum diem tētationis in deserto. Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt & viderunt opera mea. Quadraginta annis ^G offensus sui generationi illi, et dixi, semper hi errant corde. Et isti nō cognouerunt vias meas: vt iuravi in ira mea, si introibunt in requiē meam.

¶ A. Ex persona prophetæ principium psalmi canitur. Exhortatur autem & inuitat omnes ad laudē & confessionē Deo faciendam. Duplex est enim confessio, altera laudantis, altera peccata sua agnoscentis: vtramq; autem hoc psalmo cōplectitur: vnde apud 70. titulum quoq; habet, Laus cantici ipsi David, cum tamè apud heb. titulo careat. Postea persona Dei patris inferitur, vt vocē filij sui vnigeniti quotidie nos admonentis auscultemus, ne exēplo populi Iudaici excludamur ab æterna requiē, quam suis pollicitus est Deus. ¶ B. D. Aug. legit: Præueniamus faciē eius in cōfessione, & est sensus interprete Hier. Priusquam nobis auersa facie irascatur, confiteamur peccata nostra. Aug. sic: Quid est, præueniamus? Venturus est, præueniamus faciem eius in confessione antequam veniat. Nos confitendo dānemus quod fecimus, vt ille quod coronet, non quod damnet, inueniat. Nunquid autem & hoc non pertinet ad laudem Dei, quando confiteris peccata tua? Imò verò maximè pertinet: tanto enim maior est laus agnoscētis, quāto maior exaggeratio peccata cognoscētis: quia cū peccata nostra cognoscimus, Dei gloriā cōmendamus, hæc ille. ¶ C. Quāuis iuxta literā hæc quoq; maiestatem & potentiam diuinam restentur; tamen allegoria in his est longè aptior & dulcior: significat itaque his verbis diuinam bonitatem & misericordiam, qui non perpetuò repellit populum suum Israëliticum, quamuis propter peccata nimis graua ad tempus eos vilis est dereliquisse, cum illius clementia tanta sit, vt & gentes longè habitantes in finibus orbis terræ, ad fidem & cognitionem nominis sui vocaturus sit, & terrenæ potestates, quas per altitudines montium denotet, in illius sint arbitrio, vt quouis illas flectat. ¶ D. Ecclesia verbis paulum immutatis canit hunc versiculum, hoc

hoc modo, Nos populus eius & oves pascuæ eius, quod pascua ad oves potius referenda videantur, quam ad populum: verum cum iidem denotentur per oves qui per populum significantur, oves ipsius manus, id est, ab ipso conditas & populum pascuæ eius maluit dicere: unde Aug. scribens in hunc locum, Vide inquit quam eleganter verborum ordinem commutauit, & tanquam non propria reddidit, ut ipsas intelligamus oves qui sunt & populi. ¶ E. Ex persona Spiritus s. vel Dei patris hæc dicuntur monentis, ut vocem filij auscultemus, hoc est, illius præceptis obediamus: unde & in euangelij legimus patrem dixisse, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui, ipsum audite: de quo & Moses Deutero. 18. Prophetam suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris, tanquam me ipsum audietis: omnis autem qui non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe. Per hodie autem, non hodiernum diem, sed vniuersum tempus huius nostræ mortalitatis significat, ut Apostolus interpretatur cap. 3. epistolæ ad hebr. vbi exactè totum hunc locum explicat, vbi inter cætera sic habet: Videte inquit fratres, ne in aliquo vestrum sit cor malum incredulitatis discedendi à Deo, sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, dum hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Quod autem sequitur, secundum diem tentationis in deserto, clariùs vertisset interpretes per præpositionem in: nam secundum, hic non significat similitudinem, ut idem sit quod iuxta, sed tempus denotat: unde hebr. veritas clariùs legit interprete Hier. Nolite inquit indurare corda vestra sicut in contradictione, sicut in die tentationis in deserto. ¶ F. D. Aug. legit, Quadraginta annis proximis sui generationi huic, & sic interpretatur. Quid est inquit, proximus sui? præsentauit me in signis & virtutibus: verum græcè verbum est $\pi\rho\sigma\omega\chi\theta\eta\sigma\alpha$, id est, offensus sui, compositum à verbo græco $\chi\theta\eta\sigma$, quod significat, grauiter fero, doleo, irascor: cui lectioni consentit hebraica veritas, quæ sic habet: Quadraginta annis displicuit mihi generatio illa & dixi: populus errans corde est, & non cognoscens vias meas, quibus iuravi in furore meo, ut non introirent in requiem meam. Quod autem 70. interpretes hoc loco græcè legunt $\omega\sigma\ \delta\iota\ \mu\omega\sigma\alpha$ corrupta videri potest lectio esse, & loco $\omega\sigma$ 70. reliquisse $\delta\iota$, id est, quibus, quomodo vertit hunc locum interpretes epistolæ ad hebr. cap. 3. vel dicendum est $\omega\sigma$ vsurpari hoc loco pro $\delta\iota$, id est, quapropter: id enim significat aliquando apud græcos $\omega\sigma$ particula, quæ apud illos plurimarum significationum est.

Laus cantici A David, quando Domus edificabatur post captiuitatem. Psalmus XCV.

Cantate Domino canticum ^B nouum, cantate Domino omnis terra. Cantate Domino, & benedicite nomini eius, annunciate de die in diem salutare eius. Annunciate inter gentes gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius. Quoniam magnus Dominus & laudabilis nimis, terribilis est super omnes deos. Quoniam omnes dii gētium dæmonia, Dominus autem cælos fecit. Confessio ^C & pulchritudo in conspectu eius, sanctimonia & magnificentia in sanctificatione eius. Afferte Domino patriæ ^D gentium, afferte Domino gloriam nomini eius. Tollite hostias & introite in atria eius, adorate Dominum in atrio sancto eius. Cōmoueatur à facie eius vniuersa terra, dicite in gentibus quia Dominus ^E regnauit. Etenim correxit orbem terræ qui nō commouebitur, iudicabit populos in æquitate. Latentur cæli & exultet terra, commoueatur mare & plenitudo eius, gaudebūt ^F campi & omnia quæ in eis sunt. Tunc exultabunt omnia ligna sylvarum à facie Domini quia venit, quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbem terræ in æquitate, & populos in veritate sua.

¶ A. Apud 70. interpretes psalmus hic nonagesimus quintus, qui apud hebr. anepigraphus

pigraphus est, hunc titulum habet. Laus cantici David: vel ut alia exemplaria habent, Canticum David, quando domus edificabatur post captiuitatem, quem titulum Iudæi referunt ad tempora Tyri regis Persarum, quando soluta captiuitate in Babylone rursum edificatum est templum sub Esdra, Zorobabel, & Iesu filio Iosedec: verum cum ad laudem Dei inuitetur non Iudæa, sed omnis terra: & noui cantici metio fiat, nō dubium quin ad ecclesiā referendus sit psalmus, quæ est domus Dei, & colūna & firmamentum veritatis: hæc domus per totum orbem terrarū edificatur quotidie post captiuitatem, quoties excusso iugo peccati efficimur templum Spiritus sancti: & ideo & Patriæ, hoc est, familiæ gentium spirituales hostias afferre iubentur in hanc domū Dei, eò quod Dominus iam nō in vna gente Iudaica, sed in omnibus gentibus regnaturus sit. ¶ B. Nouū canticū appellat, canticū noui testamenti de filio Dei nato, crucifixo, mortuo, sepulto, cælos ascendente, de missione Spiritus sancti & cæteris Dei mirabilibus, cum olim Iudæi canerēt Pharaonem in mari rubro submersum, populū ab Ægyptiaca seruitute liberatū, Deū cælitus pluissē manna patribus, Salomonem templū exstruxisse toto orbe celeberrimū: vel nouū canimus canticū, quoties affectibus nō obstrepētibus Deū laudam⁹ religiosa vita & pijs actionib⁹, cum Iudæi tibijs, sistris, lyris & tympanis Deū demulceri stultè sibi persuaderēt: unde per prophetā Amos coarguit eos dicēs: Aufer à me tumultū carminū tuorū, & cārica lyræ tuæ nō audia. ¶ C. Confessione, hoc loco D. Aug. ad peccatorū agnitionē refert: sic enim habet, Pulchritudinē amas? cōfiteri: scædus eras? cōfiteri ut scis pulcher: peccator eras? cōfiteri ut scis iustus. Quærebas magnificentia? prius dilige sanctitatem: cū sanctificatus fueris, eris magnificatus. Verum heb. veritas confessionē laudis hoc loco intelligit, & ad maiestatem diuinā & ecclesiæ gloriam hæc omnia refert: Sic enim legit versum hūc, Gloria & decor ante vultum eius, fortitudo & exultatio in sanctuario eius. ¶ D. Græca vox hoc loco est, non latina, quam cap. 3. epistolæ ad Ephe. vertit, paternitatem: psal. autē 21. vertit, familiam: Et adorabunt inquit in conspectu eius omnes familiæ gentiū, quomodo & hoc loco vertenda erat vox græca, non autē relinquenda ad vitandā ambiguitatem sermonis: nam quam nos patriam latinè appellamus, græci $\pi\alpha\tau\rho\iota\alpha$ appellant.

¶ E. D. Aug. hunc locum ita legit in commentarijs suis: Dicite in gentibus, quia Dominus regnauit à ligno: porro illud à ligno græcè nō additur. Est autē sensus: Christum post mortem crucis regnare cœpisse inter gentes. Quam lectionē secutus est autor hymni illius, Vexilla regis prodeunt: Sic enim habet, Impleta sunt quæ cōcinit David fidelis carmine, dicens in nationibus regnauit à ligno Deus. ¶ F. Per campos, quæ sponte sua gramine vestiūtur nullo aratro profcisci: & per ligna sylvarum, id est, arbores syluestres quæ spōte enascuntur, nec putantur, aut à quo quam coluntur, gentes allegoricè significantur, quæ cum prius incultæ essent & steriles, omnium virtutū frugiferæ factæ sunt: unde & Apostolos scribens Ro. gentes oleastro comparat, quæ insitæ in oliuā, participes factæ sunt illius pinguedinis. Hi ergo campi & hæc ligna exultauerunt ob præsentiam Christi, cum propagata fide euangelica liberauit genus humanum (quod per terram denotat) à tyrannide & violentia diaboli.

Ipsi David, quando terra A ei restituta est. Psalmus XCVI.

Dominus regnauit, exultet terra, letetur insulæ multæ. Nubes ^B & caligo in circuitu eius, iustitia & iudicium correctio sedis eius. Ignis ^C ante ipsum præcedet, & inflāmabit in circuitu inimicos eius. Aluxerūt fulgura ^D eius orbi terræ, vidit & cōmota est terra. Mōtes sicut cæra fluxerūt à facie Domini, à facie Dñi omnis terra. Annūciauerunt cæli iustitiā eius, & viderūt oēs populi gloriā eius. Cōfundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriātur in simulacris suis. Adorate eum omnes angeli eius, audiuit & lætata est Sion. Et exultauerūt filiæ Iudæe propter iudicia tua Domine. Quoniam tu Dominus altissimus super omnē terrā, nimis exaltatus es super oēs deos. Qui diligitis Dominum odite malū, custodit Dominus animas sanctorū suorū, de manu peccatoris

Q toris

toris liberabit eos. Lux^E orta est iusto, & rectis corde lætitia. Lætamini iusti in Domino, & confitemini memoriæ sanctificationis eius.

¶ A. Huic psalmo, qui apud heb. titulo caret, huiusmodi titulum dederunt 70. interpretes: Ipsi Dauid quando terra ei restituta est: vel alia exemplaria legunt, quando terra eius restituta est ei. Neutro tamen modo legitur titulus hic græcè apud 70. Nam græcè verbum est *καταστρο*, hoc est, constituta siue composita aut sedata est: nec est darius, si: sed genitiuus, eius: nam *καταστρο* apud græcos non est, restituo, sed constituo, id est, quod collapsum est instauro, & in meliorem statum redigo, pace aliquid cõpono. Vtraque tamen lectio satis congruit argumento psalmi, qui canit, quomodo Christo restituta sit terra, id est, ecclesia per orbem sparsa, quam occupauerat princeps tenebrarum ante Christi aduentum: & quomodo hanc terrã optimis legibus & institutis euangelicis in meliorem statum redegerit, & populis antè ob diuersas religiones dissidentibus, in cõcordia & pace eos constituerit. ¶ B. Versiculus iste satis intelligi potest ex ijs quæ annotauimus psalmo 17. in illum versiculum: Posuit tenebras latibulũ suum, in circuitu eius tabernaculũ eius, tenebrosa aqua in nubibus aeris: hoc ergo dicit, mysteria fidei christianæ esse velata, nec quibusuis peruia & aperta.

¶ C. De primo aduentu, non autem de secũdo hæc intelligenda esse, satis indicat Apostolus cap. 1. epistolæ ad Heb. differens de diuinitate filij Dei, & excellentia Christi iuxta hominẽ assumptũ, vbi vsus testimonio huius psalmi ad primũ Christi aduentũ omnia refert: sic enim habet, Et iterum, cum introducit primogenitum in orbẽ terrarũ, dicit, Et adorent eum omnes angeli eius: Ignem itaque illum intelligit, de quo Dominus Lucæ 12. Ignem inquit veni mittere in terrã, & quid volo nisi vt ardeat? hoc igne diuini amoris succensũ & inflammati sunt hostes nominis Christi, vt ij qui antè odissent, iam amare inciperent. Aug. ad ignem zeli & inuidiæ refert, quo inflammati sunt Iudæi & gentes hostes euangelij. Quod verò interpres vertit hoc loco, correctio sedis eius, D. Hier. ad heb. veritatem reddidit, firmamentum sedis eius. D. Aug. directio sedis eius, idq; multo aptius: vnde Hieron. in commentarijs suis in hunc psalmum, Quid vult dicere, correctio sedis eius? debuit dicere, stabilitas sedis eius. Quando enim dicitur, correctio sedis, ostenditur prauum fuisse quod corrigitur. Græca autem vox apud 70. est *καταστρο*, quam Cicero interpretatur rectam affectionẽ à græco verbo *καταστρο*, quod significat egregiè & cum virtute aliquid facio, prosperè aliquid gero: significat itaque thronum Christi iustitia & iudicio firmari & dirigi, hoc est, prosperos successus habere.

¶ D. Fulgura allegoricè vocat choruscãtia apostolorũ prodigia & miracula, quæ vt vidit mũdus, saluari pœnitentiã & animi dolore cõmotus, in Christum credidit. Sed mōtes, id est dæmones fastu & superbia elati, vt cæra fluxerũt, quoties igni admouetur à præsentia Domini omnis terræ: sic enim est græcè, nõ autẽ omnis terra, cui lectioi sulfragatur heb. verit. quæ sic legit, A facie dominatoris omnis terræ. ¶ E. Quia dixerat, custodit animas sanctorũ suorũ, quãuis corpora patiatur occidi, ne quis nimio amore huius vitæ metuat cruciatũ, aut psecutiones impiorũ timens ne perdat corruptibile hæc lucẽ, infert cõtinuò, lux orta est iusto: vnde Aug. in hũc versum scribès, Quã lucẽ times ne perdas? Ista lucem vident tecũ iniqui, vident latrones, vident impudici, vident bestia, muscæ, vermiculi, caue ne dũ perdere times hanc lucẽ, perdas veram lucem. Hæc lucẽ in fide martyres viderũt, qui dũ istã contempserũt, aliã viderũt quam desiderarunt: de hac luce & hoc sole Esaias: Vobis autem timetibus nomen meũ, orietur sol iustitiæ.

A Psalmus XC VII.

Cantate Dño cãticũ nouũ, quia mirabilia fecit. Saluauit sibi dextera^B eius, & brachiũ sanctũ eius. Notũ fecit Dñs salutare suum, in cõspectu gẽtium reuelauit iustitiã suã. Recordatus est misericordiæ suæ, & veritatis suæ domui Israël. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri. Iubilate Deo omnis terra, cãtate & exultate & psallite. Psallite Dño in cithara & voce psalmi, in tubis^C ductilibus & voce tubæ corneæ. Iubilate in conspectu regis Dñi, moueatur mare & plenitudo eius, orbis terrarũ, & qui habitãt in eo. Flumina^D plaudēt manu simul montes

montes exultabunt à conspectu Domini, quoniam venit^E iudicare terram. Iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate.

¶ A. Aduentum Domini iuxta carnem hoc psalmo canit propheta, & ad spirituale canticum & gratiarum actionem nos inuitat, vt iubilemus & exultemus Deo, qui filium vnigenitum redemptorẽ & saluatorẽ misit in mundum, & ineffabili modo diuinitatem humanitati coniunxit, quo nihil est mirabilius. Illumq; non vni tantũ genti Iudaicæ notum fecit, sed omnibus gentibus vsque ad fines orbis terræ, quæ fidei oculis salutare Dei, id est, Iesum saluatorem viderunt. ¶ B. Per dexteram & brachium, filium Dei intelligimus. Hijs enim partibus corporis præcipuè robur exerimus, & fortitudinem ostendimus: & omnia opera molimur, quod per filium fecit Deus pater: eundem vocat iustitiam, quòd Christus, vt habet Apostolus, factus est nobis à Deo patre sapientia, & iustitia, sanctificatio, & redemptio. Est itaq; hinc sensus: Filius qui dextera & brachiũ patris dicitur, saluauit hominẽ: non alijs, sed sibi, id est, in laudem & gloriam suam, sicut eundem in principio sibi condiderat. ¶ C. Ductiles tubæ appellantur, quòd ex laminis æreis aut argenteis fiant, quæ tundendo in longum & latum producantur. Iuxta literam itaque argenteas tubas significat, quas Moyses ex præcepto Domini fabricari iussit, vt ijs canerent in sacrificijs & epulis solennibus vt legimus Num. 10. cap. Iuxta mysticũ verò sensum nos canimus tubis ductilibus, quoribus tunctionibus & pressuris exercitijs, eloquia Dei, quæ argento repurgato comparantur, ebuccinamus & prædicamus. Corneis autem tubis canimus, quoties exsuperantes carnales affectus, & mortificationem crucis Christi in corpore nostro exprimentes, triumphũ crucis Christi prædicamus. Cornu enim extra carnem solet excrefcere, & in lapidis soliditatem & rigorem duratur, & idem in sacris literis regni & potestatis symbolum est.

¶ D. Ad allegoriam hæc referre necessitas ipsa nos compellit. Nam quæ sint manus fluminũ quibus plaudere poterunt? aut quis sensus potest esse montibus vt exultent? Per flumina itaque, populos Christo credentes accipimus, qui ex vno fonte, id est, Christo omnes deriuantur. Montes autem, vocat sanctos perfectiores propter virtutes sublimiores. ¶ E. Non de secundo aduentu & extremo iudicio quod plenum terroris & metu erit, istud accipiendum est, sed de primo aduentu Christi. Nam iudicare idiomate hebraico sæpe est idem quod vlcisci, & vindicare vim aut caluniam alteri factam, sic Christus adueniens in mundum, vltus est vicem humani generis, victorem diabolum subijciens pedibus credentium, & à calumnia & tyrãide illius suos liberans: De hoc iudicio dixit suprã psal. 71. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem.

Psalmus A David. Psalmus XC VIII.

Dominus^B regnauit, irascatur populi, qui^C sedes sup Cherubim, moueatur terra. Dñs in Siõ magnus, & excelsus super omnes populos. Confiteantur nomini tuo magno quoniã terribile & sanctũ est, & honor regis iudiciũ diligit. Tu^D paraisti directiones, iudiciũ & iustitiam in Iacob tu fecisti. Exaltate Dominũ Deum nostrum, & adorate scabellum^E pedum eius, quoniam sanctum est. Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius. Inuobant Dominum & ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos. Custodiebant testimonia eius, & præceptum quod dedit illis. Domine Deus noster tu exaudiebas illos, De^F tu propitius fuisti eis, & vlciscens in omnes adinuationes^F eorũ. Exaltate Dominum Deum nostrum, & adorate in monte sancto eius, quoniam sanctus Dominus Deus noster.

¶ A. Regnum Christi qui iam super Cherubim, id est, supra omnes angelorum choros ascendit, & perpetuum illius sacerdotum, hoc psalmo commendat propheta

exemplo Mofi Aaron & Samuelis, qui Christi typū gesserunt. Nā vt Moses populū ex Ægypto per mare traduxit, & legē illis tulit, et brachijs manibusq; in altū expasis vicit Amalechitas, ita & Christus ex tenebris huius seculi per aquas baptismi nos eduxit, & euangelicā legem tulit, & expasis in cruce manibus vicit diabolu. Porro sacerdotium ipsius Aaron, Christi figuram expressit per omnia, qui ex virgine sine humano semine natus est, sicut amigdala procreata sunt ex virga succisa, & arida ipsius Aaron. Samuel quoque reiecto Heli & filijs eius, sacerdos Domini factus, vt Christus repro- bato legali sacerdotio, factus est sacerdos in æternum iuxta ordinem Melchizedec.

¶ B. Populos, dicit Iudæos & gentes hostes euāgelij, quæ iratę sunt videntes regnum Christi & religionē Christianam vbiq; terrarū propagari, de quibus psal. 2. Quare inquit fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? de his & Christus Lucæ 19. parabolicē hoc regnum suum significans: Homo inquit nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnū: ciues autem illius oderant eum, & miserunt legationem post eum dicentes, nolumus hunc regnare super nos. ¶ C. D. Aug. legit: Qui sedet super Cherubim, & hoc rectius. Interpres autem lapsus est (si modò illius, non autem librarj mēdū sit) ambiguitate participij græcanici *καθήμενος*, quod significat, qui sedeo, qui sedes, qui sedet, quod fugere potuisset, si omisisset relatiuum qui, & reliquisset participium quod inuenit, hoc modo: Dominus regnavit, irascatur populi, sedens super Cherubim. Nunc quia expressit per relatiuum & verbum, debuit esse tercię personę sicut antecedens & præcedens verbum. Similis lapsus est in cantico trium puerorum Danielis 3. Benedicite cete & omnia quæ mouentur in aquis Domino, debuisset dicere, quæ mouemini in aquis: & psalmo 148. Laudate eum cæli cælorum, & aquæ quæ super cælos sunt: pro, aquæ quæ super cælos estis. ¶ D. Quod interpres vertit hoc loco, directiones, aliud omnino est quàm quod psal. 96. vertit per correctionem, quod Aug. rectius legit directio vt ibi notauimus: nam diuersę sunt voces græcanicę. Nam hoc loco apud 70. græcē legitur *ἰσχυρῶς*, quasi dicas rectitudines si verbū verbo reddereliceret, latinē æquitates sonat, quomodo Aug. legit, cui suffragatur heb. veritas interprete Hieron. qui sic legit: Tu fundasti æquitates etc. ¶ E. Per scabellum siue suppedaneum, vt Aug. legit, ad verbum reddens græcam vocem *ἰσχυρῶς*, corpus dominicum intelligimus, in quo omnis diuinitas inhabitat, & cui veluti scabello nititur. Caro enim dominica ex terra originem suam habet, vt nostra caro. Terram autē esse scabellū pedū eius, indicat Esaias cap. ultimo. Cælum mihi sedes est, terra autē scabellum pedum meorum. ¶ E. Relatiuum hoc loco non videtur referendum ad Mo- sen, Aaron & Samuelē. Quid enim in ijs vlcisceretur Deus, qui custodiebant testimonia & præceptum quod dedit eis. Quare ad populum Israëliticum quibus præferunt, referendum est, vt sit Antipophora, figura qua tacitē interrogationi occurritur, vt interrogante quopiam, Cur Deus passus est populum suū ad eō excēcari & obdurari, & regnum suum ad gentes transtulerit vnā cum lege & sacerdotio? respondeat propheta. Vltus est Deus omnes adinventiones eorum, id est, peruersa studia, & impia vitę eorum instituta. Aug. tamen ad Mo- sen, Aaron & Samuelem torquet: Nec legit, vt græcē est, adinventiones, sed affectiones, vt Deus in sanctis etiam puniat quæ in animo latent, quamuis in actiones non prodeant, quod de Mose & Aaron verum est, quorū vterque Deum offenderat, & ideo in terram promissionis ingredi negatum est vtrique. De Samuele autem difficile erit hoc ostendere.

Psalmus in A confessione. Psalmus XCIX.

Iubilate Deo omnis terra, seruite ^B Dño in lætitia. Introite in conspectu eius in exultatione. Scitote quoniam Dñs ipse est Deus, ipse fecit nos & nō ipsi nos. Populus eius & oues pascuę eius, introite portas eius in cōfessione, atria eius in hymnis: confitemini ^C illi. Laudate nomen eius quoniam suavis est Dominus, in æternum misericordia eius, & vsquē in generationem ^D & generationem veritas eius.

¶ A. Nullum auctoris titulum præfert psalmus hīc, sicut nec præcedētes, sed tam apud heb. quàm apud 70. eadē inscriptionē habet, nimirū hāc. Psalm⁹ in confessione, vbi

confessio

confessio laudis sine dubio intelligenda est: nam peccatorum nulla hīc fit mentio. Inuitat itaque propheta fideles ad laudandum Christū Dei filium, & ad gratias illi agendas propter immentā illius erga nos beneficia. Cū enim tertio versu dicat: Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, filium Dei propter nos incarnatū denotat. Quis enim nescit inquit August. quod Dominus omnium ipse sit Deus, sed de Domino nostro Iesu Christo à multis dubitatū est, & apud incredulos etiamnum dubitatur. Dicit itaque, quod Dominus noster Iesus Christus Deus sit: nec vobis vilescat, quod crucifixus, spinis coronatus, spūis illitus fuerit: nam per eum Deus pater genus humanum & omnia condidit. ¶ B. Cū natura omnes libertate gaudeant, omnis seruitus amaritudine plena est: hęc seruitus Domini, summa libertas est: vnde Apostolus scribens Galatis, Vos inquit in libertatē vocati estis: seruus es, quia factus: liber, quia redemptus es: bene itaque dicit, Seruite Domino in lætitia.

¶ C. Latina exemplaria perperam distinguunt versum hunc. Nam apud 70. interpretes vltimus versus incipit ibi: Confitemini illi, laudate nomen eius. Quare illud in hymnis coheret cum accusatiuo, atria, hoc modo: introite atria eius in hymnis.

¶ D. Geminus hoc loco est accusatiuus hoc modo, Et vsque in generationem & generationem, quomodo & Aug. legit: & idem sic interpretatur, aut omnem generationem accipe, quod dictum est in generationem & generationem: aut duas generationes, vnā terrenā, alterā cælestem. Hic est generatio quæ parit mortales, quæ parit æternos: vel certē generationem vnā dicit gentem Iudaicā, alterā christianā. Vtriusque autem Deus fidem seruauit promissorum omnium, quā hīc & alijs locis veritatem appellat.

A Ipsi David. Psalmus C.

Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine: Psallam, & intelligam in via immaculata quando ^B venies ad me. Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meę. Non proponebam ante oculos meos rem iniustā, facientes præuaricationes odiui. Non adhæsit mihi cor ^C prauum, declinantem à me malignum non cognoscebam. Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar. Superbo oculo & infatiabili corde cum hoc non edebam. Oculi mei ad fideles terrę, vt sedeant mecum: ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. Non habitabit in medio domus ^D meę qui facit superbiam: qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum. In ^E matutino interficiebam omnes peccatores terrę, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem.

¶ A. Centesimus hic psalmus, qui iuxta hebræorum supputationem apud eos est centesimus primus, titulum habet ipsius David. Qui iuxta literam ad regem David filium Iesse referri potest. Iuxta mysticum sensum, ad Christum verum David, iuxta tropologiam ad quemlibet iustum. Nos ad Christum commodè referimus omnia, qui secundum hominem assumptam innocentiam suam apud Deum patrem recenser & commendat, vt eius sectantes vestigia, inter membra illius numerari mereamur: bene autem statim in exordio Deum laudat à misericordia & iudicio. Nemo itaque sibi ad impunitatem blandiatur, inquit Aug. de misericordia Dei, quia est & iudicium. Et nemo in melius commutatus horreat iudicium Dei, quia præcedit misericordia.

¶ Si iuxta tropologiam ad iustum referamus, de aduentu Christi loquitur, quo ad singulos venit in mortis hora, redditurus pijs præmia, impijs merita supplicia. Quod per vitę innocentiam & puritatem suis Deus reuelat: vnde illud Petri, Scio quia velox est depositio tabernaculi mei: & illud Pauli, Ego iam delibor, & tempus resolutionis meę instat: si ad Christum referimus, hic sensus erit: Intelligam quando venies ad me, id est, quando clarificaturus es me per resurrectionem, & ostensurus me eandem tecum habere gloriam & diuinitatis communionem. Non quod vnquam pater reliquerit filium, sed quod in hominum oculis visus est reliquisse in morte, & ad eum rediisse cū ex mortuis excitauit. ¶ C. Apud heb. aliter distinguitur hic locus,

Q iij

hoc ni-

hoc nimirum modo. Facientem prauaricationes odiui, nec adhæsit mihi, & hic est finis versus: deinde sequitur, Cor prauum recedet à me, malum nesciam, 70. iungunt nominatum cor, verbo adhæsit: & malum siue malignum, ad personam referunt Heb. et si ad rem quoque referri posset. ¶ D. Domum, dicit ecclesiam: quod autem dicit eiusmodi est: Iniquus aut peccator non habitabit, id est, non permanebit semper in domo mea, iuxta illud quod apud Iohannem dicit Christus. Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati: seruus autem non manet in domo Domini in æternum. Hic autem, quàm diu in mortali versamur corpore, nō habitamus, sed peregrinamur: in cælis autē habitaturi sumus. Porro per eum qui superbiam facit, quemlibet peccatorē intelligere possumus. Superbia enim fons omnis peccati est iuxta illud Ecclesiastici: Initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, Quod autem sequitur: Non direxit in conspectu oculorum meorum. D. Hieron vertit ad hebraicam veritatem, Non placebit in conspectu oculorum meorum: est autem heb. verbum passiuum, quod si pūctis careat, vel actiuè vel passiuè accipi potest: hinc factum est, vt actiua sæpe loco passiuorum ponantur, vt hoc loco. ¶ E. Apud Heb. est verbum futuri temporis: vnde ad hebraicam veritatem ita vertit Hieron. Manè perdam omnes impios terræ. Quod de Christo verum est, qui in iudicio nouissimi diei, cum manè illud æternitatis illuxerit, perdet omnes impios, quos in ignem æternum missurus est. Sic enim

Aug. hunc enarrans psalmum: Quàdiu inquit inter tentationes sumus, nox est, in ista nocte parcit Deus peccatoribus, & tolerat in ciuitate sua, hoc est, in ecclesia catholica: modò parcit, tunc iudicabit. Quàdo iudicabit? cum transierit nox: ideo dixit, In matutinis interficiebam omnes peccatores, hoc est, cum dies venerit quam in spe habemus, quæ nobis in Christo esse debet.

Commen

COMMENTARIORVM IN
PSALMOS DAVIDICOS
LIBER TERTIVS.

A Oratio pauperis cum anxietur, & coram Domino effunderet precem suam. Psalmus CL.

Domine exaudi orationē meā, & clamor meus ad te veniat. Nō auertas faciē tuā à me, in quacūq; die tribulor, inclina ad me aurē tuā. In quacūq; die inuocauero te, velociter exaudi me. Quia defecerunt sicut fumus^B dies mei, et ossa mea sicut cremium^C aruerūt. Percussus sum vt scœnū et aruit cor meū, quia oblitus sum comedere panem meum. A voce gemitus mei adhæsit os^D meum carni meæ. Similis factus sum pelicano solitudinis, factus sum sicut nycticorax in domicilio. Vigilauit & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Tota die exprobrabant mihi inimici mei, & qui laudabant me aduersum me iurabant. Quia cinerem tanquam panem manducabam, & poculum meum cum fletu miscebam. A facie iræ indignationis tuæ, quia eleuans allisisti me. Dies mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut scœnum arui. Tu autem Domine in æternum permanes, & memoriale tuum in generatione & generationem.

¶ A. Non quemlibet pauperem hoc loco intelligimus, sed illum, de quo dixit Apostolus cap. 8. 2. epistolæ ad Corinthios. Scitis gratiam Christi, qui propter vos pauper factus est, vt illius inopia, vos diuites efficeremini. Sic tamen psalmus hic Christo aptandus est, vt & membrorum siue mystici corporis, cuius ipse caput est, vocem hic sæpe inferi meminerimus. Quare personam agnoscas, inquit Augustinus, nec tibi erres, quando audieris aliquid quod coaptari capiti non possit. Si quid tale audieris, ex infirmitate corporis intelligas dici, & vocem membrorum agnoscas in capite. Qui enim peccata & infirmitates nostras tulit, pro iisdem anxietur, & orat his propitium fieri Deum patrem. ¶ B. Nihil enim humana vita velocius & instabilius, quæ dum diuturna existimatur, statim abrumpitur non secus atque globus ingens fumi, qui paulatim in breuissimo momento dispergitur & euanescit, eandem paulò infra vmbri comparat dicens: Dies mei sicut vmbra declinauerunt. Nihil enim inanius & mobilius vmbra, nec est quod velocius aboletur nocturnis horis iam transactis & oriente iam sole: hinc grauissimè D. Hieronymus, Quotidie morimur, quotidie commatamur, & tamen æternos nos esse credimus, hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur. Quot puncta notarij, tot meorum sunt damna temporum, hæc ille. ¶ C. Cremium à cremando deducta vox significat, id quod aut in sartagine, aut igni, vsq; ad siccitatem adustum & excoctum est: græca vox apud 70. interpretes est φρυγιον, quod significat frixum, à græco verbo φρυγιω, quod est frigo, hoc est, in sartagine torreo: vnde ad hebr. veritatem diuus Hieronymus: Et ossa mea quasi frixa contabuerunt. Diuus verò Aug. sic legit: Et ossa mea quasi in frixorio confixa sunt, vult autem dicere peccatori, ex cuius persona hic loquitur, omnem spē salutis perijisse, & omnes animę virtutes per lapsum primi parētis in nobis corabuisse & perijisse: vnde & scœno, quod æstu verberatur & arefcit, se comparat. Hæc autem animæ sterilitas & omnis boni inopia hinc nobis nascitur, quod negligimus comedere panē verbi Dei. ¶ D. Ossa dicit adhæsisse carni, id est, peli suæ, id quæ à voce gemitus sui, hoc est, propter nimium gemitum se macruisse, aded vt consumpta carne, sola pelle ossa tecta fuerint: videtur autem hyperboles speciem habere, quale illud: Vix ossibus hærent. Christus namq; peccata nostra

Q iij fleu it, &c

fleuit, & ob illa perpetuò gemuit & se maceravit. ¶ E. Tribus auium generibus, quæ apud homines contempta aut inuisa & inauspicata habentur, se assimilatum dicit: passeri, quo nihil est contemptius: Pelicano et Nycticoraci, quæ vel inuisa vulgò sunt, aut inauspicata habentur. Porro Pelicanus (sic enim græcè scribitur per vnicum l) quænam auis sit, non satis liquet: nam huius apud Aristo. & Plinium nulla fit mentio, nisi fortè apud illos aliud nomen habeat. Nam D. Hieron. alio nomine Onacrotalum dici putat, quæ immerfo in lutum rostro, rudorè asini imitatur: vnde à voce asini quam edit, nomen habet: putat autem duo esse eius genera, vnum in aquis degens, cuius esca pisces sunt: alterum in solitudinibus, serpentibus vescens: vtraque autem genera Iudæis interdita erant, vtpote esui immunda, quiddam tamè peculiare eam habere dicit Aug. quòd occisos pullos sanguine suo, quem ex perfosso pectore elicit, viuificare dicitur. Quod autem 70. verterunt græcè Nycticoracem, & eos secutus Aquila & Theodotio, Symmachus vertit, vpupam. D. autem Hieron. ad Suniam & Fretellam scribens, dicit hebraicè sonare noctuam. Ad heb. autem veritatem vertit: Factus sum quasi bubo solitudinum: est autem & bubo ex noctuarum genere, quæ similiter Iudæis, vt immunda interdita erant. His itaque Christus se assimilatum dicit, quòd à Iudæis contèneretur & abominationi illis esset: vnde alibi dixit, Tanquam prodigium factus sum multis. ¶ D. Is erat habitus lugentium, vt cinere se conspergerent, & in eo se volutarent, & cubarent, & cibaria cinere adspergerent: vnde illud Threnorù 3. Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio, cibauit me cinere.

Tu exurgens misereberis Sion, quia tempus miserendi eius, quia venit tempus. Quoniam E placuerunt seruis tuis lapides eius, & terræ eius miserebuntur. Et timebunt gentes nomen tuum Domine: & omnes reges terræ gloriam tuam. Quia ædificauit Dominus Sion, & videbitur in gloria sua. Respexit in orationem humilium, & non spreuit precem eorum. Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit Dominum. Quia prospexit de excelsò sancto suo, Dominus de cælo in terram adspexit. Vt audiret gemitus cõpeditorum, vt solueret filios interemptorum. Vt annuncient in Sion nomen Domini, & laudem eius in Hierusalem. In conueniendo populos in vnum, & reges vt seruiant Domino. Respondit F ei in via virtutis suæ, paucitatem dierum meorum nuncia mihi. Ne reuoces me in dimidio dierum meorum, in generatione & generationem anni tui. Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt G, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur, tu autem idem ipse es: & anni tui non deficient. Filii seruorum tuorum habitabunt: & semen eorum in seculum dirigetur.

¶ E. Non de inanimatis lapidibus, sed de viuus hæc accipienda sunt: Nec de hac terra quam pedibus calcamus, sed de ea, ad quam apud Hieremiã fit verbum Domini. Terra, terra, terra, audi verbum Dei. Quamquã græcè non fit terra, sed puluis, quomodo D. August. legit: sic enim habet, Agnoscamus lapides in Sion, agnoscamus puluerem in Sion. Ait enim: Quoniam beneplacitum habuerunt in lapides eius, & pulueris eius miserebuntur. Intellige itaq; lapides Sion, omnes patriarchas, prophetas, & iustos veteris testamenti: pulueris autem appellatione, peccatores intelliges: sic enim dictum est protoplasto vbi peccasset, Puluis es, & in puluerem reuertèris. Sed hic puluis qui vento raptari solet, accedente pluuia diuinæ gratiæ, in lutum cogitur, vnde lapides admoto igni coqui solent. Vel puluerem appellat propter multitudinem innumerabilem credentium: vnde illud Numeri 23. Quis dinumerare possit puluerem Iacob? aut nosse numerum stirpis Israël? græca vox apud 70. est χις ὄσς, quod puluerem significat potius quam

quam terram. D. Hieron. ad hebraicam veritatem verbum miserebuntur vertit per nomè, hoc modo: Quoniã placitos fecerunt serui tui lapides eius & puluerè eius miserabile: porro seruos, angelos intellige. ¶ F. D. Hier. & recetiores interpretes verterunt hunc locum lógè aliter quam 70. hoc pacto: Afflixit in via fortitudinem meam, abbreviauit dies meos, dicam, Deus meus ne rapias me in dimidio dierum meorum etc. quæ vel capiti, id est, Christo: vel membris, id est, nobis aptari possunt. Illius enim fortitudo afflicta est in via huius mortalis vitæ, cum ex infirmitate carnis crucifixus est. Et martyrum virtus fatigata & afflicta est tormentis & persecutionibus. Quare optant celerem exitum, & finem malorum, ne ex medio veluti cursu, quò tédunt, ad Brabeum eterne vitæ reuocentur & remorentur. Septuaginta hunc sensum nobis expresserunt: Ecclesia quam appellatione Sion denotat, ingressa arctam illam viam mandatorum Dei, in hac via virtutis orat Deum, vt breuitatem vitæ sibi indicet, vt hac cognita, spe futuræ immortalitatis exhilaretur. Diuersitas translationum nata est ex ambiguitate verbi hebraici אנה Anah, quod significat, respondit, afflixit, humiliavit. ¶ C. Cælos perituros dicit iuxta qualitatem, non autem iuxta substantiam: vnde & beatus Petrus in posteriori epistola sua dicit, cælos ardentes soluendos, & eisdem magno impetu transitorios, hoc est, priores qualitates & speciem abolendam, non secus atque pallium inuerti solet, & nouam quandam faciem accipere. Quod autem interpretes vertit, opertorium, D. Hieron. ad hebraicam veritatem vertit, pallium: græca vox est περιβόλαιον, quæ significat togam, siue pallium, & omne quod supra nobis iniicimus aut circumdamus. Quod autem vertit, mutabis, græcè est ἠλξισ, id est, circumrotabis, vertes, inuolues.

Psalmus A ipsi David. Psalmus CII.

Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones B eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, q sanatur omnes infirmitates tuas. Qui redimit de interitu vitam tuam, q coronat te in misericordia & miserationibus. Qui replet in bonis desiderium tuum, renouabitur vt C aquile iuuentus tua. Faciens misericordias Dominus, & iudicium omnibus iniuriam patientibus. Notas fecit vias suas Moysi: filiis Israël volutates suas. Misericors & misericors Dominus, lóganimis & multum misericors. Nò in perpetuum irascetur, neq; in æternum comminabitur. Nò secundum peccata nostra fecit nobis, neq; secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quoniã secundum altitudinem cæli à terra, corroborauit misericordiam suam super timetes se. Quantum distat ortus ab occidente, lógè fecit à nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dñs timetibus se, quoniã ipse cognouit figmentum nostrum. Recordatus est quoniã puluis sum, homo sicut scœnum dies eius, tanquam flos agri sic efflorescit. Quoniã spiritus D pertransibit in illo et nò subsistet, & nò cognoscet amplius locum suum. Misericordia autem Dñi ab æterno, & usque in æternum super timetes eum. Et iustitia illius in filios filiorum his qui seruatur testamētum eius, & memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea. Dominus in cælo parauit sedem suam, & regnum ipsius omnibus dominabitur. Benedicite Dño omnes angeli eius: potentes virtute, facientes verbum illius, ad E audiendam vocem sermonum eius. Benedicite Dño oēs virtutes F eius, ministri eius qui facitis voluntatem eius. Benedicite Domino omnia opera eius, in omni loco dominationis eius benedic anima mea Domino.

¶ A. Psalmo hoc David ex persona ecclesiæ gratias agit Deo de innumeris beneficijs, quæ humano generi per Christum prestavit: vnde totus psalmus hic eucharisticum canticum est, hoc est, quo gratias alicui agimus. ¶ B. Nò dixit, dona vel beneficia, sed retributiones

butiones quæ sine dubio sunt, quoties res rebus compensamus. Verum Apostolus scribens Romanis, Quid inquit habes, quod non acceperis? Et quis prior dedit Deo, & retribuetur ei? Nihil enim Deo offerre possumus, quod non sit muneris illius. Retributiones tamen dixit, quia peccatis & sceleribus nostris ignes, tormenta, & supplicia debebantur, pro quibus Deus retribuit bona, ut ibi abundaret gratia, ubi abundauerat delicta: unde per Esaiam Dominus, Loquimini inquit ad cor Hierusalem, & aduocate eam, quoniam dimissa est iniquitas illius, recepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. ¶ C. Aquilarum sicut vires sunt, præcipue ita & earum est mira viuacitas, de quibus ita Plinius lib. 10. cap. 3. Oppetunt inquit non senio, non egritudine, sed fame, in tantum superiore accrescente rostro, ut ad uncitas aperiri non queat. Hactenus Plinius addit Augustinus scribens in hunc psalmum, aquilam collidere ad petram superius rostrum, quod propter aduncitatem edendi claudit aditum, & eo fracto aliud enasci, & pristinum redire illi vigorem, nitorem plumarum, et pennarum gubernacula, et ita exuta senectute, iuuentam quandam illi reddi: quod sine dubio in nobis quoque futurum est per resurrectionem. ¶ D. Per spiritum, hoc loco alij humanum spiritum, id est, animam intelligunt: ut ibi, Exhibet spiritus eius & reuertetur in terram suam. Alij ventum significare volunt hoc loco: nam *νεῦμα* vtrūque significat grecis, ut sit metaphora sumpta à floribus, quorum folia et omnis pulchritudo tollitur state vehementiori vento: tale est illud Esa. 40. Omnis caro fœnū, & omnis gloria eius quasi flos fœni, exsiccatū est fœnū, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Præcedens autem versiculus hoc modo distinguendus est, ut comma ponatur post dies eius, non autem post fœnum, ut nominatius homo absolute ponatur ut relatiuo sit locus: quam distinctionem Augustinus & Hieronymus quoque sequuntur: alioqui dicendum erat, dies eius sicut flos agri sic efflorescunt. ¶ E. Heb. obedientes voci sermonis eius: Septuaginta hunc dant sensum, Ad intelligendum ea quæ iusserit, vel ut obediatur sermonibus eius. Nam angeli, id est, concionatores annunciant, ut alij obediatur sermonibus diuinis. ¶ F. Ne quis putet hoc loco habitus animæ, ut iustitiam, misericordiam, aut sapientiam significari, exponit quas vocauit virtutes: Ministri (inquit) eius: unde hebraica veritas interprete Hieronymo legit. Benedicite Domino omnes exercitus eius, græcè apud 70. est *πνεύματα*.

A *Ipsi David.* Psalmus CIII.

Benedic anima mea Domino, Domine Deus magnificatus es vehementer. Confessionem & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento. Extendens cælum sicut ^B pellem, qui tegis aquis superiora eius. Qui ponis nubem ad ascensum tuum, qui ambulas super ^C pennas ventorum. Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem ^D. Qui fundasti terram ^E super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi. Abyssus sicut vestimentum amictus eius, super montes stabunt aquæ. Ab increpatione tua fugient, à voce tonitruui formidabunt. Ascendunt montes, & descendunt campi in locum quem fundasti eis. Terminum posuisti quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram. Qui emittis fontes in conuallibus, inter medium montium pertransibunt aquæ. Potabunt omnes bestię agri, expectabunt onagri in siti sua. Super ea volucres cęli habitabunt, de medio petrarum dabunt vocem. Rigans montes de superioribus ^F suis, de fructu operum tuorum satiabitur terra. Producens fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum. Ut educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis. Ut exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet. Saturabuntur ligna campi, & cedri Libani quas plantauit: illic passeret nidificabunt. Herodii ^G domus dux est eorum, mōtes excelsi

excelsi ceruis, petra refugium herinaciis.

Diuisio.

¶ A. Apud hebræos psalmus hic anepigraphus est, verum apud Septuaginta interpretes habet hanc inscriptionem. Ipsi David in mundi genitura siue creatione. Iuxta literam enim tractat quanta potentia Deus mundum, id est, cælum & terram condiderit, & quanta prouidentia et sapientia gubernet. Verum omnia hæc mysticè accipienda esse, ex eo versu constare potest. Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Nam visibilia hæc olim creata sunt in mundi principio. Quare per Spiritum S. emissionem, optat renouari faciem cordium terrenorum, & ex carnalibus & peccatoribus spirituales & sanctos creari homines, hoc modo & cætera ad spirituales intelligentiam referenda sunt. Totus itaque psalmus hic mysticus est, docens quomodo per spiritum sanctum mundus sit regeneratus, & quanta Dei magnificentia sit declarata in constitueda ecclesia, quæ firmavit aduersus omnes insultus malignorum spirituum, & violentiam terrenarum potestatum. ¶ B. Iuxta literam, Deus cælum extendit velut pellē, quia in modum tabernaculi illud tetendit: olim namque ex pellibus tentoria fieri solebant: hinc apud latinos pelles aliquando pro tentorijs vsurpantur, sic lib. 2. Academicarum quæstionum Cicero, In ipso bello ita magna rei militaris occupatio esse solet, ut non multum Imperatori sub ipsis pellibus oculi relinquatur. Diuus Augustinus similitudinem pellis, hoc loco adhibitam putat ad significandam facilitatem, quod nimirum Deus sine negotio cælum condiderit, & in immensum extenderit tam facile quam nos pellem extendimus. Mysticè autem per cælum, sacram scripturam interprete Augustino accipimus, quæ Deus extendit vsque ad fines orbis terræ, cum antea angustiis sinibus Iudææ clausa esset: unde & regnum cælorum in euangelij appellatur sacra scriptura: sic enim Christus apud Mattheum. Auferetur (inquit) à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius: pellicem autem comparat, vel quia à Deo per mortales nobis tradita est, vel quia in pellibus & membranis scribimus. Quia autem propagata fide & Dei noticia, mysteria sacrarum literarum fidelibus aperta sunt, bene cælum extensum dicitur velut pellicem siue membrana, quod denuo sublata fide complicabitur: unde Apoc. 6. Ioannes loquens de nouissimis temporibus, Et cælum inquit recessit sicut liber inuolutus. ¶ C. Vento per prosopopœia quandam corpus & pennas tribuit, quod vento nihil sit celerius: sic Ouidius Metamorphos. Humidis Notus euolat alis. Christus itaque ambulasse dicitur super pennas veterum, quia fama illius celerior ventis penetrauit ad vltimos fines terræ: sic psal. 17. Volauit super penas veterum, quod factum est ascendente Christo per nubem ad cælos, quo tempore effudit vbertim dona Spiritus S. quæ per aquas intelligimus: his enim aquis textit superiora cælorum illorum, qui enarrant gloriam Dei. ¶ D. Non est græcè apud 70. ignem vrentem, sed flammam ignis, quomodo Apostolus citat hunc versiculum ad hebr. cap. primo. Et est hic sensus iuxta literam: Deus ex spiritibus facit angelos, id est, nuncios suos: nam angelus officij nomen est, non naturæ, & eisdem facit flammam ignis: nam in Rubo angelus in igne apparuit Moysi, similiter in monte Sina, & alijs locis scripturæ. Verum iuxta spirituales intellectum, Deus apostolos & preces verbi Dei, qui angelorum nomine sæpe appellantur, mortificata carne & illius concupiscentijs, facit spiritus, id est, spirituales homines, & eisdem facit ardentes igne amoris sui, ut aliorum corda inflamment & accendant velut flamma ignis. ¶ E. Terram, vocat ecclesiam, quæ fundata super firmissimam petram Christum, nunquam commouebitur, quauis immensis aquis tribulationum vndique circumdetur, & velut vestimento cingatur: aded ut aquæ hæc supergrædi videantur montes, hoc est, perfectissimos in ecclesia: nam increpante Deo & intonante per euangelium, minuuntur aquæ & cessant fluctus persecutionum, & denuo se extollunt montium cacumina: et campi, id est, humiles et minoris meriti in ecclesia fideles, suis locis restituuntur. Sicut autem per aquas, ut sæpe ante annotauimus, dona Spiritus sancti intelligimus in sacris literis, ita eadem dona, hoc loco fontes appellat, quos Deus emittit in conuallibus, quoties illis irrigat humilium corda: Hos fontes aperuit Christus, cum septiformem Spiritus sancti gratiam cælitus misit. De his fontibus ita vaticinatus est Esaias cap. 12. Haurietis inquit aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Has aquas fontium, biberunt bestię agri, id est, fera corda gentium: & onagri, id est, potentes huius seculi: expectabunt, vel ut græcè est *πρόσφοροι*, id est, accipient in siti sua. Super ea autem, id est, super bestias & onagros: vel super eos (ut Augustinus legit,

legit, vt ad montes referatur: nam græcè est ambiguum) habitant animæ sublimioris meriti, quæ longè à terrenis fecibus ad cælestia se sustollunt. ¶ F. Clarius ad hebr. veritatem hunc versiculum transtulit Hiero. hoc modo: Qui irrigas montes de cœnaculis tuis. Nam græca vox ἄρδρα, non significat simpliciter, superiora, sed tabulata, quæ solaris vulgò appellamus cœnacula, et omnia loca editora: docet itaq; Dauid de Christi plenitudine omnes accipere gratiam Spiritus sancti, tam montes quàm conualles, hoc est, tam perfectos quàm imperfectos: & illius benignitate omnes ali, tam iustos, quos hominis appellatione denotat, quàm peccatores, quos per iumeta significat, quòd peccatis seruiat. Verùm hos sceno pascere, hoc est, rebus caducis & terrenis: illos autem pane illo & vino, quæ in carnem & sanguinem suum conuertit Christus, & exhilarare illos oleo, id est, vnctione sancti Spiritus, & his refici gentium ecclesiam, quam per cedros & ligna campi intelligit. ¶ G. Erodium auis ex ijs est, quas Romani Diomedæas vocant. Theodorus in libris animalium Aristotelis, ardeolam vertit. August. Fulicam quæ marina auis est. Suidas ciconiam esse putat, aut ciconiæ similè: & sic dictam, quòd in paludibus versatur, quasi Elodius: nam ἔλος græcè, paludem sonat latinè. Tria autem Erodiorum genera esse aiunt, qui de auium natura scripserunt, vnum albū, aliud stellatum, tertium nigrum quod & sæuissimum & sanguinarium est. D. autem Hieron. ad Suniam & Fretellam magis probat Symmachi translationem, qui vertit ἰκτινον, id est, miluum, quæ similiter auis est rapacissima: per miluum itaq; vel Erodium non absurdè Paulum accipimus, ex persecutore factum apostolum, & ducem, & doctorè gentium, qui in Genesi quoque lupus rapax appellatur. Quod autem nostra exemplaria latina legunt, petra refugium herinacis apud 70. legitur τοῖς λαγωοῖς, id est, leporibus. Omnes autem reliqui interpretes, vt annotat Diuus Hieronymus, verterunt per χοιροτρόφον, quod Echinum terrestrem significat, qui vndique spinis oblitus, in petrarum aut terræ cauernis nidificat: significat autem mysticè eos, qui sibi metuunt ob vitium infirmitatem humi in tutis latebris se continere, cum cerui, id est, perfectiores cælestia contemplantur: de ceruorum autem natura alibi dictum est à nobis, quo pacto serpentes interficiant.

fecit^H lunam in tempora, sol cognouit occasum suum. Posuisti tenebras & facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestię syluæ. Catuli leonum rugientes, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi. Ortus est sol, & congregati sunt, & in cubilibus suis collocabuntur. Exhibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam. Quàm magnificata sunt opera tua Domine, omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua. Hoc mare magnum & spaciosum^I manibus, illic reptilia, quorū nō est numerus. Animalia pusilla cum magnis, illic naues pertransibunt. Draco iste quem formasti ad illudendum ei, omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Auerente autem te faciem turbabuntur, auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Sit gloria Domini in seculum, lætabitur Dominus in operibus suis. Qui respicit terram & facit eam tremere, qui tangit montes^K et fumigāt. Cantabo Domino in vita mea, psallam Deo meo quàm diu sum. Iucundum sit ei eloquium meum, ego verò delectabor in Domino. Deficiant peccatores à terra & iniqui vt non sint: benedic anima mea Domino.

¶ H. Iuxta literam, lunam fecit Deus in tempora (sic enim legendum est: nam græcè est accusatiuus) quia ad hoc creauit eam, vt incrementis & diminutionibus suis menses nobis faceret, & tempora distingueret: vnde Ecclesiastici 43. de luna sic scribitur: Luna

tur: Luna ostensit temporis & signum æui, à Luna signum diei festi, & Genesis 1. Moses de sole & luna loquens, Dixit autem Deus, inquit, Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidat diem & noctem, & sint in signa & tempora, & dies & annos. Mysticè autem Deus fecit lunam, hoc est, condidit ecclesiã, quæ iam augetur numero, iam minuitur, & mutationibus varijs obnoxia est, sed ad certa tēpora, donec Christo cōiuncta fulgeat tanquam sol in regno patris sui, & impleatur Esaiæ vaticiniū illud, Et erit lux lune sicut lux solis, et luna tua vltra nō minuetur. Et verus ille sol iustitiæ Christus, cognouit quādo & quibus modò occidat, modò oriatur. Quoties autē ille nobis occidit, horrēdæ tenebrę & metuēda nox animos nostros occupat, in qua demones, qui per rugientes leonum catulos intelliguntur, præda sumus: oriente autē denuò nobis interna luce, protinus fugatur, & in suis latebris occultatur, & homo operatur vsq; ad vesperã, id est, finē vitæ. ¶ I. In emēdatis exēplarib⁹ latinis nō additur hoc loco ablatiu⁹, manibus, quæ nec Aug. legit, nec græcè est apud 70. apud quos est vox græca τῶν χειρῶν, deducta ab ἰσχύς, quod est spaciolus aut latus et χῆρα locus, quasi dicas, mare spaciolis locis aut finibus: per mare autē, intelligit turbulentū hūc mūdū, in quo tot animarū naufragia sūt per demones insidiātes nobis, quos per reptilia pusilla et magna intelligit, et in quo dominatur serpens ille antiquus, quæ magnū draconē hoc loco vocat, quæ Deus in hoc mūdo dominari sinit, vt illudatur à pijs, qui fide illū vincūt, & tutò pertrāsunt periculosum hoc mare, Spiritu S. gubernante eos, non secūs atq; naues, quæ per fluctus tutò in portum se recipiunt prosperis ventis impulsæ. ¶ K. Montes, hoc loco demones propter superbiam accipimus, qui tamerli potentissimi sunt, diuino tamen imperio subsunt, & Deo pœnas dant, iam flagrare incipiētes perpetuis illis ignibus, quibus destinati sunt: nam fumo flamma proxima est, quæ nihil aliud est quàm fumus ardens: vnde metuentes sibi in euangelio legimus illos exclamasse: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei, cur venis ante tempus torquere nos? Sic per terrã, terrenos homines intellige, quos solo nutu & adspēctū Deus tremore concutit.

Alleluia. Psalmus CIIII.

Confitemini Domino & inuocate nomen eius, annunciate intergētes opera ei⁹. Cātate ei & psallite ei, narrate omnia mirabilia ei⁹. Laudamini^B in nomine sancto eius: letetur cor quērētū Dominum. Querite Dominum & cōfirmamini, querite faciem eius semper. Mementote mirabiliū eius quæ fecit, prodigia eius et iudicia oris eius. Semē Abraham serui eius, filii Iacob electi eius. Ipse Dominus Deus noster, in vniuersa terra iudicia eius. Memor fuit in seculū^C testamēti sui, verbi, quod mandauit in mille generationes. Quod disposuit ad Abraham, & iuramēti sui ad Isaac. Et statuit illud Iacob in præceptum, et Israël in testamentum eternum. Dicens tibi dabo terram Chanaan, funiculū hereditatis vestrę. Cū essent numero breui, paucissimi, & incolæ^D eius. Et pertransierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterū. Non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis^E reges. Nolite tãgere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari. Et vocauit famem super terram, & omne firmamentum panis contriuit. Misit ante eos virum, in seruum venundatus est Ioseph. Humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrum pertransiit^F animā eius, donec veniret verbum eius. Eloquium Domini inflammauit eum, misit rex & soluit eum, princeps populorum & dimisit eum. Constituit eum Dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ. Vt erudiret principes sicut seipsum, & senes eius prudentiam doceret.

Quid de hoc psalmo sentiendum sit, dictū est à nobis in argumēto psalmi 77. Nam sicut ille texit historiã veterē, quomodo Deus populū Israëliticum eduxit de Ægypto

per miranda quedā prodigia, & legem illis per Moſen tradidit, & 40. annos in deſerto pauit, ita & hic pſalmus 104. eadem ſerē cōplectitur, alit̄ paulō exorſus h̄iſtoriā libri Geneſeos: quo pacto Deus Abrahā Iſaac & Iacob elegit, & pactum cum illis ferijt de tradēda terra Chanaan in poſſeſſionē ſempiternam. Sicut igitur eo loco admonuimus omnia myſticē referenda eſſe ad veros filios Iſraēl & ſpirituale ſemen Abrahā, ita & hoc loco vniuerſa in hoc pſalmo dicta, ad eccleſiam referemus, quam Deus per validam manum educit ex tenebris huius ſeculi in cæleſtē patriam, quæ verē promiſſionis terra eſt melle & lacte fluens. Quoniā itaq; immenſa Dei beneficia per Chriſtū nobis præſtita recenſet, ad gratiarum actiones & diuinas laudes nos inuitat. Septuaginta interpretes huic pſalmo & duobus ſequentibus, idem ſerē argumentum tractantibus, titulum fecerunt Halleluia, quod latinē eſt, laudate Dominum. ¶ B. Hoc eſt interprete Aug. ne velit quiſq; de opere bono, tanquā in ſua virtute laudari. Ideo cū dixiſſet laudamini, quod vtiq; benē operantes meritō poſſunt, addidit, In nomine ſancto eius, vt qui gloriatur in Domino, gloriatur: vnde ſuprà dixit, In Domino laudabitur anima mea, quanquam hebraicē ſit interprete Hiero. Exultate in nomine ſancto eius.

¶ C. Teſtamentū hoc loco, vt alias ſæpe dictū eſt, pro pacto ſiue fœdere accipitur: vnde heb. veritas interprete Hier. habet, Recordatus eſt in æternum pacti ſui. Idē vocat verbum ſiue potiùs ſermonem: nam λόγος eſt græcē, paulō infra vocat iuramētum: quia cū Deus hoc fœdus pepigit cum Abraham, iuramentum addidit: ſic enim legitur Geneſ. 22. Per memetipſum iuraui, dicit Dominus, quia feciſti hanc rem & nō percipiſti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo ſemē tuū ſicut ſtellas cæli, & velut arenam quæ eſt in littore maris, poſſidebit ſemen tuū portas inimicorū ſuorū, & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ: huius fœderis ſiue pacti mentio ſit Geneſ. 17. Statuam inquit Deus pactum meum inter me & te, & inter ſemē tuum poſt te in generationibus ſuis fœdere ſempiterno, daboq; tibi & ſemini tuo omnē terram Chanaan in poſſeſſionē æternā. Et tu ergo cuſtodies pactū meū, hoc eſt, pactū meū quod obſeruabitis inter me & vos. Circumcidetis carnē præputij veſtri etc. Eritq; pactū meū in carne veſtra, in fœdus æternū. Quoniā itaq; circūciſio præcepta eſt filijs Iſraēl: idē dicit, Et ſtatuit illud Iacob in præceptum, hoc eſt, vt vim legis & præcepti haberet. Ne autem Iudæi ad ſuam gētem tantū hoc pactum pertinere putarent, addit: Verbi quod mādauit in mille generationes. ¶ D. D. Aug. legit rectiſſimam quam noſtra latina exemplaria, hoc modo, pauciſſimi & incolę in ea, vt ad terram Chanaan referatur, & ita eſt græcē ἐν αὐτῇ. Similiter hebr. veritas: Cū eſſent viri pauci, modici & aduenæ in ea: de gente autem pertranſierunt ad gentem, & de regno ad populum alterum. Quia Abraham relicta Chaldæa, peregrinatus eſt apud Chananæos, & iterū relicta Paleſtina ſiue terra Chanaā, peregrinatus eſt apud Ægyptios: ſimiliter Iacob patriarcha. ¶ E. Pharaonē intelligit regē Ægypti, & Abimelech regē Gerarę, quorum vterq; tulit Sarā vxorē Abrahę ſibi in vxorē, credētes eā ſororē eius eſſe, qui plagis & minis territi reſtituerūt illi vxorē, vt habes Gen. 12. & 20. cap. Chriſtos autem, appellat eos, quia donum prophetiæ habuerunt: dona autem Spiritus S. vnctionis & olei appellatione ſignificantur. Qui igitur ea habent, vncti latinē, & Chriſti græcē appellantur. Vnicus autem Dei filius, per Exochen, id eſt, excellentiam Chriſtus dicitur, quia vnctus eſt oleo hoc lætitiæ præ participibus ſuis: quo nomine & reges appellabantur, quia corporali oleo inungebantur. Sic Sal. Chriſtus Domini ſæpe appellatus eſt.

¶ F. Per ferrum, D. Auguſt. duram tribulationem neceſſitatis intelligit, vt ſit ſimile illi euangelico: Tuam ipſius animam pertranſibit gladius: ferrum enim pro gladio aut pugione vſurpari notiffimum eſt. Sed hebraica veritas paulō aliter legit hunc verſiculum hoc modo: Afflixerunt in compede pedes eius, in ferrum venit anima eius, vt ſenſus ſit, illum vitam egiffe in vinculis ferreis, cū in carcerem eſſet coniectus propter falſum crimen ſupri. Quod autem ſequitur, Eloquium Domini inflammat eum, Diuus Hieronymus vertit: Eloquium Domini probauit eum, vt ſenſus ſit, ipſum Ioseph verum vatem probatum fuiſſe ex coniectura ſomnij regij, & ob id è carcere reuocatum, & ad regnum euectum. Nam græcē eſt verbum πρὸς, quod alibi vertit, per ignem probare.

Et intrauit Iſraēl in Ægyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham. Et auxit populum ſuū vehementer, & firmavit eum ſuper inimicos eius.

Conuer-

Conuertit cor eorum vt odiret populum eius, & dolū faceret in ſeruos eius. Miſit Moſen ſeruū ſuum, Aaron quē elegit G ipſum. Poſuit in eis verba ſignorum ſuorū, & prodigiorū in terra Cham. Miſit tenebras et obſcurauit: & non exacerbauit ſermones eius. Conuertit aquas eorum in ſanguinē, & occidit piſces eorum. Edidit terra eorum ranas in penetrabilibus regum ipſorum. Dixit, & venit cynomyia & cinipheſ, in omnibus finibus eorum. Poſuit pluuias eorū grandinem, ignem comburentē in terra ipſorum. Et percuffit vineas eorū & ficulneas eorū, & cōtriuuit omne lignū finiū eorū. Dixit & venit locuſta & bruchus, cuius non erat numerus. Et comedit omne ſcēnū in terra eorū, & comedit omnē fructum terrę eorum. Et percuffit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorū. Et eduxit eos cum argēto et auro & non erat in tribubus eorū infirmus. Latata eſt Ægyptus in protectione eorum, quia incubuit timor eorū ſuper eos. Expādit nubem in protectionē eorū, & ignem vt luceret eis per noctē. Petierunt & venit coturnix, et pane cęli ſaturauit eos. Dirupit petrā et fluxerūt aque, abierunt in ficco flumina. Quoniam memor fuit verbi ſancti ſui, quod habuit ad Abrahā puerū ſuum H. Et eduxit populū ſuum in exultatione, & electos ſuos in lætitia. Et dedit illis regiones gētīū, & labores populorū poſſederunt. Vt cuſtodiāt iuſtificationes eius, et legē eius exquirāt.

¶ G. Non eſt græcē apud 70. Aaron quem elegit ipſum, ſed quem elegit ſibi ipſi, ἐν ἰσραὴλ ἰαυρῶ. Similiter legit ad heb. veritat. D. Hier. Aaron quem elegit ſibi. Quod autem ſequitur, verba ſignorū & prodigiorū, D. Aug. vult hoc ſenſu dictum. Quod ipſa prodigia et ſigna, quæ edidit coram Pharaone Moſes & Aaron, nō caruerunt ſignificatione altioris myſterij, quia omnia in figuris cōtigerunt patribus veteris teſtamenti. Vt enim nobis verba ſunt notæ rerum ſignificatarum, ita hæc ſigna & prodigia fuerūt figuræ rerum, quæ hodie in rei veritate geruntur apud illos, qui Deo repugnant & veritati reſiſtūt. Quāquā ſimpliciter verba hoc loco, vt ſæpe alias, pro ipſis factis vſurpentur: vel verba ſignorum, vocat mādāta faciendi ſigna & prodigia. ¶ H. Quia in hoc pſalmo nulla ſit mentio irę diuinæ aut præuariationis & exacerbationis populi Iſraēlitici, vt pſalmo ſequenti & pſalmo 77. conſtat pſalmum hunc myſticē referri ad ſpirituale ſemen Abrahę, & ad veros filios Iſraēl ſecundum ſpiritum, non autem ſecundum carnalem propagationem, vt bene annotat D. Aug. Cū enim Paulus ſcribens Corint. dicat. Non in omnibus fuiſſe beneplacitum Deo, profectō quosdam eſſe in quibus beneplacitum ſit Deo ſignificat, quales pſalmus iſte commendat. Sed quia & peccatoribus non ſola iuſticia Dei apparuit, verum etiam miſericordia & clementia Dei omnipotentis, de illis ſequens pſalmus loquitur, non ſine Dei laudibus.

Alleluia. Pſalmus CV.

Conſitemini^A Domino quoniā bonus, quoniā in ſeculum miſericordia eius. Quis loquetur potētias Domini? auditas faciet omnes laudes eius? Beati qui cuſtodunt iudiciū, & faciunt iuſtitiā in omni tempore. Memento^B noſtri Domine in beneplacito populi tui, viſita nos in ſalutari tuo. Ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad lætādum in lætitia gētis tuę, vt lauderis cum hereditate tua. Peccaui cum patribus noſtris, iniuſtē egimus, iniquitatem fecimus. Patres noſtri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memo-

R ii res mul-

res multitudinis misericordie tuæ. Et irritauerunt adscēdētes in mare, mare rubrū. Et saluauit eos propter nomen suū, vt notā faceret potētā suā. Et increpuit mare rubrū et exsiccatum est, & deduxit eos in abyssis sicut in deserto. Et saluauit eos de manu odientium, & redemit eos de manu inimici. Et operuit aqua tribulātes eos, vn^o ex eis nō remāsit. Et crediderūt verbis eius, & laudauerunt laudem eius. Citō fecerūt, obliiti sunt operū eius, et nō sustinuerūt consiliū eius. Et cōcupierunt cōcupiscētā in deserto, & tentauerunt Deum in inaquoso. Et dedit eis petitionem ipsorum, & misit saturitatem in animas eorum. Et irritauerunt Moſen in castris, Aaron sanctum Domini.

A. Ex persona eorū qui peccauerūt et ingrati fuerūt Dei beneficijs, imitātes peccata & impietate patrū suorū, psalmus hic canitur. Inuitat itaq; propheta omnes pōnitētes in populo Israēlitico ad gratiarū actionē & diuinā laudes, optās vt participes fiat gratiæ euāgelicæ, quā cōferedā videbat populo christiano, qui Dei populus factus est, postq; Israēl hāc salutē repulit: fit igitur crebra mētio iræ diuinę, & exacerbationis & irritationis, quibus irritauit Deū Iudaicus populus, et ob id pulsus suis sedib^o, in omnes gētes dispersus est, cōgregādus iterū suo tēpore, et ad verā fidē reuocādus: vnde in fine psalmi orat: Saluos nos fac Domine Deus noster, & cōgrega nos de nationibus. ¶ B. Nouū populū ex gēribus cōgregatū, id est, Christianū, hoc loco Dei populū appellat: eūdē, vocat gēte Dei et hereditate Dei, iuxta illud, Dabo tibi gētes hereditatē tuā: orat itaq; Dauid ex persona populi Iudaici iā reiecti propter perfidiā et cecitatē, vt eodē beneplacito quo gētes vocauit, etiā vocare dignetur Iudeos, et eos visitet eadē salute euāgelica qua gētes visitauit, vt qui etiā nū cecus est, iā videat, qua benignitate cōplectatur electos suos Deus, & letetur cum Christiano populo de cōmuni salute, vt sic etiā laudetur Deus à Iudejs, sicut nūc in ecclesia laudatur à gēribus quæ illius hereditas est. Non legimus inquit Aug. vllā, qua increpauit mare, emissā cælitus vocē: sed potētā diuinā, qua id factū est, increpationē appellauit. Nisi forte quis dicat larēter increpatū, sic vt aqua possit audire & homines nō possent. Valde enim abstrusa & occulta vis est qua Deus agit, vt etiā illa quæ sensu carēt, cōfestim eius obtēperēt volūtati. ¶ C. Nō est græcē, citō fecerūt, sed græcū verbū ἰταχύτως, quod significat accelerauerūt: vel vt Aug. legēdū putat, festinauerūt: est enim verbū neutrū, quod idē Aug. ita interpretatur vt sensus sit, Ipsi festinauerūt beati fieri corporalibus rebus, quæ ideo nemini cōferūt verā felicitatē, quia nō extinguunt insatiabilē cupiditatem, Deus autem vocabat eos ad æterna & cælestia bona, quæ per patiētā expectāda esse sacræ literæ docent: vnde benē subiicitur, Nō sustinuerunt consiliū eius. Sciendū tamē hebraicē non esse verbum, sed aduerbiū: vnde D. Hier. vertit ad Sophroniū scribens. Citō obliiti sunt operum eius, & non expectauerunt voluntatem eius.

Aperta^d est terra & deglutiuit Dathā, & operuit super cōgregationem Abiron. Et exarsit ignis in synagoga eorum, flāma cōbussit peccatores. Et fecerunt vitulum in Coreb^e, & adorauerunt sculptile. Et mutauerunt gloriam suam in similitudinem vituli comedētis fœnum. Obliti sunt Deum qui saluauit eos, qui fecit magnalia magna in Aegypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari rubro. Et dixit vt disperderet eos, si nō Moſes electus eius stetit in conſractione in conspectu eius. Vt auerteret iram eius ne disperderet eos, & pro nihilo habuerunt terrā desiderabilem. Non crediderunt verbo eius, et murmurauerunt in tabernaculis suis, non exaudierunt vocē Domini. Et eleuauit manum suā super ipsos, vt prosterneret eos in deserto. Et vt deiceret semē eorū in nationib^o, et disperderet eos in regionib^o. Et initiati sunt^f Beel-phegor, &

gor, et comederunt sacrificia mortuorum. Et irritauerunt eum in adinuentionib^o suis, et multiplicata est in eis ruina. Et stetit Phinees^g, et placuit, & cessauit quassatio. Et reputatum est ei ad iustitiā, in generationem & generationem vsq; in sempiternum. Et irritauerunt eum ad aquas contradictionis, & vexatus est Moſes propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius.

¶ D. Chore, Dathan & Abiron fuerunt authores seditionis aduersum Moſen & Aaron, adiunctis sibi ducentis quinquaginta viris principibus synagogæ. Porro tres illi hiatu terræ absorpti sunt. Dirupta enim terra in vltionem huius seditionis & aperiens os suum, deuorauit illos cum tabernaculis suis, & vniuersā substantia eorum, descēderuntq; viui in infernum aperti humo, vt scribitur Num. 16. cap. Ducenti autem illi & quinquaginta proceres synagogæ cælitus igni misso exusti sunt, cum arreptis thuribulis incensum offerre præsumerent: grassatū est præterea incendium hoc in reliquam multitudinem murmurantem aduersum Moſen & Aaron, & mortui sunt quatuordecim milia hominū & septingenti absq; his qui perierunt in seditione Core. Præpositio autem, super, apud Latinos: & græca præpositio, ἐπι, apud 70. abundat hoc loco. Quare ad hebraicam vertit. Hier. Et operuit synagogā Abiron. ¶ E. Horeb, siue Choreb, vt 70. & hebręi scribunt, montana regio est contermina monti Sinai: nam mons Choreb et mons Sinai in eodem tractu siti sunt. Hic filij Israēl fabricauerunt vitulū aureū, et eam adorauerunt, cum Moſes 40. dies moraretur in monte Sinai, accepturus tabulas legis à Domino. ¶ F. Beel-phegor, idolum erat Moabitarum, cui cōsecratus est populus Israēl: sic enim legimus Num. 25. Fornicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerūt eos ad sacrificia sua: at illi comederunt et adorauerunt deos earum, iniuriarūq; est Israēl Beel-phegor, & iratus Dominus ait ad Moſen, Tolle cūctos principes populi, & suspende illos contra solē in patibulis, vt auertatur furor meus ab Israēl, & dixit Moſes, occidat vnusquisq; proximos suos, qui initiati sunt Beel-phegor, et occisa sunt vinctiquatuor milia hominum. ¶ G. Phinees, filius fuit Eleazari filij Aaron, is cum videret vnum de filijs Israēl coram populo vidente Moſe & omni turba filiorum Israēl, qui stebant ad ostium tabernaculi, ingredi ad meretricem Madianitidem, surrexit, & arrepto pugione ingressus in lupanar post virum Israēlitem, perfodit vtrumque & virum & scortum in locis genitalibus, qua vltione placuit Dominum & meruit hoc zelo ius perpetui sacerdotii vt scribitur Numeri 25. capite. Quod autem 70. verterunt, placuit, D. Hieron. ad hebr. veritatem vertit, dijudicauit, id est, vltus est siue pœnas sumpsit de scortatore illo, qua vindicta placuit Deum.

Et distinxit in labijs suis, nō disperdiderūt gētes quas dixit Dominus illis. Et cōmixti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorū: & seruiuerunt sculptilibus eorū, & factū est illis in scādalu. Et immolauerūt filios suos, & filias suas dæmoniis. Et effuderunt sanguinē innocentē, sanguinem filiorū suorū et filiarū suarū, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan. Et infecta^h est terra in sanguinibus, & contaminata est in operibus eorum, & fornicati sunt in adinventionibus suis. Et iratus est furore Dominus in populum suum, & abominatus est hereditatem suā. Et tradidit eos in manus gētium, & dominati sunt eorum qui oderunt eos. Et tribulauerūt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum, sepe liberauit eos. Ipsi autem exacerbauerūt eū in cōsilio suo, et humiliati sunt in iniquitatibus suis. Et vidit cum tribularentur, & audiuit orationē eorum. Et memor fuit testamētum sui, & pœnituit eū secundum multitudinē misericordie sue. Et dedit eos in misericordias, in cōspectu omnium qui cœperāt eos. Saluos nos fac Domine Deus noster, et cōgre-

ga nos de nationibus. Vt cōfiteamur nomini sancto tuo, et gloriemur in laude tua. Benedictus Dominus Deus Israël à seculo, & vsq; in seculum, & dicet omnis populus, fiat, fiat.

¶ H. Interfecta nō infecta est terra, hoc loco legēdū est. Nam omnia græca exēplaria constāter habēt ἡ φωνὴ ἰουδαία, id est, occisa vel interfecta est, quomodo D. Aug. legit quā lectionē idem his verbis confirmat: Putaremus inquit scriptoris errorē esse, & pro eō quod est infecta, fecisse interfecta, nisi haberem⁹ beneficiū Dei, qui scripturas suas in linguis multis esse voluit, atq; ita esse scriptū. Interfecta est terra in sanguinibus, inspectis græcis codicibus videremus: hæc Aug. qui terrā, pro habitatorib⁹ figuratē accipi hoc loco vult: quod tamē nō est necesse. Nā terra propter peccata populi inhabitātis, maledictioni obnoxia facta est, vt sterileceret, et prorsus effœta et quasi mortua fieret nullos paries fruct⁹: vnde Esa. 24. Infirmata est altitudo populi terre, et terra interfecta est ab habitatorib⁹ suis, q̄a trāgressi sunt leges, propter hoc maledictio vocabit terrā: vnde mirū est D. Hier. hoc loco iuxta heb. verit. vertisse p̄ infecta est, cū apud Esa. cap. iā allegato vertit, interfecta: est autē idē verbū vtrobiq; apud hebr. vatehenaph, nisi mēdū librarij sit.

A Alleluia Psalmus CVI.

Confitemini Domino quoniā bonus, quoniā in seculū misericordia eius. Dicāt qui redēpti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici, de regionib⁹ cōgregauit eos. A solis ortu & occasu, ab aquilone & mari. Errauerunt in solitudine ^B in inaquoso: viam ciuitatis habitationis nō inuenerūt. Esuriētes et sitiētes, anima eorū in ipsis defecit. Et clamauerunt ad Dominū, et de necessitatibus eorū eripuit eos. Et deduxit eos in viā rectā, vt irēt in ciuitatē habitationis ^C. Cōfiteātur Dño misericordię eius, et mirabilia ei⁹ filiis hominū. Quia satiauit animā inanē, et animā esuriētē satiauit bonis. Sedētes in tenebris et vmbra mortis, victos in mēdicitate et ferro. Quia exacerbauerunt eloquia Dei, et cōsiliū altissimi irritauerūt. Et humiliatum est in laboribus cor eorum, et infirmati sunt, nec fuit q̄ adiuuaret. Et clamauerunt ad Dominū cū tribularētur, & de necessitatibus eorū liberauit eos. Et eduxit eos de tenebris & vmbra mortis, & vincula eorū dirupit. Confiteātur Domino misericordię eius, & mirabilia eius filiis hominū. Quia cōtriuuit ^D portas ereas, et vectes ferreos cōfregit. Suscepit eos de via iniquitatis eorū, propter iniustitias enim suas humiliati sunt. Omnē escā abominata est aīa eorū, et appropinquauerūt vsq; ad portas mortis. Et clamauerūt ad Dominū cū tribularētur, et de necessitatibus eorū liberauit eos. Misit verbū suū et sanauit eos, & eripuit eos de interitionib⁹ eorū. Cōfiteātur Domino misericordię eius, & mirabilia eius filiis hominum. Et sacrificēt sacrificium laudis, & annuncient opera eius in exultatione.

A. Sicut in præcedēti psalmo Iudæos poenitētes, ad laudandū & gratias Deo agēdas inuitauit propheta, ita hoc psal. Christianū populū à Christo mirabiliter redēptū, ad diuinas laudes adhortatur: vnde et hic titulus est, Alleluia. Quod autē de nobis, hoc est, de gētiū ecclesia sit intelligēdus hic psalmus, nō autē de synagoga, ex eo versiculo liquet: De regionibus congregauit eos à solis ortu, & occasu, ab aquilone & mari. Nam Iudæi ex vna tantū regione Ægypti quē ad occasum vergebat, Palestinis, cōgregati sunt. At gētiū ecclesia ex omnib⁹ finib⁹ mūdi cōgregata & vocata est ad fidē Christi. Cū enim in pphetis tres vel quatuor mūdi climata notātur, gētiū ecclesia sine dubio significatur, sic Esa. 49. Ecce isti de lōgē veniēt, ecce illi ab aq̄lone et mari, et isti de terra australi. Et iterū apud eūdē cap. 43. Ab oriēte adducā semē tuū, & ab occidēte cōgregabo te, dicā aquiloni da, & austro noli phibere. Affer filios meos de lōginquo, & filias meas ab ex-

tremis

tremis terræ. Quotiescūq; autē in topographijs sacrarū literarū mare nominatur, vt in Exod. & lib. Nu. & alijs locis plurimis, semper mare occidētale & occidēs significatur. Quare hoc loco per mare & occasum, idem mundi clima videlicet occidens significatur. ¶ B. Solitudinem & inaquosum sine siccitatem vt Aug. legit (nam græcē est ἄνυδρος, id est, aquis carens) appellat mundum hunc propter sterilitatem virtutum & inopiam gratiæ Dei, quæ per aquas sæpe notatur. Ciuitatem autē habitationis, vocat ecclesiā quam Dominus apud Matthæum appellat, ciuitatē positam in mōte. Cū enim gētes per errorum diuerticula vagarētur, per Christi euangeliū in rectā viam salutis deducti sunt: nam extra ecclesiā nulla salus est. ¶ C. Septuaginta hūc sensum expresserunt nobis huius versiculi: Misericordię Domini confiteantur Domino, id est, laudent Dominū, & mirabilia eius filijs hominū. s. exhibita, confiteantur Domino. Verū ad hebraicā veritatē Hier. aliter reddidit hūc versiculū hoc modo: Cōfiteātur Domino misericordias eius, & mirabilia eius in filios hominū: vt sensus sit, Cōfitemo laudent misericordias eius, & mirabilia eius erga filios hominū. Idem sensus ex græca lectione 70. interpretū accipi potest: nam τὰ ἔκτα, cū sit plurale neutri generis, significat idem quod misericordię vel misericordias: potest enim vel nominatiuus vel accusatiuus esse. Reperitur autem sæpius versiculus hic, quales apud Poetas intercalares vocantur, vt ille apud Virg. Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnim: & ille apud Catullum: Hymen ὃ hymenæe hymen ades ὃ hymenæe.

Qui ^D descēdunt mare in nauibus, facientes operationē in aquis multis. Ipsi viderūt opera Dñi, & mirabilia eius in profundo. Dixit, & stetit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius. Ascendūt vsq; ad cælos, & descendunt vsq; in abyssos, anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius, & oīs sapientia eorū deuorata est. Et clamauerūt ad Dominū cū tribularentur: & de necessitatibus eorum eduxit eos. Et statuit ^E procellas in aurā, & siluerunt fluctus eius. Et letati sunt quia siluerūt, & deduxit eos in portū voluntatis eorum. Confiteātur Dño misericordię eius, et mirabilia eius filiis hominū. Et exaltem eum in ecclesia plebis, & in cathedra seniorum laudēt eum. Posuit flumina ^F in desertum, & exitus aquarū in sitim. Terrā fructiferā in saluginem, à malitia inhabitātū in ea. Posuit desertū in stagna aquarum, et terrā sine aqua in exitus aquarū. Et collocauit illic esurientes, & cōstituerunt ciuitatē habitationis. Et seminauerunt agros & plantauerunt vineas, et fecerūt fructū natiuitatis. Et benedixit eis et multiplicati sunt nimis, et iumenta eorum non minorauit. Et pauci facti sunt, et vexati sunt à tribulatione malorum et dolore. Effusa ^G est contentio super principes, et errare fecit eos in inuio et non in via. Et adiuuit pauperem de inopia et posuit sicut oues familias. Videbunt recti et lætabuntur, et omnis iniquitas eorum oppilabit os suum. Quis sapiēs & custodiet hæc, et intelliget misericordias Domini

¶ D. Per mare vt sæpe aliās, turbulentū hoc & plenū tempestatū & naufragiorum, intelligim⁹ seculū: per naues autē, allegoricē ecclesias, quæ licet plures sint, vnam tamē efficiūt catholicā ecclesiam, quam arca illa Noë figurabat. Vt enim naues tutō per fluctus natāt, & vento impelluntur, & à gubernatore clauum regēte dirigūt in portum, ita & ecclesia beneficio ligni crucis per vndosum huius seculi mare afflante Spiritu sancto & Christo gubernante, peruenit in portum æternæ salutis, quem quia omnes optamus, infrā vocat portum voluntatis nostræ. Proceres ergo & præfecti ecclesiarum, quibus hoc à Deo officium datum est, vt operentur in hoc mundo, studentes huic vni rei, vt talenta sibi commissa augeant lucro animarum, illi vident quā mirabiliter Deus suos regat, & defendat inter fluctus persecutionum huius seculi, quā

R iij

adē

ad eò intumescunt sæpe vt cælos contingere videantur, hoc est sanctissimos etiã elidere, iussu tamen Dei in abyssum vsque iterum deprimuntur, vt maxima illa tempestas in summam vertatur tranquillitatem quam appellat auram, quæ proprie est ventus lenior: vnde pro serenitate ponitur. ¶ E. Græca exemplaria hoc loco addunt aliqua verba, nimirum hæc καὶ ταῖς τῆς καταιγίδος, hoc est, imperauit procellæ, vt sit simile illi euangelico: Iesus imperauit vëtis, & facta est tranquillitas magna, vt hic versiculus opponatur ei qui præcessit, Dixit, & sterit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius, vbi græcum verbum ἔσθω quod interpres noster vertit, stetit, rectius vertisset per verbum, surrexit, vt heb. veritas, quæ sic vertit. Dixit, & surrexit ventus tempestatis, & eleuauit fluctus eius, vt significet propheta, permissione diuina excitari persecutiones in ecclesia, & iussu eiusdem illas comprimi & sedari.

¶ F. Ab hoc loco vsque ad finem psalmi, D. Hieron. iuxta heb. veritatem omnia verba, quæ 70. verterunt per tempus præteritum, reddit per futurum hoc modo: Pone flumina in desertum, Et ferent agros & plantabunt vineas etc. Benedicet eis & multiplicabuntur nimis, & ita in alijs, vt constet allegoricè prophetam vaticinari abiectionem populi Iudaici, & vocationem gentium. Nam Iudaica gens, quæ abundabat aquis diuinorum eloquiorum, & donis Spiritus sancti, ceu flumen aliquod & fons perpetuò scaturiens, ariditate & siti extabuit, & quæ prius erat similis terræ fructiferæ, ob vitiorum falsuginem sterilis & infrugifera facta est. Contrà, gentes quæ incultæ erant velut desertum, & prorsus aridæ, aquis scripturarum & charismatibus Spiritus sancti irrigatæ sunt, & collocatæ sunt in ciuitate cuius fundamenta sunt in montibus sanctis, & fructificauerunt in ecclesia, & benedictionem consecutæ sunt, & auctæ numero, tam perfecti quàm imperfectiores quos iumentorum appellatione significat, quòd simplices quidem sunt, sed vtilis in ecclesia: & indocti, sed fide pleni vt Aug. verbis vtar.

¶ G. Vaticinium hoc nouissima tēpora respicit, in quibus surgēt antichristi multī & seducent multos, de quibus & Apostolus scribens Timotheo: Spiritus inquit manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidem à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum. In his temporibus decrescet numerus fidelium, & imminuetur ouile Christi: Quod autem sequitur, Effusa est cōtentio super principes, librarij sine dubio culpa corruptè legitur in vulgatis codicibus, cum legēdum sit contemptio, id est, contemptus. Certè D. Hieron. legit cōtemptio, & sic interpretatur, vt qui Dominum inquit contempserant, ipsi contemnerentur: græcè enim est ἰσοδύναμις, quod alibi vertit, despectionem, quam lectionem confirmat heb. veritas quæ sic habet: Et effundet despectionem super principes. Similiter legit D. Aug. Effusus est contemptus super principes: Principes appellans, heresiarchas & autores peruersorum dogmatum. Reprobati enim sunt ab ecclesia inquit Aug. & quia principes esse voluerūt, contempti sunt, & facti sicut sal infatuatum proiectum foras. His itaque reiectis & contemptis adiuti sunt humiles, & reddita tranquillitate factum est vnum ouile Iudæorū & gentium, fraudibus & tenebris Antichristi fugatis.

Canticum psalmi ipsi David. Psalmus CVII.

Paratum ^A cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo & psallam in gloria mea. Exsurge ^B gloria mea, exsurge psalterium & cithara, exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis Domine, & psallam tibi in nationibus. Quia magna est super cælos misericordia tua, & vsque ad nubes veritas tua. Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua, vt liberentur dilecti tui. Saluum fac dextera tua & exaudi me, Deus locutus est in sancto ^C suo. Exultabo & diuidam Sichimam, & cōuallē tabernaculorū dimetiar. Meus est Galaad, & meus est Manasses: & Ephraim susceptio ^D capitis mei. Iuda Rex me⁹, Moab lebes spei meæ. In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ amici facti sunt. Quis deducet me in ciuitatē munitam? quis deducet

deducet me vsque in Idumæam? Nonne tu Deus qui repulisti nos, & non ^E exibis Deus in virtutibus nostris? Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem, & ipse ad nihilum deducet inimicos nostros.

¶ A. Psalmus hic resurrectionem Christi vaticinatur, & victoriã verbi Dei, quo pacto per euangelium subiugauit sibi Christus omnes gētes, & imperiū suum propagauit vsq; ad fines orbis terræ: vnde titulus habet, Canticum psalmi ipsi David. Est enim velut epinicion quoddã carmen. Est psalmus hic ferè idem cum fine psalmi 56. & fine psalmi 59. mutatis subindè paucis dictionibus. Nam primi quinque versus desumpti videntur ex fine psalmi 56. nisi quòd quintus versus huius psalmi plus quiddam habeat quàm vltimus versus psalmi 56. nimirum hæc verba, Vt liberentur dilecti tui: reliqua pars psalmi eadem est cum fine psalmi 59. Quare quicquid hoc loco non annotamus, ex superioribus psalmis petendum est. ¶ B. Paratum se dicit, ad explendas omnes voluntates patris sui: & geminatio eiusdē rei, ad epitalin & affectū exprimendū facit: vel vt D. Hieron. placet, bis dicit se paratū filius Dei, quòd paratus sit & hīc saluare & in futurū: nam per crucem suã pacificauit, & quæ in cælis, & quæ in terris vt Paulus inquit. ¶ C. In sancto, id est, in vnoquoq; sanctorum prophetarum: nam de vocatione gētium & quo pacto tyrannū humani generis diabolum spoliaret Deus, & gentes quas possidebat suo imperio suisque legibus subijceret Christus, locutus est Moyses, locutus est Esaias, & vniuersus prophetarum chorus: vel locutus est in sancto, id est, in filio. Is enim absolutè dicitur sanctus: vnde & Gabriel dixit virgini Mariæ, Quod nascetur ex te, sanctum vocabitur filius Dei. D. Hieron. quod hoc iuxta heb. veritatem vertit, in sancto, psal. 59. vertit, in sanctuario: verum in idem redit sensus: nam Christus dicitur tēplum & sanctuarium, quòd in eo habitet omnis diuinitas corporaliter. Versus autem sequens in vno verbo discrepat apud 70. à versu psalmi 59. Nam hoc loco græcè est ἐπαύωμαι, id est, exultabo: suprã autem, primum verbum est ἐγαύωμαι, id est, lætabor siue exultabo. Hebraica tamen veritas vtrobique legit, lætabor siue exultabo. ¶ D. Et hic versus in vna dictione discrepat à versu psalmi 59. Nã ille habet, Ephraim fortitudo capitis mei, eo sensu quē ibi explicuim⁹: hic verò habet, Ephraim susceptio capitis mei, significans se, qui caput est ecclesiæ: suscipere, hoc est, opitulari: Ephraim, hoc est, Christiano populo. ¶ E. Hebraica veritas clariùs legit hunc versiculum hoc modo: Nonne tu Deus qui proieceras nos, & non exieras Deus in exercitijs nostris? vt sensus sit: Nonne tu o Deus hæc mirãda factur⁹ es, & saluaturus gentes quas proieceras, & à diabolo opprimi & conculcari permittebas?

In finem psalmus David. Psalmus CVIII.

Deus ^A laudē meã ne tacueris, quia os peccatoris, & os dolosi super me apertū est. Locuti sunt aduersum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnauerunt me gratis. Pro eo vt me diligenter, detrahebant mihi, ego autem orabam. Et posuerunt aduersum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. Cōstitue ^B super eū peccatorē, et diabolus stet à dextris eius. Cū iudicatur exeat condemnatus, et oratio eius fiat in peccatum. Fiant dies eius pauci, et episcopatum eius accipiat alter. Fiant filii eius orphani, et vxor eius vidua. Nutantes ^C transferantur filii eius, et mendicent, et eiiciantur de habitationibus suis. Scrutetur foenerator omnem substantiam eius, et diripiant alieni labores illius. Non sit illi adiutor, nec sit qui miscereatur pupillis eius. Fiant nati eius in interitum, in generatione vna deleatur nomen eius. In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Domini, & peccatum ^D matris eius non delatur. Fiant

contra

contra Dominum semper, & dispereat de terra memoria eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, & punctum corde mortificare. Et dilexit maledictionem & veniet ei, et noluit benedictionem & elongabitur ab eo. Et induit maledictionem sicut vestimentum, & intravit sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossibus eius. Fiat ei sicut vestimentum quo operitur, & sicut zona qua semper praecingitur. Hoc opus eorum qui detrahunt mihi apud Dominum, & qui loquuntur mala aduersus animam meam.

¶ A. Apostolus Petrus primo cap. Acto. docet hunc psalmum de Iuda proditore intelligendum esse, citans testimoniū huius psalmi: sic enim habet, Viri fratres oportet impleri scripturam quam praedixit Spiritus super os David de Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum. Scriptum est enim in libro psalmorum: Fiat comoratio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet in ea, & episcopatum eius accipiat alter. Quia igitur Iudas dux fuit Iudaeorum conspirantium in necem Christi: Quicquid hic de Iuda proditore dicitur, de pontificibus, Scribis, Phariseis, & reliquis Iudaeis inimicis Christi accipiendum est: quod ex secundo versu liquet, ubi mutato numero dicit: Locuti sunt aduersum me etc. Is enim mos est sacrae scripturae: sic & Petrus Apostolus proceres ecclesiae, hoc est, Pontifices, Episcopos, & Sacerdotes representabat cum illi diceret Christus, Tibi dabo claves regni caelorum etc. Mystice autem psalmus hic etiam referendus est ad omnes impios christianos, qui fidem suam in Christum produnt, sacra vendunt, ministeria ecclesiastica dignis adimunt, et precio inducti largiuntur indignis: aut qui cupiditate quaestus aut gloriae scripturas pervertentes, autores hereseon & prauorum dogmatum fiunt, proditores facti suae fidei & religionis.

¶ B. Iudaei Christum regem noluerunt, negantes eum coram praeside Pilato, nec vllum regem se habere dicentes praeter Caesarem, & Barrabbam cupientes sibi dimitti, & Christum tolli & crucifigi. Quare imprecatur illis ut subiiciantur tyrannidi diaboli, qui bona illorum opera corrumpat, & debita mercede priuet, aut inani gloria aut peruersa intentione illa vitians. Hoc enim est, diabolus stare a dextris, ut subint dominio peccatoris, homicidae, & latronis, qualis fuit Barabbas. Idem contingit impijs christianis, & fidei & religionis suae proditoribus, qui condemnandi sunt ad Christi tribunal, & quorum orationes ieiunia & eleemosynae offendunt Deum, & in peccatum ipsi vertuntur qui breui tempore praesunt, & eorum functio alijs traditur, & filij eorum quos malis exemplis vitae, aut peruersis dogmatibus pepererunt, & sui aemulatores relinquant, tunc Orphani redduntur. Vxor illorum, id est, synagoga (si Iudaeos intelligis) vel haereticorum aut impiorum congregatio orbata suo patrono, & propugnatore fit vidua, hoc est, desolata. Nam Iudam proditorem ut Hiero. inquit, nec uxorem nec filios habuisse legimus. ¶ C. Iuxta literam, de Iudaeis perfidis hoc verum est, qui hodie etiam vbique terrarum incertis sedibus vagantur, & nusquam tuto habitant, sed subinde expulsi, de loco in locum migrare coguntur. Quod autem interpres vertit, nutantes, graece est σαλευόμενοι, quod sonat, commoti aut agitati: vnde heb. veritas legit. Instabiles vagentur filij eius & mendicent. Mendicitatem autem spiritualem intellige, hoc est, inopiam omnium diuitiarum spiritualium. Non enim habent prophetas, non habent legem, non sacerdotium, non sacrificium. Omnia enim haec vna cum fide ad gentes translata sunt: Feneratorum autem, mystice: vel ut hebraica veritas legit, exactorem, appellat diabolus, qui temporalia bona haec & fluxas voluptates peccatoribus indulget, & quasi scenori dat, ut aeterna ab illis sumat & exigat supplicia.

¶ D. Sicut mater omnium piorum est ecclesia & Hierusalem illa quae sursum est, ita omnes impij habent suam matrem quae appellatur in Apocalypsi synagoga satanae, alibi conuentus malignantium, nunc concilium impiorum, nunc generatio praua & adultera, sicut illa ediuersò appellatur concilium iustorum, & generatio rectorum. Sicut autem inter pios est virtutum communio & meritum, ita & inter malos est scelerum quaedam communicatio: vnde & Christus apud Lucam cap. ii. Sanguis omnium prophetarum qui effusus est a constitutione mundi, a sanguine Abel vsq;

ad san-

ad sanguinem Zachariae qui periit inter altare & aedem, requiretur ab hac generatione. ¶ E. Apud Dominum detrahere Christo, est ipsis verbis Domini & prophetarum oraculis Christo detrahere, dicendo Christum non esse illum ipsum, quem lex Domini & prophetae praenunciauerunt. Non dicit autem, haec merces eorum, sed hoc opus ipsorum, significans illos suapte voluntate maledictionem sibi conciliari: hoc enim significat cum ait in superioribus versibus, Induit maledictionem sicut vestimentum, & intravit sicut aqua in interiora eius, sicut oleum in ossibus eius. Manifestum est enim inquit Aug. quod indumento opertorio & zona describat ipsa opera, quibus aeterna maledictio comparatur. Nam zona vestes cohibemus, & succingimus operaturi: Omnia tamen haec quae corpori humano maxime adheret, significare possunt maledictionem perpetuam illis adhaerentem: ut sensus sit, vestiatur maledictione, operiatur maledictione, et cingatur velut zona quadam maledictione, ut perpetuo illum comitetur, illique adhæreat.

Et tu Domine Domine fac mecum propter nomen tuum, quia suavis est misericordia tua. Libera me quia egenus ego sum & pauper, & cor meum conturbatum est intra me. Sicut umbra cum declinat ablatus sum, & excussus sum sicut locustae. Genua mea infirmata sunt a ieiunio, & caro mea immutata est propter oleum. Et ego factus sum opprobrium illis, viderunt me, & mouerunt capita sua. Adiuua me Domine Deus meus, saluum me fac secundum misericordiam tuam. Et scient quia manus tua haec, & tu Domine fecisti ea. Maledicent illi, & tu benedices, qui insurgunt in me confundantur: seruus autem tuus laetabitur. Induantur qui detrahunt mihi pudore, & operiantur sicut diploide confusione sua. Confitebor Domino nimis in ore meo, & in medio multorum laudabo eum. Quia adstitit a dextris pauperis, ut saluam faceret a persecutoribus animam meam.

¶ F. Locustae se comparat, quod hoc genus insecti saltu se promoueat, & pedibus posterioribus, quos longiores habet multo quam anteriores pedes, sese excutiat, & de loco in locum profiliat. Ita & Christus cedens furori & insanie hostium suorum, quod nondum venisset hora eius a Nazareth, venit Capharnaum, a Capharnaum in Bethsaida, a Galilaea in Iudaeam: a Iudaea secessit in deserta loca mari proxima ut docent euangelia. Idem de membris illius, id est, apostolis & martyribus verum est, qui persecutionibus urgentibus, ex mandato Christi de ciuitate vna fugerunt in aliam.

¶ G. Iuxta literam prior pars huius versiculi accipi potest de Christo, qui ieiunians se maceravit, ut ex inedia genua illi imbecilliora redderentur. Quod autem sequitur, Caro mea immutata est propter oleum, mystice intelligi debet hoc sensu: Caro Christi, quae propter peccata nostra morti obnoxia fuit, immutata est ad immortalitatem: propter oleum, id est, Spiritum sanctum habitantem in carne Christi. D. vero Aug. scribens in hunc psalmum illud, Genua mea infirmata sunt a ieiunio, non ad Christum, sed ad membra etiam, hoc est, ad apostolos refert. Eius verba haec sunt: Arbitror inquit eos, qui in membris eius fortes videbantur, tanquam praesentia panis quo sustentabantur, abstracta defecisse in eius passione usque ad negationem, quod in Petro Apostolo apparuit: vnde ad eos confirmandos resurrexit, & carnis infirmitatem vntione Spiritus sancti firmavit, & in meliorem statum commutavit. ¶ H. Manum pro operibus sumi, peculiare est sacris literis: est itaque sensus, Scient, & mortem quam sponte mea suscipiam & resurrectionem securam, tuum opus esse, & quicquid in carne mea fit, tua virtute perfici.

Psalmus David. Psalmus CIX.

Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis. Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Virga virtutis tuae emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui

geni te. Iuravit Dominus & non poenitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchizedec. Dominus ^D à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges. Iudicabit in nationibus implebit ruinas, conquassabit capita in terra multorum. De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.

¶ A. Psalmum hunc de Christo filio Dei intelligendum esse constat ex 22. capite Matthæi, ubi Christus Iudæos interrogas, cuius filius esset Christus, responderibus illis, David filium esse. Quomodo ergo (inquit) David in spiritu vocat illum Dominum suum dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis etc. Tractat itaque psalmus hic 109. de regno & sacerdotio Christi, & quomodo exaltandus erat super omnes cælos, quia humiliaverat se & obediens fuit patri usque ad mortem & ignominiam crucis. Primi itaque versus duo ex persona Dei patris canuntur, inuitantis filium suum hominem assumptum ad regni consortium, & tradentis ei omne iudicium: id enim est sedere ad dexteram patris ipsum Christum, omne ius regni & iudicandi potestatem à patre accipere: unde & Iohannes, Pater inquit non iudicat quenkam, sed omne iudicium dedit filio, ut omnes honorificent filium. Quod autem dicit, Donec ponam inimicos scabellum etc. hoc est, donec subiiciam pedibus tuis omnes hostes tuos, non est ita intelligendum, quasi subiectis inimicis non amplius regnaturus sit filius, cum tunc longè potentius regnaturus sit. Simile huic est illud apostoli in priore ad Corinthios epistola: Oportet autem illum regnare donec ponat inimicos sub pedibus eius: & illud Matthæi primo, Non cognouit eam donec peperit filium suum primogenitum.

¶ B. Per virgam virtutis, sceptrum fortitudinis intellige, hoc est, firmissimum Christi regnum, quod psalmo 2. per virgam ferreâ significat, Reges inquit eos in virga ferrea: de hoc regno ita vaticinatus est Daniel cap. 2. In diebus regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum quod in æternum non dissipabitur: comminuet autem & confamet vniuersa regna, & ipsum stabit in æternum: hoc autem regnum ex Sion ortum est, & in Hierusalem primum cæpit. Quia verò pater in filio operatus est omnia, nec filium vnquam solum reliquit, benè subdit: Tecum principium, hoc est, tecum semper est & erit pater qui principium appellatur, quia est prima causa filij, in quo tamen principio semper fuit filius: unde Iohannes. In principio inquit erat verbum, Tecum ergo principium in die virtutis tuæ, id est, cum tempus virtutis, id est fortitudinis tuæ aduenit, quo vinces hostem humani generis: in splendoribus sanctorum, hoc est, sanctitatum: capitur enim pro re, non autem persona: unde Sanctes vertit, in pulchritudinibus sanctitatis. Felix autè Pratenis sic, in decoribus sanctitatis: Munsterus, in magnificentijs sanctitatis. ¶ C. Hunc locum longè aliter legunt hebræi quàm 70. interpretes vererunt, quod ambiguitate vocum & affinitate literarum hebraicarum factum est, quorum lectionem breuitatis causa omittimus sequentes versionè 70. interpreterum. Dicit itaq; pater se genuisse filium ex vtero, id est, ex propria substantia: nõ quod Deus pater verum habeat, vel humano more eum genuerit: sed ex vtero genitus dicitur, ut significetur cum patre esse eiudem prorsus naturæ & essentiæ, quod *ἐκ τῆς οὐσίας* vocant greci: non est autem ita genitus filius à patre, quasi patri aliquid decesserit, aut filius patre reliquerit, cum, pater sit in filio, & filius in patre: unde Iohannes cap. primo volens significare ineffabilem hunc generandi modum, dicit, vnigenitum Dei filium in sinu, id est, in corde Dei patris esse. Quod autem addit, ante luciferum, significat filium ab æterno & antequam sidera, quorum præcipuus & clarissimus est Lucifer, conderentur à Deo genitum esse. ¶ D. Ferores & rebelles animos regum & imperatorum terræ fregit & mitigauit prædicatione euangelica Deus pater, & per crucem filij sui subiugauit, idq; in die iræ suæ, hoc est, tempore gratiæ cum irascebarur principi huius mundi diabolo: quâquam per reges, hoc loco intelligi possunt principes tenebrarum, quorum vires fregit Deus per filium suum: & iudicauit in nationibus, id est, vltus est vicem nationum quas oppræsserat tyrannide sua diabolus. Notandum autem quod dicit hic Dominum, id est, Deum patrem à dextris esse filij, cum supra dixerit filium à dextris sedere patri, ut ostendat per omnia æqualitatem honoris & potentiæ esse inter patrem & filium. Quod autè interpres noster vertit, ruinas, græcè est *ῥωμῆματα*, quæ vox etiam significat cadauera, sic appellata à græco verbo *ῥωμῆ*, quod est ruo, sicut & à cadendo dictum

dictum est cadauer: unde Sebastianus Munsterus elucidandi causâ sic vertit hunc locum, Implebit loca cadaueribus. Cadauera autem siue ruinas appellans, incredulos, nec obediens fidei euangelicæ, qui cadunt in via huius seculi. Nã positus est Christus in ruinâ, & resurrectionem multorum. ¶ E. Torrentis aquæ, metaphoricè appellantur interprete Hieron. afflictiones & incommoda mortalis huius vitæ. Torrens enim non habet aquas naturales, sed semper alienas quas concipit & colligit ex tempestatibus procellis & pluuijs: unde inamœnas & turbidas aquas semper habet. Has aquas bibit Saluator, cum calicem de torrente huius seculi impletum tristibus & amarissimis aquis gustauit imminente passione, & orauit dicens: Pater si fieri potest, transeat à me calix iste. Et quia de hoc torrente bibit in via huius seculi, exaltauit illius caput Deus pater, & dedit illi nomen quod est supra omne nomen, ut in nomine eius omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum.

Alleluia. Psalmus CX.

CONFITEBOR ^A tibi Domine in toto corde meo, in cõsilio ^B iustorũ & congregatione. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. Confessio et magnificentia opus eius, et iustitia eius manet in seculum seculi. Memoria ^C fecit mirabiliũ suorum misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se. Memor erit in seculum testamēti sui, virtutē operũ suorũ annunciabit populo suo. Ut ^D det illis hæreditatē gentium, opera manũ eius veritas & iudicium. Fidelia omnia mandata ^E eius cõfirmata in seculũ seculi, facta in veritate & æquitate. Redemptionem misit populo suo, mandauit in æternum testamentum suum. Sanctum & terribile nomen eius, initium sapientiæ ^F timor Domini. Intellectus bonus omnibus facientibus eum, laudatio eius manet in seculum seculi.

¶ A. Ex persona ecclesiæ & fidelis populi canitur psalmus hic à propheta, quo laudantur mirabilia & magna opera Domini, & fides veritasq; diuinarum promissionum, & cõmendatur cælestis sapientia cuius initium est & fundamentũ timor Domini: unde & hic psalmus cum sequentibus vsque ad cantica graduum pro titulo habent, Alleluia. ¶ B. Consilium licet per litteram scribatur in latinis codicibus, pro cœtu tamen consultantium capitur, in quo significato apud grammaticos per litteram scribitur. Nam græca vox est *βουλή*, quæ propriè consilium significat: apud 70. tamen interpretes sæpe pro cœtu consultantium usurpatur: id autè propriè *συμβουλιον* dicitur, id est ad verbũ, cõfessio aut cõuentus. ¶ C. Olim mirabilia operatus est Dominus liberãs populũ suũ Israëliticũ ab Ægyptiaca seruiture, cum traduxit eũ per sicũ aluẽ maris rubri, & fluctibus inuoluit Pharaonẽ cũ vniuerso exercitu, & colũnam nubis per diem, & colũnam ignis per noctẽ præbuit ijs, ut vtroq; tẽpore dux & iudex viæ illis esset, & manna illos paut quadraginta annos in deserto. Memoria autè priscorũ horũ mirabilium reficuit & renouauit in ecclesia Dominus, per aquas baptismi liberans populũ suum à seruiture diaboli, ducẽ vitæ huius dans Spiritũ suum sanctũ, et loco manna cælestis alimoniam corporis & sanguinis sui, & verum illũ panẽ cælestẽ largiens timentibus se: nam fame & inedia multorũ sanctorũ martyrum corpora perijsse constat inquit Hieron. ¶ D. Filios Israël constat occupasse duce Iosue regiones septem gentium Chananzarum: verum iuxta tropologiã hanc gentium hæreditatẽ occupant duce Iesu sancti, quoties per Christi gratiã, expulsis septẽ vitijs capitalibus cum toto peccatorum agmine, terrã cordis nostri recipimus & ipsi possidemus, quam prius occuparunt demones, qui propter 7. peccata capitalia, quibus præsidet, per 7. populos Chananzorum iuxta tropologiã denotantur. ¶ Mandata, hoc loco vocantur ipsę promissiones diuinæ, quę Deus per prophetas, & nouissimè per filium suum annunciari mandauit: vel mandata dicuntur, quia mandatis diuinis eiusmodi promissa cælestium bonorum semper adiuncta sunt. Hęc autem fidelia sunt, id est, certa, & indubitata.

ta, & rata perpetuò futura: vnde dicit, Confirmata in seculum seculi: & quia hæc Deus largitur cum summa veritate neminem fallens, & cum summa æquitate nullum bonum irremuneratum relinquens, benè addit, Facta in veritate & æquitate.

¶ F. Sapientiam cælestem, non autem terrenam hoc loco significat, quam cap. i. suæ epistolæ describit Iacobus, quam de sursum à patre luminum descendere dicit, huius fundamentum est timor Domini. Et quotquot huic sapientiæ student, illorū mēs & intellectus illuminantur: vnde dicit, Intellectus bonus facientibus eam. Sic enim legendum est, vt ad sapientiam referatur: nam græcè est, ἐν τῷ μὲν ἐστὶν ἡ σὰν, ipsam. Quotquot autem hac sapientia carent, pereunt: hinc illud Prouerbiorum 5. de peccatore: Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, & in multitudine stultitiæ suæ decipietur, quo loco & alijs pluribus disciplina appellatur diua hæc sapientia, quòd per eam appetenda & vitanda discimus.

Alleluia. Psalmus CXI.

BEatus ^A vir qui timet Dominum, in mādatis eius volet nimis. Potens in terra erit semen eius, generatio rectorū benedicetur. Gloria & diuitiæ in domo eius, & iustitia eius manet in seculum seculi. Exortum ^B est in tenebris lumen rectis, misericors & miserator & iustus ^C. Iucundus homo qui miseretur & commodat, disponet sermones suos in iudicio, quia in æternum non commouebitur. In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala non timebit. Paratum cor eius sperare in Domino, confirmatum est cor eius, non commouebitur donec despiciat inimicos suos ^D. Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi, cornu eius exaltabitur in gloria. Peccator videbit, & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet, desiderium peccatorum peribit.

¶ A. Idem vir beatus hoc psalmo describitur, quem psalmo primo diximus describi, nimirum Christus, sic tamè vt ad membra quoq; eius aptari possint ea, quæ hoc psalmo dicuntur à propheta, quanquā durius & coactius id fiat. Christus itaq; verè beatus est vir iuxta hominè assumptū, qui maximū desiderium & propensissimā voluntatem habuit ad explenda omnia mandata Dei patris: vnde apud Iohannē, Cibus inquit meus est vt faciā volūtate eius qui misit me patris: huius semen, fideles sunt per baptismū in Christo geniti, quòd potes est propter dona Spiritus S. & cælestes benedictiones, quas per Christū consecuti sunt, & hæc est gloria, & hæc spirituales diuitiæ sunt in ecclesia quæ est domus Dei. ¶ B. Hic versiculus non de alio quàm de Christo intelligi potest, qui est lumen illud quo illuminatæ sunt gentes, & lux illa de qua Esaias, Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucē magnā, habitantibus in regione vmbrae mortis, lux orta est eis. Est itaq; sensus: Misericors & miserator & iustus Dominus, est lumē rectis exortum in tenebris: græcè autē cum verbum sit, ἔξ ἁνί τελεθ, vel exortū est intelligimus, vel exortus est, vt ad virū beatū referatur, & is ordo verborum dilucidior erit: vir ille beatus exortus est ceu lumen rectis, misericors miserator & iustus existēs.

¶ C. Hebraica veritas rectius vertit, bonus vir clemens etc. Nā græca vox χρηστὸς propriè significat idem quod benignus & munificus, & expositus omnī vñibus: nam ἀπὸ τῆς χρηστόματι, quod est vtor, deducta vox est. Christus itaque miseretur nostri, & talenta seruis suis distribuit, vt cum sœnore ea recipiat, & per apostolos & præcones verbi Dei disponit: vel, vt græcè est, dispensat (ἐκονομῆσαι) sermones diuinorum oraculorum suorum, idq; cum iudicio & discretionē. Videndum est enim, ne margaritas verborum diuinorum spargamus ante porcos, aut obijciamus canibus, & apto & opportuno tempore de ijs differamus. Hanc œconomiam siue dispensationem satis indicat Christus apud Lucam, Quis putas est fidelis seruus inquit, quem constituit Dominus super familiam suam, vt det illis in tempore tritici mensuram? ¶ D. Christus omnia sua & corpus & sanguinē, vitam & ipsam diuinitatē suā nobis cōmunicauit, & thesaurum omnium bonorū suorū spiritualiū effudit in pauperes, id est, humiles fideles: vnde exaltatū est regnū eius in cælo & in terra, quod inuiderūt Iudæi & gētes idololatriæ & fre-

& fremuerunt aduersus Christum & eius cultores, sed omnes suos conatus irritos & vanos esse videntes, inuidia contabuerunt. De Christo autem penultimum hunc versiculum intelligi docet Apostolus Paulus in posteriore ad Corinthios epistola cap. ii. de eleemosyna faciendā differens. Nam ostendere volens, Deum cum magno gratiarum sœnore reddere nobis beneficia in egenos collata, probat testimonio huius psalmi dicens: Potens est autem Deus omnem gratiam abūdare facere in nobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiā habentes, abunderis in omne opus bonum, sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus, quamuis Chryf. enarrans locum illum Pauli, non ad Deum, sed ad facientem eleemosynas refert illud, Dispersit dedit pauperibus.

A Alleluia. Psalmus CXII.

LAudate pueri Dominū, laudate nomē Domini. Sit nomē Domini benedictū, ex ^B hoc nūc & vsq; in seculū. A solis ortu vsq; ad occasum laudabile nomen Domini. Excelsus super omnes gētes Dominus, & super cælos gloria eius. Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra. Suscitans ^C à terra inopem, & de stercore erigens pauperem. Vt collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. Qui habitare facit sterilem in domo ^D, matrem filiorum lætantem.

¶ Quamuis hoc psalmo pueros tantum compellare & ad laudandum Deum inuitare videatur, omnes tamè Christi fideles hortatur propheta ad laudes diuinas, pueros appellās humiles, & eos qui malitia paruuli sunt, ad quam pueritiā nos Apostolus hortatur dicens, Malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti. Et Apostolus Petrus in priore epistola sua: Sicut modò geniti infantes rationabile & sine dolo lac concupiscite. Ex ore eiusmodi infantium & lactentium puerorum Deus perficit laudem suam: vnde August. scribens in hunc psalmum, Ne arbitremini ad vos istam exhortationem (inquit) non pertinere, quia iam corporis pueritiam egressi, vel iuuenili decore virescitis, vel senili honore canescitis: omnibus enim vobis dicit Apostolus, Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote. Qua malitia nisi superbia? Ipsa enim de vna grāditate præsumens, non sinit hominem ambulare per arctam viam, & intrare per angustum portum. Et ideo Dominū nō nisi pueri laudant, quia superbi eum laudare nō norunt. Sit senectus vestra puerilis, & sit pueritia senilis, id est, nec sapientia vestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapiētia, hæc ille: vnde benè Christus Marci decimo, Si quis non receperit regnum Dei sicut paruulus, non intrabit in illud. ¶ B. Ex hoc nunc, id est, ex hoc tēpore præsentī, quo videlicet credere in Deū cœpim⁹: tūc enim apud nos præcipuè laudari & benedici nomē Domini debet, quod alioqui ex se ab æterno benedictum est. Porro, ex hoc nunc, dixit interpretes, pro, amodo, græcam phrasim exprimens ad verbum: apud eos enim est frequens, aduerbium cum articulo vsurpare pro nomine adiectiuo, sic hoc loco, hoc nūc dictum est pro præsentī tempore. Lucæ autem primo in cātico virginis Matris, interpretes omisit aduerbiū, idque magis latinè: Ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes. Sic Virg. Ex illo celebratus honos. In quibus præpositio (ex) tempus denotat, nō causam, pro eo quod est, ab hoc tempore, & ab illo tempore. ¶ C. Per inopem & pauperem intelligimus gentes, quas de puluere terrenarum cogitationum, & fece & stercore peccatorum Deus euexit ad cælestia, & sedere fecit cum Apostolis, Prophetis, & Patriarchis in cælestibus: vnde Christus in euangelio, Venient inquit ab oriente & occidente, & recumbent cum Abrahā Isaac & Iacob in regno cælorum. Quicquid enim sumus, id sumus per Dei gratiam: vnde August. scribens in hunc psalmum, Quamuis enim (inquit) collocetur fidelis pecuniæ dominicæ dispensator cum principibus populi Dei, quamuis sessurus sit in duodecim sedibus, & angelos quoque iudicaturus, à terra tamen inops erigitur, & de stercore pauper exultatur, qui antea seruiebat desiderijs & varijs voluptatibus. ¶ D. Per sterilem matrem, intelligit ecclesiam ex gentibus congregatam, quæ sterilis dicitur, quòd ante fidem susceptam nullos filios Deo generaret: hæc per euangelicam fidem innumeros filios quotidie Deo parit, vt longè superet synagogam spiritualium filiorum, numero:

vnde bene dicit eam habitare in domo, id est, in ecclesia lætantem propter filios. Sic enim vertedū erat, cū græcè sit *ἡ ἐκκλησία τῶν υἱοῦν*. Exprimat enim causam cur lætetur ecclesia, quia se videt vndiq; cinctā numerosa prole: de hac sterili Dominus apud Esaiam cap. 54. Lauda sterilis quæ non parit, decanta laudem & hinni quæ non pariebas, quia multi filij defertē magis quàm eius quæ habebat virum.

Alleluia. Psalmus CXIII.

IN A exitu Israël de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro. Facta est B Iudæa sanctificatio eius, Israël potestas eius. Mare C vidit & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum. Montes exultauerūt vt arietes, & colles sicut agni ouiuū. Quid est tibi mare quod fugisti, & tu Iordanis quia conuersus es retrorsum? Montes D exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium? A facie Domini mota est terra, à facie Dei Iacob. Qui E conuertit petram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquarum. Non nobis Domine nō nobis, sed nomini tuo da gloriam. Super misericordia F tua & veritate tua, nequando dicant gentes, vbi est Deus eorum? Deus autem noster in cælo, omnia quæcunque voluit fecit. Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt. Aures habent & non audient, nares habent & non odorabunt. Manus habent & non palpabunt, pedes habent & non ambulabunt, non clamabunt in gutture suo. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in iis. Domus Israël sperauit in Domino, adiutor eorum & protector eorum est. Domus Aaron sperauit in Domino, adiutor eorum & protector eorum est. Qui timet Dominum sperauerūt in Domino, adiutor eorum & protector eorum est. Dominus memor fuit nostri, & benedixit nobis. Benedixit domui G Israël, benedixit domui Aaron. Benedixit omnibus qui timent Dominum, pusillis cum maioribus. Adiciat Dominus super vos, & super filios vestros. Benedicite vos à Domino, qui fecit cælum et terram. Cælum H cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Non mortui I laudabunt te Domine, neq; omnes qui descendunt in infernum. Sed nos qui viuimus benedicimus Domino, ex hoc nunc & vsque in seculum.

¶ A. Nudam texere historiam videtur psalmus hic: verum quia nonnulla hic referuntur, quæ cōtra veritatem historiarum libri Exodi sunt, cōpellimur necessario relicta litera mysticū & spirituale intellectum in omnibus querere. Mare enim fugisse, hoc est, cessasse legimus filijs Israël, sed Iordanē cōuersum esse retrorsum nusquā legimus: nec mōtes aut colles vsquā exultasse scripsit Moses, quare in his voluit allegoricos aliud significare Spiritus S. Inuitamur ergo hoc psalmo, quia in frōre pro titulo habet, Alleluia, Benedicere & laudare Dominū, qui liberauit nos à tyrānide diaboli & peccati seruitute, & tenebris huius mundi: vnde & Petrus Apostolus, Vos inquit genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum. ¶ B. Nomina hæc Israël Iacob & Iudæus, quæ passim in veteri testamento obuia sunt, non semper posteros carnales Abraham Isaac & Iacob significare in varijs locis constat. Quare Apostolus scribens Romanis, illos esse veros Iudæos dicit, qui in occulto sunt, & quorum corda circumcisa sunt non præputia: & idem Galatis scribens, Israël Dei vocat, ad distinctionem synagogæ Sarnæ. Quicumque igitur Deum vita & moribus confitetur, is verus Iudæus est. Iudas enim confessionem sonat. Sic qui Deum purificato corde videt, & vitia carnisque

desideria supplantat, is verus Israël & Iacob est: quorum illud sonat, videns Deum: hoc verò, supplantator. Cū igitur verum semen Israël, & spiritualis familia Iacob per fidem Christi educta est à tenebris huius mundi, & segregata à barbarie vitiorum, tunc Christianus popul⁹ totus in cōfessione Dei factus est sanctificatio Dei, & potestas eius, cui contulit potestatem calcandi super serpentes & scorpiones & omnem virtutē inimici. Barbaros, vocat Aegyptios propter feros mores & barbaros ritus, & prodigiosas superstitiones quas Aegyptij habuere, de quibus multa Iuuenalis Saty. 14.

¶ C. Sensus tribuit rei inanimatæ, non quod mare videat, sed quia Deus ea quæ non sunt, vocat quasi ea quæ sunt: vidisse hinc nihil aliud est quàm sensisse potentiam diuinam, qua iussit fluctus diuidi & alueum maris ficcari. Nobis autem mare cessit & incolumes trāsmisit, cū ex aquis baptismi emerimus viui, cū ante mortui essemus peccato. Iordanis quoque cessit filijs Israël duce Iosue ingredientibus terrā promissionis, & iubente Deo siccam præbuit viam, aquis superioribus consistentibus & montis instar se tollentibus: inferioribus verò aquis defluentibus in mare mortuum. Id autem, quod iuxta literam in hoc psalmo legimus, Iordanis conuersus est retrorsum, spiritualiter impletum est in primo Christi aduentu. Per Iordanem enim, cuius aquas suo baptismo Christus cōsecrauit, intelligitur populus Christianus ablutus baptismo. Horum aliqui seruiūt carni & illius concupiscentijs, & salutare aquas baptismi perdunt pestilentibus & falsis aquis maris mortui. Aliqui verò sistant & cohibent vitiosum hunc fluxū, & ad Deū cōuertuntur visis mirabilibus diuinis. ¶ D. Nec istud vsquam legitur factū: qui enim exultare potest, quod sensu prorsus caret vt mōtes & colles? Nam exultare hoc loco, vt mille alijs pro gaudio efferri, positum est: vnde Aug. legit, Mōtes gestierunt vt arietes: quare relicta litera ad allegoriam confugiendum. Montes enim, sancti maioris meriti & perfectionis appellantur, quales fuere apostoli, & horum vicarij qui præsunt gregi dominico in ecclesia: colles verò, homines inferioris meriti, qui in ecclesia subsunt, & aliorum magisterio reguntur: vnde hos agnis comparat, illos verò arietibus, de quibus plura annotauim⁹ psalmo 64. Omnes autē hij exultāt gaudio, cuius causam dicunt hanc, quod à facie & præsentia Christi mota sit terra, id est, terrena corda saluari penitentia sunt commota, et fidem Christi amplexa. ¶ E. Bibebant inquit Apostolus de spirituali confluence eos petra: petra autem erat Christus, quibus verbis allegoriam huius loci satis aperit Apostolus. Christus itaque nostra petra & rupes, aquas gratiarum spiritualium effundit, & fontibus scripturarum nos reficit: de quibus aquis & fontibus Esaias, Haurietis inquit aquas in gaudio de fontibus Saluatoris. ¶ F. Interpres latinus suo more præpositionem *ἡ* ferè semper vertit per præpositionem, super, siue genitiuo iungatur siue datiuo. Hoc itaque loco cū datiuo iungatur, vertenda erat per, propter, sicut ad hebr. veritatem reddidit Hieronymus: Propter misericordiam & veritatem tuam. Est itaque hic sensus, Quod ineffabilia hæc beneficia & stupenda miracula exhibuisti, non ascribimus nobis, sed omnem honorem & gloriam tuo nomini reddimus, orantes ne offensus nostris peccatis, consueta præsidia & beneficia nobis adimas, idque propter misericordiam tuam quæ tibi peculiaris est, & promissionum tuarum veritatem & fidem, ne gentes videntes nos tuo auxilio, destitui exprobrent nobis dicentes, Vbi est Deus eorum, quem nec ostendere nec demonstrare possunt? vnde subdit quasi respondens exprobrantibus, Deus autem noster in cælo etc.

¶ G. Per domum Israël, intelligimus familiam Israëlitarum, non carnalium tantum, sed & spiritualium qui diabolus supplantant, & expiatis cordibus Deum continuo vident, vt supra diximus. Ita per domum Aaron, non modò tribum leuiticam, sed etiam totum ordinem sacerdotalem noui testamenti. Nam Aaron typus fuit summus sacerdotij quo functus est Christus: vnde precatur, Adiciat Dominus super vos, & super filios vestros, hoc est, augeat Dominus numerum patrum & filiorum vestrorum: Et ita factum est. Accesserunt enim (inquit Augustinus) etiam de lapidibus fuscitati filij Abraham, accesserunt oues quæ non erant de hoc ouili, vt fieret vnus grex & vnus pastor: accessit fides omnium gentium, & creuit numerus non modò sapientum antistitum, sed etiam obedientium populorum, adijciente Domino non solum super patres, qui ad Christum cæteros præirent, sed etiam super filios eorum qui patrū pia vestigia sequerentur: hæc ille, ne quis ad carnalem cognationem hæc referenda putet. ¶ H. Sacræ literæ pios & sanctos, vocant filios Dei: peccatores autem humanis affectibus & terrenis vitijs obnoxios appellant filios hominum, siue homi-

nes: sic Genes. 6. videtes filij Dei filias hominū quod essent pulchre, acceperūt sibi vxores ex omnibus quas elegerāt: & Dauid alibi, Ego dixi dij estis & filij excelsi omnes: Vos autem sicut homines moriemini. Et Apostolus scribens ad Corinthios: Cum inter vos est (inquit) zelus & contentio, nonne homines estis? His ergo filijs hominum terra data est, vtpote ijs qui terrena sapiunt. Cælum autem cæli (siue vt hebraica veritas legit) Cælū cælorum est peculiare Domino, id est, filio Dei: & mystico illius corpori, hoc est, pijs & sanctis omnibus qui eō quod adhærēt Domino, vnus spiritus cū Domino facti sunt: Tale est & illud Iohan. Nemo adscēdit in cælum nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo. Porro cælum cælorum dictum est, sicut sancta sanctorum, quod cælum illud excellat omnes alios cælōs. Nam plures esse cælōs constat: est enim aëreum cælum, vnde volucres cæli: orbes præterea cælestes cæli dicuntur, vt cælum Lunæ, & cælum Solis, ad hæc firmamentum quod nos stellatum cælum dicimus: verum hoc cælum cælorum supra omnes est, Deo & diuis peculiare habitaculum, profusque immobile. ¶ I. Viuentes, hoc loco appellat non eos qui corporalem hanc vitam agunt, sed eos quorum animæ fide viuunt apud Deum, tametsi ex hac vita migrarunt. Sic Christus apud Matthæum probat, Abraham, Isaac & Iacob viuere, quāuis hac vita defuncti sint: quia Dominus se appellat Deum Abraham, Isaac, & Iacob: cū non mortuorum, sed viuorum sit Deus. Mortuos autem, appellat eos quorum animæ per peccata apud Deū mortuæ sunt, licet corpore viuant. A peccatore autē Deus laudari non potest, nec vult: quia non est speciosa laus in ore peccatoris, vt inquit Salomon.

Alleluia. Psalmus CXIII.

Dilexi, quoniam ^A exaudiet Dominus vocem orationis meæ. Quia inclinauit aurem suam mihi, & in diebus ^B meis inuocabo. Circudederunt me dolores ^C mortis, pericula inferni inuenerunt me. Tribulationem & dolorem inueni, & nomen Domini inuocaui. O Domine libera animam meam misericors Dominus & iustus, & Deus noster miseretur. Custodiens paruulos Dominus, humiliatus sum & liberauit me ^D Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Qui eripuit animam meam de morte, oculos meos à lachrymis, pedes meos à lapsu. Placebo Domino in regione viuorum.

¶ A. Ex persona fidelis populi psalmum hunc canit propheta, recensentis beneficia à Deo sibi collata, & spe futurorum bonorum se consolantis. Quam spem causam esse dicit, cur tantopere diligit & dilexerit Deum. Hanc autem spem antecedit fides: quid enim boni sperare potes ab eo, cui nec confidis nec credis? Quia ergo credidisti, (inquit Augustinus) sperasti: quia sperasti, dilexisti.

¶ B. Dies suos, vocat tempus hoc mortalis nostræ vitæ, quod Apostolus scribens Hebræis vocat tempus carnis nostræ, quod tantisper mortali carne grauamur, quā diu sumus in hac vita. Qui in diebus inquit carnis suæ supplicationes & preces cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. Nostri autem vocantur dies, quod ad vsus & voluntatem nostram, datum sit nobis tempus vitæ nostræ: cū autem vita hac functi fuerimus, non erunt amplius dies nostri, sed dies Domini. ¶ C. Dolores mortis, interprete D. Hieronymo sunt cogitationes scædæ, & quæ ad peccata sollicitant nos: cū ergo his victi peccare desideramus, circudant nos dolores mortis: tunc enim anima quasi parturit letale peccatum, & flagrantibus cupiditatibus & molestissimis æstuat. Nam græca vox *ἀσπες*, propriè sunt dolores parturientium. Pericula autem inferni, ipsa peccata sunt, quæ nos exponunt & conijciunt in periculum æternæ mortis.

¶ D. Spe certissima rerū futurarū se consolatur fidelis anima, nō quod iam cælestē requiē adepta sit libera ab omnibus malis & incommodis, sed quod nihil hac re certius sit apud pios: Spes enim nō cōfundit: Sic Paulus scribens Ephes. quæ certissimè futura

futura erant, quasi iam transacta, scribit. Confidere, inquit, nos fecit in cælestibus in Christo. Quam diu enim labimur per quotidiana peccata, semper habent oculi quod lachrymentur. Tunc autem eximentur oculi nostri à lachrymis, quando liberati fuerint pedes à lapsu. Tunc autem nullus erit lapsus ambulantium pedum, quando infirmæ carnis nullum erit lubricum, vt Augustini verbis vtat, quod futurum est in regione viuorum, vbi per omnia placebimus Deo.

Alleluia. Psalmus CXV.

Credidi propter quod ^A locutus sum, ego autem humiliatus sum nimis. Ego dixi ^B in excessu meo, omnis homo mendax. Quid retribuam Domino pro ^C omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo. Vota mea Domino reddam corā omni populo eius, preciosa in conspectu Domini, mors sanctorum eius. O Domine quia ego seruus tuus, ego seruus tuus & filius ancillæ tuæ. Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiā laudis, & nomen Domini inuocabo. Vota mea Domino reddam in cōspectu omnis populi eius, in atris domus Domini, in medio tui Hierusalem.

¶ A. Psalmus hic 113. apud hebræos & in quinta & sexta editione vnus est cum præcedenti, & hoc sensu copulatur cum fine psalmi 114. Ego credidi, illud nimirum quod iam dixi, quod placebo Domino in regione viuorum: vel vt ad hebraicam veritatem vertit Hieronymus: quia deambulabo coram Domino in terris viuentium. Et quia id credidi & persuasissimum habeo, ideo locutus sum, videlicet de præmijs, quæ pijs seruantur in cælo. Verum 70. interpretes & Symmachus diuidunt hunc psalmum, sicut & latini codices. Ex persona itaque ecclesiæ & cuiuslibet hominis pij canitur hic psalmus, qui in afflictionibus & persecutionibus se sustinet, & recreat firma fide, & indubitata spe resurrectionis & præmiorum cælestium, paratus etiam vitam suam Christo impendere, vt aliqua parte compenset immensa Dei erga se beneficia. Porro loqui, hoc loco est prædicare & annunciate omnibus, quanta sint piorum præmia. Sic Apostolus capite 4. posterioris epistolæ ad Corinthios, ostendere volens se non temerè nec immeritò gaudere, & gloriari in maximis malis & afflictionibus, citat testimonium huius psalmi, simul aperiens nobis verum intellectum psalmi. Habentes autem, inquit, eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur, scientes quoniam quod suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit.

¶ B. Quod interpres vertit hoc loco excessum, græcè est *ἔκστασις*, quam vocem seruauit August. sic enim legit: Ego autem dixi in ecstasi mea: hebraica veritas legit, in stupore meo. Significat itaque Ecstasis hoc loco non alienationem mentis quæ fit diuina inspiratione aut reuelatione, sed mentis emotionem, quæ fit aut stupore aut pauore aliquo. Ad pauorem refert Diuus Augustinus: Ecstasin (inquit) pauorem dicit, quem comminantibus persecutoribus, & imminentibus passionibus & mortis cruciatibus humana infirmitas patitur. Conterritus enim respexit infirmitatem suam, & vidit non in homine aliquo sibi fidendum, eō quod omnis homo sit mendax, id est, fallax, nec tutum refugium aut fidum præsidium aut veram salutem cuiq; præstare valens: quod clariùs explicat hebraica veritas, quæ legit, Omnis homo mendacium: mendacium appellans; vt Hieronymus inquit, vmbra & falsam imaginem: vmbra enim nihil est fallacius, nec imagine quicquam vanius. Eodem sensu alibi dixit Dauid, Vanitas est omnis homo viuens: & In imagine pertransit homo. ¶ C. Notanter dixit, pro omnibus quæ retribuit mihi, nō quasi beneficium aliquod priùs prestiterimus Deo, sed quia pro sceleribus & offensis nostris, quibus tormenta debebatur, reddidit bona. Sic et supra: Benedic inquit anima mea Domino, et noli obliuisci omnes retributiones eius. Porro nihil dignius Deo reddi potest, quā par pari referamus: vt quia Christus vitā suā effuso sanguine suo nobis impedit, & nos libenter pro Christo vicissim sanguinē fundamus & mortem oppetamus: id enim est sumere & bibere

bibere calicem Salutaris, hoc est, Iesu calicem, de quo dixit: Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Nihil enim dignius, nihil gloriosius apud Deum, quam eiusmodi mors: vnde subdit: Præciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Quod autem vertit hoc loco, præciosa, heb. veritas legit, gloriosa, græcè est τιμιος, quod & præciosum & honorandum significat: nam τιμή, & precium & honorem significat. Quare melius vertisset hoc loco, Honoranda in conspectu Domini mors sanctorum eius. Bene autem dixit in conspectu Domini, quia apud homines est ignominiosa. ¶ D. Duplicibus vinculis alligamur: nam & peccata nos vincunt: vnde dictum est à Salomone, funibus peccatorum suorum constringitur impius. Alligamur præterea vinculo carnis quo solui cupiebat Apostolus. Cupio inquit dissolui & esse cum Christo, vtriusque; autem vinculis solvitur per Christum. ¶ E. Sacrificium hoc perpetuæ laudis non potest plenè persolui in hac mortali vita, quare hæc vota redditurum se dicit in atrijs cælestibus & superna illa Hierusalem, quæ est mater omnium nostrum.

Alleluia. Psalmus CXVI.

LAudate^A Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi. Quoniam^B confirmata est super nos misericordia eius, & veritas^C Domini manet in æternum.

¶ A. Vocationem omnium gentium ad fidem Christi, breui hoc psalmo vaticinatur propheta, inuitans eas vt cum fideli populo Iudaico Deum collaudet, quod firmaverit suam misericordiam super populum suum, quem ex Iudæis & Gentibus sibi collegit. Suo more autem id quod futurum erat, quasi iam factum commemorat, ad ostendam certitudinem prophetiæ huius: vnde & Apostolus Paulus scribens Romanis, cum docere vellet, gentes per specialè gratiã ad fidem Christi vocatas, & ob id ipsum, debere honorificare & gratias agere Deo, vsus est testimonio huius psalmi. Sic enim habet, Dico Iesum Christum ministrum fuisse Circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Laudate Dominum omnes gentes, & magnificate eum omnes populi. ¶ B. Confirmata est Dei misericordia super nos, cum effudit super nos dona Spiritus S. & in filios nos adoptavit. Quisquis enim nõ habet spiritum Christi, hic non est eius, sed adulterinus & nothus est, à quibus Dei misericordia auferitur, cum nullum peccandi finem faciant, immemores gratiæ per Christum acceptæ: verum à genuinis filiis non auferit misericordiam suam. Sic enim psalmo 88. pollicitus est filio suo Christo sub appellatione David: Si dereliquerint filij eius legem meam etc. visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo. Cum autem dicit propheta, super nos, non excludit populum Iudaicum, vnde & r. versu, cum gentes nominasset, subiicit, Laudate eum omnes populi, Iudaicum populũ sine dubio comprehendere simul volens. ¶ C. Veritas hoc loco, & infinitis alijs locis, significat fidem diuinarum promissionum, hoc est, constantiam doctorum & factorum Dei. Hęc autem veritas in æternum manere dicitur, quia pijs eterna præmia in cælis daturus est quæ promisit: impijs autem & peccatoribus æterna supplicia, quæ comminatus est.

Alleluia. Psalmus CXVII.

Confitemini^A Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Dicat nunc Israël quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Dicat nunc domus Aaron, quoniam in seculum misericordia eius. Dicant nunc omnes qui timent Dominum, quoniam in seculum misericordia eius^B. De tribulatione inuocaui Dominum, & exaudiuit me in latitudine Dominus. Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo^C. Dominus mihi adiutor, & ego despiciã inimicos meos. Bonum est confidere in

dere in Domino, quàm confidere in homine. Bonũ est sperare in Domino, quã sperare in principibus. Omnes^D gētes circueverunt me, & in nomine Domini (quia) vltus sum in eos. Circudātes circūderūt me, & in nomine Domini (quia) vltus sum in eos. Circūderūt me sicut apes, & exarserunt sicut ignis in spinis, & in nomine Domini (quia) vltus sum in eos. Impulsus euerfus sum vt caderē, et Dominus suscepit me. Fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutē. Vox exultationis & salutis, in tabernaculis iustorum. Dextera Domini fecit virtutē, dextera Domini exaltauit me, dextera Domini fecit virtutem. Non^E moriar, sed viuam, & narrabo opera Domini. Castigās castigauit me Dominus, & morti nõ tradidit me. Aperite^F mihi portas iustitię, ingressus in eas confitebor Domino, hęc porta Domini, iusti intrabunt in eam. Cōfitebor tibi quoniam exaudisti me, & factus es mihi in salutem. Lapidem^G quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factũ est^H istud, & est mirabile in oculis nostris. Hęc^I est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. O^K Domine saluũ me fac, ò Domine bene prosperare^L, benedictus qui venit in nomine Domini. Benediximus vobis de domo Domini, deus Dominus et illuxit nobis. Constituite^M diem solennem in condensis, vsq; ad cornu altaris. deus meus es tu & confitebor tibi, deus meus es tu, & exaltabo te. Confitebor tibi quoniã exaudisti me, & factus es mihi in salutem. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

¶ A. Ex persona ecclesiæ siue fidelis populi hęc psalmũ canit propheta. Inuitamur enim ad cōstendũ & laudandũ Deũ propter salutē collatã nobis per Christũ, qui lapis fuit, vt Petrus inquit, ab hominibus quidẽ reprobatus, sed à Deo electus & honorificatus: factus lapis angularis, qui ex Gentibus & Iudæis vnã ecclesiã cōiunxit, & nouum sibi ex vtriusque; condidit populũ: vnde & voces illæ gratulantiũ Christo, Benedictus qui venit in nomine Domini etc. O Domine saluũ fac, etiã euāgelicis literis celebratę sunt: nam illud, Osana, hebraica vox est ex hoc psalmo deprompta, latine sonans, O Domine, siue, Obsecro saluũ fac. Quę à Iudęis quidem & pueris Iudęorum acclamatę sunt Christo, sed ecclesiã fidelis populi representantibus, qui sub puerorum nomine supra quoque; inuitatur ad laudes Christi, cum inquit, Laudate pueri Dominũ. ¶ B. A quinto versu vsq; ad illum versum, Lapidẽ quem reprobauerunt ædificantes, ex ecclesię persona omnia dici possunt, sic tamẽ vt non excludamus caput, id est, Christum à corpore suo mystico, quod est ecclesia. Iuxta hominẽ enim assumptũ verẽ dixit, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo, eodem modo & cętera ad Christũ referri possunt. ¶ C. Abusũ sunt hoc loco 70. interpretes positio loco comparatiui, quem ad heb. verit. expressit Hieron. hoc modo: Melius sperare in Domino, quàm sperare in principibus: vel dicendum est, coniunctionem, quàm, quod græcè est, ã, non facere hoc loco vllam comparationẽ, sed esse particulam sublatiuã, vt duobus præpositis, alterum tollatur: hoc sensu, Bonũ est sperare in Domino, et nõ sperare in principibus. Sic enim & græci vtuntur aliquando hac particula, ã: Vnde illud Homeri, Βούλομ ἴγω λάωμ ὄδωμ ἔμιναι ἢ ἀπολιã, id est, volo ego populum saluũ esse, quàm perire, hoc est, & non perire. Porro versiculum hunc quintum hebraica veritas legit hoc modo: Cum tribularer inuocaui Dominũ, et exaudiuit me in latitudine Dominus. Quod autem latinus interpret vertit latitudinẽ, græcè est πλάτος μου, id est, dilatio potius quã latitudo: est enim verbale nomẽ à græco verbo πλατύνω, id est, dilato, quo vsus est psal. 4. ibi. In tribulatione dilatasti mihi. Est itaque sensus hoc loco, Dominus exaudiuit me, ita vt cordis latitudinem, vel dilationem potius, id est, gaudium et hilaritatem cordis tribueret. Nam cor,

vt mœrore contrahitur, ita lætitia dilatatur: Vnde illud Esaïæ, Tunc mirabitur & dilatabitur cor tuum. ¶ D. Ad ecclesiam hic versiculus & sequentes rectius quam ad Christum referuntur. Nam ecclesia circumdata est ab omnibus gētibus idololatriæ persequentibus eā, & Christi nomen abolere cupientibus, non secus atq; apes solent eum qui aluearia commouendo turbat & irritat eas in mellificio suo: & exarserunt indignatione nimia & odijs capitalibus aduersus Christi cultores frementes, & minas & cædes crepantes. Spinarum enim appellatione sæpe peccatores significantur veritatem impugnantes: vnde 2. Regum cap. 23. Præuaricatores velut spinæ euellentur: et si quis tangere eas voluerit, armabitur ferro, ignique succensæ comburentur vsque ad nihilum. Si quis ad Christum hæc quoque referre volet, dicit illū non modò ab vna gente Iudaica circumdatum, sed etiam ab alijs gentibus quibus traditus est conspuendus, flagellandus, & crucifigendus. Quod autem nos legimus, Et in nomine Domini, quia vltus sum in eos: D. Hieron. ad hebr. veritatem melius legit sine coniunctione, quia, & ita est apud 70. in græcis codicibus, quam lectionem & D. Aug. sequitur in suis commentarijs in hūc psalmum: Et in nomine Domini (inquit) vltus sum in eos: siue quia extincta in eis malitia, qua christianum populū persequebantur, christianis sociati sunt: siue quia ceteri qui contempserunt vocantis misericordiam, veritatem iudicantis sensuri sunt. In nomine Domini enim id fieri dicitur, quod sit aut voluntate Domini, aut ad gloriam Domini. Ita legimus 4. Reg. 2. cap. Helizæum pueris iridentibus & caluitium illi exprobrātibus maledixisse in nomine Domini, et ab vrsis deuoratos esse vniuersos. ¶ E. Vox ecclesiæ siue martyrum est: Persecutores enim inquit August. stragem funerum vbiq; facientes, ecclesiam Christi mori arbitrabantur: at vbiq; Christus martyrum gloria est, vicit vapulando ferientes, patiēdo impatiētes, diligendo sæuientes. Cur autem tam indigna pertulit corpus Christi sancta Ecclesia? Emendans (inquit) emendauit me Dominus, & morti nō tradidit me, hætenus Aug. ¶ F. Quia Christus per fidē nos iustificauit, et à peccatis expiatis reddidit, qui factus est à nobis à Deo sapiētia, iustitia, sanctificatio, et redēptio, ecclesia cum tota fiducia celi portas sibi aperiri cupit, quas portas iustitiæ appellat, quod iustitia ad cælos nos euehat: eadē vocat Domini portas, quod Dominus noster Christus eas nobis primus aperuit.

¶ G. Aedificantes, vocat Scribas, Phariseos, & Iudæorum pontifices, quod literæ inhærentes, suam, hoc est, legalem iustitiam aedificarent & stabilirent, relicta Dei iustitia, quæ constat charitate Dei & proximi, sine qua omne aedificium dissoluitur & corruiat: vnde benè Ezechiel propheta hos notauit cap. 13. Deceperunt populū meum dicentes, pax, pax, & non est pax, & ipse aedificabat parietem: illi autem linebant eum absque luto & paleis: dic ad eos qui liniunt absque temperatura, quod casurus est. Ab his ergo reiectus Christus, factus est lapis angularis, connectens duos parietes, id est, circumcissionem & præputium, vt duos condat in vnum nouum hominem, in viuum Dei tēplum.

¶ H. Apud septuaginta interpretes non hoc loco genus neutrum, sed fœmineum est, αὐτῆς, id est, hæc, quod ad lapidē referri nō potest, qui græcè est masculini generis ὁ λίθος: quare vel ad caput vel ad angulū est referendum, quorū vtrumq; est fœmineum: certè D. Hieron. ad Damasum papam scribens legit: A Domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris: & D. quoque August. legit, Et est mirabilis in oculis nostris. Quare apud 70. ad vtrumq; referri potest, vt sensus sit, hic angulus, id est, angularis lapis: vel hoc caput, id est, Christus vtriusq; populi princeps factus est à Domino. Quamuis Aug. legat per datiuum hoc modo: A Domino factus est ei, nimirum capiti aut angulari lapidi, id est, hic honor delatus est ei à Deo patre. Nam interpretis quem secutus est Aug. videtur legisse αὐτῆς per datiuū, quod est ei. Aut si quis omnino velit hoc loco neutrum genus retinere, dicimus 80. abusos fœmineo genere loco neutri, more hebræorum, vt in illo, Vnam petij à Domino, pro, Vnum petij à Domino.

¶ I. Non vnam diem, hoc est, spacium 12. aut 24. horarum significat, sed tempus ipsū: sic enim apud latinos dies in fœminino genere ferè vsurpatur, vt in illo poëtæ, Longa dies homini docuit parère leones: Longa dies molli saxa peredit aqua. Sic dictum est & illud apud Comicum, Diem adimere homini egritudinem, hoc est, tempus. Diem itaque quem fecit Dominus, hoc loco appellat tempus redemptionis humanæ, de quo Esaïæ 49. Tempore (inquit) accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.

¶ K. Accusatiuus me, hoc loco redundat & superest, qui nec apud 70. græcè est, nec in emendatis exemplaribus latinis: nam græcè sic legimus Ω κἀπὶ ὁμοῦ δὲ. Hebraica veritas ita legit interprete Hieron. Obsecro Domine salua obsecro. Nec enim vni alicui

vni alicui salutem precatur propheta, sed toti humano generi. Quod autem hebraicā veritas legit, Obsecro, 70. verterunt per α aduerbium vocandi: est enim hebraica vox נַיִן, qua dictione vtuntur hebræi pro interiectione deprecantis ad exprimendum penitentis affectum, vt nos dolendo dicimus, heu: admirando, papæ: blandiendo, fodes, amabo: eadē vox est psalmo 114. ibi, O Domine libera animā meā, quo loco Symmachus interpres vertit, Obsecro Domine libera animam meam: altera vox est הוֹשִׁיעֵנִי hosiah, quod idem est quod, salua aut saluifica: deinde iterum sequitur vox נַיִן, id est, obsecro, pro qua 70. poluerunt græcè α expletiuam particulam. Nam particula Anna ter ponitur apud hebræos in hoc versiculo, vt annotat D. Hieron. scribens ad Damasum papam, enarrans significationem huius orationis Osanna, quam dicit nos corruptè pronunciare, cum sit dicendum, Osianna, vt sit synalephe aut synæresis duarum vocalium in vnam, aut potius duarum syllabarum in vnam pro, hosiahanna, vt kyrieleyson pro kyrieleyson. ¶ L. Vel patriarcharum & prophetarum, vel angelorum vox est imprecantium Christo in redimēdo humano genere prosperitarem: sic psalmo 44. Prosperè procede & regna: & iterum alibi, Prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum. Quod autem sequitur, Benediximus vobis de domo Domini, apostolorum vox est, qui celestem benedictionem attulerunt gentibus postquā illuxit illis Dominus: vnde hortantur omnes ad agendum festum diem, non Iudaico more, sed spiritualiter, sicut Apostolus Paulus scribens Corinth. Epulemur inquit, vel vt græcè est, festū diē agamus in azimis synceritatis & veritatis. ¶ M. Quod interpres vertit, Constituite diem solēnem in condensis, heb. veritas interprete D. Hier. legit: Frequente solennitatem in frondosis, explicans nimirū quæ sint condensa, rami, scilicet densarum frondiū, quibus exornare solent Iudæi loca festiuitatem celebrantes: nā πυκνὰς verbū græcū, cuius participio vsi sunt 70. significat plura, videlicet densa, orno, coronam, compono: vnde Christo ingredienti Hierusalē obuiam processit turba cum ramis palmarū, cæteris viam sternentibus arborum frondosis ramis, quibus virtutum ornamenta mysticè significantur, sine quibus nunquam ritè diem festum Domino celebramus: virtutibus itaq; ornati diem festū Christo iubemur quandiu in hac vita sumus, donec cælestia atria ingressi prouehamur ad diuinitatem eius contemplandam, quam per cornu altaris symbolicè hoc loco significat. Super hoc enim altari quotidie Deo patri preces suas offert ecclesia, finiens eas perperud hac clausula, Per Dominum nostrum Iesum Christum.

¶ Aleph.

Alleluia. Psalmus CXVIII.

BEati^B immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirūt eum. Non enim qui operantur iniquitatem, in vijs eius ambulauerunt. Tu mandata tua custodiri nimis. Vtinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas. Tunc non confundar^D, cum perspexero in omnibus mandatis tuis. Confitebor tibi in directione cordis, in eo quod didici iudicia iustitiæ tuæ. Iustificationes tuas custodiam, non me derelinquas vsquequaque.

¶ A. Totus hic psalmus 118. apud hebræos secundum ordinem litterarum scriptus est: sicut autem hebræi 22. elementa habent, quibus omnia sua scribunt, ita & hic psalmus viginti duos octonos versus habet, quorum non modò primus, sed & septem reliqui ordine sequentes ab eadem incipiunt littera, quam præfixam habent: sicut enim apud heb. primus versus cum 7. reliquis incipit ab Aleph, quam præfixā habet in fronte, ita nouus versus hic: In quo corrigit adolescentior etc. cum 7. sequentibus, à beth littera incipit, & ita de reliquis. Iosephus autem in libris ἀρχαιολογίας, hoc est, de antiquitate Iudaica, auctor est hunc psalmum, & canticum Mosi in Deuteronomio constare metro elegiaco, quod significat prior versus sex pedibus constet: alter verò vno minis constans in pentrametrum finiatur. Totus itaque

itaq; hic psalmus moralis est: vnde & D. Ambrosius cur literarum ordine procedat, hanc esse dicit causam, ut quemadmodum paruulorum inquit ingenia primis literarum elementis assuescunt discendi usum assumere, ita etiam nos huiusmodi elementis usum discamus viuendi. Nec octonarius numerus, ut Ambr. in hunc psal. annotat, vacat mysterio: nam octaua die solennis erat purgatio, vel propter circumcissionem, quæ octauo die celebrabatur: vel propter Christi resurrectionem, qua purgatum est totius mundi peccatum. ¶ B. Quæ admodum psal. i. gradibus quibusdam descripsit beatitudinem viri, ita & hoc loco gradus quosdam beatitudinis ponit. Primus est, immaculatum esse et immunum à peccatis in via huius mortalitatis. Alter est, ambulare, hoc est, progredi in lege Domini, & semper ad perfectiora virtutum prouehi. Tertius est, scrutari testimonia Domini, quod psalmo primo dixit, Meditari in lege Domini die ac nocte. Quartus et supremus gradus est, purificata mente, et semper ad anteriora et perfectiora se extendere, cum iugi meditatione & contemplatione diuinorum, Deum ceu fontem omnis boni exquirere, et illum perpetuo sitire.

¶ C. D. Hilarius legit, Tu mandasti mandata tua custodiri valde, idq; melius: non est enim græcè ἀγαθόν, quod sonat nimis, sed σφιδρα, id est, valde, admodum, & summo studio. Nimis enim, ferè vitium sonat. Quoniam autem toto hoc psalmo crebra mentio fit legis, testimoniorum, iustificationum, mandatorum, & iudiciorum, singula interpretanda nobis sunt: nam quod non eadem sint omnia hæc, satis declarat psalmus 18. qui singula horum distinguit, & suis epithetis ornatur: sic enim habet, Lex Domini immaculata conuertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiam præstans paruulis. Iustificationes Domini rectè lætificantes corda, præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa. Lex itaq; omnia reliqua complectitur in se, quæ non modò libros 5. Mosi, sed & prophetas, & in summa, quicquid sacrorum voluminum verus habet testamentum, comprehendit. Testimonia sunt, quæcunque testantur Dei potentiam, bonitatem, sapientiam, iustitiam, veritatem, & misericordiam, quæ bifariam nobis exhibentur, partim ex sacris historijs, partim ex mundi gubernatione & rebus conditis: vnde Paulus Actorum 14, In præteritis inquit generationibus dimisit Deus omnes gentes ingredi vias suas, & quidem non sine testimonio semetipsum reliquit benefaciens, de cælo dans pluuias, & tempora fructifera. Porro iustificationes, sunt crassiora illa præcepta legis, quæ constât esu agni pascalis, delectu ciborum, id est, mundorum & immundorum animalium, ritu hostiarum, lotionum, et in summa, quicquid in lege vmbra habebat rerum futurarum, de quibus Apostolus cap. 11. ad hebr. Habuit inquit & prius testamentum iustificationes culturae, & sanctum secularis: & paulò infra, Offeruntur hostiæ & munera quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere, seruientem solummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus et iustificationibus carnis, vsq; ad tempus correctionis impositis. Quauis D. Hilarius iustificationes ad vitæ communis officia referat. Mandata autem vt Hilarius, inquit, sunt, in quibus nulla est vmbra futurorum, sed præceptorum obseruatio, vt decalogi præcepta, Non occides, Nō mœchaberis, Diliges Dominum Deum tuum etc. vnde bene Lucas euangelista hæc discreuit à iustificationibus cap. 1. sui euangelij de Zacharia & Elizabet loquens: Erant inquit ambo iusti ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Dei. ¶ D. Quoties enim peccamus, & præcepta dominica transgredimur, reprehendit nos cor nostrum & conscientia, & pudore nos afficit, & omnem libertatem castigandi & reprehendendi aliorum errata nobis adimit, nec sine verecundia nos permittit bene viuendi præcepta alijs tradere: vnde alibi Dauid, Peccatori inquit dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? quod & gentilis poëta vidit, cum inquit: Vnde tibi frontem libertatèq; parentis, cum facias peiora senex? bene ergo propheta infra dicit, quia mandata tua quesui, loquebar de testimonijs tuis in cõspectu regum, & non confundebar.

β Beth.

IN quo corrigit adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos. In toto corde meo exquisui te, ne^E repellas me à mandatis tuis. In corde meo abscondi eloquia^F tua, vt non peccem tibi. Benedictus es Domine, doce me iustificationes tuas. In labiis meis pronunciaui omnia^G iudicia oris tui. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, si-

sum sicut in omnibus diuitiis. In mandatis tuis exercebor, & considerabo vias tuas. In iustificationibus tuis meditabor, non obliuiscar sermones tuos.

¶ E. Orat propheta ne repellatur à mandatis diuinis, hoc est, ab obseruatione diuinorum mandatorum. A quibus tunc repellimur, quoties obseruantia nostra Deo displicet, quod idè fit, quia tepidi & negligentes sumus in seruandis præceptis dominicis, partim mundanis negotijs dediti, partim diuinis rebus intenti, quod est reuera claudicare, nec rectos cursus in via mandatorum Dei seruare. Id autem contingit, quia non exquirimus Deum ex toto corde. Vnde Apocalypsis 3. scriptum est: Scio opera tua, quia neque frigidus es neque calidus. Vtinam frigidus esses aut calidus, sed quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo. Quod itaque hic est euomere, supra dixit repellere. ¶ F. Quod interpret hoc loco, & sæpe infra vertit eloquia, græcè est λόγιον. Ποιὸν λόγιον græcè propriè sonat, latinè oraculum, hoc est, diuinum responsum, aut vaticinium. Hinc Dionysius Areopagita verba sacrae scripturae non alia appellatione quàm λογίον, id est, oraculorum vocat in libr. de diuinis nominibus et alijs operibus suis. Ambrosius, Peccat enim Deo inquit, qui commissa sibi secreta mysteria putauerit indignis esse vulganda. Periculum itaque est non solum falsa dicere, sed etiam vera, si quis ea insinuet, quibus non oportet. Quod vitium quadripartitum est, vel adulationis, vel auaritiæ, vel iactantiæ, vel loquacitatis incautæ. Hæc ille.

¶ G. Vox hæc (iudicia) frequens est in hoc psalmo. Quoties autem pluraliter vsurpatur, bifariam accipi solet in sacris literis. Sunt enim iudicia aliquando occultæ illæ & inperuestigabiles rationes operandi in Deo, quibus sua singulis decernit, & tribuit hos eleuans, illos deiiciens: hos saluans, illos interire permittens, quæ tametsi humano ingenio vestigari nequeant apud iustissimum Deum plena æquitatis & rationis sunt. De quibus Dauid alibi, Iudicia Dei abyssus multa. De his itaque hoc loco non loquitur Dauid, Si enim ineffabilia sunt, humano ore pronuntari nequeunt. Alia sunt iudicia scripta, hoc est, placita diuina quæ censuit Deus & vult obseruari in officijs vitæ communis, qualia sunt quibus præcipitur de ratione contractuum, de conditione seruorum apud hebræos, de inspectione lepræ, de conuictu Profelytorum siue aduenarum, de pœnis præuaricatorum legis Moisaicæ & alia eiusmodi. Hæc autem ferè iunguntur præceptis quod illis affinia sunt. Sic Deuteronomij 4. capite. Moses inquit, Et nunc Israël audi præcepta & iudicia quæ ego doceo te, vt faciens ea, viuas, & iterum cap. 12. Hæc sunt inquit, præcepta atque iudicia quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus vester daturus est vobis: vnde Dauid psalmo 88. Iudicia discreuit à mandatis siue præceptis. Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si iustificationes meas (sic enim græcè est, non autem iustitias) prophanauerint, & mandata mea non custodierint. Visitabo in virga etc.

⌘ Gimel.

Retribue^G seruo tuo, viuifica^H me, & custodiam sermones tuos. Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege^I tua. Incola ego sum in terra, non abscondas^K à me mandata tua. Concupiuit anima mea desiderare iustificationes^L tuas in omni tempore. Increpasti superbos, maledicti qui declinant à mandatis tuis. Aufer à me opprobrium^M & contemptum, quia testimonia tua exquisui. Etenim sederunt principes^N, & aduersum me loquebantur, seruus autem tuus exercebatur in iustificationibus tuis. Nam & testimonia tua meditatio mea est, & consilium^T meum

meum iustificationes tuæ.

¶ G. Constante sibi retribuatur precatur, nimirum cælestia bona ob id quod Deo seruiat. Qui enim seruus est Dei, non seruit peccato, non seruit ventri, non seruit auaritiæ: peccandi enim consuetudo in foedissimam seruitutem nos deducit. Magnum est itaque, inquit Hilarius, tantam in se Dei misericordiam recognoscere, & scire consuetudinem criminum procul a se abesse, & dignum Dei misericordia se esse cepisse.

¶ H. Quod in latinis codicibus vulgo legimus, Viuifica me & custodiam sermones tuos, græcè est *ζωοομαι*, id est, viuam, non autem viuifica: nec additur græcè accusatiuus, me, quomodo Ambrosius legit, & item Hilarius, & hoc modo interpretatur, Viuam (inquit) & obseruabo sermones tuos. Viuam & obseruabo non præsentis temporis res est, sed significatio huius sermonis in futurum se tempus extendit. Scit enim propheta, quando beata illa & vera viuendum vita sit. Hanc ergo retributionem propheta orat, vt viuat in loco altero, de quo alibi, Placebo, inquit, Domino in regione viuorum: hic enim manemus in puluere mortis.

¶ I. Legis appellatione sæpe tota sacra scriptura veteris instrumenti significatur: hoc loco autem pentateuchus legis nomine notatur, de qua Apostolus: Scimus, inquit, quoniam lex spiritualis est. Orat itaque, inquit, Hieronymus abstergi ab oculis cordis velamen literæ, vt spirituali sensu mirabilia diuinæ legis contempleretur. Scit namque (inquit Hilarius) ea quæ corporaliter in lege præcepta sunt, vmbra esse & speculum futurorum. Meminit sancta esse sabbata, sed in æternorum sabbatorum requie esse desiderat: immolat agnum Paschæ, sed adfistere ei agno, qui per Ioannem reuelatur, concupiscit. Iubilæi quinquagesimi anni legem explet, sed Pentecostados remissionem ac renouationem obtinere festinat. Induci quoque in terram sanctam, & fluentem lacte & melle, tanquam totius orbis peregrinus optat.

¶ K. Nemo enim, nisi is qui peregrinum se in corpore hoc agnoscit, cognitione mandatorum est dignus. Quærat autem quis, quomodo alibi dixit, præceptum Domini lucidum illuminans oculos, & hic orat ne abscondantur à se mandata: sciendum primum illud legis mandatum, Diliges Dominum Deum tuum etc. illuminare nos, & per illud mandatum deduci in cognitionem reliquorum mandatorum. Nisi enim quis ex toto corde diligit Deum, non potest scire quomodo diligendus sit proximus, in quo summa reliquorum continetur mandatorum.

¶ L. Apud 70. græcè non est hoc loco iustificationes, quæ græcè appellantur *δικαιώματα*, sed iudicia quæ apud illos appellantur *κρίματα*, consentit his hebraica veritas quæ legit hoc modo, Desiderauit anima mea desiderare iudicia tua in omni tempore: suffragantur huic lectioni & Hilarius & Ambrosius, quorum vterque legit iudicia & similiter interpretantur: vnde Ambrosius enarrans hunc versum, Concupiscimus desiderare, inquit, quasi non sit potestatis nostræ desiderare, sed gratiæ Dei. Qui autem mandata cognouerit & custodierit, non refugit iudicia Dei, sed desiderat. Cum enim peccamus, non concupiscimus desiderare iudicia Dei. Neque enim egrotus vti desiderat, aut incidi: qui autem salutarem habet valetudinem, medico securus occurrit: Hæc ille. ¶ M. Omnia peccata opprobrio digna sunt, quod illa perpetuò sequitur, vt vmbra corpus. Non enim de humano opprobrio loquitur, cum illud contemnere iubeamur, si illo afficiamur propter iustitiam. Sic enim Dominus apud Esaiam cap. 51. Nolite inquit timere opprobrium hominum, & blasphemias eorum ne metuatis, sed æternum illud opprobrium hoc loco intelligit, ob quod contemnetur à Deo & ab omnibus angelis peccator, de quo Salomon in Prouerbis: Peccator cum venerit in profundum, contemnit: sed sequitur illum opprobrium & ignominia: & Hieremias cap. 20. Non intellexerunt inquit opprobrium sempiternum, quod non delebitur.

¶ N. Cum virtus & probitas apud homines seculi semper pateat contemptui, maximè tamen apud magnates & principes, non tamen desijt propheta se exercere in mandatis & iustificationibus Dei, quanquam ob id calumniam pateretur, quod in apostolis & martyribus futurum quoque videbat, qui multa coram regibus & principibus perpeffi sunt propter Christum, qui licet diuersis pœnis affecti vsque ad sectionem ceruicium, tamen semper se exercuerunt in Dei iustificationibus, vt inquit Hieronymus, Quod si quis per principes demones intelligat, habet Ambrosium quoque quem sequatur.

¶ Daleth.

¶ Daleth.

ADhæsit pauimento anima mea, viuifica me secundum verbum tuum. Vias meas enunciaui & exaudisti me, doce me iustificationes tuas. Viam iustificationum tuarum instrue me, & exercebor in mirabilibus tuis. Dormitauit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis. Viam iniquitatis amoue à me, & de lege tua miserere mei. Viam veritatis elegi, iudicia tua non sum oblitus. Adhæsi testimoniis tuis Domine, noli me confundere. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.

¶ O. Octonarius hic versuum à *daleth* litera incipit. Apud hebræos autem adeò nihil vacat mysterio in sacris literis, vt & elementorum nomina, quæ apud græcos & latinos nihil præter literas nobis denotant, apud illos certas res significant. Quatuor itaque elementa alphabeti hebraici Aleph, Beth, Gimel, Daleth siue Deleth, hunc reddunt sensum. Doctrina domus, plenitudo tabularum, quo significatur interprete Hieronymo ad Paulam Urbicam, quod doctrina ecclesiæ, quæ est domus Dei, in librorum reperitur plenitudine diuinorum: Quod autem dicit, Adhæsit pauimento anima mea, corpori mortali animam coniunctam intellige, quod idem alibi questus est. Adhæsit in puluere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster: vt enim pauimentum è terra argillacea aut cretacea solidatur, ita & corpus nostrum & terrena materia in vtero materno firmatur & compingitur: ex consortio autem corporis terreni polluitur sæpe anima, quare assidue cum hoc conflictandum est animæ, vt se ab eius societate diuellens tanquam peregrina eius incolatu vtatur, & carni mortua Deo viuat.

¶ P. Diuus Ambrosius scribens in hunc psalmum, et item Hilarius annotant variare hoc loco codices græcos: nam alios habere *ιδύσαται*, id est, dormitauit anima mea, vt significet propheta se graui hoc et mortali corpore ad peccata sollicitari, & tædio quodam virtutum opprimi. Alios autem codices habere *ιδύσεται*, id est, stillaui, quam lectionem Origenes sequitur, & eo modo ad hebraicam veritatem transtulit Diuus Hieronymus, vt propheta conqueratur, animam suam necdum satis compactam & solidatam virtutibus perstillare, & ad peccati illecebras inuitam titillari: nam aquarum nomine, sæpe voluptates & carnis illecebræ notantur: vnde illud Salomonis, Tecta iugiter perstillantia, litigiosa mulier: symbolice per litigiosam mulierem, voluptatem denotans, quæ semper plus aloës quam mellis habet: et alibi, In infirmitate manuum perstillat domus.

¶ Q. Græcè est, *τὴν νόμον σου*, id est, lege tua, quomodo Hila. & Amb. legunt, vt sensus sit, Miserere mei per legem tuam, legem non factorum intelliges, sed legem fidei, vt Aug. inquit. Nam in lege factorum, hoc est, Mosaicæ lege, est iubentis & comminantis iustitia: in lege fidei, est subuenientis misericordia. Si autem Mosaicam legem accipere voles (vt Hilarius interpretatur) orat vt eam misericordiâ sibi præstet, quam lex Dei cultoribus pollicetur. ¶ R. Via mandatorum Dei, quæ angusta & arcta est ingredientibus, iâ assuetis in ea expãditur, vt per eam currere pijs liceat, quod & per Salomonem Dominus pollicetur Prouer. 4. cap. Viam inquit sapientiæ monstrabo tibi, & ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum: sed ne quid insolentiùs dicere videatur, & suis quicquam tribuere viribus, addit, Cum dilatasti cor meum, hoc est, quando charitate quæ per Spiritum S. diffunditur in corda nostra, expandisti sinus animæ meæ, & illam exhilarasti gaudio spirituali, & dilatasti spe cælestium præmiorum: vt enim metu & tristitia animus contrahi dicitur, ita spe & gaudio dilatari.

¶ He.

LEgem pone mihi Domine viam iustificationum tuarum, & exquiram eam semper. Da mihi intellectum & scrutabor legem tuam, & custodiâ illam in toto corde meo. Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam volui. Inclina cor meum in testimonia tua, & non in

T ii auari-

auaritiam . Auerte oculos meos ne videant vanitatem ^V, in via tua viuifica me . Statue seruo tuo eloquium tuum in timore tuo . Amputa opprobrium meum quod suspicatus ^X sum , quia iudicia tua iucunda . Ecce concupiui mandata tua , in æquitate tua viuifica me .

¶ S. Primum hunc versum durè transtulit interpres latinus cum vertere debuisset hoc modò : Legem pone mihi Domine viæ iustificationum tuarum . Orat enim doceri, qua lege viam iustificationum Dei adeat, hoc est, quibus institutis & præceptis intelligat abditam illam rationem iustificationum Dei, quare clariùs hebraica veritas interprete Hieronymo legit hunc versiculum, hoc modo, Ostende mihi viam etc.

¶ T. Græca vox est ἡγούμενος, id est, dux mihi esto . Orat enim vt iam ingressus viam mandatorum Dei, Deum perpetuò ducem habeat, necubi aberret, aut ex ea declinet: quomodo enim alioqui iam deduci postulet in semita mandatorum Dei, per quam paulò antè dixit se cucurrisse?

¶ V. Si verè dixit Christus, Ego sum veritas & vita, profectò quicquid sine Christo est, quicquid alienum à Deo est, vanitas & mendacium & mors animæ est, adeò vt & homo ipse ad Dei imaginem & similitudinem factus, si per apostasiam relicto Deo ad peccata declinet, vanitas à propheta dicatur alibi: Vanitas, inquit, est omnis homo viuens: si autem homo vanitas e, quanto magis omnia reliqua fluxa & caduca, quæ propter hominem condita sunt: vnde benè Salomon intelligens omnia esse vanitatem, vt homo, qui vana sectando ipse quoque factus est vanitas vmbra, & mendacium, iterum esse incipiat, & per veritatem subsistat, hoc præcepto claudit Ecclesiasten suum . Deum (inquit) time, & mandata eius obserua, hoc est omnis homo, significans obseruatione diuinorum mandatorum nos verè subsistere, & esse incipere . Quod autem sequitur, Statue seruo tuo eloquium tuum in timore tuo, hunc habet sensum, largire vt per timorem tuum eloquia tua apud me firma, rata, & immobilia permaneant semper: quæ enim violamus aut pro libidine nostra immutamus, ea minime apud nos sancta statuta & firma habentur.

¶ X. Benè dixit, opprobrium quod suspicatus sum, vel vt hebraica veritas clariùs legit, reueritus sum, quia scit neminem sine peccato esse: vnde alibi dixit, Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me: quare & alibi, Cogitabo, inquit, vel vt græcè est, anxius siue sollicitus ero de peccato meo, vt semper metuendum nobis esse sciamus, & de præteritis peccatis vt vera pœnitentia ea diluamus, et cauendum à præsentibus & futuris, ne in æternum incidamus opprobrium.

¶ Van.

ET veniat super me misericordia ^Y tua Domine, salutare tuum secundum eloquium tuum . Et respondebo exprobrantibus mihi verbum, quia speravi in sermonibus tuis . Et ne auferas de ore meo verbum veritatis vsquequaque, quia in iudiciis tuis supersperavi . Et custodiam legem tuam semper, in seculum & in seculum seculi . Et ambulabam ^A in latitudine, quia mandata tua exquisiui . Et loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, & non confundebar . Et meditabar ^B in mandatis tuis quæ dilexi . Et leuavi manus meas ad mandata tua quæ dilexi, & exer-

& exercebor in iustificationibus tuis.

¶ Y. Primum precatur misericordiam, deinde salutem, vt aptum seruet ordinem. Salus enim nostra ex misericordia Dei est. Nec dicit, fac mecum misericordiam tuam, sed veniat super me, siue in me (vtrumque enim græcè significat) misericordia tua. Porro idem significat per misericordiam & salutare Dei, nimirum Christum: vnde Ambrosius, Non est dubium quem videre propheta deposcat. Totus enim hic locus Dominum Iesum sonat, quem euidentius alibi aduenire optabat, cum dixit: Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Ipse enim author salutis nostræ est, & fons misericordiæ. Hunc itaque aduenire in se orat iuxta oracula prophetarum, quæ eloquia vocat interpretes, vt possit incredulis exprobrantibus illi falsa esse oracula prophetarum, & stultam & vanam spem in Deo collocatam, respondere hunc sermonem, quòd in Deo sperat, qui nec fallere, nec falli potest. ¶ Z. Tollitur ex ore nostro verbum veritatis, cum dicitur nobis peccantibus, Quare tu enarras iustitias meas? & ipsa obmutescit facundia, si ægra sit conscientia. Et volucres cæli tollunt verbum de ore nostro. Sunt & tentationum tempora inquit Amb. quæ tollunt semen verbi è saxo, ne radicem habentes fructificemus. Quia tamen meminisse peccatrici carne circumdatum, modestè precatur, vsquequaq; siue vt Hila. legit, vsq; nimis, hoc est, profus & omninò nō auferas verbum veritatis de ore meo, nec penitus semine verbi Dei spoliari me permittras. ¶ A. Qui redarguente propria conscientia desperat, & malè sibi metuit, is contrahitur: & in quo refrigit Dei charitas, is in arctum coangustatur. Per peccatorum enim nostrorum cōscientiã (vt inquit Hila.) coarctatur nobis omnis animæ amplitudo, ac difficilia omnia et angusta sunt, cum diuini verbi habitatione sumus indigni: hinc Apost. in posteriore ad Corinth. epistola, In omnibus inquit tribulati, sed non angustiat: & iterum, Non angustiamini inquit in nobis, sed angustiamini in vobis. Cor nostrum dilatatum est, dilatamini & vos, id est, effusa charitate & amplo amoris sinu nos vicissim complectimini. ¶ B. Pulcherri- mus rerum ordo hoc loco est: primum enim intenta cogitatione voluèda sunt mandata Dei. Deinde eadem opere sunt complenda, & manus illis ad mouendæ: id enim est leuare manus ad mandata: post hæc ne tedio vincamur aut molestia, diligèda sunt. Demum ne segnes reddamur, toti esse debemus in illis, vt in ijs sit omne nostrum studium, conatus, & exercitium.

¶ Sain.

Memor ^C esto verbi tui seruo tuo, in quo mihi spem dedisti. Hæc me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum viuificauit me. Superbi iniquè agebant vsquequaque, à lege autem tua non declinaui. Memor fui iudiciorum tuorum à seculo Domine, & consolatus sum ^D. Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam ^E. Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ, in loco peregrinationis meæ ^F. Memor fui nocte nominis tui Domine, & custodiui legem tuam ^G. Hæc facta est mihi, quia iustificationes tuas exquisiui.

¶ C. Verecundè (inquit Ambrosius) auctoritatem suæ fidei temperauit, dicendo se seruum, Seruus tuus sum, exspecto alimentum à Domino: miles sum, exspecto ab imperatore stipendium: vocatus sum, postulo ab inuitante promissum. Omnis autem Dei sermo qui scripturis diuinis continetur, in spem bonorum cælestium vocat. Istud autem non ita accipiendum est, quasi Deus obliuiscatur promissi sui: nulla enim eiusmodi humana infirmitas, in diuinam illam & indefessam virtutem, vt Hilarij verbis vtar, cadere potest. Cum igitur propheta orat, vt memor sit verbi, siue potius sermonis sui seruo suo, hoc orat, vt dignus habeatur in quo verbi sui memor esse dignetur.

¶ D. Quod nostra translatio habet, Defectio tenuit me, hebraica veritas legit interprete Hieronymo, Horror obtinuit me. Diuus verò Augustinus, Tedium tenuit me. Ambrosius, Pusillanimitas tenuit me, propius experimentes vocem græcam, quæ

T iij apud

apud 70. est *ἔθνη*, quæ significat animi tristitiam, deiectionem, & anxietatem, cui opponitur *ἡδονή*, id est, animi lætitia & tranquillitas. Quod bene explicans Hilarius, Virtutes propriè inquit, non sufficiunt prophetæ ad spem vitæ æternæ, quin etiam dolore humanæ infirmitatis fatigatur, & ob irreligiosas hominum iniquitates exanimis est. Membro enim vno (vt Apostolus inquit) aliquid patiente, compatiuntur & cætera membra. Nec est hoc commune cum multis inquit Ambrosius: nam plurimorum est contristari, si quam ab aliquo patiantur iniuriam. At verò qui fortior est, non propriam contumeliam dolet, sed aliena peccata, & in sua iniuria alienum lapsum ingemescit. ¶ E. Hebraica veritas ita legit hunc versiculum, Carmina erant mihi præcepta tua. Ostendit itaque Dauid, quam tenaci memoria retinebat, & quanta cum delectatione animi reuoluebat Dei iustificationes. Quæ enim bene tenemus, cantare consueuimus. Non enim obiter aut perfunctoriè transeunda sunt quæ legimus, sed etiam cum abest codex manibus, tanquam animantia munda, quæ etiam cum non pascuntur, ruminare consueuerunt, ita & nos de memoriæ thesauro ruminandum nobis pabulum spirituale promamus, vt Ambrosius inquit. Præterea qui cantat; vacuo animo esse solet, & diuersarum cogitationum curas relegat: nec enim potest nisi mens quieta, & omnium affectuum corporalium libera, meditari legem Dei.

¶ F. Non is memor est nominis Domini, qui neglectis Dei mandatis assidue labijs perstrepat nomen Domini, de quo dictum est illud, Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui operibus bonis fidelem suum probare potuerit affectum: fides ergo, probitas, innocentia, memorem probant (vt habet Ambrosius). Et ne totam noctem, inquit, sopori existimes deputandam, tunc maximè tibi orandus est Dominus, tunc præsidia postulanda, culpa canenda, quando videtur habere secretum, cum somno & cibo seruent corpora: tunc enim vigor mentis sopore laxatur, somno resoluitur, tunc irrepit libido concubitus. Scit itaque propheta (vt Hilarij verbis vtat) præcipue nocturno tempore custodiam diuinæ legis à nobis esse retinendam, cum subrepunt animo impuræ cogitationes, cum vitiorum stimuli per cibum recens assumptum corpus exagitant, tum Dei nomen recordandum, tum custodienda lex eius est, pudicitiam, continentiam, & Dei timorem statuens, hæc ille. ¶ G. Diuus Hilarius & item Ambrosius, pronomen, hæc, ad memoriam referunt, quæ vox tamen non præcessit, quamuis verbo, memor fui, memoria includatur. Augustinus in suis commentarijs ad noctem referri posse putat, verum id nimis coactè. Sciendum itaque hebræos neutro genere carere, & loco illius, scemineo genere vti, & hæc dictum pro hoc, vt alibi, Vnam petij à Domino, pro vnum, quod nec August. tacuit. Certè hebraica veritas interprete Hieron. legit, Hoc factum est mihi, quia præcepta tua custodiui: significat enim se id consecutum, quod noctu quoque diuinæ legis & nominis Domini recorderetur, quia exquisiuit iustificationes Dei. Nec dicit, id feci: sed hoc factum est mihi, nimirum à Domino qui operatur in nobis & velle & perficere, vt inquit Apostolus.

H *ἠ* Heth.

Portio mea Domine, dixi custodire legem tuam. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo, miserere mei secundum eloquium tuum. Cogitavi ^K vias meas, & conuerti pedes meos in testimonia tua. Paratus sum & non sum turbatus, vt custodiam mandata tua. Funes ^L peccatorum circumplexi sunt me, & legem tuam nõ sum oblitus. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustificationis tuæ. Particeps ^M ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua. Misericordia tua Domine plena est terra, iustificationes tuas doce me.

¶ H. Quatuor hæc elementa prædicta, He, Vau, Zain, Heth, apud hebræos habent suas quoque peculiare significationes præter literarum notas. He namque significat, ista, Vau & Zain, eiusdem significationis, idem denotat quod pronomen hæc: Heth autem si-

autem significat vitam, quæ si coniungas, significabunt, ista, & hæc vita, id est, ista: ista inquit vita est. Quæ enim (inquit D. Hieronymus) alia est vita siue scientia scripturarum, per quas & Christus ipse agnoscitur qui est vita credentiū? ¶ I. Rarus quisq; est (inquit Hilarius) cui ista fiducia est, vt portionem suam Deum audeat dicere, Renunciandum est seculo omnibusque rebus eius, vt nobis Deus portio sit. Cæterum si nos ambitio detineat, si cura pecuniæ occupet, si illecebræ libidinum capiant, si negotia rerum familiarium demorentur, portio nobis Dominus non erit secularium curarum atque vitiorum possessione detentis: vnde Deuteronomij 18. cum Mosi præceptum esset hæreditates distribuere duodecim tribubus Israël, ita de tribu Leuitica præceptum est. Filij Leui non erit portio neque fors in medio fratrum suorum, quia Dominus Deus est pars eorum. ¶ K. Prudentis officium est, nihil præceptum aut temerarium aggredi. Ex his ergo quæ propheta se fecisse dicit, quid nos quoque, facere oportet, docet, vias enim suas cogitat, & cogitatis his pedem in Dei testimonia retulit. Vidit igitur ante omnia vitæ suæ vias: & cum placentem Deo & probabilem reperit, tunc in eam pedem contulit. Habet enim humana vita multa diuerticula, multos anfractus, habet voragines, habet præcipitia ad quæ deducimur relicto Christo, qui via, veritas, & vita est. Quare per Hieremiam prophetam Dominus nos hortatur, Stare (inquit) super vias & videte, & interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona & ambulate in ea, & inuenietis refrigerium animabus vestris. ¶ L. In specie hæc videntur pugnare, funibus peccatorum constringi, & nihilominus mandata Dei meminisse & seruare. Sciendum itaque, peccatorum hoc loco non esse genitium à peccato, sed à nominatiuo peccator, quæ ambiguitas ex græco codice facile tollitur. Est enim genitiuus græcè *ἁμαρτωλῶν*, non autem *ἁμαρτίων*. Dicit itaque peccatores conatos eum pertrahere ad illorum mores & prauæ vitæ consuetudinem, idque illecebris voluptatum & improbæ vitæ exemplo, & perniciosis adhortationibus, quod alibi queritur his verbis: Absconderunt superbi laqueum mihi, et funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum posuerunt. Si itaque huiusmodi funibus & laqueis implicamur & irretimur, dicamus cum propheta: Dirumpamus vincula eorum, & projiciamus à nobis iugum ipsorum, vt læti canamus, Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.

¶ M. Priusquam participes siamus omnium timentium Deum, necesse est, vt primum Christi consortes & participes simus. Is autè Christi particeps est, qui in veritate permanet. Ipse enim est veritas, & qui in nouitate vitæ ambulat, & peccato mortuo est iam viuit Deo, quia ipse est resurrectio & vita. Cum ergo sciat Dauid se Dei quoque participem esse (Scriptum est enim de Christo psal. 44. Vixit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis) verecundè & modestè dicit se nõ Dei participem, sed timentium Deum. Est autem is timentium Deum particeps, qui cum patientibus patitur, slet cum sletibus: & vt eiusdem corporis membrum, in dolore alterius membri dolet.

ṽ Teth.

Bonitatem ^N fecisti cum seruo tuo Domine, secundum verbum tuum. Bonitatem & disciplinam & scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi. Priusquam humiliarer ^O ego deliqui, propterea eloquium tuum custodiui. Bonus es tu, & in bonitate tua doce me iustificationes tuas. Multiplicata ^P est super me iniquitas superbiorum, ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua. Coagulatum ^Q est sicut lac cor eorum, ego verò legem tuam meditatus sum. Bonum mihi quia humiliasti me, vt discam iustificationes tuas. Bonum mihi lex oris tui, super milia auri & argenti.

¶ N. Bonitas in primo versu, & item in secundo, non est propriè hoc loco ea quæ opponitur malitiæ, sed benignitas quam Apostolus capite quinto epistolæ ad Galatas, enumerans fructus ipsius spiritus, distinguit à bonitate, cum dicit, Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas. Nam hæc græcè dicitur *χρηστότης*: illa autem *ἀγαθότης* siue *ἀγαθοσύνη*: vnde infra quarto versu non est græca

T iij vox

vox ἀγαθός, sed χρηστός; verum 7. & 8. versu est ἀγαθός, non autem χρηστός. Definiunt itaq; Stoici benignitatem hoc modo, virtus ad benefaciendum sponte exposita. Bonitatem verò hoc modo, virtus quæ prodest omnibus, siue affectus fons utilitatum. Differunt itaq; hoc modo inter se benignitas & bonitas, quòd benignitas suauitate morum omnes ad se inuiter, cū bonitas tristior & seuerior esse possit in benefaciendo. Hæc itaq; bonitatem doceri cupit, cui perpetuo comes sit disciplina, quæ nusquam abesse debet moribus religiosi: & scientiam præterea rerum diuinarum, sine qua omnis vita mortalium cæca est, & in maximis versatur errorum tenebris. ¶ O. Humiliari hoc loco & infra, bonum quia humiliasti me, non est animo submissio fieri & superbia carere, sed affligi: vnde afflictio sæpe humilitas in sacris appellatur literis. Humiliari itaque est tentationibus & incommodis exerceri, malis affligi, quod ex hebraica veritate constat, quæ in penultimo versu sic habet, Bonum mihi quia afflictus sum, quam secutus Symmachus interpretatur. Profuit (inquit) mihi quòd afflictus sum: bene ergo dicit se propterea afflictum & attritum incommodis & aduersis, quia deliquerat: propter peccata enim tentationes & afflictiones nascuntur. ¶ P. Superbos appellat, vel demones autores omnis superbiam, aut huius satellites & membra, qualis fuit Saul, & Doeg ille Idumæus, in quò dictum est illud, Quid gloriaris in malitia, qui potes es iniquitate? ¶ Q. Elegans similitudo: Nam lac natura candidum & suaue est, vitio tamen suo coagulatur & in aquæ naturam immutatur & coacescit, ita & superbi virtutis & pietatis hostes, cum antea synceri & candidi essent, odio vel inuidia mutantur, & acerrimi fiunt hostes.

¶ Ioth.

Manus tuæ fecerunt me & plasmauerunt me, da mihi intellectum vt discam mandata tua. Qui timet te, videbunt me & lætābuntur, quia in verba tua super speraui. Cognoui Domine quia equitas iudicia tua, & in veritate tua humiliasti me. Fiat misericordia tua vt consoletur me, secundum eloquium tuum seruo tuo. Veniant mihi miserationes tuæ & viuā, quia lex tua meditatio mea est. Confundantur superbi quia iniuste iniquitatem fecerunt in me, ego autem exercebor in mandatis tuis. Conuertantur mihi timentes te, et qui nouerunt testimonia tua. Fiat cor meum immaculatum in iustificationibus tuis, vt non confundar.

¶ R. Tertia connexio literarum hebraicarum est hæc, Teth, Iod, quarum illa significat bonum: Iod autem principium, quo significatur, scientiam scripturarum bonum esse principium ad plenè cognoscendum Deum, absolutam tamen rerum diuinarum scientiam in hac mortali vita nemini contingere. Quia tamen si sciamus nunc vniuersa quæ scripta sunt, tamen ex parte cognoscimus (vt inquit Paulus) et ex parte prophetamus, & nunc per speculum in ænigmate videmus: cum autem meruerimus esse cum Christo, & similes angelis fuerimus, tunc librorum doctrina cessabit, & tunc videbimus Deum facie ad faciem, & cognoscemus eum sicut & cogniti sumus.

¶ S. Nihil æquius aut rationi magis consonum, quam vt voluntatem creatoris sui cognoscat creatura: vt ergo sciat quæ sit Dei voluntas, intellectum sibi dari cupit, vt discat mandata Dei. At quomodo nunc mandata discere cupit qui dixit antea, viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum: et, Memor fui nocte nominis tui Domine, & custodiui legem tuam? Mandata nouerat, sed qua ratione iuxta Dei beneplacitum hæc custodiri & perfici debent, hoc doceri cupit. Nam bona est lex si quis ea legitime vtatur: vbi autem vitæ innocentia abest & puritas cordis, nemo legitime obseruat mandata legis: vnde Apostolus, Hæc est inquit voluntas Dei, sanctificatio vestra. Quare & Dominus per Michæam populum suum docet hoc pacto interrogantem, Quid dignum offeram Domino? Curuabo genu Deo excelso? Nunquid offeram ei holocausta & vitulos anniculos? Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? Indicabo tibi o homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te. Vtique facere iudicium & diligere misericordiam, & sollicitum

sollicitum ambulare cum Deo tuo. ¶ T. Letabuntur inquit timentes te, vbi viderint me tot animæ dotibus & gratijs locupletatum, nec peccata mea prohibuisse tuam misericordiam, nec clausisse consuetam tuam benignitatem erga poenitentes: vnde & nos hodie lætamur oculis fidei adspiciere Dauid, qui adulterio & homicidio se inquinarat, singulari spiritu prophetiæ donatus: Paulum persecutorem raptum ad tertium cælum: Matthæum publicanum, apostolum & euangelistam factum: Petrum Christum negantem, apostolorum & ecclesiæ coriphæum & principem factum: alioqui & præfens corporalisq; adspæctus hominis iusti & pij delectat iustum. Est enim inlicitum bonis (inquit Ambrosius) vt castus pudicus, prudentem sapiens, misericors liberalem affectu pio diligit, & virtutes suas in alijs amet. Sicut ediuerso necesse est inquit Hilarius, vt ebrius oderit sobrium, continentem impudicus, iustum iniquus, & tanquam conscientiæ onus præfentiæ sancti cuiusque non sustineat. ¶ V. Non est hæc maledicentis oratio, neque retributionem sibi illatæ iniuriæ precatur. Absit enim (inquit Hilarius) vt propheta euangelij prædicator rationem euangelicæ charitatis excesserit: sed salutari pudore illos affici petit, vt scelerum suorum illos pudeat, & ad Deum se conuertant: sic enim alibi, Imple facies eorum inquit ignominia, & quærent nomen tuum Domine.

¶ Caph.

Defecit in salutari tuo anima mea, & in verbum tuum super speraui. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes quando consolaberis me? Quia factus sum sicut yter in pruina, iustificationes tuas non sum oblitus. Quot sunt dies serui tui, quando facies de persequentibus me iudicium? Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non vt lex tua. Omnia mandata tua veritas, iniqui persecuti sunt me, adiua me. Paulominus consummauerunt me in terra, ego autem non dereliqui mandata tua. Secundum misericordiam tuam viuifica me, & custodiam sermones tuos.

¶ X. Deficere hoc loco, non significat animi remissionem, nec vitium sonat, sed defectio ista, vt Ambrosius inquit, assumptione virtutis operatur. Est ergo deficere, toto animi affectu & studio, in illud quod diligebat migrare & transferri, illud cogitare, illi adherere, illud vnum desiderare, & præ amoris magnitudine, animæ quoddam deliquium pati. Si enim quid vehementer expetimus, nisi id maturius assequamur, longa expectatione & vehementiori intentione animi lassat & suis viribus destituit. Quod secundo quoque versu similitudine quadam ab oculis istis corporeis ducta exprimit, vt si pater filium absentem, & iam iam peregre reuersurum, in dies singulos anxius expectet: aut coniunx maritum, qui per maria in exteras regiones profectus ad diem præscriptum non adsit, sollicita operiatur in horas singulas: vtrique horum oculos semper in vias eas intendunt per quas sperant eos redituros, & adeò crebrò illas intuentur, vt continua spectatione delassentur. Verum quia oculi prophetæ loquuntur, quod ad corporeos oculos referri non potest, de spiritualibus oculis, hoc est, de mentis oculis hæc intelligi debet, quibus expectabat & desiderabat aduentum Christi saluatoris. His oculis vidit diem Christi ipse Abraham, his ipse Dauid, sed quæ fidei his oculis contemplabatur, longè post futura coram iam posita cernere cupit: vnde apud Matthæum Christus, Multi reges & prophete voluerunt videre quæ vos videtis, & audire quæ auditis, & non viderunt. ¶ Y. Si rem solis auribus metiamur inquit Hilarius, ridiculus sermo propheticus existimabitur. Verum eleganti metaphora, vtrem pro mortali hoc corpore, quo circumdata & illigata est anima, vsurpauit. Vtres namq; de exuijs & pelibus sunt mortuorum animantium: eadem metaphora vsus est Christus apud Matthæum 9. cap. Non mittit inquit vinum nouum in vtres vetres, alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & pereunt vtres: sed vinum nouum in vtres nouos mittunt, & ambo conseruantur, significare volens gratiam euangelicam & charismate Spiritus

Spiritus sancti non esse infundenda, nisi in animos expiatis & spiritu renouatos, quorum corpora iam mortificata sunt: si enim veteris vitæ impedimenta nõdum abiecerint, sed terrenis desiderijs & voluptatibus disfluunt, effunditur gratia, & exitium homini affert. Bene autem addidit, sicut vter in pruina, significans naturaliter corpora nostra cupiditatibus accendi & vitijs calere. Per continentię itaque studium conari debemus, vt corpora nostra, calore interioris naturæ extincto, frigeant ad vitia, & veluti pruinae frigore, carnis incendium extinguatur. ¶ Z. D. Hilarius & item Ambrosius legunt hunc versum hoc modo, Narrauerunt mihi iniqui exercitationes: nam græca vox est ἀλοχία quæ ferè vitium sonat, & significat apud græcos garrulitatem, futilem loquacitatem & nugas siue næcias, quare rectius nos legimus, fabulas siue fabulationes: quod bene explicat Ambrosius his ferè verbis, Iniqui non solum inquit conati sunt opera iusti impedire, sed etiam fidè euertere superflua narratione conati sunt. Etenim quasi fabulæ cuiusdam næcias narratas sibi, appellat ἀλοχίας, hoc est, superfluas loquacitates, quibus verbis perstringit hæreticos, qui linguæ volubilitate & imperita loquacitate vera dogmata peruertunt. Qui autem non loquitur veritatem, nõ loquitur vt lex nobis loquitur, quæ tota veritas est. ¶ A. Paulò minus dictum est pro ferè: vnde Hilarius legit, Penè consummauerunt me in terra: consummare autem dictum est, pro funditus prodere & absumere: vnde hebraica veritas interprete Hieronymo legit, Paulominus consumpserunt me in terra.

↳ Lamed.

In æternum Domine verbum tuum permanet in cælo. In generatione C & generationem veritas tua, fundasti terram & permanet. Ordinatione D tua perseverat dies, quoniam omnia seruiunt tibi. Nisi E quod lex tua meditatio mea est, tunc fortè perissem in humilitate mea. In æternum non obliuiscar iustificationes tuas, quia in ipsis viuificasti me. Tuus F sum ego, saluum me fac: quoniam iustificationes tuas exquisiui. Me expectauerunt peccatores vt perderet me, testimonia tua intellexi. Omnis consummationis G vidi finem, latum mandatum tuum nimis.

¶ B. Quarta connexio alphabeti hebraici est Caph, Lamed. Caph autem sonat idem quod manus, Lamed autem disciplinam siue cor: significant itaque duo hæc elementorum nomina idem quasi dicas, Manus disciplinæ siue cordis. In manibus autem opera denotantur aliquando, nonnunquam per manus instrumenta significantur. Est itaq; sensus: Plenitudinè tabularum, id est, sacra volumina organa siue instrumenta esse quibus consequamur religiosam disciplinam. Qui enim sine adminiculo sacrarum literarum sperat se sanctimoniam & veram pietatem obtinere posse, is tota errat via. Sic & Aristoteles dialecticam suam græcè inscripsit χίρι τῆσ φιλοσοφίᾳ, id est, manus philosophiæ, quod adminiculo dialecticæ penetremus ad philosophiæ cognitionem. In æternum Domine etc. Iuxta literam quoque id verum est. Contueamur inquit Hilarius solis annum cursum, & menstruum lunæ recursum, astrorum quoque aut stationes aut conuersiones aut demutationes, nunquid non finibus suis, & constitutis terminis, ac decretis vicissitudinibus continentur? non est illic transgressio, non infirmitas, non ocium: omnia in constitutionis suæ lege manent, & in indefectis obedientiæ ministerijs perseverant. Sed quoniam & angeli & sancti, qui exuerunt veterem hominem, & nouum induerunt, qui commortui Christo & consepulti, in nouitate vitæ resurrexerunt, & collocati in cælestibus sæpe appellantur cæli. In his cælis profectò semper manet verbum Dei, in quibus non offenditur, ira, ebrietate, odio, infidelitate, lasciuia. ¶ C. Apud 70. interpretes græcè est vtrobiq; accusatiuus γενιά γενιά, In generationem & generationem: significat namque Dei veritatem & fidem in seruandis promissis non modò extendi ad generationem Iudæorum, sed etiã ad generationem christiani populi: iuxta illud, Misericordia eius à progenie in progenies, quo loco est græcè eadem vox γενιά, id est, generatio. Sicut autem cælum mysticè supra interpretati sumus, sic & terram hoc loco similiter accipere possumus pro ecclesia quæ fundata est super

est super Christum, & eius præsidio tuta, permanet immota aduersus procellas & fluctus persecutionum, vt annotauimus psalmo 103. in illum versum, Qui fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi. ¶ D. Quod interpret vertit, ordinatione tua, potuisset vertere, imperio tuo. Non enim quamlibet ordinationem significat, sed eam quæ fit cum edicto & imperio: græca vox est δίαραξις, quæ significat edictum imperium constitutionem aut statutum. Sic enim legimus Genesis 8. Deum locutum ad Noë. Cunctis diebus terræ, sementis & messis, frigus & æstus, æstas & hyems, nox & dies non requiescent. Verum quoniã solius diei hoc loco mentionem facit, liquet & hinc allegoriam subesse. Nam quomodo dici potest dies perseverare, cui perpetuò succedit nox, & cuius lumen nocturnis tenebris interpellatur? Quia igitur dies luce constat, & sanctis dictum est, Vos estis lux mundi, & omnes vos filij lucis, & diei, hic mysticus dies quem in cordibus piorum efficit verus ille sol iustitiæ, perseverat semper, nec vllis peccati tenebris fugatur. ¶ E. Coniunctio quod, hoc loco relicta est ex idiomate hebraico, quæ apud græcos & Latinos superest, sic alibi: Nisi quia Dominus erat in nobis, pro, Nisi Dominus etc. & verbum indicatiui modi latinus reddidisset per subiunctiuum. Est igitur sensus: Nisi lex tua esset siue fuisset meditatio mea, fortè perissem obrutus & victus magnitudine tribulationum: nam humilitatem, vt sæpe aliàs, pro afflictionibus & pressuris ponit. ¶ F. Non omnibus (inquit Hilarius) vox professionis istius competit, sed rarus quisque est, qui se Dei audeat dicere. Audebit sanè ille qui dicere verè potest, Mihi viuere Christus est, & mori lucrum: Et, Viuo iam non ego, viuit autem in me Christus. Vox est ista animæ semper Deo intentæ: Quomodo enim se Dei esse profitebitur in libidinem calens, in iram mobilis, in auaritiã sollicitus, in ebrietatem sitiens? horum potius erit iste quibus seruit, non autem Dei. ¶ G. Quod interpret vertit, Consummationem, græcè est συντέλεια, quæ vox significat absolutam rerum peractionem, quoties summæ rerum perficiendarum nihil deest. Quare diuersis modis hic versiculum enarratur: Aug. in suis commentarijs, Consummationem esse dicit, certare pro veritate vsque ad mortem, & pro vero ac summo bono omnia mala & aduersa tolerare: huius autem consummationis finis est, in cælis accipere immarcescibilis gloriæ coronam. Sic Christus apud Lucam cap. 13. Ecce eicio demonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor. Ambrosius verò ad varia refert consummationem: nam & seculi est consummatio, cuius finis est regnum Dei: est & legis Moisaicæ consummatio, cuius finis est Christus. Est & maliciæ impietatis consummatio, quam Christus ceu finis omnium aboleuit: eodem ferè modo Hilarius quoque enarrat. Latum autem dicit Dei mandatum, propter geminam charitatis præceptum, quæ non modò ad amicos, sed ad omnes homines etiam hostes nostros se extendit. Vel latum mandatum dicit, quia mandata legis ad futura etiam se extendunt, & nõ modò terrena & carnalia complectuntur, sed & spiritualia & cælestia.

↳ Mem.

Quomodo H dilexi legem tuam Domine? tota die meditatio mea est. Super inimicos I meos prudentem me fecisti mandato tuo, quia in æternum mihi est. Super omnes docetes K me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsiui. Ab omni via mala prohibui pedes meos, vt custodiam verba tua. A iudicijs tuis nõ declinaui, quia tu legem posuisti mihi. Quam dulcia faucibus L meis eloquia tua, super mel ori meo. A mandatis tuis M intellexi, propterea odiui omnem viam iniquitatis.

¶ H. Non dicit: Quomodo perfeci legem tuam etc. Quia maius meritum est amantem potius aliquid agere quàm timentem, idcirco ait, Quomodo dilexi legem tuam. Differt enim longè obsequium amoris à timoris obsequio, nec habet gratiam voluntatis necessitatis operatio. In amorem enim non cadit necessitas obsequij, quia nemo id quod diligit, nõ vult. In facto autem potest & non subesse dilectio, dum id efficitur quod non effecisse aut terror aut pudor est.

¶ I. Hebraica veritas clariùs legit hunc versiculum interprete Hieron. hoc modò Super inimicos meos instruis me mandato tuo: nam quod interpret noster vertit, prudentem me fecisti, græcè est σοφισάσμε, id est, docuisti me, aut sapientem me fecisti: nec est, mane

mandato tuo, sed ἰν ὁλ̄ ἰν σου, id est, mandatum tuum. Nam græcum verbum σοφίζω, est doceo, instruo, intelligere facio, aut sapientem efficio. Quare Ambrosius propius accedens ad lectionem græcam 70. interpretum ita habet: Super inimicos meos intelligere me fecisti mandata tua. Nec quoslibet inimicos hic accipimus, non enim mirum esset si intelligeret magis Dei mandata quam geres idololatræ. Sed Scribarū & Phariseorum supercilium & hæreticorum fastum & arrogantiam iam in spiritu contemplantur. Scribæ enim & perfidi Iudæi mandatū legis tanquā propriū & hæreditarium sibi vëdicāt, sed spiritualis circūcisionis aurore nō habētibus, quid carnalis & manu facta circūcisio proderit? quid sabbati religio Deū sabbati nesciētibz? Quid pasche agnus, et liminū sanguis (inquit Hilarius) agnū Dei & sanguinē salutis ignorātibz auxiliū præstabit? mādata exercēt, sed vim mādatōrū & tempus ignorāt, legē legūt, sed legente & nesciēte Iudæo, Christianus intelligit. Quod autē addit quia in æternū est mihi, hūc sensum habet: Quia in perpetuum hoc mihi vendicabo tanquam peculiare & proprium, nam græcè est ἐμὴ ἰστίη, id est, meum est, vt sit simile illi quod infra dicit: Hæreditate acquisiui testimonia tua in æternum, Aug. sic accipit: Sunt in æternum mihi, id est, non temporalia ex his spero, sed sempiterna. ¶ K. Quos ante vocauit inimicos, iam vocat docentes eo quod auctoritatem docendi & legis scientiam sibi arrogant: vnde & Apostolus cap. 2. epistolæ ad Rom. Arrogantiam Iudæorum coarguens & nimiam fiduciam legis Molaiicæ qua repugnabant euangelicæ veritati. Si tu inquit Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium. Qui ergo alium doces teipsum non doces, huiusmodi itaq; doctores hoc loco intelligit Dauid, eosdem vocat sequenti versu. Senes quod vel ad ætatem vel ad dignitatem & docendi munus referri potest, græcè est πρεσβυτέρους: vnde Ambrosius in suis commentarijs legit super seniores intellexi. Est enim græcè comparatiuus à positiuo πρεσβύς, id est senex. Et quia aliquando contingere solet vt ex nature tardioris & ingenij acrioris differētia vt discipulus prudentior & doctior sit magistro, hoc ipsum diligentia suæ & studij infatigabilis esse demonstrat, dicens: Quoniam testimonia tua meditatio mea est, & mādata tua quæsiui. ¶ L. Non corporeas fauces aut os quo alimenta accipiuntur hoc loco intelligimus, sed animæ illam vim quæ diuina percipit de quo alibi dixit: Aperi os tuum & ego implebo illud, benè autem dulciora melle dicit. Mellis enim natura hæc est vt exulcerata mordeat & expurget, & tamen palato gratissimum sit aded, vt & in febribus amarulentia oris corrigat. Ita & diuina eloquia animam estuantē febribus malarum cupiditatum cælesti dulcedine perfundūt, & vitijs animæq; vulneribus medentur. ¶ M. Ne quis intelligentiam hanc diuinorum mandatorum sic ad Deum referendam putet, vt nostrum liberum arbitrium cesset, & omnis animæ nostræ conatus segnis iaceat dicit: A mandatis Dei, hoc est, ex obseruatione diuinorū præceptorum intelligentiā hanc percepisse. Non laborantibus enim, non petentibus, non quærentibus, non pulsantibus omnia apud Deum clausa sunt.

¶ Nun.

LVcerna ^N pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Iuravi ^O & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. Humiliatus sum vsquequaque Domine, viuifica me secundum verbum tuū. Voluntaria ^P oris mei beneplacita fac Domine, & iudicia tua doce me. Anima mea ^Q in manibus meis semper, & legem tuam non sum oblitus. Posuerunt peccatores laqueum mihi, & de mandatis tuis non erravi. Hæreditate acquisiui testimonia tua in æternū, quia exultatio cordis mei sunt. Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem.

¶ N. Scit propheta has corporum tenebras & seculi noctem quam peccata nostra, & rerum ignorantia pariunt se effugere non posse, nisi illuminetur per verbū Dei, scit

scit vbique adesse lapides offensionum, funes & laqueos peccatorum, scrobes & foueas infidiosas dæmonum. Omnis autem doctrina cælestis dux nobis ad iter vitæ est, quæ lucernæ modo in hac nocte seculi præferenda est cum aliquid aut agimus aut cogitamus aut loquimur: vnde bene Apostolus Petrus cap. 1. posterioris epistolæ suæ: Habemus (inquit) firmiorē prophetiū sermonem, cui benè facitis attendentes quasi lucernæ lucenti in loco caliginoso, donec dies illucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris.

¶ O. Quod latinus interpres vertit, Iuravi & statui, hebraica veritas interprete Hieron. legit, Iuravi & perseverabo, explicans nimirū quid statuit, hoc videlicet, vt perseveret & immotus permaneat in meditatione diuinæ legis. Iusiurandū autem ex veritatis cognitione suscipitur. Nemo enim benè iurat, nisi nouerit quid iuret. Iurare igitur, iudicium scientiæ, & testimonium conscientiæ est. Vox itaq; hæc est ambulantis in lumine, nec metuentis offendere aut errare. Si enim metueret (inquit Ambr.) non iuraret: si trepidaret vtrum diuina posset custodire iudicia, non statueret cum iurandi sacramento. ¶ P. Beneplacita, hoc loco adiectiuum est respondens substantiuo voluntaria: estque sensus: O Domine fac tibi beneplacita, id est, effice, vt grata tibi sint voluntaria oris mei. Clarius itaque D. Ambr. legit hunc versiculum hoc modo, Voluntaria oris mei complaceant tibi Domine. Porro voluntaria oris, vocat omnia illa quæ libera voluntate & arbitrio promiserat Deo, & se facturum professus erat. Scimus enim & in euāgelio alia esse præcepta: alia esse cōsilia, qualia sunt volūtaria paupertas, virginitas, cōrinentia, & alia eiusmodi. Habuit & Mosaica lex spōraneā quædā & volūtaria, vnde legimus alibi, Volūtariē sacrificabo tibi: erāt enim hostiæ quædā & sacrificia spontanea, ad quæ lex neminē cōstringebat. Hęc itaq; volūtaria inquit Hilarius, vt Deo sint placita, propheta orat, quia illa quæ ex præscripto legis geruntur, ipsa seruitij sui necessitate peraguntur. ¶ Q. Græca exemplaria quæ hodie habemus, legunt, In manibus tuis, ἰν χερσὶ σου, quomodo & diuus August. legit, & Hilarius: Ambrosius autē vtramq; lectionem amplectitur: Est itaque sensus, Anima mea semper est in manibus tuis, hoc est, in tutela & protectione tua: vnde illud Sapientie, Iustorum animæ in manu Dei sunt, quasi dicat, Tametsi vndique premar ab hostibus, & in maximis verser periculis, scio tamen me vbique tutum tuo præsidio: vnde & Christus non tam suū, quàm membrorum suorum, id est, nostrum spiritum commendauit moriens in manus paternas: Si legimus in manibus meis, sensus erit, Animam meā omni sollicitudine & anxietate custodio, non secus atque rem preciosissimam, quam nusquam tutò deponere, nec vlli credere audemus, sed semper in manibus circumferimus.

¶ Samech.

INiquos ^R odio habui, & legem tuā dilexi. Adiutor & susceptor meus es tu, & in verbum tuū supersperaui. Declinate à me maligni, & scrutabor mandata Dei mei. Suscipe me secundum eloquium tuum & viuam, & non confundas me ab expectatione mea. Adiuua me & saluus ero, & meditabor in iustificationibus tuis semper. Spreuisti omnes discedentes à iudiciis tuis, quia iniusta cogitatio eorum. Præuaricantes ^S reputaui omnes peccatores terræ, ideo dilexi testimonia tua. Confige ^T timore tuo carnes meas, à iudiciis enim tuis timui.

¶ R. Nemo enim virtutes amare potest, nisi vitia oderit: vnde benè inquit ille, Virtus est vitium fugere, & sapientia prima Sultitia caruisse. Verum quomodo salua lege potest quis odisse iniquos, cum iubeamur & hostes diligere, quique fratrem odit, homicida sit, vt inquit Iohannes Apostolus? Sciendum itaque sine peccato nos posse odisse vitia & peccata, non ipsos homines, idque odium ex nullo corrupto aut vitioso affectu nascitur, quare alibi perfectum odium appellat, dicens: Perfecto odio oderam illos: vel odimus iniquos, cum eorum praua commercia & perniciofa consilia execramur, & eorum impijs conatibus obsistimus: Sic Christus iubet nos odisse patrem & matrem vxorem & animam quoque nostram.

V

¶ S. Græca

¶ S. Græca vox est *καταβάνοντες*, id est, ad verbum transgredientes siue transgressores, quæ vox conuenire illis tantum videtur qui legem acceptam violant. Quia vt Apost. inquit scribēs Romanis, vbi non est lex, nec præuaricatio. Verum cum idem Apost. scribens Romanis dicat, Quum gentes quæ legem non habent, naturaliter eâ quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis: manifestum est omnes peccatores esse præuaricatores aut transgressores legis diuinæ, aut naturalis quæ omnium cordibus naturaliter insita est: de qua Apost. loquitur, Naturalis autem lex iubet vt Deum amemus & colamus, & ne alteri faciamus quod nobis fieri nolimus. D. verò Hilarius discrimen ponit inter peccatores terræ, & peccatores cæli siue in cælum peccantes, vt peccatores terræ sint, qui nulla fide aut veri Dei cognitione illuminati, peccant in legem naturæ. Cæli autem peccatores illi dicuntur, qui cælestis doctrinæ & spiritalis gratiæ participes facti, & à Christo excitati, & in cælestibus cum Christo collocati, ex ijs per peccata decidunt: hi vt cæli peccatores arguuntur. Vnde filius ille prodigus, qui patre relicto, in longinquam regionem profectus omnia sua prodegit: regrediens pater inquit peccaui in cælum & coram te. ¶ T. D. Ambrosius victimum hunc versum sic legit: Confige clavis à timore tuo carnes meas, expressius reddens verbum græcum *κατάλωσον*, quod proprie est, clavis configere. Nouit enim propheta spiritu sancto plenus, moriendum esse nobis cum Christo, & omnia carnis nostræ vitia affigenda cruci Domini, si Christo cohæredes esse volumus. Qui enim Christi sunt (inquit Paulus) carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs suis. Porro quod Christo clavis fuerit, hoc nobis timor Domini est, sine quo nemo potest iustificari, vt Salomon inquit. Porro quinta connexio alphabeti hebraici est, Mem, Nun, Samech, quæ significant: ex ipsis sempiternum adiutorium. Nam Mem sonat, ex ipsis. Nun, sempiternum. Samech verò, adiutorium: luce enim clarius est, ex ipsis sacris scripturis æterna nobis præsidia ad vitam æternam obtinendam subministrari.

¶ Ain.
Feci iudicium & iustitiam, non tradas me calumniantibus V me. Suscipe X seruū tuum in bonum, nō calumnientur me superbi. Oculi mei defecerunt in salutare tuum, & in eloquium iustitiæ tuæ. Fac cum seruo tuo secundum misericordiam tuam, & iustificationes tuas doce me. Seruus tuus sum ego, da mihi intellectum vt sciā testimonia tua. Tempus Z faciendi Domine, dissipauerunt legem tuam. Ideo dilexi mandata tua super aurum & topazion A. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui.

¶ V. Quod interpret noster vertit, Calumniantibus me. D. August. Ambrosius, Hilarius legunt, Nocentibus me, siue potius mihi: nam græcè est *ἀδικούσι με*, id est, iniuriā faciētib. Hebr. tamē veritas interprete Hieronymo legit: Ne derelinquas me, his calumniantur me. Porro calumniantes appellat, dæmones qui à calumnia quam intendunt, assidue nobis appellantur diaboli: nam quod latinis est calumnia, græcè appellatur *διαβολή*. Quam calumniā & sequenti versu deprecatur cum inquit: Non calumnientur me superbi. Bene autem calumniari nos dicuntur dæmones, quia cum ipsi peccati incentiua suppedient (vt Hilarius inquit) calumniā nobis ante Deum peccati, quod per eos gesserimus, intendunt. ¶ X. Non est hoc loco *ἀντιλαβῶν* verbum quod supra positum erat ibi: Suscipe seruū tuum in me secundum eloquium tuū: sed *ἐκδέξω*, id est excipe, quomodo Hilarius & August. legunt: et ita interpretatur idem August. Ipsi impellunt me vt cadam in malum, tu excipe me in bonum, quod fit quoties obuijs manibus nutantem & iam casurum suscipimus aliquem ne lædatur, significatio tamen vtriusque verbi ferè est eadem.

¶ Z. Græca exemplaria constanter legunt per datiuum *τῷ κυρίῳ*, id est Domino, non autem per vocatiuum, licet ad heb. veritatem verterit Hieron. per vocatiuum dicens, Tempus est vt facias Domine. Est itaque sensus, Quia populus Iudaicus acceptam legem dissipauit & abiecit, iam tempus est Domino faciendi, scilicet, ea quæ per prophetas pollicitus est, nimirum vt filium suum vnigenitum mittat, qui abrogata & antiquata

antiquata lege Mosaica, nouam legem euangelicam sanciat. Et quia legis mandata, vt præceptum de esu agni pascalis & cætera eiusmodi, vaticinia erant de Christo venturo in mundū, propterea subiicit: Ideo dilexi mandata tua super aurum etc. Lex enim Mosaica, Domini aduentum testata est: vnde apud Iohannem Christus, Si crederetis Mosis, & mihi crederetis: de me etenim scripsit ille. ¶ A. Topasium siue topazius (quod & Topazus per tres syllabas extulit Orpheus poeta in libello suo de lapidibus siue gemmis) apud Troglodytas nascitur, vt auctor est Plinius lib. 37. cap. 8. in Arabia insula quæ Chitis vocatur. Alij, inter quos Iuba auctor est, volunt eam nasci in Topazio insula rubri maris, & à loco in qua nascitur sic appellatam. Insulam verò dictam Topazion, quod à nauigantibus sæpe quæsitā sit, eò quod nebulosa admodum sit, *τοπάζιον* autem Troglodytarum lingua idem sonat quod quæro. Recentissimi auctores quos & Hilarius sequitur, hanc gemmam in Ægypto nasci dicunt circa oppidū Thebaidis cui nomen est Alabastrum. Est autem gemma quæ & eximio colore & magnitudine facile omnibus præfertur. Fulget enim aureo virore, cuius tota similitudo ad porri succum accedit: vnde & Prasoides à porri viriditate appellatur. Est autem amplissima gemmarum, & quæ sola inter nobiles gemmas limam sentit, cum cæteræ saxo & cote poliuntur, tantæ proceritatis vt ex hac (vt Plinius inquit) statua quatuor cubitorum facta sit Arsinoë reginæ vxori Ptolomæi Philadelphii.

¶ Phe.

¶ Mirabilia B testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Declatio C sermonū tuorū illuminat, & intellectū dat paruulis. Os D meum aperui & attraxi spiritū, quia madata tua desiderabā. Adspice in me & miserere mei, secundum iudicium diligentū nomen tuū. Gressus meos dirige secundū eloquiū tuū, & nō dominetur mei omnis iniustitia. Redime me à E calūniis hominū, vt custodiā mandata tua. Faciem tuā illumina super seruum tuum, & doce me iustificationes tuas. Exitus F aquarū deduxerūt oculi mei, quia non custodierūt legē tuam.

¶ B. De testimonijs antè dictū est, ea nimirū esse quæcūq; testatur Dei potētiam, bonitatem, sapientiā, iustitiā, veritatē, & misericordiā, quæ supra diximus bifariā nobis exhiberi: verum hīc de ijs testimonijs loquitur quæ nobis exhibent sacræ literæ, vt lex Mosaica vmbrijs & figuris variarū rerū, & prophetarū oracula diuersis ænigmatibus & parabolis. Hæc enim reuera omni admiratione digna sunt, & digna quæ scrutemur totis animi viribus. Quid enim mirabilius aut Dei sapiētia & magnificētia dignius, quam quod legis præcepta & prophetarū oracula, castitatē, pietatē, innocentiam, frugalitatē & religionē doceant, & tamē spe cælestium bonorū, abstrusa illorū sensa nos pascant, vt dignis diuina mysteria pateat, indigni autē vmbrijs & ænigmatibus ab intelligētia diuinarū rerū arceatur, & in illis euangelicū illud verum agnoscat. Vobis datū est nosse mysteriū regni cælorū, cæteris autē in parabolis, vt audientes audiāt, & nō intelligant.

¶ C. Tametsi per spiritū prophetiæ, hæc sacramēta diuinarū scripturarū cognosceret propheta: declaratio tamē diuinorū sermonum, quos lex & prophetiæ loquuntur, proprie est huius temporis & ætatis in qua fulget lux euāgelica: nunc enim intelligētia eorū, qua sapiētes huius seculi caruere, paruulis præstita est, cum legis vmbre et prophetarū oracula per Christū pādūtur: vnde & Christ⁹ apud Mattheū ob id patri gratias agens, Cōfiteor inquit tibi pater cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapiētibus & intelligentibus, & reuelasti ea paruulis. Cæteris autē hæc abscondita fuisse testatur Daniel cap. 12. cui dictum est: Vade Daniel, quia clausi sunt signatiq; sermones. & Esaias cap. 29. Dabitur inquit liber iste in manus hominis scientis literas, & dicetur ei, Lege: & dicit, Non possum legere: signatum est enim, id est, clausum: vnde in Apocalyp. legimus, agnum occisum dignū fuisse inuentū, vt aperiret librum hunc, & solueret signacula eius.

¶ D. Animę Deū sitiētis desiderū, per os apertū hoc loco intelligimus, nec aëreū spiritū hoc loco denotat quo spiramus & respiramus, cum is potius maribus quam ore trahatur, sed spiritū sanctū, quę Deus desideratibus & petētibus vbertim infundit, quem alibi implorabat dicens, Emitte spiritum tuū & creabuntur. ¶ E. Humana tentatio grauis non est, dicente Apostolo: Tentatio vos non apprehendit nisi humana.

Calumnia autem grauis est, quæ tunc est, cum vel bono operi facinoris mali nomen imponitur, vel cum sub specie amicitia, internæ maliciæ virus occultitur, & difficile est cauere à talibus, qui sub nomine fratrum, hostilè animû gerunt. Cum itaque sciret Dominus (inquit Hilarius) domesticæ calûniæ scandala grauissimum solere fidei excidiû afferre, dixit: Si oculus tuus scandalizet te, aut pes aut manus, erue & abscede & projice abs te, præcipiēs symbolicè ne domesticis calûnijs & scandalis penes nos manentibus, aliqua vitiorû labes adhæreat nobis. ¶ F. Variât hic miris modis græca exēplaria, quod ex Amb. & Aug. colligere licet. Nā Ambrosius dicit se legisse in quibusdam codicibus κατιβισσαρ, id est, deduxerunt, quod cum nostris codicibus latinis consentit: suum autem codicem habere κατιβισσαρ, id est, descenderunt, sed mendosè vt suspicatur. Augustinus secutus vt videretur codicem Ambrosij, legit: Exitus aquarum descenderunt oculi mei: & præpositione, per, deesse hoc loco vult, hoc sensu: Per exitus aquarum descenderunt oculi mei, significas illos immodico fletu deiectos & humiliatos. Idē dicit non nullos libros habere, Exitus aquarum trāsierunt oculi mei. Græca autem exemplaria quibus hodie vrimur, habent κατιβισσαρ, id est, demerferunt, vt subaudias sese, idque per exitus aquarum vt similiter subaudiamus præpositionem, per: omnia autem huc tendunt, vt significantur vberimæ lachrymæ & immodicus fletus: quare hebraica veritas manifestius hūc sensum explicat his verbis, Riui aquarum fluebant de oculis meis, quia non custodierunt legem tuam.

¶ Zade.

Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum. Mandasti iustitiam testimonia tua, & veritatem tuam nimis. Tabescere me fecit zelus meus, quia oblitus sunt verba tua inimici mei. Ignitum eloquium tuum vehemēter, & seruus tuus dilexit illud. Adolescētulus sum ego & contemptus, iustificationes tuas nō sum oblītus. Iustitia tua, iustitia in æternum, & lex tua veritas. Tribulatio & angustia inuenerunt me, mandata tua meditatio mea est. Aequitas testimonia tua in æternum, intellectum da mihi & viam.

¶ G. Quia in hac vita ex equo bonis & malis omnia contingunt, & pij ferè grauioribus premuntur ærumnis, multi in hanc proruperunt blasphemiam, vt negarent prouidentiam, nec curare Deum crederent mortalia. Nonnulli autem hac re moti ed insaniam deueniunt, vt audent dicere non esse Deum, de quibus Dauid alibi: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus: hominis itaque pij est, si vexabunt morbi, si cruciatus desequent, damna fatigabunt, luctus & orbitas affligent, vt semper hunc prophetæ versiculum & corde volutet, & labijs personet, Iustus es Domine & rectum iudicium tuum. Cur enim in suos iniquus sit Deus? cur in eos quos ipse genuit, iniustus sit? Si quid est quod patimur, ex iudicio bonitatis suæ accidit. Vinci diabolum patientiæ nostræ virtutibus delectatur, & probari nos per damna per luctus & dolores desiderat, vt nihil in seruos suos seculi potestas sibi esse iuris & dominationis intelligat.

¶ H. Codices græci constanter legunt hoc loco: Tabescere me fecit zelus tuus, quomodo Hilarius legit: Ambrosius verò, zelus domus tuæ: sensus tamen eodem tendit. Nam meus zelus est, quem ego habui in me: zelus autem tuus, qui tua causa me cæpit. Sic enim natura comparatum est, vt si quando eorum quos diligimus, voluntati aduersari aliquos viderimus zelo eius, cui non paretur, accendamus: vnde & psal. 68. ex Christi persona dictum est, Zelus domus tuæ comedit me, cuius scripturæ recordati sunt apostoli (vt Iohannes inquit) cum viderent Christum vendentes & ementes flagello facto ex funiculis eijcere ex templo. Eodem zelo & pia anima commouenda est, cum videt corpora per Spiritum sanctum Christo consecrata, stupris, cædibus, furtis, & omnibus sceleribus pollui & prophanari.

¶ I. Geminus hoc loco sensus esse potest. Nam Dei eloquia ignita appellantur, vel quod accendant, & omnes sordes vitiorum in nobis exurant, quam interpretationem sequitur diuus Ambrosius & Augustinus: vel ignitum appellatur, quod sit tanquam

tanquam conflatum aurum vel argentum igne purgatum. Est enim græca vox περιψωμίνκα, quam vocem interpret noster psalmo 17. reddidit, igne examinata, eo versu, Eloquia Domini igne examinata etc. Quæcunque enim metalla igne constantur, fecè in se alienam atque inutilem non continent. Totum quicquid in his residet, verum & syncerum est, nec vllia re adulteratum: talia sunt & diuina eloquia, & hunc sensum sequitur Hilarius, qui propterea dicit latinam translationem non exprimere hoc loco proprietatem verbi græcanici. Hebraica profectò veritas eundem sensum reddit, quæ sic legit interprete Hieronymo: Probatus sermo tuus nimis, & seruus tuus dilexit illum.

¶ K. Apud 70. interpretes græcè est comparatiuus, adolescentior νεώτερος, quomodo Hilarius & Ambrosius legunt. Nec ab his dissentit Augustinus qui legit, Iunior sum ego & contemptus: idemque annotat comparatiuum esse hoc loco, qui bene intelligitur ad comparisonem maioris, quasi dicat, Maiores natu oblitus sunt iustificationes tuas, ego autè ætate minor & iunior non sum oblitus. Eadē vox græca est in litera Beth, eo versu, In quo corrigit adolescentior viam suam. Et quanquā iuxta historiam libri Regum de ipso Dauid hæc quoque vera fuerint, qui inter fratres suos ætate & statura minimus erat, & ob id ab alijs contemptus, & ad rusticana opera & curam gregis pacendi ablegatus antequam in regem vngeretur, tamen de populo christiano etiam intelligendus est hic versiculus, qui reprobato populo seniore, in consortium patriarcharum & hæreditatis æternæ electus est. Sicut Iacob emit olim primogenita Esau, quæ ille tanquam moriturus sibi inutilia existimauit. Sic populus hic iunior natiuitatis suæ primitias æternas, nec morte intercipi posse, has igitur non obliuiscitur quas senior & desperauit & vendidit. ¶ L. Sexta literarum connexio hæc est, Ain, Phe, Zade, quæ denotant fons oris iustitiæ, quo significatur, plenitudinem tabularum, hoc est, omnia volumina sacra, fontem esse verborum & præceptorum iustitiæ: relictis enim philosophorum riuilis, veram virtutem ex sacra scriptura ceu fonte peremi petendam. Oris enim appellatione, verba siue sermones denotantur.

¶ Coph.

Clamauit in toto corde meo exaudi me Domine, iustificationes tuas requiram. Clamauit ad te, saluum me fac, vt custodiam mandata tua. Præueni in maturitate et clamauit, quia in verba tua supersperaui. Præueni oculus mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua. Vocem meam audi Domine secundum misericordiam tuam, & secundum iudiciū tuū viuifica me. Appropinquauerunt persequentes me iniquitati, à lege autem tua longè facti sunt. Prope es tu Domine, & omnes viæ tuæ veritas. Initio cognoui de testimoniis tuis, quia in æternum fundasti ea.

¶ M. Inter multa euangelicæ doctrinæ præcepta, silentiū inter orandum & verborum parsimoniam à nobis exigit Dominus. Cum oratis inquit nolite multum loqui, sicut gætes faciunt, quæ putat quod in multiloquio suo exaudietur. Quare propheta dicit se clamasse, non in toto guttore aut totis lateribus, sed in toto corde. Hic itaq; clamor non elata vocis sonus est, sed clamor fidei, clamor metis, clamor affectuū interiorum. Ille enim ad Deū toto corde clamat (inquit Hilarius) qui magna postulat, qui cælestia precatur, qui æterna sperat. Sic legimus Exodi 14. cum irgeret Pharaon populum Dei, & mare rubrum fugè obfisteret, & Israël iam mortem præsentem videret, hoste proximo & mari obuio, Moyses dux populi, mœstus stabat tacens, sed orationis suæ fide clamans: vnde scriptura testatur, hac tacita prece Deum pulsatum dixisse Moysi, quid clamas ad me? ¶ N. Interpres latinus nisi fortè medum sit, vertit, maturitatem quod græcè est ἐωρία, id est, immaturitas vel intempestiuitas: quare suspicor interpretem reliquisse, præueni in immaturitate, quomodo legendum esse, apertissimè testatur D. Aug. in commentarijs suis, qui manifestè fatetur omnia ferè exemplaria latina, sua ætate fuisse mendosa. Eius verba propterea ascribimus, vt equiores nobis sint qui existimant piaculum esse, aliquid emendare in sacris libris: & putat sacrilegiū esse, si quis audeat mouere suo loco aut conuellere, quod tot seculis iam legit & cecinit ecclesia: sunt autem

hæc eius verba: Præueni in tempesta nocte & clamaui, Plures codices non habent, in tempesta nocte, sed in maturitate: vix autem vnus inuentus est qui haberet geminam præpositionem, in immaturitate. Immaturitas itaque in hoc loco, nocturnum tempus est, quod non est maturum, id est, opportunum vt agatur aliquid. Nox quoque in tempesta, id est, media, quando quiescendum est, hinc proculdubio nuncupata est, quia importuna est actionibus vigilatum, hactenus Augustini verba. D. autem Hilarius non ad nocturnum tempus, sed ad ætatē retulit, nec malè. Nam ερα, vox græca non modò 24. partem diei significat, sed quodlibet tempus, & sæpe quatuor anni partes, ver, æstatem, autumnum, hyemem. Non expectauit inquit infirmā à vitij senectutem, neq; deferuescentibus longo vsu luxuriæ æstibus, frigidæ ætatis tempus elegit, sed maturitatem omnem fide & religione præuenit, vincens per continentiam lalcuientes annos, & senectutis maturitatem modestè & castæ adoleſcentiæ tranquillitate præueniens.

¶ O. Latina exemplaria hoc loco perperam addūt pronomē, te, quod nec Aug. nec Ambr. nec Hilarius legunt, nec heb. veritas. Quare Aug. rectiùs legit hunc versiculum ad verbum reddens græcam translationem 70. interpretum hoc modo: Præueni oculus mei ad matutinum, quod latiniùs sine præpositione extulisset vt heb. veritas, Præueniebant oculi mei vigilias. Hilarius, Præueniunt oculi mei diluculo. Ambrosius, Præueniunt oculi mei manè: significat itaque se precibus & pijs meditationibus anteuertere ortum solis. ¶ P. Ita legimus Dominum locutū Hieremiæ 23. cap. Putas ne Deus è vicino ego sum, dicit Dominus, & non Deus de longè? Si occultabitur vir in absconditis, & ego non videbo eū dicit Dominus? Nunquid non cælum & terrā ego impleo, dicit Dominus? Nō enim spacijs aut locorū interuallis Deus excluditur, neq; finibus vllis diuinæ virtutis immensitas coarctatur: vnde Apostolus apud Atheniēſem cum philosophis de vero Deo differens, vt habet Lucas Acto. 17. Non longè inquit à nobis manentē quærimus Deū, in ipso enim viuimus, mouemur & sumus. Nihil itaq; nos ita cōtinebit in officio & studio pietatis & innocentie, quàm scire Deū ubiq; nobis adesse, & ante oculos illius versari, & illū consciū omnium arcanorum nostrorum. Nec abesse cū irascimur, cū cædimus, cū maledicimus, cū inebriamur, cū libidinibus polluimur, cū diuina & humana negligimus, maiore contumelia eius qui in nobis est, hæc parantes. ¶ Q. Aug. Quæ sunt (inquit) ista testimonia nisi quibus Deus testatus est daturum se regnum filijs suis sempiternum. Et quia in vnigenito suo hoc daturum se promisit, de quo dictum est: Et regni eius non erit finis, ipsa testimonia dixit in æternum fundata, quia id quod per ea Deus promisit, æternum est, idq; se cognouisse dicit ab initio, quia in principio mundi cū plantaretur paradysus, cū ex latere dormientis facta est Eua, cū Abel occisus, Enoch translatus, Abraham possessionem sempiternam terræ Chanaan ex diuina promissione accepit. Iosue eandem filijs Israēl partitus est: vniuersa hæc testimonia erant futurorum & æternorum bonorum.

¶ Res.

Vide humilitatem R meam & eripe me, quia legem tuam nō sum oblitus. Iudica iudicium meum & redime me, propter eloquium tuum viuifica me. Longè S à peccatoribus salus, quia iustificationes tuas non exquisierunt. Misericordiæ tuæ multæ Domine, secūdam iudiciū tuū viuifica me. Multi qui persequūtur me & tribulāt me, à testimonijs tuis non declinaui. Vidi præuaricantes & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Vide quoniam mandata tua dilexi Domine, in misericordia tua viuifica me. Principium T verborum tuorum veritas, in æternum omnia iudicia iustitiæ tuæ.

¶ R. Humilitatem hoc loco vt sæpe aliàs non pro animi submissione, sed pro afflictione & depressione quæ per ærumnas & calamitates fit, accipere debemus vt Ambrosius scribens in hunc locum testatur. Est humilitas inquit virtutis, est & humilitas afflictionis, & quamuis latinus interpres non distinguat: vtramq; enim humilitatem appellat: græci tamen distinguunt, vt est videre in epistolis Pauli

Pauli & cæterorum Apostolorum: quoties enim animi humilem & submissum affectum significare volunt, κατενοφροσυνήν appellat: cum verbò afflictionem aut ærumnas quibus deprimimur, ταπεινωσις appellat, quæ vox est hoc loco. Plena ergo fiducia postulare potest è malis eripi, qui in afflictionibus & ærumnis diuinæ legis non obliuiscitur, sed in defesso studio semper illam exercet.

¶ S. Prope est Dominus (inquit alibi) omnibus inuocantibus eum, sed qui datam legem contempnunt, & oblatam Dei cognitionem clausis oculis auerſantur, ab his longè est salus. Eiusmodi enim ignorantia nullam veniam meretur, de quibus dictum est apud Iob prophetam cap. 21. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. Qui dixerunt Deo, recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Quis est omnipotens vt seruiamus ei? & quid nobis prodest si orauerimus illum? ¶ T. Veritas dicitur esse principium verborum Dei, quia in ijs nihil prius est, nihil illis magis peculiare est, quàm veritas. Verba enim ad hoc inuenta sunt, vt his lingua verè interpretetur animi conceptus. Veritas autem fidei fundamentum est: primum enim oportet vt credamus vera esse Dei oracula, quæ in diuinis scripturis legimus: secundum, iustissima eius iudicia eiusmodi esse, vt ea impedire vel subuertere vnquam possit nemo. Veritas Dei commendatur Numerorum 23. capite his verbis: Non est Deus quasi homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. Dixit ergo, & non faciet: locutus est, & non implebit. De firmitate autè diuinorum iudiciorum, sic Esaias: Dominus decreuit, et quis poterit infirmare? manus eius extensa, & quis auertet eam?

¶ Sin.

Princes T persecuti sunt me gratis, & à verbis tuis formidauit cor meū. Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa. Iniquitatem odio habui & abominatus sum, legem autem tuam dilexi. Septies V in die laudem dixi tibi, super iudicia iustitiæ tuæ. Pax X multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Expectabam salutem tuam Domine, & mandata tua dilexi. Custodiuit anima mea testimonia tua, & dilexit ea vehementer. Seruauim mandata tua, & testimonia tua, quia omnes viæ Y meæ in conspectu tuo.

¶ T. Principes appellat, aut terrenam potestatem, à qua passus est multa postquam in regem electus esset. Constat enim quàm capitali odio persecutus sit eum Saul rex, & in necem illius coniurauerit cum tota regia domo, & vniuersis principibus suis: Vel principes eos accipimus, quos Apostolus appellat κομοκρατορας, id est, imperatores tenebrarum harum, qui inuidentes nostris successibus & saluti, perpetuò nos persequuntur: cauendum autem nobis est, ne præpostero illorum meru, malis & incommodis victi præda illorum simus. Sed contra potius salutari timore diuinorum verborum correpti, illorum victores fiamus, & corpora & animas nostras, quas aliquando possederant, in libertatem vindicemus: & quæ spolia seruabant, eripiamus illis. De huiusmodi spolijs Esaias cap. 53. Ideò disperſiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia. Et iterum alibi, Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in mense, sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia.

¶ V. Quamuis septenarij numeri mentionem faciat, non tamen existimandum est prophetam septies tantum in die Deum laudasse, qui alibi dixit: Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. Sed septenarius numerus, vt August. verbis vtat, vniuersitatis iudicium esse solet, quia per septem dies currentes & recurrentes vniuersa tempora voluuntur. ¶ X. Non terrenam pacē, sed internam, quam falsò mundus nobis promittit, cū dare eam non possit, hoc loco propheta intelligit, quæ quoniā à solo Deo proficiscitur, pacē Dei apostolus appellat, cū inquit, Pax Dei quæ exuperat omnē sensum, custodiat corda & intelligētias vestras. Hæc pacē nescit mundus, hæc nesciunt peccatores, quod ex Dei persona protestatur Esa. Nō est pax impijs dicit Dominus: et, Cor impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Hanc pacem, qua nihil melius, nihil optabilius est in vita nos perdere peccatis &

flagitijs nostris: queritur per eundem prophetam Dominus. Utinam inquit attendisses ad mandata mea, facta fuisset quasi flumen pax tua, & iustitia tua quasi gurgites maris. ¶ Y. Apud Deū, ut inquit Ambrosius, nulla est latebra, cuius oculis omnia parent, affectu tamen abscondere vias nostras dicimur, cum speramus Deum posse latere arcana nostra, aut cum alienā culpam nostris peccatis obtendimus. Sic abscondit Adam viam suam, qui audita voce Domini abdidit se, itidē fecit Eua, sic abscondit Cain necem fratris sui. Sciens itaque propheta omnes vias suas patere oculis Dei, cum omni solitudine seruat mandata, quæ non modò diligit, sed etiam vehementer diligit.

Z R Tau.

Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo Domine, iuxta eloquium tuum da mihi intellectum. Intret postulatio mea in conspectu tuo, secundum eloquium tuum eripe me. Eructabunt ^A labia mea hymnum, cum docueris me iustificationes tuas. Pronunciabit lingua mea eloquia tua, quia omnia mandata tua æquitas. Fiat manus tua ut saluet me, quoniam mandata tua elegi. Concupiui salutare tuum Domine, & lex tua meditatio mea est. Viuet anima mea & laudabit te, & iudicia tua adiuuabunt me. Erraui sicut ovis quæ periit, quare seruum tuum Domine, quia mandata tua non sum oblitus.

¶ Z. Septima & vltima connexio hebraicarum literarum est hæc, Cuph, Res, Sin, Tau, quorū Cuph, siue Coph (vtrouque modo enim pronunciat) significat idem quod vocatio: Res, idem quod caput: Sin, dentes: Tau verò signa. Ex quibus hæc sententia nascitur, vocatio capitis, dentium signa. Porro dentes ad vocem articulatam promendam necessarii sunt: vnde fit ut edentuli in loquendo balbutiant. Signa itaq; dentium voces sunt, quæ per dentes proferuntur, & eæ sunt signa et notæ rerum significatarum. Per hæc igitur signa diuinorum oraculorum vocat nos ad cælestia præmia Christus, qui caput est myltici corporis sui, quod est Ecclesia. Quid hoc sacratius (inquit D. Hieronymus) sacramento? Quid hac voluptate iucundius? Qui cibi, quæ mella sunt dulciora, quam Dei scire prudentiam, & in abdita eius intrare, & sensum creatoris inspicere, & sermones Domini Dei tui, qui ab huius mundi sapientibus deridentur, plenos docere sapientia spirituali? hæc ille. ¶ A. Inter humana verba quæ cogitationibus impellentibus proferuntur, & diuinos sermones & cælestia oracula quæ instinctu & afflatu Spiritus sancti, intima cordium nostrorum replentis, effunduntur, hoc discrimen est, quòd illa promimus & enunciamus, hæc autem propter exuberantem gratiam Spiritus sancti eructamus, à corporalibus rebus ducta similitudine: propriè enim eructare, est stomachi nimiam repletionem ructu significantis: Sic alibi, Eructauit cor meum verbum bonum: & iterum, Eructabo abscondita à constitutione mundi. Et rursus, Memoriam abundantiae suauitatis tuæ eructabunt. Sic & hoc loco: Eructatura dicit labia sua hymnum, sed non prius quam perdididerit suauissima sacrarum literarum mysteria quibus iustificamur, securi iam de salute nostra. Quomodo enim (inquit Ambrosius) cantare potest in metu & timore poenarum positus? quomodo cantare potest grauium sibi conscius delictorum, nisi prius fiat veniæ securus? Et tu ergo ede scripturarum cælestium cibos, ede ut replearis, ede ut verborum cælestium eructes saginam. Spirituales epulæ non obesse solent, sed prodesse satiatis: Hæc ille. ¶ B. Per manum quoties sine adiuncto ponitur, semper dextera significatur in sacris literis. Porro vnigenitus Dei filius ut aliàs diximus, dextera manus appellari solet: cum itaq; orat ut manus Dei fiat, nihil aliud orat, quam ut adueniat in carnem Dei filius, per quem se saluandum nouit. Clarius hebr. veritas id expreffit, hoc modo, Sit manus tua auxiliatrix mea. Sic alibi infra, Emitte manum tuam de alto, & eripe me etc. ¶ C. Totum hunc psalmum euangelico sine (ut Hilar. inquit) conclusit: conscius enim futurorum propheta, nouerat Christum ex semine suo nasciturum, qui errabundam ouem humani generis, & perditas oues domus Israël quæreret. Memor itaque peccati sui, se quoque velut erraticam & perditam ouem humeris clementissimi pastoris referri cupit &

pit, & ad supernas angelorum caulas reportari. Quod nulli continget nisi ijs qui iam toti sunt in meditatione & desiderio explendi mandata Dei, quique cum pro digo filio relictis porcorum siliquis, cælestia suspirant, & ad benignissimi patris complexus quem offenderant, festinant: quare addit, Mandata tua non sum oblitus: minus autem dicit quàm significet, idq; propter summam animi humilitatem & modestiam, cum significare velit se iam nihil aliud meditari, nihil cogitare quàm Dei mandata.

Canticum ^D graduum. Psalmus CXIX.

AD Dominū cum tribularer ^E clamaui, & exaudiuit me. Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua dolosa. Quid ^F detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatorijs. Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est, habitauit cum habitantibus Cedar ^G, multum incolatus fuit ^H anima mea. Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus: cum loquebar illis, impugnabant me gratis.

¶ D. Quindecim hi psalmi sequentes appellantur, Cantica graduum: verum quia sunt gradus per quos ascendimus, sunt etiam per quos descendimus: non quoslibet gradus hic accipimus, sed illos duntaxat per quos ascendimus, quod græca vox *ἐναβαθμῶς* clarius exprimit, quæ ad verbum sonat, adscensum: vnde psal. 83. eandem vocem interpres latinus reddidit, adscensionem, cum inquit, Beatus cuius est auxilium abs te, adscensiones in corde suo disponit in valle lachrymarum. Huiusmodi itaque gradus siue adscensiones & nos debere nobis facere admonent hæc cantica graduum, ut per profectus quosdam bonorum operum paulatim scandamus ad cælos, ut qui olim varijs tribulationibus depressi, flebiliter clamauius, heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, per virtutum incrementa ad cæleste illud templum veri Salomonis Iesu Christi euecti, læti canere possimus: Ecce nunc benedicite Domino omnes serui Domini. Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. Nec psalmorum numerus mysterio vacat. Nam quindecim gradus fuisse traduntur templi Salomonis. Præterea numerus hic hebdomadæ & ogdoadæ, id est, septenario & octonario cõstans, consonantiam legis Moisaicæ: & legis euangelicæ demonstrat. Legis enim Moisaicæ typus est septenarius, propter sabbatū Iudaicum. Octonarius autem euangelicam legem denotat, propter octauam diem resurrectionis dominicæ. Vtraq; autem lex iisdem præceptis nos instruit, & ad eundem Deū per virtutum gradus nos deducit.

¶ E. Non ob quoslibet tribulationes ad Deū nos debere clamare, docet propheta: multi enim propriæ salutis obliti, aut damna rei familiaris, aut mortes suorum, aut orbitates filiorum, aut diutinos morbos lamentantur, & ob hæc ad Deū clamant, nec exaudiuntur. Propheta autem hominem gradibus ad æterna scandentem ex sua personæ formans (inquit Hilar.) à quibus malis maxime cauere debeat, docet: sunt enim tribulationes maxime trahentes nos in profundum peccati, quorū malorū caput & causa est pestilens & dolosa lingua, cum alius nos hortatur ad honores, alius ad ociū, somnum, gulam, luxum, alius ad falsarum religionum superstitionem, alius ad hæresim sollicitat: & quia ad obistendum his animi nostri imbecilla natura est, implorandum est magno clamore Dei adiutoriū. ¶ F. Ex persona Dei hic versiculus dici intelligendus est, qui dignatur pietatis affectu interrogare animā ad se clamantē, & aduersus supradicta mala præsidii postulantē, idēq; sequentē versiculū respondere dignatur. Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatorijs. Docēs nullū potētius remediū esse aduersus dolosam & pestiferā linguā, quā oracula diuinorū verborū è sacris literis deprompta, quæ benè sagittas potentis appellat & carbones, quia solē hæc sagittæ vulnerant & conficiunt linguam dolosam, habentes in se vim perurendi & deustandi & desolandī omnia vitia. De his efficacibus sagittis, dictum est psal. 44. Sagittæ tuæ acutæ cadent in corda inimicorum regis: & psal. 63. Sagittæ paruulorum factę sunt plagę eorum.

¶ G. Non est hoc loco, Cum habitabitis Cedar, sed cum tabernaculis Cedar, *καὶ ἐν τῶν σκηνῶν αἰθρῶν κεδρῶν*, quomodo & D. Aug. legit, qui sic habet, Inhabitauit cum tabernaculis Cedar. Porro Cedar, filius fuit Ismahelis, ut docet liber Genesios. Is enim genuit

genuit inter ceteros filios primogenitum Nabaioth, deinde Cedar, vnde nati sunt qui hodie Saraceni appellantur, cum potius Agareni appellandi sunt, quia Ismahel primus author generis, non ex Sara, sed ex Agar ancilla genitus est. Cedar autem hebraice sonat idem quod tenebrae. Per tabernacula itaque Cedar, terrena haec & obscura humani corporis habitatio intelligitur, quo detinetur anima, & veluti carcere quodam exul à caelesti patria includitur (vt Hilario placet.) Vel per tabernacula Cedar, intelliguntur (vt Aug. inquit) omnes qui carnaliter Deum colunt, perpetuis vitiorum & ignorantiae tenebris inuoluti, qui persequantur & capitaliter oderunt pios, sicut Ismahel olim, qui secundum carnem genitus erat ex ancilla, persequebatur eum, qui secundum spiritum ex promissione natus erat. ¶ H. Clarius D. August. legit hunc versiculum, Multum peregrinata est anima mea. Et ne corporalem peregrinationem intelligeres, non dixit corpus, sed animam suam peregrinari, quae quam diu in corpore detinetur, peregrina est: vnde Apostolus, Quam diu, inquit, sumus in corpore, peregrinamur à Domino.

Canticum graduum. Psalmus CXX.

Leuauit oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi. Auxilium meum à Domino, qui fecit caelum & terram. Non det in commotionem pedem tuum, neque dormitet qui custodit te. Ecce non dormitabit neque dormiet, qui custodit Israël. Dominus custodit te, Dominus protectio tua super manum dexteram tuam. Per diem sol non vret te, neque luna per noctem. Dominus custodit te ab omni malo, custodiat animam tuam Dominus. Dominus custodiat introitum tuum & exitum tuum, ex hoc nunc & vsq; in seculum.

¶ I. Qui in priori psalmo plenus anxietate & solitudine clamauerat ad Dominum, iam mente altius scandens, oculos suos leuat in montes, id est, ad prophetarum & apostolorum libros, ex quibus certa praesidia & fidissima nobis praestantur auxilia, non quod apostoli aut prophetae nos saluare possunt, sed quod per horum scripta & vaticinia erudimur & confirmamur, ne fracti et victi tribulationibus succubamus: vnde statim subdit, Auxilium meum à Domino etc. ostendens quis sit author salutis nostrae: de his montibus dictum est à nobis psalmo 75. in illum versiculum, Illuminans tu mirabiliter à montibus aeternis. Et iterum psal. 71. in illum versum, Suscipiant montes pacem populo. ¶ K. Haec ex persona Spiritus sancti optantis nobis bona & benedictis nobis accipienda sunt. Deus autem dicitur quosdam tradere in commotionem, & quibusdam dormire & dormire, non quod ipse homines faciat peccare aut vitijs fluctuare, aut quod in diuinam illam naturam cadat somni infirmitas, sed cum discedent à Deo per voluntate auersam, nobis dormitantibus aut dormientibus ipse dormire et dormire dicitur, quia seignius nos indignos custodit, & miseras nostras videre dissimulat: vnde finit nos labi, et pedes animorum nostrorum, hoc est, animi affectus varijs et noxijs cupiditatibus commoueri & fluctuare. Quales enim nos sumus erga Deum, talem & sese nobis exhibet: vnde supra dixit, Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruertéris. ¶ L. Per manus (vt supra iam saepe dictum est) in arcanis literis intelliguntur opera: dextera verò appellantur bona, laeva auté siue sinistra, appellantur mala siue vitiosa. In sanctis itaque nihil laeuum aut sinistrum esse debet: vnde apud Matth. Dominus nos monet, vt per dextram bona opera sic exerceamus, ne ea intelligat sinistra manus, hoc est, ita pietatem exerceamus, ne admixtione vitiorum ea corrumpatur. Tu inquit cum facis elemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera: hinc & pij, quia exercuerunt dextera opera virtutum, collocabuntur in extremo iudicio ad dexteram, impij verò ad sinistram. Hoc itaque dicit spiritus sanctus, Dominus custodit te, & protegit dexteram tuam, id est, bona opera tua, ne aut perfidia aut ostentatione & cenodoxia aut alijs subreptibus vitijs corrumpantur. ¶ M. Geminus sensus esse potest huius versiculi: potest enim ad presentem vitam referri hoc modo: Nec letitia & prospera huius mundi te effèrent superbia, & insolescere facient: nec tristitia & aduersa deiciant aut elident, vt alias à nobis dictum est. Vel ad futuram vitam referri potest,

potest, vt sensus sit, In aeterna illa & beata temperie caelestis patriae, nec aestu, nec frigore, nec vllis caeli iniurijs affligentur sancti: vnde Apocalyp. 7. cap. Non esurient neque sitient, neque cadet super eos sol, nec vllus aestus, quoniam agnus qui in medio throni est, reget illos. ¶ N. Hoc est, cum per mortem egredieris ex hoc mortali corpore, custodiet te Dominus à rugiente leone diabolo: & cum introibis in aeterna tabernacula, itidem te custodiet, ne hostis violentissimus viam & aditum regni caelestis tibi pracludat. Introitum tamen etiam aliter accipere possumus, pro ipsis rudimentis fidei, cum primum per baptismum & fidem introducimur in domum Dei, id est, ecclesiam, cuius ostium Christus est: vnde apud Iohannem inquit, Ego sum ostium, per me si quis introierit, ingredietur & egredietur, & pasqua inueniet.

Canticum graduum. Psalmus CXXI.

LAetatus sum in his quae dicta sunt mihi, in domum Domini. Stantes erant pedes nostri, in atrijs tuis Hierusalem. Hierusalem quae aedificatur vt ciuitas, cuius participatio eius in idipsum. Illuc enim adscenderunt tribus tribus Domini: testimonium Israël, ad confitendum nomini Domini. Quia illic federunt sedes in iudicio, sedes super domum David. Rogate quae ad pacem sunt Hierusalem, & abundantia diligentibus te. Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. Propter fratres meos & proximos meos loquebar pacem de te. Propter domum Domini Dei nostri quaesui bona tibi.

¶ O. Per gradus quosdam & fidei profectus hoc psalmo paulatim altius ad caelestia subuehi & firmiore spe fulciri videmus animam iusti, vt iam pleniore fiducia se ingressuram caelestem & aeternam illam domum Domini persuasum habeat: vnde se ineffabili gaudio affectu dicit, quod haec sibi dicta sunt, à Spiritu nimirum sancto, qui in nobis habitat, qui (vt Paulus inquit) testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei: filius autem manet in domo in aeternum (vt Christus inquit Ioan. 8.) Omnis autem qui facit peccatum, seruus est peccati, seruus autem non manet in domo Domini in aeternum. Quae autem domus haec sit, indicat sequens versiculus: Stantes erant etc. ¶ P. Non corporales pedes hoc loco intelligimus, sed spirituales, id est, animi appetitus siue affectus: vt enim corpus pedibus, ita anima appetitu & affectibus mouetur. Desiderio itaque maximo caelestis illius Hierusalem se teneri indicat, cum dicit pedes suos stetit in atrijs Hierusalem, statione hac continuum & perpetuum amorem caelestis patriae significans. Ne autem terrenam Hierusalem hic significari putemus, explicat de qua Hierosolyma loquatur, dicens: In atrijs inquam illius Hierusalem quae aedificatur velut ciuitas, quod profecto de terrena illa Hierusalem, in qua regnabat eo tempore David, minime potest intelligi: illa enim praesens temporibus & iam olim aedificata erat: verum caelestis illa, & quae sursum est Hierusalem, iam quotidie aedificatur accedentibus ad fidem Christi gentibus, quae velut viui lapides super aedificantur super fundamentum apostolorum & prophetarum, vt inquit Apostolus. ¶ Q. Magna laus caelestis illius ciuitatis Hierusalem, quae tanta concordia ciuium constat, vt nemo in ea municeps esse possit, nisi vnanimi charitate diligat proximum, & morum innocentia membrum corpus mystici, id est, ecclesiae fiat. Dissidentes autem à cetero sanctorum, & se ab ecclesiae corpore per peccata separantes, participationem sanctae istius ciuitatis non habent, cuius participatio siue communio est in idipsum, hoc est, simul vel coniuncta sibi mutuo.

¶ R. Tribus non quaelibet adscenderunt in caelestem illam Hierusalem, sed tribus Domini: sunt enim quae non sunt Domini. Quare carnalis illa tribus Israelitica, quae Christum filium Dei negat, non est tribus Domini: quia de lapidibus gentium suscitauit Deus filios Abraham. Nec omnes qui ex circuncisione sunt, sunt Israelitae: nec qui semen sunt Abraham, omnes filij: sed qui filij sunt promissionis, assumantur in semine. Quotquot ergo credendo sequuntur vestigia fidei Abraham,

Abrahæ, hi sunt viri Iſrahelitæ, & tribus Domini, qui laudamus nomen Domini, & vocamur in cæleſtem illam Hieruſalem, vt perpetuò conſiteamur Domino: idque in teſtimonium, hoc eſt, vt teſtes ſimus perfidiæ populi Iudaici, qui iuxta carnem Iſrahelitæ ſunt, qui in Chriſtum credere noluerunt, & gratiam qua ſaluamur, ſibi oblatam repudiarunt. In malam enim partem teſtimonium hoc loco uſurpatur, vt Marci 6. Quicumque non receperint vos, neque audierint vos, exuntes inde, excutite puluerem de pedibus veſtris in teſtimoniũ illis. Sic & hoc loco: vnde vox illa Iſrahel, hoc loco datiui caſus eſt non genitiui, quod ex græco articulo liquet τῶ Ἰσραὴλ, id eſt, ipſi Iſraheli.

¶ S. Has ſedes & hæc tribunalia promiſit ſuis Chriſtus in euangelio: In regeneratione, cum ſederit filius hominis ſuper ſedem maiſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrahel. Per ſedes autẽ ſiue thronos, ipſos iudices ſedentes in thronis aut ſedibus iudicarijs intelligimus per ſynecdochen, qua continens pro contento uſurpari ſolet. ¶ T. Rogare, latinis ambiguum eſt: nam & precari ſignificat & interrogare: græcum uerbum ἰρωτάω, quanuis propriè ſit quæro vel interrogo, in ſacris tamen literis etiam pro petere aut precari aliquoties uſurpatur, vt hoc loco à 70. interpretibus uſurpatum eſt. Quare & hebr. ueritas interprete Hiero. legit: Rogate pacem Hieruſalem, benè ſit his qui diligunt te. Adhortatur itaque nos propheta, vt precemur ea quæ ad pacem eccleſiæ ſpectant, & pacis abundantiam imprecemur his qui diligunt Hieruſalem. ¶ V. Virtus, hoc loco non ſignificat habitum animi, ſed fortitudinem: eſt enim græca vox ἰσχυρίς. D. Hieron. ad hebr. ueritatem reddidit, Sit pax in muris tuis. Alij ſic, Sit pax in antemuralibus tuis: vnde & plalmo 4. ubi nos legimus: Ponite corda ueſtra in uirtute eius, hebr. ueritas interprete eodem Hieronymo legit: Ponite cor ueſtrum in mœnibus eius. Per muros autem & turres, non munimenta aliqua lapidea ſignificantur, ſed per muros in quibus eſt præcipua potentia urbium, ſignificantur paſtores eccleſiæ Chriſti, qui arcent à populo Dei inſultus & uolentiã hoſtiũ: per turres, epiſcopi qui in apoſtolorũ locum ſucceſſere, qui & maiori fortitudine et celſioribus meritis conſpicui omnibus eſſe debent. Cum itaq; in his muris eccleſiæ pax fuerit & abundantia pacis, in his turribus, profectò benè agitur cum eccleſia, quod omnibus pijs aſſiduè optadũ & orandũ eſt. ¶ X. Cum Scribæ & Phariſæi omneſque hæretici, non Dei, ſed ſuam gloriam quærant, pacem quidem prædicant & promittunt, ſed non propter fratres & proximos inuitandos ad cæleſtem gloriam & perpetuã illam pacem quærendam, ſed propter ſuum commodum et quæſtum, pius quiſque & fidelis diſpensator gratiæ Dei prædicat quanta ſit pax, & quantum gaudium cæleſtis Hieruſalem, vt fratrum & proximorum animas Chriſto lucretur: & quærit bona, hoc eſt, animarum lucra tibi: O Hieruſalem propter domum Dei, id eſt, propter fideles, propter ſanctos qui ſunt eccleſia, quæ eſt domus Dei. Cæleſtis enim illa domus & Hieruſalem, quæ ſuſum eſt, & terrena hæc domus Dei, vnam conſtituunt eccleſiam: uerũ illa triumphans, hæc etiamnum militans appellatur.

Canticum graduum. Pſalmus CXXII.

ADY te leuauit oculos meos, qui habitas in cælis. Ecce ſicut oculi ſeruorum, in manibus dominorum ſuorum. Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri. Miſerere noſtri Domine miſerere noſtri, quia multum repleti ſumus deſpectione. Quia multum repleta eſt anima noſtra, opprobrium abundantibus & deſpectio ſuperbis.

¶ Y. Quartus hic adſcenſionum gradus eſt: Qui enim in primo cantico, in tribulatione conſtitutus ad Deum clamauerat, & in ſecundo cantico, ad ſanctos montes, id eſt, prophetarũ & apoſtolorũ ſcripta oculos mētis leuauerat, & tertio cãtico exhilaratus prophetarum oraculis & euangelicis promiſſis ſe iturum in domum Domini cæleſtem: hoc quarto cantico altiùs ſcandens ad ipſum Deum, iam oculos leuare audeat certus de diuina miſericordia, & quando grauioribus premitur afflictionibus, tantò firmius ſe ſperare & conſidere Deo ſe profiteretur. ¶ Z. Optima ſimilitudine utitur propheta, ſumpta à ſeruis & ab ancillis, qui ſemper nutus dominorum, & manuum

indicia

iudicia obſeruant diligentiffimè, vt quomodo ſingula fieri ab illis uolunt, eo modo perficiant, tantisper laboribus ſe fatigantes, dum eos quieſcere iubeat Dominus. Ita & pius quiſque patienter fert labores, incommoda, afflictiones, contemptum, probra & perſecutiones tam diu, donec noſtri miſertus Dominus nos quieſcere iubet à laboribus noſtris, euocans nos ad coronam æternæ gloriæ, certiffimè perſuaſum habens, Deum breui reſpecturum miſericorditer piorum gemitus & labores.

¶ A. Abundantes iuxta literam & ſuperbi, fuerunt reges tyranni ſatrapæ & magnates huius ſæculi, quibus mirum in modum contemptui fuit Chriſtianorum religio contemptrix opum & dignitatum ſæculi. Myſticè autem, abundantes appellantur Philoſophi huius mundi prophana ſapientia inflati, & Iudæi ſuam legalem iuſtitiã iactantes & ea ſuperbientes, qui fiducia operum legis Moſaicæ etiam hodie contemnunt Chriſtianos, & fidem illis exprobrant. Eſt itaque ſenſus, Anima noſtra repleta eſt, uidelicet deſpectione, quæ eſt opprobrium abundantibus etc. Clariùs autem hunc uerſiculũ legit hebr. ueritas interprete Hier. hoc modo, Multum repleta eſt anima noſtra opprobrio abundantium, & deſpectione ſuperborum.

Canticum graduum. Pſalmus CXXIII.

Nifi quia Dominus erat in nobis dicat nũc Iſrahel, niſi quia Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, fortè viuos deglutiffent nos. Cum iraceretur furor eorũ in nos, forſitan aqua abſorbiffet nos. Torrētẽ pertrãſiuit anima noſtra, forſitã pertrãſiffet anima noſtra aquam intolerabilem. Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum. Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium. Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus. Adiutorium noſtrum in nomine Domini, qui fecit cælum & terram.

¶ B. Particula illa, quia ſiue quod, quæ græcè eſt ὅτι, apud 70. ex idiomate hebraico relicta in latino ſermone ſuperuacua eſt, quæ in hebraica ueritate interprete Hieronymo eſt omiſſa. Præterea primum uerſiculum huius cantici ibi terminat, Dicat nunc Iſrahel. Sic enim legit, Niſi Dominus fuiſſet in nobis dicat nunc Iſrahel. Niſi Dominus fuiſſet in nobis cum exurgerent ſuper nos homines. Qui igitur præcedenti pſalmo oppreſſus miſerijs miſericordiã Domini implorabat, iã uictis & ſuperatis omnibus afflictionibus, hoc pſalmo exultat de parta uictoria, quam non humanis uiribus, ſed Dei adiutorio & præſidio adſcribit. ¶ C. Mortui deglutiuntur, quorum corpora ui perimuntur: uiui autem deglutiuntur, qui corpore uiuentes, anima moriuntur propter ſcelera, quod olim moliti ſunt tyranni, promiſſis magnificis aut tormentorum metu ſolicitantes animos martyrum ad ſcelus idololatriæ. Idem hodie diabolus molitur per miniſtros ſuos in nobis. Viuere enim & deditum eſſe luxui, ſomno, ſacrilegijs, adulterijs, cædibus, hæc uiuorum mors eſt, vt Hilarius inquit.

¶ D. Speciem pro genere poſuiſſe uideri poſſunt 70. maximè cum hebraica ueritas legat, Anima noſtra quaſi auis erepta eſt de laqueo venantium. Eſt tamen huic loco apta ſimilitudo: ante enim quæſtus eſt ſe deſpectui eſſe diuitibus & ſuperbis: paſſere autem inter aues nihil eſt contemptius, & nidos ſuos ferè collocat in domuum parietibus, nec nidos ſuos facilè transfert in ſyluas, ſicut nec pius uir ex eccleſia, quæ domus Dei eſt, ullo modo ſe transferri ad hæreticorũ conuenticula patitur: vnde ex perſona hominis iuſti dixit pſal. 10. In Domino conſido, quomodo dicitis animæ meæ, tranſmigrã in montem ſicut paſſer.

Canticum graduum. Pſalmus CXXIII.

Qui eſt conſidit in Domino, ſicut mons Sion, nõ comouebitur in æternum qui habitat in Hieruſalem. Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi ſui, ex hoc nũc & uſq; in ſeculũ. Quia non relinquet Dominus uirgam peccatorum ſuper fortem iuſtorum, vt

X non

non extendant iusti ad iniquitatem manus suas. Bene fac Domine bonis & rectis corde. Declinantes autem in obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem, pax super Israël.

¶ E. Post vocem Sion, distinctio ponenda est hoc sensu, Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, id est, simili securitate fruuntur, & eodem præsidio diuino firmantur, quo mons Sion, hoc est, Ecclesia firmatur. Deinde ab Ecclesia militante ad triumphantem in cælis transiens, addit: Is qui habitat in superna illa Hierusalem, non commouebitur in æternum. Hebraica autem veritas paulò aliter distinguit & legit principium huius psalmi, hoc modo: Qui confidunt in Domino, quasi mons Sion, immobilis in æternum habitabilis: secundum versiculum sic ordiuntur, Hierusalem montes in circuitu eius etc. sic Hieronymus. Alij recentiores interpretes sic: Qui confidunt in Domino, immobiles erunt sicut mons Sion, qui non mutat, sed stat in seculum. Propheta itaque ex iusti persona altiùs prouehitur hoc cantico, vt non solum de auxilio & præsidio diuino sibi misso gaudeat, sed etiam in futurum certus sit de misericordia Dei exhibenda omnibus pijs, quibus Dei bonitatem, fidem, & clementiam prædicat, vt in aduersis certissimum sibi de cælo sperent adiutorium, & breuem calamitatum finem. ¶ F. Quos montes mysticos hinc accipiat, ex alijs locis liquet, quos supra enarrauimus. Montes ergo vt Augustinus inquit, sunt vel angeli, vel apostoli, vel prophetæ: hi montes ambiunt, & velut muro cingunt & muniunt Ecclesiam. His montibus irrigatur, his illuminatur, hi montes suscipiunt pacem, quam populo Dei prædicent: hi montes ecclesiam, doctrina & scriptis erudiunt, consolantur, & auxilio sunt: Verùm ne totam salutem nostram in his montibus collocemus, addit: Et Dominus in circuitu populi sui, docens à quo vera salus petenda & speranda sit. ¶ G. Virga, in sacris literis sæpe in bonam partem, sæpe etiam in malam vsurpatur. Semper autem pro potestate, qua alijs dominamur, accipitur: vnde pro regni administratione aut pro regno sæpe ponitur, quia virga siue sceptrum insigne regni esse solet, vt ibi: Virga æquitatis, virga regni tui. Et ibi: Virgam virtutis tuæ emittere Dominus ex Sion. Pro tyrannide in malam partem accipitur Esaia 9. Sceptrum exactoris & virgam humeri eius superasti, sicut in die Madian. Et cap. 10. Væ Assur virga furoris mei. Sic hoc loco: Virgam peccatorum aut tyrannidem impiorum, qua opprimunt iustos, aut flagella quibus eos affligunt, intelligimus. Huiusmodi virgam non permittet Dominus perpetuò dominari & sæuire super iustos, ne immodicis & intolerabilibus malis visi, relicta via iustitiæ, ad iniquitates declinent. ¶ H. Obligationes interprete Hilario, vocat peccata quibus constringimur & obligamur, quas dissoluere monemur per Etaiam: Solue inquit colligationes iniquitatis, & fasciculos deprimentes & omne onus dirumpe. Quanquam græcè sit vox *σπαγγαλα*, id est, suffocatio aut strangulatio: vnde D. Aug. legit: Declinantes autem in strangulationem etc. Sensus verò idem: Nam peccata animam suffocant & strangulant. Qui igitur aduersis & incommodis superati, relictis virtutibus, ad vitia declinant, condemnandos dicit cum his, qui perpetuò iniquitatem operati sunt, ne quis sibi blandiatur de præterita vita innocenter acta: nisi enim perseueret vsq; in finem, non saluabitur: qui autem amat periculum, peribit in illo.

Canticum graduum. Psalmus CXXV.

IN conuertendo Dominus captiuitatē Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione. Tunc dicent^K inter gentes, magnificauit Dominus facere cum eis. Magnificauit Dominus facere nobiscū, facti sumus lætantes. Conuerte Domine captiuitatē nostram, sicut torrēs^L in austro. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Euntes ibant & flebant mittentes semina^M sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.

¶ Inter-

¶ I. Interpres latinus ad verbū reddidit græcanicā locutionē non satis obseruatis regulis latinæ. Nominatiuus enim Dominus, non habet locum nec quicquam à quo regatur. Quare D. August. in suis commentarijs legit, Cū conuerteret Dominus captiuitatem Sion. Hilarius sic, Dum auerit Dominus captiuitatem Sion. Non autem de corporum, sed animarum captiuitate loquitur, qua vitijs & cupiditatibus capta seruit diabolo, qua seruitute profectò nihil turpius, nec captiuitate hac quicquam calamitosius. Quod autem non dicit, facti sumus consolati, sed sicut consolati, innuit nos nondum omnibus malis & periculis ereptos, sed tanquam exules, spe cælestium bonorum refocillari, quæ post miseram hanc vitam possidebimus.

¶ K. Præteritum tempus in futurum conmutatum prophetiam hinc esse docet: respicit enim tempora nascentis Ecclesiæ, cū gentes idololatræ admirantes constantiam & fortitudinem martyrum in perferendis tormentis, & videntes inter grauissimas persecutiones ecclesiam miris modis crescere, & Christianum dogma longè lateque propagari, cognouerunt miram Dei beneuolentiam erga populum suum, & in eo prædicauerunt Dei maiestatem & potentiam.

¶ L. Orat vt Deus captiuitatem nostram conuertat, id est, animas nostras captiuas sub tyrannide peccati, & à diabolo abductas, conuertat ad se: vel, Conuerte captiuitatem dixit, id est, commuta eam libertate, sicut torrens conuertitur in Austro. Quorum verborum geminus sensus esse potest. Nam hybernis mensibus torrentes glacie constringuntur, & cursus eorum gelu impeditur: flante autem austro qui natura calidus est, soluitur glacies, & torrentibus suis fluxus restituitur. Peccata autem in arcanis literis per glaciem aliquando significantur, vnde Ecclesiast. 3. cap. Sicut in sereno glacies, soluentur peccata tua, quia nos alligant & feruorem charitatis extinguunt: flante autem austro, hoc est, aspirante gratiam suam nobis Spiritu sancto, glacies peccatorum soluitur, & qui frigore pigri eramus, charitate incalescimus, & viam mandatorum Dei currimus. Alter sensus hic potest esse: Tolle captiuitatem nostram, sicut torrens austro flante decrefcere & exsiccari solet. Torrentes enim riui sunt, qui hybernis imbribus & niuibus aucti, ad tempus fluunt, ingruente verò æstu solis exsiccantur: vnde græcè *χρημαξίσι* appellantur, quòd hyeme & tempestatibus fluant solummodo. In superioribus autem annotauimus, tribulationes & incommoda huius mortalis vitæ, torrentiū appellatione significari, vnde supra, De torrète in via bibit etc.

¶ M. Semina appellari bona opera ex multis locis scripturarum constat, quia ex his metimus æternæ vitæ præmia: vnde illa apud Paulum, Quæ seminauerit homo, hæc & metet: & qui seminat in carne, de carne metet corruptionem: & qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam: hæc semina nō seminantur sine lachrymis propter afflictiones & persecutiones quas patientur omnes qui piè volunt viuere in Christo. Ad hanc autem sementem omni tempore faciendam hortatur nos Salomon in Eccle. Manè inquit semina semen tuum, & vesperè non cesset manus tua, quia nescis quid mali futurum sit super terram.

Canticum graduum. Psalmus CXXVI.

Nisi Dominus edificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Vanum^O est vobis ante lucē surgere, surgite postquam sederitis qui māducatis panē doloris. Cū^P dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas^Q Domini filii, merces fructus vētris. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum^R. Beatus vir qui impleuit desiderium^S suum ex ijs, non confundetur cū loquetur inimicis suis in porta.

¶ N. Iudei psalmos & cantica, vt omnia alia prophetarum oracula, carnaliter, id est, crasso modo intelligunt, vt nihil cæleste, nihil spirituale in his tractetur, sed omnia terrena & caduca & quæ ad corpus attinent, in ijs contineantur. Quemadmodum

X ij itaque

itaque priorem psalmum suo modo de captiuitate Babylonica intelligunt, & de libertate illis reddita per Cyrum regem Persarum, qui reditum illis permisit in Palestinam. Ita hunc psalmum intelligunt de templo Salomonis aedificato, vel instaurato potius sub Zorobabel duce, & Aggeo propheta, & Iosue filio Iozedec sacerdote magno, vt scribitur Esdrae primo libro, & de instaurata vrbe Hierosolyma sub Artaxerxe rege Persarum, vt scribitur secundo lib. Esdrae, cui rei praefectus erat Nehemias pincerna regis. Nihil autem horum hoc cantico significare vult propheta, sed illam domum hoc loco intelligit, de qua alibi dixit: Zelus domus tuae comedit me: & Apostolus Paulus scribens Timotheo, Haec scribo tibi inquit, vt scias quomodo te oportet conuersari in domo Dei, quae est ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis. Et de ea ciuitate hic sermo fit, de qua alibi dixit: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Hanc itaque domum aedificat Dominus, & hanc ciuitatem condit & custodit Deus. Quauis enim & patriarchae & prophetae & apostoli & eorum successores hanc spiritualem domum pro suo modulo aedificent, & pro viribus custodiant ciuitatem hanc, cessante tamen diuino adiutorio & praesidio, nihil proficimus, quod intelligens apostolus, Dei inquit, agricultura estis, Dei aedificatio estis: et iterum, Ego plantauit, inquit, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. ¶ O. Non damnat antelucanas preces nec enim creatam lucem hic significat, sed illam de qua Ioannes, Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Surgit itaque ante lucem, qui destitutus hac luce euangelica vana opera molitur, quod fecerunt omnes philosophi & sapientes huius mundi: sed surgite, inquit, postquam sederitis, hoc est, vbi Christi magisterio edocti didiceritis humilitatem & mansuetudinem, tunc orietur vobis lux, & ea luce surgite, et ad caelestia nitimini. Illi autem doloris panem manducant, qui hic lugent & quos poenitet antea vitae: vnde alibi dixit, Cibasti nos pane lachrymarum. Per panem autem doloris, Theodotio & quinta editio panem idolorum verterunt: sexta autem editio, panem erroris, quae non ad poenitentes, sed ad idololatrias gentes referenda sunt: ij enim pro caeli pane aluntur idolorum panem, id est, peruersis impijs & falsis dogmatibus.

¶ P. Quasi interroget quis, quando surgemus & è terreno hoc puluere transfere mur ad caelestia: respondet, Id futurum, postquam dilecti, id est, sancti dormierint somnum mortis: eo enim somno expleto, rapiemur obuia Christo in aera, semper cum Domino futuri. ¶ Q. Fructus hoc loco genitiuus est non nominatiuus, quod ex greco liquet: fructus itaque vetricis, est Dominus Iesus, quem genuit in salutem humani generis virgo: vnde & Elizabeth, Benedictus, inquit, fructus vetricis tui. Hic itaque fructus virginei vetricis a patre accepit loco mercedis gentes in haereditatem, quos in filios adoptauit. Quotquot enim eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, vt inquit Ioannes.

¶ R. Excussorum filij dictum est, pro filij excussi, vt filius iniquitatis, pro filius iniquus. Apostolos itaque & horum successores Christianos, per filios excussorum siue excussos intelligit, non a puluere quem excutere iubentur ex pedibus in testimonium illis, qui verba eorum non receperint, vt est apud Euangelistam: sed interprete Diuo Hieronymo scribente ad Marcellam, Excussi appellantur expediti, accincti, vegeti, & robusti propter virtutem Spiritus Sancti qua induti erant ex alto ad debellandum principem mundi diabolum, & homines subiungendos legi euangelicae: vnde Aquila vetus interpretes bibliorum, pro filijs excussorum vertit, filij puberbarum: Symmachus & Theodotio, filij iuuentutis: Hinc apud Esdram septuaginta interpretes pro iuuenibus transtulerunt, excussos, sic enim legimus apud illos, Et factum est in die illa, medij excussorum faciebant opus, & medij eorum habebant hastas & scuta. Hi itaque filij excussorum sunt in manu Christi velut sagittae, quibus vulnerantur corda peccatorum, & traiciuntur metu & charitate Dei, de quibus ante dictum est psal. 44. Sagittae tuae acutae cadent in corda inimicorum regis.

¶ S. Hebr. verit. interprete Hier. legit, Beatus vir qui impleuit pharetram suam ex ipsis. Quia enim semel vsus erat metaphora ducta a sagittis, permanet in metaphora, dices illum beatum, qui pharetram suam, id est, scrinium pectoris sui impleuerit his sagittis, id est, propheticis & apostolicis scriptis, quia non confundetur cum Deus in extremo iudicio loquetur inimicis suis, id est, peccatoribus exprobrans illis inobedientiam, ingratitude & impietatem. In portis enim olim apud Iudaeos ius dicebatur, & iudicia exercebantur. In portis ergo loqui nihil aliud est, quam in iudicio vel apud tribunal loqui, vt alijs locis dictum est a nobis.

Canticum

Canticum graduum. Psalmus CXXVII.

Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulat in viis eius. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es & bene tibi erit. Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuae. Filii tui sicut nouellae oliuarum in circuitu mensae tuae. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. Benedicat tibi Dominus ex Sion, vt videas bona Hierusalem omnibus diebus vitae tuae. Et videas filios filiorum tuorum, pacem super Israeem.

Et hic psalmus totus mysticus & spiritualis est, sicut & praecedentes: sub inuolucris itaque verborum crassis suauissimam medullam spiritus continet. Nam proponit benedictiones, quibus et in hac vita et futura Deus benedicit pijs, vt ad vitam innocentiam, cuius fons est timor Domini, omnes inuiter. Nihil itaque terrenum hoc psalmo accipere debemus, sed quia canticum graduum est, a litera ad spiritalem intellectum scandere debemus. ¶ T. Ex hoc versu & sequenti clarissime constat, literam hic relinquendam esse, nec terrenam, sed spirituale benedictionem promitti. Nam inter ea quibus constat terrena beatitudo, numeratur & opes, non manuum labore quaesita, sed quae aut haereditate aut fortuna contigerunt nobis sine labore & cura: haec enim felicitatis bonam partem adimunt homini: vnde quidam ait, Vitam quae facit beatorem? Res non parata labore, sed relicta etc. Per labores itaque manuum, virtutes hoc loco accipimus, quae sine labore & sudore non parantur, & hic cibus est animorum nectare & ambrosia suauior: sicut enim corpus terrenis alimentis pascitur, ita mens humana exercitijs pietatis & diuinarum rerum contemplatione: qui autem hoc animae pabulo caret, is profecto miserimus et infelicissimus est: vnde illud Salomonis, Nequissima paupertas in ore impij. ¶ V. D. verò Aug. scribens in hunc psalmum vericulum illum, Vxor tua etc. de Christo dici vult a propheta, & mutationem personae fieri, & a membris digressionem factam ad caput, id est, Christum, & vxorem esse Ecclesiam, quae sponsa & vxor Christi est, quae in lateribus domus suae bene abundare dicitur multitudo filiorum, quos Christo parit velut vitis fecundissima, cuius filij, id est, fideles quique per baptismum Christo geniti sunt, sedent quotidie in circuitu mensae dominicae sacramentorum & scripturarum pabulo inde pasti: quos bene nouellis, vel vt graece νοφάρωις, oliuarum similes dicit, quia inseri oliuae, id est, Christo, postquam exlecti sunt ex oleastro, pinguedinis & gratiae illius participes facti sunt. Si vxoratum esse & numerosam prolem habere beatitudinis pars est, ab hac benedictione excluditur virginitas & caelibatus, quae euangelicis literis ad nobis commendatur, hac benedictione caruit Abraham, qui ex vxore diu sterili vnicum tantum peperit filium in extrema senectute: hac caruit Isaac, hac Moyses, hac caruerunt multi reges & prophetae: hac caruit, is qui benedictus est in secula Iesus Christus, per quem benedicti sumus omni benedictione spirituali in caelestibus: quo quae so quid dici potest absurdius, vxor itaque non est hoc loco alia intelligenda quam sapientia, id est, humanarum & diuinarum rerum scientia, quam si amplexetur mens humana, & sedulo illi coniungatur, spirituales filios, hoc est, virtutes & honestas actiones ex ea gignit, & bonae voluntatis opera, de qua ita scribit Salomon Sapientiae 8. Hanc, inquit, amauit a iuuentute mea, & quaesui mihi sponsam assumere, & amator factus sum formae illius: haec viti fecundissimae similis, sinus animorum nostrorum replet numerosa prole virtutum, quae vegetantur & aluntur spirituali pabulo ex mensa diuinarum scripturarum, non secus atque nouellae plantae oliuarum fontibus irriguis. ¶ X. Bona appellat, beatitudinem & gaudia supernae Hierusalem, quae alibi ardenti desiderio suspirabat propheta: Credo (inquit) videre bona Domini in terra viventium, Domini appellans bona quod ille largiatur: Nam terrena haec Hierusalem nihil praeter acervos lapidum, & ruinas indicia lachrymosae euerisionis suae spectanda praebet.

¶ Y. Sicut ante ostendimus filios appellari, opera pietatis & honestas actiones, quod sint partus quidem animarum deditarum studio sapientiae, sic hoc loco filij filiorum intelligendi sunt esse praemia caelestia, quae ex virtutibus & operibus pietatis nascuntur: vt enim diuina sapientia parit honestas actiones, ita honestae actiones pa-

X iij riung

riunt præmia & coronas cælestes: vnde Augustinus scribens in hunc psalmum: Qui inquit, sunt filij filiorum? fructus operum tuorum: facis elemosynas, filij tui sunt, propter elemosynas accipis vitam æternam, filij filiorum tuorum sunt. Hæc ille. Quid autem beatius quam videre eiusmodi filios filiorum. Idipsum autem clarius explicans dicit: Pacem super Israël, tribus verbis summam supernæ beatitudinis complectens: pace enim & tranquillitate & æterna requie nihil optabilius. Nec terrenum Israël aut Israëliticum populum hæc intelligit, ne quid sibi arroget Iudæus, sed spirituales nepotes Israël, & veros Abrahæ filios. Quare Apostolus scribens Galatis vt spiritualem Israël fecerneret à carnali, sic claudit epistolam explicans simul hunc locum psalmi, Quicumque, inquit, hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & securitas & super Israël Dei.

SAEPE Z expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israël. Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, etenim non potuerunt mihi. Supra ^A dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. Dominus iustus concidet ^B ceruices peccatorum, confundantur & conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion. Fiant ^C sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur exaruit. De quo non impleuit ^D manum suam qui metet, & sinum suum qui manipulos colliget. Et non dixerunt qui præteribant ^E, benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine Domini.

¶ Z. Canticum hoc graduum velut Epinicion quoddam est, id est, carmē, quod canitur ob partam victoriā. Propheta autem quasi præcinendo dicit primum versiculum quem fidelis populus reperit secundo. Et est simile illi quod antè dixit: Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israël: deinde idem reperitur, Nisi quia Dominus erat in nobis. Ecclesia itaq; catholica, quā per Israël intelligimus, oppugnata est à perfidis Iudæis, à regibus & tyrannis, ab hereticis & ab impijs: idq; à iuuentute, id est, ab initio nascētis ecclesiæ: verum quanuis bellauerūt sepe aduersus ecclesiā, tamē nunquā preuaerunt: quare interpret rectius vertisset, Sæpe oppugnauerunt quā expugnauerunt: nam expugno est, pugnando vinco, quod græcè est *ἠπολιμίζω*, hoc autem loco apud 70. interpretes græcè est *ἠπολιμίζω*. Nam *ἠπολιμίζω* idē est quod bello adior, aut oppugno. Sic & 2. versu legendū erat. ¶ A. Supra dorsum fabricare dicuntur peccatores, quoniam tunc pijs à tergo insidias struunt: vnde Hieron. scribens in hunc psalmum, Iugiter inquit ad Deum currenti & ad ampliora tendenti fabricantur à tergo nequitiarum machinæ, sed cum ad effectum non perueniunt, sibiipsis prolōgāt & augent iniquitatem, & grauius faciunt peccatum suum inuidendo piorum successibus: hebraica autem veritas interprete Hieronymo legit, Supra dorsum meum arabant, arantes prolongauerunt sulcum suum, quod ad martyrum supplicia aptissimè referri potest, quorum dorsa flagellis & vngulis laniata & sulcata sunt: quod autem addidit, prolongauerunt sulcum suum, ad tormentorum longitudinem referendum est: permanet enim in metaphora, arando enim sulcos facimus. ¶ B. Ceruix, in sacris literis superbix rebellionis & contumaciæ symbolum est, sic Deuteron. 31. Ego noui contentionem tuam & ceruicem durissimam: & Iob 13. Contra Deum pingui ceruice armatus est. Et Esaias cap. 48. Sciu quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & frōs tua græa. Ceruices itaq; peccatorū cōcidet Dominus, cum rebelles, superbos, & cōtumaces animos eorū plagis frāget, & sibi subiugabit inuitos, tradēs eos æternis supplicijs. ¶ C. Egregia et appositissima similitudine propheta, reges tyrānos et omnes hostes ecclesiæ, et in summa omnes superbos qui diuinis monitis obtemperare nolūt, cōparat fœno tectorū, quod anteq̄ euellitur aut meritur, exaruit. Quia enim radicē nō habet, sed in tegulis aut imbricibus domorum nascitur, quæ in palestina recta habebant in planum porrecta, quantō altiùs excrescit, eò citiùs ardore solis exsiccat: sic & impij, qui per superbiam se effecerunt, quantō sublimiùs per dignitates, opes, & honores subuehantur, eò velociùs omni

omni virore bonorū operum & virtutū destituuntur, quia charitatis radicē non habent, qui etiam antequam per mortem euellantur ex hac vita, apud Deum tamen mortui sunt. ¶ D. Per eos qui metunt & manipulos colligunt, intelligit apostolos vel horum successores qui ex semente verbi Dei eos metunt, & in manipulos colligunt recondendos in cælestia horrea, quos per prædicationem Christo lucrificiunt. Sic Christus apud Iohannem apostolis dixit: Leuate oculos vestros, quia iam albæ sunt ad messem, ego misi vos metere quod non laborastis: aut per messorum, angelos intelligimus, qui in fine mundi impios non colligent in æterna illa horrea, sed velut zizania & inutile & sterile fœnum in ignem æternum mittent. Sic Christus Matthæi 13. Mæsis inquit est consummatio seculi, messorum sunt angeli. Mittet ergo filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminū ignis. ¶ E. Prætereūtes hoc loco appellantur sancti, qui tāquā peregrini in hoc mundo vitam hanc transeunt, non herentes in his quæ nulla sunt, sed ad æterna tendentes, neque his quæ conspectui subiacent immorantes (vt inquit Hilarius) sed ad inuisibilia pergentes. Hi ergo transeuntes negāt eiusmodi sterili & inuili fœno tectorum benedictionem Dei, scientis operibus carnis & aridis fructibus caducisq; gratiam diuini muneris denegandam.

DE F profundis clamaui ad te Domine, Domine exaudi vocem meam. Fiant aures tuæ intendentes in vocem deprecationis meæ. Si iniquitates obseruaueris G Domine, Domine quis sustinebit? Quia apud te propitiatio est, et propter legem tuam sustinui te Domine. Sustinuit anima mea in verbo eius, sperauit anima mea in Domino. A H custodia matutina vsque ad noctem, speret Israël in Domino. Quia apud Dominum misericordia, etcopiosa apud eum redemptio. Et ipse redimet Israël ex omnibus iniquitatibus eius.

¶ F. Hoc canticum videri potest descendentium potius esse quā ascendentiū. Nam qui in superioribus psalmis exultabat & Deo gratias agebat de victis hostibus, in hoc cantico, de profundo rursus ad Deum clamare compellitur. Sciendum itaque, in scripturis sacris multiplex profundum inueniri. Est enim profundum siue altitudo diuinitarum scientiæ & sapientiæ Dei, cuius mentionem facit Apostolus ad Rom. 11. Est & profundum vitiorum de quo Salomon Prouerb. 18. Peccator cum venerit in profundum malorum, contemnit, sed sequitur illum opprobrium & ignominia. Est quoque profundum humanarum calamitatum, quo vallamur quā diu sumus in hoc corpore mortali. Nisi itaque animus fide & spe scanderet ad cælos, non posset clamare de hoc profundo ad Deum. Verbis itaque Ionæ prophetæ clamādū & orandū est nobis quoq; de profundo hoc æstu humanarum afflictionum. Proiecisti (inquit) me in profundū, in corde maris, & flumen circūdedit me. Omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt: Veruntamen rursus videbo templum sanctum tuum, & subleuabis de corruptione vitam meam Domine Deus meus. ¶ G. Obseruare iniquitates, est exacta & iusta lance examinare peccata, & tantum pœnarum irrogare quātum meruere peccata. Intelligit itaque propheta causam omnium calamitatum quibus premimur, esse præcipuam, peccata & iniquitates nostras: vnde & infra orat, Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens: vnde & beatus Iob cap. 9. Verè inquit scio, quod non iustificetur homo comparatus Deo, Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei vnū pro mille. ¶ H. Nox in quatuor custodias siue vigilias apud præcos diuidebatur. Custodia autem siue vigilia matutina vltima erat inter vigilias aut custodias noctis. Cum itaque dicit Israël sperare in Domino à custodia matutina vsque ad noctem, non ita intelligendum est, quasi spes nostra vnum tantum diem à matutino vsq; in vesperam daret: sed quia Christus diluculo & in vigilia matutina surrexit à morte ad immortalitatem: Is sperat in Domino à custodia matutina, qui sperat & se resuscitandum ad immortalē vitam, X iij & hanc

& hanc spem concepit ex Christi resurrectione, nihil hæsitans in membris secuturum quod in capite præcessit. Sperandum autem est vsque ad noctem, id est, quousq; finiat hęc vita, quousque adueniat nox vniuersi generis humani in occasu mundi. Tum verò amplius non sperabitur, quia tum videbimus facie ad faciem: quod autem videt quis, id iam nō amplius sperat. Spes enim quæ videtur, nō est spes vt inquit Apostolus.

Canticum graduum. Psalmus CXXX.

Domine ^I non est exaltatum cor meū, neque elati sunt oculi mei. Neque ambulauit in magnis neque in mirabilibus super me. Si non ^K humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam. Sicut ^L ab-lactatus est super matre sua, ita retributio in anima mea. Speret Israël in Domino, ex hoc nunc & vsque in seculum.

¶ **I.** Psalmus hic duodecimus est inter cantica graduum, quo commendat nobis propheta animi humilitatem, sciens neminem ad censuram in cælum nec exaltandum, nisi qui in hac vita se humiliauerit. ¶ **K.** Geminum sensum huius loci dat Aug. Is enim vult hunc versum prorsus idem significare cum primo versu, & prophetam sese detestari & maledicto obstringere, si vsquam se per superbiam eleuarit, & simile esse illi quod alio loco habet: Domine Deus meus si feci istud, si est iniquitas in manibus meis. Si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis meis inanis. Persequatur inimicus animam meam etc. Porro maledictionem hanc esse, vt infans adhuc vlnis maternis gestatus & lacte opus habes, amoueat a matris lacte, quod ipsum Aug. letale futurum infanti putat. Verum **D.** Hieron. & item Hilarius secus interpretatur, quam interpretationem non tacet August. tamen alteram præferat. Volunt enim aliud esse, animam exaltare & non humiliter sentire, quam cor exaltare & oculis elatis esse: hoc enim vitio dari, illud verò laudi. Is itaq; animam exaltat, qui eam à terrenis cupiditatibus ad desideria cælestia eleuat, nec quicquam abiectum humile aut caducum sentit aut cogitat, & hæc verior & aptior est interpretatio.

¶ **L.** Id est, pero, vt idem tribuas animæ meæ quod infanti iam grandiusculo, & à lacte matris amoto fieri solet: is enim iā solidioribus cibis nutriti incipit, vt qui nō amplius opus habeat lacte, quod firmiori iam corpore fiat. Quo significat se cupere percipere altiora mysteria de æterno Christi regno & sacerdotio, & spirituali eius templo quod est ecclesia, de quibus differitur in sequenti cantico: habet enim & anima suam infantiam in qua lacte nutritur, habet & pueritiam, habet & virilem ætatē: vnde Apostolus scribens Corinthiis, Lac vobis inquit potum dedi, non escam: nondū enim poteratis: & iterum ad Heb. scribens, Facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo: omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ: paruulus est enim, perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. In huius rei typū legimus Genesis 21. cap. Abraham fecisse grande conuiuium non in natiuitate Isaac, non in circuncisione, sed in ab-lactatione eius.

Canticum graduum Psalmus CXXXI.

Memento ^M Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius. Sicut ^N iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob. Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei. Si dederō somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationē. Et requiem tēporibus meis donec inueniā locum Domino, tabernaculū Deo Iacob. Ecce audiui eam in Ephrata ^O, inuenimus eam in cāpis sylvæ. Introibimus in tabernaculū eius, adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius. Exsurge ^P Domine in requiem tuam, tu & arca sanctificationis tuæ

nis tuæ. Sacerdotes tui induantur iustitia, & sancti tui exultent. Propter ^Q Dauid seruum tuum, nō auertas faciem Christi tui. Iurauit Dominus Dauid veritatem & non frustrabitur eum, de fructu ventris ^R tui ponam super sedē tuam. Si custodierint filii tui testamentū meum, & testimonia mea hæc quæ docebo eos. Et filii eorū vsq; in seculū sedebunt super sedem tuam. Quoniam elegit Dominus Sio, elegit eam in habitationem sibi. Hęc requies mea in seculum seculi, hic habitabo quoniam elegi eam. Viduam ^S eius benedicens benedicam, pauperes ei⁹ faturabo panib⁹. Sacerdotes ^T eius induā salutari, & sancti eius exultatione exultabunt. Illuc producam cornu ^V Dauid, paraui lucernam Christo meo. Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem efflorescit sanctificatio ^X mea.

¶ **M.** Hunc psalmum Iudei decepti similitudine nominum & rerum gestarum, ad Dauid filium Iesse detorquent, sicut & psalmum. 71. qui inscribitur, In Salomonem, ad filiū Dauid Solomonē, & ad illius regnum torquent, cū vterq; ad Christū referendus sit. Nā is est verus Salomon, id est pacificus, qui per sanguine crucis suæ pacificauit omnia, & quæ in cælis sunt, & quæ in terris. Et idem, quia carnem assumpsit ex semine Dauid, eius nomine passim in scripturis appellatur, de cuius genere assumpturus erat corpus, qui immanē gigantē Goliath, hoc est principem mūdi diaboli prostravit, reuera Dauid appellatus, id est, fortis manu. Orat itaq; Deum, vt memor sit omnis mansuetudinis Dauid, hoc est, Christi filij sui, quo nihil māsuetius vnquā fuit, qui māsuetudine & patientia sua fregit & vicit violentissimum hostē humani generis. ¶ **N.** Hebraica veritas interprete Hieronymo legit, Qui iurauit domino. Apud. 70. interpretes græcè est ^Q, quod nō solū sicut, sed etiam quo pacto significat: quare dilucidius verti poterat, Quomodo iurauit Domino, etc. Hoc sensu, O Domine memero Dauid, quomodo iurauit Domino & votū vouit Deo Iacob. Quæ autē sequuntur, si iuxta literā acceperimus, absurdissima erūt. Nec homo huiusmodi iuramento & voto (vt ait Hila.) se obstringere permittitur ab imbecillitate naturæ humanæ. Nā etsi maximè nolit, cōditionē tamē voti huius necessitate naturæ violabit. Stādū erit nāq; noctes & dies sub cælo, oculi semper vigiles laborabūt, & ne ipsis quidē palpebris cōniuedi in dormitatione cōcedetur facultas. Nec Dauid templū locū ve Domino inuenit, quia id Salomon post mortem Dauid fecit. Verum Christus hoc voto & iuramento se obligauit apud patrem, nō reuersurum se in cæleste tabernaculum: nec se prius ad cæsum lignum crucis, nec in eodurissimo lecto dormiturū somnum mortis, priusquā in hominibus dignū Deo patre locum & spirituale templum parasset. ¶ **O.** Suo more propheta volens nos à litera subducere ad spirituales intellectus, ne Scribarum & Rabinorum more iudæizemus, hoc versiculo nos compellit, vt de Christo filio Dei, non autem de Dauid filio Iesse hūc Psalmum intelligamus. Nam cū Dauid templum cuperet edificare, oraculo Gad prophætæ admonitus, vt altare edificaret domino in Area Arenna Iebusei habitantis in Ierusalē, eundē locū designauit tēplo futuro, quod ibidem edificauit Salomon vt docet tertius liber Regum: Hic autem dicit, Audiui eam, videlicet sedē Domini (vt Aug. interpretatur) vel, Audiui eam illum (vt Hebraica veritas interprete Hieronymo habet) scilicet Dominū in Ephrata, et inuenimus in campis sylvæ. Tota autē regio Bethlemitica hodie quoq; dicitur Ephrata: vnde illud Michie. 5. Et tu Bethleē Ephrata paruulus es in milibus Iuda. Christo itaque nato in Bethleem (qui lapis angularis & fundamentum ecclesiæ est) iacta sunt fundamenta templi, quod constructum est ex viuis lapidibus gentium: vnde dicit hoc tabernaculum inuentum in campis sylvæ: vel vt hebraica veritas legit, In regione saltus, populos gentium significans per campos sylvæ aut saltus, qui prius carentes cultore, diaboli erant cubilia. ¶ **P.** Pedes, in sacris literis Apostoli & præcones verbi Dei sæpe appellantur: vel quod sicut pedes corpus sustentant, ita & illi torū mysticum corpus ecclesiæ: vel pedes appellantur propter officium annunciandi euangelium: vnde Esaias. Quam speciosi super montes pedes

pedes annunciantis & prædicantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutem. Locus ergo in quo steterunt pedes eius, est ecclesia catholica fundata ab apostolis, in qua adorandus est Deus, quia extra ecclesiam nulli salus est speranda.

¶ Q. Inuitat propheta Christum ut inhabitare incipiat templum quod condidit, quasi dicat: Iam explesti iuramentum, reddidisti votum, iam inuenisti locum Deo, iam produxisti ex latere tuo perfosso sponfam ecclesiam, exurge nunc ab inferis, & posside ecclesiam in qua perpetuo requiescas non solum tu iuxta diuinitatem, sed & arca sanctificationis tuæ: non arca illa veteris testamenti terrena, ab allophylis capta, & polita à regibus, quæ hodie subuersa vrbe & templo, nulla est, sed arca illa vera sanctissimi corporis tui intus & foris deaurata charismatibus Spiritus sancti, verum manna & panem angelorum in se continens, & tabulas Mosis, id est, omnia sacramenta legis in se concludens, cuius typum gessit verus illa testamenti arca. ¶ Q. Id est, propter illum qui ex semine Dauid formam serui accepit, non auertas, hoc est, auerti permittas à sacerdotibus & sanctis tuis faciem Christi tui, ut videlicet eos diuinitatis suæ gloria illuminet, qui lætantur propter Dauid seruum tuum, id est, propter assumptum ab eo corporis sacramentum & serui formam. Per faciem enim diuinitatem intelligit, filius enim (ut inquit Apostolus) est imago Dei inuisibilis splendor gloriæ & figura siue character substantiæ paternæ, ut enim humanæ similitudines in facie spectantur præcipue, ita quicquid habet pater in filio, euidentissimè relucet. ¶ R. Sicut Christus est corporalis fructus virginis ventris Mariæ, ita & nos sumus spiritualis fructus ventris Christi, per euangelium & sacrum baptisma ab illo geniti. Apostoli itaque primi fructus fuerunt ventris Dauid, quibus dictum est: In regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israël. Nec solum illis promittitur thronus regalis, sed & filijs eorum spiritualibus, id est, omnibus fidelibus & pijs, si custodierint testamentum eius, & testimonia, non quæ Moses in lege docuit, sed quæ docebo inquit eos, quod sine controuersia ad euangelicam legem referendum est: vnde Apocalyp. 3. scriptum est, Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici & sedi cum patre meo in throno eius.

¶ S. Viduam appellat, vel totam ecclesiam (sic enim Aug. placet) quod in hoc seculo omni humano auxilio & solatio destituitur. Vel viduam appellat, fidelem Iudeorum synagogam, quæ antiquata & abolita lege Moisaica velut mortuo marito legitime Christo nupta est. Sciendum tamen omnia græca exemplaria cōstanter legere hoc loco non *χρησται*, id est, viduam, sed *θηραι*, id est, venationem, cuius lectionis & diuus Hilarius in commentarijs suis meminit, quam confirmat quoque hebraica veritas quam ita reddidit D. Hiero. Venationem eius benedicens benedicam, ut sensus sit: Ego benedicam apostolis eius qui venatores & piscatores hominum facti sunt, ut hæc quoque eorum venatio siue captura benedicta sit, & prosperum habeat successum. Nā & Bethsaida ciuitas Galileæ, vnde orti erant Apostoli iuxta hebraicæ linguæ interpretationem sonat, domus venantium. ¶ T. Suprà dixerat: Sacerdoti tui induantur iustitia, ut videlicet lorica iustitiæ induti non faucientur à iaculis & telis diaboli: hic verò dicit amplius quiddam: Sacerdotes eius induam salutari, id est, quantum ad mores & vitæ innocentiam & puritatem conformes faciam saluatori Christo: vnde Apostolus scribens Romanis, Induimini inquit Dominum Iesum. ¶ V. Producere, hoc loco dictum est pro, exoriri faciam, græcè *ἐκκερατίζω*, vnde clariùs hebraica veritas legit, Ibi oriri faciam cornu Dauid. Cornu autem ut alibi dictum est, aliquando pro regno ponitur ut hoc loco: Reges enim apud hebræos oleo ex cornu prompto inungi solent. Dicit itaque Deus pater, Ego oriri faciam regnum Dauid, non in terrena hac Hierusalem, sed illic, id est, in campis sylvæ siue in regione saltus, hoc est, inter feras & incultas gentes, ex quibus nouū sibi condidit populum Christus. Quod autem sequitur: Parauit lucernam Christo meo, vaticinium est de Iohanne Baptista, de quo dixit Christus apud Iohannem cap. 5. Ille (inquit) erat lucerna ardens & lucens, vos autem voluistis ad horam exultare in lumine eius. Dicitur lucerna, quia præuio suo lumine annunciauit venturam lucem illam veram, quæ illuminat omnem hominem: quem admodum autem lucerna se habet ad solem, ita & Iohannes ad Christum: vnde de eo dictum est, Non erat illi lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. ¶ X. Quod 70. verterunt *ἐπιθεσται*, id est, sanctificatio, hebraicè est *נִסְפָּר* Nesper, quod significat quoque consecrationem, coronam, & diadema. Aquila interpretis vertit, consecratum. Significat itaque interprete Hiero. laminam sacram ex auro, quæ in fronte summi sacerdotis dependebat, inscul-

ptum habens nomen Domini tetragrammatum siue ineffabile: quo significat propheta Christum esse verum sacerdotem magnum & summum pontificem secundum ordinem Melchizedec.

Canticum graduum. Psalmus CXXXII.

ECce^Y quàm bonum & quàm iucundū habitare fratres in vnum. Sicut vnguentū^Z in capite quod descendit in barbā, barbā Aarō. Quod descendit in oram vestimēti eius, sicut ros Hermon^A qui descendit in montem Sion. Quoniam illic mandauit Dominus benedictionem & vitam vsque in seculum.

¶ Y. Quia in præcedenti cantico vaticinatus erat spirituale regnum & sacerdotium Christi, & gentes vocandas in consortiū regni cælestis, & ecclesiam fundandā reiecta synagoga, hoc cantico commendat vnitatē & concordiam ecclesiæ Christi, & quantum gratiarū & benedictionis hinc nobis datur cælitus, quod vnanimis habitamus in ecclesia: vnde Lucas in actis apostolorū describens prima rudimenta nascentis ecclesiæ, hoc præconiū præcipue de ea prædicat. Erat inquit omnium credentium cor vnū & anima vna: vnde ad significandā hanc animorum cōcordiam, fratres appellat, non corpore, sed mēte et animo. Animorum enim mutua beneuolentia, quæ ex eiusdem religionis vinculo nascitur, longè maior & firmiter est necessitudine sanguinis vel generis. Quod autem duo hæc coniunxit, bonum & iucundū, ideo fecit, quia non omne quod bonū est, iucundum est: nec continuò quod iucundū est, bonū erit, luxus: iucundus est, sed non est bonus. Contra: Tolerantia iniuriæ bona est, iucunda autem non est. Mutua autē charitate fœderatos vnanimiter habitare in ecclesia, & bonū & iucundum est. ¶ Z. Gratia & benedictionis diuinæ vbertatem, quam Deus ecclesiæ suæ iugiter infundit, cōparat vnguento optimo & fragrantissimo, quo inungebatur summus sacerdos & cōsecrabatur, de quo legimus Exodi 25. & 30. cap. Per caput itaque, hoc loco diuinitatem accipimus: per barbā Aarō, hominem assumptum à Christo. Barba enim virilis sexus signum est: humanitas itaque Christi vncta est spirituali vnguento siue oleo, & consecrata à Deo patre: & pontificia dignitas summumque sacerdotium, cuius typum gessit Aaron, illi concessa est. Et hæc eadē gratia & benedictio cælestis à Christo summo sacerdote descendit ad apostolos omnesque fideles, ut ne extremi quidem in ecclesia expertes relictī sint donorum Spiritus S. quos per oram vestimenti denotat. Nam ecclesia, vestimentum Christi appellatur, quod Christus ea exornatur ceu diademate & vestimento.

¶ A. Omnibus modis destituit nos hic litera. Nam fieri non potest, ut ros montis Hermon descendat in montem Sion, cum longissimo interuallo hi montes à se distent. Nam sicut antè quoque admonuimus psal. 41. Hermon, mons est situs ad radices Libani montis, qui Pheniciam à Iudæa determinat: est autem quasi limes medius inter Phenices & Arabes, cuius ros per tanta locorum interualla non potest deriuari in montem Sion: quare ad spirituales sensum confugere debemus. Hermon itaque, sonat anathema siue detestatio: Sion autem, speculā, qua voce semper denotatur ecclesia. Gratia itaque & cælestis benedictio, quæ per rorem significatur, quæ antè peculiaris erat synagogæ, iam descendit in ecclesiam, quia propter perfidiam detestatur iudaicū populum Deus, nec vsquam extra ecclesiam datur alicui cælestis benedictio & vita æterna: quare dicit, Quia Dominus mandauit benedictionem & æternam vitam, illic, hoc est, in Sion aut in ecclesia duntaxat dari fidelibus.

Canticum graduum. Psalmus CXXXIII.

ECce^B nunc benedicite Domino omnes serui Domini. Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. In noctibus extolli-temanis vestras in sancta, & benedicite Domino. Benedicat tibi Dominus ex Sion, qui fecit cælum & terram.

¶ B. Canticū hoc vltimū est inter cantica graduum, & decimumquintū numero, quo ad laudandū & benedicendum Deo inuitamur: gradibus autem profectuum hucusque prouehi-

prouehimur, & ad sublimiora ducimur, vt in superioribus annotauimus: vnde in duodecimo cantico post varias animi virtutes & pietatis exercitia, humilitatē nobis commendat, dicens: Domine non est exaltatum cor meum etc. Frustra enim cumulamur virtutes, si desit humilitas quæ mater & custos omnium virtutum est. Et ita iam grandior factus & à lacte depullus, altiora mysteria de regno & sacerdotio Christi in 13. cantico contemplatur. In decimoquarto abundantiam gratiarum & benedictionū cælestium, quas consequuntur filij ecclesiæ, explicat. In hoc autem nouissimo cantico ad gratias Deo agendas nos hortatur, qui per filium suum benedixit nos omni benedictione spirituali. Sed quoniam non est speciosa laus in ore peccatoris, cui dictum est: Quare tu enarras iustitias meas & assumis testamentum meum per os tuum? Ideo non omnes ad benedicendum Deū inuitat, sed seruos tantum Domini. Quisquis enim peccatis obnoxius est, is aut ventris aut cupiditatum seruus est. ¶ C. Seruorum alij cadunt, qui relictis virtutibus ad vitia declinant: alij iacent, qui vitia sua fouent, & in ijs computrescunt velut iumenta in stercore suo: alij sedent, qui ad bene operandum segnes & pigri sunt. Verum nobis perpetuò standum est, si Dominum rite benedicemus: vnde Mosi dictum est, Tu verò hic sta mecum: Nec vbiq; standum est, sed in domo Dei & in atrijs eius, id est, intra septa ecclesiæ catholicæ, extra quam nulli salus est.

¶ D. In die, id est, in rebus prosperis facile est benedicere Domino: verum in noctibus, hoc est, in rebus tristibus & aduersis idem facere iubemur, & nihilo segniores reddi ad bene operandum: id enim est extollere manus in sancta, hoc est, vel ad sancta opera, vel ad sancta templa cælestia: nam hebraica veritas interprete Hieron. refert ad Deum, sic enim legit: Leuate manus vestras ad sanctū. Is autem leuat manus suas ad sanctum, qui nihil spectat in pijs operibus præter Deum, qui omnis sanctimoniam fons est, illi per omnia placere cupiens, nec quenquam præter Deum actionum suarum conficium esse cupit. Extremus versiculus optantis est & cælestem benedictionem imprecantis, vbi non ociosè mutatus est pluralis numerus in singularē, ad significandū quāta in nobis debeat esse animorum concordia & voluntatum vnitas, si digni habebimur cælesti benedictione: vnde Aug. Esto vnum & in vno, & perueniet ad te benedictio.

Alleluia. Psalmus CXXXIII.

LAudate ^A nomen Domini, laudate serui Dominum. Qui statis in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri. Laudate Dominum quoniam bonus Dominus, psallite nomini eius quoniam suaue est. Quoniam Iacob elegit sibi Dominus, Israël in possessionem sibi. Quia ego cognoui quoniam magnus est Dominus, & Deus noster præ omnibus ^B diis. Omnia quæcunque voluit Dominus, fecit in cælo & in terra, in mari & in omnibus abyssis. Educens ^C nubes ab extremis terræ, fulgura in pluuia fecit. Qui producit ventos ^D de thesauris suis, qui percussit primogenita ^E Aegypti, ab homine vsque ad pecus. Et misit signa & prodigia in medio tui Aegypti, in Pharaonē & in omnes seruos eius. Qui percussit gētes multas, & occidit reges fortes. Seon ^F regem Amorrhæorum, & Og regem Basan & omnia regna Chanaan. Et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israël populo suo. Domine nomen tuum in æternum, Domine memoriale tuum in generatione & generationem. Quia iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis deprecabitur ^G. Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominū. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt. Aures habent & non audient, neque enim est spiritus in ore ipsorum. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Domus Israël benedicite Domino, domus Aaron benedicite

dicite dño. Dom⁹ Leui benedicite Domino, qui timetis Dominū benedicite Domino. Benedi⁹ Domin⁹ ex Siō, qui habitat in Hierusalē.

¶ A. Psalmus hic iuxta literā tantū ea narrare carptim & cōpendio videtur, quæ continent liber Exodi, & liber Numerorū. Verum quoniam, vt sæpe diximus, lex spiritualis est iuxta apostolū, & quæcunque continet, futurorum vmbre sunt, & quæ in ea gesta sunt, accipienda sunt ceu κληρονομία, id est, per allegoriam dicta, nō negligenter audienda sunt à nobis: quia vt Hilarius inquit, sub corporalium gestorū fide, in exemplū spiritualium operum sunt constituta. Narrat itaque propheta sub inuolucris figurarum veteris historiæ, quanta beneficia contulit Deus populo Christiano, qui est verus Israël & semē Iacob, inuitans eum ad laudes Dei, quod ab eo electus sit in possessionē siue peculiare populū. Est enim græce, περιστασιμὸν, quod heb. veritas interprete Hieron. legit, peculium, hoc est, proprium & peculiare populū, idque sublata tyrānide diaboli, quæ per Pharaonē intelligit, & extinctis potentissimis regibus alienigenis, & regnis eorū deletis, per quos regnum peccati, & vniuersum vitiorū agmen symbolicè denotat. Hic obiter notandū in tertio versu, quod interpret noster vertit, Quoniam suaue est, græce esse, ὁτι καλόν, id est, quoniam honestum. est aut decens est: ita enim vertit ad Heb. veritatem D. Hierony. Quod autē vertit, suaue, videtur ex centesimo quinto psalmo traductū, vbi græce legitur, Εξομολογήσῃ τῷ κυρίῳ ὅτι χρηστός: πορὸν χρηστόν, significat benignū, vtile, commodum, suaue. ¶ B. Non eos intelligit deos (inquit Hilarius) de quibus infra. Simulacra gentiū argentū & aurum, opera manuum hominum. Nihil enim magnū, si metallis et saxis & lignis comparatus præfertur Deus. Hi enim cum dij nō sint, imò nec homines dici possint cū vita carēat, certè eos deos appellat, de quibus supra dictum est psal. 81. Deus stetit in synagoga deorū, in medio autem deos diiudicat: & de quibus apostolus 1. ad Corinth. 8. capitē. Etsi sunt qui dicantur dij in cælo & in terra: siquidem sunt dij multi, & domini multi: nobis tamen est vnus Deus. Deus ergo noster magnus est: super omnes deos, id est, super homines & angelos, cum vtroque condiderit, cuius magnitudinem & ineffabilem potentiam sequenti versiculo ostendit cū inquit, Omnia quæ voluit fecit in cælo & in terra. etc.

¶ C. Iuxta literam omnia hæc admiranda opera Dei sunt. Nam è mari quod Oceanum vocant (id autem ambit totam terram) eleuari & educi in altum nubes videmus, & inter fulmina & tonitrua imbres & pluias diffundi, & ventos ex occultis suis sedibus soli Deo cognitis perflare terram: verum iuxta mysticū sensum, haud minori admiratione digna sunt: Deus enim ab extremo terræ, id est, ex infima & abiecta plebe eduxit apostolos, qui velut nubes irrigauerunt terrena & arida corda hominum doctrina euangelica, vt post prædicationis tonitrua & coruscantiū miraculorum fulgura, abundantem pluiam cælestis benedictionis & gratiæ spiritualis infunderent humanis mentibus, de qua pluuia supra dixerat, Pluiam volūtariam segregabis Deus hereditati tuæ. ¶ D. Per ventos, D. Hilarius allegoricè angelos intelligendos putat, de quibus alibi dictum est, Qui facit angelos suos spiritus. Hi igitur spiritus, inquit, ad salutem humani generis emissi sunt: neque enim infirmitas nostra, nisi datis ad custodiam angelis, tot tantisque spiritualium cælestium nequitijs obsisteret. Itidem enarrat D. Hieron. scribens in hunc psalmū: eius verba hæc sunt, Qui producit ventos de thesauris suis, angelos sanctos de arcanis cælestibus dirigens, qui his nubibus imbribusque robur ac incrementum ferrent: Augustinus verò per ventos, eosdem significari putat qui per nubes denotantur, nimirum prædicatores verbi Dei apostolos et nubes dici propter carnē, et vicos propter spiritum: vnde dixit, Nubes educi de terra, ventos de thesauris diuinis. ¶ E. Aegyptum varijs plagis olim contriuit Dominus. Verum in euāgelica lege regnū hui⁹ mūdi, cuius princeps est diabolus, per crucē suā euerit & occidit primogenita Aegypti, cum primarias & præcipuas potestates malignorū spiritū cōfregit, aut maxima & capitalia vitia mūdi in nobis sustulit. ¶ F. Cum ex lib. Iosue cōstet plurimos reges victos & interēptos à filijs Israël (nā cap. 13. recēsentur reges triginta & vn⁹ occisi) solum hic enumeratur duo nominatim, Seō rex Amorrhæorū, & Og rex Basan, qui & sequenti psalmo nominatim recēsentur soli, vel quod primi fuerunt, qui inter reges alienigenas, qui victi & occisi sunt: vel quod hi soli, cū à bellis quiescere potuissent, primj adorti sunt filios Israël nō laeserunt ab illis: nā Israël nuncios misit ad Seon regem, vt transitum populo permitteret, nihil damni illaturo sibi.

sibi, qui renuit, & collecto exercitu viam Israëlitico populo præcludere conatus est: idem tentauit Og rex Basan, quorum vterque victus est, vt scribitur Numeri. 21. Per hos itaque reges potentissimos, aliquos tenebrarum principes accipimus, qui populo Dei ad cælestia regna sibi promissa tendenti viam intercludere moliantur, ceterisque perucatiores & violentiores sunt. Nam & etymologiæ harum vocum illis congruunt. Seon enim hebraicè, sonat latinè arborem infructuosam, aut germen inutile. Og autem, sonat acerrimum lapidum siue maceriam. Dæmones enim nihil boni pariunt, & inter Deum & homines parietem siue maceriam collocant, ne Deum cognoscamus.

¶ G. Quod interpret noster vertit hoc loco, Et in seruis suis deprecabitur, D. Hila. legit consolabitur: August. aduocabitur, quod ex ambiguitate vocis græcicæ accidit, *παρηγορησεται*: nam *παρηγορησεται*, significat aduocari, consolari & deprecari. Est itaque sensus interprete Hilario, quod Dominus consolabitur fide & pietate seruorum suorum, id est, Christianorum, idque populo Iudaico propter perfidiam & impietatem iudicato, id est, condemnato: vel deprecabitur, id est, deprecabilis erit, & placabilem se exhibebit in seruis suis: & huic interpretationi congruit hebraica veritas, quæ interprete Hier. sic legit: Et in seruis suis erit placabilis. Israel autem, populus Dei dicitur propter patres Abraham Isaac et Iacob. Si verò iudicare, pro vlcisci et vindicare sumamus, vt sæpe vsurpatur in sacris literis, fidelis populus, id est Christianus, intelligitur per populum Dei & seruos Dei, quorum iniuriam & oppressiōem vltus est Deus de victis aduersarijs potestatis. Vbi obiter notandū, verba futuri tēporis poni vt significent hæc omnia nodū eo tēpore mysticè facta, sed adhuc futura, & in euangelica lege implēda.

Alleluia. Psalmus CXXXV.

Confitemini^A Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Confitemini Deo deorum,^B quoniam. Confitemini Domino dominorū, quoniā. Qui facit mirabilia magna sol^P, quoniā. Qui fecit cælos in intellectu^C, quoniā. Qui firmavit terrā super aquas, quoniā. Qui fecit luminaria magna, quoniā. Solē in potestate^D diei, quoniā. Lunam & stellas in potestatem noctis, quoniā. Qui percussit Aegyptū cum primogenitis eorū, quoniā. Qui eduxit Israēl de medio eorū, quoniā. In manu potenti & brachio excelso, quoniam. Qui diuisit mare rubrū in diuisiones, quoniā. Et eduxit Israēl per medium eius, quoniā. Et excussit Pharaonē & virtutē eius in mari rubro, quoniā. Qui traduxit populū suū per desertum, quoniā. Qui percussit reges magnos, quoniam in eternū. Et occidit reges fortes, quoniā. Scō regē Amorrhæorum, quoniam. Et Og regem Basan, quoniā. Et dedit terram eorū hæreditatem, quoniā. Hæreditatem Israēl seruo suo, quoniā. Quia in humilitate nostra memor fuit nostri, quoniā. Et redemit nos ab inimicis nostris, quoniā. Qui dat escam omni carni, quoniam. Confitemini Deo cæli, quoniam in eternū misericordia eius. Confitemini Domino dominorum, quoniam in æternum misericordia eius.

¶ A. Et hic psalm⁹ nō absimilis est superiori: nā iuxta literā, diuinā potētiā & sapientiā prædicat, quā in opificio huius mūdi ostēdit, & ob hæc ad cōfiteūdū & laudandū Deū nos hortatur: si tamē prescius inspiciamus sensus abstrusiores, plenus reperietur mysterijs. Nec enim putādū est in primis capitibus Geneseos nudā tantā historiā texi, alioqui nō verè dixisset Apost. Scim⁹ quoniā lex spiritualis est legis nomine appellās Pērateuchū Moyfi. ¶ B. Quos deos hic appellat, superiori psal. dictū est, nimirum homines sanctos: vnde Moyfi dictum est, Ecce posui te Deū Pharaonis, & angelos: quanquā D. Aug. dubitet, an vsipiā in scripturis sanctis angeli appellētur dij, quod idem hac de causā factū putat, ne isto nomine (inquit) homines ad hoc edificarēt, vt ministeriū vel seruitiū religionis, quæ græcè *λειτουργία* vel *λατρία* dicitur, sanctis angelis exhiberēt. D. tamē Hilarius scribēs in psalmū 134. angelos, deos nūcupari asserit: eius verba

verba hæc sunt. Et quidē (inquit) si hoc deorū nomē hominibus secundū Dei sentētiā cōpetit, multò magis angelis, archangelis, thronis, dominationibus, principatibus, & potestatibus dignum, quos apostolus deos in cælo nūcupari demonstrat, hæc ille: Porro dominos, appellat homines qui suis affectibus & cupiditatibus dominantur, vel certè dominationes quarum Hilarius iam mentionem fecit. ¶ C. Quam incomprehensibili sapientia & intellectu cælum hoc immensum supra nos sole, luna, et innumeris stellis ornatū Deus condiderit, quis sermone explicet? vnde illud Iob 38. Quis enarrabit cælorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet? Nunquid nocti ordinem cæli, & pones rationem eius in terra. Quare omnia hæc rite perpensa, ad laudes diuinas nos inuitant, quod constet nostris vsibus hæc vniuersa à Deo mirabiliter fabricata. At mysticè maiore intellectu & sapientia condidit animatos & ratione intellectuque præditos cælos, de quibus dictum est psalmo 18. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Et quanquam moles terræ inexplicabili ratione firmata sit supra aquas, oceano vndiq; eam ambiente, mirabilius tamen nostram terram, id est, humanū genus firmavit aduersus insultus dæmonum super aquas baptisimi, vel inter aquas tribulationis & persecutionum, vt alibi dictum est.

¶ D. Iuxta anagogen, Diem illum immortalitatis significat, de quo alibi David: Melior dies vna in atrijs tuis super milia: de quo & illud apostoli intelligi potest, Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Illum itaque diem efficiet sanctis suis verus ille sol iustitiæ Christus, qui illuminabit cælestem illam patriam, de quo Iohannes cap. 21. Apocalyp. Ciuitas non eget sole neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est agnus. De hoc sole & Esaias: Vobis autem inquit timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ. Luna autem quæ à sole lumen recipit, typus est ecclesiæ, quæ præest huic nocti mortalitatis nostræ. Quamdiu enim in hac mortali vita sumus & versamur in maximis tenebris, hoc est, rerum ignorantia, nox est, quam suo lumine licet obscure vtrumq; illustrat ecclesia catholica ceu luna quædam, & velut stellæ doctores sancti: vnde suis dixit Christus, Vos estis lux mundi.

Psalmus A David. Psalmus CXXXVI.

Super flumina Babylonis^B illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. In salicibus^C in medio eius, suspendimus organa nostra. Quia illic interrogauerunt nos qui captiuos duxerunt nos, verba cantionum. Et qui abduxerunt nos, hymnum cantate nobis de canticis Sion. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si nō meminero tui. Si nō proposuero Hierusalem in principio lætitiæ meæ. Memor esto Domine filiorū Edom, in die Hierusalem. Qui dicunt exinanite exinanite, vsque ad fundamentum in ea. Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quā retribuisti nobis. Beatus qui tenebit & allidet paruulos tuos ad petram.

¶ A. Vulgati codices latini hunc titulum præfigunt huic psalmo, Psalmus David propter Hieremiā: Alij, psalmus David Hieremiæ. Apud 70. verò interpretes in græcis codicibus est hic titulus, Psalmus David, *εις & ιχμαλωσίων*, id est, in captiuitatem: Idq; ob eam rem factum videtur, quod iuxta literam narrare videatur captiuitatem populi iudaici sub Nabuchodonosor rege Babylonis, quam vario carmine lugubri plāxit Hieremias. Verū in hebr. veritate psalmus iste prorsus est *ἐν τῷ ἔραφῳ*, hoc est, in scriptione aut titulo carens. Et est planè allegoricus, qui describit infelicitum animarum miserandam captiuitatem sub principe huius mundi diabolo, cuius mentionem fecimus psalmo 125. et 126. & alijs locis aliquot. ¶ B. Sicut Aegyptus typus est mundi, ita & Babylon: nam illud tenebras, hoc confusionem, id est, omnium rerum inordinatam commixtionem sonat: vbi enim mens humana tenebris ignorantie cæcatur, nullo or-

dine apud eam reguntur affectus, aut vitæ officia digeruntur. Eiusmodi Babylonicam confusionem describit nobis Osee cap. 4. Non est inquit veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra. Maledictum & mendacium, & homicidium, & furtum & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Flumina itaque Babylonis, sunt omnia terrena studia quibus se oblectat peccator, omnes voluptates corporeæ quas auidè haurit peccatrix anima, quæ sitim non sedant, sed accendunt: hæc autem cum fluxa sint breuique momento prætereuntia, benè flumina appellantur. Anima autem tacta desiderio cælestis patriæ: vnde exul in has terras expulsa est, cum tædio afficitur rerum humanarum, super hæc Babylonis flumina sedere & flere dicitur.

¶ C. Salices, in arcanis literis peccatores denotant, propter frondium amaritudinem, & sterilitatem quæ huic arbori peculiaris est: hæc enim arbor nec baccas nec fructus villos profert: in huiusmodi salicibus anima peccati illecebris capta, organa sua suspendere dicitur, quoties ab omnibus virtutum exercitijs feriat, & ad omnia pietatis opera ignaua & legnis redditur, in improborum consuetudine & exemplis corrupta. De hac re ita cecinit Aurelius Prudentius in libro cui titulum fecit *ἀμαρτυρία*. Hæc illa est Babylon, hæc transmigratio nostræ Gentis, & horribilis victoria principis Assur Carmine iustifico quam deslēs Hieremias, Orbatam proprijs vlulauit ciuibus vrbe. Illic natali desuescunt viuere ritu, Moribus & patrijs exutæ in barbara iura, Degenerant, linguamque nouam vestemque sequuntur, Nutricemque abolent petulanti è pectore Sion. Iam patriæ meminisse piger iam mystica frangunt Organa, & externi laudant anathemata regis. ¶ D. Cantiones, cantica, & hymnos Sion, vocat diuinas laudes, quibus Deus celebratur in ecclesia: vnde alibi dixit, Te decet hymnus Deus in Sion. Hæc autem cantica duobus modis exercentur: nam & voce canimus, & virtutum exercitijs canimus Deoque psallimus: nisi autem mores & vita consonent cum voce nostra, inepta est cantio, & hymnus Deo ingratus. Maligni itaque spiritus captiuas ducunt animas captas peccatorum illecebris, & persuadere humanæ menti moliantur, vt in hac miseranda seruitute peccati Deo psallat, quod facilius tyrannidi huic assuescat, & minus de recuperanda libertate cogitet. Verum his omnibus modis resistendum erit, & respondendum cum propheta, Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Terra itaque nostra in libertatem vindicanda erit & tuenda. Polluta enim peccatis terrena corpora, & cupiditatibus turpiter mancipata impediunt animam, ne apta sit cantionibus & hymnis Sion.

¶ E. Dæmonibus sollicitantibus animam, vt sceleratæ & impuræ vitæ assuescat, & cælestis patriæ obliuiscatur, non solum non facere id debemus, sed etiam nos obstringere, & vltima mala imprecari nobis, si id ipsum fecerimus, & non proposuerimus Hierusalem in principio lætitiæ nostræ, hoc est, præcipua & prima causa lætitiæ nostræ non fuerit Hierusalem cælestis. Vnusquisque enim inquit Hilarius ex affectu animi sui initium gaudij sumit, vt potator ex ebrietate, gulolus ex cibis, auarus ex pecunia, libidinosus ex stupris: hæc ergo vnicuique, prout his delectatur, lætitiæ adferunt causam: sed propheta hinc exordium gaudij sumit, quod in cælestem Hierusalem receptus, angelorum frequentium cœtui admiscebatur, quod in regno Dei conformis gloriæ ipsius fiet. Porro dextera nostra tunc obliuioni datur, cum omnium bonorum operum (quæ per dexteram significantur) obliuiscitur Deus. Et, lingua nostra faucibus adheret, quoties ad Deum laudandum muti & elingues reddimur, quod illis contingit, qui mole peccatorum pressi, nunquam in Dei laudes ora resoluunt.

¶ F. Edom dictus est Esau, à rubore lentis coctæ, quam famelicus appetiuit, vt docet 25. caput Geneseos. Nam Edom hebraico idiomate, significat rufum sanguineum aut terrenum. Quin & punica lingua vt annotat D. Aug. scribens in hunc psalmum, Edom, sanguis dicitur: per filios itaque Edom, denotantur homines terreni & carnales, libidinum et cupiditatum serui, qui corpoream voluptatē præferunt cælesti benedictioni more Esau, qui maior quidem fuit ætate, sed à iuniore fratre priuatus benedictione, significante Spiritu S. carnalem posteritatem Iacob reijciendam, & iuniorem populū christianum eligendum: & vt à tropologia non recedamus, Maior frater, est in nobis homo carnalis: minor autem, homo spiritualis: vnde Apostolus, Primus homo de terra terrenus: secundus homo de cælo cælestis. Homo itaque; naturā terrenæ suæ originis referēs, animalis esse & carnalis incipit: si autē se cōuertat ad Dominū, & peccati iugū excutiat, renouatur secundū interiorē hominē, & sit minor quidē tēpore, sed maior potestate, & auctior benedi-

benedictionibus. Hi inuidentes piorum successibus, dicunt in die Ierusalem, hoc est, cū malis premitur, aut pro merito suo affligitur ecclesia: exinanite, id est, abolete & vastate eam funditus. ¶ G. Filiam Babylonis appellat, carnem nostram, id est, carnalē illum affectum, qui seruit peccato, & semper aduersatur spiritui: vnde Hilarius scribens in hunc locum, ad infelicem illam, inquit, confusionis & perturbationis carnem sermo omnis conuertitur. Huic itaque peccatrici carni paria reddenda sunt, vt sicut illa oppressit spiritum, ita vicissim opprimatur & subijciatur à spiritu: & paruuli illius, id est, primi illi vitiorum motus statim vbi emerferint: ad petram, id est, Christum elidendi sunt. Non enim debemus permittere, vt vitia corporis nostri coalescant, sed in exordijs statim enecanda sunt, ne grandescant, & nobis dominari incipiant.

A *Psalmus ipsi David. Psalmus CXXXVII.*

CONFITEBOR tibi Domine in toto corde meo, quoniā audisti omnia verba oris mei. In conspectu angelorū psallam tibi, adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo. Super misericordia tua & veritate tua, quoniā magnificasti super omne nomen sanctum tuū. In quacunque die inuocauero te, exaudi me, multiplicabis in anima mea virtutem. Confiteatur tibi Domine omnes reges terre, quia audierunt omnia verba oris tui. Et cantet in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini. Quoniam excelsus Dominus, & humilia respicit, & alta à longè cognoscit. Si ambulauero in medio tribulationis viuificabis me, & super iram inimicorum meorū extendisti manū tuā, & saluū me fecit dextera tua. Dominus retribuet pro me, Domine misericordia tua in seculū, opera manū tuarū ne despicias.

¶ A Ex persona ecclesiæ Psalmus hic canitur à propheta confitentis & laudantis Deū de immēsis beneficijs sibi collatis à Deo per Iesum Christum. ¶ B In eo quod psallit, inquit Hilarius, motum complacitæ Deo operationis ostendit. Parū autem sibi existimat propheta esse, vt hominibus tantum præsentibus psallat, quia homines corporalium tantum negotiorū officia inspiciunt: scit enim se sub specula angelorum vitam omnemque mores agere. Si quis autem ad futurū seculū hæc referat, non ineptus erit sensus: laudat enim Deum quod dignus habeatur futuro seculo, & similis angelis factus vnā cum iis perpetuò Deum laudaturus sit, ad quem intellectum facit & sequens versiculus quem Hebræi sic legunt: Adorabo in templo sancto tuo. Templum enim interprete Hieronymo, dicit sanctam & cælestem Ierusalē. ¶ C. D. Hieronymus scribens ad Suniam & Fretellam dicit, huius versiculi iuxta versionem latinam hunc esse sensum: Magnificasti sanctū tuū filium super omne nomen, nimirum quod nominatur vel in cælo vel in terra: verū Græci codices non admittūt hūc sensum, cū apud 70. sit τὸ ἄγιον in genere neutro, quod sine dubio referendum est ad nomen, quare nonnulli distinctiunculā ponēdam cēsent post, omne. Certè hebraica veritas hoc modo legit interprete Hieronymo, Quoniam magnificasti super omne nomē verbū tuū, id est, filiū tuum. Neoterici autem interpretes. Prateñ Pellicanus & Munsterus, Magnificasti super omne nomen eloquiū tuum. ¶ D. Apud 70. interpretes additur græcè accusatiuus με, nec est accusatiuus, virtutem, sed datiuus qui apud nos in ablatiuū vertitur, τῆ δυνάμει σου, id est virtute tua. Certè D. Augustinus legit accusatiuū, me, in comētarijs suis, Multiplicabis me in anima mea, quāuis ille quoque vt nos per accusatiuū legat, virtutē, non virtute. Verū D. Hila. per omnia legit, vt est apud 70. in græcis exemplaribus hoc modo, Multiplicabis me in anima virtute tua. Est itaque sensus, sicut patres olim aucti sunt & benedicti à te fœtu multiplici pecorū, iumentorū, proliū, & vberimo prouentu fructuū: ita multiplicabis me, non in corpore, sed in anima mea, vt illa abundet omnibus fructibus Spiritus S. Idque efficies non viribus aut vlla iudustria mea, sed virtute, id est, robore & potētia tua diuina. ¶ E. Reges, non gentiū aut populorū, sed terræ, id est, sui vniscuiusque corporis reges, desinente in ijs regno peccati: aut reges appellat omnes Christi fideles, quia vncti sunt chrismate more regū: aut quod in regni

confortiū à Christo vocati sunt: vnde illud Apocalypf. primo, Qui fecit nos Deo patri suo reges & sacerdotes. ¶ F. Aug. Quid præstat (inquit) sibi superbus, nisi vt à lōgè videatur, non vt nō videatur? Ne putes te ideo securū esse debere, quōd min⁹ bene te videat, quia à longè te videt. Tu enim quod à lōge vides, nō bene vides. Deus autē et si à lōgè te videt, perfectè te videt & tecū nō est: hoc agis, nō vt minus perfectè videaris aut agnoscaris, sed vt nō sis cū illo à quo videris. ¶ G. Hoc est interprete Hila. Irascētib⁹ inimicis extēsa nos man⁹ Dei proteget. Qui et retribuet (inquit) pro me, nimirū vltionē, quē Deo seruanda est in suū tempus. Quanquā non solūm ad vindictam referri possit, sed etiā ad pœnam peccatis nostris debitā, quā sua morte & sanguine proprio exsoluit Deus: vtramq; interpretationem dat August. Hilarius priorem sequitur.

Domine ^A probasti ^B me & cognouisti me, tu cognouisti sessionē meam ^C & resurrectionem meā. Intellexisti cogitationes meas de lōgè, semitam meam & funiculū ^D meū inuestigasti. Et omnes vias meas præuidisti, quia nō est sermo ^E in lingua mea. Ecce Domine tu cognouisti omnia nouissima & antiqua, tu formasti ^F me & posuisti super me manum tuam. Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam. Quo ^G ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pēnas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Et dixi forsitan ^H tenebrę conculcābūt me, & nox illuminatio mea in deliciis meis. Quia tenebrę non obscurabuntur à te, et nox sicut dies illuminabitur, sicut tenebrę eius ita & lumen eius. Quia tu possedisti ^I renes meos, suscepisti me de vtero matris meę. Cōfitebor tibi quia terribiliter magnificatus es, mirabilia opera tua, & anima mea cognoscet nimis. Non est occultatum ^K os meum à te quod fecisti in occulto, & substantia mea in inferioribus terrę. Imperfectum meū viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur: dies ^L formabuntur, & nemo in iis. Mihi autem nimis ^M honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorū. Dinumerabo eos, & super arenā multiplicabūtur, exsurrexi et adhuc sum tecū. Si occideris De⁹ peccatores, ^N viri sanguinū declinate à me. Quia ^O dicitis in cogitatione, accipient in vanitate ciuitates suas. Nōne qui oderāt te Domine, oderā: & super inimicos meos tabescebā? Perfecto odio oderā illos, inimici facti sunt mihi. Proba me De⁹ & scito cor meū, interroga me & cognosce semitas meas. Et vide si via iniquitatis in me est, & deduc me in via æterna.

¶ A. Iā alijs locis sæpe à nobis dictū est, quotiescūq; in titulo psalm⁹ habet *ὁ θεὸς τὸν δαυὶδ*, id est, In finē: aut vt hebraica veritas habet, Victori, ad Christū sine cōtrouersia referēda esse quæ continet, qui finis legis est ad iustitiā omni credētī (vt Apost. habet) & victor mundi, mortis, & diaboli. Tractat itaq; psalm⁹ hic mysteriū dispensationis, id est, assumptæ humanitatis præcipuē: nā ad humanitatē Christi omnia referēda sunt. Ordinetur itaq; propheta psalmū ex persona hominis dominici, ostēdēs omnia quæ in terris gesturus esset, olim Deū patrē cognouisse & præuidisse. ¶ B. Dicit se probatū & cognitū à Deo patre, nō quia nō nouerat (inquit Aug.) sed quia alijs notū fecerat: probatus autem est Dei filius tribulationibus varijs & supplicijs, vnde Apost. cap. 4. epist. ad Heb. Nō enim habem⁹ (inquit) pōtētiā, qui nō possit compati infirmitatib⁹ nostris, rētatū autē per omnia pro similitudine absq; peccato. ¶ C. Sessionē, Aug. ad humilitatē passionis refert: resurrectionē autē, ad glorificationē Christi. Verū cū apud .70. in-

terpre-

terpretes gręcè sit *καθίστα*, qua voce & latini vtuntur pro sella, rectius hūc locū enarrat Hila. dicēs, In sessione, quā gręci cathedrā appellant, significari doctrinā: in resurrectione autem, operationē denotari: nam constat per cathedram significari autoritatē aut officium docēdi, ex illo Matth. 23. Super cathedrā Moyſi sederunt Scribę & Pharizęi. Est itaq; hebræis peculiare, per cathedram significare aut doctrinam aut consiliū siue consultationem: hæc enim omnia sedendo fieri solent: et per resurrectionem, actiones ipsas, quia surgendo operi nos accingimus. Sic Thren. 3. cap. in malam partem vtrumq; sumitur. Sessionem eorum & resurrectionem eorum vide, ego sum psalmus eorum. Omnes itaq; actiones, omnemq; doctrinā suā dicit Deū patrē cognouisse, quia doctrina illius erat patris, & idem omnia in filio operabatur. Idēq; cogitationes filij sui intellexerat de lōgè, id est, ex priscis temporibus, cū per prophetas de filio suo ex semine Dauid nascituro, mores & totius vitæ agēdæ rationem iam olim prædixit: sic enim apud Elaiam inquit cap. 42. Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo complacuit animæ meę. Ponam spiritum meum super eū, iudiciū gentibus proferet. Non clamabit, neq; accipiet personā, nec audietur vox eius foris. ¶ D. Quod interpretes noster vertit, funiculum, apud septuaginta gręcè est *σχοῖνον*, quę vox plura significat apud gręcos: est enim idem quod iuncus, est et funis, est præterea certum spacium terrę cōtinēs sexaginta stadia, vt autor est Herodotus. Plinius autem lib. 12. ca. 14. scribit, Eratosthenem Schœnon definire quadraginta stadijs, id est, quinq; passuū milibus: alios autē 22. stadia dedisse singulis schœnis. Hilar. autem scribens in hunc psalmum, dicit quarundam gentium consuetudine schœnon significare certum & constitutum modū itineris, & quod nos miliarium, illi *σχοῖνον* appellant: quare significare vult Deum patrem, vt omnia alia, ita & totam seriem vitæ filij sui, & terminum quoq; siue designatum spacium mortalis vitæ illius præuidisse: vnde Diuus Augustinus legit, Semitam meam & litem meam inuestigasti. ¶ E. D. Hieronymus scribens ad Suniam, putat 70. interpretes & omnes alios reliquisse *ὄχι ἐστὶ λόγος ἐν τῷ γλωσσῷ μου*, id est, non est sermo in lingua mea: omnes tamen gręci codices constantiter legunt *ὄχι ἐστὶ δόλος*, non est dolus in lingua mea, quomodo legunt Diuus Hilarius & D. Augustinus & Arnobius in commentarijs suis. Hoc autem relictum esse ex sexta editione existimat Hieronymus: nam & hebraica veritas interprete eodem habet, Quia non est eloquium in lingua mea, hoc sensū, non loquor humana, aut terrenam eloquentiam iacto: vnde ex Christi persona dictum est illud Hieremię primo, A A Domine Deus nescio loqui, quia puer ego sum, cū alioqui diuina eloquentia instructissimus fuerit Dei filius, de quo dictum est illud psalmi, Diffusa est gratia in labijs tuis: & illud Elaię, Dedit mihi Dominus linguam eruditam, vt sciam sustentare eum qui lassus est verbo.

¶ F. Omnia hæc ad sumptum hominem referenda sunt: nam iuxta diuinitatē nō est formatus à Deo patre filius, sed ineffabiliter genitus: verū natura humana adsumpta per Spiritum sanctum creata est in vtero virginis, & defensā manu patris, id est, diuinitate filij: Sic enim alibi psal. 88. sub nomine Dauid vaticinatus est de filio nascituro sibi ex semine Dauid, Inueni inquit Dauid seruū meū, oleo sancto meo vnxi eū. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachiū meū cōfortabit eū. Nihil enim humanitas sine diuinitate efficere potuisset: vnde subdit, Mirabilis facta est sciētia tua ex me, cōfortata est, & non potero ad eā: vel vt heb. veritas interprete Hier. legit, Super me est sciētia & excelsior est, non potero ad eam: vel vt vertit Symmachus interpretes, Prætergreditur me sciētia tua, id est, nō possum tua scire secreta: & in profundū sapiētię tuę nō potest mēs humana introire. ¶ G. D. Aug. qui psalmū hūc ad mēbra refert, non ad caput, id est, Christū, hūc locū ad hominē meruētē sibi ab ira Dei, transfert: sic enim habet, Locū querit quōd fugiat ab ira Dei: quis est locus recepturus fugitiuū Dei? Verū rectius interprete Hila. ad Christū refertur vt cętera: vt sensus sit, Mirabili nexu, & ineffabili quadā ratione humanitati meę cōiuncta est diuinitas tua, quę quolibet locorū comitabitur me: vt si ex infirmitate assumptę naturę imminētēs cruciatus fugere velim, vbique me apprehensura sit dextera tua, quæ me descendente ad inferos non destituet, nec ascendente cælōs derelinquet, et diluculo surgente à mortuis, & habitaturum per fidem in cordibus vltimarum gentium deductura est. ¶ H. Non est hæc vox metuentis aut trepidantis mortem, sed quid impij & increduli de eo opinarentur significare volentis: vt sensus sit, Ex aliorum persona malē & stulterē mihi metuentium hæc dixi: Nam quōd terrores mortis & inferni tenebras irrisit, liquet ex eo quod mox sequitur: Et nox illuminatio mea in delicijs meis, id est, mors,

Y iij quæ

quæ nocte & tenebras inductura mihi existimatur, est mihi in delitijs. Domino itaq; passio ista, delitiæ sunt (inquit Hilar.) dū portas æreas cōfringit, dū vectes ferreos conterit, dum omnē potestātē despoliat, & de his in se triūphat. ¶ I. Per renes, hoc loco arcana consilia intelligimus vt aliās diximus: quos dicit Deum Patrem possedisse, quia nihil vnquam cupiuit aut tentauit filius sine patris beneplacito: vnde & Deū sibi præsidio fuisse dicit ex vtero matris suæ. Quia autem in renibus fons libidinū est, Hilar. ita interpretatur hunc versiculū, Cū possidentur inquit à Deo renes, non exeunt in voluptates incentiuæ lasciuia: & qui ab vtero matris suscipitur, nō ad opera seculi à Deo susceptus excedit: omnis igitur eius voluntas ac labor est, patrem prædicare, voluntatē patris explere, acceptum à patre calicem bibere: hæc enim hominis quem adsumpsit officia sunt. ¶ K. Os hoc loco genitiuū facit ossis, non autē oris: est enim græcè ὄστρον, quod lingua vulgari, sed corrupta Aug. extulit, ossum, latinè os ossis. Porro per os Christi, ecclesiam intelligimus. Nam cū Apostolus cap. 5. epistolæ ad Ephesios tractaret locū qui est Genes. 2. de Adam & Eua, hoc nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, hoc sacramētum, inquit, magnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia. Ea igitur quæ seculi hominibus fuerunt occultata, nimirum gentes in consortium Christi vocādas, id ipsum Ecclesiæ Dei reuelatum est, sic ferè Hilar. Alij ad fornicationē corporis dominici in vtero virginis, quem per inferiora terræ intelligimus, hæc referūt: vnde imperfectū quod græcè est ἀκατέργαστον, id est rude, informe, in absolutū, in sequenti versū pro incomposito dictū est (interprete Hier.) quia elementa etiā hominis antequā formantur in vtero, cognoscit Deus. Et huic interpretationi satis cōgruit heb. verit. quam ita reddidit D. Hier. Non sunt operata ossa mea à te, quibus factus sum in abscondito, quibus formatus sum in nouissimis terræ. Informem me adhuc viderunt oculi tui.

¶ L. Locus hic corruptus est in latinis codicibus: nā græcè est ἡμίραο πλασθίσονται, id est, in die formabūtur, quod exponēs D. Hier. Tu inquit omnes in die formas, cunctos vis esse filios diei, sed nemo in ijs est, id est, nullus est in hominibus, qui non fiat obnoxius peccato, & per hoc incipiat esse noctis & tenebrarū. D. Hilar. legit, Die replebuntur, vt sit πλασθίσονται. D. Aug. legit, per diem errabunt: videtur enim is legisse græcè πλασθίσονται. Quod autem præcedit, In libro tuo omnes scribentur. D. Hieron. ad hominū natiuitatem retulit: sic enim enarrat locū hunc, Nullus enim (inquit) absq; voluntate Dei nascitur, nec quisquam eius notitiam subterfugit. Symmachus verò interpretēs ita reddidit locū hunc: Dies quibus formati sunt, ne vna quidem ex ijs deest, vt sensus sit: Omne tēpus ætatis cui iā ab exordio vitæ istius sunt curricula deputata, certo sine decurrit, nec vna dies plus aut minus est quā tu cōditor voluisti. ¶ M. Amicus Deo fuit Abraham, & Isaac & Iacob. Amicus fuit Moyses: at in nouo testamento numerus amicorum Dei super numerum arenæ multiplicatus est, apostolos itaq; & martyres omnesq; sanctos, per Dei amicos intelligit, quorū principatus est cōfortatus, quia per Christum in demones adepti sunt principatū. Quod autem vertit hoc loco, nimis, vtrobiq; est græcè ληρ, id est, valde, admodū: nam nimis, vitiū sonat latinè. Ad heb. veritat. ita reddidit Hier. Mihi autē q̄ honorabiles facti sunt amici tui Deus. N. Peccator occiditur, quando seculo moritur, et cū in eo peccatū occiditur. Si ergo Deus per Spiritus S. gratiā occiderit hoc modo peccatores, tunc amici Dei multiplicabuntur super arenam. ¶ O. Et hoc loco multū discrepant græca exemplaria à latinis: nam pro eo quod nos legimus, Quia dicitis in cogitatione, græcè est, ὅτι ἐπισαι ἐστὶ τις διαλογισμοῦς, id est, quia contentiosi aut litigatores estis in cogitationibus siue disceptationibus. Notat enim hæreticos, qui cōtentiosis suis dogmatibus, quæ mordicus retinent & defendunt, multa animarum milia occidunt, & propterea viri sanguinū appellātur, & ijdem accipiunt ciuitates suas, vel vt est græcè, tuas, hoc est, ecclesias Dei regendas: in vanitate, id est, mendacio & fraudibus, perdētes animas quas seruare se proficētur. Nec est hoc loco, accipiant, optatiui modi verbum, sed indicatiui modi futuri temporis verbum λήθονται, id est, accipient, quomodo legunt Aug. & Hilarius.

E In finem psalmus David. Psalmus CXXXIX.

Ripe^A me Domine ab homine malo, à viro iniquo eripe me. Qui cogitauerunt iniquitates in corde, tota die constituebant prælia. Accurrunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labiis eorum.

Custodi

Custodi me Domine de manu peccatoris, & ab hominibus iniquis eripe me. Qui cogitauerunt supplantare gressus meos, absconderunt superbi laqueum mihi. Et funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum posuerunt mihi. Dixi Domino Deus meus es tu, exaudi Domine vocem deprecationis meæ. Domine Domine virtus^B salutis meæ, obumbrasti super caput meum in die belli. Ne^C tradas me Domine à desiderio meo, peccatori: cogitauerunt contra me, ne derelinquas me, ne fortè exalitentur. Caput^D circuitus eorum, labor labiorum ipsoꝝ operiet eos. Cadent super eos carbones, in ignem deiciēs eos, in miseris non subsistent. Vir linguosus non dirigetur in terra, virum iniustum mala capient in interitu. Cognoui quia faciet Dominus iudicium inopis, & vindictam pauperum. Verumtamen iusti confitebuntur nomini tuo, & habitabunt recti cum vultu tuo.

¶ A. Ex persona hominis assumpti aut membrorum suorum precatur in hoc psalmo filius Dei, vt liberetur à malis & iniquis hominibus. Nec enim vlla re in ignis oppugnat nos diabolus, aut deicere facilius solet, quā per organum sibi peculiare, id est, per hominem impium & sceleratum, siue is sit pestilens adulator, siue insidiosus hostis, siue subdolos hæreticus. Eiusmodi fuerunt Scribæ, Pharizæi, & principes sacerdotum apud Iudæos, calumniatores operum Christi & capitales illius hostes, perpetuè & vbique illi aduersantes, & virulentis & pestiferis linguis illi detrahentes, vnde serpentibus illos comparat & aspidibus, quibus præsentissimum venenum inest.

¶ B. Virtus hoc loco (vt sapius à nobis est dictum alijs locis) significat potentiam aut fortitudinem, est enim græcè δύναμις: vnde hebraica veritas interprete Hieronymo legit, Domine Deus fortitudo salutis meæ, id est, fortissime & potentissime Saluator meus, & cui salus mea innititur ceu petreæ aut rupi fortissime. Quod autem sequitur, Obumbrasti super caput meum in die belli, metaphoricè dictum est pro eo quod est, præsidio mihi fuisi ne victus succumberem magnitudine malorum: Cū enim nimio æstu sæpe deficiant in bello, & viribus destituantur milites, si sub vmbra pugnare concedatur, vires defectas recuperant. ¶ C. Hebraica veritas clariùs legit hunc versiculū, hoc modo: Ne des Domine desideria impij. Septuaginta alium sensum reddiderunt, nimirum hunc: O Domine ne tradas me peccatori, id est, diabolo, idque à desiderio meo, hoc est, iuxta carnis meæ concupiscentias. Desiderium enim eiusmodi æstum facit (inquit August.) Vmbra autem Domini temperat desiderium quo rapiebamur, vt possimus refrenare: vnde illud Esaiæ 25. Factus es fortitudo pauperi: fortitudo egeno in tribulatione sua, spes à turbine, vmbra autem ab æstu.

¶ D. Qui rectè pergit, finem nanciscitur vbi quiescat: qui autem in gyrum aut circulum fertur, non inuenit vbi subsistat, per quos notantur peccatores, qui ex vno peccato in aliud prolabuntur, nec vllum peccandi aut errandi finem faciunt, Hinc psalmo 11. dictum est, In circuitu impij ambulat: caput autem eiusmodi circuitus est superbia, quia initium omnis peccati, superbia, vt Salomon inquit: Omnis autem homines, quoties mendacium loquuntur: oportet enim mendacem memorem esse, vt in prouerbio est, cū citra laborem & omnem molestiam vera loquamur. Benè ergo superbiam appellat, laborem labiorum ipsoꝝ. Hic ergo labor operiet eos, quia prorsus obruet, & in perditionis barathrum deprimet. Nec solum eiusmodi superbos & mendaces æternus ille ignis excipiet post mortem, sed in hac quoque vita non prosperabuntur, quod indicat cū dicit, Vir linguosus non dirigetur in terra. Hilarius autem per virum linguosum siue linguacem, aut loquacem, anceps dubium & fallax os proditoris notari putat, qui ex vno scelere semper in aliud grauius prouolutus, in exitium se præcipitavit, primò fur pecuniæ, deinde venditor sanguinis iusti, proditor Dei, demum homicida sui ipsius factus est.

Psalmus

Psalmus David. Psalmus CXL.

Domine^A clamaui ad te, exaudi me: intēde voci meæ cum clama-
uero ad te. Dirigatur^B oratio mea sicut incensum in conspectu tuo,
eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Pone Domine
custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis. Non decli-
nes cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in pecca-
tis. Cum hominibus operantibus iniquitatem, & non communicabo
cum electis eorum. Corripiet me iustus in misericordia & increpabit
me, oleum^C autem peccatoris non impinguet caput meum. Quo-
niam adhuc^E, & oratio mea in beneplacitis eorum, absorpti sunt
iuncti petre iudices eorum. Audiēt verba mea quoniam^F potuerunt,
sicut crassitudo terræ erupta est super terram. Dissipata sunt^G ossa no-
stra secus infernū, quia ad te oculi mei, in te speraui nō auferas animam
meam. Custodi me à laqueo quem statuerunt mihi, & à scandalis ope-
rantium iniquitatem. Cadent^H in retiaculo eius peccatores, singulari-
ter sum ego donec transeam.

¶ A. Hic psalmum ad Christum quoq; referre possumus, vt non pro se, sed pro
membris suis Deum patrem oret. Multa enim in hoc psalmo sunt quæ neququam ap-
plicari possunt personæ Christi. Quomodo enim Christo applicetur, Pone Domine cu-
stodiam ori meo, Non declines cor meum in verba malitiæ, Corripiet me iustus etc.
qui nunquam lapsus est verbo, qui agnus fuit sine macula, in cuius ore non est inuen-
tus dolus aut mendacium. Nobis ergo metuens Christus, qui ad hæc vitia proni su-
mus, pro membris suis hæc orat. ¶ B. Hic versiculus interprete August. propriè
Christo aptatur: Is enim declinante iam die in vesperam, eleuatis & expansis manibus
in cruce obtulit sēipsum Deo patri hostiam in odorē suauissimum: quāquam & mem-
bris idem aptari potest. Nam apostolus præcepit nobis, vt oremus in omni loco leuan-
tes manus puras sine disceptatione & ira, vt preces nostræ more thymiamatis, id est,
incensorum odorum in altum subleuentur ad Deū. In manuum autem eleuatione, bo-
ni operis officium notatur, sine quo preces steriles & Deo ingratae sunt. Porro odora-
menta precum eiusmodi, & bonorum operum fragrantiam Deo offerre, sacrificium est
vespertinum, id est, legis euangelicæ quæ lata est à Christo, mundo iam vergente in
vesperam. ¶ C. Ostium circumstantiæ dictum est, pro ostio vndiq; muniente, vt
os & labia vndiq; muniatur, ceu domus vndiq; muro cingi & vallari solet, necubi
per vllam partem aditum inueniat diabolus, & queramur cum Hieremia: Mors intra-
uit per fenestras nostras. D. Aug. legit, Ostium continentia: Nam græcè est περιχώρι, quæ
vox apud græcos significat complexionem siue comprehensionem: est insuper argu-
mentum paucis complectens summam totius rei: est præterea vallum aut munimen-
tum vndiq; cingens & defendens quippiam, vt muri, aggeres, & mœnia, à græco verbo
περιέχω, quod est contineo, complector, vt dictum est alibi psal. 30. vnde psal. 30. & 59.
interpretes latinus vertit, ciuitatem munitam, quod 70. dixerunt περιεχώρησεν.

¶ D. Eleganti metaphora blandiloquentiam & assentationes peccatorum, oleum
appellauit: oleo enim nihil est mollius aut tranquillius, sicut cōtrā, aceto nihil est mor-
cius, quare illud pro assentatione, hoc pro acerba reprehensione vsurpari solet: vnde
distichon illud nō inuentum in Marullum quendā assentatorem, Narratur bellē qui-
dam dixisse Marulle, Qui te ferre oleum, dixit in auriculam. Contrā dixit Horatius.
At Græcus postquam est Italo perfusus aceto. Et Persius: Auriculas teneras mordaci
radere vero. ¶ E. D. Hier. ad heb. veritatem ita legit hunc versiculū, Quia adhuc
oratio mea pro malitijs eorum. Et eundē sensum reddidit Hilar. scribens in hunc psal-
mum, Beneplacita appellans peccata, quod ea impensæ placeant peccantibus. Nemo
autem in peccatis perseuerat, nisi qui his delectatur. August. alium sensum dat, nimirum
hunc, adhuc oratio mea, quæ modò peccantibus displicet, erit in beneplacitis eorum,
hoc est,

hoc est, bene illis placebit, cum iudices eorum, id est, sapientes & philosophi, qui cen-
sores erant morum alienorum, fuerint absorpti: idque iuncti petre, id est, Christo com-
parati: Nec enim græcè est, iuncti petre, sed iuxta petre ἰχθὺς μίνα πέτρασ: stultam enim
fecit Deus sapientiam huius mundi, vt habet Apostolus: vel absorpti sunt, quia
Christo adhærentibus verus illorum homo periit & destructum est corpus peccati.

¶ F. Interpres latinus videtur legisse hoc loco συνήθησαν, id est, potuerunt, pro
quo Augustinus legit, præualuerunt, cum apud Septuaginta in græcis codicibus lega-
tur ἰσχυροί, id est, dulcia aut suauia fuerunt: huic autem lectioni suffragatur heb. veri-
tas, quæ interprete Hieronymo ita legit, Audient verba mea, quoniam decora sunt.
Quod autem sequitur, Sicut crassitudo terræ erupta est super terram, obscurius vertit
interpretes, ne dicam ineptè, cum verbum, est, nullum habeat suppositum: quare hoc
modo vertendum erat, Sicut crassitudo siue pinguedo potius (πάχος enim vtrumq; si-
gnificat) erupta sunt super terram, vt ad verba Christi referatur quæ dulcia fuerunt ijs:
aut, vt nos legimus, præualuerunt & potentia fuerunt in persuadendo, & eruperunt ex
ore prædicantium velut ros aut pluuia impinguans terram humani cordis. Nec mo-
uere quempiam debet, quod verbum græcū ἰσχυρὸν, sit singularis numeri: Id enim alibi
annotauimus, Atticos verba singularis numeri iungere nominatiuis pluralibus, si neu-
trius generis sint, & istud videtur sefellisse interpretem. ¶ G. Ex persona membro-
rum suorū queritur hæc Dominus, se dissipari, se dispergi, se secus infernū abijci in pec-
catorū calamitate existimās. Ossa autē, non ea dicit quibus corpus firmatur, sed animæ
potentias & virtutes quibus interior homo roboratur. ¶ H. Quod interpretes vertit
retiaculum, græcè est ἀμφιβλυσθῆναι, id est, rete aut sarena, quo significantur technæ
& insidiæ, quibus animas capit diabolus: de quo reti ita legimus Habacuc primo
cap. Totum in hamo subleuauit, traxit illud in sarena sua, & cōgregauit in rete suam.
Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit sarenæ suæ, & sacrificabit reti
suo: quia in ipsis in crassata est pars eius, & cibus eius electus: propter hoc ergo expan-
dit sarenam suam, & semper interficere gentes non cessat. Quare vt effugiamus &
transeamus innoxij, rete & laqueos quos nobis rendit, necesse est vt singulariter si-
mus, hoc est, vt nos separegemus ab ijs qui operantur iniquitatem, & non communice-
mus cum electis eorum: habet enim & suos electos, hoc est, sceleribus & impietate in-
signes, quorum fraudibus multos in sarenam suam pellicit.

Intellectus David cum esset in spelunca oratio. Psalmus CXLI.

Voce^A mea ad Dominum clamaui, voce mea ad Dominū depre-
catus sum. Effundo in cōspectu eius orationē meā, et tribulationē
meam ante ipsum pronuncio. In deficiendo ex me spiritum meū, & tu
cognouisti semitas meas. In via hac qua ambulauī, absconderūt laqueū
mihi. Considerabam ad dexteram^B, & videbam, & non erat qui cog-
nosceret me. Periit fuga à me, & non est qui requirat animam meam.
Clamaui ad te Domine, dixi, tu es spes mea, portio mea in terra viuen-
tiū. Intende ad deprecationē meā, quia humiliatus sum nimis. Libera
me à persequentibus me, quia confortati sunt super me. Educ de cu-
stodia animam meam, ad confitendum nomini tuo, me^C expectant
iusti donec retribuas mihi.

¶ A. In libris regum legimus David bis se continuisse in spelunca. Nam cap. 22.
primi libri Regum fugit in speluncam Odollam, cum persequeretur illum Saul rex,
vt annotauimus in psalmum 56. cuius titulus erat, In finem, Ne disperdas David, in
tituli inscriptione cum fugeret à facie Saul regis Israël in speluncam. Capite autem
24. eiusdem libri legimus eum latitasse in spelunca Engaddi, in quam ingressus est Saul
ad exonerādū aluū, quā historiā hoc loco rāgit titulus psalmi huius. Est itaq; hoc modo
accipiendus titulus, Oratio intellectus ipsi David cum esset in spelunca: est enim intellectus
genitiui casus, quod ex græco patet, συνήθησαν, quæ vox genitiuus à nominatiuo σύνθησις,
quod intellectū denotat: aliquādo prudētiā aut ingenij perspicaciā, quo monemur, nihil
hic iuxta

hic iuxta carnem aut literam accipiendum esse. Nam si simplex sensus esset secundum gesta David (inquit Hilarius) oratio tantum titulo psalmi fuisset inscripta, sed quia ad orationis cognitionem spirituali intelligentia opus est, idcirco intellectus oratio praescribitur. Porro speluncam intelligimus interprete Hilario, corpus dominicum, in quo latebat abdita diuinitas, aut sepulchralem speluncam, ut supra annotauimus: vel certe inferorum carcerem, de quo se educi precatur in fine huius psalmi, Educ de carcere animam meam. ¶ B. Haec de rege David nullo modo dici possunt, qui nunquam eò angustiarum redactus est persequentibus hostibus, ut nullus locus fugae pareret: nec eò miseriarum venit, ut nullus eum agnosceret. Verum de Christo verè dicuntur, qui tempore passionis suae à nemine eorum, quos à dextris suis inter electas oues collocaturus erat, agnitus est: & fuga ab eo perijt, quia sponte se obulit in mortem, nec diuinam illam potestatem animae Christi, quae tot signis & miraculis Deum prodebat, quisquā requirebat. ¶ C. Omnium apostolorum fides vsq; ad resurrectionem Christi fuit trepida, quae Domino suscitato à mortuis roborata & firmata est, cum iam certò haberent persuasum, ad eandem immortalitatis gloriam se vocandos: haec igitur gloria Christo retributa est, eò quod se humiliauerat obediens factus patri vsque ad mortem, quam expectant iusti hodie quoque ut fiant conformes gloriae corporis eius: eandem expectabant & sancti omnes in limbo inferni, ut vnà cum Christo suscitarentur, quod factum esse ex euangelicis literis constat.

Psalmus A David, quando persequabatur eum filius suus Absalon.

PSALMVS CXLII.

Domine exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam in veritate tua, exaudi me in tua iustitia. Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia ^B non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliavit in terra vitam meam. Collocauit ^C me in obscuris sicut mortuos seculi, & anxius est super me spiritus meus, in me turbatum est cor meum. Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus operibus tuis, in factis manuum tuarum meditabar. Expandi manus meas ad te, anima mea sicut terra sine aqua tibi. Velociter exaudi me Domine, defecit spiritus meus. Non auertas faciem tuam à me, & similis ero descendentibus in lacum. Auditam fac mihi manem ^D misericordiam tuam, quia in te speravi. Notam fac mihi viam in qua ambulem, quia ad te leuaui animam meam. Eripe me de inimicis meis Domine ad te confugi, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, propter nomen tuum Domine viuificabis me in equitate tua. Educes de tribulatione animam meam, & in misericordia tua disperdes inimicos meos. Et perdes omnes qui tribulant animam meam, quoniam ego seruus tuus sum.

¶ A. Apud hebraeos psalmus hic non habet aliam inscriptionem quam hanc, Psalmus David. Quoniam autem Diuo August. & Hilario placet, spiritu prophetico adiecta aut immutata esse, quaecunq; apud Septuaginta reperiuntur, nec habentur apud hebraeos, ex persona membrorum suorum precatur haec David verus, id est, Christus ex semine David natus, quando se persequi & affligi videt in membris suis à filio suo Absalon, hoc est, ab omnibus ingratis et obstinatis peccatoribus, de quibus filijs queritur Deus apud Elaiam primo cap. Filios enutriui et exaltaui, ipsi autem spreuerunt me: quibus bene congruit appellatio nominis Absalon, quae hebraeis idem sonat, quod iustus patris aut amaricatio patris. Eiusmodi enim homines malos & impios iugiter ecclesia, quòd seclerata vita

rata vita sua exacerbent Deum assidue. Ex persona autem membrorum suorum, vel totius humani generis haec orat Christus, nostram infirmitatem in se transferens: unde bene hic psalmus vltimus est, id est, septimus eorum, qui poenitentiales vocantur. ¶ B. Nil enim spei nobis reliquum est, si iudicari nos secundum se Deus velit: si ad comparationem sui, vitae nostrae innocentiam postulat. Iustificari autem in conspectu Dei, quis viuendum potest? (inquit Hilarius) cui ira, cui dolor, cui cupiditas, cui ignoratio, cui obliuio, vel per naturam corporis, vel per motum animae semper fluctuantis admixta sunt? cui & quotidie grauissimus hostis diabolus immineat, eius animam ad interitum persequens. ¶ C. Per vitia corporis offunduntur tenebrae quaedam menti: Cum itaq; per diaboli laqueos in cupiditates carnis incidimus à cognitionis luce depulsi, in obscuris collocamur à diabolo, horridis tenebris immergi, & secularium operum nocte detecti. Quare in eiusmodi periculis constituti, memores simus dierum antiquorum, quomodo Adam per transgressionem mandati, à diabolo captus, à promissionibus Dei et incolatu paradisi exciderit, meditemur quae terribilia iudicia Deus exercuerit, alios seuerè castigas et aeternis cruciatibus tradens, alios misericorditer amplectens. ¶ D. Matutinè huius misericordiae gaudium locis plurimis demonstratur, ut cum ait: Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum laetitia. Hoc enim resurrectionis est tempus, in quo nouissime inimica destruetur mors, ut habet Paulus: hanc matutinam misericordiam omnes nos expectamus, qua mortalitatem nostram immortalitate commutabimus. Quod autem veritatis interpret noster, Auditam, graece est, ἀκούω, quod sonat, audibile: vel tale ut audiri facile possit: unde hebraei, veritatis clarius legit, Fac me audire manem misericordiam tuam. Manem itaq; est nouissimus dies cum illucet nobis dies ille immortalitatis nullam habiturus vesperam, cum electi audient à misericordissimo Domino suo dulcissimam illam vocem, Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.

David A aduersus Goliath. Psalmus CXLIII.

Benedictus Dominus Deus meus qui docet manus meas ad praebellium, & digitos ^B meos ad bellum. Misericordia mea et refugium meum, susceptor meus & liberator meus. Protector meus et in ipso speravi, qui subdis populum ^C meum sub me. Domine quid est homo quia innotuit ei, aut filius hominis quia reputas eum? Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut umbra praetereunt. Domine inclina ^D celos tuos et descende, tange montes & fumigabunt. Fulgura coruscationem & dissipabis eos, emittes sagittas tuas & conturbabis eos. Emitte manum tuam de alto, eripe me et libera me de aquis multis, et de manu filiorum alienorum. Quorum os locutum est vanitatem, & dextera ^E eorum dextera iniquitatis. Deus canticum nouum cantabo tibi, in psalterio decachordo psallam tibi. Qui das salutem regibus, qui redemisti David seruum tuum, de gladio maligno eripe me. Et erue me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis. Quorum ^F filiae sicut nouellae plantationes in iuuetute sua. Filiae eorum compositae, circumornatae ut similitudo templi. Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud. Oues eorum ^G foetosa abundantes in egressibus suis, boues eorum crassae. Non est ruina maceriae neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui haec sunt, Beatus populus cuius Dominus Deus eius.

¶ A. Huic quoque psalmo aliam dederunt inscriptionem 70. interpretes, quam apud hebraeos habeat. Apud hos enim nil praefert quam nomen ipsius David, cui adiecerunt 70. haec tria verba πρὸς τὸν Γολιάθ, id est, aduersus Goliath. Titulus itaque in graecis codicibus est, David aduersus Goliath: in latinis codicibus legimus, Psalmus David aduersus Goliath: significare autem

care autem voluerunt 70. psalmū hunc aliud in fronte præ se ferre, & lōgē aliud in recessu cōtinere, & spirituale illud bellum hic notari, quod verus David Dei filius contra principē tenebrarū diabolū gessit, eūq; vicit et armis exuit, qui propter superbā et animi impotentia, benē gigāti Goliath assimilatur, quem David prostravit iactu fundæ, vt scribitur 1. Reg. 16. Gratiā itaq; agit Deo patri, quōd docuerit rationē pugnādi, idq; iuxta humanitatē Christi accipiendū est. Homo enim assumptus, edoctus est à spiritu Dei. Ex persona autem capitis vel corporis mystici, hoc est, vel Christi, vel ecclesiæ canitur psalmus hic: sicut enim Christus vicit diabolū, ita & ecclesia eundē vincit: vnde Apost. cap. 6. epistolæ ad Ephes. dat nobis spirituales panopliam, et instruit nōs armis celestibus aduersus spirituales nequitias malignorū spiritūū. ¶ B. Idē ferē argumentū tractat propheta psal. 17. quare ex eo multa petenda erunt ad intelligentiā huius psalmi: Sic enim ibi legimus, Qui docet manus meas ad prælium, & posuisti vt arcum æreum, brachia mea. Nec temerē post mētionē manūū, digitorū quoq; meminit: quia quicquid operamur, per variā Spiritus S. gratiam agimus. Digitorum autem appellatione in arcanis literis diuisiones charismatum & gratiarum notantur, quæ vnus atq; idem operatur spiritus, diuidens singulis pro vt vult: videmus namq; digitos omnes fluere ex vna & eadem radice, nimirum ex palma ipsius manus. Sicut igitur filius appellatur dextera aut brachium patris, ita Spiritus S. digitus Dei. ¶ C. Populum suum sibi subiectum, gentium populum dicit, de quo ita psal. 17. Eripies me de contradictionibus populi, constituēs me in caput gentium. Populus quē non cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Id quoq; ecclesia dicere potest, quæ cum antea à regibus & tyrānis oppugnaretur, eisdē mansuetudine & patientia vicit, & varias gentes & populos & integra regna sibi subiecit, & Christi imperiū vsq; ad fines orbis terrarū propagauit: vnde admirās ecclesiā bonitatē et munificētiā Dei erga homines, quōd ad tantum honoris culmen euexerit humanam naturam, vt fide & cognitione veri & vnus Dei adepta sit imperium non modō in homines, sed etiam in demones, quos fide in Iesum Christū expugnat & vincit, addit: Quid est homo quia innotuisti ei? qui destitutus diuina gratia & præsidio, vanitati, mendacio, & vmbre similis est. ¶ D. Istud non ita accipiendum est, quasi Deus non posset ad nos descendere nisi cælis inclinatis ad terram, aut ita descendat, vt de loco moueatur ad locū, qui vbique totus est: sed sicut per gratiam collatam aut ereptam venire ad nos aut abire dicitur, ita per auxilium & adiutricem manū porrectam ihs, qui in cōno peccatorum demersi sunt, descendere dicitur. Cælos autem inclinasse dicitur, quia vna cum eo cælestes & angelici spiritus descenderunt ad nos, qui ministrarunt filio Dei, cum ad assumendam humanam naturam descendit in vterum virginis. Constat enim ex euangelicis literis, Gabrielem archāgelum annūciasse virgini partum, & multitudinem cælestis exercitus cecinisse nato Christo, Gloria in excelsis Deo, & angelos ministrasse Christo in terris conuersanti. Simili figura loquendi vsus est David psal. 17. Inclinauit cælos & descendit. Montes autem appellat demones propter intolerabilem superbiam, qua supra hominēs & contra Deum ipsum se extollunt. Hos Dei filius diuina sua potentia tetigit, cum ab obsessis corporibus expulit, & grauiter præsentia diuinitatis suæ afflixit, quod per fumigationem hoc loco significat: cum autem fumo semper flamma sit proxima, vt sine igni occulto non nascatur fumus: Per id quōd montes hi per Dei contactum olim fumarunt & hodie adhuc fumant, significat eadem Dei potentia eosdem aliquando arsiuros & comburendos igni inextinguibili, qui paratus est diabolo & angelis eius. Quas autem appellat coruscationes, & quas sagittas, & quas aquas, dictum est psalmo 47. quo loco etiam explicuimus quos appellat filios alienos, cum dicit: Filij alieni mēntiti sunt mihi. Quanquam per alienos filios, diuus Hiero. hæreticos quoque hoc loco intelligi velit, quorum os loquitur vanitatem, quoties falsa dogmata seminant. ¶ E. Vtrumque condemnatur (inquit Hieronymus) & os & manus, & scientia & opera. Manus autem in sacris literis notant opera, per dexteram itaq; bona, per sinistram mala opera significantur. Iudæi itaque hostes Christi & hæretici dexteram se habere dicunt, id est, de bonis operibus gloriātur cum toti sinistri sint, & dexterā iniquitatis habeāt, de quibus dictū est psal. 18. Diabolus stetit à dextris eius. ¶ F. Si per filios alienos accipimus Iudæos perfidos, vt annotauimus in psalmum 17. omnia hæc ad terrenas benedictiones referenda sunt, quas pollicitus est Deus seruantibus præcepta sua, Deuteronomij 28. capite. Si impios & perfidos Christianos appellemus filios alienos, terrena felicitas in opibus & omnium re-

rum abundantiā sita, his verbis significatur. Si verō, vt Hieronymo placet, hæretici hic notantur, allegoricē accipienda sunt omnia. Quo loco notandum est, omni- sam esse vocem græcanicā ab interprete latino. Nam apud 70. ita est græcē *ὡς νεῖα φυτόν ἰσχυρὴν*, id est, sicut nouellæ plantæ firmatæ aut radicatæ: vnde August. legit: filij eorum sicut nouellæ constabilitæ in iuuentute sua, quasi dicat, ad tempus breue ex- crescent vt pote iam radices agentes, at breui eruendi. Nam filij quos diabolo generāt, quia non firmiter stant syncera fide nixi, bene nouellis plantis comparantur, quæ leuū ventorum turbine radicitus eruuntur, quanuis vegeti & formosi videantur propter philosophiam prophanam & dictionis ornatum & elegātiā: & benē dixit, circumor- natæ vt similitudo templi, non autem vt templum: hæreticorum enim conuenticula non habent templum aut ecclesiam, sed falsam similitudinem ecclesiæ, cum sint syna- goga Satanæ. Promptuarīa, id est, pectorum scrinia aut cellaria instructissima sunt varijs disciplinis, quibus abutuntur ad corrumpendam integritatem fidei. ¶ G. Fœtosæ dictum est minus latinē, pro fœtuosæ, id est, fœcūdæ & multos fœtus producentes. Nam nomen hoc adiectiuum .u. seruat cum veniat à substantiuo quartæ declinationis, vt fructuosus, sumptuosus, questuosus etc. Hieron. contra Iouinianum lippientem, de- formem & fœtuosam synagogam prætulisse. D. Augustinus legit: Oues eorum fœcundæ, nec malæ, quia græca vox est *πολέτρεκα*, *πολλὸς* multus, et *τόκος*, fœtus, partus: benē hæreticorum oues fœtuosas siue fœcundas dicit, quia contagione quadam serpit virus prauorum dogmatum, quo nunquam desinunt plures inficere. Et boues eorum pin- gues sunt, quia doctores hæreticorum opibus accumulandis & voluptatibus haurien- dis auidē dediti sunt. Sciendum autem, boues hoc loco masculino genere verten- dum fuisse, quod ex articulo liquet *οὶ βόες*, & ex adiectiuo *παχῦν*, quod non modō crassos, sed & pingues sonat: suffragatur his & hebraica veritas quæ sic habet: Tauri nostri pingues. Quod autem sequitur, Non est ruina maceræ neq; transitus. D. Aug. le- git: Nō est ruina sepi, neq; exitus. Est enim græcē *φραγμός*, quod significat quodlibet se- ptum aut munimentum: *ἰσχυρόσ* autem cum sit vox composita ex duabus præpositi- onibus *ἰσ*, & *χρ*, eiusmodi transitum denotat qui fit egrediendo, quare hoc loco signi- ficari volunt transmigrationem eiusmodi, qualis fit in excursionibus & prædis hostili- bus, cum suis sedibus pelluntur coloni, hostibus omnia populantibus. ¶ H. Tribus verbis summam bonorum omnium complexus est, dicens non illos beatos, quos præ- posterum vulgus iudicat, sed hos quorū Deus est Dominus: his enim non dominatur mundus, non diabolus, non voluptates, non cupiditates noxiæ, quare his seruantur æterna illa & cælestia bona, quæ iola beatos faciunt.

Laudatio ipsi David.

Psalmus CXLIII.

Exaltabo te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in seculum & in seculū seculi. Per singulos dies benedicam tibi, et laudabo no- men tuū in seculum & in seculū seculi. Magnus ^B Dominus & lauda- bilis nimis, & magnitudinis eius non est finis. Generatio ^C & genera- tio laudabunt opera tua, et potentiam tuam pronuntiabunt. Magnifi- centiam glorię sanctitatis tuę loquentur, & mirabilia tua narrabunt. Et virtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinē tuam narrabūt. Memoriam ^D abūdantię suauitatis tuę eructabūt, & iustitia tua exultabūt. Misericors & misericors Dominus, patiens & multū misericors. Suavis Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Cō- fiteātur tibi Domine omnia opera tua, et sancti tui benedicāt tibi. Glo- riā regni tui dicēt, & potētiā tuam loquentur. Vt notam faciant filiis hominū potentiam tuā, & gloriam magnificētię regni tui. Regnū tuū, regnū omniū seculorū, & dominatio tua in omni generatione & gene- rationē. Fidelis ^E Dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in om- nibus operibus suis. Alleuat ^F Dominus omnes q̄ corruūt, et erigit om- nes eli-

nes elifos. Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das escam illorum in tempore oportuno. Aperis tu manum tuam, et imple omne animal benedictione. Iustus Dominus in omnibus visis suis, et sanctus in omnibus operibus suis. Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Voluntate timendum se faciet, et deprecationem eorum exaudiet, & saluos faciet eos. Custodit Dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet. Laudationem Domini loquetur os meum, & benedicat omnis caro nomini sancto eius in seculum, & in seculum seculi.

¶ A. In Dei laudibus tantum occupatus est psalmus hic, quod & titulus ostendit, qui & latinè & græcè apud 70. & hebraicè, nihil in fronte habet, quam Laudatio ipsi David, ostendens ipsum verum David, id est, Dei filium, isto David filio Iesse canente laudari. Sciendum autem hunc psalmum 144. ordine literarum hebraicarum procedere: ut enim apud hebræos 22. sunt elementa, quibus omnia scribunt, ita & psalmus hic totidem habet versus, quorum primus incipit ab Aleph, 2. à Beth, 3. à Gimel, & ita de reliquis vltimus incipit à Tau, quæ apud hebræos vltima literarum est. Annotat autem Diuus Hieronymus ad Paulam Urbicam scribens, quatuor esse psalmos qui secundum ordinem hebræorum elementorum incipiunt, videlicet 110. et 111. et 118. et hunc quem modò in manibus habemus: verum in hoc psalmo, singulos versus à singulis literis incipere, 118. autem psalmo octonos versus ab eadem incipere litera, ut ibi annotauimus. Præterea duos priores psalmos ordine literarum procedere vsq; ad decem aut nouem elementa, sed alphabetum non absoluere: duos autem posteriores omnia elementa in capitibus versusum comprehendere. ¶ B. Hæc Dei prima & præcipua laudatio est, quod nihil in se mediocre, nihil circumscriptum, nihil emensum & magnitudinis & laudis suæ habeat, inquit Hilarius: Virtus siue potentia eius, opinione aut æstimatione non clauditur, locis non continetur, nominibus non enunciat, angustum ad hoc intelligendum pectus nostrum est, hebes ingenium, obscurus intellectus, finem magnificentia ipsius nescit, & mensuram aliquam immensa magnitudo non patitur. ¶ C. Per generationem & generationem, duas accipimus generationes: Primam quæ ab Abraham cœpit, & quæ signaculum circumcisionis accepit, & legem Moysicam, hoc est, Iudæorum generationem: Alteram, quæ renouatur & regeneratur in Christo, quæ ex doctrinis prophetis instruitur ad fidem iustificationis euangelicæ, & hæc est Christianorum generatio. Harum igitur duarum generationum proprium est laudare opera Dei, sic ferè Hila. Verum quoniam propter perfidiam Iudæorum generatio reiecta est, nec laudare vult mirabilia opera Domini exhibita nobis per Iesum Christum, & propterea supra dixit, Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit Dominum. Idcirco D. Aug. scribens in hunc psalmum duas generationes has aliter explicat, ut prima generatio sit omnium credentium, qui appellantur filij Dei in hac vita: altera verò generatio sit eorum, qui exuti mortalitate cum Deo victuri sunt in perpetuum, qui appellantur filij resurrectionis. Laudamus nunc opera Domini, cum in hac mortalitate viuimus, inquit Aug. & si laudamus compediti, quomodo laudabimus coronati? ¶ D. Memoriam suauitatis etc. O epulas felices inquit Aug. Quid manducabunt qui sic eructabunt? Memoriam abundantie suauitatis tuæ. Quid est memoriam abundantie suauitatis tuæ? quia nostri oblitus non es, cum nos tui oblitus fueramus. Hæc memoria eius super nos prædicanda est, enarranda est, et quia valde dulcis est, manducanda & eructanda. Sic manduca ut eructes, sic accipe ut des. Manducas cum discis: eructas cum doces: manducas cum audis: eructas cum prædicas: hæc ille. ¶ E. Verborum fides (inquit Hilarius) fortè nutaret, nisi sanctitas operibus esset admixta. Sanctitas itaque in diuinis operibus fidem confirmat in verbis, ut iam de sancti fide non ambigas in promissis, cuius sanctitate vteris in rebus. ¶ F. Non est græcè, Alleuat, sed ὕψιστος, id est, confirmat, ut legit Augustinus: vel ut significantius explicemus, græcam vocem, suffulcit (ut Hilarius legit) Idemque locum hunc ita explicat, Suffulcit inquit Dominus non collapsos, sed cadetes. Quos etsi trahat pronus naturæ lapsus in casum, poenitentia tamè, quæ author est desinendi, suffulcit ne penitus ceciderit si stet in lapsu, sed & eriguntur elisi. Differt autem vi exteriori elidi, & ruisse suapte sponte. Eliditur namq; ille, quem per diaboli instinctum calæ ætas præcipitavit

pitauit in casum, quem ignorantia compulit in errorem, quem fraudulentis vsa blanditijs, naturæ infirmitas egit in crimen, hic potius eliditur quam ille qui voluntate permanferit, quem vitij vsus oblectet, quemq; non poeniteat admissi.

Alleluia Aggei & Zacharie. Psalmus CXLV.

LAUDA anima mea Dominum, laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quam diu fuero. Nolite confundere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus. Exhibet spiritus eius & reuertetur in terram suam, in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in Domino Deo ipso, qui fecit cælum & terram, mare et omnia quæ in eis sunt. Qui custodit veritatem in seculo, facit iudicium iniuriarum patientibus, dat escam esurientibus. Dominus soluit compeditos, Dominus illuminat cæcos. Dominus erigit elifos, Dominus diligit iustos. Dominus custodit aduenas, pupillum & viduam suscipiet, & vias peccatorum disperdet. Regnabit Dominus in secula Deus tuus Sion, in generatione & generationem.

¶ A. Apud hebræos psalmus hic cum quinque sequentibus nihil præferunt in titulo, præter, Alleluia. Septuaginta autem interpretes huic psalmo & tribus sequentibus hunc titulum dederunt, Alleluia Aggei & Zacharie. Quod propterea factum est, quia hic psalmus cum tribus sequentibus mysticè canunt, cælestem Hierusalem ædificandam ex viujs lapidibus, in qua regnaturus sit Christus in perpetuum, & loco templi Salomonij sapius incensu & diruti, spirituale templum condendum in humanis cordibus, in quo per fidem habitaturus sit Christus. Nam Aggeus propheta & Zacharias missi à Deo prophetauerunt apud Iudæos è captiuitate Babylonica, quam Cyrus soluit, reuersos, ut scribitur Esdræ 1. & suis oraculis adhortati sunt & animarunt ad ædificandum templum, quod permittente Cyro rege cœptum est & completum sub Dario rege Persarum, qui Cyro successit. Et vaticinia vtriusq; prophete plena gaudij sunt & consolationis. Quanquam omnia referenda sint non ad terrenam illam Hierusalém, sed cælestem, ut in sequenti psal. plenius ostendemus. ¶ B. Illud, Reuertetur in terram suam, non ad spiritum egressum refertur: Is enim quia non est terra sumptus, non reuertetur in terram, sed ad principes, & filios hominum: nec mouere nos debet heterosis numeri subito mutati è plurali in singularem: id enim frequens est in sacris literis. Est igitur sensus: Egredietur spiritus eius nimirum principis aut hominis, & ipse homo reuertetur in terram suam, iuxta illud quod protoplasto dictum est: In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram vnde sumptus es, quia puluis es, & in puluerem reuertaris. ¶ C. Hæc tametsi iuxta literam vera sunt, tamen quia nomina prophetarum præfigurant huic psalmo, sine controuersia mysticè intelligenda sunt, & omnia hæc completa esse, adueniente filio Dei in carnem. Tunc enim vltus est vicem populi sui, iniuste oppressi à diabolo, & escam spirituale & cælestem panem dedit esurientibus & sitientibus iustitiam, soluit compeditos peccatorum suorum funibus, & cæcis mentibus euangelicum lumen infudit, & erexit elifos. ¶ D. Quod interpret bene vertit, aduenas hoc loco, græcè est προσήλυτος, profelytos, quam vocem Matthæi 23. capite reliquit: sic enim habet, Væ vobis Scribæ & Pharisei, qui circumitis mare et aridam ut faciatis vnum profelytum: Vocabant autem profelytos, qui ex gentibus veniebant ad Iudaismum. Hoc itaq; loco profelyti siue aduenæ appellantur Christiani, qui ex paganismis venerunt & iuncti sunt ecclesie, quæ ex Iudæis præcipue nata est post aduentum Christi ad cælum. D. August. seruauit græcam vocem, Dominus inquit custodit profelytos, quod idè enarras, sic habet: Profelyti inquit aduenæ sunt. Omnis ecclesia gentium profelyta est: adueticia enim est ad patres, non de carne eorum nata, sed imitata fidem. De his aduenis Esa. 56. ita loquitur Dominus, Non dicat filius aduenæ qui adheret Domino, dicēs: Separatione me diuidet Dominus à populo suo. Pupilli sunt, qui abiurarunt et repulerunt patrem diabolum. Videt, animæ appellatur quæ in hoc seculo solatio destituitur terreno. Quare ecclesia quoq; vidua dici potest, interprete Augustino, absente sponso

& marito Christo.

Alleluia Aggai & Zachariae. Psalmus CXLVI.

Laudate ^A Dominum quoniam bonus est psalmus, Deo nostro sit iucunda decoraq; laudatio. Aedificans Hierusalé Dominus, dispersiones Israëlís cōgregabit. Qui sanat cōtritos corde et alligat cōtritiones eorū. Qui numerat ^B multitudinē stellarū, & omnibus iis nomina vocat. Magnus Dominus noster et magna virtus eius, et sapiētiē eius non est numerus. Suscipiēs mansuetos Dominus, humilians autem peccatores vsq; ad terrā. Præcinite Domino in cōfessione, psallite Deo nostro in cithara. Qui operit ^C cælū nubibus, & parat terræ pluuiam. Qui producit in ^D montibus fœnum, & herbam seruituti hominum. Qui dat iumētis escam ipsorū, & pullis coruorum inuocantibus eum. Non in fortitudine equi voluntatē habebit, nec in tibiis viri beneplacitum est ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum, et in eis qui sperant super misericordia eius.

¶ **A.** Ad laudandū Deum hortatur nos psalmus quod ex titulo satis liquet, Alleluia, quod vt iam sæpe diximus, idem est quod laudate Dominū, quare apud heb. & titulus & principium psalmi habent Alleluia. Quod autem vertit, quoniam bonus est psalmus, græcè est, quoniam bonum, id est, bona res est psalmus, hoc est, bona res est psallere non tam voce quàm pijs operibus, non tam ore quàm corde. Causam cur laudandus sit Dominus statim subiicit, quia nimirum ædificat cælestem Hierusalem, & congregat, non solū carnalem Israël, qui tantū in Babylonem abductus erat, sed ab omnibus finibus terræ, ab oriente & occidente congregat in vnitate fidei animas dispersas: vnde habet, Dispersiones Israëlís, non dispersionē, vt variæ gentes & linguæ intelligantur: de his dispersionibus Ioan. cap. 11. Cū esset pōtifex anni illius, prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gēte (videlicet Iudaica) & nō tantū pro gente, sed vt filios Dei, qui erāt dispersi, congregaret in vnū. De hac mystica ædificatione cælestis Hierusalé, & congregatione dispersionum Israël, ita vaticinatus est Zacharias cap. 2. Absq; muro (inquit) habitabatur Hierusalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius. O, o, o, fugite de terra aquilonis, dicit Dominus, quoniā in quatuor vëtos cæli dispersi vos, dicit Dominus, quod nullo modo ad Iudæorū synagogā, sed ad ecclesiā referendū est, quæ longè superat gloria synagogā: vnde Aggeus cap. 2. suę prophetiæ, Adhuc vnū modicū est, & ego cōmouebo cælū & terrā et mare et aridā, et mouebo omnes gētes, & veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria. Magna erit gloria domus istius nouissimę plus quàm primę, dicit Dominus exercitū: Quare nō absq; causa 70. interpretes horū prophetarū nomina præfixerūt huic psalmo sicut & præcedēti & duobus sequētib. ¶ **B.** Non has stellas quas cælo infixas videmus, hoc loco intelligimus. Quid enim magnum aut Deo dignum, si numerum aut nomina earū teneat, quas ipse condidit? sed rationales stellæ, id est, homines pii, de quibus Daniel propheta: Tunc inquit fulgebunt docti quasi splendor firmamenti, & qui ad iusticiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Ad has stellas contuendas hortabatur Deus ipsum Abraham Genes. 15. dicens: Suspice cælum & numera stellas si potes, sic erit & semen tuum. Id intelligens apostolus cap. 15. prioris epistolę ad Corin. Stella inquit differt à stella in claritate, sic et resurrectio mortuorum. Has ergo stellas Deus numerat, quia solus nouit numerū eorū qui in cælestem Hierusalé adscensuri sunt, & suis nominibus quæ in libro vitę scripta sunt, singulos vocat. Soli enim electi digni sunt, vt à Deo numerētur & suis nominibus appellētur: vnde Moyfi dictum est à Domino, Noui te ex nomine: sicut contra impijs dicturus est, Non noui vos. ¶ **C.** Geminus sensus esse potest. Deus enim cælum, id est, cælestia & diuina mysteria tegit, & operit nubibus, id est, obscurioribus prophetarum oraculis & euangelicis parabolis & scriptis apostolicis, quibus irrigatur terra humani cordis: vnde Augustinus, Quid est (inquit) Cooperit cælum nubibus? Contegit scripturam figuris et sacramen-

sacramentis. Alter sensus hic est, Deus operit cælum, id est, apostolos (de quibus dictum est, Cæli enarrāt gloriam Dei) nubibus, id est, verbis salutaribus, quia illos instruxit per Spiritum S. euangelica doctrina, qua irrigarent humana corda. Quod enim ros & pluuiæ sunt gramini & herbis, id cordibus humanis sunt sermones diuini: vnde Moyfes Deut. 32. Concresecat inquit in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, Quasi imber super herbam, & quasi stellę super gramina. ¶ **D.** Si literam hic sequamur, absurdum videbitur, quod dicit Deum producere fœnum in montibus, & in illdem herbam seruituti hominum producere, cū valles et campi graminiibus & herbis procreandis natura aptiores sint. Quare ad allegoriam confugiendum est. Producut ergo montes (vt inquit Hilar.) in escam suam iumentis & pecoribus fœnū, sed illi montes quos antea dixit exultasse vt arietes, in quos propheta oculos erexit dicēs: Leuaui oculos meos in montes vnde veniet auxilium mihi. Hi ergo montes patriarcharum, prophetarum, apostolorum, & martyrum altitudines fœnum producant pecoribus & iumentis, id est, hominibus pura & simplici fide Deum colentibus, qui propter inscitiam & ingenij tarditatem diuinorum mysteriorum capaces non sunt, sed moralibus præceptis, & pijs aliorum exemplis aluntur: vnde quia imperitiores sunt, nec apti vt dominantur aut præfint alijs, sed pareant aliorum præceptis, & ecclesiæ vsibus inserviant, pecora & iumenta appellat, & ob id escam ipsorum fœni appellatione denotat. Quod autem de hominibus sermo sit ex eo liquet, quod eos quos iumenta appellat, in præcedenti versu vocat, seruitutem hominum, id est, seruitia hominum, hoc est, homines seruiētes. ¶ **E.** Et hoc iuxta literam ridiculum est. Quo enim coruorum pulli Deum inuocant? nisi fortè crocire & rauco hiantiq; gutture strepere, dicamus esse inuocare Deum: & quæ tandem esca datur à Deo coruorum pullis, qui foetidis putrescentium cadauerum carnibus pascuntur. Coruus itaque in arcanis literis, diaboli & peccatoris typus est: Hinc in Genesi legimus, cessante diluuiio coruum emissum, & non rediisse, quia diabolus durante diluuiio, id est, stante corruptibili hoc seculo & mortalitate inter electos, in medio catholice ecclesiæ (cuius figura arca Noë erat) versatur, semper mortuorum cadaueribus inhians, viua intacta relinques, & raucissima voce rixas concitans: cessante autem diluuiio, & pace perpetua post mundi finē red dita fidelibus, expellendus est in abyssum, nec vnquā reuersurus inter electos. Ad hæc Reg. 3. cap. 17. legimus Heliam pastum à coruis, deferentibus illi panem & carnes manē & vesperi, quo mysticè significabatur, Christum, qui verus Helias est (nam Helias hebraicè, sonat latinè Deus Dominus) pascēdū fide & religionē gentium, persequentibus & repellētib; illum Iudæis. Nos itaq; filij coruorū sumus, vel quia ante regenerationis lacuacrum patrem habuimus diabolum, vel quia maiores habuimus idololatrias et patres peccatores. ¶ **F.** Iuxta literā sensus est, Deū nō gaudere re bellica, hoc est, fortibus equis & robustis bellatoribus, sed eos demum illi esse gratissimos, qui sic metuunt Deum, vt tamen non desperēt nec diffidant de illius misericordia & bonitate. Allegoricè autem equos vocat sacra scriptura, homines superbos et feroces, aut nimium libidinosos: vnde illud Hieremiæ 5. cap. Equi infantentes in fœminas, vnusquisq; ad vxorem proximā sui hinniebat. Mirum autem quod exemplar secuti Diuus Augustinus & Hilarus penultimum versum ita legunt: Nec in tabernaculis viri bene sentiet: Hilarus ita, Nec in tabernaculis viri beneplacitum est ei, cū græcè sit οὐκ ἐν ταῖς κλύμασι τοῦ ἀνδρός etc. id est, neque in tibijs, id est, cruribus, vt à parte totum intelligamus: Interpres autem (quicumque fuerit) loco κλύμασι, videtur legisse σκηνάρις, id est, tabernaculis.

Alleluia Aggai & Zachariae. Psalmus CXLVII.

Lauda Hierusalé Dominum, lauda Deum tuum Sion. Quoniam confortauit feras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te. Qui posuit fines tuos pacem, & adipe frumenti satiat te. Qui ^B emittit eloquium tuum terræ, velociter currit sermo eius. Qui ^C dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit. Mittit crystalum suam sicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis sustinebit?

Z iiii Emitte;

Emittet verbum suum & liquefaciet ea, flabit spiritus eius & fluent aque. Qui annunciat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israël. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.

¶ A. Eiusdem ferè argumenti est psalmus hic cum præcedente, quare apud 70. interpretes eodem titulo quo præcedens inscribitur. Hoc tamen interest, quòd præcedens psalmus ad laudandum Deum nos inuitat, quia Dominus iam nunc in terra edificat Hierusalem ex spiritualibus lapidibus, & numerum electorū, & nomina vocatorum ad cælestia regna iam cognoscit. Hic autè psalmus de cælesti Hierusalem in principio potiùs loquitur, quæ sursum est & mater nostra. Nam de ecclesia adhuc militante & assiduis bellis nutante, & noctes & dies cū hostibus visibilibus & inuisibilibus confligente, non verè dici posse videtur, Qui posuit fines tuos pacem, quod de cælesti Hierosolyma verè dicitur: cuius vectes siue seræ portarum adèd confirmatæ sunt, vt nihil irumpere possit, & altissimam illam sanctorum pacem turbare. Quod autem sequitur, & adipe frumenti satiat te, ad vtramque Hierusalem, id est, ad triumphantem in cælis, & militantem in terris referri potest. Ibi enim saginantur sancti adipe, id est, diuinitate illius frumenti siue grani, quod in terram lapsum multos fructus protulit: itidem et eodem adipe hic pascitur ecclesia: sed hic per speciem in ænigmate, ibi facie ad faciem.

¶ B. Pereloquium Dei, euangelicam prædicationem vel vnicum Dei filium intelligimus, cuius sermo per apostolos adèd velociter propagatus est, vt in fines orbis terræ audita sint verba eorum, & prædicatio eorum quatuor mundi climata impleuerit. ¶ C. Nix, nebula, siue pruina (vt hebraicè est) & Crystallus, quam latinè glaciem appellamus (Hieronymus enim ad hebraicam veritatem glaciem vertit) incommoda & molestias variatq; tribulationes significant interprete Hilar. per quas aditus et via nobis patet ad æternam illam temperiem & requiem. Quæ sanè vniuersa intolerabilia essent si perpetuò durarèt. Quis enim mortaliū perpetuum rigorem hyemis semper sæuientis ferret? vnde subdit: Ante faciem frigoris eius quis sustinebit? siue vt hebr. veritas legit: Quis stabit? Nix enim in modum lanæ albicantis densissimè cælitus cadit, & nebulæ pruinosæ more cineris terram respergunt: glacies autem ceu buccellæ & frusta, densatur in partes solidissimas. Verùm omnis hæc cæli intemperies & asperrius hyemis rigor, quo ad tempus hic vrimur, resoluatur aliquando, cùm Deus emittet calidissimum & gratissimum flatum spiritus sui, quo viuificantur omnia, & in suam naturam reuocantur, vt nix, pruina & glacies liquent sub sole: & emiserit verbum suum, id est, filium suum inuitantem suos electos ad æterna gaudia, quos per Iacob & Israël intelligit, vt sepe diximus, quibus euangelij verbum, iustitias & iudicia sua annunciauit, quod nullis alijs præstitit. Crystallum suam: Crystallus græcè idem est quod glacies latinè: sic enim vertit hanc eandem vocè in sequenti psalmo: Ignis, grando, nix, glacies, quomodo & hic vertenda erat: ne quis putet esse gemmam, quam latini crystallon appellat, quòd glaciei simillima sit, quæ vehementiori gelu ita concrefcit, vt nunquam calore resoluatur: vnde autor est Plinius lib. 37. eam nusquam reperiri, quàm vbi niues hybernæ rigent maximè.

Alleluia^A Aggæi & Zachariæ. Psalmus CXLVIII.

LAudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ & lumen. Laudate eum cæli cælorum, & aquæ omnes quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Statuit ea in æternum & in seculum seculi, præceptum posuit & non præteribit. Laudate Dominum de terra, dracones^B & omnes abyssi. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. Montes & omnes colles, ligna fructifera & omnes cedri. Bestiæ & vniuersa

vniuersa pecora, serpentes & volucres pennatæ. Reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ. Iuuenes & virgines senes cum iunioribus laudent nomen Domini, quia exaltatum est nomen eius solius. Confessio^C eius super cælum & terram, & exaltauit cornu populi sui^D. Hymnus omnibus sanctis suis, filiis Israël populo appropinquanti sibi.

¶ A. Quia in præcedentibus psalmis de ædificata cælesti illa ciuitate Hierusalem, & felicissima conditione & summa pace filiorum Hierusalem disseruit propheta. Hoc psalmo omnes creaturas tam cælestes quàm terrenas ad laudandum Deum hortatur. Quia propter hominem omnia condita sunt, & illius vñibus seruiunt tam cælestia quàm terrestria, quàm diu mortalitati & corruptioni obnoxius est: postquã verò in cælestem patriam reuocatus fuerit post mūdi huius finem, beatæ illius ciuitatis municeps factus, tunc omnis creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei, quæ teste apostolo parturit & ingemiscit adhuc, expectans beata illa tempora, & ob hanc causam meritò hoc psalmo ad diuinas laudes eam inuitat. Est & alia quædam causa, nimirum hæc, vt refellantur errores gentilium, qui solem, lunam, stellas, & cætera creata deos esse falsò crediderūt. Si enim dii sunt, quomodo ad laudandum verū Deū inuitantur? aut quomodo iussu Dei omnia producta & creata sunt? Quod autè dicit: Laudate Dominum de cælis, & laudate Dominum de terra, hoc sensu dictū est: Laudate Dominum vos qui estis in cælis, & vos qui estis in terra. Inanimata autè omnia Deū laudent, cū per omnia illius nutui obediunt: hinc enim maxima Dei laus nascitur, et summa illius potestas prædicatur. ¶ B. Dracones à græcis dicuntur serpentes, qui vastiora corpora habet, sic dicti à græco verbo δῖρα, quod est video, cuius secundus aoristus est δῖρασι: ab acrimonia enim videndi, quæ peculiaris est serpētibus, dicti sunt dracones. Sciendum autem, vt annotat D. Hier. in hebræo nō esse dracones, sed Thaninim, id est, cetæ, de quibus Gene. 1. dicitur. Creauit autem Deus cetæ grādia: nam serpētum infra mentionem facit. ¶ C. Interpres latinus in vertendis præpositionibus græcæ, quæ multiplicè habet significationē, pro ratione cōstructionis siue casuū negligētior est, vt hoc loco præpositionē ἐν, quæ hoc loco per, in, vertenda erat, reddidit per, super, adiuncto accusatiuo. Certè D. Aug. legit, Confessio eius in cælo & in terra, quia omnia laudat eū in cælo & in terra, & omnia illū cōfiteantur, omnia clamāt, omniū rerū cōditurū in cælo et in terra pulchritudo et ordo quædā vox eorū est cōfiteantur Deo. D. Hymnus enim nō ab omnibus dicend⁹ est Deo, quia nō est speciosa laus in ore peccatoris, sed à sanctis, nimirū filiis Israël. At ne carnalis Israël hoc sibi arroget, adijcit, populo appropinquanti sibi, videlicet affectu & amore: Nam de carnali Israël dictum est, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me.

Alleluia. Psalmus CXLIX.

CAntate^A Domino canticum nouū, laus eius in ecclesia sanctorum. Latetur Israël in eo qui fecit eum, & filij Sion exultent in rege suo. Laudent nomē^B eius in choro, in tympano & psalterio psallat ei. Quia beneplacitū est Domino in populo suo, et exaltauit mansuetos in salutē. Exultabūt sancti in gloria, letabūt in^C cubilibus suis. Exultationes Dei in gutture eorū, & gladii ancipites in manibus eorū. Ad faciendam vindictam in nationibus: increpationes in populis. Ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis. Vt faciat in eis iudicium conscriptum, gloria hæc est omnibus sanctis eius.

¶ A. Honorè & gloriā sanctorū, id est, populi Dei hoc psalmo enarrat propheta, & ob eximiā hanc gratiā cælitus illi collatā, ad laudandū Deū hortatur nos. ¶ B. De psalterio, quid mysticè denotat, alijs locis dictū est à nobis. Quid autè sit, Dominū laudare in choro & tympano, iuxta allegoriā dicendum est: nec enim tripudiō, canticionibus et tympanorū strepitu laudari vult Dominus. Is igitur Deū laudat in choro, qui & vocē, id est,

id est, dogmatibus & operibus cum alijs consentit, et religiosis moribus Deum laudat: unde et Apostolos hortatur Corinthios, ut idem dicant omnes, et non sint in illis schismata. Porro tympanum ἐκ τοῦ τυμπάνου dictum est, id est, à verberando siue pulsando, quòd extensa pellis in tympano assidue verberetur: quo quid aliud quàm mortificatum corpus notatur, quod tantisper castigatur & verberibus tunditur, dum spiritui obtemperet? Qui igitur cum Apostolo corpus suum castigat & in seruitutem redigit, is Deum laudat in tympano. ¶ C. August. Lætabuntur in cubilibus suis, inquit, non in theatris, non in circis, non in nugis, non in foris, sed in cubilibus suis. Quid est in cubilibus suis? In cordibus suis. Audi apostolum Paulum exultantem in cubili suo: nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Sed quoniam multa sunt quæ adhuc possunt offendere oculos Dei, lauda eum qui ista donauit. Ne ergo quasi sibi placentes viderentur, addidit: Exultationes Dei in gutture eorum. ¶ D. Appellatione gladij accipitis, id est, vtrinque acuti, sermo diuinus significatur, quia & animæ & corporis vitia refecat, & carnem à spiritu separat, de præsentibus & futuris differens. Hi gladij à Deo dantur in manus sanctorum, ut barbaras nationes vitiorum aut malignorum spirituum his feriant & propullent, & de ijs se vindicent, & peccatores redarguant, & reges eorum, & nobiles, id est, duces & antesignanos, hoc est, philosophos & hæreticos errorum magistros compedibus & manicis vinciant, & sub iugum Christi & euangelicæ fidei mittant: quod in libris prophetis scriptum esse dicit, eiusmodi iudiciū & vindictā facturos sanctos, quæ sanè gloria cōmunis est omnibus illius sanctis.

Alleluia. Psalmus CL.

Laudate ^A Dominum in sanctis eius, laudate eum in firmamento virtutis eius. Laudate eum in virtutibus eius, laudate eum secundum multitudinem magnitudinis eius. Laudate eum in sono ^B tubæ, laudate eum in psalterio & cythara. Laudate eum in tympano & choro, laudate eum in chordis & organo ^C. Laudate eum in cymbalis bene sonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis, omnis ^D spiritus laudet Dominum. Amen.

¶ A. Centesimū quinquagesimum psalmum qui vltimus est, sicut ab Alleluia, id est, laude Domini exorsus est, ita eodē fine, hoc est, Alleluia, illū claudit propheta. Quod autem 70. interpretes verterunt in ἁγίοις, id est, in sanctis. D. Hier. ad heb. verit. reddidit: Laudate Dominum in sancto eius: alij autem neoterici interpretes, In sanctitate eius: alij, in sanctuario eius, quod de sanctuario siue sacrario cęlesti vel spirituali sine controversia intelligendum est, ne iudaizare videamur. Cū autem ex apostolo coniter, nos esse Dei sacrarium siue sanctuarium, in quibus per fidem Christus habitat, & templum Spiritus S. membra nostra esse, manifestum est, nihil quantum ad intellectum, inereffe siue legamus in sanctis siue in sancto, hoc est, sanctitate, aut sanctuario. Nam D. Chrysost. enarrans obiter hunc locum psal. citat vtrāq; lectionem & hebræorum & 70. interpretum, de sanctis vtrāq; interpretatur: Eius verba hæc sunt. Alius (inquit) in sancto eius: alius, in sanctificatione eius dixit: De populo hoc ait, aut propter vitam sanctam & viros sanctos, aut propter sacerdotium, hæc ille. Diuus Hieronymus & item Augustinus enarrantes hunc psalmum, de sanctis intelligunt & interpretantur. Sic enim Hieronymus, Laudate inquit Dominum in sanctis eius, qui eos post celebratum iudicium in æternitatis gloriam collocabit. Laudate eum in firmamento virtutis eius, eò quòd omni infirmitate sublata, firmamentū his æternæ virtutis inuenerit. Aug. verò sic: Laudate Dominum in sanctis eius, vtiq; in ijs quos glorificauit. Laudate eum in firmamento virtutis eius. Laudate eum in virtutibus eius. Omnia ista ipsi sunt sancti eius: quomodo dicit Apost. Vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Si ergo iustitia Dei quam fecit in ijs, cur non & virtus Dei quam fecit in ijs, ut resurgerent à mortuis, hætenus Aug. ¶ B. Quid sit tuba canere & Deum laudare, dictū est à nobis psalmo 30. in illum versum: Buccinate in neomenia tuba in insigni die solennitatis vestræ, nimirum voce, vita, & moribus probatis laudem Dei ebuccinare & prædicare.

¶ C.

¶ C. Quas latini fides appellat aut nervos, greci chordas appellat: unde supra psalteriū decachordon appellauit à numero denario neruorum quibus intēdebat. Organum autem, vt Aug. quoq; annotat, generale nomen est omnium instrumentorū musicorum, quanuis iam obinuerit consuetudo, vt organa propriè dicantur ea quæ folliibus inflantur, quod genus hoc loco significari non arbitratur Aug. Quare per chordas & organa, alia instrumenta musica, quæ fidibus & chordis intēdebantur, significare videtur: nam plura olim fuerunt eius generis instrumenta: erat enim & testudo, erat & monochordon. ¶ D. Per cymbala quæ concussa suauē tinnitum edunt, D. Aug. eam laudem significari putat, quæ Deo offertur quoties alter alterum honoramus, & vt apostolus præcipit, honore nos inuicem præuenimus, & vtrinq; honor omnis Deo offertur, & cum propheta dicimus, Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Quod autē interpres latinus vertit, Cymbala iubilationis, grecè est ἀλαλάζον. Porro ἀλαλάζον, non solum est iubilo, sed etiam tinnio: unde cap. 13. prioris epistolæ ad Corint. rectius vertit, factus sum velut æs sonans aut cymbalū tinniens, quod grecè est ἡ κύμβαλον ἀλαλάζον: quare & hoc loco clariùs potuisset vertere, in cymbalis tinnientibus. ¶ E. Quod dicit, Omnis spiritus laudet Dominum, significat, quòd caro & sanguis, & corruptio, id est, homo carnalis & corruptelæ deditus, ineptus est ad laudandum Deum: sed is demum dignè laudat, qui mortificata carne totus spiritualis factus est, & cum Apostolo, Christo adhærens & vnus spiritus cum eo factus dicere potest, viuo iam nõ ego, viuit verò in me Christus: quanquam hebraica veritas interprete Hier. legat: Omne quod spirat, laudet Dominum, à quo non abhorret grecæ translatio 70. interpretum quæ habet, πᾶσα πνοὴ ἀνίσταται τὸν κύριον, id est, omnis flatus laudet Dominum, per flatum intelligens opinor omnem halitum, hoc est, omne quod spirat, id est, viuit, vt tribus verbis completatur veluti breuissimo epilogo, quod pluribus verbis & sigillatim in superioribus psalmis dixerat, omnia terrestria ad Deum laudandum inuitans. D. verò Aug. similiter enarrat hunc versiculum sicut D. Hiero. Verba Aug. quoniam ad intellectum huius psalmi faciunt, adijcere placuit, vt iisdem verbis et hæc nostra Commentaria finiamus, quibus ille suos clausit Cōmentarios in psalmos: sic igitur habet, Nec prætereundum existimo, quòd musici dicunt tria esse genera sonorum, voce, flatu, & pulsu: voce, vt est per fauces & arterias sine organo aliquo cantantis hominis: flatu, sicut per tubam aut tibiam: pulsu, sicut per citharam vel aliquid eiusmodi nullum itaq; genus hic prætermisum est. Nā vox in choro, flatus in tuba, pulsus in cithara, tanquam mens spiritus & corpus. Quid ergo proposuit, Laudate Dominū in sanctis eius? Quibus hoc dixit nisi ijsipsis? et in quibus deum laudet, nisi in seipsis? Vos enim sancti eius (inquit) virtus eius estis, sed quam fecit in vobis, & potentatus eius, & multitudo magnitudinis eius, quam fecit et ostēdit in vobis: Vos estis tuba, psalteriū, cithara, tympanum, chorus, chordæ, & organum, & cymbala iubilationis bene sonantia, quia consonantia. Vos estis hæc omnia, nihil hinc vile: nihil hinc transitorium: nihil hinc ludicrum vel lubricum cogitetur. Et quia sapere secundum carnem, mors est, Omnis spiritus laudet Dominum.

F I N I S.

En granada A veynnyo e ho de henar se mill
y quies. goberna y anco as las señores Inq^{tas}
aui en as. Visto ladi ligencia heya lris felito
conforme aeca falago expuz de N^{ro} señor
car Inq^{ta} general mandaron se buena a quien lris

Alcan fendo
mardnez

Alcan fendo
mardnez

Don Alonso Inq^{ta}

foncabo guerrero s^{ta}

